DÜMMERTH DEZSŐ

PEST VÁROS TÁRSADALMA 1686-1696

A török hódoltság utáni első évtized lakosságának gazdasági, társadalmi és személyes életviszonyai Mária Terézia koráig

DÜMMERTH DEZSŐ

PEST VÁROS TÁRSADALMA 1686—1696

A könyv nemzetközi szinten is újszerű módszerrel dolgozza fel a törökök kiűzése utáni Pest új benépesülésének történetét. Az eddig sem a hazai, sem a külföldi szakirodalomban nem alkalmazott módszer lényege, hogy a szerző nem csupán forráscsoportokra épít, hanem az összes felkutatható adatot részletezi, és a fennmaradt anyakönyvek, továbbá az ingóságokat is felsoroló hagyatéki leltárak alapján az egyes lakosok személyes viszonyait különkülön értékeli.

Összefoglaló képet nyújt a mű többek között a betelepült lakosok elhelyezkedéséről, megélhetéséről, társadalmi rétegeződéséről. Feltárja, hogy milyen házakban, lakásokban laktak akkoriban Pest városában, milyenek voltak a bútorok és egyéb használati tárgyak, hogyan ruházkodtak, milyen munkaeszközökkel dolgoztak, mit főztek és mit ettek, majd részletesen elemzi a lakosság családi viszonyait.

A munka befejező részében a név szerint részletező adatok, az egyes lakosok „személyi", illetve törzslapjai és a felkutatott hagyatéki leltárak eredeti szövege található.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

PEST VÁROS TÁRSADALMA

PEST VÁROS TÁRSADALMA

1686–1696

A TÖRÖK HÓDOLTSÁG UTÁNI ELSŐ ÉVTIZED LAKOSSÁGÁNAK GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS SZEMÉLYES ÉLETVISZONYAI MÁRIA TERÉZIA KORÁIG

ÍRTA

DÜMMERTH DEZSŐ

1828–1968

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1968

Lektor

SINKOVICS ISTVÁN
WELLMANN IMRE

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1968

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Dr. Szucsán Miklós — Műszaki szerkesztő: Fülöp Antal
A burkoló és kötésterv Killer Marcella munkája
Kézirat beérkezett: 1968. V. 4. — Példányszám: 800 — Terjedelem: 26,95 (A/5) ív + 5 melléklet
Ak 568 k 6870
68.65580. Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

AZ OLVASÓHOZ 11

BEVEZETÉS 13

1. A források 13
Az állami adminisztráció 14
A vármegyei adminisztráció 15
A városi adminisztráció 15
Testületek feljegyzései 17
Az egyházi adminisztráció 17
2. Az irodalom 19
3. E munka célja és módszere 21

Első rész

A LAKOSSÁG ÉLETVISZONYAI

I. A LETELEPEDÉS 27

1. Előzmények 28
A kontinuitás 28
A visszamaradó törökök 31
A várost visszavívó magyarok 31
2. Elhelyezkedés a városban 32
Városkép 32
Középületek 35
Elhelyezkedés 36
a) Az uralkodó osztály tisztjei és hivatalnokai 36
b) A polgárság 38
c) Az iparágak elhelyezkedése 41
Városkapuk és városnegyedek 42

II. A LAKOSSÁG EREDETE 45

1. A vármegyei nemesség 45
Koháry és a katonai közigazgatás 47
Esterházy és a megyei közigazgatás 48
Nemesi érdekkörök 49
a) Nógrád és a familiárisok 49
b) A gyöngyösi közbirtokosok 50
c) Az új nemesek 51
A nemességszerzés indokai 51
2. A hadsereg tisztjei és az állami közigazgatás hivatalnokai 53
A hadsereg tisztjei 53
A kamarai igazgatás hivatalnokai 55
A származás kérdése 56
3. A polgárság 57

Az idegen bevándorlók ... 58
a) Németek ... 58
b) Más nemzetiségűek ... 62
c) Rácok ... 62
Hazai beköltözők ... 63
4. A polgárjog nélküliek ... 66
5. Nemzetiségi viszonyok ... 72

III. JÖVEDELEMFORRÁSOK ÉS INGATLANBIRTOKLÁS ... 77

1. A föld ... 77
Magyar nemesek ... 78
Az állami közigazgatás tisztikara ... 79
A polgárság és a szántóföldek ... 80
Őstermelők ... 82
Napszám és földbirtoklás ... 84
A kereskedők ... 85
Iparűzés és földbirtoklás ... 85
2. Az ipar ... 95
Vezető iparágak ... 96
A mindennapi szükségletek iparágai ... 99
Építőipar ... 103
Vasfeldolgozó ipar, fegyver- és szíjgyártás ... 104
A többi iparág ... 106
3. A kereskedelem ... 110
4. A házbirtok ... 114

IV. INGÓ VAGYON ... 118

1. Készpénz-vagyon ... 119
2. Állattartás ... 120
3. Termények ... 125
4. Munkaeszközök ... 125
5. Közlekedő eszközök ... 125
6. Fegyverek ... 126
7. Lakásberendezés ... 126
Bútorok ... 126
Szobadíszek, luxustárgyak ... 129
Képek és szobrok ... 130
Hangszerek ... 131
Könyvek ... 131
8. Konyhafelszerelés ... 133
9. Ágynemű, fehérnemű ... 134
10. Ruházat ... 135
Hálóruha ... 135
Férfi alsóruha ... 135
Női alsóruha ... 135
Gyermek alsóruha ... 136
Férfi felsőruha ... 136
Női felsőruha ... 137
Gyermekruha ... 137
11. Ékszerek ... 138

V. A TÁRSADALMI OSZTÁLYOK ÉS RÉTEGEK ALAKULÁSA ... 140

1. Az uralkodó osztály képviselői ... 140
Kishivatalnokok ... 140
Katonatisztek ... 142

Vármegyei nemesség 142
Nemesség és polgárság 146
Az egyházak képviselői 148
a) Római katolikus egyház 148
b) Görögkeleti egyház 149
2. A polgárság rétegződése 150
A városi értelmiség kezdetei 151
Az iparos elit kialakulása 152
Gazdálkodók a tanácsban 158
A külső tanács 158
A kereskedő-szenátorok és az értelmiség új szerepe 161
A patríciusok megjelenése 163
A polgárság közép- és alsó rétege 164
3. A zsellérek 165
VI. MŰVELŐDÉSI ÉS CSALÁDI VISZONYOK 169
1. A művelődés 169
Az uralkodó osztály képviselői és a kézműves mesterek alkotásai 169
A magyar nemesség 170
A polgárság műveltsége 171
2. A család 174
Demográfiai kérdések 174
Családi összeköttetések 179
Osztályhelyzet és öröklődés 183
a) Az uralkodó osztály képviselői 183
b) A polgárság 185
Az utódok és a polgári elit 189
A lakosság utolsó szava 191
BEFEJEZÉS 193

Második rész

PEST VÁROS LAKÓI ÉS INGATLANBIRTOKOSAI
1686—1696

TÁJÉKOZTATÓ A TÖRZSLAPOK HASZNÁLATÁHOZ 199
A törzslapok jegyzeteiben szereplő rövidítések 200
A törzslapok rovatait jelző számok magyarázata 200
1. A vármegye és a jász-kun kerület tisztikara 201
2. A császári haderő tisztjei 213
3. Az állami közigazgatás hivatalnokai 223
4. Városi alkalmazottak 234
5. Az egyházak képviselői 238
a) Római katolikus egyház 238
b) Görögkeleti egyház 242
6. Kereskedők 243
7. Patikus, fürdős, borbély-sebészek 258
8. Fogadósok, kocsmárosok, sörfőzők 266
9. Fuvarosok 283
KORABELI MÉRTÉKEK ÉS PÉNZNEMEK 290
PEST VÁROS HÁZ- ÉS TELEKTULAJDONOSAI 1696-BAN (A telekszámok sorrendjében — melléklet a térképhez) 291
PEST UTCÁI ÉS TEREI 295
NÉVMUTATÓ AZ ELSŐ RÉSZHEZ 297
CSALÁDNÉV-MUTATÓ A MÁSODIK RÉSZHEZ 305

MEMORIAE PATRIS MEI

DOCTORIS LADISLAI DÜMMERTH

1893—1965

AZ OLVASÓHOZ

Tekintettel arra, hogy munkám elkészülte és megjelenése között több év telt el, s kézirata a kutatóknak azóta két gyűjteményben is rendelkezésére áll, keletkezésének körülményeiről és a szövegek történetéről szükségesnek tartom tájékoztatni az olvasót.

Munkám 1957 februárjában megkezdett adatgyűjtés után 1960 júniusában készült el. Megírására közben, 1958-ban a Budapesti Történeti Múzeum szerződést kötött velem abból a célból, hogy anyagát (a szerző és a cím megjelölésével) a Budapest története című készülő kiadvány megfelelő kötetében felhasználhassa — egyúttal pedig a munka kiadását is tervbe vette. Erről a tervéről azonban később lemondott; a szerződés értelmében a kézirat egy példánya tulajdonában maradt, a kiadással való rendelkezés joga pedig visszaszállt a szerzőre.

1962-ben a kézirat egy másik példányát a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteménye vásárolta meg. Ennek szövege lett volna tulajdonképpen alapja a Múzeum által tervezett kiadásnak, a lektori vélemények figyelembevétele után. A kézirat módosításai: egyes szóhasználatbeli változások, egy-két szakasz sorrendjének felbontása; s bővebb a társadalmi osztályok és rétegek alakulásáról szóló fejezettel.

Végül is a Magyar Tudományos Akadémia II. Osztálya figyelt fel kéziratban heverő munkámra, s így került sor jelenlegi kiadására. E harmadik változat lényegében csak annyiban tér el az előzőtől, hogy igyekeztem benne jobban kidomborítani elképzelésemet a lakosság megélhetésének kezdeti mezőgazdasági alapjairól és az ebből kibontakozó városias fejlődésről. A terjedelem korlátainak azonban az adattári rész, a törzslapok anyagának több, mint felerésze áldozatul esett. A kézműves- és gazdálkodópolgárság, valamint a zsellérek személyi lapjai után érdeklődőket továbbra is a Budapest-gyűjtemény kéziratához kell tanácsolnom.

Munkám mondanivalóján, az adatok feldolgozásának módszerén és megírásának módján nem változtattam. Változatlanul az összes fellelhető forrás kézbentartásának igyekezetére épül, és arra a személyekig terjedő elemzésre, melynek ismertetése a Bevezetésben olvasható. Ezzel a személyes elemzéssel új társadalomkutatási módszert kívántam bemutatni.

Kérem, fogadják köszönetemet mindazok, akik félretéve minden elfogultságot, szerény kísérletemet érdemesnek tartották a megjelenésre: a *Magyar Tudományos Akadémia II. Osztálya*, valamint *Wellmann Imre* és *Sinkovics István*, akik lektori tanácsokkal is elláttak — és még sokan mások.

Budapest, 1968. június 29.

A szerző

BEVEZETÉS

A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy személyekig terjedő analízissel vizsgáljuk meg egy újjáalakuló város társadalmát.

Pest jelentősége — mint Budapestnek, az ország fővárosának része — középponti természetű és az újabbkori magyar városfejlődésben fő fontosságú. Bár a török uralom után újra egységessé lett országban ismét a régi főváros, Buda a reprezentatív hely, testvérvárosa: az alárendeltebb Pest fejlődésében nagyobb reményű. Kicsinysége miatt a történeti vizsgálódás számára jobban átfogható; nyílt fekvése pedig szabadabbá teszi, többféle társadalmi színt fogad magába. Lakossága nem csupán önkéntesen vagy állami segítséggel betelepülő, idegen kézműves-napszámos elemekből áll, nemcsak a császári főhivatalok tisztjei előtt nyitja meg kapuit, hanem székhelye a magyar közigazgatás szervének, a vármegyének is. Sokoldalúbb világításban, országosabb jelentőségben tünteti fel tehát lakossága a helyi viszonyokat, s így lesz kutatásunk tárgya.

A török hódoltság vége kivételes alkalom arra, hogy Pesten egy újonnan kialakuló társadalmat kísérjünk figyelemmel, mely előlről kezdi az életet.

1. A FORRÁSOK

A pesti lakosság történetének forrásait a hivatalos ügykezelés, a világi egyházi adminisztráció iratai őrizték meg számunkra. A korszak, melyet ésrgyalunk, az adminisztrációs tevékenység megújulásának és terjedésének mra. Európában a feudális széttagoltság után kifejlődő állami abszolutiztous eredményezi a hivatalos írásbeliség és a bürokrácia felvirágzását. A megárősödő államgépezet fokozott ellenőrzés alá veszi a lakosságot, s ennek a eörekvésnek köszönhetők azok a források, melyek a társadalom személyi adatairól, vagyoni és lakásviszonyairól, valamint családi kapcsolatairól tájékoztatnak bennünket.

A megújuló európai adminisztrációs szervezésben Magyarország, frissen felszabadulva az ozmán hatalom hosszú Európán-kívüliséget jelentő uralma alól, mint szélső határvidék szerepel, ahová a jelentkező új áramlatok legutoljára hatnak el. Az új adminisztráció ambiciózus, de nem eléggé fejlett. Gyakori az indokolatlan szűkszavúság, a tévedés, a hiányosság. Főleg a személyek megjelölése, a nevek feljegyzése területén tapasztalható ez — ami összefügg azzal a körülménnyel, hogy ebben a korban az alsóbb társadalmi rétegekben a családnév még nem alakult ki, illetve nem szilárdult meg teljesen. Sokan még csak személynevet viselnek, gyakran pedig családnévként két-három megjelölés is váltogatja egymást. Ha egyéb adatok hiányoznak, a kutatónak sok esetben lehetetlen feladat a személyek meg-

nyugtató azonosítását elvégezni. A feltárásban állandóan ébren tartott kritikára van szükség, és ha helyes következtetéseket igyekszünk levonni, tisztában kell lennünk a források keletkezésének körülményeivel és anyagának kezelésével.

Az állami adminisztráció

A budai kamarai adminisztráció iratanyaga. Az Országos Levéltár őrzi, különböző elnevezésű iratcsoportokban, 1686-tól 1703-ig. A felvirágzó bürokrácia, a racionális bécsi szervezés hívta életre ezt az új hivatalt, a gyarmatosítás eszközét, mely közbeékelt szervként tolakodott a legmagasabb bécsi kormányzat és a korábbi hagyományú magyar közigazgatás közé. Feladata az volt, hogy a töröktől újonnan visszafoglalt területek igazgatását, a magyar hatóságok megkerülésével, közvetlenül Bécs számára biztosítsa. Léte így szorosan összefüggött a visszafoglaló háborúk idejével; ezek befejezésével gyorsan fellendülő, de erőszakosan és talajtalanul kreált konjunktúra-élete is megszűnt. Az iratanyagban a tájékozódás meglehetősen nehéz, mivel éppen az 1696 előtti évekre sokszor nincs mutató, és az aktákat darabonként kell átnézni; a pesti vonatkozású anyag pedig nincs elkülönítve a budai, illetve a vidéki anyagtól. A kutatást könnyítette ugyan a Budapesti Történeti Múzeum cédulakatalógusa, ez azonban még nem teljes. Egyébként is a katalógus nem pótolhatja az eredeti akták megtekintését, csupán mint mutató használható. Az átnézett iratcsoportok: Expeditionen, Buchhalterey Acten, Varia und Reponenda, Miscellanea, Berichte und Schreiben. Személyi adatok tekintetében inkább az életrajzi anyagot gazdagítja, melynek gyűjtését munkánk nem tartotta céljának. Mint a bécsi kamara és a városi hatóság között elhelyezkedő szerv, a lakosság magasabb fórumok elé vitt ügyeit tartalmazza, és a városvezetés fölött gyakorolt ellenőrzés iratait: összeírásokat, szavazólistákat, tisztségre ajánlott személyek jellemzéseit, hivatalos vizsgálatok eredményeit.

Az adóösszeírások. A személyi és vagyoni adatok döntő jelentőségű forrása az adóösszeírásokban keresendő. Az első évtizedben beköltöző lakosság életidejében három ilyen összeírás keletkezett: 1696-ban, 1715-ben és 1720-ban.

Az első összeírás, melyet a Fővárosi Levéltárban őriznek, 1696. október 8-án készült és a legalaposabbnak mondható. Név szerint felsorol minden ingatlantulajdonos, adófizető lakost, megjelölve lakásviszonyaikat, ingatlanaikat, jövedelmük forrását. Megtudjuk a szobák és az albérlők számát, az épület anyagát, emeletszámát, valamint a ház állapotára vonatkozó észrevételeket. Az albérlőket azonban csak néhány esetben említi név szerint. A telekszámokat nem közli, de az összeírás megőrizte az utcák és házak sorrendjét, így a telekkönyvvel való egyeztetés nem okoz különösebb nehézséget. A megjegyzések között még azt is olvashatjuk, hogy kinek a földjén tett pusztítást a katonaság. Az önkéntes bevalláson alapuló adatokat természetesen nem lehet minden kritika nélkül használni. A pesti szőlőkről és rétekről még nem adhat számot, mert ezek felosztása csak 1699-ben, illetve 1701-ben történt meg.

Ezt a legalaposabb összeírást választottuk határpontnak és alapnak a pesti lakosság ismertetésében, mivel az anyag terjedelme nem tette lehetővé a későbbi évekre való kiterjeszkedést. A következő összeírásokból már

csak azoknak személyi adatait válogattuk ki, akik 1696-ban is szerepeltek.

Az 1715. évi összeírás, melynek eredetije az Országos Levéltárban, fotokópiája pedig a Fővárosi Levéltárban található, az előzőhöz képest nagy hanyatlást mutat. Adatai nemcsak szűkszavúbbak, hanem sokkal pontatlanabbak is. Van vélemény, mely szerint ez az összeírás egyáltalán nem használható, annyira megbízhatatlan. Ez talán túlzás. Tény azonban, hogy itt már csak az ingatlanok és az évi jövedelem feltüntetésével találkozunk. Mindenesetre óvatosságra int az a körülmény, hogy több pesti lakos neve nem fordul elő, míg 1720-ban újra szerepel. Az is feltűnő, hogy nagy számmal szerepelnek olyanok, akiknek foglalkozása nincs megjelölve. Ez nemcsak arra a gyakorlatra magyarázható, hogy általában a gazdálkodásból élők neve mellett nem jelölik — más források sem — a foglalkozást, hanem egyszerű pontatlanságra is. Közelebbi vizsgálódás ugyanis kideríti, hogy közöttük kereskedők és napszámosok is találhatók.

Az 1720-ban készült összeírás, melyet az előbbinek pontatlansága miatt rendeltek el, már sokkal kevesebb ismeretlen foglalkozásút tüntet fel, s adatai más tekintetben is megbízhatóbbak, de semmivel sem bővebbek. Az egyetlen többlet: a rétek és a pesti szőlők említése a kiosztás után. Ezek fekvéséről azonban semmi eligazítást nem nyújt, csupán a terjedelmét jegyzi fel. Azt sem tudhatjuk, mikor beszél pesti, s mikor budai vagy csepeli szőlőkről.

A vármegyei adminisztráció

A Pest megye levéltárában őrzött anyagból a nemesi iratok, a Catastrum Nobilium anyagát forgattuk haszonnal. Itt néhány Pesten lakó nemesi család viszonyaira, társadalmi helyzetére, valamint utódainak sorsára vonatkozó feljegyzéseket találtunk. A birtokösszeírásokra vonatkozó kutatások nem eredményezhettek megállapításokat, mivel éppen a korszakunkra vonatkozó anyagban a földesurak neve nem szerepel.

A városi adminisztráció

E forrásanyagot Budapest főváros levéltára őrzi.

Tanácsülési jegyzőkönyv. A helyi társadalom mindennapi, ügyes-bajos életének egyik elsőrendű forrása. 1688 júliusában kezdődik, „in medias res", ami valószínűvé teszi, hogy eleje elveszett. Feljegyzései csak 1692-ben válnak rendszeressé. Az első kötet 1696-ig bezáróan terjed. Jelen munkánkhoz kizárólag ennek az első kötetnek anyagát használtuk. Adatai, sajnos, minden érdekességük mellett is, éppen a társadalmi helyzet megállapításának szempontjából, pontatlanok. A legtöbb esetben nem jelöli meg, hogy az előforduló személyek rendelkeztek-e polgárjoggal. Kivételképpen fordul elő néhol az „Einwohner" megjegyzés. A polgárokra csak ott nyújt biztos adatot, ahol a polgárjog felvételéről emlékezik meg. Nem tekintettük feladatunknak, hogy életrajzi epizódokkal szolgáló anyagát felhasználjuk: ez munkánk kereteit meghaladta volna.

Polgárkönyv. A Matricula vaskos kötete a telekkönyvekkel együtt eredetileg nem a városi hatóság, hanem a kamarai adminisztráció kezelésében volt. Bizonyos, hogy nem a legelső időkben kezdték vezetni, hanem néhány évvel

később, 1692 körül, amikor a többi hivatali forrás vezetésében is nagyobb rendszeresség figyelhető meg. Más forrásokkal való összevetésből kiderül ugyanis, hogy a polgárkönyv névsora nem teljes, és különösen az 1692 előtti években igen hiányos. Hivatalos iratok, telekkönyvek, szavazólisták több esetben emlegetnek polgárként olyanokat, akiknek adatait a Matriculában hiába keressük. Valószínű, hogy azokat, akik 1692-ig meghaltak vagy elköltöztek, már nem vették be a névsorba az utólagos összeállításkor. Adatai különben a foglalkozás, de főleg a származási hely tekintetében szinte egyedülállóak. Néhány esetben még a polgár további sorsát (elköltözés, halál) is feljegyzi.

Telekkönyvek. 1696-ig, még a város területén használatos régi számozás idején két telekkönyv keletkezett: az úgynevezett Zaiger és az Urbarium. Az első a telekbirtokos személyek szempontjából alig vehető tekintetbe, neveket ugyanis nem tartalmaz (egy-két kivételtől eltekintve). Sokkal inkább tudtuk használni az Urbarium feljegyzéseit. Az adatok azonban itt is gyérek. Néhány esetben mégis egyedülállóak, éppen a legrégibb birtokosokra vonatkozóan. Közlései egyébként megegyeznek a teleklevelek adataival.

A teleklevelek (Gewöhrprotokoll) két kötete közül az első 1694-ig, a második 1718-ig tartalmaz feljegyzéseket. Az ingatlanokra nézve a legfontosabb források egyike, mert a többi telekkönyvvel szemben dátumokat, telekszerződési időpontokat is közöl, sok esetben megemlékezve az előző tulajdonosról, egyedüli forrásként tartva fenn ezek emlékét. Sajnos, ez sem teljes. A teleklevél kiváltása pénzzel járt, s nem minden ingatlantulajdonos váltotta ki.

A város területére bevezetett új számozással egyidejűleg, 1696 elején keletkezett az új telekkönyv első kötete, mely 1733-ig volt használatban. Sajnos, a házak állapotáról és a vásárlás időpontjáról nem emlékezik meg. Adatai csak az 1696. évi adóösszeírással összehasonlítva adnak teljes képet. A telekkönyvek keletkezését és forrásértékét legújabban részletesen ismertette Nagy Lajos: Pest város XVII. század végi topográfiájának forrásai (Tanulmányok Budapest múltjából. XV. köt. Bp. 1961. 161—212) c. tanulmánya.

Tanácsi iratanyag. A városi levéltárban Intimata jelzés alatt található helyi és a Missiles elnevezésű külső iratanyag száma és jelentősége csekély. Csupán néhány, másutt elő nem forduló személy nevét és ügyét tartalmazza 1696 előtt.

Egészen más a helyzet a Testamenta jelzésű anyaggal, melyben a végrendeletek, hagyatéki iratok s többek között az inventáriumok: a pesti lakosság hagyatéki leltárai találhatók. Az 1696 előtt keletkezett iratok száma ugyan itt is elenyésző, tájékoztatást nyújt azonban az 1696 utáni részben is — a korábban beköltözött lakosság halotti inventáriumaival kapcsolatban. Az ingó vagyonra, pesti viszonylatban, az egyedüli forrás. Nem mindenütt ad teljes felsorolást, és igen különböző időpontokat rögzít 1693 és 1736 között, adatai azonban mégis alkalmasak arra, hogy átlagos képet adjanak a lakosság lakásberendezéséről, használati tárgyairól, tanúskodva az életnívóról és az ízlésről is. Megőrizte több esetben a különféle ipari és mezőgazdasági munkaeszközök nevét, felsorolja a ruhákat, ágyneműket, asztali holmikat is. Fennmaradt két kereskedőnek, egy vaskereskedőnek és egy vegyes cikkeket árusítónak üzleti raktáráról készített inventárium is. Kutatásaink közben, 600 darab akta átnézése során, körül-

belül 70 személyre vonatkozó iratanyagot használtunk fel, kiválogatva az anyag első tizenkét csomójából.

Árvakönyv. A családi viszonyok, az utódok és a hagyaték sorsának megvilágítására néhol a Pester Waisenbuch adatait használtuk, mely felírása szerint 1689-től tartalmaz feljegyzéseket. Sajnos, erről az évszámról kiderült, hogy nem megbízható; s a könyv többi adata sem használható kritika nélkül. (Nyilvánvaló, hogy nem 1689-ben kezdték vezetni, hanem utólag, legkorábban 1692 körül jegyezhették fel a korábbi adatokat. A könyv első bejegyzésében szereplő Karpfenstein ugyanis, akiről azt állítja, hogy 1689-ben halt meg, még 1691-ben is élt, özvegye csak 1692-ben szerepel először.)

Testületek feljegyzései

Az iparoslakosság személyi adataira legjobb források a különböző céhek iratai lennének. 1696 előtt azonban még alig alakultak céhek, a városi levéltárban őrzött céh-iratanyag zöme a XVIII. századból való. Csupán a mészárosok és a szűcsök mesterkönyve maradt fenn 1696-ból, néhány név és személyi adat tekintetében kiegészítve a többi forrást.

Az egyházi testületeket tekintve, a kolostorok, szerzetházak lakóit ismerjük a legkevésbé. Világi hatósággal dolguk szinte sohasem volt, saját iratanyaguknak az 1950-ben történt feloszlatáskor jórészt nyoma veszett (ferencesek, szerviták). Fennmaradt a pesti szervita rendház számadáskönyve az 1691 és 1738 közötti időből, melyet a Fővárosi Levéltár őriz. Nevek tekintetében azonban alig nyújt valamit.

A jozefinista időkben feloszlatott pálos rend iratanyagának jelentős részét az Egyetemi Könyvtár kézirattára őrzi (Acta Paulinorum. Jelzete: Ab 154; főleg a III—IV. kötet névanyagát használhattuk).

Az egyházi adminisztráció

A korszak legegyetemesebb jellegű forrásanyagát a római katolikus egyház anyakönyveiben találjuk meg. Míg az állami és a városi hatóságok csak különleges esetekben tudnak a lakosokról, addig az egyház adminisztrációja mélyebben nyúlik a mindennapi életbe. A születés, a halál és a házasságkötés eseményei csaknem a társadalom egészét érintik. A keresztelés, a temetés és az esküvő szertartásairól készített adminisztrációs feljegyzések, az anyakönyvek mindenfajta helyi társadalom felkutatásában alapvető értékűek.

Pest újabbkori életében 1688-tól egészen 1728-ig egyedül a római katolikus egyházközség — ma: belvárosi főplébánia — vezetett ilyen anyakönyvet. 1728-ban indult meg a görögkeleti, rác anyakönyvezés. 1776-ban pedig megszűnik a belvárosi katolikus plébánia egyedülállása, mert ez évben a Terézvárosban, 1777-ben pedig a Józsefvárosban is megindul a katolikus anyakönyvezés.

A rendszeres feljegyzéseket Putanicz János plébános kezdte meg 1690-ben, egy nyolcadrét alakú kis kötetben. Először a kereszteléseket jegyezte fel, utólag is begyűjtve néhány adatot 1688-tól (egyet 1682-ből!). Ugyanebben a kötetben írta fel a házasságkötéseket is, gyéren 1690—91-ből, rendszeresebben 1692-től. A halálozások adatai a kötet végén, csupán 1695-től találhatók.

A belvárosi plébániának ez az első, legrégibb anyakönyvi kötete 1700 novemberéig szolgált a bejegyzéseknek. Ekkor egy új, nagyobb, negyedrét

alakú kötetet kezdtek meg, melybe 1719-ig folyt a keresztelések, esküvők és temetések adatainak együttes gyűjtése. A különböző természetű adatok csak 1719-ben váltak szét külön kötetekbe, Liber Baptizatorum, Copulatorum és Defunctorum elnevezéssel.

Az anyakönyvek 1696-ig terjedő anyaga így voltaképpen alig néhány évre szorítkozik, és az adminisztrációs gyakorlat első, legkezdetlegesebb korszakát jelenti.

E kezdetlegesség a rendszertelenségben és pontatlanságban nyilvánul meg. Már az is sok zavar forrása, hogy a könyvet nem ugyanaz a kéz vezeti. A lelkészi funkciókat ugyanis nem csupán a plébános végzi, hanem igen gyakran a különböző szerzetesházakból kapott segítségek. Az adatokat mindig az a pap írja be, aki a szertartást végzi. A feljegyzéseket minden tagolás, vonalbeosztás, áttekinthetőség nélkül egymásra zsúfolják. A szöveg maga pedig rendkívül szűkszavú, csupán a dátum és a személyek neve szerepel benne. A lakosok conditiójáról, foglalkozásáról, származásáról, vagy éppen a szülők nevéről szinte soha, semmiféle tájékoztatást nem nyújt. Azt sem tudjuk, hogy polgár vagy zsellér adatait látjuk-e. Csupán a „dominus" vagy a „perillustris dominus" jelzők adnak az iskolázott, illetve magasabb tisztet viselőkkel kapcsolatban némi útmutatást. (A „dominus" titulust azonban megkapták a tanácstagságot viselt vagy csupán csak tekintélyesebb iparosok, kereskedők is.)

A „pestiensis" megjelölést az anyakönyv ugyan általában sűrűn használja, de mégsem következetesen. Néhány esetben pedig megjelöli, főleg házasságkötéseknél, a vidéket is, ahonnét a vőlegény vagy menyasszony származott. Nem világos azonban, hogy ezek a helységnevek valóban mindig csupán származáshelyet jelölnek-e, vagy pedig egyszerűen csak a lakóhelyet, ahová a pesti házasságkötés után a pár visszatért. Ez a pontatlanság okozza, hogy kénytelenek voltunk válogatás nélkül minden adatot felvenni, mely a pesti anyakönyvben szerepel. Így nyitva áll a lehetőség, hogy néhány esetben csupán Pesten házasodott vagy keresztelt, de egyébként nem pesti lakosokat is szerepeltetünk. Ezeknek a kétséges eseteknek száma azonban oly csekély, hogy a lakosságról kialakuló általános képet nem befolyásolja.

Az anyakönyvi adatoknak ez a sok bizonytalanságra alkalmat adó szűkszavúsága csak 1707 után szűnik meg. Ekkor jelennek meg az első foglalkozás- és „civis"-megjelölések. A halotti anyakönyvben pedig 1709-től a halál okát is feljegyzik. A származás helyének következetes megjelölésére azonban még további tíz évig kell várni. A szülők nevét (házasságkötések alkalmával) a pesti anyakönyv az egész XVIII. század folyamán nem említi.

Feldolgozásunk módszere szerint csupán 1696-ig bezárólag használtuk fel az anyakönyv teljes anyagát. Ezen túl már csak az addig feltűnő családokat kísértük figyelemmel. 1742-ig követtük a kereszteléseket és házasságokat, 1750-ig a halálozásokat.

Külön problémát jelentettek a bejegyzett keresztszülők. Itt az eligazodás még nehezebb, mert szinte lehetetlen megállapítani, hogy e keresztszülők mindig pesti lakosok voltak-e. Nagyon sok esetben távollakók vagy ideiglenes átutazók lettek a keresztszülők. Mivel számuk igen nagy, nem kockáztathattuk, hogy e bizonytalan névtömeg felvételével adataink megbízhatóságát gyengítsük. Ezért keresztszülők nevét csak akkor vettük fel, ha pesti lakos voltukat valamely más forrás is támogatta.

Ami a családok 1696 után való továbbkövetését illeti, úgyszólván csak a polgárjoggal bírókat kísérhettük figyelemmel. Bár 1715-ig az anyakönyvek összes adatát összegyűjtöttük, a gyakori előfordulású családneveket, zsellérek esetében éppen a hiányos adatközlések miatt, nem lehetett megnyugtató bizonyossággal azonosítani. Másrészt azonban az 1715-ig terjedő, teljes anyag ismeretében feltűnő, hogy éppen a polgárjegyzékben nem szereplő zsellérnépesség az, mely 1705 után csaknem teljesen kicserélődik. A régi nevek eltűnnek, s helyükbe újak lépnek. Ez a körülmény összefügg a magyar lakosságnak a városból való kiszorulásával, mely éppen 1705 körül, a Rákóczi-szabadságharc idején következett be.

Az 1696-ig beköltöző nemzedék életideje alig terjed 1730-on túl. Egy-két kivételt leszámítva már csak gyermekeik és ezek családtagjai élnek, s feltűnő, hogy 1750 után már ezekből is csak kevesen.

2. AZ IRODALOM

A várostörténeti irodalomban munkánk nem az első próbálkozás a pesti lakosság számbavételére.

Névanyagot először *Patachich József* közölt, *Die Bürger Pesth's* című, 1837-ben megjelent munkájában. Felsorolja a pesti polgárjegyzék alapján mindazokat a lakosokat, akik 1687-től kezdve itt polgárjogot nyertek. Több évtized múlt el, míg e puszta, mechanikus felsorolás után mélyebbreható kutatások következtek.

1873-ban jelent meg *Rómer Flóris*nak *A régi Pest* című könyve. Ez a mű, a város egész történetét átfogó igénnyel, már a pozitivista történeti iskola szülötte. Szellemének megfelelően gondos forráshasználatra épült, és figyelmét sok vonatkozásra kiterjesztette. Így a város társadalmára is, mégpedig az összes számbavehető forrás ismertetésével, egyedül az adóösszeírások anyagát mellőzve. Rómer azonban nem társadalomtörténetet, hanem csupán helytörténetet szándékozott írni. A lakosságra vonatkozó adatai így nem alkotnak összefoglaló egészet, hanem mozaikszerűen egymás mellé sorakozó megállapításokat. Nagy és úttörő érdeme, hogy nem elégszik meg a történetkutató számára elsősorban adódó levéltári forrásanyaggal, hanem részletesen ismerteti a lakosságra vonatkozó másik alapvető forráscsoportot is: az egyházi anyakönyveket. Kétféle névjegyzéket közöl. Egyet, melyet a telekkönyvekből állapított meg, de — természetesen, terjedelme miatt — nem teljes egészében, csupán válogatással, az érdekesebb házak történetével kapcsolatban. A másik névsor, több-kevesebb teljességgel, a belvárosi római katolikus plébánia anyakönyvei első kötetének névanyagát közli. Ez utóbbi nem egyéb, mint mechanikus felsorolás. Puszta névanyag anélkül, hogy a név mögött rejlő személy kiléte, azonossága megelevenednék. Egyrészt azért, mert nincs összevetve a levéltári forrásanyaggal, másrészt magának az anyakönyvnek egyéb adataival sem. Így a gyakorlatban alig használható: ugyanaz a személy gyakran több ízben is elő van számlálva, aszerint, hányszor változtatták el a nevét különböző írásmódokban. Rómer munkájának tehát nem a névanyag közlése, hanem a források, különösen az anyakönyvek beható ismertetése adja meg maradandó értékét.

Minden irányban kiterjeszkedő, de összefoglalás nélküli munkája után a modernebb kutatások, amennyiben a pesti társadalom számbavételével foglalkoztak, egyes részletek tisztázásával törődtek, újabb forrásértékelést nyújtottak, vagy általános megállapításokat tettek.

Schmall Lajos különféle irányú tanulmányokat egyesítő, kétkötetes műve — *Adalékok Budapest történetéhez.* Bp. 1899 — teljes egészében a levéltári forrásanyagon alapszik. A lakosságra vonatkozóan nem csupán a polgárjegyzéket és a telekkönyveket használja, hanem a tanácsülési jegyzőkönyvek, valamint a tisztújítások iratanyagát is. Ennek segítségével összeállítja az 1687 és 1848 között működő városi tisztek és szolgaszemélyzet névsorát. Munkássága tehát elsősorban a városi hatóságok személyzetét illetően jelentős, ugyancsak minden összefoglaló igény nélkül.

Ez az összefoglaló igény csak negyedszázad múlva jelentkezett. *Gárdonyi Albert* több tanulmánya, cikke mellett 1926-ban a Föld és Ember című folyóiratban *Pest újratelepülése a török hódoltság után* című tanulmányában új forrásra, az addig figyelmen kívül hagyott 1696. évi adóösszeírásra hívja fel a figyelmet. Felsorolja az összeírás névanyagát, nem mechanikusan, mint az eddigi kutatók, hanem a társadalmi rétegeknek megfelelően csoportosítva. Munkája új lendületet adott a Pest társadalmára vonatkozó kutatásoknak. Ami fogyatékossága van, az megint csak az egyoldalú forráshasználatból ered: miként Rómer, ő sem egyeztette az egyes személyekre vonatkozó adatokat a különféle forrásokkal. Ez a hiányosság azután különösen a nemzetiségi megállapításoknál vezetett tévedésekre, de természetesen egyéb eltéréseknek is forrása lett.

1935-ben jelent meg *Pásztor Mihály* könyve *Buda és Pest a török uralom után* címmel. Részletező alaposságú és mégis összefoglaló jellegű munka, mely a levéltári anyag mellett, Rómer után először, ismét tekintetbe veszi az anyakönyveket is — nem a személyi adatokra vonatkozóan, hanem pusztán demográfiai-statisztikai célokra, s ebben úttörő munkát végez. Szempontjai és metódusa azonban, minden irányban kiterjedő, átfogó érdemei mellett, inkább a színvonalas ismeretterjesztés oldalára állítják.

1937-ben a Történetírás című folyóiratban *Horváth Gyula* írt cikket *Pest városa XVII. és XVIII. századi magyar lakossága* címen. Megint csak egyoldalú forráshasználat — az adóösszeírások — alapján mutatja ki egyébként az igazságot, hogy az újratelepülő Pest kezdeti lakosságában a magyar elemnek döntő súlya volt. Bizonyítékai azonban — az adóösszeírás magyar nevű lakosai — e tétel igazolására nem elegendők. Igen sok rác és egyéb nemzetiségű lakos viselt ebben az időszakban már magyar nevet. A nemzetiség megállapításához mélyrehatóbb kutatásokra van szükség.

Nemzetiségi szempontból végzett kutatásokat *Ernst Häckel* is, aki — ellenkezőleg — a németség kedvező arányát és társadalmi túlsúlyát igyekezett bemutatni a pesti ingatlantulajdonosok körében. Munkája, mely folytatásokban jelent meg a Südostforschungen 1941. évfolyamában, befejezetlen maradt. Adatközlő tanulmánya azokat a németeket ismerteti a pesti telkek sorrendjében, akik 1718-ig — a török után — itt ingatlant szereztek. A telekkönyveken és tanácsülési jegyzőkönyveken kívül használta a levéltári Testamenta archivi antiqui jelzésű anyagot is, mely a végrendeleteket, hagyatéki leltárakat tartalmazza — nem rendszeresen azonban, s kizárólag csak abból a szempontból, hogy a házak vételére, eladására vonatkozó adatokat kiegészíthesse. A társadalmat tehát kizárólag az

ingatlanok történetén keresztül szemléli, s egyedül a németeket, kiemelve a más nemzetiségűekkel való együttélés köréből. Feldolgozása különösen a módszeresség, az adatközlő technika szempontjából érdemel figyelmet, mellyel az egyes telkek sorrendjében, lehető világossággal és alapossággal állapítja meg a házak történetét, a telkek későbbi felosztásának módozatait, az utcák elhelyezkedését és az örökösök rokonsági kapcsolatait. Mivel azonban anyakönyvi adatokat s más kiegészítő forrásokat sem használt, kapcsolatok megállapításánál többször téved, s az egyoldalúság veszélyét ő sem kerüli el.

A felsorolt munkákon kívül természetesen még sok kisebb cikk vagy nagyobb monográfia foglalkozott a pesti társadalmat érintő kérdésekkel.

Valamennyi műnek közös vonása azonban, hogy megelégszik bizonyos forráscsoportok használatával, de nem tekinti át és nem hasonlítja össze az összes fennmaradt forrást. A társadalomról kialakított kép pedig mindaddig nem lehet egészen megnyugtató, amíg meg nem kíséreljük valamennyi forrást adott időpontban, egyszerre feldolgozni, s amennyire ez lehetséges, a társadalom végső alkotóelemeinek, az egyes személyeknek azonosítását elvégezni.

3. E MUNKA CÉLJA ÉS MÓDSZERE

A társadalom mozgó, eleven életét csak a végső alkotórészek, a személyek ismeretével tudjuk eléggé megközelíteni. Vagyoni helyzetük, műveltségük és családi viszonyaik lehető szemmeltartása jogosít fel bennünket arra, hogy — a részletek ismerete alapján — az egész társadalom életviszonyait illető megállapításokat tehessünk.

Azért, hogy az adatszerű pontossághoz és a világos áttekinthetőséghez ragaszkodjunk, legcélszerűbbnek kínálkozott a lakosságról törzslapokat készítenünk, ahol az adatok sokfélesége rovatokba foglalva könnyen összegezhető és szemmel tartható. Ezeknek a törzslap-rovatoknak adataiból áll össze mozaikszerűen a társadalom képe, melyeknek tanulságait az első részben, a lakosság életviszonyait tárgyalva próbáltuk levonni.

A lakosság körében e személyenkénti felsorolás esetében igen nehéz a társadalmi kategóriákat pontosan kijelölni, s azokat valamilyen időponthoz rögzíteni. Nem elégedhettünk meg azzal, hogy a lakosságot csupán 1696 előtti állapotában tekintsük. Mint ahogy életrajzukban, vagyoni és családi viszonyaikban halálukig követtük őket, ugyanígy társadalmi helyzetüket is a végső kialakulás szempontjából fogtuk fel. Így kerültek a polgárok csoportjába olyanok is, akik a polgárjogot csak 1696 után szerezték meg.

Annak elbírálása, hogy kit tekintünk polgárnak, még súlyosabb problémát jelent. Ebben a tekintetben nem hagyatkozhattunk egyszerűen a polgárjegyzékre, mert az, mint láttuk, nem teljes. Adataira a többi forrás igen sokszor rácáfol, főként 1692 előtt. Tekintve, hogy e korai — 1696 előtti — időszakban polgárjog és ingatlanbirtoklás csaknem egyet jelent, fel kellett tételeznünk: azok az ingatlantulajdonosok is polgárok voltak, akiket a Matricula nem nevez meg. 1696-ban az adóösszeírás szerint azonban több polgár lakott albérletben; saját háza a zsellérek közül egy városi pásztornak volt (aki a csoportosításban természetesen a zsellérek közé

került). Elkülönítésünk így csak valószínűségi alapon áll, de valahol meg kellett szabnunk a határvonalat. S akármilyen más elhatárolást választunk is, az semmivel sem nyugodhatna biztosabb alapokon.

A nagyszámú ismeretlen névanyagot tekintve nyilvánvaló, hogy a pesti vonatkozású források megőrizték nem helybenlakó vagy csak ideiglenesen itt-tartózkodó személyek adatait is. Ezeket azonban, bizonyíték hiányában, a valódi pesti lakosoktól most már lehetetlen csalhatatlan biztonsággal elválasztani. Az is bizonyos, hogy különféle elnevezés alatt gyakran ugyanaz a személy fordulhat elő két-három ízben is. Ahol a bizonyítékok megengedték, e névazonosításokat mindenütt igyekeztünk elvégezni. A többi — a további kutatásokra vár. Nem akartunk lemondani az ismeretlen állapotú személyek névanyagáról, mivel velük együtt sok pesti lakost is ki kellett volna hagynunk, s célunk volt a teljességre törekvés. Azért, hogy számuk ne befolyásolja hamis módon a lakosságról alkotott összképet, az anyakönyvben feltüntetett keresztszülők kihagyásával próbáltuk ezt ellensúlyozni. A felsorolt keresztszülőket ugyanis — mint már említettük — csak akkor fogadtuk el pesti lakosoknak, ha ezt valamely más forrás is megerősítette. — Az egyes társadalmi kategóriákon belül az iparosok esetében elválasztottuk a nem-kézműveseket a kézművesektől.

Ami a nemzetiségi megjelöléseket illeti, megjegyezzük, hogy a Pesten lakó szerbek jelölésére a rác elnevezést használtuk. Egyrészt, mivel a források szóhasználatához („razisch") ez közelebb esik, másrészt mivel ez a várostörténeti irodalom általános gyakorlatának is megfelel.

Külön kell szólnunk az itt közölt telektérképről is, melynek célja egy adott időpontban — 1696-ban — valamennyi városi telektulajdonos személy szerinti helyhezkötése, és ennek megfelelően a nemzetiségi megoszlás ábrázolása.

Mint forrás, két pesti telektérkép ismeretes. Az egyik 1710 körül készült, eredeti példányát Rómer még használta, azóta azonban elveszett, csak fényképmásolata van meg a Fővárosi Levéltárban. A másikat, mely az elsőnél alig egy-két évtizeddel későbbi, a Kiscelli Múzeum őrzi. Rómer, amikor említett munkájához megszerkesztette a város telektérképét, ezeket használta forrásul, a telekkönyvek adataival együtt. Ez utóbbira főként a nemzetiségi megoszlás ábrázolásában volt szüksége. A XVIII. század derekáig követve a telekosztódásokat, elnevezéseket, egyes épületeket, nem valamilyen adott időpontot rögzít, hanem csaknem fél évszázadnyi időt foglal össze, elmosva a változások fokozatosságát. Mivel pedig a telektulajdonosokat nem ismerte teljes részletességgel, nemzetiségi megkülönböztetései csak a telekkönyvbe jegyzett nevek hangzásán alapulnak. Lényegében Rómer térképét közölte újból Schmall Lajos, idézett munkájában. Legújabban azonban Nagy Lajos, a pesti topográfia forrásairól szóló, említett tanulmányában felismerte Rómer szerkesztésének nehézségeit, s ő már, figyelemmel a telkek számozásának, beosztásának különböző periódusaira, két térképet szerkesztett: egyet 1688, egyet pedig 1696 állapotáról. Érdeme, hogy az 1696 előtti és utáni telekszámok viszonyát nagyrészt tisztázta és a legtöbb telket sikerült azonosítania, sőt, még Rómer egyes tévedéseit is kiigazítania. Sajnos azonban, térképei közül csak az 1688-as évre vonatkozó használható. (Az 1696. évi térképén a telekszámok sem a forrásokkal, sem magának a szerzőnek adattárával és első térképével nem egyeznek.)

Az általunk közölt térkép is lényegében Rómer szerkesztésén alapszik, de összehasonlítva a Kiscelli Múzeumban őrzött példánnyal és Nagy Lajos megállapításaival. Az elnevezésekben azonban kizárólag az 1696-ban készült telekkönyv adatait vettük tekintetbe.

*

Módszerünk, mellyel vizsgálat alá kívántuk venni Pest összes, a fennmaradt források alapján elérhető lakosát, kénytelen volt megelégedni az első évtized bevándorlóival. Kutatásaink ennek ez első évtizedben kialakuló társadalomnak tagjait kísérik halálukig. Ez annyit jelent, hogy míg egyrészt a lakosság egészét csak 1696-ig tartottuk szem előtt, másrészt jövedelemszerzés, vagyoni állapot tekintetében ezt az első évtizedben beköltöző lakosságot a források alapján 1736-ig, sőt családi vonatkozásokban 1750-ig figyeljük meg.

Az adatok tömege kényszerített bennünket erre a megoldásra, mely egyúttal azt is jelenti, hogy a lehető teljességet csak 1686 és 1696 között valósíthattuk meg. A lakosok 1696 utáni élete már *nem* jelenti a város egész társadalmát, mert az újabban beköltözőket csak egy másik — hasonló terjedelmű — monográfia tarthatná nyilván. — Meg kellett elégednünk az időbeli kiterjeszkedés helyett egy szűkebb évszám-határok közé szoruló kutatással. A határpont: 1696, az első adóösszeírás éve, mely először rögzíti egy adott időpontban a város társadalmát.

Természetes azonban, hogy ez a részletező, analitikus módszer is küzd a maga nehézségeivel. Ha a korábbi feldolgozásokat a források egyoldalúsága korlátozta is, időben nagyobb területet tekinthettek át, s a maguk keretei között mozgékonyabban, messzebbre ható megfigyeléseket és kutatásokat végezhettek. Az összes forrás kézbentartásának igyekezete viszont mindenekelőtt időbeli korlátokat jelöl ki.

Az a kutató, aki személy szerint akarja ismerni egy társadalom minden tagját, csak lassan haladhat előre, s nem képes egyszerre nagyobb időbeli távlatokat átfogni. Az alaposság igénye egyúttal szerénységre int. Nem csupán azért, mert az apró részleteket kutató még fokozottabban küzd az emberi tévedések veszélyével és saját teljesítőképességének határaival, hanem azért is, mert bármennyire is igyekszik, tulajdonképpeni célját, a teljes alaposságot el nem érheti. De elkezdhet valamit, amit majd nálánál szerencsésebb kutatók fognak tökéletesíteni.

ELSŐ RÉSZ

A LAKOSSÁG ÉLETVISZONYAI

I. A LETELEPEDÉS

Magyarország fővárosának visszavívása a töröktől 1686-ban új időket jelez a hazai történelemben. E hadi esemény kedvező előjelként hatott az 1699-ben sikeresen befejezett felszabadító hadjáratokra. Az ország egysége százötven éves szétszakítottság után ismét helyreállt.

Ez az egység azonban nem volt többé az idegen hatalmaktól független, természetes, önrendelkező állapot, melynek Mohács mezején nyoma veszett. A szétszakítottság ugyan megszűnt, de az idegen befolyás nem, sőt, a felszabadító hadjáratokkal most már egészen egyoldalúan, teljes súlyával érvényesült. Az ország nem volt többé hadszíntér, nem volt többé két elnyomó hatalom: török és német vitás területe, hanem kizárólagosan Habsburg-gyarmattá vált.

A lakosság, számában, vagyonában, műveltségében megfogyatkozva, új, történeti változások előtt állt. A királyi Magyarország megmaradt nyugati, keskeny sávja ismét egyesült a hódoltsági részekkel, de a történeti fejlődés fáziskülönbségeivel. A török által megbolygatott, szétszórt lakosság találkozott ugyan elszakadt testvéreivel, de ez a találkozás már nem hozhatta vissza azt, ami elmúlt. A Mohácsnál elbukott Magyarország nem támadt fel többé. A lakosság, mely a török hatalmától megszabadult, visszatért ugyan feudális kereteibe, de ez a rendi uralom már nem kizárólagosan, hanem a bécsi államszervezés hatóerejével párosulva érvényesült.

Az adminisztratív államgépezet az ország lakosságát a török uralom állandó harcos, katonai készültsége után békésebb, civilizáltabb életmód felé vezeti. A kardforgatás szinte kizárólagos fölénye után az új korszak több figyelmet fordít azokra, akik nem fegyvert, hanem munkaeszközt tartanak a kezükben. A bécsi kormányzat nem csupán magyarellenes, hanem a francia merkantilista gazdasági politikát követi. Elgondolása — az ipar és a kereskedelem fejlesztése — modern, a régi feudalizmus szellemével ellenkező gondolat, mely a városfejlődésben kap értelmet. Tragikus színezetét csupán erőszakos, magyarellenes tendenciája adja, amikor az ország magyar lakosságát az idegen népelemek alávetettjeként akarja kezelni. Egyrészt tehát modern és társadalomfejlesztő jellegű, másrészt önző, haszonleső és szűklátókörű is. Hibáival jogos fegyvert ad a nemzeti ellenállásnak, mely a könyörtelen, állami hasznot hajhászó bécsi politikával a nemzeti szabadságvágy megtörhetetlen, forradalmi gondolatát szegezi szembe és Rákóczi szabadságharcában ölt testet.

Minden nemzeti sérelmen túl azonban, az új periódus társadalomfejlődése döntő és elhatározó módon a civilizáció: a városok felé mutat.

A kontinuitás

Minden új alakítás tabula rasát igyekszik teremteni, tökéletes szakítást a múlttal, hogy munkájában a hagyományszerű továbbélések ne akadályozzák. A bécsi kormánytörekvések számára az új életet kezdő, hódoltság alól felszabadult Pest városa önként kínálkozott ilyen területnek.

Nem azért, mintha a török uralom valóban tökéletes tabula rasát teremtett volna. De az a társadalmi kontinuitás, mely a városban pusztító ostrom után még fennmaradt, védtelen volt és jelentőség nélkül való, könnyen alakítható, passzív tárgya az adminisztratív beavatkozásnak.

A százötven éves török uralom, miként az ország többi részein, úgy Pesten is eltűrte a nem mohamedán polgári lakosság továbbélését. A városban a keresztény lakosság közössége egészen 1686-ig fennmaradt. Voltak bíráik, volt vezető testületük, tanácsuk, valamint templomuk és lelkészkedő papjaik is voltak.[1]

E kontinuitás mértéke azonban, a források gyér volta és szűkszavúsága miatt, pontosan nem állapítható meg. Az egyetlen névjegyzék, mely a város lakosságát a hódoltság ideje alatt felsorolja — egy török kincstári adólajstrom — 1547-ből való.[2] Természetesen az itt szereplő nevek semmiféle kapcsolatot nem mutatnak már a visszafoglalás korában ittlakókkal. Nem csak azért, mert közel százötven év alatt a családok folytonossága és helybenlakása nyilván megszakadt, hanem azért is, mert az alsóbb társadalmi osztályokban a családnevek ekkor még nem állandóak, nem öröklődnek. Inkább csak a személyeket különböztetik meg vele, s nem a családokat. Névazonosság keresése tehát mindenképpen hiábavaló.

A névelemzés módszere azonban annyit mindenesetre világossá tesz, hogy milyen lehetett nagyjából ennek a kora-hódoltsági társadalomnak az összetétele.

1541-ben, amikor a török elfoglalta Pestet, a város még a régi hagyományainak megfelelően gazdag kereskedőváros volt.[3] Hat évvel később, amikor a török adóösszeírás készült, már nem állapítható meg a kereskedők száma, mert a defter, a puszta név mellett, csak egy-két kivételes esetben jelöli meg a foglalkozást. Így pusztán a családnevek jelentésére vagyunk utalva, melyek ebben a korban — még öröklődő jelleg nélkül — feltételezhetően a való helyzetre mutatnak. Természetes azonban, hogy a nem foglalkozást jelölő nevek tulajdonosait ki kell hagynunk számításunkból.

Ilyen módon vizsgálva a defter névsorát, a felsorolt 120 lakos közül 4 személy neve utal kereskedelmi foglalkozásra (4 Kalmár nevű lakos).

Az iparűzésre való nevek csoportjában a mészárosok vezetnek (4), utánuk a kovácsok (3), akik külön, kétséget kizáró módon is meg vannak

[1] Gárdonyi Albert: Buda és Pest keresztény lakossága a török hódoltság alatt. Tanulmányok Budapest múltjából (továbbiakban: TBM). V. köt. Bp. 1936. 13—33.

[2] Fekete Lajos: Buda, Pest és Óbuda nem-mohamedán polgári lakossága 1547-ben és 1580-ban. TBM. VI. köt. Bp. 1938. 116—136. (A török defter ismertetése, jegyzetben közli a lakosság névsorát.) — Vö. még: uő.: Budapest a törökkorban. Budapest története. III. köt. Bp. 1944.

[3] A hódítók itt jól felszerelt boltokat találtak a Warhafftige Anzeigung című egykorú újság közlése szerint. Idézi: Gárdonyi i. m. 17.

említve, majd az asztalosok, szabók, vargák és borbélyok következnek (2—2). Mindezeken kívül 1—1 képviselője van még az ács, kádár, szűcs, szíjgyártó, gyertyamártó, ötvös és sörfőző iparnak. Fuvarozó-jellegű vállalkozásra mutatnak a nevek három esetben (2 Taligás, 1 Kordulás).

Anélkül, hogy ezt a névelemzést mechanikusan próbálnánk alkalmazni, a fentiekből egy alárendelt jellegű, hanyatló városi társadalom képe bontakozik ki. A felbukkanó iparágak köre ugyan nagyjából azonos az ország különböző vidékein fejlődésnek indult mezővárosokéval.[4] A különbség azonban az, hogy — ismerve a város múltját és jövőjét — itt nem városi fejlődésről, hanem egy nívósabb állapotból való lehanyatlásról van szó. Az iparágak — amennyire a nevek megőrizték őket — semmiféle magasabb igényre nem mutatnak, a városi fejlődés csúcsán megjelenő, luxusiparnak számító ötvösség kivételével. A kovácsok viszonylagos előtérbe kerülése nyilván a fegyvergyártással és Pest török helyőrségi jellegével, valamint a közlekedéssel, útforgalommal kapcsolatos (lópatkolás). Az építőipar és a bútoripar maradványait jelzi az Ács és az Asztaljártó elnevezés. Az írásbeliséget vagy annak emlékét tartja fenn a lakosok körében öt ízben előforduló „diák" megjelölés. A borbélyok szereplése is még ezt a szerény városi jelleget őrzi. E gyér nyomok a város egykori magasabb nívójáról — a többi iparág szerény képviseletével — mindenképpen a hódoltság kultúrasorvasztó hatását mutatják.

Hiba volna azonban ezt a hanyatlást valami végzetes pusztulásként felfogni. 1587-ben Reinhold Lubenau útleírása szépen épült pesti házakról tud és még mindig jómódú kereskedőkről, akik inkább itt laknak, mint Budán.[5] A keresztény lakosságnak még 1623-ban is saját bírája és községi tanácsa van, mely szabadon levelez a hódoltság alá nem tartozó területekkel. 1669-ből pedig pesti kapucinus szerzetesekről vannak adataink.[6] Benaglia, Caprara császári követ titkára 1680-ban is azt írja, hogy Pesten katolikus templom van, két ferences szerzetessel.

E keresztények, az 1547-i névsor szerint, legnagyobbrészt magyarok. Csak elvétve fordul elő néhány szláv név vagy török eredetre való. Egy esetben olvasható a „rác" megjelölés. Magyar lakosságra utal Salomon Schweiger 1577-i híradása is, aki pesti lutheránus hívőkről, templomról és papról beszél. Ez utóbbinak neve is ismeretes: Tsanádi Jánosnak hívták.[7]

A magyar elem mindvégig való jelentős számára mutatnak a római katolikus egyházi élet nyomai is, az itt működő ferencesekkel és az ostrom idejéig fennálló templommal.[8]

Az, hogy ezek a katolikus hívők nagy részükben nem lehettek azonosak az általában keleti kereszténységet valló rácokkal, bizonyos. Már a kezdeti, török utáni időkben feltűnnek azonban katolikus rácok is, a hódoltság idejéből pedig adatok utalnak arra, hogy a magyarok túlsúlya után a rác lakosság a XVII. század második felére, a török uralom alatt meglehetősen

[4] Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp. 1955.
[5] Gárdonyi i. m. 17.
[6] Szamota István: Régi utazások Magyarországon. Bp. 1891. 331.
[7] Gárdonyi i. m. 18.
[8] Liber Baptizatorum, Budapest—belvárosi róm. kat. főplébánia. — Itt található egy 1682-ből való keresztelés is. De nem a kötet elején, hanem 1687-ből való adatok után. Vö.: Ilpeck János törzslapja e munka kézirati példányában. Főv. Szabó Ervin Kvt. Budapest-gyűjt.

elszaporodott. Az a néhány lakos ugyanis, akit az 1686 után készített polgárjegyzék mint pesti születésűt sorol fel, nagy többségében rác. Az 1686 után kialakuló pesti polgárságban eddigi kutatásaink szerint hét helybeli származású személy szerepel. Ezek közül csak kettő magyar, a többi rác.

A magyarok foglalkozása ismeretlen. Az egyik, Csizmadia Mihály, 1693-ban nyert polgárjogot, s özvegyének 1696-ban kocsmája volt a Vízikapu utcában. Lehetséges, hogy családneve mesterségére utal. A másik magyar Erdős Pál, aki csak 1698-ban lépett a polgárok sorába. Az Erdős családnév a városban többször is előfordul. 1696 előtt élt az ugyancsak ismeretlen foglalkozású Erdős György, s 1692-ben lett fertálymester Erdős István szabó, aki mesterségét nem gyakorolta, hanem kereskedésből élt. Tekintve, hogy a családnév különben eléggé ritka, s nem mutat személyes kötöttséget, talán egy őslakó magyar családdal van dolgunk.

A rác őslakók között különleges helyet foglal el Laschiz Péter hajózási tiszt, aki a polgárkönyv szerint a városban született, és az őslakók között egyedül képviseli az iskolázottak rétegét. Hivatali állása, de fennmaradt kézírása is erre az iskolázottságra figyelmeztet, melyet aligha szerzett a hódoltságkori Pesten. A többi őslakó rác polgár közül kettő iparos: a szappanfőző Manolovich Miklós és a főkötőkészítést később gazdálkodással felcserélő Mittrovicz-Petrovicz József. Kereskedő, majd gazdálkodó Raab Mihály; napszámos Cselik Ostoja.

A zsellérek származását kevésbé ismerjük. Csak elvétve bukkan elő egy-egy személy, akiről őslakó-volta kiderül. Négy ilyen zsellér-lakost ismerünk, két magyart és két rácot. Szabó Gergely, a későbbi megyei hajdú még gyermekként éli meg a város felszabadulását.[9] Feltehetően magyar a közelebbi megjelölés nélkül említett Istók. A rácok között Ostey Scherbey és Rácz János ilyen őslakók.

A hódoltsági időkben lehanyatló városi élet tehát ezekben a szerény kisiparos, paraszt vagy zsellér elemekben találta meg folytonosságát, akiknek igénytelen sorsa a legkevésbé ütközött össze az elnyomás hatalmával. A török is ezeket szívelte leginkább, a bécsi gyarmatosítást is ezek zavarták a legkevésbé.

Azt, hogy a hódoltság korának társadalmából kik futottak szét s kik tartottak ki helyükön a hadszíntérré vált Pesten az ostrom ideje alatt is, nem tudjuk.

Egyedül csak az bizonyos, hogy a pesti ferencesek Buda felszabadító ostroma idején is a helyükön maradtak és a plébániát vezették. Ezt bizonyítja egy budai örmény kereskedő levele, mely 1686. június 1-én is megemlékezik a pesti ferencesekről, valamint egy temetkezési ügyben aláírt hivatalos nyilatkozat, melyet 1686. szeptember 1-én, tehát egy nappal Buda felszabadulása előtt, két Pesten lakó ferences, Lippay László és Kisvárday Simon állított ki.[10]

[9] Belitzky János: Száz év a pesti határ életéből. TBM. IV. köt. Bp. 1936. 147.

[10] Gábor karahiszári születésű örmény kereskedő és szabómester, a kereszténység budai kémje írja Diodato János bécsi örmény kereskedőnek Budáról, 1686. jún. 1.: „Voglio pregare il parochiano di Peste, un patre franciscano . . .” Bécs, Staatsarchiv. Turcica. Idézi: Károlyi Árpád: Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Átdolg. Wellmann Imre. Bp. 1936. 142. — Lippay és Kisvárday szerepléséről lásd a törzslapokat.

A visszamaradó törökök

Hogy a legyőzött hatalom, a török eltűnése maradéktalan volt-e, visszamaradt elemei részeivé váltak-e az újjáalakuló Pest társadalmának, erre kevés az adatunk.

A török foglyokat Pesten a bástyafalakban gyűjtötték egybe a visszafoglalás után, ahol — tető nélkül — még az időjárás viszontagságaitól is szenvedtek. De úgy látszik, hogy csak nők és gyermekek maradtak itt, mert az 1686. október 20-án kelt kamaraigazgatósági irat csupán ezekről emlékezik meg.[11]

Az egyházi anyakönyvek is, melyek úgyszólván egyedüli források a visszamaradt törökökre nézve, kizárólag nőkről és gyermekekről tudnak, akik itt a későbbi években felvették a keresztséget. Sorsukat nehéz nyomon követni, mert csupán keresztnevük volt — családi megjelölés nélkül, eredeti török nevük pedig sehol sincs megemlítve.

A tanácsülési jegyzőkönyv viszont megemlékezik Tóth Mihály török szolgájának bántalmazásáról, s ezzel kapcsolatban kiderül, hogy a pesti cselédség soraiban több török volt. Valószínű, hogy a megkeresztelt török nők is ilyen szolgálatba állt személyek voltak, s keresztszülőkül gazdáik szerepelnek. Több tekintélyes pesti polgár található a török nők és gyermekek keresztszülei között.

Van példa azonban örökbefogadásra is. Így Sax Simon kötelesmester, városi tanácsos is örökbefogadott egy török leánykát, aki Sax Rozina néven szerepel. (Az ostrom idején mindössze egy éves volt. 1705-ben nőül ment egy hágai születésű pesti polgárhoz, Semleder Ádámhoz. 1712-ben mindketten a pestisjárvány áldozatai lettek.) 1696-ban pedig egy Mezei Gyurka nevű zsellér vett nőül egy török özvegyet. Utódokról azonban egyik esetben sem találtunk feljegyzést.

Az anyakönyvben szereplő Török György is gyaníthatóan török eredetű. Török János pesti fuvaros is az, de ő nem a pesti törökök közül maradt vissza, hanem Székesfehérvárról költözött a városba.

A későbbi években a tanácsülési jegyzőkönyvben bukkan fel még egy eset, melyet Schmall Lajos említ, amikor egy pesti polgár apjának török eredetéről esik szó.

Mindezekből a gyér adatokból úgy látszik, hogy a Pesten visszamaradt, foglyul esett törökök közül főleg csak nők és gyermekek maradtak a városban, s ezek élete a társadalmi alávetettség, a cselédség soraiba vezetett.

A várost visszavívó magyarok

Az elsők, akik a töröktől elhagyott Pest területére tették a lábukat 1686. június 16-án, a Buda ostromára összegyűlt haderő katonái voltak.

Azt, hogy a felszabadító vegyes haderőből hányan váltak tagjaivá a megalakuló új társadalomnak, nem tudjuk. Nyilván nem sokan, hiszen amint a győzelmes sereg Buda megvétele után tovább nyomult, Pesten csupán helyőrséget hagyott hátra.

[11] Orsz. Levéltár. Kameral-Administration zu Ofen. Buchhalterey Acten, 3821. fasc. 1688. okt. 20.

A német helyőrség tagjait nem ismerjük. Az ittmaradó 2000 magyar huszár parancsnoka Koháry István bányavidéki helyettes főkapitány volt, ezredese Dalmady Sándor. Minden jel szerint ehhez az első magyar tisztikarhoz tartozott még Ficsór György hadnagy is, míg a császári seregből itt állomásozó hajdúk kapitánya Karpfenstein István volt, a város későbbi bírája.

Koháry és Dalmady szerepe Buda és Pest visszavívásában már ismeretes volt eddig is. De Karpfensteinről is sikerült kiderítenünk, hogy jelen volt a Buda falait ostromló Badeni Lajos seregében. A felszabadulás napját azonban aligha érte itt, mert 1686. augusztus 23-án lovas futárként Bécsbe küldték.

Annyit bizonyosan tudunk még, hogy Koháry huszárjainak hamarosan el kellett hagyniok a várost, mivel a rövidesen megalakult új, osztrák hivatalszerv, a kamaraigazgatóság magyar katonaság létét Pesten „politikailag veszélyesnek" tartotta. Helyükbe német helyőrséget vezényeltek.[12]

1687-ben azonban, amikor a polgári közigazgatás átveszi a várost és megkezdődik a telkek kiosztása, az új lakosság elhelyezkedésekor jelen van és ingatlant szerez az ostromban részt vett néhány magyar katonatiszt is.

2. ELHELYEZKEDÉS A VÁROSBAN

Városkép

Az a közkeletű elképzelés, hogy az 1686-i ostrom idején Pest város teljesen rombadőlt, az újabb kutatások világánál nem állja meg a helyét.

Általában, ha azt próbáljuk nyomozni, milyen épületek, illetve milyen épületromok emlékeztettek a török uralom megszűntével a város egykori, középkori létére, akkor a városfalak és a kapuk mellett a templomokat kell tekintetbe vennünk — más szóval a török dzsámikat, mecseteket, mivel a mohamedánok rendesen minden keresztény templomot saját céljaikra alakítottak át. Ez az átalakító hajlam volt biztosítéka egyúttal a helyek folytonosságának is.

A város legrégibb épülete a ma is fennálló ősi plébániatemplom volt, mely az egykori római rév mellett épült fel. Mint ismeretes, Pest legrégibb magja ez a rév-átkelőhely volt a Duna partján, a mai Erzsébet-hídfő tájékán. Itt keletkezett a római castrum, a limes legkeletebbre tolt őrhelye. Ha a szakadatlan folytonosság nem is mutatható ki, Pest mindenesetre azoknak az európai városoknak sorába tartozik, melyek római települések helyén keletkeztek. Gyaníthatólag a népvándorlás korában is lakott hely volt, s Anonymus szerint alig fél századdal a honfoglalás után Taksony fejedelem itt izmaelitákat telepített le. Tudjuk azt is, hogy István király korában már kiváltságos hely volt, ami ebben az időben templom fennállása nélkül elképzelhetetlen. Plébániatemplomának alapjai tehát még ezekbe a korai időkbe nyúlnak vissza. Többszöri (IV. Béla-, Zsigmond-, de főleg Mátyás-kori)

[12] Kohárról és Dalmadyról: Károlyi—Wellmann i. m. 111. — Karpfensteinről lásd a törzslapot. — A magyar huszárok elvezénylésének indokait ismerteti: Tóth András: Pest közterhei és városgazdálkodása a visszafoglalástól a Rákóczi-szabadságharcig. TBM. XIV. köt. Bp. 1961. 215.

Fent: Pest város (1732. Buda és Pest látképén. Rézmetszet F. B. Werner rajza után) — Lent: A Szervita tér (Ma: Martinelli tér. Rézmetszet az 1725-ben épült szervita templomról és kolostorról, S. Rosenstingl rajza után)

Lakóházak 1739-ben (Részlet a pesti invalidusház látképéről. Az északkeleti bástyafal környéke. A. E. Martinelli rajza után készült rézmetszet)

átépítés és bővítés után a török uralom alatt pusztulásnak indult. Bár a keresztények még sokáig használták, néhány évtizeddel a felszabadulás előtt ez a templom sem kerülhette el sorsát, és mecset lett belőle. Ekkor már csak gótikus szentélyrésze állt és feltehetően déli tornyának az a XIII. századi stílusjegyeket őrző falrészlete, mely belül máig fennmaradt. A visszafoglalás harcaiban azonban tetőzete is elpusztult, és a török eltakarodása után a város magyar lakói (akik a legnagyobbrészt görögkeleti rácokkal szemben az új német telepesek megérkeztéig jóformán egyedül voltak katolikusok) közadakozásból látták el új tetőzettel, hogy ismét plébániatemplomul szolgáljon. Körülötte alakult ki a belső városmag, Pest Fő tere és a Templom tér.

Ezen kívül a törökök még három dzsámit hagytak hátra a városban. A legjelentősebb az úgynevezett nagy dzsámi volt, az északi kapu közelében, a mai városházépület északkeleti szegletén. A hagyomány szerint Pest visszafoglalását követően először itt gyűltek össze hálaadó, keresztény istentiszteletre a győzelmes hadsereg képviselőivel a város megmaradt lakói.

A jelek szerint ezen a helyen állt a török idők előtt a betegápoló Jánoslovagok Szent Miklósról nevezett egyháza, monostora és kórháza. A dzsámi melletti kórház a felszabaduláskor az irgalmas testvérek működési területévé lett, majd a szerviták kapták meg a dzsámival együtt, mint az irgalmasok lelki gondozói. Új templomuk szemben épült fel később, másik telkükön (Szervita tér).

A ferences templom helyén állottSzinán bég dzsámi a középkori, 1250 körül épült régi ferences templom helyén és feltehetően ennek köveiből alakult.

Eldöntetlen még, milyen középkori templom állhatott a Ferhát bég dzsámi helyén, melyből a pálosok egyháza lett a mai egyetemi templom helyén. Az, hogy a felszabadulás után itt talált mecset még egy régi, keresztény templom felismerhető nyomait, sőt, mellette ugyancsak régi épület, feltehetően kolostor falait mutatta, kitűnik a Zaiger telekleírásából. E helyet 1688 körül még számozatlanul említve, „eine alte Kirchen, sambt anderen alte mauren" kifejezést használ. Más forrásokból tudjuk ugyan, hogy itt is dzsámi állt, ennek építésekor azonban a régi nyomok úgy látszik nem tűntek teljesen el. S valahol ezen a tájon épülhetett fel 1230-ban Pest legrégibb szerzetének, a domonkosoknak temploma és kolostora.[13]

A rácok görögkeleti templomának későbbi, de már hódoltságkori hagyományai voltak. 1688-ban új egyházat emeltek maguknak a régi helyén, mely 1750-ben átalakított formájában ma is fennáll (az egykori rác negyedben, a mai Szerb utcában).

Az első pesti telekkönyv, az úgynevezett Zaiger, melyet 1688—90 körül állítottak össze, felsorolja a városban levő házakat, ismerteti jó vagy rossz állapotukat, s mindenütt megjegyzi, ha „régi", tehát ostrom előtti, hódoltságkori házról van szó.

[13] Anonymus, c. 57. (Scriptores rerum Hungaricarum. Bp. 1938. I. 115.) — Podhradczky József: Buda és Pest szabad királyi városoknak volt régi állapotjokról. Pest, 1833. 74. — Rómer i. m. 20, 177. — Schoen Arnold: A budapesti központi városháza. Bp. 1930. 22. — Gerő László: A pesti belvárosi plébániatemplom. Bp. 1956. 5—8. — Szabó Erzsébet: A pesti ferences templom. Bp. 1959. 5—8. — A Zaiger adatai a 37. számú teleknél. — Kuthy Sándor: A pesti egyetemi templom. Bp. 1960. — A plébániatemplomot helyreállító magyar hívekről: Némethy Lajos: A pesti főtemplom lelkészei 1710—1752. Religio. 1888. 1—4.

Ennek alapján kitűnik, hogy e régi házak túlnyomó többségben borították a város területét. Vályog- vagy faház e régi épületek között alig akad, sok esetben alápincézett és igen sokszor bolthajtásos helyiségekkel rendelkező kőházak ezek. Ismerve a török építkezés jelentéktelenségét, nyilvánvaló, hogy ezek az épületek még a hódoltság előtti, középkori alapok emlékét őrizték.

Elhelyezkedésük is a középkori nyomokra utal. Keleti irányban alig terjedtek túl a mai Petőfi Sándor utca — Egyetem utca — Kecskeméti utca vonalán. Az északi határ, a mai Deák Ferenc utca vonalában, a városfalnak tapadó házakkal ért véget, melyeknek nagy része már vályogból volt, újabb, hódoltságkori építkezésre mutatva.

A bolthajtásos helyiségek száma a városban feltűnően nagy. A város közepén több olyan régi ház állt, melyben 6—7 ilyen helyiség is volt. Az is feltűnő azonban, hogy ezek a középkori eredetre valló, bolthajtásos házak a város nagyobb, északi felében helyezkedtek el, míg a rác negyedben a réginek nevezett házakban nem találhatók ilyen középkori helyiségek.

A régi házak pincéi ugyanezt az elhelyezkedést mutatják. E pincék csaknem kirajzolják a középkori alapokat. Mind a város belső magjában sűrűsödnek. A rácok negyede felé csak a Pálos utca (ma Eötvös Loránd utca) vonaláig követhetők nyomon, tehát körülbelül éppen addig, ameddig a másnemzetiségűek települései is nyúltak. De északra sem terjeszkednek ki a Budai kapuig, jelezve a középkori Pest kisebb terjedelmét. A keleti határ éppúgy az Úri utca (Petőfi Sándor, Károlyi Mihály és Kecskeméti utca) vonala, mint a beépítésnél.

Délen az építkezés határa nem érte el egészen a mai Tolbuhin körút vonalát, míg nyugat felé a város természetes határa volt a Duna.

A súlypont inkább az északi végeken feküdt, míg dél felé, a felszabadulás utáni (s talán előtti) rác negyedben észrevehetően gyérültek a házak, illetve a kőépítkezést gyakrabban váltotta fel a vályog. A Duna-parton még alig állt ház, ezek is magányos kunyhók, valószínűen halászkunyhók társaságában.[14]

Ami az emelet-építkezést illeti, erre nézve csak később, az 1696. évi adóösszeírásban találunk adatokat. Eszerint a városban álló 226 ház közül 21 volt egy- és egyetlenegy kétemeletes (Schweidler Krisztián hadnagyé). Fa- és vályogház 24, kunyhó 3.

A vályogházak mind a peremvidékeken, a mai Tolbuhin körút felé eső rác negyed déli végein, továbbá a Duna-parton, ott ahol 1692 körül még halászkunyhók álltak, helyezkedtek el. Az északi bástyafalhoz tapadva is megmaradt még egy fa- és vályogépület. A beépítés keleti határán, az Úri utcának azon az oldalán található még kettő, amelyik a keleti városfal irányába esik. A kunyhók közül kettő a rácok negyedében van, egy pedig északkeletre, a mai Bierman téren, ugyancsak a beépítés határán.

Kőházak, bolthajtásos szobák és pincék nagy száma: mindezek az adatok Pest hajdani szabad királyi városi múltjára utalnak. Arra az alapra, melyet

[14] Vö.: Zaiger. A régi telekszámozású Zaiger, az új számozású telekkönyv, valamint az 1696. évi adóösszeírás egybevetésével tisztázni lehet a házak elhelyezkedését s ezzel leírt állapotukat is.

a török hódoltság, fejlődésében visszaszorítva, valósággal falusias jellegűvé tett.

Mert hiába voltak a középkori, városi hagyományok, a törökök barbár módon bántak el ezzel a múlttal. A kőházak ablakait betapasztották, a nagy helyiségeket elfalazták, alacsonyabb igényeiknek megfelelően összezsugorították, a díszes, faragott köveket az utca sarába döntve ülőhelynek vagy vásári pultnak használták.[15] Csak mecseteket és fürdőket építettek, a többit, az egykori magasabb kultúra emlékeit pusztulni hagyták.

Ha az ostrom nem is tett olyan nagy rombolást, a városkép szempontjából: a régi házak már az eltelt százötven év hatására is nagyon sivár, omladozó, elhanyagolt állapotban lehettek. A szabad királyi városból falusias jellegű hely lett, porban és sárban fürdő település, melynek csak egyetlen utcája volt kikövezve.[16]

E falusias jelleg tűnik elénk arról a XVIII. század eleji metszetről is, melyet közlünk a Szervita tér egykori állapotáról.[17] Négyzetes alaprajzú, földszintes házakat látunk itt az Úri utca végében, nagy udvarral, istállókkal és gémeskúttal.

Kétségtelen, hogy a török hódoltság után a kép szegényes volt. Mégis halványan még átderengett rajta a középkori múlt.

Középületek

Az egyházi épületek mellett 1696-ig más, jelentősebb középület alig akad a városban. Mindenekelőtt legfontosabb a *városháza*, ahol a vezetőtestület, a tanács összegyűlt és a hivatalos ügyeket intézték. A plébániatemplom közelében, a Fő téren állt ez a ház, melynek e korbeli közelebbi leírása hiányzik. Feltehető, hogy már ekkor is tornyos épület volt, mert az itt elhelyezett és századokon át használt harangot 1697-ben öntötték. Itt volt a város börtöne is, a templom előtt pedig a fenyítés másik eszköze: a pellengér.

Míg Kecskemét és Nagykőrös a jelek szerint már a törökkorban birtokolta a városban levő épületeit, addig maga Pest vármegye aránylag későn, csak 1696. december 1-én veszi meg 4000 forintért Pachner Richárd császári hadbiztostól azt a négyszobás sarokházat, mely a mai *megyeháza* épületének első alapja volt. Ez a hely mint a magyar köznemesség fészke, a német polgárok városában sokáig mint a nemzeti szín különálló szigete szerepelt.

Ezzel szemben az *élelmezési hivatal*, a „proviánt ház" a császári hadsereg élelmezési főtisztjeinek volt otthona és a felszabadító háborúk tartama alatt egyik fontos központja, a város legelőkelőbb utcájának számító Úri utcában, szemben a ferencesek rezidenciájával. Ezt a helyet foglalta el később, 1723-ban a királyi kúria, az első Pesten letelepülő és országos jelentőségű magyar főhivatal.

Mindezeken túl, a Duna partján, a Budát és Pestet ekkoriban összekötő, híres és sokaktól megcsodált „repülőhíd" mellett működött a *hídvám* és a *hajózási hivatal*, a Budai kapun kívül pedig a másik vámház: a *sóhivatal*.

[15] Fekete: Budapest a törökkorban.
[16] Pásztor Mihály: Buda és Pest a török uralom után. Bp. é. n.
[17] Rómer Flóris: A régi Pest. Bp. 1873.

A város egyetlen *kórháza* az Irgalmas utcában, a mai városházépület telkén volt, a nagy dzsámi mellett. Valószínű középkori eredetéről — a Jánoslovagok hagyományáról — már szóltunk. Korszakunkban az irgalmas testvérek ápolták itt a betegeket. Átmenetileg a szervitáké lett, majd 1716-ban, amikor az invalidus kaszárnya építése elkezdődött, a kórház is a nagy épülettömb kereteiben kapott helyet.

Az *iskola* — a plébános felügyelete alatt — a plébánialakban volt és a Templom téren állt. 1703-ban építtetett a város új iskolaépületet a plébánia mellett.

Elhelyezkedés

A források természetéből következik, hogy Pest betelepülését az első tízéves korszakban két periódusra kell bontanunk.

Tekintve, hogy telekkönyvezés és teleklevelek kiadása 1687-től 1692-ig csak szórványosan történt, első periódusnak ezt a legősibb korszakot kell tartanunk.

1692-ben feltűnően sok teleklevelet adnak ki, ami nyilván összefügg egy telekkiosztási, illetve betelepülési hullámmal is. E második periódus foglalja magában az első adóösszeírásig eltelt éveket — tehát 1696-ig bezáróan.

Az 1696-os év az adóösszeírás ideje, adott időpontban először ad teljes keresztmetszetet a város lakosságának állapotáról. Ez az év egyúttal a nagyobb arányú céhalakulások éve is, jelezve az ipari élet komolyabb fellendülését. Számos név ekkor, az adóösszeírásban szerepel először. Alkalmas tehát arra, hogy lezáró időpont legyen s egyben kiindulópontja a további fejlődésnek.

a) Az uralkodó osztály tisztjei és hivatalnokai

Azok, akik az első időszakban megjelennek, mint az előzményekben is láttuk, többnyire a felszabadításban részt vett katonatisztek.

A pesti magyar helyőrség parancsnoka, Koháry István, a Vízikapu utcában szerez telket, a későbbi 265. szám alatt. Csaknem a szomszédjában észak felé, a 268. számot a nógrádi nemesi famíliából származó Ficsór hadnagy kapja, míg déli telekszomszédja, a 264. számú ház tulajdonosa Esterházy Pál nádor, Pest megye főispánja és jász-kun főkapitány, a magyar hadügyi és vármegyei közigazgatás feje. A Búza téren pedig Karpfenstein hajdúkapitány házát találjuk.

A nádor személye — aki mint legmagasabb méltóság gyakorol hatalmat a magyar közigazgatás megyei és katonai ágán egyaránt — arra figyelmeztet, hogy ezek a várost visszavívó magyar katonatisztek nem csupán a hadsereg kötelékébe, hanem társadalmi helyzetüknél fogva egyúttal a nemesség érdekkörébe, s mint ilyenek a vármegye autonóm keretei közé is tartoztak. S valóban: Dalmady ezredes, aki jász-kun alkapitány lesz, s Karpfenstein hajdúkapitány, akit Pest megyei esküdtté választanak, erre a vármegyei-köznemesi érdekeltségre figyelmeztetnek, mely, mint legrégibb magyar közigazgatási szervezet, a felszabadító seregekkel együtt, de a bécsi szervezőpolitikától függetlenül bukkan fel a városban.

A nádor és a katonatisztek házaihoz csatlakozik még Pössinger Mihály János császári kapitány háza a város szívében, a Fő tér közelében. Lehetsé-

ges, hogy Pössinger is az ostromban részt vett katonák közé tartozott.[18] A Fő téren pedig a csakhamar városbíróvá kinevezett Knipper császári zászlós települt le, aki Győrből érkezett.

A polgári tisztviselők közül csak az első városbírót, Vatula Jakab János harmincadhivatali ellenőrt találjuk ebben az első korszakban az Úri utcában, a Lipót utcában pedig Bittner hajóhivatali írnokot.

Feltűnő, hogy Esterházy és Koháry háza meglehetősen a peremvidékre esik, utóbbi mellett egy halászkunyhó áll. Semmi adatunk nincs arra, hogy gondosabban megépített hajlékok lettek volna, sőt a nádor házáról az adóösszeírás megjegyzi, hogy szegényes. Három szobájában öt albérlő lakott: egy megyei hajdú és négy napszámos.

A két nagyúr házvásárlása nem a letelepedés, de még csak nem is az időszaki tartózkodás céljából történt. Koháry sem lakott soha Pesten, még a helyőrség-parancsnoki tisztet is csak ideiglenesen viselte, mert 1687-ben már Egernél harcolt. 1697-ben pedig el is adta pesti házát.[19]

Koháry házának közelében, a Vízikapu utca szembenlevő oldalán nyíló Koháry közben találjuk Lendvay György Pest megyei szolgabíró házát is. Dalmady Sándor házának helyét nem ismerjük.

Sőtér Ferenc, a Pest megyei alispán, a Pálos utcában telepszik le, Kecskemét város házának szomszédjában. Tőle nem messze, déli irányban, a Lipót utcában Sembery István selmeci nemes lesz háztulajdonos. Zoltán László megyei biztos első háza pedig az utca déli végében, a rác negyedben áll.

Ezek azok, akik a feudális uralkodó osztály képviseletében az első periódusban megjelennek. Feltűnő, hogy az egy-két alacsonyabb rangú német tisztet (Knipper, Pössinger, Bittner írnok majd hadnagy) és Vatula harmincadhivatalnokot leszámítva, a többi mind a magyar nemességet képviseli. A beköltözés első periódusában tehát Pest tiszti rétege túlnyomó részben a vármegyei nemességet jelenti.

Ez arra mutat, hogy a visszafoglalás után a magyar közigazgatás a maga természetes, szerves módján iparkodott a megyeszékhelynek számító Pesten állandóan megtelepedni. Kezdeti fölényét a bécsi telepítőpolitika az első periódusban még nem tudta megzavarni.

Egészen megváltozik a helyzet a második periódusban: 1692 és 1696 között. A város térképén hirtelen hatalmas telektömbök jelennek meg mint a kamaraigazgatóság és a császári hadsereg főképviselőinek állandó otthonai. Vorstern Kristóf, Pöckh Boldizsár, Willffersheimb Miklós, Vorstern Gáspár élelmezési biztosok és főbiztosok, nem utolsósorban pedig Kohlbacher harmincadhivatalnok e nagy területek birtokosai. Ekkor foglalnak ingatlanokat a városban nem is lakó Heissler gróf, Schweidler Antal, Pachner, Ingram és Kreüzer hadbiztosok is. Ekkor jelennek meg a külső hatóságok hivatalnokai, a sótisztek, vámszedők, hídmesterek is: a kamaraigazgatóság alárendeltjei. S ekkor tűnik fel a katonatisztek között a két rác kapitány, Demetrius és Nagy Forgács.

Érkeznek azonban még magyar nemesek is. Az alispán öccse, Sőtér Tamás szolgabíró L alakban ragasztja ingatlanát bátyja telkéhez. Igaz viszont,

[18] Neve után ítélve: hazai német. Pössinger — Bösinger = Bazini, Bazin szabad királyi városból való.

[19] Illésy János: Gróf Koháry István élete és munkái. Karcag, 1885.

hogy Sőtér Ferenc ekkor meg elköltözködik innét, és helyet cserél Bittner hadnaggyal a Lipót utcában, itt építve ki nagy udvarral rendelkező, új kőházát. Az időközben elhunyt Karpfenstein helyébe özvegyének új férje, Szeredy Ferenc táblabíró lép; mellette pedig Fitos Ferenc szolgabíró telepszik meg. Zoltán megyei biztos is elköltözik a rác negyedből, s előkelőbb környezetben, az Úri utcában foglalja el új házát. A templom és a plébánia szomszédságában levő Hal téren Szunyogh Imre szolgabíró vesz magának ingatlant, míg a Kőrösi utcába, Kőrös város házának északi szomszédjába Huszár János szolgabíró költözik. Déli szomszéd pedig a magyar nemes Putanicz plébános, míg albérlője Kászonyi Tamás megyei biztos.

A németek elhelyezkedése szétszóródó, minden irányban ható. Megfigyelhető azonban az a törekvésük, hogy a város központi részeit, a Fő teret szállják meg elsősorban (Knipper, Heissler gróf, Schweidler Antal), ezenfelül pedig a város legelőkelőbb, az első időkben egyedül kikövezett utcáját, az Úri utcát (Prunner, a két Vorstern, Pöckh, Willffersheimb, Kohlbacher). A kisebb hivatalnokok délen is (Köppl, Hoffer, Schmidtl), északon is (Leistner), de középen is (Kämmerer, Russwurm) megtalálhatók.

Egészen más a helyzet a magyarok elhelyezkedésénél.

Itt kezdettől bizonyos csoportosulások figyelhetők meg. Az első ilyen körzet a Koháry-ház környéke, melynek közelében a nádor házán kívül még Ficsór, majd Ficsórné és Lendvay háza is áll.

Második ilyen magyarlakta körzetnek látjuk a két alföldi mezőváros: Nagykőrös és Kecskemét házainak környékét. Az utóbbi szomszédjában lakik Sőtér alispán, az előbbi mellett Huszár szolgabíró és Putanicz plébános. De ebben a körzetben él még Sőtér Tamás és Tóth Mihály megyei esküdt is: a Kőrösi-házzal szemben.

Harmadik és talán fő helye a magyarok csoportosulásának a Búza tér volt. Mint a neve is mutatja, ez volt a búzapiac, a gabonavásár helye, s talán ez a mezőgazdasági vonatkozása is közrejátszott, hogy a magyarok éppen itt gyűltek össze. Azon felül, hogy a vármegyei tisztikarhoz tartozó Karpfenstein, Szeredy és Fitos Ferenc háza itt állt, ide költözött még 1696 után Kászonyi Tamás megyei biztos és Imre János későbbi alispán is. Rajtuk kívül azonban még magyar iparosok is laktak ebben a körzetben — mint látni fogjuk.

A bécsi telepítőpolitika tehát a második periódusban sem tudta a vármegyei köznemesség térfoglalását akadályozni, de erős versenyre kelt vele. Igazi győzelmet azonban egyelőre nem a lakosság tiszti rétegében, hanem a polgárság soraiban, az iparos-kereskedők között aratott.

b) A polgárság

A kereskedők beköltözését vizsgálva az első periódusban, megállapíthatjuk a város középpontja felé való törekvéseket. A leggazdagabbak, mint a selmeci nemes Markhel és az olasz Brean Móric posztókereskedő, a Fő téren a legszebb telkeket választották ki. Német kereskedő ebben az első periódusban (a nem itt lakó Markhelt leszámítva) még nem található. Főleg magyarok és rácok voltak közöttük. Ez utóbbiak a legszegényebbek és a rác negyedben laknak (Raab Mihály, Szabó Gábor). Domány János, az elszegényedett magyar marhakereskedő is itt lakik, a város déli szélén, közel a bástyafalhoz.

A gabonakereskedők azonban — a magyar Forgács Istók és az elmagyarosodott (talán örmény?) Versegi Jurkó — a város szívében levő piacon vesznek maguknak lakást, olyan telektömbben, mely a Hal térre szögell ki. Közvetlenül mellettük, ugyanezen telektömbben kap még házat 1688-ban a magyar, kálvinista Szabó Istvánné.

A Hal tér, közvetlenül a Duna-parton, az Alsóbajor utca egyenes vonalával összeköttetést létesített a másik vásártérrel, a Búza térrel. Valószínű, hogy a hajók lerakodóhelye volt, s nyilván gabona is jutott el ezen a halpiacon át a búzapiacra. A gabonakereskedők jelenléte tehát itt is indokolt, s lehet, hogy az egyébként ismeretlen foglalkozású Szabó Istvánné is gabonakereskedést folytatott.

Hozzátéve még, hogy Szunyogh szolgabíró háza is a Hal téren volt, e halvásártérben — összekötve a Búza piaccal — a magyarok negyedik körzetét találjuk meg.

A kereskedők központi helyekre, vásárterekre való természetszerű törekvése a második periódusban is megfigyelhető. A Fő téren van Hassan vaskereskedő és Sauttermeister posztókereskedő boltja. Ennek közelében, a templomra néző Plébános utcában lakik Peringer vegyeskereskedő. Eyserich Sámuel boltja és fogadója ugyancsak a Fő téren van. Augustin és Emmanuel ellenben a Vízikapu utcában lakik, ez utóbbi Ficsór hadnagy hajdani házát veszi meg. Itt lakik a rác Csisak Jeremiás komáromi kereskedő is. A Vízikapu utca dunai frontja miatt volt kedvező hely: a hajózási forgalom, a Vízi kapu közelségét jelentette.

E második periódusban a letelepedések világosan jelzik a német (Hassan, Sauttermeister, Augustin, Samhamer, Eyserich) és rác (Emmanuel, Csisak, Ratwanovicz, Szappanos, Cziprovicz) kereskedők előnyomulását. Ugyanakkor a magyarok száma nem növekszik, inkább apad. Szabó Istvánné eltűnik, és fia már hiába kéri vissza házát. Domány János pedig felszámolja a marhakereskedést, áttérve a gazdálkodásra. 1696 után Forgács Istókról sem hallunk többet.

*

Az iparosok telkei ugyanolyan sugarasan szóródnak szét minden irányban, mint általában a németek települései. Már az első periódusban megfigyelhető ez a sokirányú terjeszkedés, mely nem méltányolja a rác negyedet sem. Mélyen behatol erre a déli területre is, és éppen egyes legnagyobb telektömbjeiben, mint amilyen Proberger sörfőzőé, csaknem eléri a rác templom szomszédságát. Igaz viszont, hogy néhány gazdag vagy luxusipart űző rác is eljut a város szívébe (Simonovics és Bobics János szűcs, valamint Ötvös Mihály aranyműves), sőt egy esetben a csak németektől és magyaroktól lakott északi részbe is (Antonovics szűcs a Lipót utca északi végében) — Simonovics és Antonovics azonban csak a második periódusban.

A magyar iparosok letelepedésében megint a fent említett törvényszerűségek lépnek fel. Pócs Mihály és Szőllősy Pál csizmadiák, Szemerédi gombkészítő, a magyarrá lett Csiszár kardkovács, a magyarnak mondott Stanovics szabó és Petrosics szűcs, továbbá Szabó István, Szántai Péter, Soldos István fuvaros mind a Búza téren vagy annak közvetlen közelében helyezkednek el. Itt lakik a magyar Nagy Gergely fuvaros is. Sőt a Pressburgernek

nevezett, de magát „Posoni"-nak aláíró eperjesi kocsmáros is ebben a körzetben lakik. A Vízikapu utcában levő körzethez csatlakozik Csizmadia Mihály, akinek özvegye kocsmát nyitott, továbbá Szegedi Mihály szűcs, Ormosdy Jakab szabó, Baranyai Mihály kocsmáros és Fische Márton napszámos. Valamennyien a Koháry—Esterházy-ház körül tömörülnek.

A telektérképen azonban észreveszünk még egy ötödik, bár valamivel halványabban jelentkező magyar tömörülést is. Ez a város északi felében van, s az a különössége, hogy a telkek nem egymás mellett, hanem az utcákat keresztezve, sorra egymás mögött helyezkednek el, valóságos láncolatot alkotva az Úri utcától egészen a Fő tér vonaláig.

Ez a gombkötők fészke, melyhez mások is csatlakoznak. A sort a korponai nemes, Kállay András háza nyitja meg az Úri utca keleti oldalán. Itt lakott albérletben Bajnóczi Jakab, ugyancsak korponai származású gombkészítő. E házzal szemben, az utca nyugati oldalán Sarlay János gombkészítő telkét találjuk, mely lenyúlik a mögötte levő Kovács utcáig. Ezzel egyvonalban, a Kovács utca másik oldalán Házi Márton gombkötő lakik, mellette Tarhos Mátyás magyar kapitány. Telkeik viszont átnyúlnak a Lipót utcába is, ahol velük szemben, a Lipót utca nyugati oldalán a magyar Szíjjártó Márton háza áll.

E körzettől néhány telekszomszéddal északabbra, a Budai kapu felé is találunk egy-egy magyar házat az Úri utca és a Lipót utca között: Szentiványi puskaművesét, Német György hajómunkásét, valamint Kovács János fuvarosét, utóbbit közvetlenül az alispán, Sőtér Ferenc új házának szomszédjában.

Mindebből kiderül a nemzetiségek letelepedésének különbsége. A németek sugaras irányban a város minden pontját elárasztják, elfoglalva mindenekelőtt a legszebb és legjobb helyeket a középpontban. A magyarok elhelyezkedése is szóródásos, a város minden negyedében megtalálhatók, de tömörülésekben, csomópontokban. E tömörüléseket az jellemzi, hogy bár a város belső területén maradnak, kikerülik a németek által elfoglalt főhelyeket. A dunai forgalmat jelentő Vízi kapu és a vásárterek körül csoportosulnak, a megélhetés követelményei szerint, illetve a vezető nemesség árnyékában húzódnak meg, mely a polgárságra nézve egyúttal ugyancsak megélhetést, vásárlókörzetet jelent. A gombkötők fészkét is két nemes, Kállay András és Sőtér alispán háza fogja közre. E magyar tömörülések már a kisebbségban maradók egymásrautaltságát is jelzik, melyre a szabadon terjeszkedő németeknek nincs szükségük.

Még nagyobb fokú tömörülést mutat a rácok letelepedése. Ez a társadalmilag erősebben visszaszorított nemzetiség csaknem mindenestől egy tömegben lakik a város déli negyedében, templomuk környékén. Csak a leggazdagabbak szivárognak ki közülük az előkelőbbnek számító északi városrészekbe.

Nem változtatja meg a képet az sem, ha a gazdálkodók, napszámosok elhelyezkedését tekintjük. Ezek egy-két kivétellel (Pollermann Mátyás, Molnár János, Petsch János) mind rácok, és a rác negyedben laknak. Pollermann háza a Búza tér és Hal tér között, Molnár Jánosé a Kőrösi-ház mellett, míg Petsché Lendvayé (Koháry udvarbírája) közelében: megerősítik az említett tendenciát.

c) Az iparágak elhelyezkedése

Ismeretes, hogy a középkori városokban az iparágak csoportosan helyezkedtek el, bizonyos utcák, bástyák körül — ennek a falak védelmében hadi jelentősége is volt. A felvidéki városok a XVII. században is mutatják ezt a hagyományt.[20]

Pesten ilyen csoportos elhelyezkedésnek alig találjuk nyomát. Azért előfordul a Kovács utca esetében, mely a mai Kristóf térről kiindulva a Petőfi Sándor utca és Váci utca közötti telektömböt szelte ketté a Budai kapu közelében. Itt lakott Suchentrunck György, a kovácsok céhmestere, mellette Szentiványi István magyar puskaműves, velük szemben pedig Kallinger Kristóf patkolókovács.

Az a körülmény, hogy Hermannsdorffer és Röck György lakatosok egymás telekszomszédjai voltak a Lipót utca Fő térhez közelítő szakaszán, lehet a véletlen műve is. A többi lakatos ugyanakkor egészen másfelé lakott, szétszórva.

Nyoma az ilyen elhelyezkedésnek még a már előbb említett gombkötők fészke, és az a tény, hogy Házi gombkészítő mellett Mair nyerges lakik, velük szemben pedig Márton szíjgyártó.

Hagyományszerű letelepedést csak a két tímárnak, Herüschnek és Pirkernek szomszédos, a Vízikapu utcában levő házainál láthatunk, a Duna mellett. Minden más városban is a tímárok víz mellett helyezkedtek el, hiszen munkájuknak, a bőrkikészítésnek fontos fázisa volt a bőrök áztatása, víz segítségével való puhítása. Ennek Pesten is középkori hagyománya volt. Egy adatból tudjuk, hogy a tímárok házai már a hódoltság előtti időben is a Duna partján álltak.[21] Az újratelepülő város két idegenből beköltöző tímármestere, a Vízikapu utcában szerezve telket, követte ezt a hagyományt, az iparág megkövetelte törvényszerűséggel, anélkül, hogy valamit is tudtak volna középkori elődeikről.

Egyéb törvényszerűségre azután nem is akadunk az iparágak elhelyezkedésénél.

Csupán a fogadók és kocsmák, mint a boltokkal rokon elárusítóhelyek mutatnak sajátos elrendeződést. A fogadók és kocsmák, mint elsősorban az utasforgalommal kapcsolatos helyek, a városkapuk környékén, a fő útvonalakon és a város központjában találhatók. Különös, hogy bár négy kapuja volt a városnak, a fogadók csaknem kizárólag a Budai (később Váci) kapu környékén lelhetők fel. Ez volt ugyanis a bécsi országút kapuja.

Közvetlen e kapu mellett volt az egyik legtekintélyesebb fogadó, a Fehér Hajó (Tischler János Frigyesé, majd Heissler Lőrincé). Csaknem szemben vele, az Úri utca északi torkolatvidékén a Fehér Rózsa (Jaskó Mihályé, majd Lessl Jakab hadnagyé). Beljebb, az Úri utcán, mint városi főútvonalon, a Fehér Ló (Soeur Jánosé) és az Arany Sas (Eschenbrugger városbíróé).

[20] Például Kassán is. Vö.: Kerekes György: Polgári társadalmunk a XVII. században. Kassa, 1940.

[21] Amikor Fráter György 1541-ben Budáról ágyúztatta Pestet, védelmül a Dunaparton, *a tímárok házainál* emeltek sáncokat. Egykorú nyomtatvány híradása: *Newe Zeyttung von dem Tyrannen des Türkischen Keysers Haubtman mit sambt ainen Muench Pauliner Ordens, was sie zue Ofen und Pescht gehandelt haben, 1541.* Idézi: Gárdonyi Albert: Pest városa a középkor alkonyán. TBM. VI. köt. Bp. 1938. 6—7.

A Budai kaputól vezető Lipót utcai útvonalon volt az Arany Szarvas (Heissler Györgyé), beljebb, a Fő téren pedig az Arany Horgony (Kämmerer hídmesteré, majd Eyserich kereskedő-városbíróé). Valamivel odább, a Búza téren állt a Fehér Bárány (Nehrer mészárosé). A Búza térről délre kivezető Kecskeméti utcában (ma Veres Pálné utca) pedig a Fehér Ökör (Reitter Egyedé). Még tovább délre, a Kecskeméti utca és Lipót utca közötti tömbben a Fekete Sas (Lehner Mihály városbíróé).[22]

A Kecskeméti kapu körül mindössze kocsmákat sejthetünk. Az Úri utca ide torkolló végében Krafft János és Apczi István, nyugatabbra, a bástyafal irányát követve pedig Erdős István szabó árusíthatta borát.

A Budai kapu útvonalán is voltak kocsmák, mint Ehrenreich Pál és Schellhass József bormérései a Lipót utcában. A Vízi kapu közelében özvegy Ficsórné, özvegy Csizmadia Mihályné, Baranyai Mihály és a Koháry közben Lendvayné tartott fenn kocsmát. A Fő téren, Röck György lakatosmester házában bérelt kocsmát a lengyel Pius Kristóf. Posoni-Pressburger István kocsmája a Lipót utcában, a Búza tér közelében volt. A rác negyedből pedig Halas Angelika kocsmáját ismerjük.

Városkapuk és városnegyedek

A fogadók és kocsmák elhelyezkedése azonban felhívja a figyelmünket a városnegyedek jelentőségére is.

A városi közigazgatás Pest területét negyedekre (Viertel = fertály) osztotta, régi városi gyakorlat szerint. Az első időben három, később négy ilyen körzet volt, élén a fertálymesterrel.

E közigazgatási felosztáson túl azonban, a háztulajdonosok helyrajza szerint, egy társadalmi jelentőségű negyed-beosztást is felismerhetünk.

E beosztás kiindulópontjai a városkapuk. (Bizonyosnak látszik, hogy a közigazgatás is a kapukat vette alapul.) A négy kapu négy fő közlekedési útvonalat jelez, s fontosságuk, rangjuk igen különböző.

Az újjászülető Pest város legfontosabb kapuja a *Budai*, későbbi nevén *Váci kapu*. Ide torkollott a felvidéki és a bécsi országút, a Budával összekötő repülőhíddal együtt. Ez a kapu kapcsolta össze a várost a Habsburg-birodalom központjával, de a királyi Magyarország legkevésbé elpusztult, legkulturáltabb vidékeivel is. Nem véletlen tehát, hogy a legjobb hírű, legelőkelőbbnek számító fogadók egy része, mint a Fehér Hajó, a Fehér Ló, vagy az Arany Sas, a Budai kapu felé vívő útvonalon található. Az utazók legelőkelőbbjei többnyire ezen a kapun léptek be a városba. E Budai kapu körüli negyed lakosságához számítódik a városfalon belüli terület északnyugati része, a Fő tértől és a Hatvani utcától felfelé. Ebben a körzetben laknak mindenekelőtt az északi Úri utca legelőkelőbbjei: Vorstern élelmezési főbiztos, Prunner erdőmester,

[22] A pesti fogadókról és fogadósokról több téves adat került az idevágó irodalomba. Soeur János Fehér Ló-fogadóst összecserélik Schor György strázsamesterrel, s fogadóját a rendőrkapitány házának helyére képzelik (Pásztor i. m. 76—77). Leistner Tóbiás sótisztet, a német lovagrend jószágkormányzóját pedig megteszik kocsmárosnak azon az alapon, hogy egy Bárány-cégéres házban lakott (Rómer i. m. 137; Ballai Károly: Magyar kocsmárosok és fogadósok a XIII—XVIII. században. Bp. é. n. 90, 104; vö.: A magyar vendéglátóipar története. I. köt. Bp. 1944. 246), holott a Fehér Bárány Nehrer Márton házában volt. E tévedésekről lásd még az egyes törzslapok jegyzeteit is.

Zoltán megyei biztos, Kohlbacher, Leistner — mint a kamaraigazgatóság fő hangadói. Itt van a városbíró Eschenbrugger fogadója is, itt lakik a jómódú bognár, Hartl Henrik, s itt van a jobbmódú kovácsok-puskaművesek utcája is (Suchentrunck, Szentiványi, Kallinger), mint a fegyvergyártáshoz és a közlekedési eszközökhöz közelálló iparágak képviselői (kerékgyártás, lópatkolás). A gazdag városi tanácsos-iparosokból is itt lakik Banowsky mészáros és Kalcher kőműves, később a gazdag mészáros, Fodor Gergely. Pressl Pál fürdős és városi tanácsosnak is itt áll a háza a Budai kapu közvetlen közelében. A Lipót utca iparosai között sem találunk szegényebbeket itt, az északi részben. A gombkötők—szíjgyártók—nyergesek egy része lakik itt Stiegelmayer szabó és Pressl Bertalan, a luxusiparosnak is számítható üveges társaságában. Itt él Sőtér alispán is, a Fő tér sarkán pedig Kleinhackl pék és városi tanácsos.

Érdekes megfigyelni, hogy a Fő térnek is ez az északi, a Budai kapuhoz közelebb eső fele a társadalmilag tekintélyesebb, szemben a déli résszel, a Plébános utca vidékével. Schweidler főhadbiztos telkén kívül itt van a gazdag Brean Móric posztókereskedő és Röck György lakatosmester szépen berendezett emeletes háza is, kocsmai bérlettel. A tér közepén áll a tanácsháza, Markhel kereskedő és Riedt asztalos házával körülvéve. Távolabb, a Duna felé pedig Heissler főhadbiztos különálló telke (a későbbi Glöckelsberg-palota helye).

Rangsorban másodiknak vehetjük a *Hatvani kaput*, melyet ekkoriban még *Egri kapu*nak is neveznek. Itt futottak be a kelet-magyarországi, lengyelországi és erdélyi utak. Szerepe tehát ugyancsak fontos, ha kezdetben csökkentebb mértékben is. Közvetlen környéke ugyanebben az időben még nincs kiépülve: itt terül el az Újvilág, a városi terjeszkedésnek legelőször útjába eső terület. A Hatvani utca azonban a kaputól egyenesen a város szívébe, annak közepébe visz, és összetalálkozik a többi irányból futó utakkal. Körzetébe esik a magyarok központja, a városmagban elhelyezkedő Búza tér, de szomszédságába tartozik egyrészt az Úri utca kezdődő déli része is, Kohlbacher, Willffersheimb és Vorstern Gáspár előkelő házaival. A város egész középső része, le a templomig, ebbe a sávba tartozik, Meister Mátyás császári építőmester, Schweidler hadnagy, Sax köteles és városi tanácsos, Szunyogh szolgabíró házaival.

A harmadik a *Vízi kapu*, kijárás a Dunára a Vízikapu utca felől. Ez tulajdonképpen kikötő negyed. Vegyes lakossága is illusztrálja. A kapu közelében egyaránt laknak németek, magyarok és rácok. A körzet társadalmi jellege is vegyes. Itt már hiányoznak az előkelő német fogadók, többnyire a magyaroknak vannak itt kocsmáik (Csizmadiáné, Baranyai, Ficsórné, Lendvayné). Szegény napszámosok hajlékai is felbukkannak, ugyanakkor azonban a gazdag Emmanuel rác kereskedő és a jómódú német Augustin boltját is itt találjuk, Csisak és Ratwanovicz rác kereskedők boltjaival együtt.

E kapu voltaképp a rác lakókörzetbe vezet, ahol a hajósok, hajómunkások is laknak, szegényebb iparosokkal, földművelőkkel, napszámosokkal keverve. Szegényes házsoraik között azonban mindig felbukkan egy-egy gazdagabb német iparos: Döpfl fehérpék, Kühn ácsmester, Lehner fogadós, vagy a városbíró Proberger sörfőző háza és műhelye.

A kikötő révén ez a körzet a vízi forgalom, a hajólerakodás, halászat, hal- és gabonapiac helye. Bécstől Belgrádig összeköttetésben a Dunán mind a

Habsburg-birodalommal, mind a visszaszoruló török birodalommal — a kapcsolatot létesítő rácokkal, örményekkel s egyéb török alattvalókkal. Ez a kettősség az, mely e körzet nemzetiségileg és társadalmilag egyaránt kevert jellegében megnyilvánul.

A negyedik kapu a *Kecskeméti kapu*. Ide csak egy irányból vezetett út: a legjobban elpusztult Alföld és a déli részek felől, a törököt visszaszorító hadműveletek irányából. Akik itt léptek be, kevés kulturát és kevés társadalmi jelentőséget hoztak magukkal. Ez a körzet is vegyes jellegű. Az Úri utca idetorkolló déli vége révén felsőbb összeköttetései is vannak, másrészt azonban hatókörébe tartozik a rác lakókörzet második fele. Erre sincsenek fogadók, csak kisebb kocsmákat, borméréseket találunk (Apczi, Erdős, Krafft). A legszegényebb vályogházak és kunyhók is ide tartoznak (Hatnyavicz, Steinbrecher, Markovics Sobota). Igaz ugyan, hogy éppen az előkelőnek számító Budai kapu közelében is találunk földbevájt kunyhót, ott azonban ez elszigetelt, magányos jelenség. Itt pedig jellegzetes, általános a szegénység és az igénytelenség. Csupán a vagyonosabb németek beékelődő települései bontják meg kissé a szegényes városképet (Lenner Balázs, Hienner). De az ittlakó német kőműves, Prandl Ferenc is nagyon szegény.

Úgy látjuk tehát, hogy a városban való nemzetiségi és társadalmi elhelyezkedést az úthálózat és a városkapuk útján bekapcsolódó tájegységek nagymértékben befolyásolták.

*

Hol helyezték nyugalomra azokat a városlakókat, akik életüket bevégezték?

A temetkezés ősi helye a templomok körül volt. Az anyakönyvek tanúsága szerint, melyek 1700-tól jelölik a temetőket, ezenkívül a város felső és alsó kapuja (nyilván a Budai és Kecskeméti kapu) közelében volt még temető. A Budai kapu körzetébe eső temető a mai Deák tér táján volt. A bástyafalon kívül álló temetőkápolna és a temető kerítésének részlete jól látszik az egyik közölt metszeten. A másik köztemető a Kecskeméti kapu előtt, a Kálvin tér helyén volt (Römer említi múlt századi feltárását). A tekintélyesebb polgárok azonban vagy a plébániatemplom, vagy a szerzetesrendek kriptáiba temetkeztek. Volt azonban a plébánia- és a kolostortemplomok mellett is külső temető. (A Sütő utca környékén kiásott csontok az egykori kórház és a nagy dzsámi melletti temetőre utalnak, mely ekkoriban a szervitákhoz tartozott.)

Ezek voltak tehát a helyi keretek, amelyekben a városlakók élete és halála, a társadalom mozgása hullámzott. Ismeretük birtokában most már részletesebben vizsgálhatjuk magát a lakosságot.

II. A LAKOSSÁG EREDETE

A városban összegyülekező új lakosságot három nagy csoportra különíthetjük el: az uralkodó osztály képviselőire, a polgárságra, valamint a nincstelen plebejusok tömegére.

E csoportoknak egymástól való elválasztása természetesen nem könnyű, hiszen olykor egészen finom árnyalatokban vezet át egyik a másikba. A kategóriák merev alkalmazásától tehát tartózkodnunk kell. Ugyanakkor figyelemmel kell lennünk arra a körülményre, hogy a mozgásban levő, újonnan kialakuló pesti lakosság osztályhelyzete is mozgásban van. Az új telepesek társadalmi tagozódása a városban kialakuló vagyoni erejük, jövedelemforrásuk szerint gyakran megváltozik, módosul, felfelé vagy lefelé mutató irányban. Teljesebb választ ezekre a kérdésekre tehát csak a jövedelemforrások és a vagyoni helyzet ismertetése után adhatunk.

Meg kell azonban előzőleg kísérelnünk azt, hogy az új lakók elhelyezkedését nyomon követve, eredetük, származásuk kérdéseit tárjuk fel, társadalmi múltjukat, illetve beköltözésük pillanatát elemezzük a fent említett osztálykategóriák alapján.

1. A VÁRMEGYEI NEMESSÉG

Ha azt keressük, hogy az uralkodó osztály képviseletében kik jelentek meg a töröktől felszabadított városban, a kiváltságokkal felruházott nemességre kell gondolnunk. Különbséget kell azonban tennünk a magyar és a német birodalmi nemesség között.

A magyarokat, a főrendek kimaradásával, csupán a köznemesség képviseli. De csak azokat számlálhatjuk közéjük, akik nemesi kiváltságaik teljes birtokában, rendjüknek megfelelő életformában, a vármegye keretei között jelennek meg. A többi nemest, akiket a kereskedők, iparosok vagy kisebbrangú hivatalnokok sorában találunk, jövedelemszerzésük módja a polgárság kategóriájába utalja.

A várost visszavívó fegyver és a visszatérő megyei közigazgatás jogán a pesti lakosság körében először a vármegyei nemesség tűnik fel.

Az 1686 és 1696 közötti időszakban 19 olyan magyar nemesi személyt ismerünk, aki a városban megjelent és ingatlant szerzett.[23] E 19 személyből kettőt éles különbség választ el a köznemesektől. Herceg Esterházy Pál nádor és gróf Koháry István főkapitányhelyettes, a későbbi országbíró — bár pesti háztulajdonosok néhány évig — rangjuk, magasabb életformájuk

[23] Figyelmen kívül hagyunk itt — kénytelenségből — két megyei biztost, Hagymási Jánost és István diákot, akiknek személyi adatai még tisztázásra várnak.

miatt sohasem tartoztak a város lakosságához. Mint nagybirtokos főurak váraikban éltek, elkülönülésben a számukra alantjáró városi közösségtől. Mégis e két előkelő idegenként távolélő nagyúr árnyéka jellegzetesen rávetődik a Pesten megmaradó köznemesség csoportjára.

Hogy e pesti lakosokká váló köznemesek beköltözésének körülményeit és társadalmi eredetét megvizsgálhassuk, egy táblázatból kell kiindulnunk, mely időrendben tünteti fel letelepedésük évét, foglalkozásukat, előző lakóhelyüket, illetve származásuk helyét.

Név	Beköltözés éve	Foglalkozás	Előző lakóhely	Megjegyzés
Dalmady Sándor	1686	ezredes, jász-kun alkapitány, v. tanácsos	?	családja: Hont vm.
Ficsór György	1687	hadnagy	?	1668: Ficsór Pál címereslevelét Nógrád vm.-ben hirdetik ki
Lendvay György	1687	udvarbíró Koháry uradalmában, v. tanácsos, szolgabíró	?	
Karpfenstein István	1687	katonatiszt, városbíró	Varasd	
Sőtér Ferenc	1688	Pest m. alispán	Gyöngyös (Heves vm.), majd Fülek (Nógrád vm.)	
Zoltán László	1689	cs. kapitány, Pest m. biztos, h. alispán	?	
Gagyi Báthori Gábor	1689	?	Fülek (Nógrád vm.)	
Sembery István	1690	?	Selmecbánya (Hont vm.)	
Szunyogh Imre	1692	szolgabíró, v. tanácsos	?	családja már 1634-ben a Pest megyei nemesek sorában, a Füleken vezetett törzskönyvben
Sőtér Tamás	1692	szolgabíró	Gyöngyös (Heves vm.)	
Szeredy Ferenc	1692	Pest m. esküdt, táblabíró	Gyöngyös (Heves vm.)	Karpfenstein özvegyét veszi el
Kászonyi Tamás	1695	megyei biztos, v. tanácsos	?	Sőtér-rokonság
Tóth Mihály	1695	Pest m. esküdt	?	Sembery-rokonság
Fitos Ferenc	1695	szolgabíró	?	
Huszár János	1695	szolgabíró	Győr	
Imre János	1696	alispán	?	családja Vas vm.-ben
Suppán István	1696	Pest m. jegyző	?	

Első pillantásra feltűnik, hogy e beköltöző köznemeseket, néhány ismeretlen eredetű kivételével, bizonyos vármegyék, sőt bizonyos helységek körül lehet csoportosítani. E csoport feléről (17 közül 9) bizonyosan megállapítható, hogy Nógrád—Hont—Heves szomszédos vármegyék területi érdekeltségéhez tartozott.

Az, hogy mennyiben jogosult Nógrád, Hont és Heves vármegyék területét bizonyos egységnek felfogni, a Pest felszabadulását megelőző, hódoltságkori viszonyokból derül ki: a katonai és megyei közigazgatásból. Ezeknek a közigazgatási viszonyoknak ismerete jeleníti meg előttünk egyszersmind a Pesttel kapcsolatba kerülő két nagyúrnak: Kohárynak és Esterházynak a városra vetülő árnyékát.

Koháry és a katonai közigazgatás

A végvárak rendszerén alapuló katonai védelmi övezetben a Nógrád—Hont—Heves területi egység a régi, érsekújvári főkapitánysághoz tartozott. Ez a katonai kerület volt az, mely mint bányavidéki főkapitányság szerepelt.

E név egyúttal arra is figyelmeztet, hogy az észak-magyarországi bányák érdekkörébe tartozott. Nemcsak a Hont megyei (ekkor ugyan még Zólyomhoz tartozó) Korpona viselte „a bányavárosok védője" címet. Esterházy Pál, aki nádorrá választása előtt éppen e bányavidéki kerület főkapitánya volt, egy levelében e vidék legfontosabb végvárát, Füleket mondja a bányavárosok kulcsának.[24] Fülek főkapitánya pedig, apjától örökölt jogon, 1664 óta Koháry István volt. Így találkozott már hosszú évekkel Pest felszabadítása előtt a városban később házbirtokossá lett két nagyúr a hódoltságkori katonai közigazgatásban. Esterházy Kohárynak közvetlen felettese volt, míg aztán 1681-ben még magasabbra emelkedve az egész rendi közigazgatás feje lett. Fülek, Korpona, Selmecbánya mint a pesti nemesek származási helye — ebben a katonai megvilágításban is értelmet kap.

1686-ban, amikor az összegyűlt császári seregek Buda és Pest felszabadítására indultak, idősebb Bercsényi Miklós mellé Koháry Istvánt nevezték ki e bányavidéki kerület helyettes főkapitányának.[25] Koháry, a kékkői és korponai kapitányok alvezérlete mellett, erről a nógrád—hont—hevesi és bányavárosi érdekeltségű területről indította meg seregét, melynek egyelőre az volt a feladata, hogy Pest és Eger között cirkálva kivédje az esetleges támadásokat. Majd augusztus 11-én ő is Buda alá érkezett, csatlakozva a lotaringiai herceg seregéhez.

Amikor a Budát sikeresen visszavívó császári sereg tovább vonult, helyőrséget hagyva győzelme színhelyén, Koháry azt a feladatot kapta, hogy 2000 huszár élén a visszafoglalt Pestet őrizze.

Azt, hogy milyen jelentőségű volt e tény a város kialakuló magyar társadalmára, a szórványos adatok is mutatják.

Pest első helyettes bírája és magyar tanácsosa az a Hont megyei családból eredő Dalmady Sándor lett, aki Koháry seregével a bányavárosi kerületből érkezett Buda alá, illetve Pestre. Ugyancsak az első kinevezett tanácsosok között szerepel Lendvay György is, Koháry udvarbírája. A Pesten ingatlant szerző Gagyi Báthori Gábor pedig nem más, mint annak a Báthori Lászlónak fia, akinek a füleki várban volt kúriája.[26] A valamikor királyt is adó, ősrégi Aba-nemzetség köznemesi sorba süllyedt sarja azonos azzal a

[24] Merényi Lajos: Koháry István levelei Eszterházy Pál nádorhoz. Történelmi Tár. 1903. 67—82, 232—252.
[25] Károlyi—Wellmann i. m. 111.
[26] Nagy Iván: Magyarország nemes családai. Pest, 1857. I. köt. 234.

Báthori Lászlóval, aki 1664-ben „Koháryné őnagysága parancsolatjából" hagyatéki leltárt készít Koháry István apjának, a lévai ütközetben elesett füleki főkapitánynak ingóságairól.[27] A Báthori családot tehát nyilván familiárisi kapcsolat fűzte a Koháryakhoz a füleki várban. Ilyen Koháry-serviens Dul Mihály is, a későbbi Pest megyei ügyész, majd nógrádi alispán. Ugyancsak a füleki végvárban kezdi pályáját, amikor Koháry 1678-ban seregbírává teszi, majd saját uradalmának ügyészévé is.[28] Ilyen familiárisi kapcsolatot sejtet a nógrádi nemes családból származó Ficsór hadnagy is, aki Koháry közelében szerzi pesti telkét.

Ezek az adatok már túlcsapnak a katonai közigazgatás határain, és Kohárvt mint köznemesi servitorokkal körülvett nagyurat mutatják. A familiárisi intézmény mint a régi magyar társadalom jellegzetes vonása ekkor már végső időszakát éli. Az újratelepülő Pesten azonban, mintegy búcsúzóul, még egyszer felcsillan, irányt szabva a nemesség érdekköreinek kialakításában.

De a familiáris kapcsolatok halványulásával egyidejűleg eltűnőben van a nagybirtokosoknak az a régi típusa is, melyet Koháry és Esterházy az utolsók között képviseltek. Ez az életmód végső éveiben ugyancsak messze járt azoktól a körülményektől, melyek kialakították. Igaz, hogy a pesti nemesség hátterében élő két nagyúr ingatlanait még váruradalmak jelzik, de ezek a magánvárakhoz fűződő nagybirtokok már nem azonosak az előző századok függetlenséget biztosító, a királlyal is dacoló erősségeivel.

Csábrág és Fülek, Hont és Nógrád vidéke egyúttal Koháry nagybirtokát is jelentette, aki a közigazgatás szálait a saját földesúri hatalmával összefonva a megváltozó, új világ közepette mint a régi, hatalmas várurak egyik utolsó képviselője tartotta a kezében.

Esterházy és a megyei közigazgatás

Esterházynak voltaképp annyi köze sem volt Pesthez, mint Kohárynak. A Kohárvhoz is kapcsolódó Dalmady Sándort számíthatjuk familiárisának, jász-kun alkapitányi tisztében. A jász-kunok főkapitánya ugyanis a nádor volt.[29] Dalmady azonban még 1688-ban meghalt, hivatali utóda, a gyöngyösi Sőtér Ferenc pedig, bár valójában Esterházy familiárisaként indult, és így lett alispán, mégis, mint látni fogjuk, más érdekkör képviselője.

Voltaképp a megyei út vezetett a köznemesség, így a Pesten lakó nemesek társadalmának is a bázisához. A familiáris-kapcsolatokból szabadulni kezdő köznemesség ekkor kezdi a megyében egyre inkább megtalálni a maga testületét és hatalmi erősségét. A pesti 17 köznemes közül 13 megyei tisztséget visel.

Esterházyt csak a nádori méltóság véletlensége hozta kapcsolatba Pest megyével, mint főispánt. Mint ilyen, megpróbálta a császári hadvezetés önkényét ellensúlyozni, és már 1687-ben kiemeli a királyhoz írt levelében: meny-

[27] Thaly Kálmán: Báró Koháry István hagyatéki leltára. Történelmi Tár. 1885. 605.
[28] Merényi i. m. 74. — Mocsáry Antal: Nemes Nógrád vármegyének esmertetése. Pest, 1826. I. köt. 234. — Galgóczy Károly: Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesített vármegyék monographiája. Bp. 1876. I. köt. 49. — Nógrád vármegye. Szerk. Borovszky S. Magyarország vármegyéi és városai. Bp. é. n. 467.
[29] Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története. Bp. 1946.

nyire fontos a visszafoglalt városokban nemcsak katonák, hanem nemesek és polgári személyek letelepítése is.[30] Kompromisszumokra hajlamos, kettős magatartású. Míg egyrészt a királynak igyekezett kedvezni, megpróbálta a rendek érdekeit is képviselni, de udvari törekvéseinek sérelme nélkül. Így az alatta állók, a magyarok bizalmát hamar elvesztette, a bécsi kormány pedig nem hallgatott javaslataira.

Ha feltételezzük is, hogy egyik elősegítője volt a megyei nemesség Pestre való költözésének, ismerve kevés befolyását az udvar törekvéseire, ennek a ténynek nem tulajdoníthatunk nagy jelentőséget. Főispáni tiszte amennyiben hatott is a beköltöző nemesekre, azt csak a megyei közigazgatás régi, a hódoltságra visszanyúló kereteiben tehette. Az egymásrautaltság földrajzi öröksége olyan erős volt, hogy e megyei közigazgatás viszonyainak vizsgálata ismét visszavezet a nógrád—hont—hevesi területi egységhez — ennek most új vonatkozásaira hívjuk fel a figyelmet.

Nemesi érdekkörök

a) Nógrád és a familiárisok

A hódoltság idején Pest megye menekülésre kényszerült. Nem volt állandó székhelye, a török megszállástól mentesnek maradó észak-magyarországi területeken vándorolt, mindig másutt tartva a megyegyűléseket. A XVII. századra azonban kialakult az a gyakorlat, hogy leginkább Nógrád megye látta vendégül saját központjában, a füleki végvárban. De ugyanitt kapott menedéket egy másik menekült megye is: Heves. 1638 óta Pest és Heves felváltva tartják megyegyűléseiket leginkább Füleken, egészen a vár elvesztéig.[31]

Fülek tehát nemcsak végvár, a királyi védelmi rendszer középpontja, és nem csupán Koháry nagybirtokos hatalmának erőssége, hanem a köznemességet képviselő vármegyék fontos találkozóhelye.

Az a folyamat, mely a vármegyei szervezet lassú erősödését hozta létre Bocskai felkelése óta, és a megyei közigazgatás szerveit hatékonyakká tette hódoltsági területeken is, együttjárt a köznemesség társadalmi erősödésével és a főnemességhez fűződő familiáris kapcsolatok lazulásával.[32] Ezeknek az országszerte folyó nagy társadalmi átalakulásoknak és erőviszonycsoportosulásoknak megfelelő tükörképét látjuk felcsillanni a pesti nemesek helyi csoportosulásaiban is.

Mint említettük, Pest legelső nemesi letelepülői a feudalizmus régi korszakát képviselő nagyúri familiárisok voltak, a város igazgatásába is benyúló jogkörrel. E nógrádi serviens-csoport azonban hamar eltűnik a város társadalmából. Ficsór György még 1687-ben meghal, Dalmady 1688-ban, Báthori Gábornak pedig csupán a neve bukkan fel 1689-ben az ingatlantulajdonosok között, aztán nyom nélkül elenyészik. Egyedül Lendvay udvarbíró az, aki még a XVIII. századot is megéri Pesten, de a Rákóczi-szabadságharc idejére már róla sem hallani többet.

[30] KA. Ber. u. Schr. 3882. fasc. 34—35. fol.
[31] Galgóczy i. m. I. köt. 35—36.
[32] Magyarország története. Egyetemi tankönyv. Bp. 1957. I/2. köt. 155—157.

b) A gyöngyösi közbirtokosok

A vezető szerepet, úgyszólván a megyei élet megindulásával egyidejűleg, egy más vidékről való érdekkör ragadta magához, melyet ugyancsak Fülek vára közvetített. E csoport legjelentősebb és a városban legelőször feltűnő tagja a Heves megyei Gyöngyös városából származó és egy ideig a füleki várban lakó Sőtér Ferenc. 1688-ban lesz a város polgára, 1689-ben a megye helyettes alispánja és Dalmady utódaként a jász-kunok alkapitánya, 1692-től kezdve pedig egészen a Rákóczi-szabadságharc kitöréséig a megye újra és újra megválasztott alispánja.[33] A nógrádi nagybirtokos-servitorok után így közvetíti a vár és város átmeneti állapotában levő Fülek egyik menekültjének, Pest megyének, a másik menekült, Heves megye nemességét. Mert Sőtér Ferencnek Pesten való letelepedése maga után vonta öccse, Sőtér Tamás szolgabíró, és féltestvére, Szeredy Ferenc táblabíró Pestre költözését is, akik ugyancsak a Heves megyei Gyöngyös városából érkeztek.

Fülek nagyúri magánvár, királyi katonai központ és megyeszékhely. Evlia Cselebi török utazó így írja le: „Az ég csúcsáig felnyúló magas vár ez, benne a fejedelmi dsámival, melynek hét deszkatetejű tornya van. Egyetlen kapuja és 200 deszkazsindelyes tetejű háza van, köztük a hadiszertár és éléstár. A belső város sziklahegyeinek keleti oldalán, a kősziklák tövében, széles síkon 700 kisebb-nagyobb téglaépítkezésű ház van. E külvárosnak is mély árka, húsz deszkatornya, három kapuja és tíz temploma s 200 üres boltja van."[34]

A török utazó — számadatait, keleties túlzásait leszámítva — szemléletes képet ad a vár árnyékában meghúzódó településről.

Érthető, hogy ez az átmeneti jellegű végvár egyképpen közvetítette Pest számára múltjával összefüggő nagybirtokos-servitorait és jeleneéhez kapcsolódó ellenképének, Gyöngyösnek köznemes-patríciusait.

Gyöngyösön Esterházynak ugyancsak háza volt, mint Pesten, és az innét beköltöző nemesek Sőtér Ferenc személyén keresztül kétségtelenül egyrészt az ő nagyúri függésében jelennek meg. Itt azonban már más jelenségek is felbukkannak.

A Pestre telepedő gyöngyösiek ugyanis nem ősnemesek, hanem patríciuspolgárok. A nemeslevelet apjuk, idősebb Sőtér Ferenc nyeri 1659-ben. Gyöngyös városában nőttek fel, melyet Fülekkel ellentétben Evlia Cselebi így jellemez: „8000 alacsonyabb-magasabb deszkazsindelyes, szép háza van. Nyolc bírája, kezükben ezüstbottal, vállukon prémes mentével . . . kormányozza a várost. Kertjei és tiszta utcái vannak . . . Van 1060 boltja, melyek mindegyikében szép, bájos, hitetlen leányok üldögélnek és mindenféle árucikkeket árusítanak. A városon keresztülmenő folyó néhány malmot hajt. Házai többnyire téglaépítkezésűek és csinosak . . . Lakossága kereskedő, kik minden közadótól fel vannak mentve . . . az oszmánoknak ajándékon kívül semmit nem adnak . . . nyílt város, falai nincsenek . . ."[35]

A különbség szembeszökő. Gyöngyös nem nagybirtokos-erődítmény, nem katonai erősség, hanem nyílt város, falai nincsenek. Földesura, az erdélyi fejedelem messze van ahhoz, hogy hatalmát közvetlen súllyal

[33] Galgóczy i. m. I. köt. 49—50.
[34] Evlia Cselebi magyarországi utazása. Bp. 1902. 124.
[35] Uo. 123.

éreztesse. Lakosai szőlőtermelésből élnek, távol a királyi Magyarország közigazgatásának gépezetétől, Erdély és a Tiszántúl függetlenségi szelleme felé hajolva.

c) Az új nemesek

A harmadik nemesi csoportosulás nem köthető származása szerint egyetlen vidékhez. A legújabb letelepülőket, akik korszakunk végén, 1695-ben és 1696-ban tűnnek fel, éppen az a körülmény fűzi egybe, hogy nem tartoznak egyik korábbi érdekkörhöz sem. Különböző vidékekről valók, családjuk gyökerei semmi kapcsolatban nem állnak a helyi vagy szomszédos hagyományokkal. Gyökérteleneknek mondhatók, akik a megyének állandó pesti letelepedésével kapcsolatban tűnnek fel s személyes érvényesülésükön munkálkodnak. Ilyen típusú lehetett az ismeretlen eredetű, de a jelek szerint csak 1694-ben nemesített Fitos Ferenc szolgabíró. Ilyen Huszár János szolgabíró is, aki az adatok szerint Győrből érkezett. Más adatokból kiderül, hogy korábban Nagyszombatban is lakott. Ő is a XVII. század derekán kialakuló városi nemesek fajtájába tartozik.

Huszár és Imre János nem címereslevelük frissesége miatt számíthatók az újak közé, hanem alkalmasint családjuk talajvesztése miatt. Mindketten a királyi Magyarország nyugati széleiről (Nagyszombat, Felsőőr) származnak, tehát viszonylag távoli vidékről. Hosszabb utat tesznek meg, míg a városba érkeznek. A köznemesi társadalomnak azt a régi rétegét képviselhetik, melyet elszegényített a török hódoltság háborús időszaka. Esetleg helyéből, régi birtokából is kiforgatott, s most új, ismeretlen vidéken ugyanolyan elölről kell kezdeniök, mint az újonnan nemesítetteknek. Ha érvényesülni akarnak, ha vissza akarnak jutni birtokos-nemesi állapotukba, vagy esetleg ennél többet is kívánnak, nincs számukra más út, mint a megyei közigazgatás bázisa, ezen belül pedig a király, sőt a császár hű szolgálata.[36]

A nemességszerzés indokai

A tájegységek és az érdekkörök befolyásának tárgyalása után szükségképp fel kell vetnünk egy másik kérdést is. Ismerve a XVII. században folyó társadalmi átalakulásokat, azt kell megvizsgálnunk, hogy milyen gyökerekből táplálkozott a pesti társadalom nemessége. Azonosnak tarthatjuk-e őket a régi, hódoltságelőtti idők köznemességével, vagy pedig változásokra kell figyelemmel lennünk?

Tudjuk, hogy a korábbi időkben a nemességszerzés fő lehetősége lényegében a fegyveres szolgálat volt: a kardforgatás, melynek jelentősége különösen megnőtt a hódoltság ideje alatt, amikor a harc egyben létkérdéssé is vált.

A Bocskai utáni időkben, a török béke hosszabb korszakában a nemesi jellegnek ez a szinte kizárólagosan fegyveres mivolta halványulni kezd. Egyre több tér nyílik a katonai erények és a fizikai erőkifejtés mellett a szellemi tulajdonságoknak, az iskolázottság útján való világi emelkedésnek. E folyamat ugyan már jóval korábban, lényegében a reneszánsz idején megindult, azonban csak most kezd a köznemesség alsóbb köreiben is általánossá válni. Ez az iskolázottságot kívánó világi-nemesi út elsősorban az

[36] Lásd a törzslapok forrásait.

ugyanakkor megerősödő és a nagybirtokosság servitorságából egyre inkább szabadulni kezdő megyei közigazgatásban kínálkozik.

Ennek megfelelően a nemességszerzés indokai is sűrűbben változnak át vitézi tettekből szellemi erőfeszítésekké, diplomáciai szolgálattá, hivatali érdemekké. Az új nagybirtokosok Koháry- és Esterházy-típusú családjai is ezen a módon emelkedtek.

Következő táblázatunk, a pesti nemesek eredetével foglalkozva, megpróbálja megállapítani nemességszerzésük időpontját és annak módját, hogy megfelelőképpen tudjuk őket elhelyezni az átalakulás jegyében.

Név	A nemességszerzés időpontja	Indokai	A nemesség jellege
Gagyi Báthori Gábor	ősi (Aba-nemzetség)	—	régi
Dalmady Sándor	XIII. század óta Hont megyei közbirt.	—	régi
Imre János	Árpád-kori, megerősítése: 1582	katonai érdemek (határőr-szerep)	kisnemes
Sembery István	XVI. század	bányaközig. érdemek	hivatalnok jellegű, városi nemesség
Szunyogh Imre	1634 előtt	?	régi
Sőtér Tamás	Címereslevél, 1659	patrícius polgár	második generáció
Sőtér Ferenc	Címereslevél, 1659	patrícius polgár	második generáció
Ficsór György	Címereslevél, 1668	?	második generáció
Karpfenstein István	Címereslevél, 1685	katonai érdem, császári zsold	homo novus
Lendvay György	Címereslevél, 1689	v. tanácsos, Koháry-gazdatiszt	homo novus
Fitos Ferenc	Címereslevél, 1694?	?	homo novus
Tóth Mihály	Címereslevél, 1695	?	homo novus
Suppán István	Címereslevél 1696	?	homo novus
Kászonyi Tamás	Címereslevél, 1713	megyei közigazg.	homo novus
Huszár János	?	?	városi nemesség
Szeredy Ferenc	?	patrícius polgár	városi nemesség
Zoltán László	?	?	?

E táblázat világosan tükrözi az átalakulás tendenciáját, valósággal a beköltözés sorrendjében. Az első beköltözők között még feltűnnek az ősi, törzsökös köznemesség tagjai, de jelentőségüket vesztve, korán eltűnnek. A helyüket csupa „homo novus"-nak vagy második generációs nemesnek adják át, illetve olyanoknak, akiknek régibb eredetű nemessége jelentőségét vesztette a zűrzavaros időkben s mindent elölről kell kezdeniök.

A katonai érdemek éppen csak búcsúzóul tűnnek fel a nemességszerzés indokai között (még akkor is, ha Karpfenstein mellé a három katonát: Dalmadyt, Zoltánt és Ficsórt is odaszámítjuk). A városi jellegű nemesség és a közigazgatási-megyei érdemek győznek a kardforgatás felett.

E pesti köznemesi csoport tehát lényegében még újabb a maga osztálykeretei között, mint a nagybirtokosságban Koháry és Esterházy típusa. Nemességük eredete felerészben a bécsi kormányzás abszolút módszereivel akkor is uralkodó I. Lipót császár kegyeire nyúlik vissza.

2. A HADSEREG TISZTJEI ÉS AZ ÁLLAMI KÖZIGAZGATÁS HIVATALNOKAI

Az uralkodó osztály magyar vármegyei képviselői után a tőlük megkülönböztetett idegenek felé kell fordulnunk: akik a Habsburg-birodalom területeiről érkeztek a városba.

Míg a magyar köznemesség életkeretét sajátos intézménye, a vármegye alakította ki, addig az idegen jövevények esetében egészen más a helyzet. A társadalmi fejlődésben haladottabb németség nemesi köreiben a hivatalnok jellegű átalakulás, a polgári életmódhoz való közeledés már sokkal teljesebben végbement, mint Magyarországon. Ezeknek a birodalomból érkező nemeseknek már rég megszűnt létalapja és jövedelemszerző bázisa lenni nemesi mivoltuk. Hivatalnokok és katonatisztek, s ebből az állami szolgálatból élnek. Nincsenek olyan sajátos nemesi szervezetben, mint a vármegyében elhelyezkedő magyarok. Az állami hivatal grádusain lépkednek, azon a ranglétrán, melynek alacsonyabb fokozatai a polgárság körébe vezetnek le. A felső régiókban pedig a nemesség már nem életet kialakító egzisztencia, hanem csupán hivatali dísz, kitüntetés.

Ebben a birodalmi katonatiszt-hivatalnoki csoportban nem is lehet többé a rétegek elkülönülését a puszta külsőséget jelentő nemesi rangtól függővé tenni. A jövedelemszerző alapot elsősorban a hivatali rang mutatja aszerint, hogy főhivatalnokokról, főtisztekről, vagy csekélyebb fizetésből, szerény vagyoni viszonyok között élő, alacsonyrangú tisztekről-tisztviselőkről van-e szó.

Ha az uralkodó osztály tagjait keressük, azokat elsősorban a magasrangú katonatisztek, főbiztosok és a központi kormányzást jelentő főhivatal: a kamaraigazgatás vezetői között találjuk meg. Ezek rendelkeztek a legtöbb jövedelemmel, vagyonnal és kiváltsággal.

Azok a szerényebb fizetésű és rangú beosztottak, akik akár a hadseregben, akár az alárendelt hivatalokban irányításuk alatt álltak, s így kerültek Pest lakói közé, voltaképpen alig váltak el a polgárság körétől jövedelmeik tekintetében. Mégsem számíthatjuk őket egyszerűen a polgárokhoz. Hiszen éppen a jövedelmük alapjait szolgáltató hivatali beosztásuk miatt, ha nem is voltak azonosak az uralkodó osztállyal, ezt az osztályt képviselték és szolgálták.

A hadsereg tisztjei

1686 és 1696 között a következő császári katonatiszti csoport jelenik meg a városban:

Név	Rang	Beköltözés éve	Megjegyzés
Laschiz Péter	hajózási tiszt	őslakó	
Knipper Bálint	zászlós	1687	Győrből jött
Bittner Miksa	hajózási, majd hadbíró-hadnagy	1688	
Pössinger Mihály	cs. kapitány	1688	hazai német? (Bazin?)
Pöckh Boldizsár	élelm. főbiztos	1690	Bajorországból jött

Név	Rang	Beköltözés éve	Megjegyzés
Vorstern Kristóf lovag	élelm. főbiztos	1690/93	Mauthausenből, ill. Budáról jött
Fehérvári Farkas	cs. kapitány a Pálffy-ezredben	1692	
Nagy Forgács	cs. huszárkapitány	1692	Belgrádból jött (?)
Kreüzer Domokos	hadbiztos	1693	nem lakott itt
Demetrius János	cs. kapitány	1694	
Jacowitz Izsák	cs. kapitány	1694	ideiglenes lakó?
Hardern Dávid	élelm. hadbíró	1694	
Frey Krisztián	zászlós	1694	ideiglenes lakó?
Ingram Mihály	élelm. parancsnok	1694	nem lakott itt
Heissler Donát gr.	cs. tábornok, főhadbiztos	1695	nem lakott itt
Schweidler Antal	cs. főhadbiztos	1695	Budán lakott
Pachner Richárd	cs. hadbiztos	1695	nem lakott itt
Janschics Mátyás	élelm. tiszt	1695	
Leinkh Henrik	élelm. igazgató	1695 kör.	1696-ban elköltözött
Bertram Frigyes	élelm. tiszt	1696	1698-ban elköltözött
Friewirth Lajos	cs. szekerészeti parancsnok	1696	
Tarhos Mátyás	cs. kapitány	1696	Szalántáról jött
Lessl Jakab	hadnagy a Heister-ezredben, fogadós	1696	
Reininski	biztos	1696	ideiglenes lakó
Schweidler Krisztián	hadnagy	1696	
Grienburg Károly	élelm. biztos	1696	birod. nemes
Rakenfels	élelm. biztos	1696	birod. nemes
Speckhart	élelm. biztos	1696	birod. nemes

Ezt a meglehetősen vegyes katonatiszti kart két nagy csoportra oszthatjuk: a tábornoki kar főtiszti tagjaira és a kisebbrangú tisztekre. Szükséges azonban egy másfajta szétválasztást is tennünk, mely nem a rangok, hanem a közigazgatás szempontjából döntő.

Azt látjuk ugyanis, hogy e tisztikar kétféle: egyrészt a hadrakelt sereg ideiglenesen átvonuló vagy a helyőrséghez beosztott tisztjeiből áll, másrészt pedig a katonai hadtáp, a hadiélelmezés, hadiszállítás (szekerészet, hajó) és hadbíróság szolgálatában levők tartoznak ide.

Letelepülés szempontjából a hadtáp-szolgálat tagjai adják az állandóbb jellegű lakosokat, így Pestre is elsősorban ezek jellemzőek. Megjelenésük aránylag későbbi: csak 1690-től tűnnek fel, ingatlanszerzéseik, a városban való igazi berendezkedésük pedig csak 1693 körül kezdődik meg. Ekkor vásárolja meg Vorstern lovag, élelmezési főbiztos az Úri utca sarkán levő, három házhelyből összeolvasztott telektömböt, elindítva a nagyobb arányú magánépítkezések sorát.

E hadtáp-szolgálat főtisztjei, tábornokai alakítják ki voltaképpen a pesti lakosság legelőkelőbb rétegét. Néhány évnek kellett eltelnie addig, míg megjelentek, míg a központi jellegű, reprezentatív, szomszédos Budáról átszivárogtak. Pest nem központ, az itteni főtiszti telekszerzések elsősorban nem a letelepedés, hanem pénzszerzési lehetőségek (telekkel való üzérkedés) kifejezői. Az előkelő vezetőréteg letelepülő helye a budai vár, Pestre csak akkor ér a telekszerző hullám, amikor a budai határokon már túlcsap.

Mindezek természetesen az államvezetésben uralkodó németség képviselői. A magyarokat csak két csapattiszt jelenti — olyanok, akik nem kapcsolhatók a nemesi vármegyéhez. Az egyiket, Fehérváry Farkast, egy rác perli ki a házából, a másik, Tarhos Mátyás, korán utódok nélkül meghalt. Csak másodszor is férjhez ment özvegye élt még több évig a városban.

A magyarok mellett azonban két rác kapitányról is van adatunk. Mindkettőről valószínű, hogy Belgrádból, tehát szerb területről frissen beköltöző volt,[37] s feltűnő az is, hogy mindkettő csak 1690 után tűnik fel. Ebből úgy látszik, hogy részesei voltak annak a hadifontosságú bécsi elgondolásnak, mely a Csernovics pátriárka vezetésével 1690-ben beköltöző nagyszámú rácnak katonai szerepet szánt.[38]

A rácok közé számítható még a hajózásnál működő, pesti születésű Laschiz Péter is.[39]

A kamarai igazgatás hivatalnokai

A szabad királyi városi mivoltát elvesztett Pest felettes polgári hatósága, mint láttuk, a Budán székelő s közvetlenül a bécsi udvari kamarától függő új főhivatal, a kamaraigazgatóság volt. Lényegében merő pénzügyi, jövedelembehajtó szerveket fogott össze: a különböző vámokból, jövedékekből, átkelőhelyekből eredő bevételek adminisztrációját.

Buda a székhely, Pestnek csak a külső hatóságok jutnak: a harmincadvám, a hídvám, a sólerakodás hivatalai. Csupa alárendelt, vidékies jellegű állomás, melyeknek személyzete még nem jelentett városiasságot. E hivatalnokok hasonló rangban — az országban szerteágazó kereskedelmi utak és vámhálózat mentén — viszonylag szerény falvakban is megtalálhatók voltak.

Magasabbrangú, városias jelleget csak a budai kamaraigazgatóság, a központi hatóság szomszédsága jelzett, amennyiben e hivatal néhány vezető tisztviselője, tanácsosa, a későbbi években, a főtisztekhez hasonlóan átköltözve, a pesti polgári közigazgatás felsőbb rétegét kialakította.

Az első évtizedben feltűnő állami hivatalnokokat a következő táblázat foglalja össze:

Név	Hivatali rang	Beköltözés éve	Megjegyzés
Vatula Jakab	harmincadh. ellenőr, városbíró	1687	Érsekújvárról jött
Werlein Edmund br.	—	—	kamaraigazgató fia
Köppl Menyhért	hídvámszedő	1689	Sopronból jött

[37] Nagy Forgács valószínű azonosságát Fehérvári Forgáccsal — lásd a törzslap jegyzeteiben (Fehérvár—Nándorfehérvár—Belgrád). — Demetrius egy kihallgatása alkalmával viszont belgrádi tartózkodásáról emlékezik meg.

[38] Dudás Gyula: A bácskai és bánsági szerbek története 1526—1711. Zombor, 1896. — Nagy Lajos: Rácok Pesten és Budán. TBM. XIII. köt. Bp. 1959. 57—101. Demetrovith kapitány az 1691-ben szervezett rác katonai igazgatás kereteibe tartozott.

[39] A korabeli katonai rangokra és a császári csapatok különítményeire: Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. 1. Serie. 1. Bd. Wien, 1876. 181—458.

Név	Hivatali rang	Beköltözés éve	Megjegyzés
Oberaigner Ferenc	postamester	1690	Selmecbányáról jött
Russwurm Éliás	nádori sótiszt	1691	
Kohlbacher Lambert	harmincadh. ellenőr, kamaraig. tanácsos	1692	Bécsből jött
Kämmerer György	cs. hídmester, fogadós	1692	
Willffersheimb Miklós	élelm. biztos, kamaraig. tanácsos, városi tanácsos	1694	Budáról jött
Prunner György	cs. erdőmester, kamaraig. tanácsos	1694	Budáról jött
Schmidtl György János	cs. főhídmester	1694 kör.	
Rakh Mátyás	élelm. főbiztos, sóhiv. főfelügyelő	1694	
De Castro Ferdinánd	sóhiv. felügyelő	1695	
Leistner Tóbiás	sóhiv. biztos, majd a német lovagr. jószágkormányzója	1695	magyar nemes
Hoffer Ferenc	sótiszt, kamaraig. és városi tanácsos	1695	
Vorstern Gáspár	élelm. igazgató, sóhiv. biztos	1695	Mauthausenből (?) jött
Paur János	hajózási v. sótiszt, fogadós	1696	
Durchenwald János	nádori sótiszt	1696	Laibachból jött
Mayern Theobald	bányavárosi főadószedő, cs. tanácsos	1696	

A legmagasabbrangúak éppúgy Budáról költöznek át idővel, mint a hadsereg képviselői. Szerepük éppoly előkelő; éppannyira felette érzik magukat a városi közigazgatásnak, annál is inkább, mivel fő hivatali szervük egyúttal a városnak is felettes hatósága.

Willffersheimb, a legtekintélyesebb állami tisztviselő tagja lesz ugyan a városi tanácsnak, de csak 1705-ben, amikor a kamarai adminisztráció működése már megszűnt, és a szabad királyi városi jogait visszanyert Pest első önkormányzati választását tartotta. Nem a felettes hatóság emelte tehát a tanácsba, hanem a polgárok bizalma.

A származás kérdése

Az állami közigazgatás idegen hivatalnokait hiába próbálnánk tájegységekbe foglalni. Ehhez adataink is hiányoznak, másrészt a valóság úgy mutatja, hogy meglehetősen különféle elemekről van szó, akiket a császári kegy, a háborús karrier felemelt.

Akár a katonák, akár a hivatalnokok rétegét tekintjük, nem találunk társadalmi hagyományokat. A hadsereg főtisztjei között Heissler gróf,

Vorstern lovag rangemelése egészen újkeletű, személyes, hadi érdemeik következménye.

De a kamaraigazgatóság tisztviselőinek társadalmi eredete sem magas. 1686-ban Werlein István János személyében egyszerű érsekújvári élelmezési tiszt kap megbízást a hivatal megszervezésére.[40] 1688-ban nyeri a nemességet, 1690-ben a bárságot.[41] Személyi emelkedése egyúttal a hivatal növekvő súlyát és fontosságát is jelzi. A hivatalok felvirágzása társadalmi karrierekkel szövődik egybe. Új rétegek emelkednek fel a társadalom mélyeiből. Szükségszerű ugyanis, hogy az új államszervezet ne a régi, rendi társadalomra támaszkodjék, amely sajátos hagyományokkal rendelkezve az államgépezetnek csak kerékkötőjévé válnék. Engedelmes, a parancsot gondolkodás nélkül végrehajtó szolgákra van szükség. E célnak legjobban a „homo novus"-ok felelnek meg, a császári kegyből felemelt emberek, akik hivatali szorgalmuk arányában kapják jutalmul a társadalmi és vagyoni felemelkedést. Egyedül állnak, minden messzenyúló családi összeköttetés nélkül, személyes függésben a kormánytól, s bármikor leválthatók, ha működésük nem kielégítő mint a bécsi, merkantilista gazdasági politika kreatúrái. Még a főnemesi rangot viselők kiváltságai sem régiek, a háborús konjuktúrában felemelkedő személyek általában polgári származásúak, s polgári karriert futnak be.

3. A POLGÁRSÁG

A polgárjoggal bíró iparos, kereskedő és gazdálkodó lakosság alkotta Pesten is, mint mindenütt, a városi lakosság gerincét, középen elhelyezkedő rétegét. Míg azonban a régi, zavartalan fejlődésű városokban a vagyonszerzés alapján mélyreható különbségek jöttek létre e polgárságban, az újratelepült Pesten az első időkben erről még nem beszélhetünk. Az új pesti polgárságnak még nincs patrícius rétege. Ezt egyelőre az uralkodó osztálynak felülről ideirányított képviselői akarják pótolni.

A különféle helyekről bevándorló tömeg, mielőtt jövedelmi forrásai kialakulnának és megszilárdulnának, egyelőre csak a polgárjog és az ingatlan egybekötött megszerzésével különül két jól megkülönböztethető részre: az ingatlantulajdonos polgárok és a vagyontalan zsellérek, plebejusok csoportjára.

E csoportokon belül a további differenciálódás már a városban kialakuló, jövedelemszerző élet következménye, melynek tanulságait csak a vagyoni viszonyok ismertetése után tudjuk levonni éppúgy, mint az uralkodó osztály képviselői esetében. Kezdetben, megjelenésük pillanatában csak a származásuk szerinti vizsgálódás jellemezheti őket.

Az ingatlantulajdonos polgárság eszerint két csoportra osztható. Az elsőbe azok tartoznak, akik a bécsi telepítőpolitika következtében idegenből kerültek ide. A másik csoport azoké, akiket egy természetes belföldi áramlás sodort ide.

[40] H. Pálfy Ilona: A kamarai igazgatás bevezetése a töröktől visszafoglalt területeken. Domanovszky Sándor Emlékkönyv. Bp. 1937. 474. kk.

[41] Kőszeghi Sándor: Magyar nemes családok Pest vármegyében. Bp.

Az elválasztás természetesen nem könnyű. Annyi bizonyos, hogy a bécsi telepítőpolitika elsősorban az iparosokra és a kereskedőkre irányult. Ez a magyarázata annak is, hogy a város uralkodó nemzetiségét, a németet, alig találjuk az iparűzésnél alacsonyabb régiókban. Ugyanakkor az ittlakó magyarok, bár kezdetben megfelelő módon részesednek a polgárság számarányában is, legnagyobb részükben polgárjog nélküli zsellérek, napszámosok. Hasonló helyzetben vannak a rácok is, azzal a különbséggel, hogy szegénységük, társadalmi nivellálódásuk még mélyebbre terjed.

Az idegen bevándorlók

A bécsi politika kétféle idegen-telepítést folytatott. Az első, a kezdeti népességszaporítás közvetlenül a városfejlesztést célozta, és a német iparosok bevándorlását segítette elő. E bécsi tervezés nem egyedülálló, hasonló elgondolások születnek s hasonló vándorlások, telepítések folynak más német államok területén is, főleg ott, ahol a harmincéves háború pusztított jó egy emberöltővel előbb.

E gazdasági politikától függetlenül azonban Magyarországon egy másfajta telepítési politika is érvényesült, mely már nem európai gyökerekből, hanem a Habsburg-elnyomás speciális elgondolásaiból származott. Ennek a következménye, hogy a német beköltözések után, 1690-től nagyarányú rác bevándorlás is kezdődik, részeként az I. Lipót kormányzását jellemző magyarellenes politikának.

a) Németek

Az a német iparosnemzedék, mely a török alól felszabadult Pestre az első évtizedben beköltözött, legnagyobb részében már a wesztfáliai béke után született. A hosszú ideig tartó harmincéves háborúra tehát nem emlékezhettek. Mégis ennek a háborúnak utókövetkezményei közepette nőttek fel. Mesterségüket már nem a korábbi, kedvezőbb körülmények között sajátították el, mert az ipari termelés a háborús viszonyok között lehanyatlott, de nem csupán mennyiségileg csökkent, hanem minőségében is hátramaradt.[42]

A bécsi telepítőtörekvéseknek kolonizációs jellege van. A bevándorlók úgy indulnak ide, a töröktől alig felszabadult s vele még mindig veszedelmesen szomszédos, keleti országba, mint egzotikus gyarmatra. Így hát az ideáramló emberanyag minősége sem a legkiválóbb.

A bizonytalan jövő elé néző, hosszú útra inkább csak azok vállalkoznak, akiknek valamilyen okból végképp lehetetlenné vált az otthon maradás, a hazai földön való továbbélés. Nem ritkán a törvénnyel való összeütközés volt e költözés háttere; erre utal az a rengeteg összeférhetetlenség, kisebb-nagyobb bűneset, melyet a lakosság élete felmutat.[43]

Származásuk szerint ezek a telepesek a rendelkezésre álló adatok szerint egyrészt Ausztriából, másrészt egyéb német vidékekről, harmadrészt pedig különféle nem-német földről érkeztek. Sajnos, a polgárságnak csak egy

[42] Lütge, Friedrich: Deutsche Sozial- und Wirtschafstgeschichte. Berlin—Göttingen—Heidelberg, 1952.

[43] Tanácsülési jegyzőkönyvek. A bírósági eseteket vö.: Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után, 1688—1708. Bp. 1962.

töredéke ismerhető származáshely szerint. 60 idegenből bevándorló német polgár így oszlik meg a statisztika szerint:

Ausztriából jött	29
Egyéb helyről	31
Bajorország	10
Svábföld	5
Baden	4
Pfalz	4
Morvaország	2
Csehország	1
Elzász	1
Frankföld	1
Mainzi érsekség	1
Svájc	1
Szilézia	1

Ha ez a statisztika nem is nyugszik százszázalékos alapon, a lényeget talán mégis ismerteti. Az idegenek felerésze osztrák volt, míg a többiek megoszlottak különböző, de főként nyugati és katolikus vidékek között. Tehát a németségből a bajor, a sváb és a frank elem dominált.

Ami az egyes helységek részletezését illeti, a következő német városok és falvak lakóit ismerjük:

Német államok		Ausztria	
Breisach	1	Bécs	4
Freiburg (Baden)	1	Laibach	2
Kempten	1	Marchegg	2
Landshut	1	Mauthausen	2
Lohr	1	Salzburg	2
München	1	Feldsburg	1
Nürnberg	1	Gränn	1
Regensburg	1	Linz	1
Ringau	1	Murau	1
Schweinfurt	1	Rosenberg	1
Teschen	1	Steyregg	1

A német vidékeknek ez az egyoldalú képviselete a Habsburgok katolikus valláspolitikájának köszönhető, mely az új társadalomban csak katolikusokat látott szívesen

Az idegenből bevándorló németek származáshelye

Ausztria
Bécs

Hassan János vaskereskedő
Kohlbacher Lambert harmincadhiv.
Langmantel Burghard szerszámlakatos
Lenner János ácsmester

Laibach	Durchenwald János nádori sótiszt
	Wittmayer Mátyás cipész
Marchegg	Meches György fuvaros
	Meches Jakab mészáros
Mauthausen	Vorstern Gáspár élelm. igazgató
	Vorstern Kristóf lovag, főbiztos élelm.
Salzburg	Heidler János kaszakovács
	Reitenbacher György ácsmester
Feldsburg	Tempel Pál mézeskalácsos
Gränn	Leeb Pál hajóács
Linz	Sauttermeister Ferenc kereskedő
Murau	Lederwas Bertalan fürdős
Rosenberg	Herüsch Sámuel tímár
Steyregg	Wilhelm Mihály János fürdős
Bajorország	
Kempten	Schellhass József kocsmáros
Landshut	Proberger Jakab sörfőző
Lohr	Kieser Ferenc ács
München	Ranzinger Ernő szabó
Nürnberg	Steinbrecher György fuvaros
Regensburg	Klimmer Mihály bognár
Baden	
Breisach	Bauer János kocsmáros
Freiburg	Hauer János pék
Mainzi érsekség	
Ringau	Mosell Antal városi jegyző
Pfalz	
Schweinfurt	Modauer György esztergályos
Szilézia	
Teschen	Herold Szigfrid gyógyszerész

Csak országok szerint ismert németek

Ausztria
- Ehrenreich Pál kocsmáros
- Eschenbrugger Fülöp fogadós
- Kleinhackl György pék
- Korb Ferenc asztalosmester
- Linzer János mészáros

Stájerország
- Kalcher Márton kőműves

Salzburg vidéke
- Sangl Mátyás sörfőző

Tirol
- Drencker Mátyás kőműves
- Fockinger János kőműves
- Prandl Ferenc kőműves

Karintia
- Pirker Pál tímár

Elzász
- Meister Mátyás ács

Csehország
- Pfeiffer Lőrinc asztalos

Svájc
- Fieg Jakab kőfaragó

Bajorország
- Hess Quirinus ács
- Hueber Ádám ács
- Kühn Ábrahám, ács
- Pöckh Boldizsár élelm. főbiztos

Svábföld
- Auer Márton cipész
- Pichler Mihály cipész
- Riedt János asztalos
- Schor György strázsamester
- Sich Mihály kőműves

Pfalz
- Hermannsdorffer Ferenc lakato
- Pösenreiter János kádár
- Würnz Vilmos borbély

Baden
- Finck János fürdős (Schwarzwald)
- Stiegelmayer Jakab szabó (Schwarzwald)

Morvaország
- Ries Gáspár kádár
- Röck György lakatos

A pesti idegenek között előkelőbb környezetből azok származtak, akik Bécsből, a császárvárosból jöttek, a Habsburg-monarchia fővárosából. S valóban, ezek között találjuk Pest legnagyobb ingatlantulajdonosát és a közéletben annyira hangadó Kohlbachert, a gazdag vaskereskedőt, Hassant, valamint a nemességre emelt városbírót, Lenner János ácsot, akinek bécsi összeköttetései nem szakadtak meg később sem.

Gyér származási adataink azonban nem engedik meg, hogy nagyobb jelentőségű törvényszerűségeket keressünk. Ha azt próbálnánk kutatni, hogy az európai nagyvárosok lakói milyen mértékben járultak hozzá a pesti társadalom emelkedéséhez, az ismert adatok szerint éppen Münchenből, Nürnbergből származtak a legjelentéktelenebb, legszegényebb polgárok: az élete végéig albérletben lakó Ranzinger szabó és a vályogházban meghúzódó fuvaros, Steinbrecher. Viszont a kis Landshut városkából származott a város életében jelentős szerepet vivő és jó emlékeket hagyó, gazdag Proberger sörfőző, s Teschenből az egyik legiskolázottabb, legfüggetlenebb szellemű városbíró, Herold patikus.

E keleti, sziléziai vidék ellenpólusán, a szélső nyugati német határvidéken, a mainzi érsekség területén találjuk viszont a város másik, Heroldnál is műveltebb emberének, Mosell jegyzőnek a születéshelyét. Erről a kulturált s éppen ez időben franciává lett tájról, Elzászból származik Meister Mátyás, a császári építőmesterré lett ács, az egyik legízlésesebb pesti otthon birtokosa. Viszont Morvaországból ered Röck lakatos, az egyetlen, akinek még faragott bútorai is voltak.

Látjuk tehát, hogy a vidékek semmi törvényszerűséget nem mutatnak a személyes rátermettség és képesség tekintetében — mint ahogy nem is mutathatnak. A finomabb megkülönböztetések amúgy sem derülhetnek ki a fennmaradt forrásokból.

Feltűnik azonban, hogy a gazdagabb iparosok, mészárosok, pékek, kocsmárosok, tímárok, kőművesek egy-egy képviselője mind Ausztriából jött, a vagyonosodásban bizonyos osztrák hegemóniára figyelmeztetve (Meches Jakab, Kleinhackl, Eschenbrugger, Herüsch, Kalcher). Az is kiderül, hogy a pesti kőművesek legnagyobb része tiroli és stájer vidékekről való. Ugyanakkor az ácsok legnagyobb része bajor földről jött.

Az osztrákok után a bajorok között találjuk a legtöbb jómódú iparost, mint ahogy számban is ez az osztrákokhoz legközelebb álló német népelem van képviselve leginkább.

Ha lehet ehhez a hiányos statisztikához hozzáfűznünk még valamit, akkor azt kell megemlítenünk, hogy európai nagyvárosok lakosságának elemeit nyilván nem is nagyon szabad keresnünk a bevándorlók között. A pesti telepítés kolonizációs jellege, mint említettük, nem a legjobb polgárokat csábította ide, s így érthető, ha a jelentős nagyvárosok lakossága éppen csak legkevésbé jelentékeny plebejus elemeiben vállalkozott erre a kalandos, egzotikumnak számító pesti megtelepedésre. Sokkal nagyobb terület nyílt itt éppen a kisebb, jelentéktelen helyek fiainak, akik otthon, hazájukban nem tudtak érvényesülni, s most itt, a vegyes népelemekből összerótt, újra élni kezdő városban szerencsét próbáltak.

Ezek az idegenek alkotják a pesti polgárság gerincét, ipari úton vagyonosodni kezdő középrétegét. Nem hoznak magukkal előkelő városi-patríciusi múltat, különleges társadalmi patinát, inkább csak kisvárosi igényeket, az ipari munka egyszerű lényegével.

b) Más nemzetiségűek

Ezek mellett az idegenből beköltöző németek mellett csak szórványosan jelenik meg néhány nem-német nemzetiségű:

cseh	2	Grobschikné szíjgyártó és gazdálkodó, Scopek Ferenc építőanyagkereskedő
lengyel	2	Banowsky Jakab mészáros, Szilézia, Pius Kristóf kocsmáros, Krakkó
olasz	2	Brean Móric posztókereskedő, Savoya, Francin János kéményseprő, Észak-Itália
francia	1	Soeur János fogadós, Lotaringia

Kitűnik, hogy a nem-németek is nagyrészt a német-római császári korona uralma alatt álló területről érkeztek. Bevándorlásuk tehát a Habsburg-kormányzat belső ügye, éppúgy, mint a németek esetében.

c) Rácok

Az 1690-ben kezdődő új rác beáramlást erősen meg kell különböztetnünk azoktól az előző, hazai földről való áttelepülésektől, melyek csupán a török távozásával beállott természetes folyamat következményei.

Azok a rácok, akik a törökkori Pesten őslakók voltak, vagy 1686 után hazai területekről, magyarsággal kevert vidékekről költöztek ide, élesen elválnak eredetükben azoktól az új, balkáni bevándorlóktól, akik Csernovics pátriárka vezetésével kérnek bebocsátást az országba, a bécsi kormányzattól. Ez az új rác népesség már szerves része s végrehajtója annak a magyarellenes bécsi politikának, mely a nemzetet saját hazájában igyekezett az idegen határőrvidék szervezésével elnyomni. Ismeretes, hogy e rácok a magyar hatóságokat megkerülő, sajátos kiváltságokat, önálló szervezetet kaptak.[44] Bár legnagyobb részükben valóban határmenti vidékekre kerültek, maga Csernovics házat szerzett Pesten, s Budától nem messze, Szentendrén telepedett le. Ettől az időponttól kezdve a polgárság soraiban egyre erősödik a rác nemzetiség, hogy a Rákóczi-korban kuruc-ellenes, védelmi jellegű beköltözésük szinte kizárólagos legyen.[45]

Társadalmi súlyuk azonban mindezek ellenére csekély. Az uralkodó német nemzetiség a magyarokkal együtt háttérbe szorítja őket. A német szellemű tanács beadványai a kamaraigazgatósághoz a magyarokat és — egy fokkal mélyebben — a rácokat csaknem olyan hangsúllyal emlegetik, mint a kálvinistákat és zsidókat, akiket meg sem tűrtek a városban. Társadalmi háttérbeszorulásuk azonban nem akadályozta őket abban, hogy — míg sokan nagy igénytelenségben és szegénységben éltek közöttük — egyes kiemelkedő tagjaik kereskedelmi és ipari úton nagy vagyont szerezzenek.

Sajnos, a források szűkszavúsága nem teszi lehetővé, hogy az idegenből beköltöző rácok származáshelyét felkutassuk. Csupán gyér adatok mutatnak a szűcsök mesterkönyvében arra, hogy többen is jöttek Janovából, így például Bobics János, a gazdag szűcs.

[44] Dudás i. m. — Szekfü Gyula: Magyar történet. III. köt. Bp. 1939. — Legújabban Nagy Lajos: Rácok. A rácok számát nem becsüli olyan sokra, mint Szekfü.
[45] A Rákóczi-kori rác beáramlás kitűnik a polgárjegyzékből.

Hazai beköltözők

A hazai eredetű polgárság származására vonatkozó adataink nagyon hiányosak. Amit ismerünk, így nem tekinthetjük végleges következtetések levonására alkalmasnak. Meg kell elégednünk a számszerű alaposság helyett nagyjából való tájékozódással. Az irány helyességét talán a gyér adatok is mutatni fogják.

Kiindulásul álljon itt a következő táblázat a magyarországi származású polgárság ismert származási helyéről:[46]

A királyi Magyarországról	
Szabad királyi városok	
Sopron	Erasmus István asztalos
	Köppl Menyhért vámszedő
	Pollermann Mátyás nemes, gazdálkodó
Korpona	Bajnóczi Jakab gombkészítő
	Kállay András nemes
Selmecbánya	Markhel János nemes, kereskedő
	Oberaigner Ferenc nemes, postamester
	Sembery István nemes
Eperjes	Posoni-Pressburger István kocsmáros
Kassa	Szabó-Jurkovics Ferenc fuvaros
Kőszeg	Grünewald Pál puskaagykészítő
Nagyszombat	Eyserich Sámuel nemes, kereskedő
Mezővárosok	
Komárom	Commarini Forgács?
	Csisak Jeremiás kereskedő
	Samhamer Mihály kereskedő
	Szemerédi Benedek nemes, gombkészítő
Somorja	Adler György cipész
	Nagy János plébános
	Sax Simon köteles
Bodensee?	Heisler György és Lőrinc fogadósok
Győr	Wassermanné
Kismarton	Lehner Mihály fogadós
Moson	Rubendunst Lőrinc takács
Tata	Fodor Gergely mészáros
Trencsén	Kenesy Ádám nemes?
Falvak	
Nagyvezekény (Bars vm.)?	Vezekényi Mihály gazdálkodó
Ótura (Nyitra vm.)	Rakita György mészáros (Érsekújvárról költözött a városba)
A volt hódoltsági területről	
Városok	
Székesfehérvár	Ferencz János szűcs
	Simonovics Péter szűcs
	Török János fuvaros
Jászberény	Baranyai Mihály kocsmáros?
	Jászberényi Tóth Mihály nemes, kereskedő
Eger	Apczi István iskolamester

[46] A földrajzi nevekre vonatkozó adatainkat a következő feldolgozásokból merítettük: Bél, Matthias: Notitia Hungariae novae historico geographica ... I. tom. Vindobonae, 1735; Korabinsky, Joh. Matthias: Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn ... Posonii, 1786.

Gyöngyös	Gyöngyösi János kereskedő
Zágráb	Petrosics János szűcs
Falvak	
Heréd (Nógrád vm.)	Herédi János napszámos
Verseg (Nógrád vm.)	Versegi Jurkó kereskedő?

Ezek alapján a hazai beköltözőket két nagy csoportra kell osztanunk: aszerint, hogy a töröktől mentesen maradt, királyi Magyarország területéről költöztek-e be, vagy pedig volt hódoltsági területekről.

A két tájegység közül természetesen a királyi Magyarország területe a nagyobb fontosságú. Ezen a területen feküdtek a fejlődésükben zavartalan szabad királyi városok, melyek a társadalmi szempontból magasabban álló elemeket — közöttük több városi nemest és hivatalnokot — adták Pestnek. Valóban, a pesti patrícius polgárság egy része ezekből a nemesített polgárokból alakul. Markhel, Sembery, Oberaigner, Kállay, Eyserich és Pollermann neve ezt a szabad királyi városi patrícius réteget jelzi, amelyet városi hagyományai és címereslevele egyaránt felsőbb helyre emelt. Feltűnő, hogy a nemesített polgárok között csak kereskedőket és gazdálkodókat találunk. A kézművesek soraiban található nemesek nem a nemesített polgárok, hanem a polgárságba süllyedt nemesek közül valók. Nem feltörekvést, hanem deklasszálódást jeleznek.

Minden elzárkózásuk mellett is a magyarsággal való kapcsolataik természetszerűen jobbak voltak, mint azoké, akik idegen földről érkeztek. A kőszegi eredetű Grünewald puskaagykészítőt 1688-ban azért jelölik a tanácsba, mert jól tud magyarul. A Somorjáról való Sax Simon, amikor szemére vetik, hogy ingujjban jár tanácsos létére, azzal védekezik: ez magyar szokás.[47] Ruhatárában magyar ruhák találhatók éppúgy, mint a Fertő vidéki Heissler Györgynél.

A címereslevél, a magyar nemesi rangemelés pedig természetesen mindennél jobban elősegítette a magyarsághoz való közeledést, az elmagyarosodást. A Pestre költöző nemesített polgárok mind ezt igazolják. Eyserich Sámuelről, a város egyik legkiválóbb bírájáról is tudjuk, hogy magyarul épp úgy beszélt, mint németül. A nemeslevél érzelmekre ható erejéről tanúskodik Pollermann Mátyás esete is, aki azok között van, akik felháborodva tiltakoznak a magyarokat sértő Gyöngyösi János kereskedő kijelentései ellen.[48]

Maguk az idegenből jött németek is érzik a különbséget. Hiába a hasonló származás, már nem tartják mindig maguk közé valónak az itt élőt. Ilyen eset az, amikor a német szabók tiltakoznak Kanzelmüller Pál céhmestersége ellen, s a helyébe „németet" követelnek.

Nemcsak a nemeslevél az egyedüli magyarosító alkalom, hanem maga a munka, az iparág is. Ezt főként a nemzeti viseletet gyártó ruházati ipar képviselőinél figyelhetjük meg.

[47] Az idézeteket vö.: Tóth András: Pest város lakosságának küzdelme az önkormányzatért, 1686—1705. TBM. XIII. köt. Bp. 1959. 103—138, főként: 123—125. (A továbbiakban: Tóth: Pesti önkormányzat.)

[48] Idézet: uo. — Újabban átfogó statisztikát közölt a pesti betelepülőkről Fallenbüchl Zoltán: Pest város népességének származáshelyei a statisztika és a kartográfia tükrében (1687—1770). TBM. XV. köt. Bp. 1963. 239—287. — Vö. még: Ambrus-Fallenbüchl, Zoltán: Beziehungen der Stadt Pest zum westungarisch-burgenländischen Raum im 18. Jahrhundert. Burgenländische Heimatsblätter. 27. Jhg. 1965. 36—58.

A szabók és a szűcsök között élesen elválnak a magyar ruhát készítők a német szabóktól és a rác szűcsöktől. Éppilyen speciális a csizmadiák elkülönülése. Pedig ezek az iparosok nem mindig magyar eredetűek. A magyar szűcs Petrosics zágrábi születésű horvát, Novaki csizmadia szlovák; Stanovics szabó sem magyar eredetű, éppúgy, mint ahogy a megtámadott Kanzelmüller sem az. Mégis már maguk az egykorú iratok is magyaroknak tartják őket. A fegyvergyártás, a kardkovács mesterség is magyarosít, mint a horvát Csiszár Mihály esetében.

A kis számmal érkező egyéb, mezővárosi eredetű nemzetiségek, különösen a magyar ipart űző szlovák csizmadiák, gombkötők, szabók hamar felszívódnak a magyarságba.

E mezővárosi eredetűek alkotják a beköltözők második csoportját. Itt találjuk meg a magyar eredetű polgárság képviselőit is. Csoportjuk arra figyelmeztet, hogy vannak közöttük elszegényedett, deklasszált nemesek is, mint Szemerédi gombkészítő. Legnagyobb részük azonban mégis egy feltörekvő, mezőgazdasági eredetű, de ipari és kereskedelmi úton emelkedő, vagyonosodó elemet jelentett. A pesti viszonyokba való beilleszkedés talán ennek a csoportnak az esetében volt a legsimább. Beköltözésük társadalmi fejlődésük természetes útjába esett.

Végül, ha harmadiknak a falvakat tekintjük, meg kell állapítanunk, hogy a királyi Magyarország falvai alig adtak letelepülésre alkalmas bevándorlókat Pest városának. A táblázatunkban szereplő két név közül Rakita mészáros ilyen falusi eredetű; bár az anyakönyv magyarnak mondja, neve és a szlovák falu, ahonnét származott, elárulja szlovák eredetét. Pestre nem közvetlenül innét költözött, hanem a hódoltságból kevéssel előbb szabadult Érsekújvárról, ahol már előbb megpróbálta a városi életet. Vezekényi Mihály esetében nevéből lehet nagy valószínűséggel következtetni származási helyére. A polgárjegyzék csak annyit árul el, hogy felvidéki volt. Ő azután Pesten is a hagyományainak megfelelő falusi elemet, a földművelők számát gyarapította.

A hazai beköltözők másik csoportjába azok tartoznak, akik a volt hódoltság területéről érkeztek. Itt is természetszerűen a városokat látjuk képviselve nagyobb számban.

E városokat tekintve, feltűnik Eger és Gyöngyös, az a vidék, melyet már a nemesség beköltözésének vizsgálatánál ismertettünk. Nyilvánvaló, hogy ezek a vármegyei kapcsolatok, ha csökkent mértékben is, de a polgárság esetében is hatottak. Jászberény pedig a szabad jász-kun kerületet jelzi.

A jász-kun vidék bekapcsolódása a pesti lakosság származáshelyei közé ugyancsak a vármegyei közigazgatás révén adódik: ugyanis szabad költözésre alkalmas, jobbágyi kötöttségektől mentes terület volt.[49] Főkapitányuk, Esterházy nádor, alkapitányaik: Dalmady és Sőtér alispán ugyancsak megerősítik ezt a pesti vonatkozást. Feltehető, hogy Pest magyar lakosai között nemcsak a táblázatban látható kettő volt jász-kun eredetű, mint ahogy ezt a zsellérek esetében is majd gyanítani fogjuk.

A dunántúli s a délebbre eső terület városaiból nem magyarok, hanem délszlávok beköltözését látjuk. Székesfehérvárról rácok (és egy ittmaradó török), Zágrábból pedig a horvát Petrosics magyar szűcs érkezett.

[49] Gyárfás István: A jászkunok története. IV. köt. Bp. 1886.

A falvak közül itt is csupán kettő szerepel, bár Verseg esetében csak feltételes adataink vannak. Heréd egy napszámos-polgárt adott a városnak: tehát ugyancsak nem a városias elemet gyarapította.

Táblázatunkból úgy látjuk, hogy Pest legelőkelőbb hazai polgári rétege a királyi Magyarország szabad királyi városaiból származott, míg a polgárság gerincét a mezővárosok — a hódoltság alól frissen felszabadultak és királyi területen fekvők egyaránt — adták, a szabad jász-kun kerülettel együtt. A falvak szerepe ellenben csekély.

Ha adataink kis száma óvatosságra int is, talán jogosan tehetjük fel, hogy a polgárjoggal bíró lakosság Pesten származását tekintve is városi hagyományokkal rendelkezett — legnagyobb részben azonban mezőgazdasági eredetű, mezővárosi hagyományokkal.

A város kialakuló társadalmában azonban nem ezeké a hazai beköltözőké volt a döntő szerep, hanem az idegenből bevándorló németségé, amely a mezővárosi hagyományokkal szemben az ipari alapú német települések emlékét hozta magával. E külföldi németek társadalmi rétegeződése nem volt olyan differenciált, nem terjedt a nemesített polgárság patrícius rétegéig, de lefelé sem nyúlt különlegesen mélyre. Meglehetősen homogén, ipari termelésből élő közép- és kispolgári csoport volt, mely nem képviselt valamilyen különleges, nagyvárosi múltat vagy magasabb igényeket. Mégis, túljutott már a mezőgazdasági eredetű fejlődésen. Pest kezdeti ejlődését ezek az idegen németek terelték el a mezőgazdasági jellegű alapozástól.

4. A POLGÁRJOG NÉLKÜLIEK

A polgárjoggal bíró városi középréteg alatt helyezkedett el a lakosság egalsóbb rétege, a plebejusoké. Azoké, akik mindenféle előjogból és ingatanbirtoklásból ki voltak zárva. Sem házzal, sem földdel nem rendelkeztek, megélhetésük alapja nem önálló termelés, hanem az a fizetett, többnyire kétkézi bérmunka, melyet mások szolgálatában végeztek.

Róluk maradt fenn a legkevesebb írásos feljegyzés. A feudális társadalomtól elnyomva, életük ismeretlen homályban pergett, súlytalan, jelentőség nélküli elemeknek számítottak koruk felfogásában.

Származásukat még nagyobb homály fedi, mint a polgárságét. A legtöbbnek létezéséről csak az anyakönyvek révén tudunk, ahol viszont foglalkozásuk, megélhetésük forrásának feljegyzése nem szerepel. Ez a hiányosság is jelent azonban valamit: alávetettségüket. A magasabb társadalmi rétegek esetében ugyanis az anyakönyvi bejegyzések is utalnak erre „perillustris dominus" vagy legalább egyszerű „dominus" jelzéssel. Iskolázatlan polgárok és zsellérek esetében nincs semmiféle megjelölés.

Ezeknek az ismeretlen foglalkozásúaknak egy részét megtaláljuk az ingatlanbirtokosok sorában, a polgárok között. Más források viszont, mint például az 1696. évi adóösszeírás, arról tájékoztatnak bennünket, hogy korszakunk végén több kereskedő és iparűző lakott már albérletben, polgárjog nélkül. Adataink vannak az iparosok szolgálatában álló mesterlegényekről, a polgári házak cselédségéről, szolgáiról is. Mezőgazdasági cselédek, majorgazdák, föld- és szőlőművelők, pásztorok, halászok is előkerülnek egy-egy elszórt adatból. Ide tartozik az állami, megyei és városi

hatóságok szolgaszemélyzete is: hídszolgák, postaszolgák, megyei hajdúk, városi őrök. Mindezek egy részét név szerint ismerjük, és a társadalmi rétegek kialakulásának tárgyalásánál kell majd foglalkoznunk velük. Ezek az ismert foglalkozásúak azonban nem merítik ki azt a nagyszámú, velük nem azonosítható, ismeretlen névanyagot, mely még mindig fennmarad. Jórészük bizonyára a fent említett kategóriákba tartozik, hiszen csak kevés, véletlenül megemlített nevet ismerünk. Legnagyobb részüket a napszámosokhoz sorolhatjuk, mert ezekből mindössze kettőt ismerünk — polgárjog nélkül — név szerint, holott az adóösszeírásból tudjuk, hogy 1696-ban Pesten, albérletekben meghúzódva, 59 név szerint nem említett napszámos élt.

Származásukat tekintve a személyes szolgálatra rendelt cselédség egy részénél feltételezhető, hogy gazdájával azonos vidékről származott. A Gyöngyösről származó Gyöngyösi János szolgája például, Bödör Mihók, ugyancsak gyöngyösi eredetű volt. A vegyes nemzetiségű, német, magyar és szlovák mesterlegények igen különböző helyekről jöhettek, mint ahogy adataink is bizonyítják. Volt, aki német földről Franciaországon keresztül ért ide (a bigámiával vádolt Lintner János), a másik Svájcból (Riringer János lakatoslegény Röck mesternél), a harmadik Debrecenből (Debreceni Kis Istók gombkötőlegény). A hatósági szolgák között Baumberger városi törvényszolga a szabad királyi város Kőszegről származott. Az emberölés vádjába keveredett Rácz Mihály szolga pedig Belgrádban született.

Mindezeken kívül az ismeretlen foglalkozásúak névanyagában az anyakönyv is segítségünkre van néhány helyen, közölve a származás helyét. Ezek az adatok a következők:

Mezővárosok	
Kismarton (Sopron vm.)	Schwaindl Jakab
Vác (Pest vm.)	Zsoldos István
Esztergom (Esztergom vm.)	Diák János
Falvak	
Kóka (Pest vm., magyar község)	Kókai János
Tököl (Pest vm., „illyr" község)	Kralovicz János
	Tököly Ferenc
Veresegyház (Pest vm., magyar község)	Juhász András
Heves (Heves vm., magyar község)	Szabó János
Felsőtárkány (Borsod vm., magyar község)	Tárkony György
Galgóc (Borsod vm., magyar község)	Tehorski Miklós
Bácstopolya (Bács vm., magyar község)	Weinschenk János

Ezeknek az ismeretlen foglalkozásúaknak társadalmi helyzetére utal, hogy míg előző táblázatainkban, a polgárság esetében, a városok szerepét láttuk döntőnek a származási helyeknél, most a falvak fontossága lép elő.[50]

[50] A falvak adatairól itt és a következőkben: Korabinsky i. m. Igaz, hogy Korabinsky adatai száz évvel későbbiek, de a magyarság szempontjából ez csak annyi módosítást jelent, hogy egyes német és szláv lakosságúnak feltüntetett helységeket korábban még tisztán magyarok lakták.

Mint látjuk, az előtérben Pest megyei, tehát szomszédos, magyarlakta községek szerepelnek, továbbá a horvát-dalmát délszláv lakosságú, Csepelszigeti Tököl és a délvidéki, ekkor még magyar, csak később szlovákosodó Bácstopolya. Azt is megfigyelhetjük, hogy a családnév több esetben utal a származáshelyre: Kókai János Kókáról, Tököly Ferenc Tökölről, Tárkonyi György Felsőtárkányból származott.

Ami Felsőtárkány és Galgóc Borsod megyei községeket illeti, ezek Eger vidékével, tehát a Heves megyei érdekeltséggel szomszédos területek, s ugyanabba az irányba mutatnak, mint a nemesség és a hazai polgárság esetében.

E megfigyelések arra indítanak bennünket, hogy ismét a névelemzéssel tegyünk kísérletet azokra vonatkozóan, akiknek származási helyét nem ismerjük. Vizsgálódásunkat megkönnyíti, s egyben az eredményre hívja fel a figyelmet az a körülmény, hogy az ismeretlen, pusztán csak névről ismert tömeg — 586 családfő — legnagyobb része magyar nevet visel.

A településhelyekre mutató családnevűek vizsgálata azonban nemcsak a nemzetiség, hanem a származási körzet, a beköltözési tájegységek megállapítása miatt is fontos.

Mint a névelemzésből kiderül, 8 város és 37 falu nevét őrizték meg ezek a családi megjelölések.

Városok	A lakosság nemzetisége
Királyi Magyarország	
Pozsony sz. kir. város	német—magyar—szlovák
Bazin ,,	német
Volt hódoltság	
Buda	német—rác
Pata mezőváros (Heves vm.)	magyar
Kecskemét ,, (Pest vm.)	magyar
Szeged ,, (Csongrád vm.)	magyar
Eszék ,,	német—rác
Lippa ,,	német—rác—román
Falvak	
Pest vármegye	
Aszód	német—magyar—szlovák
Bugyi	magyar
Cegléd	magyar
Lak	magyar
Monor	magyar
Palota	magyar
Ság	magyar
Sidó	magyar
Szada	szlovák
Szántó	magyar (hasonnevű község még: Hont, Nógrád)
Szentbenedek	magyar
Szentmiklós	magyar (Koháry-birtok)
Tura	magyar (hasonnevű község még: Szabolcs: magyar, Trencsén: szlovák)

Újfalu	magyar (hasonnevű község meg: Nógrád, Heves)
Vecse	magyar
Verseg	magyar
Nógrád vármegye	
Ecsed	szlovák (hasonnevű község még: Heves: magyar)
Kálló	magyar
Lőrinci	magyar
Szántó	magyar (hasonnevű község még: Pest, Hont)
Szente	magyar
Újfalu	magyar (hasonnevű község még: Pest, Heves)
Vilke	magyar
Hont vármegye	
Salló	magyar
Szántó	magyar (hasonnevű község még: Pest, Nógrád)
Százd	szlovák
Szemeréd	magyar
Szob	magyar—szlovák
Heves vármegye	
Apc	magyar (Sőtér Tamás birtoka)
Ecsed	magyar (hasonnevű község még: Nógrád)
Erdőtelek	magyar (Ficsór János birtoka)
Füged	magyar (Sőtér Ferenc zálogbirtoka)
Újfalu	magyar (hasonnevű község még: Pest, Nógrád)
Jász-kun kerület	
Jászfényszaru	magyar
Komárom vármegye	
Ekel	magyar

Voltaképpen öt tájegység bontakozik itt ki előttünk. A legszámosabbak a Pest környéki és a vármegyei kapcsolatokat jelentő körzetek. Első helyen Pest megye áll 16 falu nevével, főként az északi részről, a Nógráddal és Honttal szomszédos területekről. Köztük egy Kohárybirtok.

Második helyen Nógrád 7, Hont 5 faluval szerepel; harmadik helyen Heves ugyancsak 5 faluval; az utóbbiak közül kettő Sőtér-birtok.

A negyedik irányulás a déli vidékekre utal, Szeged, Lippa, Eszék irányába, ahonnét — Szegedet leszámítva — nem-magyar elemek: délszlávok és románok érkeztek.

Mindezek hódoltsági területek voltak. Az ötödik tájegység a királyi Magyarországot képviseli, valósággal a felszabadító hadsereg útját, mely a nyugati határszéltől, Pozsony—Sopron vidékétől kezdve a Duna vonalában létesített összeköttetést Pesttel, Győr—Komárom—Esztergom—Szob—Vác irányában.

Pest város előjog nélküli lakossága — eredetét tekintve — tehát túlnyomó részben a környékbeli volt hódoltsági falvakra mutat, kisebb részben pedig a császári kézen maradt nyugati országrész néhány szabad királyi és mezővárosára — itt falu alig szerepel.

Vajon ezeknek a falvaknak lakosait mennyiben lehet a szabad elemek s mennyiben a jobbágyi eredetűek között keresnünk? A szabad királyi városok szabad és a mezővárosok viszonylagosan szabadabb mozgású lakossága költözhetett a legkönnyebben. Ezekhez számíthatók még a szabad jász-kun kerület Pest környéki lakosai is. — Más esetben a földesúr költözése, Pesten való letelepülése vonhatja maga után jobbágyoknak, zselléreknek, személyes szolgálatra rendelt cselédeknek a városba való költözését. Ezeknek száma azonban nem volt nagy, s nem magyarázhatja meg a Pesten lakó nagyobb tömeg zsellérség, polgárjog nélküli elem megtelepedését. Földesúri telepítésre itt nem gondolhatunk. Szökött jobbágyok voltak ugyan közöttük. Koháry István 1696-ban például Nagy Gergely fuvaros-polgárt akarja megfogatni mint szökött jobbágyát. Még a szökések sem szolgáltathatnak azonban elegendő alapot nagyobb zsellér-tömeg megjelenésére. Bár a törvényben kimondott röghözkötöttséget a gyakorlatban nem tarthatjuk oly erőnek, mely vándorlásokat, költözéseket komolyan meg tudott volna akadályozni, ennek megállapításán túl még más körülményekre is figyelemmel kell lennünk.

Táblázatunk szerint e zsellérség származáshelyeként számbajöhető falvak szinte kivétel nélkül mind a volt hódoltság területén fekszenek. Még a nógrádi és Hont megyei falvak is azon a sávon helyezkednek el, mely — — Thököly segítése ürügyén — a török utolsó hódítása volt és a nógrád—szécsényi szandzsákhoz számítódott.

Ezen a török hódoltsági területen sajátos, a királyi országrészekétől némileg eltérő társadalmi viszonyok alakultak ki. Bár a megyei és földesúri kapcsolatok a könyörtelen adókivetés formájában fennmaradtak, a társadalom életmódjában olyan változások jöttek létre, melyek ellene mondottak a feudalizmus érdekeinek.

E módosulás mindenekelőtt a mezővárosok életében figyelhető meg. A török hódítás a nemeseket ugyan nem tűrte meg, de az alávetett elemek belső életébe nem avatkozott. Hagyta, hogy saját szokásaik, törvényeik szerint éljenek, s kialakítsák a saját közösségük arculatát. Így látható ez Nagykőrös esetében is, ahol a gazdák a fejlődésben egyébként elmaradó hódoltsági vidéken bizonyos rendi kötöttségektől mentes, polgári, egymásközti egyenlőségben, viszonylagosan haladottabb szabadságban éltek, mint a Habsburg-kézen maradt országrészek rendi keretek között maradt települései.[51]

Nagykőrös bizonyára nem elszigetelt eset, hanem általánosítható példa. A földesúr messzesége, a rendi elnyomás személyes eltávolodása szükségképpen vezetett erre a viszonylagos jobbágyi szabadságra, jogegyenlőségre, mely a felszabadító hadjáratok után csak fájdalmas küzdelmek árán tudott visszazökkenni a rendi elnyomás kereteibe.

Természetes, hogy ezt a viszonylagos szabadságot a falvak is érezték. A hódoltsági területeken a röghözkötöttség gyakorlata méginkább módosult,

[51] Majlát Jolán—Márkus István: Nagykőrös beilleszkedése a magyar rendi társadalomba a XVIII. században. Századok. 1943. 307. kk.

vesztett betű szerinti szigorából, mint a királyi országrészeken. Hiszen a földesuraktól magukra hagyott, futásra, ide-oda költözésre kényszerített jobbágyok gyakran nem is tudták már, kihez tartoznak.

A hódoltság felszabadulásával ez a tisztázatlan állapot nem szűnt meg azonnal. Az 1690-ben készült Pest megyei birtokösszeírásban például számos falu adatainál olvashatjuk: „elhagyott hely, földesura ismeretlen".[52]

Ennek az állapotnak következtében az örökös jobbágyság fogalma a XVIII. századra átalakult. Csak azt a jobbágyot tekintették örökösnek, röghözkötöttnek, aki beleszületett kapcsolatába, s ha el is menekült, de földesurához visszatért. Azokat, akik egyszer a zilált viszonyok között nem tértek többé vissza, és másutt telepedtek meg, szabadmenetelű jobbágynak tekintették.[53]

A szabad elköltözésre azonban kínálkozott még egy másik út is: a jobbágy, ha volt elegendő pénze, megválthatta magát földesurától. Míg ha elszökött, összes terhe hátrahagyott társaira szállt. Ez a körülmény azután csoportos szökéseket is eredményezett.

A jobbágyszökéseken túl azonban, 1686 után, a felvidéki, felső-magyarországi megyék elszegényedett falvaiból egy jobbágyvándorlás indul meg a déli részek megyéi felé. Heves megyébe például, részben szökés, részben szabad költözés vagy földesúri támogatás útján ekkor sok felvidéki magyar és szlovák jobbágy költözik. Másrészt pedig a neoacquistica commissio sok helyen mintegy felfüggesztette, későbbre tolta ki a földesuraság megállapítását.

A pesti betelepülők magyar és hazai nemzetiségű inquilinus tömege tehát nyilván részese ennek a kezdődő jobbágyvándorlásnak, a tisztázatlan földesúri viszonyok és a hódoltság örökségeként visszamaradt viszonylagosan nagyobb mozgási szabadságának.

E vándorló parasztokat mezőgazdasági foglalatosságaik alig akadályozhatták meg abban, hogy Pesten letelepedjenek. A szegény paraszt ekkor még nem földművelő, ehhez eszközei is hiányoznak. A paraszti mezőváros Nagykőrös lakói sem földműveléssel foglalkoznak elsősorban, hanem állattenyésztéssel. Legelők, állattenyésztésre alkalmas helyek a pesti határban is voltak, a pásztorkodókat nem zavarhatta a szántóföldek kis száma.[54] A vagyonosodó polgárság néhány majorjában is vállalhattak napszámosmunkát. Többen bizonyára a fuvarozásnál, szállításoknál segédkeztek, vagy az építkezéseknél találtak munkát. Igényeik nem voltak magasak, nem a városi életmód magasabb nívója csábította őket ide, csupán a földesúri terhektől való szabadulni-akarás. A város falai között sem akartak egyebet, mint bérmunkát, vagy mezőgazdasági eredetű tevékenységük folytatását.

Az anyakönyvek tanúsága szerint azonban ittlakásuk nem állandósult. A bécsi politika nem segítette elő ittmaradásukat. Ha a kormányzat felhagy a tervszerű telepítőpolitikával, bizonyára erősen hozzájárultak volna a város gyors, kezdeti elmagyarosodásához, s igen sokan polgári elemekké válhattak volna közülük. Keresztezve azonban a bécsi kormány terveit, biztatás és segítség nélkül maradtak a falusi zsellérség kezdetleges nívóján, anélkül, hogy igazi városlakókká válhattak volna.

[52] Idézi: Galgóczy i. m. I. köt.

[53] Soós Imre: Heves megye benépesülése a török hódoltság után. Eger, 1955.

[54] Uo.— Vö. még: Belitzky i. m. és Nagy Lajos: Mezőgazdaság Pesten. TBM. XII. köt. Bp. 1958. 133—196. — Legújabban: Wellmann Imre: A pásztornép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt. Bp. 1967. 28—96.

Nem kaphattak segítséget a feudális társadalmi viszonyok között élő, előjogaikat őrző honfitársaiktól sem. Pedig az igájától szabadulni akaró hazai jobbágyság egy része a városlakás, ezen keresztül pedig a polgári életnívó felé igyekezett megtenni a kezdő lépéseket. A bécsi államvezetés azért szorította háttérbe őket, mert magyarok voltak, s helyettük inkább a németség térnyerését látta szívesen. A magyar nemesség viszont nem tekintette őket a nemzethez tartozónak, mivel nemesi kiváltságokkal nem rendelkeztek.

Az utolsók a Rákóczi-szabadságharc idején tűnnek el e jobbágyivadékok közül, hogy itthagyják a számukra ellenséges érzületű, németté vált várost.

5. NEMZETISÉGI VISZONYOK

Mindeddig nemzetiségekről csak úgy esett szó, hogy egymásközti számarányukat nem vonatkoztattuk a lakosság egészére.

A város lakosságát nemzetiségi szempontból négy főcsoportra oszthatjuk. Magyarok, németek és rácok után az egyéb nemzetiségűek csoportját főleg szlovákok és horvátok-dalmátok alkotják. Ezekhez járul csekély töredékben egy-két román, cseh és lengyel, valamint a polgárság soraiban található két olasz és egy francia.

E nemzetiségek szétválasztása a személyek felsorolásában nem könnyű feladat, s nem is hozhat teljes értékű eredményt. Az 1212 személyből álló névanyag, melyet az 1686 és 1696 közötti időre vonatkozóan felkutattunk, nagy részében csak az anyakönyvekben fordul elő, illetve a tanácsülési jegyzőkönyvek elszórt adataiban, ahol nemzetiségi megjelölést hiába keresnénk. Legtöbb esetben a nevek hangzására vagyunk utalva, pedig a nevek alapján való mechanikus beosztástól óvakodnunk kell. Az alsóbb társadalmi rétegekben a nevek ugyanis még ebben az időben sem szilárdultak meg, ugyanazt a személyt gyakran többféle s még hozzá különféle nyelveken nevezik el, teljesen függetlenül a név viselőjének nemzetiségétől. Az irányadó inkább az, hogy a hivatalos személy, aki az adatokat felvette, milyen nyelven beszélt. Így lesz a rác pipakészítő Lukácsból egyszer Pfeiffenmacher, egyszer Pipacsináló családnevű, holott sem német, sem magyar nem volt. Schiffter Mátyást is csak a foglalkozása és a város vezető fórumai ajándékozták meg német nevével, ő maga rác volt. Rácok viselték az olyan magyar hangzású neveket is, mint Kovács István, Szabó János, Szűcs Gergely.

A nehézséget fokozza, hogy az idegen nemzetiségű és magyarul nem tudó feljegyzők a magyar neveket sokszor a felismerhetetlenségig eltorzítják, s már nem is lehet mindig megállapítani, hogy igazán magyar névről van-e szó. Olykor az anyakönyvi adatok, ahol gyakran magyar papok a feljegyzők, segítenek bennünket, s kiderül, hogy Congati = Gombkötő, Silecsi, Sölecsi = Szöllősy, Sotos = Soldos. De a legtöbb esetben, egyéb feljegyzések híján, homályban marad sok név eredete, és csupán az ismeretlen nemzetiségűek számát gyarapítják. A német és a szláv hangzású nevek felismerése sokkal könnyebb, ezeket torzították el legkevésbé.

Amikor megkíséreltük a nemzetiségek szétválasztását, lehetőség szerint a nevek hangzásán túl, megnyugtatóbb adatok után kutattunk. Mindenekelőtt figyeltük a rokonság, a keresztszülők körét, akiknek megválasztása

igen sokszor utal a nemzetiségre. Tekintetbe vettük a családneveken kívül a személyneveket is, melyeket az anyakönyvező pap előtt való bemondás igen sokszor magyarul őrzött meg. A latin nyelvű bejegyzésekben, rendesen az asszonyok nevénél felbukkannak a magyar személynevek különböző formái, családias, becéző alakban is, melyek nyilván nem a paptól, hanem az adatokat bemondó családtagtól erednek, mint például: „Katta", „Örsi", „Illonka". Az ilyen adatokat úgy vettük, mint a család magyar nyelvűségének bizonyítékát. Nem vettük azonban magyaroknak — természetesen — a nemzetiségeket magyarul jelölő családnevűeket, mint Tót, Horvát s hasonlók. Néhány „Szűcs" elnevezésűt is a rácokhoz soroltunk. A torzított nevűeket is csak akkor számláltuk a magyarokhoz, ha sikerült eredeti nevüket megállapítanunk. Kétséges és bizonytalan esetekben igyekeztünk nem a magyarok javára dönteni, inkább az ismeretlenek számát szaporítani, hogy bármilyen elfogultság látszatát is elkerüljük számításainkban.

Ez az oka, hogy az ismeretlen és egyéb nemzetiségűek csoportja aránylag nagyszámú. Lemondtunk a nem állandó lakos, átvonuló katonaság nemzetiségi besorolásáról, valamint a csupán személynevükön emlegetett magányos nőkről is. Így 1212 személyből csupán 1090 állandó lakos családfőt vizsgáltunk az 1686 és 1696 közötti időre vonatkozóan. Tudjuk azonban, hogy számításaink így sem kielégítőek és pontosak. Az egyéb és ismeretlen nemzetiségűek csoportja még változtathat a számösszegeken, s természetesen a nemzetiségi besorolásokban is lehet tévedés. Úgy hisszük azonban, hogy e tévedések csak a magyarok és rácok számát növelhetik, mivel az ismeretlennek minősített anyagban még bizonyára akad eltorzított magyar és rác név. A németek esetében adódott a legkevesebb bizonytalanság: az ő számukat tekinthetjük leginkább állandónak. A rácok adatai természetesen pontatlanok, mert a görögkeleti anyakönyvezés hiányait nem pótolhatjuk. Tekintve azonban a város házait, a korlátozott lakáslehetőségeket, nem gondolhatjuk, hogy az ismeretlenek valami hatalmas tömeget tesznek ki: számuk mindenesetre nem érhette el a németek számát. A magyarok száma pedig, akik a németekkel szemben így is többségben vannak, csak nőhet az ismeretlen és bizonytalan esetekből. Így, ha számszerű pontosságot nem is, de bizonyos nemzetiségi számarányt remélhetünk a következő adatokból:

1090 pesti családfőből

magyar	409
német	352
rác	137
egyéb	192
	1090

Osztályokra különítve:

Polgárjoggal bíró 400 családfőből

magyar	97
német	171
rác	85
egyéb	47
	400

Polgárjog nélküliek
Ismert foglalkozású 118 családfőből

magyar	31
német	55
rác	10
egyéb	22
	118

(Itt hiányoznak a név szerint nem ismert napszámosok!)
Ismeretlen foglalkozású 555 családfőből

magyar	281	
német	126	
rác	43	(nem teljes)
más szláv	44	
egyéb	61	
	555	

Mindezek a számok tehát azt mutatják, hogy a bécsi szervezés ellenére Pest város számbeli fölényben levő nemzetisége a magyar volt.

Azt, hogy a magyarok később sem vesztettek számukból 1703-ig, a Rákóczi-szabadságharc idejéig, mutatja a német városi tanács 1701. április 23-án kelt panasza is, mely szerint a várost legnagyobb részben magyarok és rácok lakják. Ez teljesen igaz volt, hiszen a magyarok száma már 1696 előtt meghaladta a németekét, a rácokéval együtt pedig még inkább felülmúlta. A magyarságra kedvező számarány csak a kuruc szabadságharc idején szűnt meg.

Más a helyzet, ha a polgárság nemzetiségi állapotát tekintjük. Itt a németség van fölényben. A bécsi politika irányítása ebben nyilvánult meg. Bár a városlakók között a magyarok voltak a legtöbben, ezeknek legnagyobb része a zsellérek minden előjogból kizárt, alávetett sorában élt, míg a közügyek vezetése egyre teljesebben a németek kezébe került.

A nemzetiségek aránya az egyes foglalkozási rétegekben a következő:

Az állami—katonai—megyei közigazgatás tisztjei

magyar	20
német	34
rác	3
egyéb	5

Iparosok

magyar	42
német	95
rác	30
egyéb	29

Kereskedők

magyar	3
német	6
rác	5
egyéb	6

Őstermelők

magyar	4
német	1
rác	20
egyéb	3

Napszámosok (csak a polgárjoggal bírók!)

magyar	2
német	2
rác	14
egyéb	3

Csatolhatjuk még e táblázathoz az ismert foglalkozású zsellérek adatait is, ez azonban nagyon töredékes.

Diákok		Iparoslegények	
magyar	4	magyar	8
rác	1	német	28
egyéb	1	egyéb	2
Kereskedők		Hatósági szolgák	
magyar	3	magyar	3
német	2	német	6
rác	1	rác	2
egyéb	1	egyéb	3
Iparosok		Földművesek	
magyar	3	magyar	1
német	8	egyéb	1
rác	2		
egyéb	6	Napszámosok	
		német	1
		rác	1

(csak az ismert nevűek! 59 napszámos ismeretlen nevű!)

Zsellérek közelebbi megjelölés nélkül

magyar	7
német	1
egyéb	1

E táblázatok körülbelül megmutatják a nemzetiségek arányát az egyes társadalmi osztályokban és rétegekben. Megállapításainkat összefoglalva:

A magyarok vannak többségben a pesti lakosságban a török alóli felszabadulás kezdetétől egészen a Rákóczi-szabadságharcig. Igaz, hogy számszerű fölényben csak a zsellérek között találhatók, de jelentős számban kiveszik részüket eleinte a vezető és polgári rétegek pozícióiból is, főként a vármegye és az ipar segítségével. Gazdálkodó, pusztán földből élő polgár kevés akad közöttük. Ha a magyar iparosokat közelebbről vizsgáljuk majd, az fog kitűnni, hogy ezek az iparosok nem mind kézművesek, hanem nagy részük fuvarozó szállítóiparos, akinek tevékenysége nem a mesterségekhez, hanem a kereskedelmi élethez kapcsolódik. E körülmény arra figyelmeztet, hogy Pest városában nem csupán az oltalmat kereső szegény zsellérparasztság keresett megélhetést, hanem egy kialakulni kezdő, izmosodó városias elem is, melynek további fejlődését az erőszakos kormányzat meggátolta.

A németek, állami támogatást élvezve, könnyű szerrel foglalták el a város vezető pozícióit. Alsóbb társadalmi elemek az ipartól lefelé alig is találhatók közöttük. Legnagyobb részükben az állami telepítés következtében beköltözött iparos-kézművesek, valamint az állami közigazgatás vezetői.

A rácok számszerű fölényben kizárólag csak az alsóbb rétegekben, a gazdálkodók és napszámosok körében vannak. Iparosok is vannak ugyan közöttük, de figyelemre méltó, hogy a mesterlegények sorában egyetlen rác sem fordul elő: bizonyságul a rác ipar szegénységére, mely legnagyobb részben bizonyára bérmunkások, legények igénybevétele nélkül dolgozott.

Előretörnek azonban a rácok a kereskedelem területén, melyben, a magyarok háttérbeszorulásával, a németek versenytársai lesznek, s jelentős pénzvagyont gyűjtenek össze.

A Rákóczi-szabadságharc utáni időből is maradtak adatok azonban arra, hogy a lakosság soraiban még jelentős számú volt a magyar. De arról is, hogy a magyar nyelv kiszorítására megtörténtek már a kísérletek. A plébániatemplomban ugyanis a magyarul nem tudó Wellenzon János plébános 1713-ban be akarta szüntetni a magyar nyelvű prédikálást, illetve ennek kötelességét a városban lakó szerzetesekre hárítani. Emiatt feszültsége támadt a szerzetesekkel, akik beadványban tiltakoztak Keresztély Ágost herceg esztergomi prímásnál Wellenzon terve ellen. Kijelentették, hogy a 13 pesti szerzetes közül mindössze csak egy tud olyan jól magyarul, hogy szónokolni képes lehetne, ezt azonban mégsem teheti, mert nagyon elaggott már. A többiek magyar nyelvtudása viszont csak arra szorítkozik, hogy a falvakat járva, érintkezni tudjanak az alamizsnát adó lakossággal. Másrészt azonban méltánytalannak tartanák, ha a magyar nyelvű prédikáció a plébániatemplomban megszűnne, mely elsősorban a magyar hívek áldozatkészségéből épült újjá a török idők után. A magyarok méltán vennék zokon, ha a plébániáról kiszorítanák őket, hiszen *itt minden időben tartottak magyar prédikációt.* A probléma végül úgy oldódik meg, hogy a magyar alapítású szerzetesrend: a pálosok vállalják a magyar hitszónoklást néhány évig. 1717-ben azután az első gimnáziumot megnyitó piaristák kötelességévé teszi ezt a város.[55]

*

A lakosság eredet-kérdése és a nemzetiségi viszonyok ismertetése után most azt kell vizsgálnunk, milyen megélhetési viszonyok alakultak ki a városban.

[55] Vö. Némethy Lajos: A pesti főtemplom lelkészei i. m.

III. JÖVEDELEMFORRÁSOK ÉS INGATLANBIRTOKLÁS

1. A FÖLD

A városi földek termőerejéről nincsenek kedvező adataink. A környező homokos, köves talaj földművelésre csak kevéssé volt alkalmas. Határjáró perekben kihallgatott környékbeli parasztok vallomásaiból azt is tudjuk, hogy a török különben sem fektetett nagy súlyt a szántóföldekre. Csupán a lótartáshoz, állattenyésztéshez szükséges legelőket, réteket becsülte.[56] Az ostrom, a felszabadító császári seregek tehát nem találhattak Pesten virágzó földművelésre, megjelenésük pedig még a meglevőt is nagyban elpusztíthatta. S e pusztítás nem csupán az ostrom évére szorítkozott, hanem a török háborúk befejezéséig szinte állandósult. A város továbbra is a katonaság felvonulási területe maradt, és az 1696. évi adóösszeírásban számos helyen olvashatjuk a megjegyzést a szántóföldek rovataiban, hogy a katonaságtól kárt szenvedett.

A kamarai adminisztráció sokáig nem is foglalkozott földek kiosztásával. Ez a helyzet csak 1700-ban módosult. Az, hogy mégis éltek a városban 1700 előtt is szántóföld-tulajdonosok, csupán az első foglalás jogán történt.[57]

Tehát aki 1686 és 1696 között városi földet birtokolt, csak földművelő: szántóvető, gabonatermelő gazdálkodást folytatott. Takarmánytermelésre való réti földeket első ízben csak 1701. június 29-én osztottak szét a lakosság között.[58] Szőlőt Pesten ekkor még nem műveltek; a kőbányai szőlők szerepe is csak 1699-ben kezdődik. Azok a szőlőbirtokosok, akik a lakosság soraiban 1696-ig szerepelnek, nem városi földeken, hanem Pest területén kívül, jórészt Budán és Csepelen birtokoltak szőlőket.[59]

Amikor tehát korszakunkban városi földtulajdonról beszélünk, azon csupán szántóföldeket érthetünk. Ehhez járult a kertgazdálkodás, rendesen a házak mellett levő konyhakertekben, ahol a lakosság soraiból egyesek zöldséget és gyümölcsöt termesztettek. Ide számítható még a város falain kívül levő majorokban végzett mezőgazdasági tevékenység.[60]

Most azt kell megvizsgálnunk: milyen mértékben vett részt Pest lakossága e földek birtoklásában, s az itt űzött gazdálkodási formáknak milyen szerepük volt a lakosság megélhetésében?

[56] A legelők és rétek jelentőségéről: Belitzky i. m. forrásai és Wellmann i. m.
[57] A földek kiosztásáról: KA. Mem. u. Anbr. 1700. jún. 16. — Vö.: Gyömrei Sándor: Budapest gazdaságtörténete a manufaktúra korszakban. Kéziratos disszertáció. Bp. Egyetemi Könyvtár.
[58] Int. a. a. 532. (Fővr. Levéltár.)
[59] Az adóösszeírásokon kívül a Pesten lakó budai szőlőbirtokosok névjegyzéke: KA. Varia et Rep. 3951. fasc. 34—41. fol. 1694.
[60] Az 1696. évi adóösszeírás adatai alapján.

Magyar nemesek

A vezető réteget tekintve, a föld problémája a városban lakó magyar köznemesek esetében társadalmi jellegük meghatározásában is segít. A városi nemességnek a XVII. században kezdődő új életformája mögött a meghatározó vagyoni viszonyok állnak. Az új életformát voltaképp a birtokok döntik el aszerint, hogy ezek az ingatlanok nagyobb részükben városi vagy megyei területen feküdtek-e. Városi nemesekről van-e szó csupán vagy megyei birtokosokról?

Név	Városi földek				Megyei földek
	szántó (köböl)	rét (kaszás)	major	szőlő (kapás)	
Dalmady Sándor	?	?	?	?	?
Ficsór György	3	—	—	—	—
Lendvay György	20	2	—	—	?
Karpfenstein István	?	?	?	?	?
Sőtér Ferenc	—	—	—	1	Sáp, felerész: Boldogasszonykáta, Szentlőrinckáta, Mácsa, Ecskend p., negyedrész: Szenttamáskáta, Süly, Kartal, továbbá zálogbirtokok
Báthori Gábor	?	?	?	?	—
Zoltán László	16	2	—	—	—
Sembery István	?	?	?	1	?
Szunyogh Imre	—	—	—	—	?
Sőtér Tamás	35	(1696 után: 3)		8	birtokrészek: Apc, Szentkirály, Szentlőrinckáta, Ráckeve mellett
Szeredy Ferenc	50	2	—	1	?
Fitos Ferenc	—	—	—	—	?
Kászonyi Tamás	3 (1696 után: 13)	(1696 után: 6)	(1696 után: 1	(1696 után: 1)	(1696 után: zálogbirtok: Babad p.)
Tóth Mihály	18	—	1	1	?
Huszár János	?	2	?	?	?
Imre János	(1696 után: 12)	(1696 után: 6)	—	—	?
Suppán István	?	1	?	?	?

Ez a kimutatás ugyan, a megyei adatok bizonytalansága miatt, távolról sem kielégítő, annyit mindenesetre megmutat, hogy 1686 és 1696 között a Sőtér-fivérek hajlottak leginkább a városi életformától a hagyományos nemesi életmód felé. Ők rendelkeztek a legtöbb városon kívüli birtokkal. A többiek, amennyiben szereztek is megyei birtokot, ezt főként csak 1696 után tehették. Csupán Szunyogh és Fitos esetében tételezhetjük fel joggal városon kívüli ingatlanok létezését, annál is inkább, mivel a városban házukon kívül más ingatlanukról nem tudunk.[61]

[61] Kutatásaink, melyek megkísérelték felderíteni a pesti nemesek birtokviszonyait, nem vezettek eredményre. A Galgóczy i. m. által ismertetett 1690. és 1695. évi, valamint minden más XVII. század végi és XVIII. század eleji Pest megyei összeírásban birtokosok neve csak a váci járásban szerepel (Pest megye Levéltára).

Legtöbb a szántófölddel bírók száma. Közöttük messze első helyen áll az ugyancsak Sőtér-rokonságot képviselő Szeredy, a második helyen Sőtér Tamás. Harmadik helyen látjuk a Koháry-tiszttartó Lendvayt, majd közel hozzá az Oberaigner-rokonsághoz tartozó Tóth Mihályt és az ismeretlen eredetű megyei biztost, Zoltánt. Utolsó Ficsór hadnagy özvegye.

Majorsága kettőnek van, de 1696 előtt Tóth Mihály az egyetlen majorsági gazdálkodó. Szőlő négy esetben Budán. Sembery kivételével szőlőt azok bírnak, akiknek szántójuk is van.

Ily módon adataink 17 pesti nemes közül csupán háromról tudják kimutatni a gazdálkodó életformát, földek birtoklását. Bár a megyei adatok hiányoznak, annyi körülbelül bizonyosnak mondható, hogy városi földje csupán hétnek volt. Mindezek után nem hihető, hogy e nemesek mindegyike elegendő megélhetési alapot talált a föld birtoklásában.

Ha egyéb jövedelemforrások után kutatunk, találunk még kettőt — ezek is mezőgazdasági eredetűek: malomrészesedés és borkimérés. Felfedezésüknek nem tulajdoníthatunk különösebb jelentőséget, mert malomrésze Szeredynek volt, kocsmája pedig Ficsórnénak és Lendvaynénak. Valamennyien azok közül kerültek ki tehát, akik földekkel is rendelkeztek.

A többi nemesről, legalábbis pályakezdésük átmeneti állapotában, fel kell tételeznünk, hogy hivatalukért járó fizetésükből éltek, miként Kászonyi Tamásnál — 3 köböl földje mellett — az adóösszeírás ezt megemlíti. Létük elindító bázisa, jövedelmük eredendő alapja ez a hivatalnokfizetés volt. Csak az esküdti tisztet viselő Szeredy és Tóth Mihály nem rendelkezhetett ily fizetéssel, de velük kapcsolatban ki is mutatható a megfelelő mezőgazdasági alap. A többiek katonatiszti vagy megyei fizetésük segítségével indultak el és szerezték maguknak az ingatlanokat anélkül, hogy vele megvásárolhatták volna a régi nemesi életforma nagyobb függetlenségét.

Az állami közigazgatás tisztikara

Ha a hadsereg és a kamaraigazgatóság tisztikarának földbirtokviszonyait vizsgáljuk, még kevesebb súlyát találjuk a gazdálkodásnak:

Szántóföld-birtokos	Földmennyiség	Megjegyzés
Pöckh Boldizsár élelm. főb.	100 köböl	1720-ban csak 6
Vorstern Kristóf élelm. főb.	84 köböl	
Demetrius János kapitány	20 köböl	
Kohlbacher Lambert harmincadh.	6 köböl	1696 után
Oberaigner Ferenc postamester	1 db	
Szőlőbirtokos		
Willffersheimb Miklós élelm. főb.	1 db	Budán
Kohlbacher Lambert	100 kapás	Budán
Köppl Menyhért vámszedő	2 db	1696 után
Oberaigner Ferenc postamester	1 db	1696 után
Schweidler Krisztián hadnagy	9 kapás	1696 után
Réti földtulajdonos (1701-től)		
Tarhos Mátyás kapitány	1 db	
Willffersheimb Miklós élelm. főb.	4 db	
Hoffer Ferenc kam. tanácsos	4 db	

Kohlbacher Lambert harmincadhiv.	3 db
Leistner Tóbiás sóbiztos	1 db
Köppl Menyhért vámszedő	1 db
Durchenwald János sótiszt	2 db
Schweidler Krisztián hadnagy	4 kaszás
Laschiz Péter hadnagy	2 db
Majortulajdonos	
Schweidler Krisztián hadnagy	
Laschiz Péter hadnagy	

Eszerint tehát szántóföldje 1696 előtt mindössze négynek volt a 46 ismert nevű katonatiszt és állami hivatalnok közül. 1696 után is egyedül csak Kohlbacher szerzett még szántóföldet. Közülük kettő (Pöckh Boldizsár 100 köböl, Vorstern Kristóf 84 köböl) a vezető első és második helyet foglalja el Pest összes szántótulajdonosa között. Ez az a két császári főtiszt, akinek állandó lakóhelyül szolgált a város. Földjük mennyisége a magyar nemesekét is megelőzi.

Ha a szőlő- és a későbbi rétbirtokosok névsorát nézzük, itt is feltűnik a listának elsősorban kiváltságos jellege. Willffersheimb, Kohlbacher, Leistner, Hoffer a kamaraigazgatóságnak a választási pártharcokban is felhasznált kedves embere, akiknek tevékenységét „gratis", ingyen telekadományokkal jutalmazták. Nyilvánvaló tehát, hogy ezek a földbirtoklások nem a megélhetés, hanem a reprezentálás kifejezői.

A kisebb hivatalnokokat alig látjuk itt képviselve. Szántóföldje csak Oberaigner postamesternek van, szőlője rajta kívül csupán Köppl Menyhértnek. Réti földet kap később Durchenwald sótiszt. Ezek inkább szerény állami fizetésükre voltak utalva, befektetésre vagy éppen reprezentálásra nem nyílhatott alkalmuk. Egyedül Kämmerer hídmesternél tételezhetjük fel, hogy nem ez a hídmesteri megbízatás volt életének fő bázisa. Azonban ő sem földből élt, hanem inkább az Arany Horgonyhoz címzett vendégfogadó jövedelméből, melyet özvegyével azután Eyserich Sámuel örökölt.

A letelepült kisebbrangú katonatisztek családjában is találunk ilyen fogadótulajdonost: Lessl Jakab hadnagy felesége Jaskó Mihálytól vette át a Fehér Rózsa fogadót. Schweidler és Laschiz hadnagyok pedig majorsági gazdálkodással foglalkoztak.

A bécsi közigazgatás tisztikarának a földbirtoklás tehát csak luxus, mely állami szolgálatra rendelt hivatásukat, életformájukat nem alakítja át döntően, mint a földdel szervesebb kapcsolatban álló magyar nemesek némelyikénél.

A polgárság és a szántóföldek

Ami a polgárság szántóföld-birtoklását illeti, a következő táblázatból kell kiindulnunk:[62]

[62] Adataink az 1696. évi adóösszeíráson alapulnak. Megjegyzendő azonban, hogy az adóösszeírás összesítéseitől némileg eltérő számokkal dolgoztunk. A gazdálkodókhoz számítottuk ugyanis a földbirtokkal rendelkező napszámosokat is, az iparukat gazdálkodás miatt nem gyakorló iparosokat, valamint egy halászt, akinek ugyancsak földje volt.

Szántóföld köbölben		A földtulajdonosok					
		gazdálkodók		iparűzők		kereskedők	
birtok-nagyság egyenkint	összesen	birtokosok száma	föld összesen	birtokosok száma	föld összesen	birtokosok száma	föld összesen
44	44	1	44	—	—	—	—
38	38	—	—	1	38	—	—
33	33	—	—	1	33	—	—
30	60	1	30	1	30	—	—
20	120	1	20	5	100	—	—
17	17	—	—	1	17	—	—
16	32	1	16	1	16	—	—
15	45	2	30	—	—	1	15
12	24	—	—	2	24	—	—
10	80	3	30	5	50	—	—
9	9	—	—	1	9	—	—
8	16	2	16	—	—	—	—
7	28	1	7	2	14	1	7
6	42	1	6	6	36	—	—
5	15	1	5	2	10	—	—
4	32	1	4	5	20	2	8
3	12	2	6	2	6	—	—
2	6	1	2	2	4	—	—
1	9	1	1	7	7	1	1
Összesen	662 köböl	19 gazdálk.	217 köböl	44 iparűző	414 köböl	5 keresk.	31 köböl

A polgárság által bírt 662 köböl szántóföldből

414 köböl iparűzők,
217 köböl gazdálkodók,
31 köböl kereskedők

tulajdonában volt.

Százalékokban kifejezve:

iparűző	62,54%
gazdálkodó	32,78%
kereskedő	4,68%

arányban bírt a városban szántóföldet.

Ezek a számok arra mutatnak, hogy a szántóvető gazdálkodásból élők erős kisebbségben voltak az iparűző földtulajdonosokkal szemben.

Ha ezt az 1696-ban érvényes képet ki akarjuk egészíteni korábbi adatokkal, akkor még tekintetbe kell vennünk 66 olyan polgári személyt, aki az 1696. évi adóösszeírásban már nem szerepel, de azelőtt a városban élt. Eszerint: az 1696 előtt élt polgárságból:

iparűző	41
gazdálkodó	1
kereskedő	1
ismeretlen foglalkozású	23

Még ha azt tételezzük is fel, hogy az ismeretlen foglalkozásúak mindegyike gazdálkodó volt, akkor is kisebbségben maradnak az iparosok mel-

lett. Tekintetbe véve a kezdet, az ostrom utáni idők sanyarú földművelési viszonyait is, semmi okunk sincs feltételezni, hogy az 1696 előtti helyzet lényegesen más lett volna.

Őstermelők

A szántásvetés azonban csak egyik formája volt a gazdálkodásnak Közelebbről vizsgálva e gazdálkodócsoportot, megélhetésük forrása szerint a 19 szántóbirtokosból csak 14 élt kizárólag gazdálkodásból, míg 4 napszámos, 1 pedig halász és egyben borkereskedő volt. Számukat ellenben növelhetjük 12 szőlőbirtokossal és 3 kertgazdálkodóval.

Azok, akik kizárólag földművelésből éltek, így oszlottak meg, földjük nagysága szerint:

Szántóföld-birtokosok

Név	Nemzetiség	Földnagyság	Megjegyzés
Rácz Mihály (v. tan.?)	rác	44 köböl	
Mittroviz József	rác	30 köböl	előbb főkötőkészítő
Forgácsné Zweta	rác	20 köböl	
Rácz Mihály	rác		
Miklósné özv.	rác?	15 köböl	
Vezekényi Mihály	magyar?	10 köböl	
Domány János	magyar		előbb marhakereskedő
Urbán János	magyar		előbb mészáros
Szabó Gábor	rác	8 köböl	előbb kereskedő
Szabó István	magyar		
Tót Melegda Gábor	szlovák	7 köböl	
Rácz Zwio	rác	6 köböl	
Grobschikné	cseh	5 köböl	előbb szíjgyártó
Ismeretlen nevű albérlő földműves	?	4 köböl	

Szőlőbirtokosok

Név	Nemzetiség	Földnagyság	Termésmennyiség
Szűcs-Ivanovics Márton (előbb szűcs)	rác	1 db	20 urna
Szűcs-Ivanovics Ferenc	rác	1 db	30 urna
Georg Pál	rác	9 kapás	—
Jörg Miklós	rác	—	30 urna
Szűcs Jateri	rác?	—	15 urna
Lyri János	rác?	—	15 urna
Farkas Péter	magyar?	—	12 urna
Rácz József	rác	—	7 urna
Rácz József	rác	—	60 urna
Lifko Comoronza	rác	—	12 urna
Rácz István	rác	—	7 urna
Rácz János	rác	—	2 urna

E névsorhoz meg kell jegyeznünk, hogy Georg Pálnak még malma is jövedelmezett, míg Jörg Miklóstól kezdve a névsor többi tagjáról szőlőbirtokán kívül egyebet nem tudunk. Bizonytalan tehát, hogy kizárólag szőlőművelésből éltek-e, vagy esetleg más foglalkozásuk is volt, például napszám. Csupán a névsor élén álló két Ivanovics-fivérről tudjuk bizonyosan, hogy 1696-ban kizárólag szőlőjéből élt.[63]

Figyelemre méltó e gazdálkodók nemzetiségi összetétele. 13 ismert nemzetiségű szántóvető közül:

magyar	4
rác	7
szlovák	1
cseh	1

A szőlőművelők pedig egy bizonytalan kivétellel (Farkas Péter) valamennyien rácok.

Gazdálkodásból tehát túlnyomóan a rácok éltek. A vagyon szerinti rétegeződés legfelső és legalsó lépcsőit foglalták el, mint ezt a szántóbirtokosoknál látjuk. A magyarok a középrétegben találhatók. Feltűnő, hogy közöttük németet egyáltalában nem találunk. Tekintve a pesti termőföldek soványságát és a gazdálkodásból élők kis számát, a németek hiánya is arra figyelmeztet, hogy a bécsi politika már eleve tendenciózus volt, amikor idegenből csak a kézműveseket látta szívesen.

Van három személy, aki az adatok szerint csupán veteményeskerttel rendelkezett és magát gazdálkodónak vallotta: Pollermann Mátyás városi tanácsos, továbbá Kovács István és Hatnyavicz András. Rajtuk kívül azonban veteményeskertje még igen sok polgárnak volt. Hatnyavicz András csupán szegényes vályogkunyhóban lakott, s Kovács István sem volt gazdag. Ami pedig a jómódú Pollermann tanácsost illeti, neki egyéb jövedelemforrásai is lehettek — mint ahogy 1707-ben le is leplezték titkos pálinkafőzdéjét.[64]

Az őstermelőkhöz azonban nemcsak a földművesek tartoznak, hanem a halászok is. A négy polgárjogot nyert halász jövedelemforrásai ilyen képet mutatnak:

Név	Föld	Jövedelem 1696-ban
Molnár János	3 köböl szántó	boreladás (ritkán)
Petsch János		mesterségéből és boreladásból
Pistori János	4 kaszás rét (1696 után)	mesterségéből és sörrel való kereskedésből
Kis Márton albérlő		

[63] A bizonytalanságot az okozza, hogy az itt felsorolt szőlőbirtokosok közül az adóösszeírás csak a névsor elején szereplő hármat említi meg. A többi egy 1694-ből való budai szőlő-összeírásban fordul elő (vö. 59. jegyz.). Ez az összeírás azonban a szőlőbirtokosok foglalkozását nem említi meg. Az itt közölt kilenc név más forrásokban nem szerepel, így bizonytalan, hogy a szőlő egyedüli megélhetésük volt-e, vagy más alapból merítették jövedelmüket.

[64] Vö.: Bónis i. m. 171.

Ebből úgy látjuk, hogy megélhetésükben a halászok nem annyira a földben keresték a támaszt, mint inkább a borral és sörrel való kereskedésben. Molnár János, aki 1696-ban még „ritkán" adott el bort, élete második felében kocsmáros lett.

Napszám és földbirtoklás

Feltűnik azonban, hogy 19 polgárjogot nyert napszámos közül 13 rendelkezik különféle földbirtokkal. Táblázat szerint:

Szántóföld-birtokos

16 köböl	Josó Miklós szőlőmunkás	rác	
3 köböl	Fische Márton napszámos	magyar	
2 köböl	Német György hajómunkás, szószóló	magyar	szőlője is van
1 köböl	Markovics Sobota napszámos	rác	

Szőlőbirtokos

Német György hajómunkás, szószóló	magyar	5 urna termés

Veteményeskertes

Leeb Pál hajóács	német
Rácz Péter napszámos	rác
Szűcs Gergely napszámos	rác
Rácz Saria napszámos	rác
Cselik Ostoja hajómunkás	rác
Rácz Bosa hajómunkás	rác
Rácz Ostoja hajómunkás	rác
Rácz Marko napszámos	rác

Ha fel tételezzük is, hogy közülük talán többen az adókivetéstől való félelmükben vallották magukat napszámosoknak, holott valójában gazdálkodók voltak, e földdel bíró bérmunkások száma még így is nagy. Ez a tény azt a benyomásunkat erősíti meg, hogy a földművelés Pesten nem nyújtott elegendő megélhetést, csupán néhány szerencsésnek, míg a többiek mellette kénytelenek voltak bérmunkával keresni kenyerüket.

Úgy látjuk tehát, hogy ebben a rétegben nem a napszámosok feltörekvő csoportját kell látnunk, hanem éppen azokat a gazdálkodókat, akik lefelé süllyedőben voltak, mert a rossz termőföld nem tudta őket eltartani. A 3 köböl szántót birtokló Fische Mártonról az adóösszeírás külön is megjegyzi, hogy szegényen él, az 1 köböl (= kb. 1 hold[65]) szántóföldű Markovics Sobota pedig földbevájt kunyhóban lakik.[66]

E földet birtokló, legnagyobb részben rác napszámosréteg voltaképpen hidat alkotott az ingatlanbirtokos polgárság és az előjog nélküli zsellérség között.

[65] Gyömrei i. m.

[66] Természetesen a rácok igénytelen lakásviszonyait nem lehet mai szemmel tekintenünk. Mint az ingóságok tárgyalásánál látni fogjuk, a rácok sokszor jelentős készpénz-vagyon mellett is igénytelenek maradtak.

A kereskedők

A pesti kereskedők szántóföld-birtoklását a következő táblázatban szemlélhetjük:

15 köböl	Brean Móric posztókereskedő	olasz
7 köböl	Versegi György gabonakereskedő	örmény?
4 köböl	Forgács Istók gabonakereskedő	magyar
	Augustin György vegyeskereskedő	német
1 köböl	Gyöngyösi János vegyeskereskedő	örmény

Szőlőbirtoka 1696 előtt csupán Ádám diák kereskedőnek volt. 1696 után azonban még a következők szereztek szőlőbirtokot:

Versegi György gabonakereskedő	2 db
Augustin György vegyeskereskedő	6 db
Emmanuel Miklós vegyeskereskedő	4 db
Scopek Ferenc építőanyagkereskedő	1 db
Hassan János vaskereskedő	2 db

Összehasonlítva a két névsort, azonnal feltűnik, hogy a város jómódú kereskedőiről van szó, közöttük a gabonakereskedőkről, akiknek foglalkozásukkal is kapcsolódott a szántóvető gazdálkodás. Az évi 3000 forint jövedelemmel rendelkező Brean Móricot is itt találjuk, vagy az ugyancsak jómódú Augustint, akinek vagyona gyarapodásával egyidejűleg nőnek földjei, sokasodnak marhái.

Ugyanakkor azonban nem az összes jómódú kereskedő vásárol vagy igényel földet. Sauttermeister posztókereskedőnek szintén évi 3000 forintja van, de nincs földje, sőt még háza sem a városban (pedig később tanácsos, majd városbíró). A jómódú, 1000 forint jövedelemmel rendelkező Hassan is földnélküli 1696-ban, később is csak szőlőt vásárol. Ratwanovicz és Scopek ugyancsak földnélküli (Scopek is csak később szerez szőlőt és rétet).

Viszont a szegényebb kereskedőknek sincs földjük. Domány János és Szabó Gábor, akiknek üzlete nyilván csődöt mondott, mindenesetre földjéből élt meg. Domány esetében, aki marhakereskedő volt, ez egészen érthető, hiszen ebben az időben a híres magyar marhakereskedelmet a bécsi appaldo-rendszer már teljesen tönkretette.[67]

Iparűzés és földbirtoklás

Most, amikor vizsgálódásainkban utoljára hagyva, elérkeztünk az iparűző polgárság megélhetési forrásainak kutatásához, a számban leginkább képviselt, tipikus városfenntartó elem gazdasági problémáját érintjük.

Mi volt a pesti polgári lakosság gerincét alkotó iparosréteg megélhetési alapja? Elég erős volt-e arra, hogy megélhetésének bázisát saját foglalkozásában lelje fel, tehát az ipari munkában, vagy pedig a mezőgazdaság támogatására szorult?

[67] Takáts Sándor: A magyar tőzsérek és kereskedők pusztulása. Szegény magyarok. Bp. é. n. I. köt. 129.

Nem mi vagyunk az elsők, akik e kérdést felvetjük, de azok, akik eddig foglalkoztak a problémával, megállapításaikat általánosságokban mozgó forrásadatokra alapították. Mi azt tekintjük feladatunknak, hogy amennyire lehetőségeink engedik, személyekig terjedő analízissel próbáljunk a kérdésre felelni.

Ehhez mindenekelőtt néhány számszerű tájékozódásra van szükségünk. Pest városnak 1696-ban 158 lakója vallott foglalkozásának ipari mesterséget, szemben azzal a 16 személlyel, aki gazdálkodásból élőnek mondotta magát.

A 158 iparűző közül		
	kézműves-iparos	114
	vendéglátó és szállítóiparos	44
A 158 iparűző közül		
	szántóföld-birtokos	44
	csak szőlőbirtokos	8
	csak konyhakertes	31
	csak majortulajdonos	1
	földnélküli iparűző	74

E számadatok azt mutatják, hogy a földjéből megélő 30 gazdálkodóval szemben 74 iparűző mester tudott a városban földtulajdon nélkül megélni.

Mindeddig azonban csak úgy vizsgáltuk a föld megélhetést adó erejét, hogy egyéni birtoklását tekintettük. Szántók, szőlők és rétek mellett azonban a pesti határban még legelők is voltak, melyeket a lakosság közösen birtokolt.

Az idevonatkozó adatok a forrásokban nehezebben tükröződnek. Hiszen arról semmiféle feljegyzés nem maradt, hogy melyik lakos milyen mértékben használta a legelőt, mennyi és miféle állatot tartott rajta kezdettől. A hagyatéki leltárakban szereplő állatállomány-feljegyzés ugyanis igen különböző időkből származik, s majdnem mind 1696 utáni adat.

A föld egyéni birtoklásáról szóló források arról győztek meg bennünket, hogy a föld megművelése nem volt kedvező jövedelemszerző alap. Tudjuk azonban, s más vidékek példáin is láttuk, hogy ezekben az időkben a mezőgazdasági termelés fő foglalatossága éppen a legelőkön alapuló állattenyésztés volt.

Azt, hogy mennyiben segítette az állattenyésztés jövedelemszerzésükben azokat, akik földet vásároltak, vagy azokat, akik csupán mesterségükből éltek, éppen a gyér forrásadatok miatt nem tudjuk eldönteni. De vannak adataink arról, hogy míg 1698-ban például egyképpen adóztak a városban a mezőgazdasági termények, állatok és iparűzés után, 1701-ben az iparosok mentesek az adó alól — ezzel szemben a mezőgazdaságra kivetett adó jelentősen megnövekedett, főleg az állatállomány nagyobb száma miatt.[68]

A földművelés csekély jelentősége, a gazdálkodók viszonylagos szegénysége és a földtulajdon nélküli iparűzők aránylag magas száma még nem ok tehát arra, hogy a városlakók megélhetési forrásai között a mezőgazdaságnak alárendelt szerepet tulajdonítsunk.

Vizsgáljuk meg: milyen iparágak képviselői éltek 1696-ban bevallottan — föld nélkül — saját mesterségükből, és hogyan?

[68] Tóth: Pest közterhei. 221.

Először a házbirtoklás adataiból kell kiindulnunk. A 74 földnéküli iparos közül

házbirtokos	47
albérlő	27

Legszegényebbeknek tehát a 27 albérlőt kell tekintenünk. Ezeket, sőt a polgárjogot nyert legényeket is (2) leszámítva, a következő táblázatot készíthetjük az 1696-ban Pesten élő és semmiféle földtulajdonnal nem rendelkező 45 mesterről, illetve önálló iparűzőről, aki házbirtokos volt:

Név és foglalkozás	Nemzetiség	Szoba	Jövedelemforrás 1696-ban
Pfeiffer Lőrinc asztalos	német	3	mesterségéből, sörrel is kereskedik
Riedt János asztalos	német	3	mesterségéből
Reitenbacher György ács	német	2	mesterségéből
Ács Bogdán ács (vályogház)	rác	?	mesterségéből
Ács József ács	rác	?	az összeírásból hiányzik
Hueber Ádám ács	német	4	mesterségéből
Ács Péter ács	rác	1	mesterségéből (4 ingyen albérlővel)
Meister Mátyás ács	német	2	mesterségéből jómódúan él, sörrel is kereskedik
Klimmer Mihály bognár	német	3	mesterségéből
Pichler Mihály cipész (szegényes fa- és vályogház)	német	2	mesterségéből
Erny Sebestyén cipész	?	?	mesterségéből
Oswald Pál cipész	horvát	1	mesterségéből
Freiburger Sebestyén cipész	?	?	?
Csizmadia-Paulovics András csizmadia	magyar	1	mesterségéből
Soeur János fogadós	francia	4	fogadójából jómódúan él
Reitter Egyed fogadós	német	3	fogadójából
Csizmadia Mihályné kocsmáros (vályogház)	magyar	3	bormérésből
Halas Angelika kocsmáros	rác	4	bormérésből
Schellhass József kocsmáros	német	2	bormérésből
Ehrenreich Pál kocsmáros	német	2	bormérésből
Soldos István fuvaros	magyar	1	fuvarozásból, felesége bort ad el
Taschner Tamás fuvaros	német	1	állami fizetésből
Szórád György fuvaros	magyar	1	fuvarozásból
Lederwas Bertalan fürdős	német	1	mesterségéből
Ramler Ferenc kádár	német	1	mesterségéből, bort ad el és kifőzése van
Ries Gáspár kádár	német	2	mesterségéből, sörrel is kereskedik

Név és foglalkozás	Nemzetiség	Szoba	Jövedelemforrás 1696-ban
Pösenreiter János kádár	német	1	mesterségéből
Kallinger Kristóf kovács	német	2+műhely	mesterségéből, bort ad el
Schelb Péter kőműves	német	?	mesterségéből, jómódú, sörrel is kereskedik
Drencker Mátyás kőműves	német	3	mesterségéből
Francin János kéményseprő	olasz	1	mesterségéből, bort ad el
Langmantel Burghard lakatos	német	1	mesterségéből, szegényen
Hermannsdorffer Ferenc lakatos	német	1+műhely	mesterségéből
Daco András lakatos (csinos ház)	szlovák	1	mesterségéből
Tempel Pál mézeskalácsos	német	—	mesterségéből
Ötvös Mihály ötvös	rác	1	mesterségéből, szegényen
Kleinhackl György pék, városi tanácsos	német	2	mesterségéből
Sangl Mátyás sörfőző	német	1	mesterségéből, 1 albérlővel
Szabó Iván szabó	rác	1	mesterségéből, boltja van a piacon
Sieger Gergely szabó	német	?	mesterségéből
Georg Ferenc szabó	rác	2	mesterségéből és boltja után
Hienner Mihály szabó	német	?	mesterségéből
Stiegelmayer Jakab szabó	német	1	mesterségéből, sörrel is kereskedik
özv. Szűcs Istvánné szűcs (szegényes ház)	rác	?	mesterségéből
Pressl Bertalan üveges	német	1+műhely	mesterségéből

E házbirtokos-réteget tekintve szembeötlő, hogy a 45 iparos közül csak kettő él külön említésre méltó szegénységben, kettő pedig szegényes külsejű házban. Három esetben viszont külön megemlíti az adóösszeírás a jómódot; de ide számíthatjuk még a csinos házban lakó Daco lakatos-puskaművest, valamint Kleinhackl péket és városi tanácsost, akinek egy időben két háza is volt.

Az iparágak megoszlása szerint e mesterek közül:

2 asztalos
6 ács
1 bognár
5 cipész-csizmadia
6 kocsmáros-fogadós
3 fuvaros
1 fürdős
3 kádár
1 kovács
2 kőműves
1 kéményseprő
3 lakatos
1 mézeskalácsos
1 ötvös
1 pék
1 sörfőző
5 szabó
1 szűcs
1 üveges

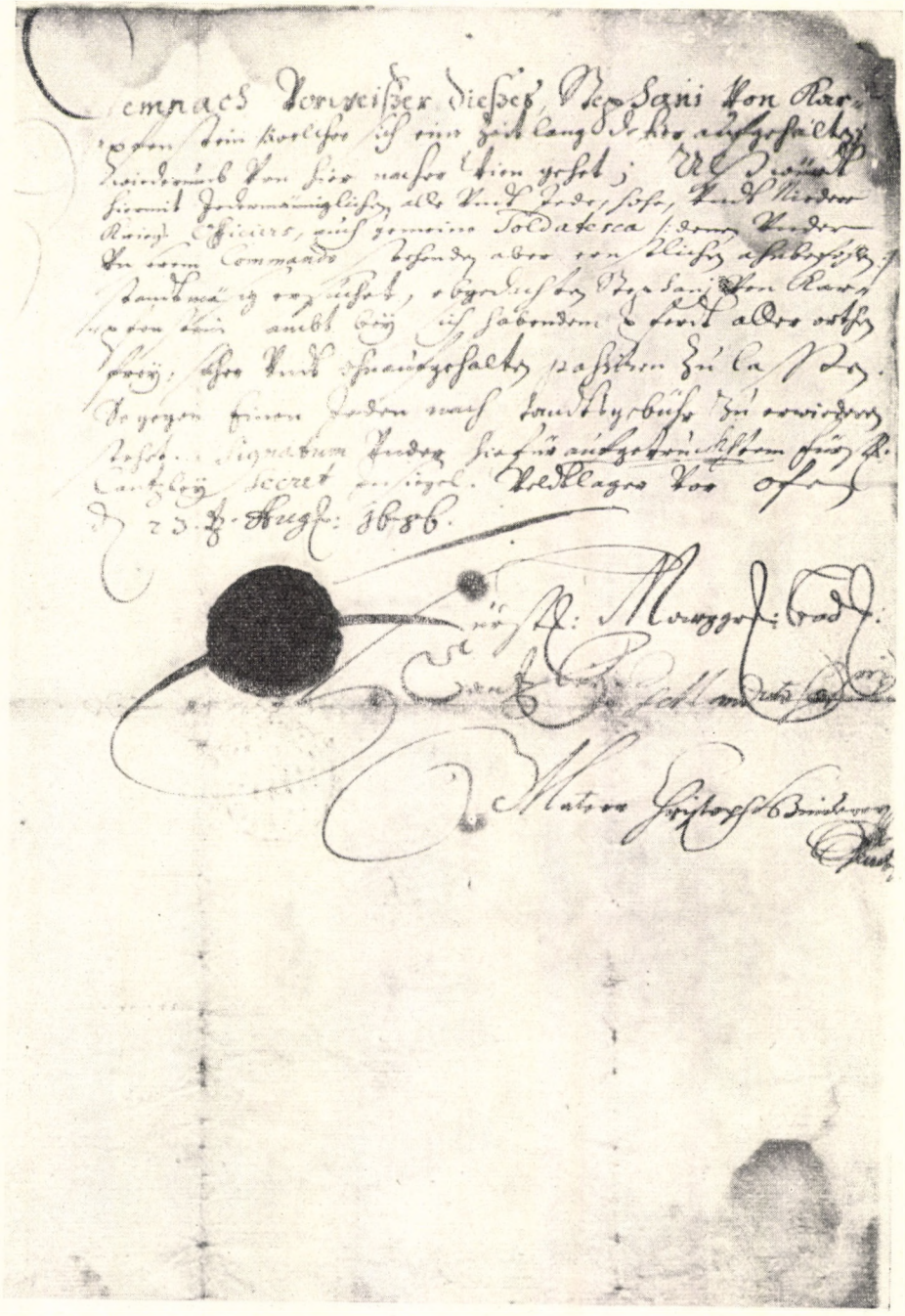

Karpfenstein István hajdúkapitány (későbbi városbíró) passzusa a Budavárát ostromló táborból, 1686. aug. 23.

Fent: A asztalos céh pecsétje 1695-ből — Lent: Az asztalosok céhládája 1727-ből

E 19 féle iparágból kilenc azonban a mezőgazdaság számára is dolgozott, illetve innét merítette anyagát (bognár, kádár, kovács, lakatos, mézeskalácsos, pék, kocsmáros, sörfőző, fuvaros). További három pedig (szabó, szűcs, cipész) olyan iparág, mely falvakban is jellegzetes. Csak hét olyan mesterség marad, mely a városra jellemző inkább, bár itt sem mindegyik kizárólagosan: asztalos, ács, kőműves, kéményseprő, ötvös, üveges, fürdős. Nézzük meg: hogyan éltek ezek?

Az asztalosok közül az egyik sörrel is kereskedett, az ácsok közül három szegény rác, a három német közül pedig egy, a legjobb módú, sörrel is kereskedik. A két kőműves közül is a jómódú sörrel kereskedik, a kéményseprő pedig borral. Az ötvös szegényen él. Az üveges és a fürdős sem jómódú. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a többi földtulajdon nélkül élő iparos közül is még öt kereskedett sörrel-borral, úgy látjuk, hogy a megélhetés mezőgazdasági vonatkozásaitól az iparűzők nagy része sem tudott elszakadni. Az a körülmény pedig, hogy 1701-ben az iparosok mentesek — a korábbi évekkel szemben — az adó alól, az ipari termelés átmeneti hanyatlását is mutatja a kezdethez képest.

Hogyan értékeljük ezek után az iparosok földszerzéseit? Ezekben az időkben, nyilvánvaló, a föld támasz a megélhetésben, ha nem is a földművelés, hanem az állattartás, a kertgazdálkodás és a termelt borral való kereskedés formájában.

Következő táblázatainkban áttekintést nyújtunk arról, hogy 1696-ig milyen típusú jövedelemforrások segítették az iparosok megélhetését.

Szántóföld-birtokos iparosok földjük nagysága szerint

38 köböl:	Fodor Gergely mészáros	magyar
33 köböl:	Proberger Jakab sörfőző, v. tan.	német
30 köböl:	Suchentrunck György kovács	német
20 köböl:	Lehner Mihály fogadós	német (hazai)
	Manolovich Miklós szappanfőző	rác
	Nagy Gergely fuvaros	magyar
	Steinbrecher György fuvaros	német
	Szemerédi Benedek gombkötő	magyar
17 köböl:	Lenti Gergely fuvaros	magyar
16 köböl:	Eyserich Sámuel fogadós	német (hazai)
12 köböl:	Mészáros Sándor molnár	magyar?
10 köböl:	Heissler Lőrinc fogadós	német (hazai)
	Kovács Péter kovács	magyar
	Meches Jakab mészáros	német
	Schiffter Mátyás puskaagykészítő	rác
	Szalay Pál fuvaros	magyar
	Török János fuvaros	török
9 köböl:	Szűcs János szűcs	rác
7 köböl:	Döpfl Mátyás fehérpék	német
	Rubendunst Lőrinc takács	német
6 köböl:	Finck János fürdős	német
	Házi-Gombkötő Márton gombkötő	magyar
	Herold Szigfrid gyógyszerész	német
	Sarlay János gombkötő	magyar
	Szabó Ferenc fuvaros	szlovák?
	Szentiványi István puskaműves	magyar
5 köböl:	Röck György lakatos	német
	Szabó-Ormosdy Ferenc szabó	magyar
4 köböl:	Csiszár Mihály kardkovács	horvát
	Nehrer Márton fogadós	német

	Pirker Pál tímár és fuvaros	német
	Sax Simon köteles	német
	Szabó János kocsmáros	magyar
3 köböl:	Hartl Henrik bognár	német
	Heissler György fogadós	német (hazai)
2 köböl:	Nachtigal Samuel asztalos	német
	Szíjjártó Márton szíjgyártó	magyar?
1 köböl:	Baranyai Mihály kocsmáros	magyar
	Braunsreiter János fuvaros	német
	Erdős István szabó	magyar
	Kovács János fuvaros	magyar
	Pipacsináló Lukács pipakészítő	rác
	Szegedi Mihály szűcs és fuvaros	magyar
	Torpis György csizmadia	magyar

Szőlőbirtokos iparosok 1696-ig

Antonovics János szűcs	rác
Crauot Péter cipész	horvát
Házi Márton gombkészítő	magyar
Herüsch Sámuel tímár	német
Lakatos Gábor puskaműves	rác
Manolovich Miklós szappanfőző	rác
Mészáros Lajos hajós	rác
Nachtigal Sámuel asztalos	német
Pipacsináló Ferenc szűcs	rác
Pipacsináló Lukács pipakészítő	rác
Schiffter Mátyás puskaagykészítő	rác
Szabó-Jurkovics Ferenc fuvaros	szlovák
Szíjjártó Márton szíjgyártó	magyar?
Szűcs-Ivanovics Márton szűcs (mesterségét nem gyakorolja)	rác
Szűcs János szűcs	rác
Szűcs Péter szűcs	rác
Török János fuvaros	török

Majortulajdonosok 1696-ig

Nusspicker János ágyúöntő, v. tan.
Proberger Jakab sörfőző, v. tan., bíró

Malomtulajdonosok 1696-ig

Bobics Péter szappanfőző	(1)
Döpfl Mátyás fehérpék	(1)
Frankel Mihály molnár	(1)
Jasko Mihály fogadós	(fél)
Mészáros Sándor molnár	(fél)
Modauer György esztergályos	(2?)
Molnár István molnár	(1)
Rebeker N. ism.	(1)
Simonovics Péter szűcs	(1)

Kereskedésből eredő jövedelemforrások 1696-ig

Bor (kocsmárosokon kívül)

Apczi István tanító
Bobics János szűcs
Erdős István szabó

Francin János kéménysepről
Házi-Gombkötő Márton gombkészítő
Herüsch Sámuel tímár
Kallinger Kristóf kovács
Ramler Ferenc kádár
Soldos István fuvaros
Szabó Ferenc fuvaros
Szőllősy Pál csizmadia
Torpis György csizmadia

Sör

Csiszár Mihály kardkovács („jómódúan")
Meister Mátyás ács
Pfeiffer Lőrinc asztalos
Ries Gáspár kádár
Schelb Péter kőműves („jómódúan")
Stieglmayer Jakab szabó

Saját ipari készítmények (bolt)

Bobics-fivérek szappanfőző
Georg Ferenc szabó
Házi-Gombkötő Márton gombkötő
Sax Simon köteles
Simonovics Péter szűcs
Szabó Iván szabó
Szabó Kozma szabó

Pecsenyesütés

Linzer János
Nehrer Márton fogadós

Mészárosság

Nehrer Márton fogadós
Neideker György János kocsmáros

Zöldségárusítás

Braunsreiter János fuvaros
Linzer János mészáros

Gazdálkodás

Grobschickné szíjgyártó (kizárólag)
Mittroviz József főkötőkészítő (kizárólag)
Szűcs-Ivanovics Márton szűcs (kizárólag)
Urbán János mészáros (kizárólag)

Fuvarozás

Pirker Pál tímár (kizárólag)
Szegedi Mihály szűcs (kizárólag)

Nem gyakorolja iparát

Bajnóczi Jakab gombkötő
Erdős István szabó (kereskedő, bor)
Grobschikné szíjgyártó (gazdálkodó)
Kovács Péter kovács
Mittroviz József (gazdálkodó)
Szűcs-Ivanovics Márton szűcs (szőlőtermelő)
Urbán János mészáros (gazdálkodó)

Csak veteményeskerttel rendelkező iparosok

Auer Márton cipész	német
Beankovics Jakab szűcs, v. tan.	rác
Bobics János szűcs	rác
Bobics Mihály szappanfőző	rác
Bobics Péter szappanfőző	rác
Braunsreiter János fuvaros	német
Budai Gábor főkötőkészítő	rác
Erdős István szabó és kocsmáros	magyar
Eschenbrugger Fülöp fogadós	német
Grünewald Pál puskaagykészítő	német
Halász János hajós	rác
Hauer János csász. pék	német
Kalcher Márton kőműves	német
Kanzellmüller Pál szabó	magyar
Korb Ferenc asztalos	német
Kühn Ábrahám ács	német
Lenner János ács	német
Mair Krisztian nyerges	német
Modauer György esztergályos	német
Novaki Lukács csizmadia	magyar?
Petrosics János szűcs	magyar
Pirker Pál tímár és fuvaros	német
Posoni-Pressburger István	magyar?
Rácz Jeremiás hajós	rác
Rácz Kozma szabó	rác
Rubendunst Lőrinc takács	német
Schach Mihály fazekas	német
Stanovics Mátyás szabó	magyar
Szántai Péter hajós	magyar
Szőllősy Pál csizmadia	magyar
Wittmayer Mátyás cipész	német
Würnz Vilmos borbély	német

E táblázatok arról győznek meg bennünket, hogy 1696-ig az iparosok nagy része támasztotta alá megélhetését valamilyen mezőgazdasági eredetű jövedelemforrással — de éppily jelentős része volt a jövedelemszerzésben a kereskedésnek is.

A birtokosok között az egyes iparágak statisztikája a következőképpen alakul:

fuvaros	10	fürdős	1
fogadós	5	lakatos	1
kocsmáros	2	szűcs	1
kovács	3	pipakészítő	1
gombkészítő	3	köteles	1
mészáros	2	puskaműves	1
szabó	2	takács	1
molnár	1	szíjgyártó	1
asztalos	1	pék	1
bognár	1	szappanfőző	1
csizmadia	1	sörfőző	1
puskaagykészítő	1	gyógyszerész	1

A földek nagyság szerinti eloszlásában 10 vagy ennél több köböl földje van: 5 fuvarosnak, 3 fogadósnak, 2 mészárosnak és kovácsnak, valamint

1—1 sörfőzőnek, gombkészítőnek, szappanfőzőnek, molnárnak és puskaagykészítőnek.

A földvagyon nagyságában tehát a fuvarosok és fogadósok vezetnek, ugyanúgy, mint a birtokosok számában is.

Ha ezek után megpróbáljuk figyelemmel kísérni az 1696 utáni időben is e szántóföld-birtokosok vagyoni állapotát, a következő kimutatást készíthetjük:[69]

Az 1696-ban földtulajdonos polgárok birtokviszonyainak alakulása 1696 után

Név	Szántó 1696/Után	Rét 1696/Után	Szőlő 1696/Után	Major 1696/Után
	(köböl)	(kaszás)	(kapás)	
IPAROSOK				
Döpfl Mátyás pék			1	
Eyserich Sámuel kereskedő-fogadós	16 12		600	
Hartl Henrik bognár	3	2		
Lehner Mihály fogadós	20 16	4		
Manolovich Miklós szappanfőző	20		3	
Meches Jakab mészáros	10 18	3		
Nachtigal Sámuel asztalos	2	4	12	
Nagy Gergely fuvaros	20 6			
Sarlay János gombkötő	6	6	3	
Schiffter Mátyás puskaagykészítő	12 6	2		
Torpis György csizmadia	1 4,75	4		
GAZDÁLKODÓK				
Forgácsné Zweta	20		1	
Georg Pál	6	3	9	1
Grobschikné	5		1	
Raab Mihály			1	
Raz Zwio	6 6	3	4	
HALÁSZ				
Molnár János	3 3		26	
NAPSZÁMOSOK				
Joso Miklós	16	2	1	
Német György	2	4		
KERESKEDŐK				
Augustin György	4 30	10	6	
Versegi Jurkó	7 22,5	3	2	

Figyeljük meg azt is, hogy az 1696-ban még földnélküli polgárok mennyi és milyen földet szereznek a későbbi időben:

[69] Adataink az 1701. évi rétkiosztás (Int. a. a. 532), valamint az 1715. és 1720. évi adóösszeírás alapján.

Az 1696-ban földnélküli polgárok 1696 utáni földszerzései

Név	Szántó (köböl)	Rét (kaszás)	Szőlő (kapás)
IPAROSOK			
Ács Péter ács	—	3	15
Auer Márton cipész			3
Bobics János szűcs			2
Bobics Mihály szappanfőző			
Bobics Péter szappanfőző			4
Drencker Mátyás kőműves			4
Erny Sebestyén cipész	4		
Hienner Mihály szabó		0,5	
Hueber Ádám ács		3	4
Kalcher Márton kőműves			
Kiser Ferenc ács, albérlő	6	3	1
Kleinhackl György pék			1
Klimmer Mihály bognár			
Lenner Balázs ács		2	
Lenner János ács	4	3	
Meches György fuvaros	12	3	1
Meister Mátyás ács	15	4	1
Modauer György esztergályos			1
Nusspicker János ágyúöntő			
Pachschneider János kőműves		3	10
Petrosics János szűcs			1
Pinder Márton kocsmáros		1	6
Pressl Bertalan üveges		4	
Reitter Egyed fogadós		4	4
Schelb Péter kőműves			
Sieger Gergely szabó		3	4
Simonovics Péter szűcs		2	11
Stanovics Mátyás szabó			
Tempel Pál mézeskalácsos		2	
Wittmayer Mátyás cipész			1
GAZDÁLKODÓK			
Hatnyavicz András		2	6
Pistori János halász		4	
Raab Mihály		2	
Stacho András szőlőtermelő			1

A táblázatok tanúsága szerint a már az első évtizedben földet birtokló polgárok szántó-mennyisége 1696 után apadást mutat. 11 iparos közül szántóföldje növekszik kettőnek, míg apad vagy eltűnik kilencnek. Ugyanakkor kilenc csökkenő tendenciát mutató gabonatermelő közül öt szőlőt vásárol.

Ha ezt az utóbbi tényt összehasonlítjuk az 1696 után földet szerző iparosok listájával, itt is azt látjuk, hogy a 30 személyből nagyjából a fele szőlőt vásárol, illetve részesül az időközben történt rétkiosztásban, míg szántóföldet csupán hat szerez.

1696 utáni adataink azonban már nem a lakosság egészére vonatkoznak, így megállapításaink nem léphetnek fel azzal az érvénnyel, mint az előbbiek. A fejlődés további irányából azonban így is megsejthetünk valamit.[70]

A szőlőbirtokok sokasodása már nem feltétlenül azt hangsúlyozza, hogy az iparűző a föld segítsége nélkül nem tud megélni — ha nem is mindjárt a XVIII. század elején, de előreveti a fejlődés árnyékát, mely a kuruc háborúk okozta átmeneti visszaesés után, 1720 körül kezd erőteljesebben mutatkozni. Ekkor a szőlőbirtok — a városiasodásnak már a XV. században megfigyelt jelenségéhez hasonlóan — a kereskedelmi-ipari úton szerzett pénz befektetését kezdi szolgálni a tehetősebb polgárság kezén.[71]

A fogadósok és fuvarosok vezető szerepe a földvagyon birtoklásában, a földdel rendelkező és földnélküli kereskedők egyaránt szép jövedelmei, a szántóföldek csökkenése a szőlők növekedésével egyidejűleg — mindez a városiasságban való fokozatos előhaladásra mutat. Bármilyen erős volt is kezdetben a városlakók megélhetésének mezőgazdasági alapja, már korán, 1696 körül elkezdődik az ebből való kibontakozás folyamata.

Ez a kibontakozás egyelőre nem úgy jelentkezik, hogy a kereskedelem és az ipar döntően átalakítja a megélhetés alapjait, hanem olyan módon, hogy elsősorban a mezőgazdasággal kapcsolatos iparágak indulnak fejlődésnek, de azok, melyeknek a kereskedelmi forgalommal is kapcsolatuk van. Így kerülnek a földet birtoklók közt első helyre a fogadósok, fuvarosok, mészárosok. Bár a rétek, legelők, konyhakertek jelentősége még hosszú ideig megmarad a városban, a kedvező földrajzi helyzet, az úthálózat régi, hagyományszerű öröksége ismét éreztetni kezdi hatását az egykori, a XVI. században még gazdag kereskedővárosban, mely a hódoltság hosszú, kényszerű álmából ébredőben van.

Ezt a jelenséget fogjuk majd közelebbről látni a továbbiakban.

2. AZ IPAR

Míg a föld művelői minden különösebb szervezettség és adminisztratív kötöttség nélkül bírták és művelték földjeiket a háborítatlan első foglalás jogán, addig az iparosok már nem tudták elkerülni az adminisztratív beavatkozást. Ez természetes, hiszen a merkantilista bécsi politika egyik fő szervezési területe éppen az ipar volt.

Az iparágak művelőinek testületbe tömörülése az újkori Pesten már nem annyira szerves, belső fejlődés útján történt, mint a középkori céhek életre-

[70] Mindaddig, míg a lakosság egészének részletes vizsgálata nem történt meg az 1696 utáni időben, és csak a pontatlan 1715. évi adóösszeírás áll rendelkezésre, nincs elegendő adatunk a Rákóczi-szabadságharc hatására bekövetkezett hanyatlás mértékének bemutatására. A jelek szerint ekkor mindenesetre újból a mezőgazdasági vonatkozások kerültek előtérbe. Azonban a városnak a kereskedelem és ipar irányában mutatkozó újabb fejlődésén ez már tartósan nem változtathatott. Tóth András (Pest közterhei) szerint az első évtized iparos-kereskedő lendülete a kuruc időkre tört meg, Nagy Lajos (Mezőgazdaság) szerint a mezőgazdaságnak kezdettől és a kuruc idők után még sokáig alapvető jelentősége volt. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy 1711 után ismét folytatódott a német iparosok államilag is támogatott betelepülése — akik továbbra sem engedték, hogy Pest fejlődése az alföldi típusú, mezőgazdasági alapozottságú városok irányában haladjon. Ezért a mezőgazdasági alapok jelentőségének túlhangsúlyozása nem indokolt.

[71] Szűcs i. m. 54—60.

keltése idején, hanem inkább az újabb időknek megfelelő, adminisztrációs szervezéssel, állami hatalmi szóval.

Az iparosok közvetlen felettes hatósága az első időkben egy Budán székelő iparhatósági bizottság volt, mely a kamaraigazgatóság felügyelete alatt helyettesítette a céhek működését.[72] Néhány év múlva azután a polgári élet megszilárdulásával, egymás után alakulnak meg a céhek a bécsi politika parancsszavára és a gyarmatjelleg hangsúlyozására, tervezett függésben a bécsi céhektől.[73]

Megjelenésük azonban mégis az ipari fellendülés jele, az eleven életé, és a kamaraigazgatóság gyámsága alatt is, Pest városi fejlődésére mutat. 1692-ben már céhszabályokat kérnek a szabók,[74] 1695-ből tudunk a kovácsok és asztalosok céhéről,[75] de az ipari testületek zöme és nagy tömege 1696-ban, tehát éppen tárgyalt korszakunk legvégén alakul meg, új fejlődés kapuját nyitva a város történetében.[76]

Korszakunk végéig a városban a következő céhek szerepléséről van tudomásunk: mészáros, kovács, ács, kőműves és kőfaragó, pék, magyar nyerges, szíjgyártó, esztergályos, kardkovács, csizmadia, gombkészítő, bognár, cipész, szappanfőző, tímár, magyar és német szabó, szűcs, asztalos, halász.

Az iparosok bevándorlását az első évtizedben a mellékelt táblázat mutatja.

Az összesítésekből kitűnnek az uralkodó iparágak. Jelentős számban a szállítóipar és a vele kapcsolatos szállásadó-vendéglátó ipar képviselőit találjuk: a fuvarosokat, fogadósokat, kocsmárosokat. Ugyanazokat tehát, akik a földvagyon birtoklásában is első helyen álltak.

A másik, szám szerint a legnagyobb csoportot alkotják a ruházati ipar művelői: a szabók, szűcsök és gombkötők, a cipészek és csizmadiák. Harmadiknak az építőipart képviselő ácsok, negyediknek pedig az élelmiszeripar körébe tartozó mészárosok említhetők meg. E nagyszámú csoportokon kívül a többi iparág aránylag csekélyebb számban képviselt.

Mit mondanak számunkra ezek az iparágak? A következőkben azt kell megkísérelnünk, hogy mindegyiket sorra véve, a mesterek számából és társadalmi, vagyoni rétegeződésükből az iparág termelőerejére is következtethessünk.

Vezető iparágak

Legtekintélyesebb helyzetben a fuvarosokat, fogadósokat és kocsmárosokat látjuk. E foglalkozások nem számíthatók a kézművességhez, s ezért az eddigi foglalkozási statisztikák az iparosoktól elválasztva említették

[72] 1689. aug. 13. A budai városi tanács átirata a pesti mészárosokhoz. A megalakuló bizottság feje Venerio Ceresola, a később Pesten is telket szerző budai császári építőmester, tagjai Hacker Jeromos Kristóf és Kalcher Márton pesti kőművesmester. Az irat szövegét közli: Borsody-Bevilaqua Béla: A budai és pesti mészáros-céhek ládáinak okiratai. Bp. 1931. I. köt. 200—201.

[73] Gyömrei i. m.

[74] Tanácsülési jegyzőkönyv. 1692.

[75] KA. Exp. 1695. aug. 26. Lásd az asztalos céh pecsétjének képét e kötetben.

[76] Tanácsülési jegyzőkönyv. 1696.

Iparágak szaporodása Pesten, 1687—1696

	1687	1688	1689	1690	1691	1692	1693	1694	1695	1696	Összesen
Vendéglátó											
Fogadós	1	1	1	—	1	1	—	3	2	—	10
Kocsmáros	—	3	—	—	—	3	—	2	2	4	14
Sörfőző	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2
Szállító											
Fuvaros	2	1	—	—	2	4	1	1	1	4	16
Hajós	—	—	—	—	—	1	1	2	—	—	4
Élelmezési											
Pék	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3
Mészáros	2	1	1	—	—	—	2	—	1	1	8
Molnár	1	—	—	—	—	—	—	—	2	1	4
Ruházati											
Szabó	1	1	1	1	—	2	5	—	2	2	15
Szűcs	1	1	1	1	2	2	1	1	—	3	13
Szűrszabó	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Gombkészítő	2	—	1	—	—	—	1	—	1	3	8
Cipész	—	—	—	1	—	2	1	2	3	1	10
Csizmadia	—	1	—	—	2	1	1	1	1	—	7
Építő											
Ács	1	1	1	—	—	4	1	1	2	1	12
Kőműves	1	—	1	1	—	—	—	—	2	3	8
Kőfaragó	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	2
Vas-fegyver-szíj-nyereggyártó											
Kovács	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	3
Kardkovács	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Kaszakovács	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Lakatos	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	2
Esztergályos	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	3
Puskaműves	2	—	1	—	—	—	—	—	—	1	4
Puskaagykészítő	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2
Szíjgyártó	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Nyerges	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2
Ágyúöntő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Egyéb											
Fürdős	1	1	1	1	—	2	—	—	1	1	8
Köteles	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Ötvös	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2
Asztalos	—	—	3	1	—	1	1	—	—	—	6
Szappanfőző	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	4
Tímár	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	3
Cserzővarga	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	2
Kádár	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	4
Bognár	—	—	1	—	2	—	—	1	—	—	4
Főkötőkészítő	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2
Pipakészítő	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Fazekas	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Üveges	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Takács	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Kéményseprő	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Gyógyszerész	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1

meg őket.[77] E szétválasztás azonban csak a kézművesség szempontjából döntő. Ha a jövedelemforrások jellegét a városfejlődés szempontjából tekintjük, foglalkozásuk mint speciális — bár mezőgazdasági alapokból kifejlődő — városi ipar tűnik fel.

A *fuvarozás* jelentősége — akár szárazföldi, akár vízi úton — Pest különlegesen kedvező földrajzi helyzetéből következik. A Duna mellett, az ország középpontjában, éppen az ausztriai, az erdélyi, a felvidéki és délvidéki utak találkozásánál terül el, tehát valamennyi égtáj felé eső vidék utasainak természetes megállóhelye.

1688-ra, mikor a császári seregek már Belgrádot is elfoglalták, ez az úthálózat elegendő távlatokat kaphatott nemcsak a hadiszállítás, de a polgári célok szolgálatában is. Azt, hogy a fuvarozásból Pesten kedvezőbben lehetett élni, mint egyes más mesterségekből, nemcsak a fuvarozók viszonylag magas száma mutatja, hanem az a körülmény is, hogy több olyat találunk közöttük, aki tanult mesterségét, eredeti foglalatosságát hagyta ott miatta. Pirker Pál tímár, Szegedi Mihály szűcs, Nagy Gergely szabó, Szalai Pál halász fuvarosokká lettek.

Mint láttuk, a fuvarosok a fogadósokkal együtt vezetnek a városi szántóföldek birtoklásában. Ez összefügg azzal a körülménnyel is, hogy ezek a szállító iparosok legnagyobbrészt magyarok. Fuvarosság és kocsmárosság — úgy jelennek meg e magyarok számára, mint a városi polgárságba való emelkedés útjai. A magyarok között ugyanis aránylag kevés volt a kézműves iparos. A fuvarozás és a bormérés nem kívánt szakképzettségben eltöltött életet, s ezen az úton azok is gazdagodhattak, városlakó polgárokká lehettek, akiknek nem volt tanult mesterségük, hanem a mezővárosok, falvak mezőgazdasági környezetéből kerültek Pestre. Ez az út kínálta tehát a városban meghúzódó magyar zsellérség számára még leginkább a felemelkedést.

A fuvarosok földvagyona viszont arra is utal, hogy még azok is, akik szántóföldekkel rendelkezvén nem tartoztak a zsellérek soraiba, a földművelésből nem tudtak megélni, míg a fuvarozás hozzájuk legközelebb eső iparága lehetővé tette számukra a földvásárlást.

Feltűnő, hogy a magyarokon kívül csak németek foglalkoztak fuvarral, rácokat nem találunk közöttük. Ez nyilván a rácok kezdeti társadalmi visszaszorítottságával van összefüggésben.

A szállítóipar, ha könnyebben hozzáférhető is a mezőgazdaság népessége számára, felsőbb összeköttetéseit és jelentőségét kereskedelmi kapcsolataiban találja meg. Jelenléte egyúttal a kereskedelmi forgalom jele. Egyrészt azért, mivel a vásárra utazó kereskedők, még a saját úti felszereléssel rendelkező gazdag kereskedők is, igen sok esetben fuvarosok segítségével szállították áruikat.[78] Másrészt pedig maga a fuvarozó is kereskedhetett azokkal az árukkal, melyeket szállított. Így látjuk Braunsreiter János és Steinbrecher György esetében, de azoknál is, akik mellette borral kereskedtek, mint Nagy Gergely, Szabó Ferenc és Soldos István.

[77] Gárdonyi Albert: Pest újratelepülése a török hódoltság után. Föld és Ember. 1926. — Nagy Lajos: Mezőgazdaság.

[78] Schirmer János kassai kereskedő üzleti könyveiben például több ilyen, fuvarosokkal való egyezség nyoma maradt fenn, a XVII. század második feléből: Kerekes i. m. 200—203.

A bor tehát elsősorban nem mint mezőgazdasági produktum, nanem mint szállított áru, mint kereskedelmi cikk csatlakozik a fuvarostevékenységhez. Tudjuk, hogy Pesten ebben a kezdeti időszakban még nem volt szőlő, a bort tehát minden esetben szállítani kellett, még ha a közeli Budáról is.

Így csatlakozik a fuvarozáshoz és a borkereskedéshez a *kocsmárosság*. A kocsmáros a szállítóipari tevékenységhez fűződve űzi saját iparát, kettős kapcsolódással is: hiszen a fuvarozás nem csak a bor, az élelem, hanem az utas, a vendég szállítását is jelentheti, akinek kocsmájában eladja a bort, és aki fogadójában utazás közben megszáll.

A szállító- és vendéglátóipar tehát nem a kézművességhez, hanem a kereskedéshez, a jó úthálózathoz és az utasforgalomhoz kapcsolódik, s így alakítja ki a városi jelleget.

A kocsmárosokra is vonatkozik a fuvarosokról szóló megállapítás: egy kivétellel csak magyarok és németek találhatók közöttük, rácok nem. A németek túlsúlya azonban itt már döntő. Társadalmi tekintélyükre nem csupán ez a körülmény utal, hanem az is, hogy kezdetben a kocsmárosok és rokoniparúak közül kerültek ki nagyobbrészt a városi hatóság vezetői. 1688. március 15-én, amikor a kamaraigazgatóság kísérletet tesz a városi hatóság megszervezésére, Vatula városbíró helyettese, Petschmann Ádám kocsmáros, a javaslatba hozott tanácsosok soraiban pedig Burgstaller János és Tischler Frigyes János ugyancsak kocsmáros; utóbbi a Fehér Hajó fogadó első gazdája.[79] Később a városbírák között is vezetnek: Proberger Jakab sörfőző, Eschenbrugger Fülöp, az Arany Sas fogadó, és Lehner Mihály, a Fekete Sas fogadó tulajdonosa.

Jellemző, hogy a fogadók mind német kézben vannak (egy esetben lotaringiai francia: Soeur János kezében). Csupán a kocsmárosok között találunk magyarokat; ezek között több olyat, aki a gazdálkodást cserélte fel a jobb megélhetési lehetőségeket nyújtó kocsmárossággal, mint Apczi István vagy Baranyai Mihály. A jó jövedelemre mutat, hogy a nemesi társadalom tagjai is tartottak fenn kocsmát: Ficsór hadnagy özvegye, Lendvay szolgabíró felesége. Sőt Sőtér Tamás szolgabírónak is részesedése volt Csizmadia Mihályné kocsmájából.

A szállító- és vendéglátóipar képviselői tehát úgy jelennek meg Pest társadalmában, mint a városias jelleg kidomborítói, a kereskedelem és útforgalmi kapcsolatok hangsúlyozásával.

A mindennapi szükségletek iparágai

A vezető iparágak között most a ruházati és élelmezési ipar művelőit kell közelebbről megvizsgálnunk. Ezeket az iparágakat az a körülmény is összekapcsolja, hogy a mindennapi szükségletek kielégítése szolgálatában állnak.

A *szabók* viszonylag nagy száma, úgy látjuk, nem áll arányban vagyonosodásuk mértékével. Német kevés is akad közöttük, több a magyar, s itt már szerepet kapnak a rácok is. Egy- és kétszobás, egyszerűbb házakban laknak általában. Bár kimondottan gazdagot nem találunk közöttük, jövedelmük tekintetében mégis nagy nívókülönbséget lehet észlelni.

[79] KA. Varia et Rep. 3953. fasc. 118–121. fol.

Leginkább jómódúak Ormosdy Jakab és Stanovics Mátyás magyar szabók, akik szőlővel is rendelkeznek, valamint a csak réttel bíró német Hienner Mihály, akinek évi jövedelme 1720-ban 80 forint. Ugyanakkor Stiegelmayer csak évi 20 forintot keres, míg a réttel rendelkező, rác Szabó Iván 1715-ben évi 5 forintot vall mestersége jövedelmének. Rétje van még a német Sieger Gergelynek, míg kettőnek, Ranzinger Ernőnek és Pozsgai Istvánnak még háza sincs, csupán albérletben laknak. Számuk sokasága, úgy látszik, akadályozta őket vagyonuk nagyobb gyarapításában. Megélhetésüket, bár főfontosságú, mindennapi szükségletet elégítettek ki, az is korlátozhatta, hogy inkább csak a kispénzű embereknek, a város szegényebb lakosságának dolgozhattak. A sokpénzű, legelőkelőbb réteg nem igen fordulhatott hozzájuk. Mint egy későbbi adatból kiderül, például Vorstern generálisnak külön szabója volt, saját, házi szolgálatában.[80]

Kanzelmüllerről, akit a németek eltávolítanak a céh éléről, az adóösszeírás külön is megjegyzi, hogy szegényen élt. Foglalkozásuk pedig kereskedéssel is össze volt kötve, mint például a rác Georg Ferenc és Szabó Iván esetében, akik elkészített ruháikat piaci bódéjukban árulták. Ez is a vevőközönség alsóbb rétegeire utal. A paraszti ruházati igényeket kielégítő szűrszabó mesterséget csupán egy magyar képviseli, akiről azonban igen kevés adatunk van. Vagyont nem szerzett, s úgy látszik, hamarosan eltűnt a városból, ahol iparának kevés talaja volt.

Más képet mutatnak a *szűcsök*. Itt is nagy nívókülönbségeket találunk, de a szegények mellett feltűnnek azok a gazdagok is, akiknek termelőképessége természetszerűen vonta maga után a kevésbé szerencsések szegénységét. Ez az ipar majdnem teljesen a rácok kezében van, csupán magyarokat találunk még kisebb számban közöttük, németet pedig egyáltalán nem. Az ipar jelentősége érthető: a hagyatéki leltárak is tanúskodnak róla, hogy a bunda úgyszólván minden lakos ruhatárának előforduló darabja, s a gazdagok több, díszes, különböző színű, rendesen ezüstgombos bundával is rendelkeznek.

A szűcsök társadalmi súlyát mutatja, hogy közülük a rác Beankovics Jakab városi tanácsos. Legvagyonosabbjaik: a rác Bobics János két szőlővel és évi 200 forint jövedelemmel (1696), Simonovics Péter négy szőlővel és évi 100 forint jövedelemmel, továbbá Antonovics János ugyancsak szőlővel, 800 forint értékű házzal és 1000 forinton felüli készpénz-hagyatékkal, végül a horvát származású magyar szűcs: Petrosics János 10 kapás szőlővel és 3 köböl réttel.

A szűcsipar vezetőinek ez a gazdagsága magyarázza, hogy a többiek viszont szegények. Szűcs István rác szegényes házban lakik, a rác Szűcs Péter is szegényes vályogházban, s a rác Hadsi Mátyás is csak 58 forint értékű házban. Ketten fel is hagynak mesterségükkel: Ivanovics Márton a szőlőtermelésre, Szegedi Mihály a fuvarozásra tér át.

A *cipészek* között sem magyart, sem rácot nem találunk. A jelek szerint külön szervezkedtek a német és a horvát cipészek.

A vagyoni helyzet, az életnívó itt ugyanazt a kilengést mutatja, mint általában a jelentős, a jövedelmező iparágak esetében. A három legvagyo-

[80] Belvárosi róm. kat. plébánia halálozási anyakönyve. — Ettől eltekintve szokás volt, hogy az előkelőbbek a városban lakva is saját iparosokat tartottak. Kassai adatokat hoz: Kerekes i. m. 154.

nosabb pesti cipész: a német Auer és Wittmayer, valamint az ismeretlen, talán délszláv eredetű, de elnémetesedett Erny Sebestyén. Mindhárom szőlővel rendelkezik, ingóságaik között sok értéktárgy, Erny esetében pedig jelentős készpénz-vagyon is halmozódott fel. Ugyanakkor Pichler Mihály és Oswald Pál csak szegényes vályogházban lakik, s a többiek is vagyontalanok, minden föld nélkül, csupán az egyik horvát cipésznek volt egy negyed szőlője.

A *csizmadiák* köre egészen magyar. Az iparág jelentőségét a nemzeti viselet adja. Társadalmi tekintetben a magyar nemesi felfogás számára ez az iparág volt még a legmegbecsültebb. Ha a nemes elszegényedett és iparűzésre kényszerült, sok esetben a csizmadiamesterséget választotta. A pesti csizmadiák között ilyen elszegényedett nemesi család képviselője Torpis György a jómódúak közül. Szántóföldjei vannak s kétszobás háza. Nemesi családi kapcsolatokat létesít a valószínűen szlovák eredetű Paulovics András, akinek veje a Pest megyei birtokos-nemes Laczkovics famíliából való.

Társadalmi tekintélyükre utal az is, hogy közöttük Pócs Mihály az első városi tanácsosok egyike. Ennek a magyar iparos-tekintélynek, majd lehanyatlásnak szinte szimbolikus megtestesítője Szőlősy Pál, akinek jómódból való fokozatos elszegényedését jól ábrázolja ingatlanának állandó zsugorodása. Kezdetben igen tekintélyes, nagy saroktelken lakik háromszobás házában, mely az évek folyamán azután felosztódik, lakása mind kisebb területre zsugorodik össze, míg végül a megmaradó részt is eladja.

A csizmadiasághoz hasonló magyar ipar a *gombkészítés* mestersége, melyet magyarokon kívül csak szlovákok űznek. Legtehetősebbek közöttük a nemesi eredetű Szemerédi Benedek tanácsosjelölt, 20 köböl szántóval és kocsmatartással is gyarapítva jövedelmét, valamint Házi Márton a két szőlővel, 6 köböl szántóval, aki gombos-boltján kívül borral is kereskedett. Jómódú még az ugyancsak szőlő- és szántóbirtokos Sarlay János, aki azonban élete végére elszegényedett. 1720-ban már csak 6 forint az évi jövedelme, s halála idejére házának felét is eladta. A többi gombkészítő, úgy látszik, alig tudott élni mesterségéből. Albérletben laktak, s közöttük olyan is volt, aki nem gyakorolta iparát, mint a korponai Bajnóczi Jakab.

A ruházati ipar képviselői után szorosan a mindennapi szükségletekhez kapcsolódva találjuk a másik jelentős számmal szereplő mesterséget, a *mészárosságot* is.

A mészáros céh a legkorábbi céhek közül való.[81] Ez is mutatja ennek az iparnak jelentőségét. A hat mészáros között kettő német, egy lengyel, a többi magyar. Más nemzetiségű nincs közöttük.

Legvagyonosabb közöttük a sziléziai, lengyel származású Banowsky Jakab városi tanácsos. Szántóföldjei, rétjei és nagy állatállománya mellett jelentős készpénz-vagyona is volt. A gazdagodásnak ugyanerre az útjára lépett magyar legénye, a felvidéki származású Fodor Gergely. Az iparosok között neki volt a legtöbb földje a városban, nagy állatállománya, készpénze, s különösen ruhaneműekben-ágyneműkben gazdag házatája. Még halála is vagyonosságáról tanúskodik: 1699-ben Isaszeg mellett, útközben rablók fosztották ki és ölték meg. Társadalmi tekintélyére családi kapcso-

[81] A mészáros céh iratai a Főv. Levéltárban. Az anyagot közli: Borsody-Bevilaqua i. m.

latai is utalnak. Felesége a felvidéki köznemes Tomcsányi család tagja, aki másodszor Kostyán Mihály császári kapitány felesége lesz, leányai pedig házasságaik révén a városi és vármegyei élet nemesi köreibe olvadnak.

Vagyonos volt még az ausztriai származású Meches Jakab, aki ugyancsak tekintélyes mennyiségű szántóföldekkel és rétekkel rendelkezett.

A többiek — miután a gazdagok kimerítették az ipar erejét — természetszerűen nem versenyezhettek velük. A magyar Urbán János a mészárosmesterséget korszakunk végén felcserélte a gazdálkodással. A német Linzer János városi tanácsos is felhagyott mesterségével, és jövedelmét zöldségkereskedésből szerezte.

Az élelmezési ipar másik ága, a *pékeké*, a mészárosokkal ellentétben kisszámú csoport. A városban a források szerint mindössze három pék található ebben az időben, mind németek. Közülük egy azonban, Hauer János császári pék, vagyis a hadi élelmezés szolgálatában áll, s ennek köszönheti jómódját, szép házát, de a városban való ideiglenességét is.

A polgári lakosság szükségleteit, úgy látszik, csupán két pékmester látja el: Kleinhackl György városi tanácsos és Döpfl Mátyás külső tanácsos, aki fehérpék volt. Ez a körülmény viszont még a városias kezdetek szerénységére utal. A lakosság egy része, falusias módon, bizonyára maga őrlette gabonáját, maga sütötte kenyerét. Igaz ugyan, hogy a két pék a leggazdagabb polgárok közé tartozik, ami vásárlóközönségük kiterjedtségéről tanúskodik. Döpflnek saját malma is van, s lakásában készpénz-vagyona őrzésére három pénzszekrény áll. Mindkét pék a közéletben szereplő, társadalmi súlyú polgárok közé tartozik.

A gabonaőrlés mestersége, a *molnárság*, a pékek tevékenységéhez kapcsolódik. Csupán mint érdekkör tartozik a vezető iparágakhoz, nem gazdasági jelentősége miatt. 1696-ban, három osztályba sorolva, már sok vízimalom állott a Duna pesti partján. A Rákosmezőn pedig szélmalmokról van tudomásunk.

A malmok tulajdonosai között vegyesen találunk magyart, németet, rácot. Mint kenyéradó, kizárólagos mesterség a jelek szerint aránylag keveseket foglalkoztatott a polgárok között. A magyar Mészáros Sándor a legismertebb molnár, kétszobás házban lakik, 12 köböl szántóföldje van, de csak fél malomrészt bírt, megosztva Jaskó Mihály fogadóssal. Általában jellemző, hogy a polgárok csak mellékesen foglalkoznak a malomiparral. A malomtulajdonosok legnagyobb része más főfoglalkozást űz. Így például Simonovics szűcs, a szappanfőző Bobics-fivérek, a fehérpék Döpfl, az esztergályos Modauer, a szőlőtermelő Georg Pál. Az 1696-ban felsorolt pesti malomtulajdonosok nagy részét pedig semmiféle más forrásban nem látjuk szerepelni. Ez arra mutat, hogy több malomtulajdonos nem is tartozott a város lakosságához.

Azok a személyek, akiknek a molnárság kenyéradó mesterségük volt, leginkább csak a lakosok alsóbb rétegében, a malmi munkások között lelhetők fel. A malomtulajdon a gazdagodó polgárság befektetése, melyben az ipar szakszerű művelői csak a bérmunkásság nívójára süllyedve dolgozhatnak. Ezzel együttjár társadalmi súlytalanságuk is.

Mindezek az általunk ismertetett iparágak, tehát a szállító- és vendéglátó-, valamint a ruházati és élelmezési ipar, csak közvetett módon kapcsolódnak a telepítési politikához, megjelenésük bizonyos mértékben szerves, termé-

szetes gyökerű. Pest természettől adott földrajzi helyzete, valamint az ugyancsak természettől adódó mindennapi szükségletek minden szakszerű tervezés nélkül is életrehívták volna őket. Erre a természetes és a gyarmatosító politikától független fejlődésre utal e számban legjobban képviselt mesteremberek között a feltűnően sok magyar.

Adataink tehát úgy mutatják, hogy Pest e természetszerűen is fejlődő iparágak segítségével 1686 után azonnal megindult a városi fejlődés útján. Szerencsés iparosai a legfontosabb termelési ágakban csakhamar vagyont is szereztek, s ezzel társadalmi súlyukat is bebizonyították. Közöttük sok volt a magyar, akik különösen a szállító- és vendéglátóiparban, de a kézművesség speciális, nemzeti ágaiban is versenyre keltek a német betelepítettekkel. A fuvarosok, csizmadiák, gombkötők, mészárosok, szabók túlnyomó része, a kocsmárosok és szűcsök egy része magyar. A németek csak a fogadósok, pékek és cipészek között vannak döntő fölényben, a rácok pedig a szűcsök között.

Építőipar

Egészen más kép tárul azonban elénk, ha az építőipar, nevezetesen az *ácsmesterség* felé fordulunk. A telepítések egyik fő feltétele a város újjáépítése volt. Ebben döntő szerepe volt az ácsoknak, akiknek tevékenysége korántsem korlátozódott mindig a házak fedélszerkezetére. A városban több fa- és vályogház állt ebben az időben, melyeknek egész váza, minden kőművesmunka igénybevétele nélkül, az ácsok műve volt. Fel is tűnik a kőművesmesterek viszonylag kisebb száma az ácsoké mellett.

Ezek az ácsok, három szegény, illetve nyomorúságos viszonyok között élő rácot leszámítva, mind németek. E németek, a fogadósokkal és mészárosokkal ellentétben, kevés hajlamot mutatnak a földvásárlásra, így vagyonosságuk mértékét hasztalanul próbálnánk ingatlanszerzéseiken lemérni. Volt ugyan néhánynak szántója és rétje, de társadalmi súlyuk szempontjából jelentősebb, hogy közöttük van Lenner János, a később nemességet szerző városbíró, és Meister Mátyás, akiből császári építőmester lesz, és akinek munkavállalásai áttörik a szűk, helyi viszonyokat. Míg a mészárosok, fogadósok gazdagsága inkább állatállományukban, földjeikben, gazdasági eszközeikben tükröződik, addig Meister és az ő típusához tartozó kézműves — az ács Lenner Balázs, az ágyúöntő Nusspicker, a kőműves Kalcher vagy a lakatos Röck — inkább lakása kényelmével, otthona kulturáltságával tűnik ki. Ezek a lakások, a fennmaradt leltárak alapján, bizonyos finom, mesterségbeli igényben, mely már a művészi ízléshez áll közel, felülmúlják az alsóbb rangú hivatalnokok, sótisztek, vámszedők otthonait is.

Meister Mátyás finom bútorokkal, aranyrámás tükörrel ellátott, építészeti rajzkönyvet őrző, fehérfüggönyös lakása egyike a korabeli Pest legszebb polgári otthonainak. A nemessé lett, fehérparókás Lenner János pedig visszaéléseit is elsimító bécsi összeköttetéseivel, már a városi patríciusság felsőbb körökbe való átmenetét jeleníti meg.

A társadalmi emelkedés fénye mellett azonban az ácsmesterség is láttatja az árnyékot, a süllyedés mélységeit. A bírói pálcát hordozó Lennersbergi Lenner Jánost és a fehérfüggönyös szobában, finom bútorok közt lakó Meister Mátyást mérhetetlen távolság választja el iparostársuktól, Prun-

mayer Vitus polgárjogot szerzett ácstól, aki egy földbevájt kunyhóban tanyázott — de a rác Ács Pétertől is, aki albérlőkkel agyonzsúfolt egyszobás házában élt. Kiser Ferencnek még háza sem volt jó ideig, albérletben lakott, de azután szerzett házat, sőt szántót és rétet is. Mesterségéből azonban, saját bevallása szerint, alig élt meg. Még később is, 1715-ben, évi jövedelme csak 6 forint, 1720-ban pedig 10 forint.

A *kőművesek* között első a négy szőlővel rendelkező, 3000 forint értékű házban, szépen felszerelt lakásban lakó Kalcher Márton városi tanácsos, majd a jómódú, sörrel is kereskedő Schelb Péter, végül Drencker Mátyás. E három jómódú mesteren kívül már csak a nagyon szegényen élő Prandl Ferencet találjuk, aki vályogházában él, és azokat a polgárjogot nyert legényeket, akik az ácsokhoz hasonlóan nagyon szegényen, napszámosmunkából éltek.

Az ács- és a kőművesiparban, a mesterség nehezen való elsajátítása miatt, nem voltak ritkák az idős legények, a mesterré válás itt volt a legkevésbé törvényszerű. Az ipar legszegényebbjeit legtöbbször ennek az iparnak legényei jelentették — ugyanott tehát, ahol a mesterek talán a legmagasabbra tudtak emelkedni, s ezzel kapcsolatosan a legények munkáját annál jobban kihasználni.

A legjelentősebb, legjobban kereső iparágak alakítják ki egyúttal az iparosság legszegényebb, legnyomorúságosabb rétegét is.

Vasfeldolgozó ipar, fegyver- és szíjgyártás

A számban, illetve vagyonban, társadalmi jelentőségben vezető helyen álló iparágak után azokat kell felsorolnunk, melyek számukban, legalábbis a rendelkezésre álló források szerint, kisebb arányban vannak képviselve. E kisebb szám azonban nem jelenti egyúttal a vagyontalanságot vagy társadalmi jelentéktelenséget is. Gyakori jelenség ugyanis, hogy a kevés mesterrel bíró iparágak egy vagy két képviselője éppen azért nagyon gazdag, mert konkurrensei alig vannak, mint például a pékek esetében is.

Jelentős hely illeti meg az iparosok között a vasfeldolgozó ipar képviselőit. Ide tartoznak a kovácsok, lakatosok, esztergályosok, puskaművesek, ágyúöntők.

A földszerzők között első helyen találjuk a *kovácsokat*. Céhük az elsők közül való, már 1695-ben fennállott. Legtekintélyesebb közöttük a céhmesteri tisztet is viselő Suchentrunck György János patkolókovács. Több telke, kiterjedt szántóföldjei vannak. Rajta kívül patkolókovács még a német Kallinger Kristóf, és valószínűen patkolómesterséget folytat a magyar Kovács Péter is, aki 1696-ban eladósodása miatt leteszi szerszámait.

A patkolómesterség abban a korban, amikor fő közlekedési eszköz a ló volt, fő fontosságú. A hagyatéki leltárak szerint minden tehetősebb polgárnak volt kocsija, lova. De a katonaság állandó jelenléte is segítette ezt a mesterséget. A patkolással ellentétben a kizárólag mezőgazdasági jelentésű kaszakovács-mesterség egy esetben van képviselve. Heidler János 1689-ben az első betelepülők között nyer polgárjogot, de több adatunk nincs róla.

A kovácsmesterség, mint a vasipar általában, nem csupán békés, polgári célokat szolgál, hanem erős összeköttetései vannak a fegyvergyártással. A kovácsok nemcsak lovat patkolnak, kaszát kovácsolnak, hanem kardot

is. Így ágazik két irányba a lakatosok-esztergályosok mestersége is: a békés, házkörüli tevékenységtől a puskaművesség felé.

Kardkovácsot csak az elmagyarosodott, horvát származású Csiszár Mihály esetében ismerünk, aki a magyar negyedben lakott. Többnek is kellett lenni — ez kiderül abból, hogy 1696-ban a kardkovácsok is testületbe szervezkednek.

Feltűnő, hogy a kovácsok között valóban gazdagnak, az egy Suchentrunckon kívül, senkit sem találunk. A többiekre közepes viszonyok jellemzők. Csiszár kardkovács szegényes házban lakik, Kovács Péter pedig, földjei ellenére, csődbe jut.

A *lakatosok, puskaművesek, esztergályosok* között is hasonló a helyzet. Igazán csak egy gazdag közöttük, a német Röck György mester, akinek a Fő téren szép emeletes háza van három szobával és külön műhellyel. Egyedül az ő lakásában említenek a leltárak esztergályozott díszű bútorokat. Szántóföldje, rétje mellett három szőlője van. Mellette jómódú még a magyar Szentiványi István puskaműves, szántóföldjeivel, bár a nívókülönbség így is nagy: Röck ugyan két albérlővel lakik nagy és viszonylag tágas, díszes bútorokkal berendezett házában, míg Szentiványi egyetlen szobáját osztja meg egy albérlővel.

Jobbmódú még a szlovák Daco András puskaműves, aki szép házban lakik, igaz, hogy csak egy szobában. Az esztergályosok között kiemelkedik Modauer György János, aki emeletes, háromszobás házban lakik, de négy albérlővel, s ugyanakkor a molnármesterséget is űzi. Malma és szőlője van. A többi esztergályosról nem bizonyos, hogy valamennyi a vasfeldolgozó ipar keretébe tartozott. Lehet, hogy ezek faesztergályosok voltak.

A német Langmantel Burghard szegénysége miatt kénytelen abbahagyni a lakatosmesterséget. A rác Lakatos Gábor pedig utcai front nélküli, szűk, nyomorúságos kis telken lakik albérlőjével.

Az egyetlen pesti ágyúöntő: Nusspicker János városi tanácsos a leggazdagabb és legszebb lakású polgárok közé tartozik. Bútorairól, képeiről az egyébként szűkszavú leltár is kiemeli, hogy szépek. Szőlője és majorgazdasága volt, továbbá ágyúöntő műhelye Budán. Kutatásaink során azonban kiderült, hogy tevékenysége nem állt kizárólag a fegyvergyártás szolgálatában: mint *harangöntő* is működött.

A fegyvergyártáshoz kapcsolódik a faipar szolgálatában a két puskaagykészítő: a kőszegi születésű, hazai német Grünewald és a rác Schiffter Mátyás. Mindkettő jobbmódú. Grünewald, aki 1688-ban a tanácsosok listáján szerepelt, 900 forint értékű házban lakik, a rác Schiffternek pedig földjei is vannak.

Ugyancsak a fegyvergyártás köréhez is számítható — polgári kiágazása mellett — a bőripar körébe tartozó *szíjgyártás* és *nyeregkészítés* mestersége. Legjelentősebb mester a valószínűen felvidéki származású, magyar Szíjjártó Márton, akinek három szőlője és 2 köböl szántója van. Legényével együtt csepeli szőlőjében esett el a kurucok elleni harcban, 1705-ben. Egyszobás háza s hagyatéki leltára bár nem vall szegénységre, kiemelkedő gazdagságot sem mutat. A nyergesként ismert német Mair Krisztiánról és Mayer Mártonról való ismereteink sem árulják el ennek az iparnak különlegesen jövedelmező erejét.

Pedig a németektől különválva, a magyar nyergesek is céhbe tömörültek már 1696-ban. Az ingatlantulajdonosok és polgárok névsorában azonban

ennek ellenére sem találni egyetlen magyar nyergest sem. Csupán az anyakönyvi bejegyzésekben szerepel három, foglalkozás nélkül „Nyerges"-nek nevezett személy — Nyerges György, Nyerges János és Nyerges Mihály —, akikről megállapítható, hogy 1696-ban valamennyien egy időben élhettek a város területén. Valószínű, hogy a magyar nyergesek képviselőit kell bennük látnunk, akik közül az utolsó, hasonlóan általában a többi magyarhoz, 1703-ban, a Rákóczi-szabadságharc évében tűnik el.[82]

Mindezek az adatok azt bizonyítják, hogy ezek az iparágak, bár egy-két kiemelkedő képviselőt mutatnak ugyan, általában nem jutottak arra a jövedelemszerző, társadalmi jelentőségre, mint a kereskedelmi úthálózat, a mindennapi szükségletek és a házépítés iparágai. Ezt nyilván az a körülmény magyarázza, hogy Pest, bár az átvonuló katonaság állandó színtere volt, csak mint ideiglenes állomáshely vitt szerepet a hadsereg életében, főleg az élelmezés és szállásadás kötelezettségével. A fegyvergyártás feladataihoz túlságosan jelentéktelen hely volt, ezt elvégezte helyette a császárváros.

A többi iparág

Ezek után már csak a csekély számban képviselt iparágak vizsgálata következhetik.

Ilyen elsősorban a *tímárok* és *cserzővargák* csoportja, akik mint bőrfeldolgozók, bizonyos középponti szerepet kapnak a cipészek, csizmadiák, szíjgyártók és nyergesek hátterében. Három tímárról és két cserzővargáról tudunk. Ezek között igazi jelentőségre és gazdagságra csak az egyetlen Herüsch Sámuel tímár emelkedett. A város legtekintélyesebb polgárai között foglalt helyet, évi 200 forint jövedelemmel, kiterjedt szőlőkkel, szépen berendezett lakással, melyben íróasztal is állt. Amikor 1707-ben meghalt, jelentős készpénz-vagyont is hagyott hátra.

Mellette a másik tímár, Pirker Pál, aki pedig egy időben városi tanácsos is volt, nem tudott mesterségéből megélni, s áttért a fuvarozásra. A harmadikról, Hurnaus Simonról kevés, kezdeti adat szól, hamar kikapcsolódhatott a város életéből.

Ugyanígy a cserzővarga Merbach Hermann is. Csupán a másik cserzővarga, Hassel György emelkedett nagyobb tekintélyre, aki városi tanácsos lett. Jövedelmét kereskedéssel is gyarapította, de korán meghalt.

Az *asztalosok* vagyona földszerzésben nem mutat kiemelkedést. Csak az egy Nachtigal szerez közülük szőlőt, szántót. Általában jó körülmények között, háromszobás házakban élnek. Közülük egy, a valószínűen korán elhalt Hanstoviz, városi tanácsos volt. Ez az ipar tehát Pesten, ha nem is kiemelkedő, de igen jó jövedelemszerző lehetőségeket mutat. Az asztalosok valamennyien nívósan élnek mesterségükből. Ha nagyon gazdagot nem is

[82] Tudjuk, hogy a polgárjegyzék hiányos. Miután iparuk céhszabályokat kapott, nyilvánvaló, hogy kellett magyar nyerges polgároknak lakni a városban. Ingatlanszerzésükkel azonban más a helyzet. 1696-ban már 20 polgár él albérletben, ingatlan nélkül. Tekintve, hogy a telekkönyvben a magyar nyergesek nem szerepelnek, sőt olyan ismeretlen foglalkozású sem, akit nagy valószínűséggel azonosíthatnánk velük, fel kell tételeznünk, hogy a magyar nyergesek ipara nem jutott nagyobb jelentőségre.

találunk közöttük, viszont szegény sem akad. Pfeiffer Lőrinc mestersége mellett még sörrel is kereskedett.

Hasonló helyzetűek a *bognárok, kerékgyártók* is. A magyar Piry városi tanácsos, tekintélyes a német Hartl Henrik. Hartlnak több telkén kívül szántóföldje és rétje is van.

A *kádárok* falusias, mezőgazdasági kapcsolatú ipara a három mester képviseletében ugyancsak nem kiemelkedő, sőt elmarad az asztalosoké és bognároké mögött is. Ramler Ferenc, hogy mesterségéből megéljen, kifőzést tart fenn, amellett borral kereskedik; Ries Gáspár pedig sört ad el. Földje, egyéb ingatlana házán kívül csak Klimmer Mihálynak van. Pösenreiter évi jövedelme 1715-ben 30 forint.

A többi iparág, mely inkább a házkörüli szükségletekre szorítkozik, csak egy-egy képviselővel él a városban.

Jómódú közöttük a *kötelesmesterséget* űző Sax Simon városi tanácsos. Boltja és 4 köböl földje van. Lakása berendezésén is látszik a jómód. Egyedül van, versenytársai nincsenek.

Egyszobás házban lakik, szőlőt és rétet bír az egyetlen pesti *üveges:* Pressl Bertalan. Ez az ipar ekkor még szinte luxusnak számít. A leltárak felsorolásaiban is csak elvétve kerül elő egy-egy üvegholmi. A házak ablakainak üvegezésére pedig, úgy látszik, elég volt az egyetlen mester tevékenysége. A szegényebb rétegek nem ismerték még az ablaküveget.

Fazekas is csak egy van: Schach Mihály, aki a *kályhásmesterséget* is űzte. Egyszobás házban élt mesterségéből, föld nélkül.

A város egyetlen *takácsa* a hazai német Rubendunst Lőrinc. Ezt a háziiparnak számító mesterséget nagyrészt még a lakosság maga űzte. Lenvásznat, fonalat, rokkát több hagyatéki felsorolásban találunk.

Kéménysepről is csak egy van még ekkor: az olasz Francin János, ugyancsak szerényebb, egyszobás házban.

Mindezeken túl külön csoportot alkot az a néhány iparos, akinek foglalkozása a luxusipart vagy legalábbis az ehhez közelálló iparágakat képviselné.

A város kezdeti állapotára jellemzően ez a csoport meglepően szegényes.

A *kőfaragók* nem alkottak önálló céhet, a kőművesekkel voltak együtt. Kettőről van tudomásunk. Egyik, a svájci származású Fieg Jakab 1693-ban még legény volt, ilyen minőségben szerzett polgárjogot. A másik, Perger Tamás, 1696-ban albérletben élt, csak később szerzett házat. Fieg háza fából és vályogból készült.

Munkájuk csak előkelőbb házaknál adódhatott, ilyen pedig kevés volt az akkori Pesten. Vorstern Gáspár házáról tudjuk például, hogy építésénél kőfaragók is dolgoztak.

Festő csak egy tűnik fel, Karrasz János, aki a földvári vámháznál dolgozott. Csak epizódszerepe lehetett a város életében, mert neve sem az ingatlantulajdonosok, sem a polgárok között, sem az anyakönyvben nem szerepel.

Az *ötvösmesterséget* két szegény rác folytatta. Az egyik szegényes házban, tengődve élt saját bevallása szerint, a másik pedig csak albérlő volt.

Ide számíthatjuk még az egyetlen *pipakészítőt*, a rác Pipacsináló Lukácsot (egy szobájával, két albérlővel), valamint az egyetlen mézeskalácsost, Tempel Pált, aki házához csak a későbbi időkben szerzett réti földet.

Végül külön helyen kell szólnunk az úgynevezett *fürdős-* vagy *borbélymesterségről*. Ez a tevékenység határos, sőt a beavatkozások tekintetében azonos volt az orvosi mesterséggel. Képviselői ugyanakkor a kor által alacsonyrendűnek ítélt testi beavatkozások mellett a tulajdonképpeni fürdős- és borbélymesterséget is űzték. Társadalmi helyzetük sajátosan kevert. Egyrészt tevékenységüket alárendeltnek ítélik a tisztes kézműves ipar mellett, másrészt azonban kiemelkedőbb tagjai túlnőnek bizonyos mértékig az iparosok körén, és az orvosokkal, a szellemi foglalkozásúak iskolázott rétegével tartanak rokonságot.

Pesten is megvolt a tekintélyük kezdettől fogva: bizonyítja ezt az a tény, hogy az első tanácsosok között két fürdőst is találunk (Senigen Mihály, Pressl Pál). Wilhelm fürdős volt az, aki házbirtok nélkül, albérletben lakott, de ebben az időben Pesten a legtöbb könyvet birtokolta. A többségük jómódú (Pressl, Finck, Würnz).

Az egyetlen pesti gyógyszerész: Herold Szigfrid Henrik, aki két ízben is volt városbíró, már az iskolázott emberek közé tartozik. Tudott latinul, és műveltségét kézírása is bizonyítja. Az ő foglalkozása vált el leginkább az ipartól, egyedül képviselve egy később megjelenő társadalmi réteget: a szabadfoglalkozású értelmiségiek csoportját.

Tájékoztatást nyújtana az egyes iparágak jövedelemszerző erejéről a mesterek által foglalkoztatott legények száma is. Az iparoslegényekről fennmaradt adataink azonban korántsem teljesek, hiszen nem a céhek feljegyzésein alapulnak, hanem a tanácsülési jegyzőkönyvben megörökített, törvény elé való eseteken.

Következő táblázatunk ezeket az adatokat dolgozza fel, 1696-ig.

Az iparág	A mester	A legények neve	Száma
Ács	Gering Jakab	Ádám	1
„	Kühn Ábrahám	Bogner Fülöp	1
		Ismeretlen nevű	1
„	Hueber Ádám	Lehner György	1
„	Lenner János	Lucas Mihály	1
„	?	Marx	1
„	?	Marx	1
„	?	Rasch György	1
„	?	Russler Ferenc pallér	1
Kőműves	?	Péter	1
„	?	Jakab	1
„	?	Lehner Ferenc	1
„	?	Lintner János	1
„	?	Martin Tamás	1
„	?	Mittner Max	1
„	?	Schifflinger Tamás	1
Kovács	Suchentrunck Gy.	Mátyás	1
Fuvaros	?	Istók	1
„	Steinbrecher Gy.	László	1
Mészáros	Meches Jakab	Gergely	1
		Ismeretlen nevű	1
„	Fodor Gergely	Fest Pál	1
		Ismeretlen nevű	1
Gombkötő	Szemerédi B.	Debreceni Kis Istók	1
Cipész	?	Wüllersforfer J. Gy.	1
„	?	Ismeretlen nevű	1

Az iparág	A mester	A legények neve	Száma
Csizmadia	?	Cohus Gergely	1
„	?	János	1
„	Szőllősi Pál	Szabó N.	1
		Ismeretlen nevű	1
„	Torpis György	Ismeretlen nevű	1
Pék	?	Wittman János	1
Kádár	Ries Gáspár	Binder Mihály	1
„	?	Wenzinger Simon	1
Bognár	Hartl Henrik	Auer Gáspár	1
„	?	Stober Krisztian	1
Tímár	?	Ismeretlen nevűek	2
Lakatos	Röck György	Kiringer János Simon	1
Molnár	?	Molnár Mihály Sándor	1
„	?	Staab János	1
Fogadós	Heissler Lőrinc	Bartberger András pincér	1
„	Jaskó Mihály	Ismeretlen nevű	1
Sörfőző	Proberger Jakab	Ismeretlen nevűek	2
Gyógyszerész	Herold Szigfrid	Ismeretlen nevűek	2

Iparágak szerint a legények száma összesen:

ács	9	pék	1
kőműves	7	kádár	2
kovács	1	bognár	2
fuvaros	2	tímár	2
mészáros	4	lakatos	1
gombkötő	1	molnár	2
cipész	2	fogadós	2
csizmadia	5	sörfőző	2
		gyógyszerész	2

Még a nyilvánvalóan hiányos statisztika is mutatja a valóságot: a legtöbb legényt, munkaerőt az építőipar, az ácsok és kőművesek foglalkoztatták. Utánuk a magyar ruházati ipar képviselői, a csizmadiák következnek, majd a mészárosok és a molnárok.

Ha a mesterek névsorát tekintjük, nem állapíthatjuk meg bizonyosan, hogy az egyes mesterek valójában hány legényt foglalkoztattak. Csak annyi bizonyos feltétlenül, hogy Herold patikájában, Proberger sörfőzőjében és Herüsch tímárműhelyében egynél több munkaerő dolgozott, mivel az adóösszeírás kifejezetten többesszámban beszél. A többi mesternél azonban, ahol az összesítés két legényről emlékezik meg, a számszerűség nem bizonyos, mert a második legény említése mindig név nélküli. Így könnyen lehetséges, hogy ugyanaz a legény van megemlítve másodszor is, akinek a nevét ismerjük.

Az iparágak jövedelemszerző és termelőerejére azonban e gyér adatok is vetnek valami világosságot. Lényegében az előzőkben megállapított tendenciát tükrözik. Kiemelkedő helyet foglal el a városfejlődésben döntő jelentőségű építőipar, továbbá a mindennapi szükségletek iparágaiból a magyarok kezdeti előretörését jelentő csizmadiamesterség és a mészárosok, molnárok élelmezési ipara. Mindezen kívül a többi iparág egy-egy mester

vagyonos egyeduralmát bizonyítja, mint Herüsch, Proberger vagy az egyetlen patikus Herold esetében — amennyiben őt is az ipar körébe számítjuk.

Feltűnő, hogy a rác ipart egyetlen fennmaradt legénynév sem képviseli. A legények túlnyomórészt németek, egy-két magyar kivétellel. Az így kialakuló kép tehát nemzetiségi tekintetben is megfelel annak a jövedelemszerző aránynak, melyet már megfigyeltünk.

Felsorolva az iparágak képviselőit, úgy látjuk, hogy Pest egyelőre igen szerény helyet foglalt el a városfejlődésben, hasonlóan a többi török által tönkretett városi településhez. Az iparágaknak azt a differenciáltságát, finomabb mesterségekre, városi ízlésre és kulturáltságra való tagoltságát, mint amelyet a Felvidék szabad királyi városaiban láthatunk, itt hiába keresnénk.[83]

Természetes adottságai azonban, mint a kereskedelmi úthálózat és a mindennapi szükségletek alapvető iparágai, ugyanakkor friss és reményteljes fejlődés kezdeti lendületét mutatják. Nyomon követhető, miként kel versenyre a bécsi gyarmatosítás törekvéseivel a magyar elem. A kezdeti időben, úgy látjuk, döntően kiveszi részét a város ipari fejlődésében, egészen addig, míg az állami kormányzat és a Rákóczi-szabadságharc szerencsétlen vége a további magyar előretörést meg nem akadályozza.

Az a tendencia, melyet a földvagyon birtoklásánál figyeltünk meg, hogy a mezőgazdaságból kinövő iparágak mutatják elsősorban a fejlődést, ezekben a közelebbi vizsgálatainkban is töretlenül mutatkozott. A vendéglátó- és szállítóipar jelentőségéhez csatlakozó mindennapi szükségletek iparágai ugyanis szintén mezőgazdasági környezetre vezethetők vissza, amennyiben tekintetbe vesszük, hogy a szabók, cipészek, csizmadiák, gombkötők tevékenysége a falusi jellegű háziiparból nőtt ki.

Mindehhez azonban most már új szín is járul: az építőipar, az ácsok és kőművesek jelentőségének fokozódásával. A pesti kőművesek éppen a XVIII. század első éveiben, mikor az ipari termelés még hanyatlást mutat és a mezőgazdaság jelentősége fokozódni látszik, városias alkotótevékenységet fejtenek ki. Kalcher Márton 1699—1701-ben építi a Glöckelsberg-palotát. Drencker Mátyás pedig 1703-ban az iskolát, és 1715—1722-ben a pálos kolostor (ma: Hittudományi Akadémia) máig fennálló déli szárnyát. A kézművesipar általában, ezzel egyidejűleg, érvényre juttatja a városfejlődés német jellegzetességeit is.

3. A KERESKEDELEM

A bécsi kormánynak nem az volt a szándéka, hogy Pest — méghozzá jó termőföldek nélkül — olyan falusi jellegű mezőváros maradjon, mint amivé a hódoltság idején lett, s mint amilyen típusú mezőváros a Nagyalföldön igen sok volt.

A kormány gazdasági politikája a maximális haszon elvén alapult, de a kamaraigazgatóság élére kinevezett Werlein báró már kezdetben észrevette,

[83] Vö.: Demkó Kálmán: A felsőmagyarországi városok életéről a XV—XVII. században. Bp. 1890. — Kerekes i. m.

hogy nyers erőszakkal nem éri el célját. Az adókat csak akkor lehet behajtani, ha az adóalanyt nem teszik tönkre, sőt, biztosítják számára adott körülmények között azt a fejlődést, mely viszonyainak legjobban megfelel.

Közvetlenül a város felszabadulása után ugyanis az volt a terv, hogy állami, azaz kamarai kézbe kell venni a bor- és sörmérést, a mészárszékeket, a közvetlenül befolyó jövedelmek érdekében. 1688-ban azonban Werlein már keresztülvitte, hogy mindezeket a kereskedelmi forgalmat jelentő iparágakat magánkézbe bocsássák vissza. Mint egy más helyen való nyilatkozatából kiderül, Pestet ő már ekkor „jövendő vásáros hely"-nek látta. Azzal érvelt, hogy ha elveszik a lakosság kedvét a vállalkozásoktól, az elszegényedik, és akkor az adókat sem lesz lehetőség behajtani.[84]

A későbbi fejlődés teljes mértékben igazolta az 1691-ben elhunyt Werleint, s az adókivetések történetét nyomon követve láthatjuk, hogy ez minden súlyos megterhelés mellett is a lakosság anyagi gyarapodását jelzi egészen a századforduló idejéig. Már 1688-ban hetivásárokat engedélyeznek Pesten, 1690-ben pedig a város országos vásárok tartására kap engedélyt. 1692-ben a kövezetvám révén új, vásártartással kapcsolatos jövedelemre tesz szert Pest, és az 1698. évi adóbehajtások már a kereskedelmi forgalom „gyümölcsének" is tekinthetők. 1696-ban különben az adókivetési ügyeket felülvizsgáló bizottság elnöke, Palm kamarai tanácsos is kijelentette, hogy Pestnek kereskedővárosnak kell lennie.

A bécsi kormányt és Werleint a puszta haszon elve vezette, semmi más. Ha a város jó termőföldekkel rendelkezik, akkor bizonyosan parasztvárossá igyekezett volna tenni Pestet. Az, hogy választása a kereskedelemre esett, mutatja: észrevette a földrajzi adottságból és más helyi körülményekből folyó lehetőségeket. Ugyanakkor pedig ezzel, szándékán kívül, régi hagyományaira alapozta a város fejlődését.

Pest még 1541-ben is, közvetlenül a török hódítás előtt, a hazai kereskedelem központja volt. Különösen marhavásárai, ló- és borkereskedelme volt híres.[85] A hódoltsággal természetesen mindez elpusztult, s az újratelepülő város lassan meginduló kereskedelmi élete éppúgy a bécsi gyámkodás alatt állott, mint az ipari élet. Sőt, a bécsi kereskedők arra tettek kísérletet, hogy a pesti kereskedés irányítását magukhoz ragadják.[86] Ez azonban nem sikerült.[87]

A kereskedők Pesten megjelent csoportjai jellemzik egyúttal a kereskedelem helyzetét is. Már a polgárság elhelyezkedésénél megfigyeltük, hogy az első periódusban német kereskedők még nem telepednek meg. E kezdeti időkben Pest nem volt eléggé rendezett, kívánatos terület, s így inkább csak a hódoltságkori kereskedőhagyományok éltek tovább, az itt megjelenő örmények és rácok személyében.

A török alattvalók akadálytalan kereskedését az osztrák tartományokkal már a bécsi béke egy záradéka biztosította 1615-ben, mely azután, ha sok nehézség árán is, de alapul szolgált az ozmán hatalom alatt álló örményeknek, görögöknek és románoknak, hogy kereskedelmi tevékenységükkel

[84] Tóth: Pest közterhei. 215, 217, 232.
[85] Paulus Jovius: Historiarum sui temporis. Firenze, 1550—1552. Lib. XXIX. — Oláh, Nicolaus: Hungaria. Attila. Szerk. Juhász L. Bp. 1938.
[86] Tóth: Pesti önkormányzat. 111.
[87] Uo.

még a szepességi városok körzetét is befolyásolják.[88] Ezek a kereskedőelemek bizonyos nemzetközi szerepben otthonosan mozogtak az egymással szembenálló két nagyhatalom területén, s míg a magyar kereskedés megbénult, a török alattvalók üzlete, keleti és nyugati áruk közvetítésével, nagyfontosságú lett.

Pest régi, mezőgazdasági eredetű kereskedése megszűnt. A marhakereskedelmet a bécsi állami monopólium tönkretette, a város egyetlen marhakereskedője, a magyar Domány János 1696-ban már felhagyott üzleteivel, és szerény házába húzódva, a rácok negyedében földművelésből élt.

A borkereskedésnek a jövedelmi forrásokban viszont sok nyomát találjuk. Jellegzetessége azonban, hogy csupán mellékfoglalkozásként, jövedelemkiegészítésként szerepel fuvarosok s egyes, rendesen jobbmódú kézművesiparosok jövedelmei között, mint azt már láttuk, a sörrel való kereskedéssel együtt. Hiszen ez a helyi jelentőségű, szerény adás-vétel nem léphetett a nyomába a hódoltság előtti, országos arányú borkereskedésnek, amikor Pest piacán a töröktől később teljesen elpusztított déli szőlővidék, a Szerémség borai jelentették az egyik legkitűnőbb kereskedelmi cikket.[89]

Hasonlóképpen a zöldséggel, kerti veteményekkel való piaci kereskedés is ilyen alárendelt jelentőségű, többnyire mellékes jövedelemforrás (Braunsreiter, Linzer János esetében).

Az egyedüli mezőgazdasági áru, melynek adás-vétele főfoglalkozás, sőt vagyonosodási forrás: a gabona. A két pesti gabonakereskedő már az első letelepedési periódusban felbukkan a városban, s közülük egy magyar (Forgács Istók). A másik (Versegi) hihetőleg örmény vagy görög eredetű.

A magyar Forgács Istók hamar eltűnik. A másik viszont tekintélyre, vagyonra tesz szert. Verseginek földje, szőlője, majorja van, amikor meghal, s tekintélyes állatállománya. Versegi családjában jászberényi kapcsolatok figyelhetők meg, s gyermekei német polgárokkal és magyar nemesekkel vegyesen kötnek házasságokat.

A városi hagyományú kereskedés legrégibb formája azonban a vegyes árucikkekkel való üzletelés. A felvidéki szabad királyi városok gazdag kereskedői is ebbe a típusba tartoznak még a XVII. században.[90] Pesten is ezekből van a legtöbb. Emmanuel, Augustin, Samhamer, Peringer és feltehetően Ratwanovicz is ilyen szatócs, vegyeskereskedő. Samhamer Mihály fennmaradt üzleti leltára bizonyítja, hogy Pesten is, az országos viszonyoknak megfelelően, az ilyen vegyesboltokban a ruhakelméktől a levélporzóig és citerahúrokig mindent meg lehetett találni.

Ezek között is legjelentősebb volt azonban a török árukkal kereskedő rác Emmanuel Miklós üzlettevékenysége. Amikor 1736-ban meghalt, 10 000 forint készpénzt hagyott hátra, ugyanennyi értékű dohányárut, s külön üzleti lerakatot Temesváron. A többi, csupán helyi jelentőségű pesti kereskedőével ellentétben az ő összeköttetései messzenyúltak. Magyar nemességet szerez; fiai közül a legidősebb folytatja a kereskedést, másik fia azonban már katonatiszt, a harmadik pedig postamester Lugoson.

[88] Horváth Mihály: Az ipar és a kereskedés története Magyarországban. Buda, 1840.
[89] Oláh i. m.
[90] Szekfű i. m. — Kassai példa: Kerekes i. m.

Kereskedelmi tevékenysége tehát a patríciusok sorába emeli, illetve magasabb társadalmi rétegbe juttatja.

A speciális árukkal kereskedők elsősorban jelentős csoportja a posztókereskedőké. 1696-ban már mind az olasz Brean Móricnak, mind a német Sauttermeisternek évi 3000 forint jövedelme van. Mindkettő a kialakulni kezdő városi patrícius réteg tagja: városi tanácsosok, sőt Sauttermeister később városbíró lesz. Utóbbinak családi kapcsolatai is jelentősek: a tekintélyes Mosell jegyző a sógora. A harmadik posztókereskedő, a komáromi rác Csisak Jeremiás már csak abaposztóval, vagyis az alacsonyabb társadalmi rétegeknek való ruhaanyaggal kereskedett. Komáromban lakott, a városban csak háza és boltja volt, ami megint vagyonosságát mutatja. Hasonlóképp nem lakott állandóan a városban Markhel János selmecbányai kereskedő sem, aki mint magyar nemes, a szabad királyi városok patríciusságát képviselte.

A vaskereskedő Hassan Jánosnak 1696-ban évi 1000 forint jövedelme volt. Ő is a város tekintélyesebb, műveltebb elemeinek képviselője, mint iskolázott kézírása és a lakásában álló íróasztal is bizonyítja. Üzlete nagyfontosságú volt, raktárában megtalálhatók a különböző ipari és mezőgazdasági munkaeszközök, a konyhai felszerelés tárgyai, lakatok, zárak, ajtóvasak.

Építőanyaggal kereskedett a cseh származású Scopek Ferenc, akiből ugyancsak városi tanácsos, fiából pedig nagytekintélyű városi főjegyző lett.

Rajtuk kívül még különböző rác kereskedők nevei bukkannak fel, mint Szabó Gáboré, aki később gazdálkodó lett, Raab Mihályé, Szappanos Miklósé, Cziprovicz Péteré. Ezek nem vagyonosodtak meg. Szerény keretek között élve, bizonyára az alsóbb rétegek szegény vásárlókörzetét elégítették ki.

Pest kereskedői között tehát éles különbségek észlelhetők. A legvagyonosabbak a polgárság legműveltebbjeit képviselik, mint a történeti könyveket őrző Emmanuel, az iskolázott kézírású Sauttermeister és Hassan. A legtöbben a város patrícius rétegébe emelkedtek. Gyarapodásuk nyilván azzal is összefüggésben áll, hogy üzleti tevékenységük speciális ágában aránylag egyedül álltak, illetve kevés versenytárssal kellett megküzdeniök az új fejlődésnek induló városban.

Messzenyúló üzleti összeköttetéseket azonban, a helyi jelentőségen túl, így is kevésnél: Emmanuelen kívül csak a valószínűen bécsi Hassannál és a posztókereskedőknél sejthetünk. Áruikat nyilván Bécs közvetítésével kapták.

A többiek viszont, akik elől a gazdagok elvették a nagyobb lehetőségeket, csak szűk, helyi jelentőségben, vagy éppen egy-egy utcakörzet, szegényebb negyed számára tevékenykedtek, mint azok a szegény rác iparosok, szabók, akik foglalatosságuk kezdetlegesebb fokán, a sajátmaguk készítette öltönyöket maguk is árulták a piacon (pl. Georg Ferenc).

A pesti kereskedők esetében tehát főleg a németség előretörését szemlélhetjük. Leggazdagabbjaik életnívó és műveltség dolgában az iparosok fölé emelkednek, hidat alkotva a kialakuló városi patrícius réteg s ezen keresztül a később megszülető, iskolázott városi hivatalnokgárda felé.

4. A HÁZBIRTOK

Házbirtok és polgárjog a kezdeti időkben egyet jelentett. Polgárjogot csak az kaphatott, aki házat szerzett, illetve telket, melyre házat épített. Az ingatlanbirtoklás tehát előfeltétele volt a városi előjogokban való részesedésnek.

A régi, városi hagyományokon túl ez a feltétel az újjáépítési politika szerves része volt. A bécsi kormányzatnak is érdekében állott, hogy az elhagyott házak gazdát találjanak, a rombadőlteket kijavítsák, az üres telkeket pedig beépítsék.

1696-ban a tanácsülés újból, erélyesen megismétli a polgárjog szerzésének ezt a feltételét.[91] Úgy látszik azonban, hogy a szabálynak ez az erélyes ismétlése éppen a gyengülés jele. 1696-ban már többen megkapják a polgárjogot ház nélkül, azzal a kikötéssel, hogy rövidesen házat szereznek. Wilhelm fürdős is így lesz polgár 1696-ban, de még 1704-ben bekövetkezett halálakor sem volt háza. A polgárjogot mégsem vonták vissza tőle. Nem ő volt az egyetlen: az adóösszeírás bizonysága szerint ekkor már nem kevesebb, mint 20 polgár élt háztulajdon nélkül, albérlőként a városban. E házbirtok nélküli polgárok kis csoportja alkotta a megszakítás nélküli átmenetet a zsellérek nincstelenjei felé.[92]

Mindezeken túl azonban a házbirtoklás ténye a polgárság körében általános volt, s ebben nincs különbség vezető hivatalnok vagy szerényebb iparos, földműves között. A különbség a ház külső alakjában, megépítettségében, építőanyagában, nagyságában, a szobák számában mutatkozott.

A házak külső alakjáról forrásaink alig emlékeznek meg. Inkább ismerjük azonban az építőanyagot és a szobák számát. Az életnívót, a társadalmi osztálykülönbségeket tehát elsősorban ezeknek az adatoknak segítségével kell lemérnünk.

A pesti házakat az építőanyag szempontjából a következő csoportokba oszthatjuk: kőház, fa- és vályogház, vályogház, vályogkunyhó, földalatti kunyhó.

Az utolsó csoport már túl is lépi a „házbirtok" fogalmát, míg a fa- és vályogházak esetében a határ elmosódó. A források feltűnően kevés helyen emlékeznek meg ugyanis faszerkezetes házakról, tisztán fából épültről egyetlen egyszer sem. Említés esik azonban emeletes vályogházakról, ami faváz nélkül elképzelhetetlen. Így bele kell nyugodnunk, hogy az adatok nem pontosak: nyilván sokkal több esetben épült a ház faszerkezettel, mint ahányszor a források azt megemlítik.

A házak első csoportját tehát a kőházak alkotják. Ezek között is vezető helyen a legnagyobb szobaszámmal rendelkező, már-már palotának nevezhető épületeket találjuk. Pest legnagyobb magánépülete Willffersheimb Miklós és Vorstern Kristóf élelmezési főbiztos 18, illetve 16 szobás, hatalmas telektömbön elnyúló lakóházai voltak.

Hoffer Ferenc kamaraigazgatósági tanácsos kilencszobás és Vorstern Gáspár Sebestyén élelmezési igazgató hatszobás otthona ugyancsak az

[91] Tanácsülési jegyzőkönyv.

[92] Csak további részletes kutatások deríthetnék ki, hogy a házatlan polgárok száma 1696 után mennyire maradt jelentős. Az eddig ismert adatok alapján úgy látszik, hogy polgárjog és házbirtok összefüggése azért eléggé szigorúan megmaradt a XVIII. század folyamán.

előkelő házakhoz számítható. Az utóbbiról azt is tudjuk, hogy kőfaragók dolgoztak rajta, tehát díszes épület lehetett.[93]

A hatszobás házakhoz csatlakozik még Heissler Lőrinc tulajdonában a Fehér Hajó vendégfogadó, Pest legelső szálláshelye. Ötszobás ház is csak kettő volt: az egyik Schweidler Krisztián hadnagy kétemeletes háza, a másik pedig Bobics János gazdag rác szűcsé.

Pest „reprezentatív" házainak ezeket a négy szobán felüli épületeket tarthatjuk. A négy és egy szoba közötti lakóházak általánosabbak. Szembeötlő, hogy a kamaraigazgatóság főhivatalnokai építették a legelőkelőbb házakat. Jellemző a különben visszaszorított rácokra is, hogy leggazdagabb képviselőik felvették a versenyt az állami közigazgatás előkelő németjeivel — legalább a szobák számában. Magyarokat négynél több szobás lakóházban nem találunk.

Kimutatás szerint:[94]

18	szobás	házban	lakik	1	család
16	„	„	„	1	„
9	„	„	„	1	„
6	„	„	„	2	„
5	„	„	„	2	„
4	„	„	„	14	„
3	„	„	„	40	„
2	„	„	„	72	„
1	„	„	„	76	„

Mindenekelőtt külön elbírálás alá esnek a fogadósok, akiknek foglalkozásukhoz volt szükséges, hogy több szobát tartsanak. A szobaszám azonban itt is jelöli a nívókülönbségeket, az osztályozást, melyet különben szigorúan meg is szabtak. Bár pesti adataink erről nincsenek, Buda város 1701. május 25-i tanácsülésén a következő osztályokba sorolta a fogadókat:

Kis fogadó: 3 szoba, istálló 8 lóra, fizet 12 tallért.
Közepes fogadó: 4 szoba, istálló 12 lóra, fizet 18 tallért.
Nagy fogadó: 6 szoba, istálló 18 lóra, fizet 24 tallért.[95]

Bár az istállókról nem tudunk, szobaszám szerint úgy találjuk, hogy a pesti fogadók mindegyike besorolható ebbe az osztályozásba. Ez a rangsorolás, az épület nagysága, befogadóképessége szerint, egészen reális és bizonyára Pesten is érvényesült.

Eszerint:

Legkisebb fogadó: Fehér Bárány (Nehrer Márton), 2 szobával
Kis fogadó: Fehér Rózsa (Jaskó Mihály, majd Lessl Jakab)
Fehér Ökör (Reitter Egyed)
Arany Szarvas (Heissler György)
Arany Horgony (Eyserich Sámuel)
mindegyik 3 szobával

[93] A Vorstern Gáspár Sebestyén házán dolgozó kőfaragók számlája a Samhamer-hagyaték iratai között: Test. a. a. 127.
[94] A kimutatás természetesen nem teljes, hiszen nem minden ház szobaszámát ismerjük. Csak az arányt mutatja.
[95] Ballai: Magyar kocsmárosok. 97.

Közepes fogadó: Arany Sas (Eschenbrugger Fülöp)
Fehér Ló (Soeur János)
Fekete Sas (Lehner Mihály)
mindegyik 4 szobával
Nagy fogadó: Fehér Hajó (Heissler Lőrinc), 6 szobával

Mindez az 1696-i állapotra érvényes. A legtöbb fogadó tehát kisméretű volt Pesten, sőt, volt egy méreten aluli, két szobás is (Fehér Bárány). Nagy fogadó csupán a Fehér Hajó volt.

Ami most már a lakásviszonyokat illeti, úgy látjuk, hogy a legnagyobb épületekben, a legtágasabban, a kamaraigazgatóság kiválasztott német főhivatalnokai laktak — 6—18 szobás otthonaikban. Ők emelték a török pusztítás után Pest legszebb házait. Ezek külsejéről ugyan semmi leírás nem maradt fenn, de hogy a kor viszonyaihoz mérten csinos magánpaloták építkezésére volt a városban lehetőség, arra alig néhány évvel későbbről már biztos adataink vannak. 1699-ben kezdte el építeni Heissler főhadbiztos volt telkén a Glöckelsberg-palotát Kalcher Márton, a helybeli kőművesmester. Az, hogy nem tudta befejezni, csak halálán múlott. Esete azonban példa rá, hogy a pesti előkelőségek városias, magasabb igényeit ekkor már helybeli iparosok is kezdték kielégíteni.

Mindezektől a főhivatalnok-palotáktól nagy távolságban találjuk azonban nemcsak a polgárság, de még a vármegyei nemesség házait is. Szobaszám tekintetében még a gazdag rác Bobics János szűcs tudja legjobban megközelíteni az előkelőket, ötszobás házával. A megyei nemességnek és a polgárság előkelőbbjeinek általában csak négy szobája van.

Sőtér alispán 4000 forintos költséggel épült kőháza is csak négyszobás. A nemesek közül csupán Karpfensteinnek, Semberynek és Szeredynek van még négy szobája (az utóbbinak már albérlőkkel). A többi nemes inkább csak három szobában lakik (Lendvay, Szunyogh, Sőtér Tamás szolgabírák, Kászonyi megyei biztos, Tóth Mihály esküdt), de van, aki csak két szobában (Zoltán megyei biztos, Suppán megyei jegyző, Ficsór hadnagy özvegye). Négy szobája van még a magyarok között a gazdag mészárosnak, Fodor Gergelynek (igaz, hogy két albérlővel).

Tovább figyelve a magyarokat a polgárság soraiban, három szobája csak Szöllösy csizmadiának és Tatár Istvánnak van, a plébánoson kívül. A többi magyar két-, illetve inkább egyszobás házakban húzódik meg, még a jómódú fuvarosok is, gyakran albérlőkkel — jelezve, hogy a magyarság körében a lakásigények nem voltak különösen magasak.

Ezzel szemben a németeknél még a kisebbrangú hivatalnokok is átlag négy szobában laknak (Kohlbacher, Leistner, Köppl vámszedő, Mosell jegyző). Sőt Hueber Ádám ácsmesternek is négy szobája van. Három szobában pedig igen sokan laknak. Elsősorban a jobbmódú, a patríciussághoz közelálló iparosok: Proberger sörfőző, Kalcher és Drencker kőművesek, Meches Jakab mészáros, Döpfl és Hauer pék, Röck lakatos, Riedt, Pfeiffer és Korb asztalosok, Modauer esztergályos, Herüsch tímár, Klimmer kádár, Würnz fürdős.

A rácok viszont a magyaroknál is kisebb lakásigényűek. Bár az öt szobával rendelkező Bobics szűcs közülük való, egy-két kivétellel a rácok mind két- és egyszobás lakásokban laknak, a legtöbb azonban egy szobában.

Ha a házak külső megjelenését tekintjük, az adóösszeírás németek házára sohasem mondja, hogy szegényes, csak egy esetben, Pichler cipésznél. Magyaroknál és rácoknál azonban ez inkább előfordul.

Különösen kitűnik ez a rác igénytelenség, ha a vályogházak statisztikáját tekintjük. A vályogházak tulajdonosai közül:

német	5
magyar	5
rác	12
horvát	1
szlovák	2

Ebben a két vályogkunyhó is benne van, melyek közül az egyik egy rácé, a másik egy szlováké (Rácz Safko napszámos, Hatnyavicz földműves). Földalatti üregben az összeírás szerint egy német ácslegény (Prunmayer Vitus) és egy rác napszámos (Markovics Sobota) lakik.[96]

Az adóösszeírás szerint ellenben „csinos" házban lakott a magyar Ficsórné és Fische Márton napszámos, a szlovák Daco puskaműves, a német Pressl Bertalan üveges és két rác napszámos: Saria és Marko.

Az, hogy valakinek egy időben lett volna több háza, ritkább eset. Két háza volt egy időben Finck János fürdősnek, Eyserich Sámuel kereskedőnek, Proberger sörfőző-városbírónak, Eschenbrugger fogadós-városbírónak, Emmanuel rác kereskedőnek, Csizmadia Mihály özvegyének, Bittner hadnagynak és Halas Angelika rác kocsmárosnak. Utóbbi négynek a házai azonban egy udvarban álltak: két kis ház, egy telken.

Mindezek az adatok azt mutatják, hogy a pesti lakásigények nem voltak különösen magasak. A kamaraigazgatóság előkelői és a város többi lakosa között óriási lakáskülönbségek voltak. Ehhez a főtiszti réteghez viszonyítva a vármegye nemessége is messze elmaradt. A polgárság soraiban azonban a feltörekvő német iparosok már magasabb igényeket árulnak el, míg a magyarok, s főleg a rácok, néhány kivételtől eltekintve, általában az igénytelenebb lakosságot képviselik.

[96] Itt is tekintetbe kell vennünk, amit a rácokról mondtunk — vö.: 66. jegyz.

IV. INGÓ VAGYON

A város jellege, a jövedelmek eredetének kérdésén túl, további megvilágításra vár. A polgárok házatája, lakásberendezése mennyit tükrözött a városi kultúrából?

Az 1686 és 1696 közötti pesti lakosság köréből 62 hagyatéki leltár maradt fenn, s ezekből 50 leltár vonatkozik a szorosabban vett polgárság: az iparos-kereskedő-gazdálkodó lakosságra. A zsellérek köréből ez időből nem maradt fenn ingóságokat kimutató leltár. Foglalkozási megoszlás szerint

4 kereskedő
41 iparos
3 gazdálkodó
1 halász
1 napszámos

hagyatéki leltára maradt fenn az első évtizedben bevándorló lakosság köréből.

E leltárak nem mind egyenlő értékűek. Több esetben már csak az özvegy halála után készültek, s így nem adnak teljes képet a még korábban elhunyt családfő környezetéről, vagyoni állapotáról. Más esetben az inventárium szűkszavú, nem sorol fel mindent, csupán megemlíti: „a többi holmi oly rossz állapotban, hogy nem méltó az említésre" — más helyen pedig egyszerűen megjegyzi: „a többi ruhanemű az özvegy és a gyermekek használatában". Több esetben pedig nem is indokolja a szűkszavúságot.

Nyilvánvaló, hogy kimerítő teljességet nem szabad ezekben az inventáriumokban keresnünk. Adataik azonban így is irányadók, mert ha teljességükben nem is, de lényegi, fő vonásaikban mégis csak híven tükrözik a vagyoni állapotot. A különleges, a jómódra valló, jó állapotban levő holmikat ugyanis mindig megemlítik, csupán a rosszat, a jelentéktelent hanyagolják el. Ha tekintetbe vesszük is, hogy az apróbb holmik szétajándékozása, elrejtése már a leltár időpontja előtt megtörtént, a nagyobb és nehezebben mozdítható ingóságokról, tehát éppen az életnívót mutató bútordarabokról, lakásberendezési tárgyakról eléggé jellemző tájékoztatást kapunk.

Nem minősíthetjük például puszta véletlennek, hogy a leltárak csupán kereskedők és iparosok bútorait sorolják fel, ellenben a három gazdálkodó, a halász és a napszámos esetében csak készpénzről, edényekről, ruhákról s boroshordókról emlékeznek meg. Ebből természetesen nem az következik, hogy az utóbbiaknak egyáltalán nem voltak bútoraik, de joggal feltételezhető: igen csekély számban s igen jelentéktelen értékben.

Figyelemre méltó az is, hogy e leltárak különböző időpontokból maradtak fenn. A legrégibb 1693-ból, a legkésőbbiek 1736-ból. Emberöltőnyi távolság

ez, s így természetes, hogy nem egyetlen, adott időpontot rögzítenek, hanem egy egész nemzedék életidejét.

Mindezek előrebocsátása után felsoroljuk a pesti polgárság ingó vagyonát.

1. KÉSZPÉNZ-VAGYON

62 ismert leltárból készpénz-vagyont 28 leltár említ. A vagyon sorrendjében:	Ft	kr
Emmanuel Miklós vegyeskereskedő (1736)	10 000	—
Herüsch Sámuel tímár (1707)	4 976	—
Bobics szappanfőző-fivérek (1712)	2 388	—
Antonovics János szűcs (1718)	1 675	—
Kászonyi Tamás megyei biztos (1735)	1 107	10
Sőtér Ferenc alispán (1703)	1 000	—
Erny Sebestyén cipész (1712)	700	—
Manolovich Miklós szappanfőző (1720)	555	—
Banowsky Jakab mészáros özvegye (1693)	510	—
Pistori János halász (1725)	450	—
Pinder Márton kocsmáros (1719)	300	—
Oberaigner Ferenc postamester (1723)	243	—
Herold Szigfrid gyógyszerész (1704)	108	—
Házi Márton gombkészítő (1719)	80	—
Stacho András gazdálkodó (1717)	80	—
Heissler György fogadós (1711)	73	—
Forgácsné Zweta özvegy, gazdálkodó (1705)	61	41
Durchenwald János sótiszt (1712)	55	10
Röck György lakatos (1730)	54	—
Modauer György esztergályos (1717)	52	—
Mair Krisztián nyerges (1706)	44	—
Ormosdy Jakab szabó özvegye (1710)	42	—
Pichler Mihály cipész özvegye (1714)	29	—
Wittmayer Mátyás cipész (1709)	13	—
Augustin György vegyeskereskedő (1736)	11	60
Stanovics Mátyás szabó (1735)	10	—
Neideker György kocsmáros (1700)	8	—
Kleinhackl György pék özvegye (1701)	3 aranydukát	

A táblázat tanulságait levonva szembetűnő, hogy a kezdettől fogva 1712-ig, tehát a Rákóczi-szabadságharc leveréséig tartó, legkevésbé fejlődésképes periódusban csaknem 50%-os arányban —14 közül 6 — szerepel a leltárakban 100 forint fölötti készpénz-vagyon; kettő többezer forintos, tekintélyes összeg.

Az első Banowsky mészáros özvegyének 510 forintos készpénz-hagyatéka 1693-ból. Ez az adat mutatja a mészárosságnak jó anyagi helyzetét a visszafoglalt városnak már legkorábbi időszakában. Pedig az özvegy leltára már nem ad teljes képet a valamivel előbb elhunyt mészáros vagyonáról.

700 forinttal rendelkezik egy cipész a szatmári békekötés utáni évben (Erny Sebestyén), tehát akkor, amikor a város gazdasági élete a mélyponton áll. Ugyanebben az évben szerepel a Bobics szappanfőző-fivérek 2388 forintja. A szabadságharc csúcspontjának évében, 1707-ben elhalt Herüsch pesti tímár 4976 forintnyi készpénzt hagyott hátra.

Tekintetbe véve a későbbi évek adatait is, azt látjuk, hogy mindenkit messze meghaladó, 10 000 forintos nagy vagyonnal egy rác vegyeskereskedő, Emmanuel Miklós rendelkezett. Hagyatékának felmérése azonban már csak a legkésőbbi időben, 1736-ban történt.

Az összegek nagyságát vizsgálva feltűnik, hogy nemcsak a lista első helyezettje rác, Emmanuel Miklós személyében, hanem leszámítva az osztrák származású Herüsch Sámuel tímárt, aki a második, a harmadik, a negyedik és a nyolcadik helyen is rácot találunk: Bobics szappanfőző, Antonovics szűcs és Manolovich szappanfőző személyében. Egy kivételével valamennyi rác készpénze meghaladja az 1000 forintot, de a leszámított eggyé is 500 forint fölé emelkedik.

Fő pénzgyűjtőknek tehát a rácok bizonyulnak, ugyanakkor azonban, mint a lakásberendezések vizsgálatánál látni fogjuk, otthoni környezetük szegényesebb, olcsóbb bútorzatú, mint a németeké. A készpénz-vagyon tehát inkább csak a takarékossági hajlamot méri, s nem az életnívót. Következtethetünk ugyan belőle a rác szappanfőző- és szűcsipar virágzására, a városi kulturáltság fokát azonban inkább a házi környezetben megnyilvánuló igények jelzik.

A 18 iparos mellett 2 gazdálkodó is szerepel a készpénz-vagyonúak között, de egyik hagyatéka sem éri el a 100 forintot.

2. ÁLLATTARTÁS

Láttuk, hogy a lakosság jövedelemforrásaiban, főleg kezdetben, nem szabad a városias vonatkozást túlbecsülnünk. Igaz, hogy a földművelés viszonylag csekélyebb számú embernek nyújtott főfoglalkozást, mindezen felül azonban a város életének erős mezőgazdasági vonatkozásai maradtak.

A föld kevéssé volt alkalmas a megművelésre, de annál inkább használták legelőnek, állattartás céljaira. A fennmaradt 62 ingósági leltár csupán 24 esetben nem sorol fel semmiféle állatot.

Bár a leltárak időben egy nemzedék életidejét átfogó adatai nem alkalmasak arra, hogy egyetlen időpontra, különösen az első évtized idejére szilárd megállapításokat tegyünk, valami tájékozódást mégis kaphatunk. Különösen, ha ezeket az adatokat összevetjük egy 1701-ből és 1703-ból való állatösszeírás adataival:

	1701	1703
ökör	146	114
tehén	518	610
borjú	143	—
ló	203	151
birka	824	1245

Eszerint legelterjedtebbnek látjuk a pesti háztájékon a *szarvasmarhát.* Mint igavonó és tejet adó állat, mezőgazdasági szempontból jelentős. Mint élelmezési cikknek azonban megvannak az ipari és kereskedelmi vonatkozásai is. A leltárakban említett nagyobb tömegű marhaállományok, csordák nemcsak a mezőgazdaság, hanem az ipar és kereskedelem eszközei is. Tulajdonosaik: Versegi, Augustin és Emmanuel kereskedők, Nehrer Márton fogadós és mészáros, Banowsky Jakab mészáros, Oberaigner Ferenc postamester, Kászonyi Tamás megyei biztos. A sok szarvasmarha mindenesetre érzékelteti a lakosságban meglevő és a faluhoz még közel álló önellátó

Név	Év	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh (bárány)	Kecske
KERESKEDŐK						
Versegi György	1726	4	36 bika 20 tehén 6 ökör 62	—	—	—
Augustin György	1736	6	67	—	—	—
Emmanuel Miklós	1736	10	24 sz. marha 7 borjú 31	—	—	—
Hassan János	1711	—	2 tehén	—	—	—
IPAROSOK						
Ács						
Meister Mátyás	1725	—	—	—	450	17
Lenner Balázs	1727	—	—	—	—	—
Kiser Ferenc	1722	—	2 tehén 4 borjú 6	—	—	—
Ágyúöntő						
Nusspicker János	1714	—	—	—	—	—
Bognár						
Klimmer Mihály	1711	—	—	—	—	—
Cipész						
Wittmayer Mátyás	1709	—	—	—	—	—
Auer Márton	1722	—	—	—	—	—
Erny Sebestyén	1712	—	—	—	—	—
Fogadós, kocsmáros						
Nehrer Márton	1701	2	22 nagy m. 3 tehén 25 + borjak	2	40	—
Heissler György	1711	5	—	—	—	—
Neideker György	1700	—	—	—	—	—
Sangl Mátyás	1699	—	2 tehén 1 borjú 3	3	—	—
Pinder Márton	1719	3	2 tehén 1 borjú 3	—	—	„1 Gass-bockh"
Fuvaros						
Nagy Gergely özv.	1710	—	—	—	—	—
Braunsreiter J.	1703	lovak	—	—	—	—
Fürdős						
Finck János	1700	1 ló 1 csikó 2	4 tehén 1 borjú 5	—	—	—
Wilhelm Mihály	1704	—	—	—	—	—

Név	Év	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh (bárány)	Kecske
Gombkötő						
Házi-G. Márton	1719	—	2 tehén 3 borjú 5	—	—	—
Sarlay János	1725	—	4 tehén 2 ökör 6	—	—	—
Gyógyszerész						
Herold Szigfrid	1704	3	1 ökör 1 tehén 2	—	—	—
Kádár						
Ries Gáspár	1701	—	—	—	—	—
Kovács						
Suchentrunck György	1718	4	2 tehén 2 ökör 5 bika 3 borjú 12	—	—	—
Kőműves						
Kalcher Márton	1701	4	9 tehén 7 borjú 16	4	—	—
Köteles						
Sax Simon	1702	—	7 tehén 12 borjú 19	4	—	—
Lakatos, esztergályos						
Röck György	1730	—	1 tehén 1 üsző 2	—	—	—
Modauer György	1717	—	—	—	—	—
Hofer Mihály	1725	—	—	—	—	—
Mészáros						
Meches Jakab	1723	—	szarvasmarhák	—	—	—
Banowsky Jakab	1693	2	35 ökör 6 növ. ökör 11 tehén 2 borjú 54	19	95 juh és bárány	19
Fodor Gergely	1699	3	5 tehén 8 sz. marha 13+borjak	8	—	—

Név	Év	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh (bárány)	Kecske
Nyerges, szíjgyártó						
Szíjjártó-Rimer Márton	1705	—	—	—	—	—
Mair Krisztián	1707	—	1 tehén	—	—	—
Pék						
Kleinhackl György özv.	1701	4	1 tehén 4 borjú 5	26	—	—
Döpfl Mátyás	1715	—	1 tehén 1 borjú 2	3	—	—
Szabó						
Szabó Kozma		—	—	—	—	—
Ormosdy Jakab özv.	1710	—	—	—	—	—
Stanovics Mátyás	1735	—	—	—	—	—
Szappanfőző						
Bobics-fivérek	1712	2	5 tehén 5 borjú 10	—	—	—
Manolovich Miklós	1720	—	4 tehén 4 borjú 8	—	—	—
Szűcs						
Antonovics János	1718	—	—	—	—	—
Simonovicsné	1728	—	8 tehén	—	—	—
Tímár						
Herüsch Sámuel	1707	—	4 tehén borjakkal	—	—	—
Pirker Pál	1705	(ló?)	(állatait a kurucok elhajtották)			
EGYÈB						
Városi tisztviselő						
Joseph György iskolamester	1718	2 csikó	3 tehén 1 borjú 4	—	—	—
Ismeretlen foglalkozásúak						
Smolkay Miklós	1689	?	?	4	?	—
Putanicz Ferenc	1696	—	2 bika 1 tehén 3	—	—	—
Stacho András	1715	—	—	—	—	—
Plébános						
Putanicz János	1720	—	—	—	—	—
Katonatiszt						
Schweidler Krisztian	1724	8	3 tehén	—	—	—

Név	Év	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh (bárány)	Kecske
Megyei nemes						
Kászonyi Tamás	1735	2	29 sz. marha 27 borjú 56+3=59	—	—	—
Szunyogh Imre	1707	—	—	—	—	—
Hivatalnok						
Köppl Menyhért	1703	2	8 tehén 4 ökör 4 borjú 16	—	—	—
Oberaigner Ferenc	1723	17	46 sz. marha	—	—	—
Russwurm Éliás	1696	1	—	—	—	—
Schmidtl György	1695	1	2 tehén 2 borjú 4	—	—	—
Durchenwald János	1712	—	—	—	—	—
Gazdálkodó						
Raab Mihály kereskedő	1714	2	2 tehén borjakkal	—	—	—
Forgácsné Zweta	1706	—	—	—	—	—
Pistori János halász	1725	—	3 tehén	—	—	—
Napszámos						
Joso Miklós	1732	—	1 tehén 1 borjú 2	—	—	—

vonatkozásokat, mezőgazdasági hajlamot. A felvidéki szabad királyi városokban is megtaláljuk az állattartás szokását. A különbség azonban az, hogy a fejlettebb városokban az építkezés sűrűsége miatt az állatok a falakon kívül eső majorokba szorultak. Pest csak később, a külvárosok alapításával érkezik a fejlődésnek erre a fokára.[97]

A *sertés* már sokkal ritkább a pesti háztájékon. A leltárakban mindössze 9 helyen említik, szinte kizáróan csak mészárosok és pékek birtokában.

Még ritkább a *juh* a leltárak szerint: csupán Meister özvegyénél, Nehrer fogadós-mészárosnál és Banowsky mészárosnál; de e helyeken aztán nagyobb tömegben található. Az 1701. és 1703. évi állatösszeírás viszont a juhok számát igen jelentékenynek mondja. Lehetséges, hogy a leltárakból nem derül ki a hű kép, de az is lehet, hogy a juhok nagy számát csak az egy-két helyen található nyáj nagysága növeli.

Kecske három helyen, egy kocsmárosnál, egy mészárosnál és egy ácsnál van a leltárak szerint.

[97] Megjegyzendő: két esetben bizonyosan tudjuk, hogy a nagyobb marhaállomány vidéken és nem a városban volt (Kászonyi, Oberaigner).

A *ló*, mely a marha után a második leggyakrabban előforduló állat, már természetesen elsősorban nem mezőgazdasági vonatkozású, hanem főleg mint közlekedő eszköz számít, ipari és kereskedelmi munkában, utazásban egyaránt. Ennek megfelelően elterjedése is általános. A nemesi és hivatalnokrétegben éppúgy fellelhető, mint az iparosok, kereskedők és gazdálkodók között. Az igáslovat (Zug Pferd) a leltárak is megkülönböztetik a hátaslótól (Reith Pferd). Emmanuel rác kereskedőnek pl. 6 igáslova és 4 hátaslova volt.

Az állattartás tehát sokkal általánosabb a lakosság körében, mint a földművelés.

3. TERMÉNYEK

Gabona azoknál található, legalábbis nagyobb mennyiségben, a leltárak szerint, akiknek foglalkozásuk kapcsolódik vele: kereskedőnél, kocsmárosnál, péknél és szántóbirtokos mészárosnál.

A *bor* ezzel szemben sokkal általánosabb, a polgárság minden csoportjánál előfordul. Hiszen ismeretes, hogy boreladással még azok is foglalkoztak, akiknek szőlőjük nem volt.

Pálinka a leltár szerint Augustinnál, Neidekernél és a szappanfőző Bobicsnál található. Ez természetesen, a valósághoz képest, nagyon is hamis képet ad, hiszen még sok polgári háztartásban ott szerepel a pálinkafőző üst. Valószínű, hogy a lakosságnak a pálinkafőzés inkább csak titkolt, be nem vallott keresetforrása volt, mint például Pollermann tanácsos leleplezett titkos pálinkafőzdéje esetében.

A többi előforduló termény már ipari célzatú, mint juhgyapjú, faggyú és állatbőrök a feldolgozó mészáros, szappanfőző és tímár háztartásokban (Fodor, Bobics, Herüsch és egy pék: Kleinhackl). A *dohány*, mint luxuscikk, a keleti összeköttetésekkel rendelkező rácoknál található: Bobics szappanfőzőnél és Emmanuel kereskedőnél. Ez utóbbi rendszeresen kereskedett vele; mint hagyatékából kitűnik, tekintélyes dohánylerakata volt.

4. MUNKAESZKÖZÖK

Több esetben megőrizték a leltárak mezőgazdasági és ipari munkaeszközök felsorolását is. Ezekre vonatkozóan a törzslapok anyagára utalunk. Legáltalánosabbak a szőlőműveléssel és borkezeléssel kapcsolatos ingóságok: a hordók, prések, sajtárak. Hassan vaskereskedő üzleti leltára (lásd ott) azonban sok más munkaeszköz és használati tárgy nevét is megőrizte.

Ipari munkaeszközök, szerszámok említése ezenkívül még a következő iparágak köréből és a következő leltárakban maradt fenn: fürdős (Wilhelm), ács (Kiser), cipész (Erny), kádár (Klimmer, Ries), kőműves (Kalcher), köteles (Sax), lakatos (Modauer, Röck), esztergályos (Hofer), pék (Kleinhackl), szabó (Ormosdy), szappanfőző (Manolovich).

5. KÖZLEKEDŐ ESZKÖZÖK

A szárazföldi közlekedés eszközeiként a kocsi több fajtája szerepel. Legegyszerűbb, legközönségesebb a *szekér* volt, melynek felhasználása a munkaeszközzel tart rokonságot. Finomabb kocsifajták a személyszállítás

szolgálatában az *utazókocsi* (Kleinhackl pék), a csukott vagy nyitott *cséza* (Volante), illetve a fedeles vagy félfedeles, esetleg bőrrel bevont *homokfutó* (Kalesch). Külön speciális feladatkört töltött be a *postakocsi* Oberaigner postamester tulajdonában.

Ide tartozik a *lószerszámok* említése is, melyek az előkelőbbeknél, elsősorban Sőtér alispánnál, továbbá Emmanuelnél és Schmidtl főhídmesternél díszesek.

6. FEGYVEREK

A fegyvereknek ugyancsak jelentős szerepük volt. A polgárok élete a városfalakon túl nem volt biztonságban. De elég gyakran előfordult, hogy a falakon belül sem.

Többségben a lőfegyverek vannak, szemben a szúró- és vágófegyverekkel.

A *puska* különböző fajtái ismeretesek. Legáltalánosabb a *flinta* (Flinten), de mellette elterjedt egy hosszúcsövű puskafajta (Rohr), míg *muskéta* csak egyetlen helyen, Herold patikusnál fordul elő. A *karabély* gyakoribb.

A legkisebb lőfegyver, a *pisztoly* ugyancsak elterjedt.

A lőfegyverek kiegészítő tartozéka a néhány helyen megemlített *patrontáska*, a hozzátartozó homokórával.

A szúró- és vágófegyverek között a *kard* fordul elő leginkább; *pallos* csak néhány helyen.

Változatos fegyverkészletükkel, Sőtér alispánt leszámítva, kitűnnek a polgárság körében Emmanuel rác kereskedő, valamint Herold patikus. Wilhelm fürdős főleg fegyverei számával szerepel az elsők között.

7. LAKÁSBERENDEZÉS

Bútorok

A legősibb bútordarab a *láda*. Fekvő-, ülő- és megőrzőbútor egyben, a későbbi differenciálódást ágyra, székre, szekrényre, sőt asztalra — még kezdeti egységben foglalja magában. A középkori lakásnak ez a fő bútordarabja még a pesti polgárság XVII—XVIII. századi otthonaiban is sok helyen megtalálható.

Figyelemre méltó, hogy csak a korai leltárak emlegetik, 1693 és 1722 között. A későbbi évek hagyatékában (1736-ig) már nem szerepel. Pest újratelepülésének első éveiben meglehetősen általános lehetett, mert gazdagabbaknál, szegényebbeknél egyaránt előfordul. A gazdagabb háztartásokra azonban az jellemző, hogy a láda csak kiegészítő bútordarab, s mellette megtalálható a szekrény, az ágy és a szék is. Egyszerűbb helyeken azonban még ősi, többféle rendeltetését képviseli.

Így a fuvaros Nagy Gergely házában a leltárban említett két régi láda mellett csupán egy nagy asztal található, egyéb bútor semmi. Nyilvánvaló, hogy itt pótolta a szekrényen kívül a széket, esetleg az ágyat is.

A gombkötő Házi Márton két ládája mellett az asztalon kívül már van ruhásszekrény és ágy is, de székek nincsenek. A szabó Ormosdy özvegyénél hasonlóan nincsenek székek, de még szekrény sem. Ezeken a helyeken a láda tehát nyilván többféle szerepet betöltő, lényeges bútor.

Egészen más a helyzet a gazdag mészárosnál, Fodor Gergelynél, akinél sokfiókos ruhásszekrényei, ágyai, bőrszékei mellett is találunk ládát —

egyetlen ládát, pirosra festve. Itt tehát már nem hárul rá fontos szerep. Inkább csak dísz, vagy esetleg emlék a családfő pályája kezdetének szerényebb korszakából.

A többi helyen, még a szegényebbeknél is, hasonló a láda helyzete, mint Fodornál. Mindenütt találunk mellette szekrényt és székeket is. A láda ősi, lényegesebb szerepe tehát csak Nagy Gergely, Ormosdyné és Házi Márton leltáraiban figyelhető meg.

Ebből úgy látszik, mintha a magyar háztartásokban tovább ragaszkodtak volna ehhez az ősi bútorhoz, míg a németeknél már túljutott a fejlődés ezen a kizárólagosságon. Legfeljebb a szekrénybútor felé való átmenet lelhető még fel náluk, mint Döpfl pék és Auer cipész esetében, ahol a leltár kimondottan ládaszekrényt és ruhásládát emleget.

Ami a magasabb hivatalnokcsoportot illeti, a ládának itt is hasonló, kiegészítő szerepét találjuk. Érdekes, hogy legnagyobb számban itt is a magyar Szunyogh szolgabírónál fordul elő (négy darab). Ugyanakkor a felső-magyarországi szabad királyi városokban a láda még inkább elterjedt.[98] Lábakkal, karfával ellátva is készítik, s olykor bőrrel vonják be. Gyakori bútordarab Debrecenben és Kolozsváron is.[99] Pesten találunk utazóládát is (Reisstrugen — Wilhelm fürdős, Auer cipész).

A *szekrény* ebben az időben még őrzi a láda alakját. A különbség csupán az, hogy több-kevesebb fiókkal is ellátott.[100]

A különböző szekrénytípusok között a pesti leltárakban legáltalánosabb a ruhásszekrény (Gewand Kasten). Sajnos, csak neve ismeretes, közelebbi leírása hiányzik. Mindössze egy esetben értesülünk, hogy hét fiókkal volt ellátva (Fodor Gergely). Valószínű, hogy a többi is ilyen, fiókos bútor volt, megegyezve az országszerte található példányokkal, például a lőcsei bútorokkal.[101]

Színük rendesen fekete, ritkább esetben barna. Anyaguk keményfa, de puhafából is előfordul. A pesti házakban ez a bútordarab a leggyakoribb, csak szegény helyeken hiányzik.

Még kevesebbet tudunk az egyszerű szekrényről (Kasten), de feltehető, hogy legfeljebb csak nagyságában és a benne őrzött holmikban volt különbség.

Nagyság szerinti különbségekre utalnak egyébként a kis szekrénykék, melyek már a finomabb, a differenciáltabb berendezésekre jellemzőek. Ott, ahol rendeltetésük is megemlített, kitűnik, hogy a foglalkozáshoz kapcsolódnak: cipőszekrény Auer cipésznél, szerszámosszekrény Röck lakatosnál, orvosságosszekrény Wilhelm fürdősnél. Esetleg egyúttal az íróasztal és az iratmegőrző szerepét is betöltik: Durchenwald sótisztnél,

[98] Demkó i. m. 224—225.

[99] Zoltai Lajos: Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról. Debrecen, 1937. (A Déri Múzeum Ismeretterjesztő Füzetei 8.) — Kolozsváron, ahol a ládáknak igen sok fajtája ismeretes, emlegetnek a szekrény-láda mellett „fekvő ládát" is: Jakó Zsigmond: Az otthon és művészete a XVI—XVII. századi Kolozsváron. Kelemen Lajos Emlékkönyv. Bukarest, 1957. 361—393. Ez utóbbi itt úgy szerepel, mint megfejthetetlen rendeltetésű bútordarab i. m. 377. Szerintünk az elnevezés világosan utal a láda egykori ágy-szerepére, mikor még feküdni szoktak rajta.

[100] Demkó Kálmán: Polgári családélet és háztartás Lőcsén a XVI. és XVII. században. Lőcse, 1882. 15—16.

[101] Demkó: Felsőm. városok. 223.

Hassan vaskereskedőnél, Röck lakatosnál és Kalcher kőművesnél. Utóbbi helyen tudjuk, hogy fiókkal volt ellátva. Írószekrény egyébként csak a legkulturáltabb háztartásokban fordul elő. Érdekes, hogy a hivatalnokok között csak egynél, míg az iparosok között háromnál is, köztük az írástudatlannak mondott Kalchernél. Röck lakatos írószekrénye barnára festett és esztergályozott oszlopokkal díszített. Hassan vaskereskedőnek egyébként külön íróasztala is van. Rajta kívül még Herüsch Sámuel tímárnál és Putanicz plébánosnál található íróasztal, sehol máshol.

Valósággal luxustárgynak vehető egy másik szekrényfajta is: a pohárszék (Schenck Kasten). Mindössze hat helyen találjuk meg (Durchenwald sótiszt, Wilhelm fürdős, Meister ács, Nusspicker ágyúöntő, Stanovics magyar szabó és Putanitz plébános).

Felső-Magyarországon és Kolozsváron ezzel szemben a fiókos szekrénytípustól már korán megkülönböztetik az Almereyt (= almárium), mely ajtós bútordarab volt és a ruhákat felakasztva őrizte.[102] Bár az „Almerey" kifejezés hiányzik a pesti leltárakból, ez természetesen még nem elegendő bizonyíték arra, hogy a városban ez a bútor egyáltalán nem fordult elő. 1696 után beköltöző magyar nemesek végrendeletei mindenesetre már a XVIII. század elején emlegetik az „almáriomot" Pesten. (Például Szabó Gergely, korábban Tarhos Mátyás kapitány özvegyének végrendelete, 1722.)

A láda másik szerepét a *szék* vette át. A legegyszerűbbek fából készültek, s ezeket huzat nélkül használták. De voltak különböző színű vászonhuzatos székek is, míg jobb helyeken piros, zöld, kék bőrhuzattal vonták be. Külön specialitásnak számítottak a „passaui bőrszékek": támla nélküliek vagy támlásszékek voltak. Röck lakatosnak — a kényelem korabeli ritka nívóját mutatva — egy nyugszéke is volt.

A fejlettebb kultúrájú szabad királyi városokban a székek mindig a fabútorok között fordulnak elő. Demkó Kálmán a XVII. század százakra menő leltáraiban bőrrel bevont széket csupán három darabot talált. Ezzel szemben feltűnő, hogy Pesten az általunk megvizsgált 62 leltárból 12 említ összesen 70 darab bőrszéket. Az is megjegyzendő, hogy e 12 leltár közül csupán négy esik a későbbi évekre (1715, 1719, 1725, 1736), míg a fennmaradó nyolc leltár 1699 és 1706 között emlékezik meg bőrszékekről, tehát időbeli különbségről aligha lehet szó.

Előfordulnak még tábori székek is (Feldsessl: Herold-, Pinder-, Röck-, Joseph-leltárak).

Az *ágy* a leltárakban háromféle. Egyszerű fekvőhely, vagy oszlopokkal és függönnyel ellátott, vagy pedig mennyezettel is.

Legáltalánosabb a rendesen zöld vagy kék függönnyel felszerelt oszlopos ágy, de nem sokkal kevesebb a mennyezetes ágy sem. Ezek között legdíszesebb Röck lakatosé, akinek két darab esztergályozott oszlopos, mennyezetes ágya volt. Ilyen díszű bútorra Röck leltára az egyetlen példa.

A felvidéki városi leltárakban még emlegetnek két ágyfajtát: a nagyobb ágy alá tolható kis fiókágyat (Raissbettl) és a tábori ágyat (Postenbett). A pesti leltárakban a tábori ágy Feldbett, Soldathenbett elnevezéssel szerepel (Herold-, Wilhelm-, Kleinhackl-leltárak).

[102] Demkó: Felsőm. városok. 226.

Az *asztal* — kerek vagy szögletes — legegyszerűbben ugyancsak fából készül; esetleg puhafából, vagy a jobb helyeken keményfából és kőlappal ellátva.

Kis asztalkák, mint a kis szekrénykék is, csak a legkulturáltabb otthonokban vannak. Meister Mátyásnak finomművű asztala volt; Röck lakatosnak ugyancsak finomművű, négy esztergályozott oszloppal ellátott asztalkája; Putanicz plébánosnak intarziás, ugyancsak finomművű, fehér lábakon álló íróasztala. Az íróasztalról láttuk, hogy csak három helyen fordul elő (Hassan vaskereskedő, Herüsch tímár, Putanicz plébános).

A Felvidéken éppen úgy előfordulnak kerek, négyszögletes, fiókos, vagy kőlappal ellátott asztalok, mint Pesten. Íróasztalt Demkó csak Spillenberger lőcsei orvos hagyatékában említ, 1644-ből. Zoltai Lajos Debrecenben nem talált egyetlen íróasztalt sem (XVII—XVIII. század). A credentzasztal nyilván azonos rendeltetésű a pesti Schenk-Kastennel, mely asztali edények elhelyezésére szolgálhatott.

A bútorokhoz csatlakoznak még a jobb polgároknál található *spanyolfalak*. Ezek csak a XVII. század második felében lettek divatosak nemesi és főúri lakásokban is.[103]

Mindezeken kívül általánosan előfordulnak a leggyakrabban sárgarézből, de ónból, sőt drótból is készülő *gyertyatartók* (Leichter).

Lámpa csak három helyen fordul elő. Auer Márton cipésznél mindjárt három darab is, Lenner Balázs ácsmesternél pedig nagy, üveges lámpa. Wittmayer cipésznek is van lámpája. Érdekes, hogy a felvidéki leltárakban is nagyon ritka a lámpa. Csak egyetlenegyszer fordul elő, de már 1594-ben Lőcsén.[104] Debrecenben egyszer sem.[105] A világítás eszközéül szolgált még a gyertyatartó tartozékaként említve egy tárgy, melyet a leltárak „licht puzen"-nek neveznek. Vasból, metallból és sárgarézből készült. Minden bizonnyal a magasan elhelyezett gyertyák meggyújtására, illetve eloltására használták.

Szobadíszek, luxustárgyak

Szőnyeget kevés helyen találunk megemlítve, akkor is minden közelebbi megjelölés nélkül. Csupán Putanicz plébánosnál tudjuk, hogy szőnyege zöldszínű volt. Kolozsváron pedig már a XVI—XVII. század fordulóján nagy szerepe volt a falakat borító díszes szőnyegeknek, festett kárpitoknak és deszkáknak. Pesten ilyesminek semmi nyoma.

Hasonlóképpen, a kevés helyen szereplő *asztalterítők* közelebbi leírása is hiányzik. Röck lakatos egyik asztala bőrterítővel volt letakarva.

A *függönyök* megint csak az elit háztartásokra jellemzőek. Fehér és zöld színben fordulnak elő, Herold patikusnak zöld selyemfüggönyei voltak. Az észak-magyarországi városokban gyakrabban szerepelnek, Debrecenben azonban az egész XVIII. század folyamán nagy ritkaság.

[103] Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Bp. 1896. I. köt.
[104] Demkó: Felsőm. városok. 222.
[105] Zoltai i. m.

A *tükör* is luxustárgy még ebben az időben, a velencei ipar híres terméke.[106] Csak néhány gazdagabb német iparosnál, a dúsgazdag Emmanuel rác kereskedőnél és — érdekes módon — Ormosdy magyar szabó özvegyénél fordul elő. Az elzászi származású Meister Mátyás császári építőmesternek aranyrámás tükre volt.

A felső-magyarországi városokban nagyobb ezeknek a luxustárgyaknak a változatossága; igaz, hogy leírásuk is tüzetesebb. Török, perzsa, virágos, piros, zöld stb. szőnyegek fordulnak elő, órák már a XVI. század végétől, asztali és állóformában a falióra mellett, egyaránt.

Pesten *falióra* mindössze három helyen: Emmanuelnél, Meisternél és Kalcher kőművesnél. Zsebórája volt Russwurm sótisztnek, Schmidtl főhídmesternek, Wilhelm fürdősnek és Kalcher kőművesnek. Herold patikus leltára egy rossz konyhai óráról emlékezik meg. Debrecenben, ahol a jelek szerint már 1604-ben órásmester is működött, semmivel sem látszik elterjedtebbnek a falióra. Zoltai Lajos a XVIII. század leltáraiban mindössze kilenc helyen talált fali-, illetve asztali órát. Ezeknek legnagyobb része is azonban az 1750 utáni időből való.

Apróbb dísztárgyakról, a kifinomult városi ízlés termékeiről nincs említés. Egy helyen, az albérletben lakó Neideker György kocsmáros hagyatékában két darab közelebbről meg nem nevezett *porcelán apróság* fordul elő. Ugyancsak nála szerepel egy *messzelátó* is (perspectiv).

A szoba díszei közé számíthatók még a *házioltárok*, melyekhez képek és szobrok csatlakoznak. Két esetben, az ács Lenner Balázsnál és az ágyúöntő Nusspickernél van róluk említés.

Feszület több helyen is van: Erny cipésznél, Herüsch tímárnál, Herold patikusnál és — természetesen — Putanicz plébánosnál.

Képek és szobrok

A lakás díszítésére használt *képek* elég gyakoriak, 62 közül 25 esetben fordulnak elő. Legtöbb képe a hazai származású német Pinder Márton kocsmárosnak volt: 44 darab. Herold patikusnál 24, Hassan vaskereskedőnél és Nusspicker ágyúöntőnél 23, Meister Mátyás ácsmesternél 21 kép volt a lakásban. Tízen felüli számban fordulnak még elő Sax Simon kötelesnél, Kalcher Márton kőművesnél és Lenner Balázs ácsmesternél. Még az albérletben lakó német Hofer esztergályosnak is öt képe volt a lakásában, míg a dúsgazdag Emmanuel rác kereskedőnek mindössze három. A magyar Stanovics szabó is hat képet őrzött.

Ezek a képek a leltárak leírásai szerint festmények vagy rézmetszetek. Témájuk szerint legnagyobb részükben vallásos képek lehettek, legalábbis ilyenekről emlékeznek meg az inventáriumok legtöbb esetben. Nagyon sokszor azonban meg sem említik, hogy mit ábrázol a kép. A vallásos képek Jézus és Szűz Mária életéből vett eseményeket jelenítettek meg, esetleg a szentek közül Magdolnát, Szent Antalt ábrázolták, vagy a máriapócsi kegyképet („Pözer bildt", Lenner Balázs ácsmesternél és Hofer esztergályosnál)

[106] A szőnyegekről: Jakó i. m. — A tükörről: Kulischer, Joseph: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte. München—Berlin, 1925. — A XVIII. század elején azonban debreceni polgári háztartásokban a tükör nem különösebb ritkaság, bár nagyon drága: 60 forintra becsülték 1717-ben. Vö.: Zoltai i. m. 15.

A világi témájú képek nagyrészt arcképek voltak, megemlítés szerint csupa női képmás. Szunyogh szolgabírónál, Stanovics szabónál és Heissler György fogadósnál van róluk említés. Ismerve a kor érdeklődési területét, ezek nyilván családi képek lehettek. Putanicz plébánosnál a császár, a császárné és az esztergomi érsek (Keresztély Ágost szász herceg) képei függtek a falon.

A felvidéki városok és Kolozsvár leltárai emlegetnek ókori tárgyú képeket, tájképeket, allegorikus képeket is. Pesten ilyenekről nem történik említés.

A képeken kívül *szobrok* is előfordulnak Pesten, rendesen mint a házioltárok tartozékai (Szentháromság szobor, angyalszobrok Röck lakatosnál és Nusspicker ágyúöntőnél).

Hangszerek

Feltűnő, hogy a leltárakban hangszernek nyoma sincs. Csupán Putanicz plébános házában volt egy *klavikord*.

Templomi zenészek pedig már működtek Pesten 1696 előtt is, ez kiderül a szervita rendház számadáskönyveiből.[107] Mégis, korszakunk felkutatható írott forrásanyagában muzsikusok nem szerepelnek. Nevük talán az ismeretlen foglalkozásúak névjegyzékében lappang, mivel a plébánia anyakönyvei ebben az időben még nagyon ritkán jegyzik fel a foglalkozást.

A Samhamer Mihály vegyeskereskedő üzleti raktárában található *citerahúrok* (1701-ben) azonban arról is tanúskodnak, hogy a városba költöző németek magukkal hozták kedves népi hangszerüket, a *citerát*, mely a vidám összejöveteleket, szórakozásokat kísérte.

Könyvek

A pesti katonatisztek és hivatalnokok leltárai könyveket nem ismernek. Csupán Putanicz plébános házában találtak 1720-ban egy *kalendáriumot*. Tekintve, hogy Putanicz halálakor már régen nem volt pesti plébános, hanem budai prépost, és új tisztének megfelelően valószínűen Budán is lakott, az inventárium adatai nem adnak végleges képet ingóságairól.

Feltűnő azonban, hogy a hivatalnokok leltáraiban sem szerepel könyv. A kereskedők csoportjában egyedül a rác Emmanuel képviseli a könyvtulajdonosokat. Sajnos, az inventárium nem ad pontos leírást, csupán általánosságban említi, hogy Emmanuelnek *„különböző" könyvei* voltak, melyek közül három kötet történeti, históriai tárgyú volt (1736).

Az iparosok között öt olyan személy fordul elő, akinek leltára könyvekről tesz említést.

Ezüsttel futtatott *imakönyvet* őriz a szép lakásban lakó Röck György lakatosmester.

Krisztus életéről szóló könyve van Auer Márton cipésznek.

Egy *építészeti szakkönyvet* találunk Meister Mátyás ács, később császári építőmester hagyatékában. Sajnos, mint általában, az emlegetett építészeti szakkönyv címét és szerzőjét a leltár nem jegyezte fel.

[107] Rationes generales residentiae Pestiensis (Ord. Patr. Servitarum), 1691—1738. (Főv. Levéltár.)

Három *építészeti rajzkönyvet* említ Kalcher Márton kőművesmester, városi tanácsos hagyatéka.

Könyvtulajdonos a városban „ezermester"-nek nevezett Modauer György János lakatos, esztergályos és molnár is. Egy *„régi könyve* volt Krisztus életéről", mint a leltár mondja, s ezenkívül „különböző régi könyvecskék".

Az utolsó könyvtulajdonost azoknak sorában találjuk, akiknek nem volt ingatlan birtokuk. Wilhelm Mihály János fürdős és sebész azzal a feltétellel kapta meg a polgárjogot 1696-ban, hogy rövidesen házat szerez. Azonban még 1704-ben bekövetkezett halálakor sem volt háza. Könyvei ellenben voltak: hagyatéki leltára 27 kötet könyvéről emlékezik meg.

Wilhelm társadalmi helyzetét a kor felfogása az iparosok között határozta meg. Nem volt „igazi", tanult orvos: csak „alsóbbrendű", aki testi beavatkozásokra vállalkozott — szemben az egyetemet végzett és csupán elméleti kérdésekben, legfeljebb receptírásban tevékenykedő, „magasabbrendű" orvosokkal. 1638 körül született, és Steyregg ausztriai községből került Pestre, valószínűen a hadsereggel.[108]

Leltára, kivételképpen, itt-ott említi könyveinek szerzőit is. Ilyen módon néhány esetben sikerült a könyvek közelebbi (bibliográfiai) adatait is megállapítanunk. Sorrendben így következnek:

„Johannes Agricola Wundartzney". Johannes Agricola (valódi nevén Detharding) Wundartzney című műve Nürnbergben jelent meg, 1643-ban. A szerző egy ismert német orvosdinasztia tagja.[109]

„2 bücher Felix Würtz". Felix Würtz baseli kirurgus Zürichben született, s a XVI. század második felében élt. Írt egy Wundartzneyt, mely igen népszerű volt. Valószínű, hogy erre utal a leltár. Fivére, Rudolph Würtz strassburgi kirurgus javított kiadásban bocsátotta közre: Practica der Wundartztes zu Basel ... vermehret durch Rudolph Würtzen in Strassburg. Stettin, 1649. (Ez a kiadás két példányban is megtalálható a budapesti Egyetemi Könyvtárban.[110])

„Kräuter Buch Apollinari". Quintus Apollinaris néven működő német orvos füvészkönyve 1661-ben jelent meg Strassburgban.[111]

„Artzney Bücher Habersack". Johann Karl Habersack: Relation in welcher beygebracht wird, was gestalten die Wiennerische Neustatt mit der Pest angesteckt worden: wie man sich in geistlicher und weltlicher Ordnung verhalten: was für Praeservativ Mittel gebraucht ... Wien, 1681. (A budapesti Egyetemi Könyvtár állományában.[112])

„4 bücher Theophrasti Paracelsi". Paracelsus (1493—1541), a híres humanista orvos művei, aki könyveiben főleg az orvostudomány rendszerével foglalkozott. Összes művei többféle kiadásban is megjelentek, négykötetes kiadásáról azonban nincs tudomásunk. Tíz kötetben adták ki; valószínű, hogy Wilhelmnek hiányosan volt meg.

[108] Erre mutat hagyatékában a katonaorvoslási könyvek, a lószerszámok és a fegyverek nagy száma.

[109] General Catalogue of Printed Books, British Museum. London—Beccles, 1931. 2. vol.

[110] Jelzete: Db 2039, Dd 125. — Jöcher, Christian Gottlieb: Allgemeines Gelehrten-Lexicon. Leipzig, 1750—1751.

[111] Hirsch, August: Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte. Wien—Leipzig, 1884.

[112] Jelzete: Db 445.

„Examen büchel Josephi Schmidt". Joseph Schmidt német orvos, aki 1653 és 1675 között Augsburgban működött. Egyik műve: Examen phlebotomicum — érvágó-kézikönyv. Nyilván erre utal a leltár.[113]

Ezeken kívül még kémiai könyvekről, továbbá a katonaorvoslásról, a pestisről, valamint a köptető és hánytató hatású antimonról szóló könyvekről emlékezik meg az inventárium, közelebbi megjelölés nélkül. Kézírásos jegyzeteket is említ.

Csupa német orvosi szakmunka tehát, amennyire megállapítható, és a maga korában sem túlságosan friss mindegyik. De az orvostudomány ekkor még lényegesen nem fejlődött.

8. KONYHAFELSZERELÉS

A háztartások nívója lemérhető a konyhai berendezéseken is. Feltételezhető, hogy a főzés többnyire beépített kemencék, tűzhelyek segítségével történt, mert ingóságnak számító vas tűzhelyet a leltárak csak három esetben említenek (Meister és Kiser ácsnál, valamint Hofer esztergályosnál; az utóbbinál esztergályozott tűzhely volt).

A melegített edényeket a tűz fölött tartó vas *tűzikutyák* (Feuer Hundt) gyakran fordulnak elő. A hasonló rendeltetésű vas *háromláb* (Dreyfuss) három esetben. Raab Mihály rác gazdálkodónak csekély ingóságai között egy valószínűen szabad tűz fölé való nagy török rézlovasa volt. A tűzhely kellékei közé tartoznak az általánosan előforduló *vasrostélyok*. Egy esetben értesülünk ónrostélyról (Meister Mátyásnál), s egy esetben gyűrűs rostélyról (Pinder Mártonnál). Általánosak még a *vasserpenyők* és a vasból való *pecsenyeforgató nyársak*.

Az edényfajták között a legnagyobbak a vörösrézből készült *mosóüstök* voltak, melyek csaknem mindenütt feltalálhatók. Öt helyen *pálinkafőző üstöket* találunk (Erny cipész, Házi gombkészítő, Röck lakatos, Kleinhackl pék, Sangl sörfőző).

Vörösréz *víztartó edény* fordul elő Nusspicker ágyúöntőnél. Legáltalánosabbak azonban az önkannák és önpalackok. Két esetben sárgaréz kannáról s egy esetben rézpalackról is tudunk. Üvegpalack, mint legnagyobb ritkaság, csak egyetlen helyen, Erny cipész házában lelhető fel.

Az *ivóedények* között leggyakoribbak a kőkorsók, füleskorsók, melyek leginkább ónfedéllel voltak ellátva. A pohár egészen ritka, és csak a jómódúakra jellemző. Sőtér alispánnak van egy ezüst, alacsony pohara és Köppl vámszedőnek egy aranyozott ivópohara. Üvegpohár pedig csupán Putanicz plébánosnál található kettő, és három darab fordul elő Auer Márton cipész házában. Ugyanilyen ritkaságnak találjuk az üvegholmit a felvidéki városok leltáraiban is.

Ezüstserlege van Schmidtl főhídmesternek és két darab a gazdálkodó rác Forgácsnénak. Két darab rézserleggel Kalcher kőműves rendelkezett.

[113] Jöcher i. m. — Ugyanezekről a könyvtulajdonosokról: Dümmerth Dezső: Régi pesti könyvek és könyvtulajdonosok. Magyar Könyvszemle. 1961. 175—178. — Pesti viszonylatban későbbi adatokat (1727-től) dolgoz fel: Holl Béla: Pest-Buda polgárainak könyvkultúrája a XVII—XVIII. században. TBM. XV. köt. Bp. 1963. 289—328.

A kupa — mint magyar edény — Sőtér alispán házában található: neki volt egy magas, fedeles kupája. Kiscsésze is itt fordul elő, ezüstből, aranyozva. Ezenkívül még Wittmayer cipésznél volt egy darab sárgaréz kávéscsésze. Ez országszerte is ritkaság volt. Egy pozsonyi leltárban 1696-ban hat darab fordul elő.

Hasonló ritkaságként található Herüsch tímár házában egy *cukortartó kanna*.

Különös, hogy *fazekakról* csak Banowsky mészáros özvegyének leltára emlékezik meg. Találunk azonban számtalan közelebbről meg nem határozott ón- és rézedényt, közöttük egy üvegedényt is, Wittmayer cipésznél. Érdekes módon, a plébánost leszámítva, üvegholmi csak háromszor fordul elő, s mind a három esetben cipésznél: Erny, Auer és Wittmayer házában.

A *tányérok* legnagyobb része ónból készült, de előfordulnak fatányérok is, meg díszes, aranyozott tányérok. *Tálca* csak ritkán; többek közt Forgácsné gazdálkodónak volt két török réztálcája.

Az *evőeszközök* közönséges csoportjában csak kanalakat találunk megemlítve, s egy-egy kést. Kés-villa-kanál együttesen csak Forgácsnénál szerepel elefántcsontból, valamint az ezüsttárgyak között Emmanuelnél és Kászonyinál. A rác kereskedőnek 12 személyes ezüst evőkészlete volt.

Az asztali felszerelést kiegészítették még a *sótartók*, melyeknek általában kis hordó alakjuk volt.

A konyha felszereléséhez tartoztak még a rézmozsarak, valamint a ritka előfordulású gyúrótáblák és nyújtófák, továbbá a mérlegek. Egy esetben szerepel tortasütő serpenyő (Mair nyerges), réz habverő (Wittmayer cipész), sótörő (Röck lakatos) és káposztagyalu (Banowsky mészáros) is.

A konyhai bútorok között több helyen találunk konyhaszekrényt, s egy helyen konyhaasztalt is (Stanovics magyar szabónál).

Az asztali felszereléshez tartoztak még az *abroszok* és *asztalkendők*. Legtöbbször közelebbi leírás nélkül fordulnak elő. Ott, ahol közelebbről is meghatározzák a leltárak, fehér damaszt vagy pirossal csíkozott asztalterítőket és asztalkendőket említenek.

A felvidéki városok leltárai ugyanezeket a fajtákat említik azzal a különbséggel, hogy itt megemlékeznek különféle képekkel kivarrott, virágokkal díszített abroszokról is. A debreceni asztali fehérneműk is nagyobb változatosságot árulnak el.

9. ÁGYNEMŰ, FEHÉRNEMŰ

Az ágyak felszerelésének legegyszerűbb tartozéka a *szalmazsák* volt, ezt csak egy esetben említik (Modauer). Általános volt a *derékalj* (Unterbett), melyről több ízben megjegyzik, hogy tollal töltött (Fodor Gergely, Wilhelm fürdős); egy ízben piros-fehér színű huzatban (Fodor). *Matrac* több helyen szerepel (Herüsch tímár, Meister ács, Pirker fuvaros-tímár, Neideker kocsmáros, Wilhelm fürdős). *Lepedőket* (Leylacher) általánosan csak kevés esetben említenek. Előfordulnak még *ágybetétek* és *ágyhuzatok*, utóbbiak kék színben.

A *párna*, mint az ágyfelszerelés rendes tartozéka, „nagy", „kicsi" és „fej"-párna megjelöléssel szerepel. Tollaspárnák (Braunsreiter, Fodor,

Herüsch) mellett voltak bőrpárnák is (Wilhelm, Herüsch). Manolovich rác szappanfőző leltára hat moszkvai párnát említ. Általában fehér, kék, vagy pirossal és kékkel csíkozott huzatokban tartják őket. Herold patikusnál fehér, selyemmel díszített párnák voltak, Fodor mészárosnál pedig török, piros félselyem és pirosvirágos párnák fordulnak elő.

A *takarók* között szerepelnek a pokrócok (Fodor, Herüsch). Legáltalánosabb a *dunna*. Felső- és alsódunnát egyaránt használtak. Tollas, kékszínű és piros-fehér csíkos dunnákat említenek. Fodor Gergely házában török ágytakarók találhatók; egy piros gyapjú, továbbá egy piros és kék selyem gyermekágy-takaró. Gyapjú és pirosszínű takaró előfordul még másutt is (Neideker), virágos vászon gyermekágy-takaró Schmidtl főhídmesternél, ugyanilyen selyemből a gazdálkodó Forgácsnénál. Stanovics szabónál viszont piros, török kartontakaró található.

A felvidéki városokban a XVII. század folyamán szerepelnek még paplanok is, valamint a lepedők különböző fajtái. A párnáknak is több változata ismeretes. Debrecenben még változatosabbak az ágyneműk, párnafajták.[114] A pesti leltárakban ilyen megkülönböztetésnek nincs nyoma.

A *törülközők* fehér színben vagy piros csíkozással fordulnak elő. *Zsebkendők* is több ízben, egyszer díszesen, skófiummal, arany díszítéssel kivarrva (Fodor Gergelynél).

10. RUHÁZAT

Hálóruha

Férfiak és nők egyaránt viseltek hálóköntöst, mely nyilvánvalóan nem ágybeli viselet volt, hanem kényelmi, pongyolaöltözet. Meister Mátyás hálóköntöse hat ezüstgombbal volt ellátva, Wilhelm fürdős feleségének pedig piros hálóköntöse volt. Előfordulnak hálókabátok és hálónadrágok is a férfiaknál, valamint férfi és női hálósapkák (Neideker-, Röck-, Herüsch- és Hofer-féle leltárak).

Férfi alsóruha

Az ing, mint általános viselet, legtöbbször szerepel, közelebbi leírás nélkül. Csupán egy esetben tudjuk, hogy Fodor Gergely mészárosnak volt skófiummal kivarrt inge is. Az ingek száma általában nem nagy, három—hat között változó a felsorolásokban. Kivételes dolog, hogy Nehrer fogadósnak és Herüsch tímárnak 12, Sax kötelesnek pedig 16 inge van.

Lábravalók közül csak a magyar gatya szerepel („gattya hosen") a magyarok vagy hazai nemzetiségek leltáraiban (Fodor Gergely, Stanovics Mátyás, Pinder Márton, Szabó Kozma).

Női alsóruha

Az ing itt is a legáltalánosabban előforduló, minden közelebbi leírás nélkül. Egy esetben tudjuk, hogy Fodor Gergelynének nyolc hosszú inge volt. Tekintve, hogy a hosszúságot a leltár külön megemlíti, lehet, hogy ez a

[114] Demkó: Felsőm. városok. 240—241. — Zoltai i. m. 21—26.

többi ingre nem vonatkozik. Számuk egyes háztartásokban kettő és kilenc között változó (legkevesebb a gazdálkodó Forgácsnénál, legtöbb Kleinhacklné és Antonovics szűcs leltárában).

Alsószoknya két leltárban szerepel (Herold patikus és Herüsch tímár). Úgy látszik, csak a jobbmódú nők viseletéhez tartozott Pesten. Herüschnél egy galambszínű és egy zsorzset alsószoknya található.

Alsómellényke is két esetben (Meister és Fodor Gergely). Meisternél egy vászon és egy damaszt női alsómellényke volt. Fodornál nyolc darab, közelebbi megjelölés nélkül.

Gyermek alsóruha

Kleinhacklné leltára 22 darab gyermekingről emlékezik meg.

Férfi felsőruha

A felsőruhák a társadalmi osztálykülönbségekről alig árulnak el valamit. Az a csekély nemesi és hivatalnoki inventárium, mely fennmaradt, nem sokban különbözik a jómódú iparosok és kereskedőkétől.

A rendes férfiöltözet kabátból, nadrágból és mellényből állt. Jellemzőek rájuk az élénk színek. A kabátok között a szürke és barna színű mellett van kék is, meg zöld is, a jobbmódúaknál ezüstgombokkal (Erny cipész, Kalcher kőműves, Ormosdy szabó). Kászonyi megyei biztosnak is ezüstgombos kék kabátja van, Schmidtl főhídmester hagyatékában pedig egy hímzett török kabát található, aranydíszes kék és fehér barchet mellénnyel. A mellények is barna, piros, kék vagy szürke színűek, ezüst- (Erny) vagy sárgaréz gombokkal (Meister), bundabéléssel is (Hassan). Wilhelm fürdősnek egy kék török mellénye volt; a rác Manolovich szappanfőzőnek színes mellénye.

A nadrágok között sok a bőrnadrág (Wilhelm, Kalcher, Herold, Röck, Hofer, Sangl, Döpfl). Rendesen barna, de van fehér színű bőrnadrág is (Röck). Modauer esztergályosnak szarvasbőr nadrágja volt. Wilhelm fürdősnél található ezüsttel díszített piros nadrág is; ugyanígy Kászonyi Tamásnál is egy kék nadrág, hozzá ezüstből való csatok, nadrágtartók (Augustin).

Férfiharisnyákról csak két helyen van említés (Erny, Neideker). Utóbbi helyen zöld és piros félselyem férfiharisnyákról esik szó.

A lábbeliket a leltárak általában mellőzik, talán rendesen használtságuk miatt nem tartják érdemesnek a felsorolásra. Csupán Herold patikusnál és Auer cipésznél emlékeznek meg cipőkről, közelebbi leírás nélkül.

Nyakkendő is ritkán szerepel (Wilhelm, Herüsch, Neideker, Durchenwald sótiszt), Herüschnél mindenesetre 17 darab barna és fehér nyakkendő volt.

Övet csak a török ruházkodás hatása alatt álló rácoknál találunk karmazsinpiros és török selyemből (Emmanuel, Antonovics), az első ezüst skófiummal kivarrva.

A paróka, mely ebben az időben a felsőbb társadalmi köröktől egészen a polgárság patrícius rétegéig fontos viselet volt, csak Wilhelm fürdős és Herold patikus ingóságai között szerepel (két darab).

Kesztyű egyedül Sangl sörfőzőnél van (két darab).

A fejrevalók több fajtája fordul elő. Legtöbbször a sapkák, melyek között van magyar, erdélyi és zsidó (Schmidtl, Hassan, Neideker), zöld és piros, fekete barett ezüst díszítéssel és arany-ezüst díszes (Neideker, Fodor Gergely), valamint prémes (Antonovics). Cobolyprémes sapkája volt Kászonyi Tamásnak. Cobolyprémes magyar kucsmája volt a rác Emmanuelnek, s ugyancsak magyar kucsmája Schmidtl főhídmesternek is (valószínűen a Sembery-hagyatékból). A kalapok is többször, de minden közelebbi leírás nélkül szerepelnek.

Felsőkabátot két esetben említenek (Döpfl, Wilhelm); az utóbbinál prémmel, csuklyával ellátva, sárgaréz gombokkal.

Bunda viszont minden jobb helyen szerepel, kék vagy zöld színben, ezüstgombokkal; Kászonyi Tamásnál ezenfelül még ezüstlánccal és rókaprémmel, Herüschnél pedig arannyal és ugyancsak rókaprémmel díszített. Fodor mészáros bundája piros színű, ezüstgombos és ugyanolyan rókaprémes. A két iparos öltözéke ezek szerint alig különbözik a megyei biztosétól.

Női felsőruha

A női öltözéknek két része volt: a vállfűző vagy pruszlik és a szoknya. A vállfűzők több fajtája szerepel: damaszt (Auer), zöld damaszt (Herüsch), fehér (Wilhelm), kék, ezüst csipkével (Neideker), piros bársony és viola szín, arany díszítéssel (Fodor).

A szoknyák is többfélék: fekete és kávé szín damaszt (Meister), piros holland és kék, arany díszítéssel (Fodor), piros zsorzset fekete csipkével (Neideker), kék tafota és zöld (Herold) vagy viola színű (Forgácsné).

Övek Forgácsnénál és Fodor Gergelynél találhatók: előbbinél kék török öv, utóbbinál aranyvirágos öv.

A kötények között van fekete tafota (Meister), fehér és kék színű (Neideker, Herold, Kleinhacklné, Herüsch, Fodor és Wilhelm), valamint selyem (Antonovics). A nyaksálak és kendők pirossal díszítve (Wittmayer, Banowskyné) vagy kék és zöld selyemből (Wittmayer, Sangl) készültek.

A női mellények ritkább előfordulásúak. Sárga atlasz (Neideker), zöld, prémes (Mair nyerges) és fehér (Wilhelm) női mellényről történik említés.

A harisnyákról alig, mindössze pamutharisnyáról és félselyem női harisnyáról tudunk (Meister, Herüsch).

Cipő, minden közelebbi leírás nélkül, háromszor szerepel (Auer, Herold, Neideker).

A női főkötő zöld színben, egy esetben török, más helyen aranydíszes, ismét másutt piros dominó formában fordul elő (Meister, Auer, Fodor, Szíjjártó).

A női bundák ugyancsak ezüstgombosak, piros, kék, fekete vagy viola színben; egy helyen róka- és bárányprémmel (Szíjjártó).

Kesztyű Schmidtl főhídmesternél van, rókaprémmel díszítve.

Selyemszalagok Pollermann Mátyás leányának hozományában fordulnak elő.

Gyermekruha

Szíjjártó Márton hagyatékában szerepel egy piros tafota gyermekszoknyácska.

A kor pompakedvelése a feltűnő színű és díszes ruhák viselésén túl leginkább az ékszerek, az arany-ezüst holmik gyűjtésében nyilvánult meg.

A bútoraiban, lakásában igénytelen polgárság országszerte, Európa-szerte itt fejtette ki leginkább fényűzését.

Az arany-ezüst holmik szeretete már a ruházkodáson megfigyelhető. Csaknem minden polgár otthonában előfordulnak ezüst- vagy aranyozott ezüstgombok, akár ruhákra varrva, akár külön eltéve, a ruháktól függetlenül; magyar ruhára való ezüstgombok Heissler Györgynél és Augustinnál.

Hasonlóan elég gyakoriak az ezüst evőeszközök, főleg kanalak. Kés-villa előfordulás már sokkal ritkább (csak Kászonyinál, Emmanuelnél és Meisternél). Ezüstkanál viszont ezenfelül még 17 helyen szerepel.

Az ivóedények között ezüst- és aranyozott serlegek, ivópohár, aranyozott ezüstkanna található (Köppl, Schmidtl, Forgácsné, Oberaigner).

Az ezüstholmik között még függők (Auer, Schmidtl, Pinder), gyűrűk (Schmidtl, Wittmayer), dohányos szelencék (Auer, Wilhelm), hajcsattok (Erny), női övek (Pinder, Wilhelm, Neideker), láncok és kapcsok (Fodor, Kleinhacklné, Neideker, Forgácsné, Herüsch), „Agnus Dei" (Wilhelm, Schmidtl, Herüsch), nadrágtartó-csattok (Augustin, Emmanuel), egy helyen pedig kereszt (Heissler György) szerepel. Röck lakatosnak ezüsttel futtatott imakönyve volt.

Ezüst zsebórája van lánccal Schmidtl főhídmesternek, aranyozott ezüst zsebórája pedig Kalcher kőművesnek.

Az aranytárgyak között legtöbb a gyűrű; pecsétgyűrű (Kalcher, Wittmayer, Köppl, Sőtér Ferenc), gyémántköves (Röck), smaragd (Sőtér), rubintos (Meister), türkizköves (Neideker).

Aranyfüggők találhatók Joseph iskolamesternél, pecsétnyomó Heissler Györgynél, aranyláncok Sőtér alispánnál, övek Sax Simonnál és Auer Mártonnál.

Különböző aranyékszerek vannak Herüsch tímár, valamint a jómódú rác szűcsök: Simonovics és Antonovics birtokában.

Sőtér alispánnak aranyos, ékköves kardjai vannak és aranyos mosdómedencéje.

Gyöngyök találhatók gránátkővel, agátkővel, korallkővel Erny, Neideker, Kleinhacklné és Herüsch tulajdonában.

*

A pesti lakosság ingó vagyonának tanulmányozása többféle tanulsággal szolgál.

Összehasonlítva adatainkat a fejlődésükben töretlen felvidéki szabad királyi városok ismert adataival, úgy találjuk, hogy a hódoltság alól felszabadult Pest polgársága azonnal megindult a városfejlődés útján.

A hátrányos különbségek a XVIII. század első felében szinte kiegyenlítődnek. Ha Pest a polgárság lakásberendezésében, a differenciáltság finomságaiban, a bútorok fajtáinak sokféleségében, a kivitelezés változatosságában el is marad még a Felvidék városaitól, vannak vonatkozások, melyekben viszont még előbbre is kerül.

A XVI—XVII. században Lőcse, Kassa, Eperjes, Pozsony, Nagyszombat, Besztercebánya, Selmecbánya és Körmöcbánya városok leltáraiban faragott művű, fényezett vagy párnás bútoroknak nyomára sem lehet akadni. Ezzel szemben Pesten már feltűnik 1700 előtt a bőrszék. (A Felvidéken bőrrel bevont szék is csak három található — kétszáz év alatt.) Még esztergályozott bútor is van Pesten: Röck lakatos mennyezetes, oszlopos ágya. (Itt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy ez a híradás 1730-ból való, tehát egy emberöltővel későbbi, mint a felső-magyarországi adatok.)

A városi kultúra finomabb termékeit illetően: képek, szobrok, könyvek, de még szőnyegek, órák és tükrök esetében is Pest elmaradottsága már inkább szembeötlő a felvidéki német városokhoz képest. A magyar lakosú Debrecennel összehasonlítva azonban inkább csak az ágyneműk és asztalneműk finomságaiban maradt el. — Itt azonban a lakosság nemzetiségi összetételére is figyelemmel kell lennünk. A leltárak úgy mutatják, hogy a lakásberendezésre és a bútorokra vonatkozó gond és ízlés elsősorban a német iparosokra jellemző. Ez a nemzetiség és ez a réteg volt az, mely a fejlődő Pestet a szerencsésebb felvidéki, német lakosságú városokhoz csakhamar közelíteni tudta.

Mellettük azonban jelentős számú magyar és rác lakosság is élt. Ezek hajlama, igénye nem elsősorban a lakásberendezés felé mutatott. Míg a németeket főleg a kézműves munka, az alakítható anyag csiszolása érdekelte, addig a magyarok igényei inkább a külső megjelenés pompája, valamint a földbirtoklás és állattenyésztés felé hajlottak.

A német iparosoknak gyakran nincs földjük, sőt némelyiknek még saját háza sem, mint Neideker kocsmárosnak, Hofer esztergályosnak, vagy Wilhelm fürdősnek — lakásuk ugyanakkor gondosan berendezett, tipikusan városias jellegű.

A magyarok, keleties mintára, nem szeretik a sok bútort. Gazdagságuk nem a bútorok sokféleségében, finom megmunkáltságában fejeződik ki, hanem inkább a kényelem eszközeiben, mint Fodor mészáros finom ágyneműi. De olykor még ez a kényelem is hiányzik, s helyette csak díszes ruhákat, sok állatot és földet találunk, mint Kászonyi megyei biztos esetében. A gazdagság csillogó fegyverekben, lószerszámokban, mindennapi használati tárgyakban: evő- és ivóeszközökben fejti ki nemesi pompáját, mint Sőtér alispánnál.

A rácok hajlamai még fokozottabban keletiek, és észrevehetően erős török hatás alatt állnak. A bútorokra a magyaroknál is kevesebbet adnak, inkább a törökök módjára terítőket, szőnyegeket, párnákat őriznek, ugyancsak hajlamuk van a mezőgazdaságra, s ékszerek mellett főleg pénzt gyűjtenek. A leggazdagabb közöttük — Emmanuel kereskedő — már kivétel, mert vagyonossága leginkább asszimilálta a város vezető, idegen rétegeihez. A többiek — mint a jómódú, de olcsó, puhafa bútorok között lakó, földekkel és készpénzzel rendelkező Manolovich, a dús ékszereket gyűjtő, de szegényesen lakó Simonovics szűcs, vagy a szappanfőző Bobics fivérek és Antonovics szűcs — mind a rácok jellemző típusait mutatják.

V. A TÁRSADALMI OSZTÁLYOK ÉS RÉTEGEK ALAKULÁSA

A jövedelemforrások és a vagyoni helyzet vizsgálata után, nagy vonásokban most már előttünk áll a kép, mely a török utáni első évtized pesti társadalmát bemutatja. Úgy láttuk, hogy az uralkodó osztály képviselői mellett, akik jobbára — hivatali rangjuk után — állami fizetésükből éltek, a polgárság fejlődését a kezdeti mezőgazdasági alapokból kinövő iparágak határozták meg, de a kereskedelem felsőbb összeköttetéseivel és az ipari kézművesmunka fokozódó jelentőségétől kísérve.

Hátra van még, hogy a lehető finomságokig részletezzük a képet, s a társadalmi osztálytagozódás és rétegződés árnyalatait is érvényre juttassuk.

1. AZ URALKODÓ OSZTÁLY KÉPVISELŐI

Az a néhány magasrangú katonatiszt és hivatalnok, aki megtelepedett Pesten, nagykiterjedésű ingatlana állandó lakójaként, nagy vagyonával és jövedelmével élesen elkülönült a polgárságtól. Pöckh Boldizsár 100 köböl, Vorstern Kristóf 84 köböl szántóföld birtokosa. Ez utóbbinak tudunk jószágkormányzójáról, vadászáról és saját szabójáról is. Birtokuk tehát a személyes szolgálatra rendelt cselédségen és a föld-igényelte mezőgazdasági munkaerőn túl még az ipari termelést is érdekkörébe vonta, feudális nagyurak mintájára. A szegényes, falusias jellegű házakból álló város közepén hatalmas, palotaszerű lakóépületeik éles ellentétként állhattak.

Kishivatalnokok

Volt néhány a sótisztek, harmincadosok csoportjából is, akinek helyzete kedvezőbb volt társaiénál. Felettes hatóságuk nem csupán magasabb címmel, hanem nagyobb jövedelemforrásokkal, kiterjedtebb ingatlanokkal ajándékozta meg őket, melyhez azután társadalmi emelkedés is járult.

Így lett a város legnagyobb ingatlantulajdonosa egy harmincadhivatali ellenőr, Kohlbacher Lambert. Így kap ingatlanai mellé nemességet Hoffer Ferenc és Leistner Tóbiás sótiszt, akik a kamaraigazgatóság pártfogásával 1701-ben a városi tanácsba is bejutnak.

Általában a bécsi kormányszerveken keresztül mint a merkantilizmus és állami abszolutizmus európai jelenségének legszélső keleti hullámverése érkeznek a felszabadult magyar területekre, s így Pestre is, ezek a kisebb rangú hivatalnokok. Nem képviselik ugyan az állam egységét szétbomlasztó, régi rendi szellemet, a nekik alávetettek szempontjából azonban magatartásuk nem hoz változást. Az állami haszon érdekében dolgoznak ugyan, de egyéni karriert akarnak csinálni, s ez túlnyomó részben csak az elnyomás, a kíméletlen kihasználás eszközeivel lehetséges.

Az új hivatalnokság korrupt szelleme közismert. A főhivatalok, a törvénytelen adókat behajtó, a túlméretezett beszolgáltatásokat követelő császári biztosok és főbiztosok egyre növekvő saját haszna és példája lefelé is fertőz, aláássa az alsóbb közigazgatás szellemét is. (Az udvari kamarának időnként közbe kell lépnie, hogy a kamaraigazgatóság túlbuzgalma teljesen tönkre ne tegye a drága adóalanyt, az iparos-kereskedő polgárságot, s engedjen a számára hosszabb lélegzetet, amíg vagyonában kissé gyarapodik — hiszen nagyobb távlatokban gondolkozva, az államnak is csak így válik igazán hasznára. Hasonló szerepet tölt be viszont maga a kamaraigazgatóság a városi tanáccsal szemben, amikor mérsékelni igyekszik a hatalmára és saját hasznára ugyancsak féltékeny városi testület túl szigorú rendelkezéseit, melyekkel az a polgárságot sújtja.[115])

A társadalmi rangemelést kapott kishivatalnokok ugyanazt a fölényes magatartást tanúsítják a város helyi vezetőivel szemben, mint felettes hatóságuk, a kamaraigazgatóság. Társadalmi súlyuk és hivatali állásuk azonban nem kölcsönözhetett nekik olyan fölényt, mint a főhivatal tagjainak. Jobban kényszerültek benne élni a város légkörében, a városi tanács irányítása alatt, s így állandó szükségét érezték megmutatni, hogy mennyire megvetik és mélyen maguk alatt állónak tekintik a város bíráját és tanácsosait, akik legnagyobbrészt az iskolázatlan helybeli kézművességből kerültek ki.

A már említett Kohlbacher jó felsőbb hivatali összeköttetésekkel rendelkezett. Nem vidéki környezetből, hanem a császárvárosból származott, hagyományaiban is a városi elemet képviselte tehát. Bécsi eredete ellenére mégsem tekinthető teljesen a császári kormányzat kreatúrájának. Hivatala ugyanis, a harmincad, régi magyar hagyományaival, megtehette rá a hatását.

Barátja és legfőbb szövetségese, Leistner Tóbiás sótiszt pedig magyar nemességet szerzett, s tiltakozásaiban a városi tanács intézkedései ellen mindig erre a fölényt biztosító magyar nemességre hivatkozott. A választási pártharcokban Kohlbacher és Leistner csoportja a vármegyeházára vonult tanácskozni, ezzel is kifejezve szimpátiáját a városi önkormányzat ellenlábasai iránt, s jelezve nemesi összeköttetéseit.

Viselkedésükben is mindenáron ezt a nemesi függetlenséget utánozták, ami aztán valóságos erőszakoskodássá és rendzavarássá fajult. A templomból kilépő Eschenbrugger bírót karddal támadták meg, majd Kohlbacher bottal fejbeverte; porciót nem fizettek, a törvényes behajtásnak fegyveresen ellenálltak, és felsőbbségükre hivatkozva fenyegetőztek.

Hangoztatták, hogy nem hajlandók engedelmeskedni a náluknál tanulatlanabb, írni-olvasni is alig tudó iparos-tanácsosoknak. Annyit valóban elértek, hogy a kamaraigazgatóság nyomására Leistner és Hoffer később bekerült a tanácsba. Egyebekben azonban magasabb helyről, a bécsi kamara köréből nem élveztek túlságos támogatást. A rendzavarásokat felülvizsgáló Fürstenbusch-féle bizottság nem találta indokoltnak a műveltségre való

[115] A kamarának és a kamaraigazgatóságnak itt említett viszonya jól kitűnik Tóth András idézett tanulmányából (Pesti önkormányzat, különösen: 124. kk.) a Kohlbacher-féle csoport viselkedésével együtt. Szemlélteti Gyömrei i. m. is. A kamaraigazgatóság és a városi tanács viszonyára az előbbinek iratanyaga és a tanácsülési jegyzőkönyvek a források. Ezek egy részét, a bírósági esetekkel kapcsolatban, feldolgozta: Bónis i. m. 28—29.

hivatkozást, és Kohlbachert „a maga kis latinizmusával" meglehetősen lebecsülte.

Bármennyire is igyekeztek tehát feletteseikhez és a kiváltságos nemességhez hasonulni, a puszta címekkel és rangokkal ezt nem érhették el, s nem hagyhatták el a kört, melyet megélhetésük forrásai kijelöltek számukra. Bármennyire is részesültek ugyanis az ingyen telekadományozás kegyeiben, mindez nem tehette őket hasonlóvá a nagybirtokú főhivatalnokokhoz. Hoffernek, Leisternek házán kívül csak rétjei vannak; ezeket is csak az 1701. évi kiosztás alkalmával szerezték. E szerény ingatlanok nyilván nem változtatták meg jövedelemforrásaik alapját, az állami fizetést. Még a nagyvagyonú Kohlbacher ingatlanai sem jövedelmezhettek túlságosan. Egyedül 600 kapás szőlője és malma tekintendő komoly jövedelmi forrásnak; ezek jelentőségét nem lehet lebecsülni. A városban fekvő nagy megműveletlen, üres telkei, melyeket aztán sorban felparcellázott, s a dunai sziget állandó jövedelem szempontjából aligha jelentettek valamit, inkább csak a külső tekintély emelésére szolgáltak. Mindez különben is gyorsan zsugorodott össze. 1715-re már csak egy kis telken álló ház s 6 köböl szántóföld maradt belőle.

Katonatisztek

A volt hódoltsági területeken újonnan berendezkedő bécsi kormány nagymértékben támaszkodott a katonaságra. Általában törekvéseinek leghűségesebb végrehajtóit találta meg ebben a rétegben, melynek létalapja a szolgálat vak engedelmessége volt, s amely ugyanezt a vak engedelmességet követelte a maga számára is. A hadvezetés szükségén túl a kormányzat szívesen látta, ha a hadsereg tisztjei a polgári közigazgatásban is vezető szerepet kapnak, biztosítva ezzel a racionális elgondolások érvényesülését, s meggátolva az organikus erők továbbélését, a kontinuitást.

Viszont azok a kisebbrangú tisztek, kapitányok és hadnagyok, akik itt letelepednek, idomulni kezdenek a polgári élethez is. Lessl hadnagy nemcsak a Heister-regiment tisztje, hanem a Fehér Rózsa fogadó tulajdonosa is. Schweidler hadnagy pedig, a Budán lakó magasrangú hadbiztos rokona, gazdálkodással foglalkozik.

Sorsuk az, hogy az állami közigazgatás kishivatalnokaival együtt egyre közelebb kerülnek a polgársághoz, s fogadójuk, földjeik révén városi jövedelemforrásokra is tesznek szert. Szerény vagyonuk nem teszi lehetővé számukra a polgárság fölé való emelkedést.

Vármegyei nemesség

Az iskolázott értelmiségi rétegre nagy szüksége volt a kamarai igazgatásnak. 1688-ban, amikor Pest város tanácsát megszervezte, a város élére küldött hivatalnokokkal és katonatisztekkel kívánta a polgárságot irányítani.

Ez az értelmiségi csoport, az első tanácsban, meglehetősen heterogén. Vatula harmincadostól kezdve Dalmady ezredesen és jász-kun alkapitányon, valamint az udvarbíró Lendvay nagyúri familiárison keresztül a császári zsoldban álló Karpfensteinig terjed, s képviseli az új császári adminisztrációt, a vármegyét és a nagyúri magánhatalmat egyaránt.

A befolyásos rokonság nélküli, alacsonyabb megyei tisztségeket viselők köre: a szolgabírák, jegyzők, esküdtek nem mutatnak kedvező vagyoni képet. Láttuk, hogy megélhetési alapjuk nagyrészt az állami fizetés, mely inkább hivatalnokokhoz, mint birtokos nemesekhez teszi őket hasonlóvá. Ha voltak is a városban földjeik, ezek semmivel sem haladták meg a tehetősebb iparos-kereskedő polgárság birtokait.

Ehhez járult vármegyei tisztségük ideiglenessége, az újra-megválasztás bizonytalansága. Volt, akinek ez emelkedési alkalomnak kínálkozott. De Lendvay Györgynél például azt látjuk, hogy míg 1690-ben szolgabíró lesz, 1696-ban már csak esküdt.

Ezek a körülmények kihatottak a városban, a polgárság körében elfoglalt helyzetükre is. Lendvay 1696-ra már a városi tanácsból is kiszorult, néhány évvel később pedig ez a tanács a feleségét orgazdaság miatt lecsukatja és kocsmáját bezáratja. Tóth Mihály megyei esküdt is börtönbe kerül, hiába hivatkozik nemességére.[116]

Lendvay eljelentéktelenedő sorsa és pályája egyúttal a város életében megjelenő első megyei-nemesi érdekkör: a nógrádi familiárisok eltűnését is jelenti.

A megyei jobbágytelkeket birtokló gyöngyösi Sőtér família, városi patrícius múltját felcserélve a tipikus köznemesi életformával, a Pest városát lakó megyei tisztikar vezetője lesz az alispán személyén keresztül. Míg a nógrádi familiárisokat a servitori viszony nem engedte elég magasra, Sőtér Ferenc működése a megyei életben átalakuló s öntudatra ébredő köznemes magatartása.

A jász-kun alkapitányi tiszt, melyet alispánsága mellett 1689-től 1701-ig viselt, már nem a régi, feudális, servitori viszonyt jelenti a nádorral, a mindenkori főkapitánnyal, hanem éppen arra alkalmas, hogy működése kapcsán megfigyeljük: miként válik el a köznemesség függetlenségi érzelmű tagjainak útja a Bécsnek behódoló nagybirtokosokétól.

A bécsi gyarmatosító törekvések ugyanis a felszabadult jász-kun területek kiváltságait sem kímélték. A felszabadítástól számított egy évtized alatt Kollonich bíbornok és a bécsi kormány megtalálta a módját: hogyan lehet az önkényesen gyártott paragrafusok felhasználásával semmivé tenni a jász-kunok szabadságát, jobbágyi sorba süllyeszteni s megfelelő haszonért eladni őket a legtöbbet ígérőnek, jelen esetben a német lovagrendnek.[117] A nádor főkapitányi és Sőtér Ferenc alkapitányi tisztére csak addig volt szükség, míg a hivatalos előkészítés munkája végbement. Már 1698-ban összeírást rendelnek el Bécsben a jász-kunok területén, az elérendő cél érdekében. Legfőbb védnökük, Esterházy Pál, tudomást sem vesz ezekről az ügyekről, Sőtér Ferenc ellenben azonnal az ellenállásra gondol, húznihalasztani próbálja az összeírást az egri kamaraigazgatóval szemben, s egyik levelében önérzetesen kifakad: „Sem magamnak, sem a jászoknak árulója nem voltam és nem leszek . . . a jászok ellen, míg tisztekben vagyok . . . lehetetlen, hogy szolgáljak."[118]

[116] Bónis i. m. 61.

[117] Illésy János: A Jászkunság eladása a német lovagrendnek. Századok. 1905. 122, 138. kk.

[118] 1698. márc. 15. Heves vm. lt. Variae litterae. 1698. nr. 26. — Idézi: Illésy utóbb i. m. 27.

Nem elégszik meg ennyivel, hanem terjedelmes memorandumot küld Bécsbe, melyben a privilégiumok eltörlésének gondolatát a törvények lábbal tiprásának nevezi, s küzdelmét csak akkor hagyja kénytelen-kelletlen abba, amikor megfenyegetik.

Sőtért, a rendi kiváltságok védőjét nagy különbség választja el közvetlen felettesétől, Esterházy Páltól, aki csak 1702-ben, úgyszólván a terület eladása pillanatában emeli fel tiltakozó szavát. Azonban ekkor sem a jászok, csupán a maga nevében beszél: „Nem mulaszthatom el — írja 1702. március 20-án a királynak —, hogy Magyarországon eddigelé hallatlan, égbekiáltó méltatlanságomat és szerencsétlenségemet Felséged előtt föl ne tárjam . . . érdemtelenül megfosztatni hallom magamat a jászkunok bíróságától, minthogy az udvari kamara a jászkunok eladását elhatározta. Ettől a hivataltól, melyet elődeim öt századon át folyton és háborítatlanul viseltek, én, egyedül én a szerencsétlen fosztatom meg! Mert ha eladatnak, ugyan miféle bíráskodást gyakorolhatok rajtuk, és mi fizetést húzhatok tőlük? . . . Emlékezzék Felséged, mennyit fáradtam a múlt országgyűlésen a felséges uralkodóház trónöröklési jogának rendezésén . . ."

El is ért annyit, hogy a 3000 arany kárért, melyet a jász-kun főkapitányi tiszt megszűnése következtében szenvedett, a király a kincstárból kárpótolta.[119]

Sőtér nem kapott semmiféle kárpótlást. Mindazonáltal nem lett „kuruc": téves az az adat, mely szerint 1703-ban Rákóczi oldalán táborozott volna.[120] Csak öccse, Sőtér Tamás követte Rákóczit, s azon kevesek között volt, akik a bujdosásba induló fejedelmet egészen az országhatárig kísérték. Sőtér Ferenc, mint végrendeletéből kitűnik, 1703-ban Tata várába menekült, majd visszatért a császári hűségen maradt Pestre, és 1707-ben bekövetkezett haláláig távol tartotta magát az eseményektől. Passzivitásba vonult, mert arra sincs adat, hogy valamilyen „labanc" megbízatást vállalt volna.

Alakja nemcsak a császárhű nagybirtokosokkal szemben ellentét, hanem a köznemességen belül is új típust, a polgári, városlakó nemes típusát jeleníti meg. Egész élete úgy tűnik, mintha nem tudná eldönteni, városban lakjon-e, vagy a régi, hagyományos nemesi életformához idomuljon. A falak nélküli, nyílt mezővárost, Gyöngyöst, felcseréli ugyan egy időre Fülek várával, és a nemesi pályán futva, a megyei közigazgatásba kapcsolódik. Később azonban szívesen lakik Pesten; itt 4000 forintos költséggel épít magának kőházat, és a többi nemessel ellentétben jó viszonyban áll a városi tanáccsal. Egy határperben egyenesen a város pártját fogja a megyével szemben, mire pesti házát felmentik a porció alól.

Kiterjedt birtokai vannak ugyan, de életének súlypontja Pest városára esik. Innét igazgatja javait, melyeket nem hagyományos, nemesi életformaként örökölt: végrendeletében büszkén említi, hogy mindent, amit bír, maga szerzett. Gondolkodásának „polgári erényeire" vet világot az is, hogy utolsó intelmül fiait a tanulásra buzdítja, mert amit ezen a módon szereznek, azt senki sem veheti el tőlük.

Öccse, Sőtér Tamás szolgabíró már nem kapcsolódott ilyen erős szálakkal a városhoz. A kuruc időkben végleg elhagyja — mint ezredes harcol Rákóczi

[119] Orsz. Levéltár. Prot. opinionum etc. palatini Esterhazy. a. 1702. p. 137. etc. — Idézi: Illésy utóbb i. m. 151—152.

[120] Galgóczy i. m. I. köt.

seregében. Pesti házát a felkelés leverése után is megtartja ugyan, de lakni visszamegy Heves megyébe. Ugyanígy tér vissza Gyöngyösre féltestvérük, Szeredy Ferenc is, aki táblabírája volt a megyének. A Rákóczi-szabadságharc idején már ő sem érezte jól magát Pesten. Ez a kuruc érzelmű gyöngyösi csoport végül is nem vert a városban gyökeret; magyar érzelmeik nem barátkozhattak meg a város ellenséges, német légkörével.

Azonban nem tűntek el nyomtalanul, mert az évtized alatt, melyet a városban töltöttek, rokoni szálakkal kapcsolódtak más famíliákhoz. Szeredy Ferenc ugyanis időközben nőül vette a hajdú-katonatisztként megnemesített Karpfenstein városbíró özvegyét, s új családja, mostohafia továbbra is a városban maradt. Ugyancsak gyökeret eresztett itt Sőtér Anna férje, Kászonyi Tamás megyei biztos és városi tanácsos.

A varasdi, délszláv származású Karpfensteini Jantsits István egyedül áll e nemesség körében. Magyar nyelvtudása miatt kerül ugyan a tanácsba, de császári zsoldból. Újonnan szerzett címereslevele azonban, halála előtt nem sokkal, a megyei élet felé kezdi hajlítani. Pest megyei esküdt lesz, s megpróbálja a Karpfenstein nevet magyarosítani: Ponthegyi Istvánként is szerepel, de már 1691-ben meghal. Ha tovább él, talán erősebb példát szolgáltat a bécsi törekvéseket is elhomályosító vármegye magyarosító hatására. Hiszen Karpfensteint mint császári zsoldból élő katonatisztet nem azért helyezték a tanácsba, hogy itt magyarrá legyen. Bécs célja vele ugyanaz volt, mint Werlein István János kamaraigazgatóval, akit 1689-ben alispánnak csempésztek be a vármegyébe. Werleinnek és társainak azonban a megye ellenállt, Karpfensteint viszont a bűvkörébe vonta.

A Sőtér-sógor Kászonyi Tamás élete egészen más képet mutat. Ő csak korszakunk végén tűnik fel, 1695-ben. Székely származású, de nem tudjuk, közvetlenül Erdélyből érkezett-e, vagy talán, rokonságát tekintve, Heves megyei kerülővel. Annyi bizonyos, hogy első felesége a nála öt évvel idősebb Sőtér Anna. Második felesége hét esztendővel idősebb, mint ő. Valószínű, hogy családi kapcsolatainak keresésében az érdek vezette, mint ahogy pályája is erre figyelmeztet.

Életét nem a kuruc érzelmek irányítják, hanem az óvatos gyarapodás vágya. Így Sőtérékhez csak rokonsága kapcsolja: érdekkörei sokkal inkább azokhoz a korszakunk végén betelepülő új nemesekhez vonják, akik mindvégig hűségesen szolgálták a labanc vármegyét. Kuruckori szerepléséről nincsenek adataink, de pályájának igazi emelkedése a szatmári béke után következik be.

Ez az emelkedés fokozatos: 1696-ban még albérletben lakik, háza sincs, csupán 3 köblös szántója. Rövidesen házat szerez. 1713-ban, régi székely nemessége megerősítése mellett új címereslevelet nyer, 1715-ben beválasztják a városi tanácsba. Szántóföldje a 3 köbölről 13-ra növekszik, majd szőlőt, majorságot, végül Pest megyei zálogbirtokot szerez. Meglevő házát kicseréli sógorának, a kuruc érzelmei miatt eltávozott Sőtér Tamásnak emeletes, háromszobás házával. A csaknem nincstelen, albérletben lakó, szegény nemes mint tekintélyes Pest megyei birtokos és városi tanácsos fejezi be életét.

Míg a gyöngyösiek a Rákóczi-szabadságharc idején elhagyják hivatalukat, addig Huszár János szolgabíró és Imre János, a későbbi alispán a bécsi kormány engedelmes kiszolgálói maradnak. Ők az „új nemesek", a létalapot vesztettek és az új egzisztenciát teremtők, mint származásuk tárgyalásánál megfigyeltük. Tevékenységük valóban kizárólag saját egziszten-

ciájuk megteremtésére irányul. Magatartásukat legjobban Huszár szolgabíró 1710-ben kiadott rendeletei jellemzik, melyekben erélyesen követeli, hogy minden kóborló kurucot, rebellist azonnal fogjanak el és adjanak át a hatóságoknak.[121]

Először tehát a köznemesség legrégibb rétege, a császárhű Koháry familiáris-csoportja kísérelte meg a vezetést. Helyét azonban át kellett adnia a gyöngyösi, patrícius-polgári eredetű frakciónak, mely kedvezőbb vagyoni alapokon állt és függetlenségi törekvéseket árult el. A Rákóczi-szabadságharc bukása után egy újonnan felemelt, kormányzathű, hivatalnokszellemű labanc csoport kezébe került a vezetés a pesti nemesek körében és a vármegyében is, mely újra visszakanyarodik a császárhűséghez.

Nemesség és polgárság

E megyei tisztséget viselő közbirtokosok, bármennyire is élesen válnak el a polgárságtól nemesi életformájuk, kiváltságaik és jövedelemforrásaik birtokában, ugyanakkor érintkeznek is vele.

Erre ad példát az alsóbbrendű megyei tisztet, az esküdtséget viselő Tóth Mihály rokonsága. Felesége révén bekapcsolódik a postamester, Oberaigner Ferenc famíliájába, érdekes módon színezve rokoni összeköttetéseit nemesség és polgárság, városi és vidéki életmód hátterében. Mindezeket a nemesi-polgári kapcsolatokat a jövedelemszerzés viszonyai, a birtokosi elszegényedés és a hivatali fizetésre való fokozottabb rászorulás alakítja.

A hivatal a nemesi és a polgári rend találkozó helye, ahol felfelé áramlók és lefelé szállók gyakran sajátos módon összekapcsolódnak — felcsillantva e találkozásokban a társadalom sokszínű rétegződését.

Erre a jelenségre figyelmeztet bennünket Pest hivatalnoktársadalmában a postamester családja. A városban ekkor még magában ugyan nem volt postaállomás, ez a néhány kilométerre eső Kerepes faluban, illetve Örkény pusztán feküdt. A postamester, Oberaigner Ferenc azonban pesti illetőségű volt, itt volt háza és lakása, a városi határban voltak földjei. A család, melyből származott, lényegében ugyanolyan nemesített városi patrícius család volt, mint a Sőtér famíliа.

Az Oberaignerek azonban Selmecbányán voltak patríciusok, a hazai német lakosságú, bányavidéki, szabad királyi városban. Ez egészen más hagyományú vidék, mint a Tiszántúlhoz közeleső, magyar Gyöngyös mezőváros tájéka. 1675-ben kapják a címereslevelet, s az apa Korponáról kerül Selmecre bányatisztnek. Korán meghal, és számos árvájának gondviselője — családi kapcsolat révén — egy másik selmeci bányahivatalnok-nemes, Sembery István lesz.

Selmecbánya, ahol főleg ezüstöt bányásztak, az úgynevezett alsó-magyarországi bányavidék egyik központja volt, és sajátos szervezete, a bányakamara révén a XVII. században közvetlenül a bécsi udvari kamarától függött, helyi vezetői is németek voltak.[122] Sembery István is, magyar

[121] Hornyik János: Kecskemét város története. Kecskemét, 1860—1866. Oklevéltár.

[122] Péch Antal: Alsómagyarország bányamívelésének története. Bp. 1884. — Ember i. m.

neve ellenére, ezeknek az idegenből érkezett bányahatósági vezetőknek leszármazottja — igaz, hogy az ő családja, Bernát kamaragróf személyében, már a XVI. században betelepült az országba. A címereslevél a magyar nemesi társadalomhoz hajlította, amit a Schönberg-név elhagyása és a Sembery-név felvétele is bizonyít. Azonban nemcsak a puszta nemesi cím, hanem a városi életmód mellé nyert földbirtokok is segítették ezt az áthasonulást. Sembery István már magyarul gondolkozik és ír, amit fennmaradt levelei tanúsítanak.

Mindazonáltal a városi életmódhoz hűséges marad. 1690 körül költözik Pestre, az Oberaigner-árvákkal együtt, s itt házat szerez. Foglalkozása ismeretlen előttünk, csak annyit tudunk, hogy a vármegyei hivatalokkal nincs kapcsolata. A család pesti előfutára az ugyancsak selmeci nemes Markhel János kereskedő volt, aki itt már 1687-ben polgárjogot nyert. Markhel, Sembery megbízásából, már 1690 előtt eljár Pesten az Oberaigner család ügyeiben.

A família sorsa Sembery korai, 1692 körül bekövetkezett halála után tovább alakul. Özvegye, Oberaigner Anna Mária rövidesen újból férjhez megy, Schmidtl György császári főhídmesterhez. A család kapcsolatai ezzel az alsóbbrangú német hivatalnokcsoport felé nyúlnak ki, éppen akkor, amikor a két Oberaigner-fiú, elhalt nevelőapja után, már a Sembery nevet kezdi használni. Schmidtl azonban ugyancsak hamar meghal, s Oberaigner Anna Mária harmadszor is férjhez megy, ezúttal Lehner Mihályhoz, a kismartoni származású fogadóshoz, a Fekete Sas tulajdonosához. Ezzel a család kapcsolatai még mélyebbre szállnak a polgárság körében, s a német iparosság érdekköreit is érintik.

Ugyanakkor a másik Oberaigner-lány, Anna Julianna másodszor a magyar Tóth Mihállyal köt házasságot, aki, mint megyei esküdt, a vármegyei nemességhez közelíti a család másik ágát. Különös véletlen folytán ez az Oberaigner-lány is még kétszer köt házasságot. Harmadik férje Dévay Ignác huszárőrmester, a negyedik Kecskeméthy János megyei biztos; házasságai tehát mindvégig a magyar nemesség körében tartják. Ezek a kapcsolatok azonban a köznemesség alsóbb rétegéből valók, melynek életformája a városban bizonyos kispolgári színezetet ölt.

A köznemesség vezető, felsőbb rétegébe is eljut azonban a család, a postamester bátyja, Oberaigner György személyében, aki végleg felveszi a Sembery nevet és intenzív kapcsolatot létesít a vármegyével. Pest megye biztosaként szerepel 1696 után a városban. Fia, Sembery György, mint Pest megyei birtokos-nemes, egészen asszimilált tagja ennek a megyei úton vezető magyar köznemességnek. A városból kiköltözik, s birtokán él tovább, felszámolva városi-polgári múltját a német eredetű családnak.

A Sembery—Oberaigner-rokonság tehát sokféle társadalmi fényben csillan meg előttünk. Átmeneti árnyalatokat képviselnek, kapcsolatokat lefelé, és felfelé is, kifejezve alakulóban levő koruk társadalmát és a fejlődés ingadozását. A família egyik ága hű marad a városhoz, de ugyanakkor mélyebb társadalmi régiókba száll. A másik felfelé tör, de a sajátos magyar viszonyok között ezt csak a nemességhez való hasonulással, a városi életmód felszámolásával teheti.

A Sembery—Oberaigner-rokonság

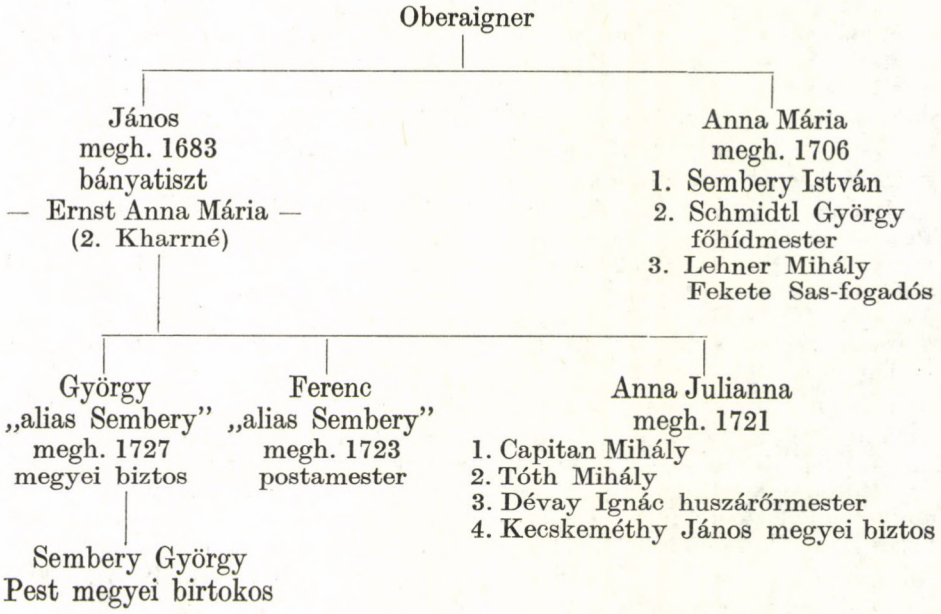

Az egyházak képviselői

A római katolikus államvallás mellett Pesten csupán a görögkeleti egyház képviselőit tűrte meg a kormányzat, a bécsi politika terveibe belevont rácokra való tekintettel. Protestánsok — akár lutheránusok, akár kálvinisták — nem nyerhettek polgárjogot a városban.[123]

a) Római katolikus egyház

Az egyházi igazgatás városi szerve a plébánia volt, melyet már korán, még 1686-ban újjászerveztek; Széchényi György prímás, esztergomi érsek 1687. június 29-én a jezsuitáknak adott budai plébánia alá rendelte az egyházi igazgatás szempontjából.[124]

A kinevezett plébánosok — Makay György, Nagy János, a magyar nemes Putanicz János, Kolocsani György — 1696-ig mind magyarok. Putanicz esetében azonban nyilvánvalóan hazai nemzetiséggel, talán szlovák eredetűvel van dolgunk. Ő kezdte meg az elhanyagolt, hiányos fedelű templom és plébánia rendbehozását.

A katolikus egyházat azonban nem csupán a plébánosok képviselték a városban, hanem a különböző szerzetesrendek is. Az anyakönyvek tanúsága szerint időnként ezek is foglalkoztak a hívők gondozásával, kereszteltek, eskettek és temettek. 1702-ben a beköltöző jezsuita rend vette át a plébá-

[123] A kezdeti időkben akadhatott néhány kivétel. A kálvinista Szép Geszi anyja, Szabó Istvánné is házbirtokos volt 1688-ban.

[124] Esztergom. Prímási lt. Arch. Eccl. Vet. nr. 292.

nia vezetését. 1709-ben, mikor elhagyták a várost, Cini Pál lett a plébános, aki 1712-ben a pestisjárványban halt meg. Utóda, Wellenzon János hosszú időn át, 1712-től 1742-ben bekövetkezett haláláig volt plébános; a szerzetesrendekkel állandó viszálykodásban élt: a lelkipásztorkodás terheit szerette volna megosztani velük.

A pestisjárvány a szerzetházakat is néptelenné tette. 1713-ban a 4 pesti rendházban a perjeleken kívül összesen 9 pap élt.

A ferenceseknek, pálosoknak már 1694-ben szőlőik voltak Budán; később a szerviták is szereztek. Vagyonuk nemcsak a katolikus állam pártfogásából, hanem az örökösök nélkül elhaló polgárok végső akaratából is gyarapodott. Nemesi és polgári végrendeletek rendesen egyaránt megemlékeznek az egyházakról, örökösök maradása esetén is. Ha földet nem is oly gyakran, pénzbeli adományokat úgyszólván minden végrendeletben találunk. A kuruc idők háborús bizonytalanságaiban pedig, több hagyatéki irat szerint, a vagyonosabb polgárok a plébánián vagy a szerzetesek rendházaiban helyezték el értékesebb holmijukat, ládákba csomagolva.

1698-ban letelepülnek a domonkosok is, majd 1717-ben a piaristák, 1723-ban pedig a klarissza apácák kapnak még városi ingatlant. Kezdetben a ferencesek és különösen a pálosok közt sok volt a magyar. Később azonban itt is a németek kerültek többségbe.

A magyar egyházi igazgatás élén álló agg Széchényi György esztergomi érsek mozgékony egyéniség volt, aki 95 éves korában hajóra szállva, személyesen szemlélte meg Pesten és Budán a török pusztítás nyomait, s nagy összegeket adományozott magánvagyonából az egyházi épületek felépítésére.[125] A tetterős aggastyán azonban éppilyen buzgóságot fejtett ki, Esterházy nádorral karöltve, az Aranybulla ellenállási záradékának megsemmisítésében is, összeláncolva a katolikus egyházat a Habsburg-hatalommal. Tevékenysége jutalmául a nádorral együtt ő tehette 1687-ben az ifjú trónörökös fejére a koronát, teljessé téve Bécs előtt a világi és egyházi főrendek hódolatát.

b) Görögkeleti egyház

A keleti kereszténység befolyása a hódoltsági területeken a török hatalom alatt nőtt meg. Buda az ipeki pátriárkátus alá tartozó görög püspöki székhely volt, s ily módon az egyházi igazgatásban egységet képezett a balkáni szerb területekkel.

Ez a szervezeti egység a visszafoglalás idején felbomlott, és a türelmetlenül katolikus Habsburg-államban a keleti egyház, az eretneknek tekintett protestáns felekezetekhez hasonlóan, alárendelt, alig megtűrt helyzetbe került. A háborús helyzet, a Belgrádot 1690-ben ismét visszafoglaló török fenyegetése azonban csakhamar arra késztette Bécset, hogy a keleti egy-

[125] Takáts Sándor: A főváros alapította budapesti piarista kollégium története. Bp. 1895. — Vö. még: Baranyai Béla: Hogyan történt az 1687—88. évi 1—4. tc. szerinti törvényszöveg becikkelyezése. Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve, 1933—1934. (Főleg Esterházy nádor szerepére.) — Acsády Ignác: Magyarország Budavár visszafoglalása korában. Bp. 1886. — Némethy: A pesti főtemplom i. m. — Kisbán Emil: A magyar pálosrend története. Bp. 1940. II. köt. 210.

házat kivételes bánásmódban részesítse. Ez az egyház ugyanis nem puszta vallási keret volt, hanem a Balkánról felköltöző szerbség politikai szervezete is (egyúttal világi közigazgatás, melynek feje a magyar területen levő püspökségeket is igazgató ipeki pátriárka, Csernovics Arzén, aki a szerb vazallusállam irányítója is volt). A rácok ragaszkodtak ehhez a szervezethez, és csupán egyházuk fejének engedelmeskedve voltak hajlandók Bécs katonai céljai szolgálatába állni: a török ellen harcolni és a fokozatosan feloszlatott magyar hadsereg örökébe lépni. A bécsi kormányzat felismerte, hogy a rácok katonai megszervezése, a modern követelményeknek megfelelően, még időbe kerül. De arra is rájött, hogy a magyarság elnyomásában a Balkánról beköltöző szerbek nagy segítséget jelenthetnek. Így történt, hogy a katolikus államigazgatás messzemenő kiváltságokat adott a magyar földre költöző rácoknak, kivéve őket minden magyar törvény alól, egyedül egyházuk fejének rendelve alá e nemzetiséget. Bécs magyarellenessége még vallási türelmetlenségénél is nagyobb volt.

Így jelent meg Pest társadalmában is kedvezőbb súllyal a görögkeleti egyház, mint azt a katolikus Habsburg-monarchiában különben várni lehetett volna.

Pesti templomuknak már hódoltsági hagyománya volt. A bécsi kormány és a haditanács minden pártfogása ellenére a helyi viszonyok között a rácoknak a német tanács ellenállásával kellett küzdeniük, mely féltette a várost térfoglalásuktól. A tanács tiltakozik, amikor templomukat újjá akarják építeni, s tiltakozik akkor is, amikor a Magyarországra költözött Csernovics pátriárka Pesten házat akar szerezni. A magasabb államvezetés azonban nem veszi figyelembe a helyi, szűklátókörű szempontokat, s mindkét esetben segítségére van a rácoknak.

Csernovics azonban Szentendrén telepedett le, a pesti épületben a városi görögkeleti lelkész, Veczeli Mihály kalugyer lakott.[126]

A helyi lelkészen kívül azonban még vannak adataink a tanács előtt szereplő, egyébként ismeretlen nevű rác papról, sőt rác apácáról is, bizonyságul, hogy még a keleti szerzetesség is képviselve volt a városban.

*

Mindezekből nyilvánvaló, hogy a város e kezdeti életében az egyházak képviselői nem jelennek meg döntő társadalmi súllyal. Csupán az alsópapságot látjuk itt, mivel Pestnek nem volt előkelő szerepe az egyházi közigazgatásban. Már az első időktől megfigyelhető azonban a szerzetesrendek vagyoni gyarapodása. Az uralkodó államvallás, a katolikus egyház súlyát nem a közigazgatás szerény, alárendelt jellegű plébániai szervezete képviseli, hanem a vagyonukat fokozatosan gyarapító szerzetesrendek.

2. A POLGÁRSÁG RÉTEGZŐDÉSE

Míg a városi tanácstagság, csakúgy mint a polgárjog, az uralkodó osztály képviselői számára nem jelentett társadalmi emelkedést, addig egészen más szerepet kapott a polgárság körében.

[126] Lásd a törzslapot.

E kezdeti időkben a tanács csak annyiban demokratikus testület, hogy benne az iparos-kereskedő polgárság tagjai is hallatják szavukat. Legtöbbje azonban iskolázatlan, írástudatlan. Nem volt még idejük arra, hogy valami magasabb, közösségi öntudatra ébredjenek. Nagyrészük idegenből jött, s a különféle nemzetiségek, tájak egymás számára is ismeretlen fiai a városban összegyűlve, nehezen tudnak megegyezni, békességben élni. A felettes szervek is a pestieket „nem jó polgár"-nak nevezik.[127]

Amikor a Fürstenbusch-bizottság lebecsülte Kohlbacher műveltségét, vele szemben a város jegyzőjét, *Mosell Antalt* emelte ki mint tehetséges és művelt férfiút. Ő volt a kamaraigazgatóság pártjával szemben a „tanácsi párt" egyetlen iskolázott tagja. Műveltsége, nyelvtudása és diplomáciai ügyessége felül is múlta ellenfeleiét.[128] Az 1703-ban megszerzett szabadalomlevél, Pest város visszanyert önállósága nagyrészt Mosell munkálkodásának köszönhető.[129] Az ő megjelenése a tanácsban 1692-ben már a polgárság önmagára eszmélésének s egy később kibontakozó városi-polgári értelmiségnek előrevetett árnyéka volt.

Családja egyik törzsöke lesz az 1711 után megerősödő pesti patríciusságnak. Címeres nemeslevelet szerez, s míg egyik sógora, Sauttermeister Ferenc kereskedő vele együtt ül a tanácsban, majd városbíró lesz, másik sógora, Sauttermeister Frigyes Budán polgármester. Utódai tovább erősítik e városi-értelmiségi kapcsolatokat. Egyik fia, Miksa, a városi gimnázium tanára és a piarista tanítórend házfőnöke, másik fia, József, pedig városi hivatalnok, majd bíró. De még a következő nemzedék is hű marad a városhoz: Mosell József Pest város főügyésze a XIX. század elején.

Ennek a csírájában jelentkező, iskolázott polgári rétegnek sajátos képviselője *Herold Szigfrid* gyógyszerész is, a többszörös városbíró. Alakja átmenetet és összeköttetést jelent a kamaraigazgatásnak a városra erőszakolt külső emberei és a polgárságnak saját kebeléből kinőtt képviselői között.

Jövedelemszerző alapja, a patikusság, maga is ilyen átmeneti jellegű tevékenység ipar és értelmiségi foglalkozás között. Egyrészt ipar, mely a borbélyokon, felcsereken keresztül a céhek felé ágazik, másrészt pedig, mint magasabb műveltséget is igénylő foglalkozás, rokona az orvosi hivatásnak.

Herold személyére inkább az utóbbi vonatkozások hatottak erősebben. Latinos műveltsége volt, és a császárvárosból költözött Pestre. 1689-ben egyszerű kinevezés útján jutott a bírói székbe, mint a tanácsba osztott többi értelmiségiek, hivatalnokok és katonatisztek. A városigazgatás első, 1692-ig terjedő évei az ő vezetésével teltek el. De később is, még háromszor tért vissza bírói székébe. Ekkor azonban már nem lehet őt úgy jellemeznünk, mint a kamaraigazgatóság emberét. Heroldban, az évek múlásával, bizonyos átalakulás ment végbe. A kamaraigazgatóság nem bízott benne többé, mert nem vállalkozott azoknak szerepére, akik a polgárság érdekeit megtagadva, városon kívüli érdekek szolgájává szegődtek. Pedig legjobb

[127] Takáts Sándor: Ribillió Pesten. A régi Magyarország jókedve. Bp. é. n. (Bécsi levéltári forrásokból idézi Mayern Theobald főadószedő jelentését.)

[128] Tóth: Pesti önkormányzat. 123—124.

[129] Vö.: Schmall Lajos: Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez. Bp. 1899.

barátja és végrendeletének végrehajtója, mint ő maga említi, Kohlbacher Lambert volt. A városban igazi népszerűségre azonban a polgárság felé hajló magatartásával sem tudott szert tenni, mert múltjára, megjelenésére emlékezve, nem bíztak benne a polgárok sem. Átmeneti, egyik oldalra sem egészen tartozó helyzete, mely végigkísérte őt megélhetésének alapjaitól a városi pártharcokban elfoglalt magatartásáig, végül is tragikussá vált számára, s indokolatlan meghurcoltatását eredményezte. 1695 januárja végén egy este Heroldot karddal megtámadta Kis Jurkó császári kocsimester. Augustin György kereskedő és Samhamer Mihály boltiszolga, későbbi kereskedő-polgár, a segítségére siettek, és Samhamer, hogy Herold életét megmentse, hátulról leszúrta Kis Jurkót. A tanács erre mindhármukat letartóztatta, két hétre vasra verték magát Heroldot is, de kiszabadulása után is úgy kezelték, mintha ő lenne felelős támadója haláláért.

A többi városi hatósági állás, melyről az első évtizedben tudomásunk van, mind alacsonyabb jellegű, nem alkalmas arra, hogy városi értelmiséget alakítson ki.

A strázsamesteri (rendőrkapitányi) tisztet *Speculari János*, majd *Schor György* viselte, akit 1700-ban hűtlen pénzkezelés miatt mozdítottak el.

Az iskolamester társadalmi nívója igen alacsony. A városban csak elemi fokú iskola működik, melynek felügyelője a katolikus plébános. Külön iskolamestere van a németeknek és a magyaroknak. A *Sámuel* mester után hivatalba lépő másik német tanító, *Joseph György* apja a későbbi városbírónak, Josephy Györgynek.

Magyar iskolamesterként kezdetben *Apczi István* gazdálkodót alkalmazzák, akit aztán részegeskedései miatt el kell bocsátani. Utóda, *Strbai Sámuel*, korponai, valószínűen szlovák eredetű magyar.

Az iparos elit kialakulása

A tanácstagság kínálkozott a városi társadalomfejlődésben alkalomnak, hogy a vagyoni, tekintélyi alapon kiemelkedők a polgárság felső rétegét megalkossák. A város vezetésében való részesedés vizsgálata a polgárság jövedelemszerzési és vagyoni alapjainak ismeretében arra vezet, hogy összefüggéseket mutassunk ki a vagyonszerző alap és a társadalmi emelkedés, a polgári elit kialakulása között.

A tanács összetételét 1687-től 1696-ig a következő táblázatban szemléltetjük:[130]

[130] A táblázatok összeállításában itt és a külső tanács tagjainál is a Schmall idézett művében közölteket vettük alapul. Ott, ahol korrekcióra szorult, saját kutatásunk alapján igyekeztünk korrigálni. Sajnos, a későbbi adatokra vonatkozóan ez nem mindenütt volt lehetséges, hiszen az 1696 után szereplő személyek adatainak minden forrással való összevetése még nem történt meg. Schmall csupán egyoldalú forrásokat használt, s így a nevek írásmódjában és a személyek azonosításában is többször téved. Foglalkozások megállapításánál gyakran használja a túlságosan modern és bizonytalan jelentésű „magánzó" kifejezést, melyet — idézőjelbe téve — kénytelenek voltunk megtartani és vele megelégedni addig, míg az 1696 utáni személyek adatai nincsenek részletesen feltárva.

Évszám	Név	Foglalkozás	Megjegyzés
1687	Vatula Jakab bíró	harmincadhiv. ellenőr	megh. 1689
1688	Dalmady Sándor h. bíró	ezredes, jász-kun alkapitány	megh. 1688
	Hassel György	cserzővarga	megh. 1692 előtt
	Karpfenstein István bíró	hajdúkapitány	megh. 1691/92
	Kayser Arnold János	ismeretlen	megh. 1692 előtt
	Knipper Bálint bíró	cs. zászlós	elkölt. 1688
	Lendvay György	szolgabíró, udvarbíró	1696 előtt
	Petschmann Ádám h. bíró	kocsmáros	elkölt. 1688
	Proberger Jakab bíró	sörfőző	
	Senigen Mihály	sebész	1692 előtt
	Tóth Mátyás	ismeretlen	megh. 1692 előtt
1689	Camerer András	ismeretlen	megh. 1692 előtt
	Hanstoviz Ferenc	asztalos	megh. 1692 előtt
	Herold Szigfrid Henrik bíró	gyógyszerész	
	Kleinhackl György	pék	
	Pirker Pál	tímár	leköszönt 1692 előtt
	Piry	bognár	1692 előtt
1692	Banowsky Jakab	mészáros	megh. 1693
	Gyöngyösi János	vegyeskereskedő	
	Kalcher Márton	kőműves	
	Mosell Antal János	jegyző	
	Sax Simon	köteles	
	Wesselini Mihály	gazdálkodó	1694 előtt
1696	Linzer János	zöldségkereskedő	kizárták 1702
	Nusspicker János	ágyúöntő	
	Pollermann Mátyás	gazdálkodó	

Ha e társadalom alakulását tovább is figyelemmel akarjuk kísérni, szükségünk van arra, hogy az 1696 után kinevezett tanácstagokat is megismerjük. Második táblázatunk 1730-ig mutatja a tanácsba bekerülő pesti polgárokat. Körülbelül ez az időszak az, mely az első évtizedben beköltözők életidejét — néhány kivételtől eltekintve — magába foglalja. Mellettük zárójelben feltüntetjük azok nevét is, akik 1696 után költöztek a városba, hogy a vezető testületről kialakított kép teljessé legyen.

Évszám	Név	Foglalkozás	Megjegyzés
1698	Beankovics Jakab	szűcs	
	Lehner Mihály	fogadós	
1701	Hoffer Ferenc	sótiszt, kam. tan.	leköszönt
	Leistner Tóbiás	sótiszt, jószágkormányzó	
1702	Sauttermeister Ferenc József	kereskedő	1719: bíró
	Az önkormányzat elnyerése után		
1704	(Biberling Lajos)	cs. kapitány	
	(Neander Beat János)	cs. élelm. igazgató	városkapitány
1705	Brean Móric	kereskedő	
	Emmanuel Miklós	kereskedő	
	Eyserich Sámuel	kereskedő és fogadós	1709: bíró
	Szunyogh Imre	szolgabíró	
	Willffersheimb Miklós	volt kam. ig. tanácsos	

Évszám	Név	Foglalkozás	Megjegyzés
1713	Lenner János	ács, hídmester	1715: bíró
1714	(Osterwald Zakariás)	gyógyszerész	
	Scopek Ferenc	kereskedő	
1715	Kászonyi Tamás	megyei biztos	
	(Vishay József Mihály)	kereskedő	Proberger bíró özvegyének férje
1722	(Buday József Miksa)	városi telekhiv. igazgató	Herüsch Sámuel tímár veje
	(Partl Gáspár Antal)	jegyző	később bíró
1729	(Kastberger Ferenc József)	városi hiv.	Reitter Egyed fogadós veje
	(Kerschbaumer Ferenc József)	ismeretlen	
1730	(Jobst György)	kocsmáros	Jobst Vilmos fia?
	(Kerschbaumer Tóbiás)	városi hiv.	később bíró

Ha a tanácstagokról foglalkozási statisztikát készítünk, a következő eredményekre jutunk:

Első periódus: 1687—1692

értelmiségi (katonatiszt, hivatalnok)	6
iparos	8
ismeretlen fogl.	3

Második periódus: 1692—1696

értelmiségi	1
kereskedő	2
iparos	4
gazdálkodó	2

Harmadik periódus: 1696—1730

az 1696-ig beköltözők közül

értelmiségi	5
kereskedő	5
iparos	3

az 1696 után beköltözők közül

értelmiségi	6
kereskedő	1
iparos	2
ismeretlen fogl.	1

Összesen, az 1687 és 1696 között kinevezett tanácstagok közül

értelmiségi	7
kereskedő	2
iparos	12
gazdálkodó	2
ismeretlen fogl.	3

Összesen, az 1696 és 1730 között kinevezett tanácstagok közül

értelmiségi	11
kereskedő	6
iparos	5
ismeretlen fogl.	1

A foglalkozások szerinti táblázat világosan feltünteti a tanácstagok jövedelemszerző alapját s azok számszerű arányát a város vezető testületében. A különböző periódusokban egyúttal ennek a számszerű aránynak változásait is megfigyelhetjük.

1687 és 1692 között, a kialakulás és szervezés kezdeti éveiben, a bécsi főhivatal feltétlen irányítása alatt — úgy látjuk — az értelmiségi réteg, az állami fizetésből élő katonatisztek és hivatalnokok száma feltűnően magas a polgárság képviselői mellett.

Bár a kamaraigazgatóság gyámkodása nem szűnik, 1692-től számíthatjuk azt a korszakot, mely az első tisztújító választással a polgári lakosságnak szerepet juttat a város életében. Az értelmiségi réteg ekkor gyarapszik számottevően, nő azonban a polgárság képviselőinek száma — elsősorban az iparosoké. 1696-ig kereskedők alig kapnak szerepet a testületben, a gazdálkodókat pedig, mint majd látni fogjuk, tulajdonképpen egyetlen személy, Pollermann Mátyás képviseli.

A harmadik periódus, mely 1696-tól kezdődően egy emberöltőn át 1730-ig vezet, az első évtized beköltözőinek általános életidejéig, az iparosok számának csökkenése mellett a kereskedők előretörését és az értelmiségiek (főként városi hivatalnokok) új megerősödését hozza.

Ezeket a jelenségeket kell most közelebbről megvizsgálnunk.

Amint a táblázatokból kitűnik, a város vezető testülete 1692-re, az első bíróválasztás idejére csaknem teljesen kicserélődött. Az a tanács, melyet 1688-ban még a kamaraigazgatóság hívott életre, 1692-re tulajdonképpen megszűnt. Tagjai közül csupán Proberger Jakab élt még a városban mint tanácsos; a később kinevezett tanácsosok közül is csak öt személy, összesen tehát hat. 1696-ra ebből a hatból is csak három maradt meg tanácsosnak (Proberger, Herold, Kleinhackl).

1692-től, amikor a polgárság először gyakorolja szavazójogát a kamaraigazgatás gyámsága alatt, és Eschenbrugger Fülöp fogadóst választja bírónak, az iparosok túlsúlya döntő módon kezd érvényre jutni a tanácsban. 1692 és 1701 között a város vezető testületében egy kialakulni kezdő elit iparos-polgárság van többségben.

A továbbiakban most azt kell megfigyelnünk, hogy mennyire sikerült a jelentőségre jutó iparágak egyes képviselőinek — a jövedelemszerzés alapján — társadalmi emelkedést elérni.

*

Eschenbrugger Fülöp, az első iparos-bíró az 1696. évi összeírás tanúsága szerint egyedül az Arany Sashoz címzett négyszobás, tehát közepes rendű fogadó jövedelméből élt, földek nélkül, csupán a házához tartozó konyhakerttel. Első háza, melyben 1689-ig lakott, vályogból épült; nem volt

nagyértékű, 115 forintért adott túl rajta. Csak az 1698 körül vásárolt háza volt jó állapotban levő kőépület. A bírói tisztet két ízben — 1692—93- és 1697-ben — viselte, de csak rövid ideig. A műveltségére hivatkozó Kohlbacher—Leistner-féle párt állandó gúnytáblája volt. Bár működésére nem volt panasz, igazi, jelentős tekintélyt nem tudott elérni. Ezt vagyoni helyzete és családi kapcsolatai is elárulják. Nem létesített magasabb vagy vagyonosabb családi összeköttetéseket. Amikor 1700-ban másodszor nősült, egy helybeli kovácsmesternek, a nem különösebben jómódú Kallinger Kristófnak húgát, Mártát vette nőül. (Kallinger csak később, Eschenbrugger halála után jutott be a külső tanácsba.)

Egészen más volt a helyzete a bírói székben közvetlen utódának, az 1693-ban bíróvá választott *Proberger Jakab* sörfőzőnek. Bár még 1688-ban, egyszerű kinevezés útján került a tanácsba, jelentőségét és népszerűségét később sem vesztette el. Ő volt az egyetlen az első tanácsosok közül, aki ebben a minőségében érte meg az első, önkormányzati választás idejét, sőt ő volt az, akit először választottak meg a visszanyert városi szabadság birtokában pesti bírónak, ekkor már negyed ízben. Megélhetése, vagyona sörfőzési monopóliumán alapult. Egyedül ő főzhetett sört a városban az első évtizedben. Ennek jelentőségét különösen akkor értjük meg, ha tekintetbe vesszük, hogy a sörrel való kereskedés a polgárok jövedelmének jelentékeny részét tette. Proberger „műveletlensége" is támadások tüzében állt, de népszerűsége és tekintélye jobban megvédte, mint Eschenbruggert. Landshut bajor városka szülötte volt, Pesten tehát éppúgy városi hagyományokkal jelent meg, mint Herold, Kohlbacher vagy később Lenner János — ha ezek a hagyományok nem is a császárvárosból táplálkoztak.

Három telekre kiterjedő háromszobás, részben emeletes házban lakott, itt volt sörfőző műhelye is, ahol legényeivel dolgoztatott. Később megvette Brean posztókereskedő házát is. Bérelte a városi sörházat, és a polgárság körében csaknem a legnagyobb kiterjedésű — 33 köblös — szántóföldde rendelkezett. Két lánya maradt, de mindkettő túlemelkedett házasságával az iparosok körén, az iskolázott, értelmiségi rétegbe. Egyik veje Kayser Sebestyén János sótiszt, aki különösen zenei érdeklődésével tűnt ki: a templomi zenekar egyik fő pártfogója volt. Valószínűen fia volt annak a Kayser Arnold Jánosnak, aki 1688-ban Probergerrel együtt lett tanácsos, és a városban az első jegyzői teendőket végezte. Másik veje egy de Hassie nevű császári kapitány.

A harmadik iparos-bíró az ugyancsak fogadós *Lehner Mihály* volt, akit a kamaraigazgatóság pártfogolt. Tisztét rövid ideig viselte. Esterházy Pál nádor családi birtokáról, Kismartonból származott. Társadalmi elhelyezkedésének az adhatott még súlyt, hogy első felesége a változatos nemesi-polgári kapcsolatokkal rendelkező Oberaigner família tagja volt. Négyszobás, közepes rendű fogadója, a Fekete Sas mellett jövedelmet húzott még 20 köblös földjéből. Proberger családjához baráti szálak fűzhették, mert legkisebb gyermekének keresztszülei Proberger leánya s ennek férje, Kayser Sebestyén János voltak. A bírói tisztet 1698-ban viselte.

Azok a feltörekvő iparosok tehát, akik a kamaraigazgatóságtól kezdetben kinevezett értelmiségieken (Vatula, Knipper, Karpfenstein, Herold) túl 1692-től a kiváltságlevél visszanyeréséig a város bírói székében ültek, kivétel nélkül a vendéglátóipar, a fogadós-kocsmáros-sörfőző iparág köréből kerültek ki.

Ennek az iparnak döntő jelentősége — melyet már a jövedelemforrások tárgyalásánál megfigyeltünk — az elit polgárság kialakulásában is tükröződik tehát, igazolva ennek az iparágnak jövedelmező erejét s kedvező termelési lehetőségeit, mely a kereskedelemmel is kapcsolatba állította.

*

A bírák után a tanácstagságra emelkedett iparosokat kell megismernünk: 1692-ben lett tanácsos *Banowsky Jakab* mészárosmester, aki sziléziai lengyel volt. 600 forint értékű négyszobás házban lakott, többszáz forintos készpénz-hagyatékkal és jelentős állatállománnyal rendelkezett. Nyilván szántóföldje is volt, mert ingóságai között több zsák gabonát és ekét is emlegetnek. Tisztét rövid ideig viselte, már 1693-ban meghalt. Vagyona nagy részét iparát folytató legénye, Fodor Gergely örökölte, mivel özvegye is rövidesen meghalt, s utódai nem maradtak. Így valószínű, hogy a Fodor Gergely tulajdonában 1696-ban szereplő 38 köböl szántóföld is Banowsky vagyonából származik.

Vele egy időben lett tanácsos és egyúttal főkamarás (pénztáros) *Kalcher Márton* kőművesmester. 3000 forint értékű háromszobás háza és négy szőlője tanúskodik jó anyagi viszonyairól. Vagyonát nyilván ipari munkájával szerezte, mert szőlőt csak később birtokol. Házának felszerelése és lakásának berendezése az átlagnál finomabb ízléséről tanúskodik. Fiókos írószekrénye, a párnás bútorokat képviselő bőrszékek, faliórája és zsebórája, valamint a sok festmény és a munkáját támogató építészeti rajzkönyv magasabb igényekre vall. Pedig ő is azok közé tartozott, akiket a kamaraigazgatás pártja azzal vádolt, hogy írástudatlan. Írószekrénye mindenesetre volt, ami nagy ritkaság akkor a városban az értelmiség körében is. Venerio Ceresola császári építőmesterrel együtt már 1689-ben tagja volt egy budai iparhatósági bizottságnak. Koháry István vele építtette fel jolsvai kastélyát, s ő kezdte meg Pesten a Glöckelsberg-féle palota építését is, amit csak halála miatt nem tudott befejezni. Vácon 1699—1701-ben kezdi építeni a domonkosok templomát és kolostorát, ezzel egy időben pedig Pesten a Szinán bég dzsámit újból ferences templommá alakítja át.[131] 1701-ben halt meg.

Mindezek az adatok arra vallanak, hogy iparának kiemelkedő képviselője volt, aki munkája, ipari tevékenysége által szerzett jövedelmet és tekintélyt magának.

1692-ben lett tanácsos *Sax Simon* kötelesmester is. Kétszobás háza mellett 4 köblös szántóföldje volt. Azok közé tartozott, akiket a városi pártharcokban azért róttak meg, mert tanácsoshoz méltatlanul viselkedett: nyitott ingben járt az utcán. Sax azzal védekezett, hogy ez magyar szokás. Somorja Pozsony megyei mezővárosból került Pestre, s hagyatékában magyar ruhákat is felsorolnak. Egyetlen leányát a gazdag tímár, Herüsch Sámuel legidősebb fia, Herüsch János tímár vette nőül, akiből később külső tanácsos lett. Sax fiatalon elhalt leánya azonban ekkor már nem élt.

Néhány évvel később, 1696-ban jutott polgárjoghoz s egyúttal mindjárt tanácstagsághoz is az egyetlen pesti, császári ágyúöntő: *Nusspicker János.*

[131] Szabó i. m. 8. — Pest megye műemlékei. Bp. 1958. II. köt. 332.

Emeletes háza, szőlője és majorja volt, továbbá műhelye Budán. Lakásában jó bútorok, többek között a ritkán előforduló pohárszék, valamint sok festmény s különféle képek, melyekről az egyébként száraz leltár is megjegyzi, hogy szépek. Hadifontosságú mestersége a háborús konjunktúra idején jó alapot szolgáltatott jövedelmének és társadalmi tekintélyének. De az ő műhelyéből kerültek ki egyes esetekben a pesti harangok is. 1714-ben halt meg. Leánya Eszékre ment férjhez, fiairól nem maradtak további adatok.

Ugyancsak 1696-ban jutott a tanácsba a valószínűen dalmát származású *Beankovics Jakab* szűcs. Egyszobás házban lakott, melyet 120 forintért vásárolt. Csak konyhakertje volt. A későbbi források nem említik.

Az itt felsoroltakkal a tanácsba bejutó s 1696-ig beköltözött iparosok sora le is zárult.

Gazdálkodók a tanácsban

A földművelésből élők közül, mint táblázataink mutatják, alig-alig emelkedik valaki a városi polgárság vezető köreibe.

Legtekintélyesebb közöttük a címeres nemeslevelet szerző, soproni származású *Pollermann Mátyás*. Tehát nem falusi, hanem városi eredetű. Ingatlanai között csupán konyhakertet találunk, házán kívül. Azonban említettük már, hogy jövedelmének egy része titkos pálinkafőzésből származott. Társadalmi emelkedését azzal igyekezett elősegíteni, hogy egyik leányát az ugyancsak magyar nemes Putanicz János plébános, esztergomi kanonok unokaöccséhez, Putanicz Ferenchez adta nőül. E kapcsolattól remélte nem csupán leánya, hanem fiainak felemelkedését is, mert a kötött egyezség szerint a plébános magára vállalta Pollermann fiainak iskoláztatását. A fiatal férj azonban a házasság után néhány hónapra meghalt, s a remények nem váltak be. A plébános nem váltotta be ígéreteit, mint Pollermann egy feljegyzése panaszolja.[132] Valóban, fiai közül az egyik mészáros, a másik templomszolga lett, másik leánya pedig egy halászmesterrel kötött házasságot. Magasabb családi kapcsolatokat tehát nemeslevele ellenére sem sikerült teremtenie.

1692-ben lesz tanácsos a rác *Wesselini Mihály*. Bár számottevő földvagyona volt, 1694-ben már nem találjuk a tanácstagok között. Sőt, ekkor gyilkosságba keveredik. Több adat nem említi. Epizódjellegű szereplése így alig vehető tekintetbe. A rácok, társadalmi helyzetüket tekintve, ebben az időben még annyira visszaszorítottak, termelőeszközeik s életviszonyaik oly kezdetlegesek, hogy nem mérkőzhetnek az állami támogatásban is részesülő németséggel. Ez majd csak néhány évvel később, a kereskedelem terén lesz lehetséges számukra.

A külső tanács

A tanács szűk, szorosan vett vezető testülete azonban nem elegendő arra, hogy a polgári elit teljes körét megismerjük. Szükséges tekintetbe vennünk még a külső tanács intézményét is, melyet a választott polgárság testületének őseként kell felfognunk.

[132] Pollermann feljegyzései veje halála után a leányának adott hozományról, a lakodalmi kiadásokról és a plébános ígéreteiről: Test. a. a. 64.

A külső tanács tagjai, 1705—1730
(Zárójelben az 1696 után beköltözők nevei)

Évszám	Név	Foglalkozás	Megjegyzés
1705	Bauer János	kocsmáros	
	Döpfl Mátyás	fehérpék	
	Erny Sebestyén	cipész	
	Hassán János	kereskedő	
	Heisler Lőrinc	fogadós	
	Joseph György	iskolamester	
	Kallinger Kristóf	kovács	
	Lenner János	ács	1713: tanácstag, 1715: bíró
	Meches Jakab	mészáros	
	Meister Mátyás	ács	
	Peringer Kristóf	kereskedő	
	Pinder Márton	kocsmáros, gazdálkodó	
	Reitter Egyed	fogadós	Kastberger F. J. v. tanácsos apósa
	Riedt János	asztalos	
	Röck György	lakatos	
	Schellhass József	kocsmáros	
	Scopek Ferenc	kereskedő	
	Szíjjártó Márton	szíjgyártó	
	Szűcs Mátyás	szűcs, szőlősgazda	
	Tempel Pál	mézeskalácsos	
	(Herzog Jakab)	pék	fivére H. Ádám pék, Kleinhackl v. tanácsos veje
	(Heüssl Ferenc Samu)	ismeretlen fogl.	
	(Kernhoffer G. J.)	kereskedő	
	(Sagmeister Ferenc)	kocsmáros	
1707	Augustin György	kereskedő	
	Manolovich Miklós	szappanos	
	Pressl Bertalan	üveges	
1719	(Staub Ádám)	kovács	
1721	(Pestaluzzi Rupert)	kocsmáros	
	Drencker Mátyás	kőműves	
	Nachtigal Sámuel	asztalos	
	Stanovics Mátyás	szabó	
	Stieglmayer Jakab	szabó	
	Torpis György	csizmadia	
	Versegi György	kereskedő	
	(Aichtmayer Gáspár)	sörfőző	
	(Antzinger Ferenc)	„magánzó"	
	(Bobics Gergely)	csizmadia	B. János szűcs fia 1731: tanácstag
	(Buday József Miksa)	telekhiv. igazgató	Herüsch Sámuel tímár veje, 1722: tanácstag
	(Chenu Anathol)	fogadós	Heisler Lőrinc fogadós özvegyének férje
	(Denk Jakab)	halász	Steinöder Tamás kocsmáros veje
	(Herüsch János)	tímár	H. Sámuel tímár fia
	(Jobst György)	kocsmáros	J. Vilmos fia, 1730: tanácstag
	(Karpfenstein Ferenc)	fertálymester	K. István fia
	(Lansching Ferenc)	„magánzó"	
	(László Imre)	marhakereskedő	
	(Lotter György)	bognár	Zucker Miklós bognár özvegyének férje
	(Pesthy János)	„magánzó"	

Évszám	Név	Foglalkozás	Megjegyzés
	(Rácz János)	„magánzó"	
1723	(Eyserich Ádám)	kereskedő	Eyserich Sámuel kereskedő-v. bíró unokaöccse
	(Gerstl József)	fürdős	
	(Mittermayer Tóbiás)	kereskedő	Eyserich Sámuel kereskedő-v. bíró veje, 1733: tanácstag, 1735: tanácstag
	(Szalay István)	mészáros	
1725	(Grabwinkler Gábor)	kádár	Klimmer Mihály kádár özvegyének férja
	(Paschgall Gy.)	pék	
1727	(Emmanuel Miklós)	cs. kapitány	Emmanuel Miklós kereskedő-tanácsos fia
	(Macharitz Simon)	szabó	
	(Margalics János)	szabó	
	(Mohr Szeverin)	szabó	
	(Schilk Ferenc)	kőfaragó	

A választott polgárság testülete lett később a lakosság elit rétege, melyből a vezető, belső tanács tagjait kandidálták. 1705 előtt, a kamaraigazgatás gyámkodása alatt nem volt szükség erre a testületre. Megszületésének ideje akkor érkezett el, amikor a polgárság ténylegesen átvette saját ügyeinek intézését. A külső tanács tagjai tehát voltaképpen tanácsosjelöltek, olyan polgárok, akik adandó alkalommal tanácstagságra méltók. Ide számítjuk még a fertálymestereket is, akiknek tisztsége ugyancsak hasonló reményeket nyújtott.

A külső tanács tagjainak foglalkozás (jövedelemszerzés) szerinti megoszlása 1705—1730

Évszám	Értelmiségi (tiszt, hivatalnok)	Iparos	Kereskedő	Gazdálkodó	Ismeretlen
1705	1	17	4	1	1
1707	—	4	1	—	—
1719	—	1	—	—	—
1721	2	12	1	—	4
1723	—	2	2	—	—
1725	—	2	—	—	—
1727	1	4	—	—	—
Összesen	4	42	8	1	5

Ami ebben az utóbbi táblázatban feltűnik, az, hogy a külső tanácsban minden időszakban az iparosok voltak fölényes többségben. Ha összehasonlítjuk a belső tanács tagjairól készített hasonló táblázattal, más megfigyeléseket is tehetünk. A külső tanács megalakulása már az 1696 utáni, harmadik periódusba esik, tehát éppen arra az időre, amikor a belső tanácsban az iparosok elveszítik korábbi hegemóniájukat a kereskedőkkel és hivatalnokokkal szemben. Az első évtizedben kialakulni kezdő pesti iparos elit tehát a városi önkormányzat első éveitől a külső tanácsba

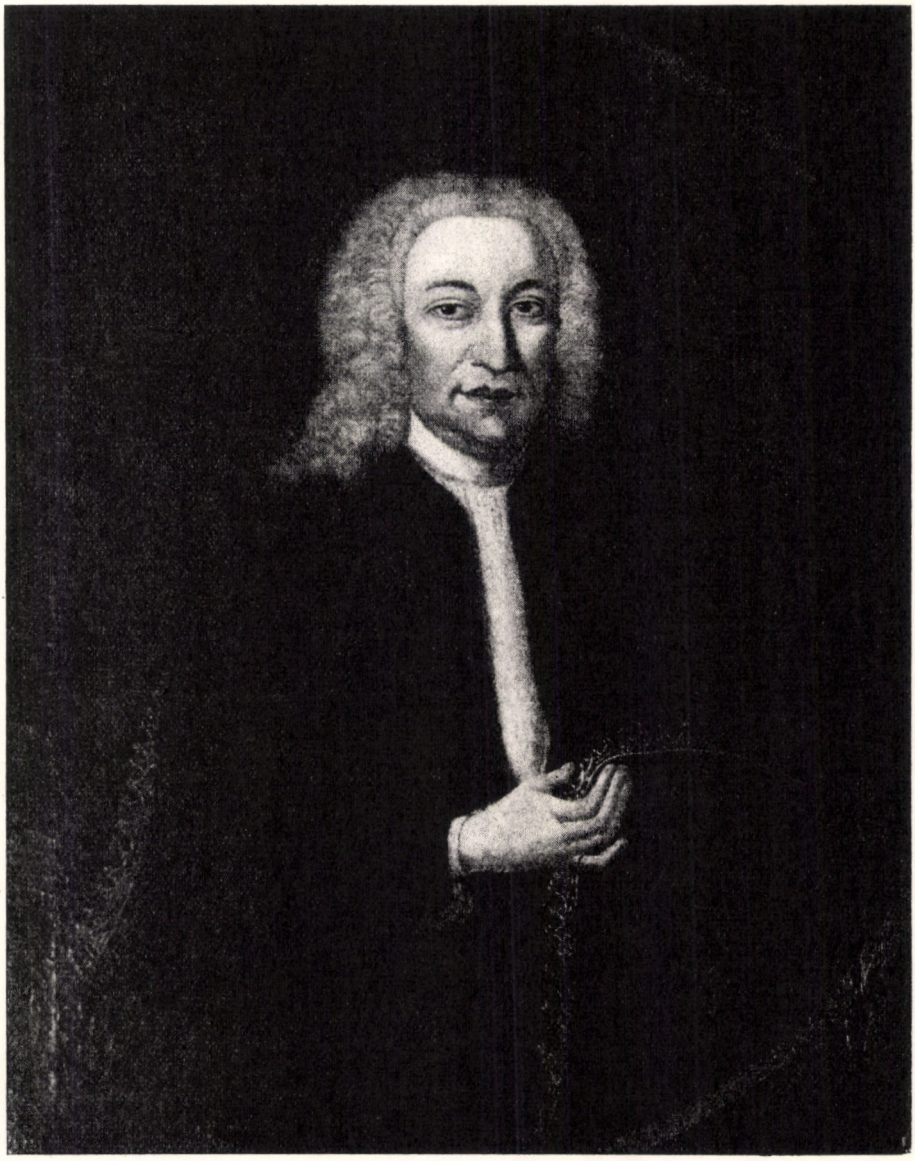

Lenner János ácsmester, városbíró (1673—1730) (Ismeretlen festő műve)

A városháza harangja 1697-ből. Nusspicker János ágyú- és harangöntőmester (1654—1714) munkája

szorul, a polgárság rangsorában második helyre, átadva az első helyet a kereskedőknek és az új hivatalnokoknak.

Ha az iparosok által képviselt iparágakat tekintjük, akkor azt találjuk, hogy a külső tanács körében is a vendéglátóipar, a fogadósok, korcsmárosok vezetnek: 37 közül 10. A többi iparágnak csak egy-két képviselője van. Csupán a szabók száma mutat 1721 után emelkedést (öt), akkor, amikor a kocsmárosok száma már elapad.

1721-ig azonban a vendéglátóipar jelentőségét a külső tanács összetétele éppúgy mutatja, mint a belső tanácsé — megerősítve a jövedelemforrások vizsgálatánál megfigyelt fölényét.

E vendéglátók között a legtekintélyesebb *Heissler Lőrinc*, a város legnagyobb fogadójának, a Fehér Hajónak gazdája, továbbá *Reitter Egyed*, a Fehér Ökör tulajdonosa. Ez utóbbinak családi kapcsolatain is megfigyelhető a társadalmi emelkedés. Leányát nemesi rangú, császári katonatiszt veszi nőül, Kastberger Ferenc, akiből később a város tisztviselője és tanácsosa lesz.

A többi külső tanácsbeli iparos jelentőségét, vagyoni helyzetét is megvilágítja néhány adat, melyet már a jövedelmek tárgyalásánál megismertünk. *Meister Mátyás* ács a császári építőmester címét viseli, s finom bútorai nemcsak jó jövedelmeit jelzik, hanem az átlagnál magasabb ízlését is. *Drencker Mátyás* a kőműves céh ez időbeli vezetője, a pálos kolostor egyik tervezője és építője.[133] *Röck György* lakatosra ugyancsak az átlagot felülmúló lakás és ízlés jellemző, mely csak jelentős jövedelmek mellett, megfelelő vagyoni alapon nyilatkozhat meg. *Döpfl Mátyás* fehérpék jó jövedelmeit földjei, malma mellett a lakásában álló pénzszekrények is sejtetik. *Erny Sebestyén* cipésznek pedig jelentős összegű készpénz-vagyona van.

Nyilvánvaló, hogy általában a jövedelmezőbb iparágak kiemelkedő képviselői kerültek a tanácsba, leszámítva az olyan eseteket, amikor a kamaraigazgatás, belenyúlva ebbe a természetes, polgári fejlődésbe, személyesen lekötelezett jelöltek szereplését erőszakolta, mint például *Riedt János* asztalosét.

A kereskedő-szenátorok és az értelmiség új szerepe

1701-től a tanács összetétele újból változni kezd. A feltörekvő iparos elit, mint láttuk, a néhány év múlva megjelenő külső tanácsba szorul, míg a vezető testületben ismét megfigyelhető az iskolázott réteg előnyomulása. Ezzel egyidejűleg tűnnek fel a gazdagodó kereskedők is.

Kereskedő először 1692-ben lett tanácstag *Gyöngyösi János* személyében. A neve mellett használatos „deák" jelző talán arra utal, hogy magasabb iskolát végzett. Házán és szántóföldjén kívül malma is volt, s a tekintélyesebb, hangadó polgárok közé tartozott. 1696 után azonban nincsenek róla adatok.

1696-ban lett a tanács tagja egy iparát elhagyott mészáros, *Linzer János*, aki zöldségkereskedéssel foglalkozott. Tanácstagságát a kamaraigazgatóság erőszakolta ki, de az így sem volt hosszú életű. 1702-ben kizárták a tanácsból.

[133] Kuthy i. m. 11. Az építőipar munkaviszonyairól e korból bővebben: Duray Kálmán: A budai és pesti kőműves, kőfaragó és ács-céhek. A Budapesti Építőmesterek . . . Ipartestületének Évkönyve. Bp. 1914.

A kereskedők igazi térfoglalása a kiváltságlevél megszerzése körüli időben kezdődik. Első közöttük Mosell sógora, *Sauttermeister Ferenc*, aki 1702-ben már bejutott a tanácsba, s akiből 1719-ben városbíró lett. 1705-ben, az első önkormányzati választáson lesz tanácsos *Eyserich Sámuel*, aki fogadója mellett vagyonát kereskedésből szerzi, továbbá *Brean Móric* posztókereskedő, a rác *Emmanuel Nikola*, s végül, 1714-ben *Scopek Ferenc* építőanyagkereskedő, aki 1697-től már fertálymesterként szolgálta a várost.

Valamennyi a vagyonos polgárság tagja. Eyserich, földje, szőlője mellett, több mint 37 000 forint készpénz-vagyont hagy hátra; Emmanuel temesvári üzletfiók mellett 10 000 forintot. Brean Móricnak már 1696-ban évi 3000 forintos jövedelme van. Scopek Ferenc is ekkor már jómódúnak vallja magát.

Ezeket a gazdagodó kereskedőket nagy nívókülönbség választja el a megelőző idők iparos elitjétől. Jövedelmeik fokozódó bőségével az iparosok nem versenyezhetnek. E kedvező vagyoni alapon állva nemesi kiváltságokat szereznek maguknak, mint Eyserich és Emmanuel, családjaikat pedig az iskolázott értelmiségiek rétegébe emelik. Emmanuel egyik fia katonatiszt és külső tanácsos, a másik postamester. Scopek fiából városi főjegyző lesz. Eyserich veje telekhivatali igazgató, majd városi tanácsos.

Az iskolázottsághoz való közelállásuk kiderül fennmaradt kézírásukból is. Míg az iparosok között több az írástudatlan, vagy éppen csak hogy írni tudó, nehézkes betűvető, addig Brean, Sauttermeister, Scopek, de még Hassan vaskereskedő aláírása is gyakorlottságra, magasabb iskolát jelző műveltségre utal.

Mindez az idők változására vall. Az iskolázott rétegek újból való előnyomulása, *Szunyogh* szolgabíró, *Kászonyi* megyei biztos, sőt *Willffersheimb Miklós*, a volt kamaraigazgatósági tanácsos megjelenése a város vezető testületében látszatra a kezdeti időkkel mutat rokonságot. Lényegében azonban egészen más, új folyamatról van szó. Az új értelmiség a városban már nem az uralkodó osztályt képviseli elsősorban: a császári főhivatalnokok és a megyei nemesek jelentősége csökken.

Willffersheimb szereplése sem mond ellent az új helyzetnek. Hiszen ő csak addig tartotta méltóságán alulinak a tanácsban való részvételt, míg saját hivatala, a kamaraigazgatóság volt a város ura. Most, hogy e főhivatal megszűnt, a város pedig szabaddá vált, már nagyobb társadalmi súlyt jelentett szenátorrá lenni. Willffersheimb, aki a feudális uralkodó osztályt képviselő társaihoz hasonlatosan előkelő idegenként élt eleinte a városban, nem alacsonyodva le annak adminisztrációs ügyeihez, most nem mint külső, idegen hatalom képviselője jelenik meg, hanem mint a város életével és ügyeivel azonosuló patrícius polgár.

Az 1696 után beköltözők sem változtatnak megállapításainkon. *Neander Beat János* császári élelmezési tiszt, aki 1704-ben lett tanácstag, városkapitányként, lényegében Speculari és Schor György utódaként a strázsamesteri tisztségben folytatja működését, a polgárság körébe olvadva. Ugyanez a sorsa tanácsos-társának, *Biberling* kapitánynak is, akinek fiából iparos lesz. A külső tanácsban pedig *Joseph* iskolamester jelenik meg, akinek fia néhány év múlva már a város gimnáziumában készül jövendő városi hivatalnoki, majd bírói szerepére.

Ezek az új értelmiségiek már nem az uralkodó osztályt, hanem azt a kialakulni kezdő városi tiszti réteget erősítik, melynek csíráit Mosell és Herold működésében figyeltük meg. Míg egyrészt leszállnak a polgárságba, más-

részt fel is emelik ezt a polgárságot, legfelsőbb rétegét közelebb juttatva az uralkodó osztályhoz. A polgári elit csúcsán, további differenciálódás eredményeként, megszületik a patrícius réteg.

A patríciusok megjelenése

A sorra nemességet szerző *Mosell* jegyző, *Eyserich* kereskedő-fogadós és *Emmanuel* kereskedő, Szunyogh szolgabíró és Kászonyi Tamás megyei biztos társaságában, azt jelzi, hogy a polgárság jövedelemszerző ereje 1711 után megerősödött, és az értelmiségi elemekkel összefonódva, a szabad királyi várossá lett Pest patrícius rétegét alakítja ki. Ide tartozik az iparosok közül kiemelkedő *Lenner János* ácsmester szereplése is, aki a hídmesteri tisztségből kerül a tanácsosságon át, Eyserich Sámuel után, a bírói székbe.

A várost az új korszakba Eyserich Sámuel vezeti át, aki 1709-től 1715-ig bíráskodik. Átmeneti szerepkör az övé: ő az utolsó fogadós-bíró, s egyúttal ő az első a kereskedő-bírák között. 1715-ben Lenner János következik, a nemessé lett ácsmester, majd 1719-ben *Sauttermeister Ferenc*, a kereskedő. Ettől kezdve a bírói pálca a kereskedők és az újonnan felnövő városi értelmiség kezén marad.

*

A pesti polgárság társadalmi rétegződését vizsgálva úgy látjuk tehát, hogy a város újratelepítésének kezdetén a kamaraigazgatóság a külső hatóságok és a hadsereg alacsonyabb rangú tisztjeiből alakított tanács segítségével próbálja a lakosság ügyeit vezetni, s az iskolázatlan polgárságnak csak alárendeltebb szerepet szán. 1692-től azonban a feltörekvő iparos elit egyre nagyobb társadalmi súlyt igyekezik kiharcolni magának. Kiemelkedő képviselőivel bizonyságot tesz az ipari termelés fokozódó erejéről, a lakosság megélhetési alapjában való döntő részesedéséről.

Ez az iparos elit azonban még nem tudott igazi városi patrícius polgárságot kialakítani. Az erre való törekvések 1705-től kezdődően, de igazán csak 1711 után jelennek meg. Pest szabad királyi város patrícius rétegét azonban nem az iparosok, hanem a kiváltságlevél megszerzése után egyre-másra feltűnő gazdag kereskedők teremtik meg, összefonódva egy iskolázott városi hivatalnok csoporttal. Pest kedvező földrajzi helyzete, de főként a kuruc háborúk befejezésével meginduló, a békés termelés viszonyainak jobban megfelelő élet lehetővé tette, hogy a kereskedelmi tevékenység az ipari munkánál is inkább jelentős vagyonok felhalmozódásának alapja lehessen. Az új vezető polgárság nem azonos többé az első időknek adminisztrációs úton erőszakolt, hivatalosan kinevezett gárdájával, hanem már egy belső, polgári fejlődés eredménye.

*

Ebben a belső, polgári fejlődésben azonban a magyarságnak már nem jut szerep. 1715 óta — mikor *Kászonyi Tamás* megyei biztos lett tanácsos — magyar ember nem került többé a belső tanácsba az egyetlen *Szalay István* mészárost leszámítva (1735) — egészen 1750-ig. Nem hozott lényeges változást az 1750 utáni idő sem, a század végéig. A külső tanácsban is ugyan-

ez a helyzet: 1705 és 1750 között csak az 1721-ben bejutó *László Imre* marhakereskedő számítható magyarnak.

A polgári elit és a város patrícius rétege németekből alakul, csaknem kizárólagosan. Mellettük azonban még néhány gazdag rácnak is jut hely: a XVIII. század folyamán a város vezetésében a kezdetben legjobban visszaszorított rácok is inkább képviseltetik magukat, mint a magyarok. A németté lett város német is marad a Rákóczi-szabadságharc szerencsétlen végétől egészen a XIX. század elejéig.

A polgárság közép- és alsó rétege

A kereskedő, iparos és gazdálkodó polgároknak az a része, mely a város vezetésében részt vevő elit és a vagyontalan zsellérek között helyezkedett el, a polgárok középrétegét alkotta. Vagyonosságuk szerinti megoszlásukat már a jövedelemforrások tárgyalásánál láttuk. Ez egyúttal rétegződésük alapjait is jelenti.

Vizsgálódásaink úgy mutatták, hogy ebben a középpolgári rétegben a kereskedők és iparosok voltak túlsúlyban. Vagyoni erejüket nem mindig az ingatlanbefektetés fejezi ki, hanem olykor a pénzgyűjtés, mint különösen a rácok esetében, vagy esetleg a lakásberendezés ingóságai, főleg a német kézműveseknél.

A társadalmi elkülönülésre a földbirtoklás adatainál biztosabb tájékoztatást nyújt a házbirtok. A házak szobaszáma, de különösen építőanyaga eléggé kifejezi az életnívót. A többé-kevésbé tehetős polgári középréteg kőházakban élt, mint az iparosok és kereskedők legnagyobb része. Vályogházakat a polgárjoggal bírók körében csak néhány különösen szegénynél találunk; közöttük legnagyobb számmal a napszámosok vannak. A rácok esetében ugyan óvatosaknak kell lennünk, hiszen láttuk, hogy jelentős készpénz-vagyonuk mellett is szerények maradtak lakásigényeik. Másrészt azonban a napszámosok foglalkozási kategóriája, elválva az önállóan termelő lakosság körétől, a polgárjoggal bíróknak kétségtelenül legalsóbb, bérmunkából élő csoportját jelenti.

Itt azonban egyúttal választóvonalhoz is érkeztünk. A polgárjoggal bíró, de vályogházban lakó napszámosok jogállásuk szerint még a polgársághoz tartoznak ugyan, jövedelemszerzésük módja azonban már elválasztja őket az önállóan termelők polgári rétegétől. Szerény házbirtokuk és telkük vagyoni tekintetben mégis egy nívóra helyezi őket egyes szegény iparosokkal, kereskedőkkel, gazdálkodókkal. Sőt 1696-ban már találunk olyan önállóan termelő iparosokat is, akik polgárjog birtokában ugyan, de ház és telek nélkül, vagyontalanul, zsellérmódra, albérletben laknak. Az egyik városi pásztornak viszont van telke is, azon saját vályogháza.

Polgárság és zsellérség között a választóvonalat tehát nehéz megvonni ezekben a legalsó polgári rétegekben. Nem is lehet célunk, hogy merev kategóriákat állítsunk fel. A különbségek itt már árnyalatokon múlnak, szinte észrevétlenül olvadnak egymásba, csakúgy mint a polgárság körébe süllyedő nemesek, tiszti hivatalnokok esetében. Ha mégis a vizsgálódás megkönnyítésére elkülönítést alkalmazunk, a polgárjog birtoklását mint a városi szabadság kiváltságát vehetjük irányadónak a személyek szerinti szétválasztásnál.

3. A ZSELLÉREK

A zsellérek — inquilinusok — tömegébe mindazokat belefoglaljuk, akiknek nem volt polgárjoguk s nem volt ingatlan birtokuk.

1696-ban, az adóösszeírás szerint, a városban 83 ilyen nem-polgár albérlő családfő élt. Közülük 59 volt napszámos, 20 iparos, 2 földműves, 1 halász és 1 pásztor.

Az adóösszeírás adatai azonban már csak azért sem teljesek, mert nem sorolják fel a házi cselédséget: a háztartások szolgáit, szolgálóit, de az iparosmestereknél dolgozó mesterlegényeket sem.

Ezeket az adatokat tehát ki kell egészítenünk az anyakönyvek és a tanácsülési jegyzőkönyvek elszórt adataival, melyek ugyancsak nem nyújtanak teljességet. Mint a legtöbb esetben, úgy itt is a teljesség helyett meg kell elégednünk azzal, hogy nagyjából állapítsuk meg ennek a jórészt név szerint nem ismert inquilinus rétegnek körét, jövedelemszerzésének módját.

Az elnyomottaknak és kizsákmányoltaknak ebben a plebejusi rétegében nehéz különbséget tenni a jövedelem nagysága szerint. Nem ismerjük jövedelmeiket, csupán annyi bizonyos, hogy a polgárjogból kizárva, ingatlan vagyonnal nem rendelkeztek.

Két kivétel mégis akad közöttük: Sottenberg Kristóf hídszolga és Rácz Jurkó városi pásztor, akiknek saját telkük volt. E körülmény természetesen nem érzékeltetheti megélhetésük nívóját: a lakosság telkek birtokába ugyanis nemcsak pénzbefektetés, hanem ajándékozás útján is juthatott.

Ha mégis megpróbálkozunk a pesti plebejus lakosság körében valamilyen rendszerezéssel: mindenekelőtt azokat kell megkülönböztetnünk, akik önálló termelésből éltek, szemben az intézmények vagy magánszemélyek szolgálatában álló, fizetett munkaerőkkel.

Ebbe az első csoportba a polgárjogot nem nyert kisebb kereskedők, árusok, iparosok, földművelők tartoztak. Ilyen például Mensch kenyérárus vagy a magyar Sulyok Jancsi lókupec, vagy Barty Tóbiás cipész, aki nem kapta meg a polgárjogot. Az adóösszeírás is felsorol néhány albérletben lakó és polgárjoggal nem rendelkező iparost.

Érdekes, hogy abban a 210. számú Hal téri házban, a gabonakereskedők fészkében, melyben 1688-ban Szabó Istvánné lakott, 1696-ban albérletben ugyancsak egy (polgárjog nélküli) gabonakereskedő lakik. A ház ekkor már a szlovák Daco puskaműves tulajdona. Feltételeztük a gabonakereskedők körzetéből kifolyólag, hogy az előző háztulajdonos, a magyar Szabóné is gabonával kereskedett. Azt is tudjuk, hogy 1696-ban fia, Szép Geszi hiába kéri vissza anyja házát: mivel magyar és kálvinista, nem kapja meg. A tanács indokolása a kálvinistaságon kívül az, hogy Dacónak úgyis tartozik. Valószínű, hogy Szép Geszi maga volt ez az albérlő gabonakereskedő Daco házában. Sorsa a magyar elem háttérbe szorulását illusztrálja. Míg anyja még 1688-ban a ház birtokosa és polgár, ő már csak polgárjog nélküli albérlő, megtűrt elem, aki nem kaphat házat; helyét egy szlovák nemzetiségű foglalja el.

E polgárjog nélküli kereskedő-iparos rétegben több ilyen lesüllyedt életsorsú húzódott meg. Ugyanakkor azonban e réteg a felemelkedésre is ad példát, főleg a magyarok és rácok esetében. Azok a földet-házat, polgárjogot szerző magyar fuvarosok, akiknek kezdeti térfoglalását megfigyeltük, valószínűen ebből a rétegből emelkedtek fel. Hiszen a fuvarozás és a vele egybe-

kötött kereskedés, mint említettük, szakképzettség nélkül is átsegítette ezt a hódoltsági jobbágy- és zsellérvándorlásból származó réteget a mezőgazdasági életformából a városiba. 1696-ban a polgárjog nélküli albérlők között öt fuvarost találunk megemlítve. Továbbá az anyakönyvek és tanácsülési jegyzőkönyvek közelebbről ismeretlen névtömegében az „Einwohner"-ek között is felbukkan a fuvarozásra figyelmeztető Kocsis és Istrángos családnév.

A szolgálatban, fizetett bérmunkából élők között meg kell különböztetni azokat, akik hivatalos, állami szervek, a közigazgatás szolgálatában állottak. Ilyenek voltak a vármegye alsóbbrangú személyzetében András diák, Sőtér alispán írnoka, továbbá a név szerint nem ismert megyei hajdúk. Közülük egy polgárjogot is nyert.

Az állami hivatalok szolgaszemélyzetéből csak egy hídszolgát (Sottenberg Kristóf) és egy postaszolgát (Gyulai János) ismerünk. A hídszolga német, s rövid ideig telke is van, a polgárok között azonban nem találjuk. A postaszolga magyar.

A városi hatóság szolgaszemélyzete természetesen németekből áll — a kapuőrök, vámőrök neve legalábbis erre utal (Schecht, Viegel). Magyarok csak a két alföldi mezővárosnak, Kecskemétnek és Nagykőrösnek házában lakó őrök lehettek. A városi szolgaszemélyzet legalsó fokán a városi pásztorok álltak: csikósok, gulyások és juhpásztorok, akik nevük után ítélve valamennyien rácok voltak (Rácz János, Rácz Jurkó, Haskó Istók, s talán a bizonytalanul olvasható nevű Kurzi Pál).

A magánszemélyek szolgálatában állók közül elsők azok, akik a kereskedelem és ipar terén előkészülnek foglalatosságuk önálló művelésére. Ilyenek a kereskedők segédei, az iparosmesterek legényei. Van köztük olyan is, aki az alsóbbrangú hivatalnokokhoz hasonlatos foglalkozást űz, mint Mihály diák, Markhel kereskedő írnoka — éppúgy, mint az alispán és a vármegye szolgálatában működő András diák.

Az iparoslegények köre mozgó bérmunkás réteg volt; közülük a legtöbb bizonyára csak a vándorévek tartamára tartózkodott itt. Legnagyobb számmal az építőipart, az ács- és kőművesmesterséget képviselik, tehát azt az iparágat, ahol a leghosszabb volt a tanulóidő s a legkevesebb az önálló mester. Feltűnnek mellettük a leggazdagabb, tehát legtöbb legényt foglalkoztató iparágak képviselői is: a mészároslegények, kovácslegények, csizmadialegények, gombkötőlegények, tímár-, pék-, kádár-, bognár- és lakatoslegények. Ide tartoznak még a molnár- és sörfőzőlegények, valamint a fogadók pincérei és a Herold patikájában dolgozó gyógyszerészsegédek.

Ez a réteg átvezet bennünket azokhoz, akik nem a termelőmunkában, hanem a személyes szolgálatban tevékenykedtek. A névsor, mely a pesti cselédségről fentmaradt, természetesen nem teljes. Csak azok neve maradt fenn, akiknek valamilyen hivatalos ügyük akadt. Ez a névsor elárulja, hogy a kiváltságos réteg (Vorstern generális, Sőtér alispán, Szeredy táblabíró, Tóth Mihály) tagjain kívül a polgárság, a kereskedők-iparosok-gazdálkodók körében kik voltak e cselédség gazdái. Nemzetiségük szerint elég vegyesek; úgy látszik, hogy a magyarok magyar, a németek német szolgákat tartottak, míg a rácok és a visszamaradt törökök németeknél, magyaroknál egyaránt találtak alkalmazást.

Van egy-két elszórt adatunk a polgárság szolgálatában álló cselédségre. Ezek felsorolása néhány esetben segíti a tájékozódást a társadalmi rétegződések felismerésénél.

A cseléd gazdája	A cseléd megnevezése
Kereskedők	
Markhel János	Ádám szolga
Gyöngyösi János	Bödör Mihók szolga
Brean Móric	Mihály szolga
Iparosok	
Suchentrunck György kovács	Boldizsár szolga
Szabó Ferenc fuvaros	Jancsi szolga
Eyserich Sámuel fogadós-kereskedő	Jurkó szolga
Steinöder Tamás kocsmáros	Rozina szolgáló
Modauer György esztergályos	Salome szolgáló
Röck György lakatos	Ismeretlen nevű szolga
Lehner Mihály fogadós	2 ismeretlen nevű szolga
Gazdálkodók	
Pollermann Mátyás	Benedict Fülöp, Entglassir János és Mátyás nevű 3 szolga
Georg Pál	Mitro Pál szolga

A mezőgazdasági termelés nyilván jelentős mértékben hozzájárult a zsellérek megélhetéséhez. Önálló gazdálkodó ugyan kevés lehetett köztük (csak kettőről tudunk), annál több azonban a mezőgazdasági cseléd. Pál majorgazda neve a város körüli majorokban dolgozókra utal, de tudunk halászokról és pásztorokról is. Az ismeretlen nevű napszámosok egy része is bizonyára mezőgazdasági foglalkozást űzött.

A város körüli majorok, szántóföldek, rétek, mezők lehettek a vándorló és Pest felé is utat vevő zsellérek-jobbágyok munkaterületei. Sokan, akik foglalkozásuk megjelölése nélkül szerepelnek az anyakönyvben, majd utána rövidesen eltűnnek, bizonyára ezek közül valók. Ide tartoznak azok a név és közelebbi megjelölés nélküli napszámosok is, akikből az adóösszeírás 1696-ban 59-et említ meg. Napszámosmunka természetesen a városban is adódott, mint ahogy a polgárkönyvből is értesülünk polgárjogot nyert napszámosokról, akik között sok a hajómunkás. Sokan nyilván a hajózás, a lerakodás, a szállítás, valamint az építkezések szolgálatában dolgoztak. Magyar aránylag kevés akad közöttük (59-ből feltehetően 14), míg a legnagyobb rész (43) rác.[134] Ezek az igénytelenségükben is szegény rácok a török hódoltság örökségeképpen jelentek meg itt, egy részük még a felszabadítás előtti időben, más részük pedig a balkáni vidékekről felszivárogva, esetleg a török elől menekülve.

Ezek a rétegek helyezkedtek el a társadalom, a város lakosságának körülbelül a legalján. Ezzel azonban még nem ért véget a lakosság tagozódása. A szakképzettség nélküli, puszta kétkezi munkából élő, nincstelen zselléreken túl még ott élhettek azok, akik bizonytalan megélhetésben, rendszeres foglalkozás nélkül tengették életüket.

[134] A nemzetiségi adatokat úgy nyertük, hogy a magyaroknál lakó napszámosokat magyaroknak, a rácoknál lakókat rácoknak számítottuk.

Koldusokról 1696-ig nem találunk feljegyzéseket, de nyilván ekkor is itt élt már a városban az a néhány koldus, akinek haláláról az anyakönyv a XVIII. század elején emlékezik meg. Többen igen magas korban haltak meg; van egy, aki 112 éves korában. Sokszor a nevüket sem tudják; a temetést végző pap például csak annyit jegyez fel, hogy a nép „Éliás prófétának" hívta.

A társadalom e kivetettjei közé tartoztak azok a szolgálók és más alacsonysorsú „törvénytelen" anyák, akik gyermeküknek házasságon kívül adtak életet. A keresztelő pap szigora nem késik lesújtani, s van eset, amikor az anya neve mellé még az anyakönyvbe is bejegyzi a rendi társadalom ítéletét: „mater inhonesta", „necdum maritata" — becstelen anya, nincs férjnél. Lehetséges, hogy e megjelölések olykor a jövedelemszerzésre is utalnak (például Szántó Borbála ilyen „inhonesta femina").

A társadalom kivetettjei közé sorolhatók a görögkeleti, tehát nyilván balkáni származású cigányok is, akiknek letelepülési helyéről nincsenek pontos adataink; csupán vajdáik nevét ismerjük. A város falain kívül, sátrakban tanyázhattak, bár Tollius Jakab holland utazó, 1687-ben Pesten járva, külön kiemeli, hogy a városban sok cigány látható.[135] Legalacsonyabb életformájuk ezeknek a cigányoknak lehetett, akiknek problémái még hosszú ideig nem nyertek megoldást.

[135] Trencsényi-Waldapfel Imre: A régi Pest-Buda. Bp. 1937.

VI. MŰVELŐDÉSI ÉS CSALÁDI VISZONYOK

1. A MŰVELŐDÉS

Az uralkodó osztály képviselői és a kézműves mesterek alkotásai

Az állami közigazgatás főtiszti társadalmának művelődési viszonyait ismerjük a legkevésbé. Ebből a körből egyetlen leltár sem maradt fenn. Családi kapcsolataikat ismerve, feltételezhetjük, hogy műveltségi forrásaik nyilván Bécsből, a császárvárosból eredtek.

Azok az újdonsült arisztokraták, akik itt megjelentek, bécsi vagy más ausztriai jezsuita kollégiumok neveltjei lehettek, ahol az osztrák művelődésnek a spanyol barokkból táplálkozó s az idők folyamán szárazzá merevedett szelleme még háborítatlanul uralkodott.

Ilyen is csak egy-két ember volt legfeljebb, a Vorstern, a Willffersheimb, a Schweidler vagy a Pöckh családok tagjai, akik palotáikba zárkóztak, vagy hacsak tehették, Bécsbe utaztak. Előkelőbb társadalmi életről, olyan alkalmakról, ahol a kultúra teljesítményei megnyilvánulhattak, 1696-ig Pesten nem beszélhetünk. Csupán az egyházi istentiszteletek, az ünnepi misék lehettek olyan alkalmak, amikor zeneművek szólaltak meg a templomban.[136] A városi hatóság ünnepei, a tisztújítási ünnepségek egy része is itt zajlott le, de ezeknek torzsalkodó, durva légkörében — különösen a kezdeti időkben — aligha kereshetünk művészi megnyilvánulásokat.

1696-ig nem is él Pesten olyan iparos, két kőfaragólegényen kívül, akinek foglalkozását a művészi ízléssel kapcsolatba hozhatnánk. A két rác ötvös tevékenysége aligha jelenthetett ilyesmit, ha feltesszük, hogy a szegényebb polgárság sokszor igen gyarló kivitelű pecsétnyomói tőlük származnak.[137] Míg Kassán például több festő is lakik, addig Pesten csak 1690-ben bukkan fel egy homályos adat, ez is csak a földvári vámház kifestésével kapcsolatban. Polgárok, ingatlantulajdonosok között 1696-ig nem szerepel sem festő, sem szobrász. Nem sokkal később azonban, 1697-től már lassan megjelennek. Ekkor kap ugyanis polgárjogot Höss Lukács festő, 1698-ban az olasz Gianone Antal stukkókészítő, s rövidesen egy szobrász is: Riedter András. Ekkor tűnik fel az első templomi muzsikus neve is.

Az 1696 előtti időből, mint pesti alkotás, eddigi kutatásaink szerint egyedül a szervita templom harangjai maradtak napjainkra, melyek 1694-ben készültek. Ezekből is csak kettő: egy nagy és egy kicsi, a „lélekharang" (melyet a halottakért szólaltattak meg). A többit az első világháború idején beolvasztották. E harangoknak az az érdekességük, hogy még az 1725-ben építeni kezdett templomnál is régibbek: eredetileg a „nagy dzsámi" tornyá-

[136] Az ilyen alkalmakat bizonyossá teszik a szerviták fennmaradt számadáskönyvei a templomi zenészek fizetéséről.

[137] Polgári pecsétek a hagyatéki iratokon. Az előkelőbbek díszes, címeres pecsétei igen jó kivitelűek, gyakorlott ötvös kezére vallanak, valószínűen nem Pesten készültek. A címernélküli, iparosjelvényeket mutató, egyszerűbb pecsétek azonban sokszor igen kezdetleges rajzúak, mint pl. Meches Jakab mészáros pecsétjén az ökörfej.

ban függtek. Hangjuk ma is hibátlan. A nagyharang oldalán jól olvasható az 1694-es évszám, valamint az öntőjegy is: „Guess mich Joh. Nusspickher".[138] Ugyanaz az ágyúöntő városi tanácsos készítette tehát, aki a régi városháza 1697-ben öntött harangját (ezt ma a Kiscelli Múzeumban őrzik). Megállapítható az is, hogy a városháza harangja teljesen a szervita harangok öntőmintájára készült.

A magyar nemesség

Mindezeken kívül azonban az újratelepülő város társadalmában műveltségénél fogva is szerepet kap a magyar nemesség is. Dalmady Sándor ezredes, jász-kun alkapitány azért lesz a bíró helyettese és a tanács tagja, mert jogi képzettsége van.

A közigazgatási jellegűvé átalakuló magyar köznemesség ugyanis ekkor, a XVII. század folyamán kezdi megszerezni vármegyei pályáján azt a jogászi műveltséget, mely később olyan hagyományossá válik. Sőtér alispán is ennek az ekkor kialakuló jogászi-köznemesi műveltségnek képviselője. A többi nemes is, az általános művelődés alacsony fokán levő városban, az idegen telepesekkel szemben, egy latinos-jogászi szellemű értelmiségi réteget képviselt. Szunyogh Imre, Huszár János, Sembery István fennmaradt írásai mind ezt a latinos szellemű, korabeli átlag-iskolázottságot mutatják.

E műveltség azonban teljesen megelégedett praktikus, gyakorlati feladataival, és semmi jel nem mutat arra, hogy kiterjedt volna a magasabb szellemi igények felé. E köznemesség ízlésének fejlettségéről egyébként is gyérek az adatok. A fennmaradt Szunyogh- és Kászonyi-féle leltár mindenesetre arról tanúskodik, hogy szűkebb környezetük, háztájuk meglepően egyszerű volt; ruházkodásukat, esetleg fegyvereiket és lószerszámaikat leszámítva nem nyilvánult meg a művészet felé közelítő finomabb igény, vagy az olvasás, a tudományok felé mutató hajlam. Míg sok német kézműves őriz képeket, rézmetszeteket, esetleg könyveket, olykor még szobrokat is, a megyében birtokos, gazdag magtárral és marhacsordával rendelkező Kászonyi megyei biztos inventáriuma nem említ sem képeket, sem könyveket, de még csak finomabb bútorokat sem. Ugyanakkor a gazdag rác kereskedő, Emmanuel, és a nyugtalan életű német esztergályos, Modauer többféle könyvet is őrzött, Wilhelm fürdőst nem is említve. Igaz, Rómer közöl egy adatot, mely szerint Kászonyi Tamás egy bibliai tárgyú festményt (a hitetlen Tamás jelenetét) ajándékozott a ferenceseknek.

Nem kedvező az a kép sem, melyet az alárendeltebb német hivatalnokok, a sótisztek, vámszedők mutatnak. Ezek környezete sem utal magasabb nívóra az iparosokénál, sőt a kézművesek gazdagabbjai (Röck lakatos, Kalcher kőműves, Meister ács, Herüsch tímár) nemegyszer felül is múlják őket finomságban, ízlésben.

[138] A lélekharang felírását nem tudtam felfedezni, mivel csak egyik oldalát láthattam: szorosan a toronyfal közelében van rögzítve, ezenfelül az idők patinája vastagon elborította. Öntőmintája azonban teljesen egyezik a nagyharangéval, és úgy tudja egy korábbi feljegyzés is, hogy az összes harang 1694-ben készült. Vö.: Emléklapok a budapesti szervita-konvent 200 éves fennállásának ünnepére. Bp. 1889. 16.

A polgárság műveltsége

Ami a polgárság kulturális nívóját illeti, velük kapcsolatban, mint láttuk, általános a vád, mind a Kohlbacher-csoport, mind a kamaraigazgatóság magasabb képviselői részéről, hogy műveletlenek, magatartásuk, életnívójuk kezdetleges. A felsőbb réteg megbotránkozva látta, hogy a pesti tanácsosok ingujjban járnak az utcán, sőt mezítláb talicskát tolnak. Azonban maguk a polgárok sem késnek egymást vádolni, s amikor a városi testület az önkormányzat szellemében próbál a maga lábára állni, az ellenzékiek azzal vádolják a tanácstagokat, hogy még írni sem tudnak.[139] Ez a vád éri a legkiválóbb városbírák egyikét, Proberger Jakabot is többek között, valamint a tekintélyes, alkamarási teendőket végző Kalcher Mártont.

A városi ügyiratokat illető kutatásaink közben több ízben bukkantunk a polgári lakosság írásos ténykedéseire, aláírásaira. Ezeknek az aláírásoknak vizsgálata néha fényt derít az egyes polgárok írástudó vagy írástudatlan voltára. Az elbírálás természetesen nem könnyű. Az írástudatlan polgár ugyanis nem minden esetben jelölte szabályszerű +-tel magát, igen gyakran a fogalmazást végző kancellista vagy diák írta le a nevét helyette, s ő maga csak a pecsétjét adta oda. Erre figyelmeztetnek a végrendeleteken vagy más okiratokon található feltűnően iskolázott iparos-aláírások, ahol az aláírás kézvonásai teljesen megegyeznek magának a fogalmazványnak a betűivel. Nyilvánvaló, hogy itt írástudatlaságról van szó; végrendeletek esetében azonban a testi erőtlenséggel is kell számolnunk. A testamentumok sokszor nehéz kézre valló, kezdetleges aláírás-betűi nem mindig az iskolázatlanság, hanem a halál közellétének jelei.

Proberger Jakab kezdetleges, igen nehéz kézre valló aláírása mindenesetre előkerült 1688-ból. Nem volt tehát „írástudatlan", mint ellenségei állították, legalábbis a nevét alá tudta írni. A vád különben is célját tévesztett volt, hiszen a vezetőképesség, a bölcs belátás, az okos politika szellemi erényei az írástudatlanokban is meglehettek. A műveltség mélyebb természetét sem az írástudáson, sem a nyelvtudáson nem lehet lemérni. E mérlegelés csak az iskolázottság fokát tudja megvilágítani.

Kalcher Márton esetében alighanem igaz volt a vád, mert a fennmaradt okiratokon az aláírás a fogalmazvány betűivel egyező, kancellista-kéztől ered. Mégis ő volt azok egyike, aki mestersége szakszerűségeiben a legjobban elmélyedt.

Az ellenzékiek Lehner Mihály fogadóst, az ugyancsak kamarási (pénztárosi) teendőket végző későbbi városbírót is írástudatlansággal vádolták. Takáts Sándor kutatásai a bécsi levéltárban viszont éppen azt derítették ki, hogy írástudó műveltsége miatt tüntették ki. A kérdés vitás: fennmaradt aláírásai mindenesetre feltűnően könnyed, iskolázott kézre vallanak.

A bíróviselt tanácstagok közül iskolázott aláírása van még Eyserich Sámuelnek, aki egyébként nyelvtudásával is kitűnt, továbbá Mosell jegyző sógorának, Sauttermeister Ferencnek. Eschenbrugger Fülöp, aki Kohlbacherék támadásainak egyik fő céltáblája volt, ugyancsak tudott írni, ha nehezebb kézzel is, mint az előzők. Herold Szigfrid aláírása az iskolázottak közé tartozik.

[139] Ellenzéki polgárság beadványa a kamaraigazgatósághoz. Idézi: Tóth: Pesti önkormányzat.

A kereskedők közül Brean Móric aláírása, erőtlen, reszketős betűkkel, végrendeletén található. A halál közelsége és éveinek súlya azonban ezt egészen érthetővé teszi. Hassan János vaskereskedő írása egészen könnyed és gyakorlott, a legjobbak közé tartozik. Látszik, hogy nem vidéki környezetből, hanem a császárvárosból került Pestre. Szappanos Miklós kereskedő viszont csak nagyon nehezen és hibásan tudja nevét aláírni.

Az iparosok között a legműveltebb aláírás Wilhelm fürdősé, akinek a legtöbb könyve is volt. Leggyakorlatlanabbaknak Házi Márton gombkötő betűit találtuk.

Adataink természetesen nagyon szórványosak. Mindössze 39 esetre vonatkoznak a polgárság köréből.

39 polgár közül

írni tudott	31
írástudatlan	8

Osztályozás szerint a következő csoportok alakíthatók ki:

Gyakorlott, iskolázott írás

Eyserich Sámuel kereskedő, városbíró
Hassan János vaskereskedő
Herold Szigfrid gyógyszerész, városbíró
Kalcher Márton kőműves, tanácsos
Lehner Mihály fogadós, városbíró
Meches Jakab mészáros
Pollermann Mátyás gazdálkodó, tanácsos
Sauttermeister Ferenc posztókereskedő, városbíró
Wilhelm Mihály fürdős

Jobb írás

Antonovics János szűcs
Brean Móric posztókereskedő (erőtlen)
Gyöngyösi János kereskedő, tanácsos
Herüsch Sámuel tímár
Hueber Ádám ács (erőtlen)
Kallinger Kristóf kovács
Kleinhackl György pék, tanácsos
Lenner Balázs ács
Mair Krisztián nyerges
Meister Mátyás ács
Posoni (Pressburger) István kocsmáros
Sax Simon köteles, tanácsos
Stanovics Mátyás szabó
Torpis György csizmadia

Különösen nehézkes írás

Döpfl Mátyás (erőtlen, végr.)
Eschenbrugger Fülöp fogadós, városbíró
Grünewald Pál puskaagykészítő

Házi Márton gombkészítő
Pösenreiter János kádár
Proberger Jakab sörfőző, városbíró
Schelb Péter kőműves
Suchentrunck György kovács (erőtlen, végr.)

Írástudatlanok

Auer Márton cipész
Baranyai Mihály kocsmáros
Fieg Jakab kőfaragó
Sarlay János gombkészítő
Schellhass József kocsmáros
(ezek kétséget kizáróan +-tel jelölnek)
Banowsky Jakab mészáros, tanácsos — ?
Bobics János szűcs — ?
Linzer János kereskedő, tanácsos — ?

Adataink töredékes voltuk következtében természetesen nem alkalmasak arra, hogy határozott következtetéseket vonjunk le. Annyi azonban mégis kitűnik, hogy a polgárság legiskolázottabbjai — Mosellt és Heroldot leszámítva — a kereskedők aránylag kisszámú csoportjából kerültek ki.

Az is kiderül viszont, hogy voltak írástudatlanok a német földről bevándorló iparosok között is (Auer—Svábföld, Schellhass—Kempten, Bajorország, Fieg—Svájc), nem csupán a magyarországi eredetűek között. A különböző német kisközségek, legjobb esetben kisvárosok lakói a pesti bevándorlók között semmiképpen sem tűnnek fel iskolázottságukkal.

Megélhetésükhöz nem volt erre szükségük, s ha képességeikkel kiváltak, ez — az iparosok körében — nem a betűvetés ismeretében nyilvánult elsősorban, hanem elvégzett munkájuk eredményében.

Hasonló a helyzet a nyelvtudással is. Akiket a kamaraigazgatóság nyelvtudásuk miatt kiválogat, nem mindig a legértelmesebbek. Csupán csak helyzeti előnyük van: olyan vidékről származnak, ahol több nemzetiség élt együtt, s mindegyiknek a nyelvét megtanulták. Ilyenek:

Hassel György cserzővarga	— németül—magyarul
Tischler Frigyes Fehér Hajó-fogadós	— németül—magyarul—szlovákul— — törökül
Eyserich Sámuel kereskedő	— németül—magyarul—szerbül
Szemerédi Benedek gombkötő	— magyarul—németül
Grünewald Pál puskaagykészítő	— németül—magyarul

E jegyzék azonban arra mindenesetre világot vet, hogy a hazai németek közül kik állottak közelebb a magyarsághoz, s viszont: a magyarok közül kik tudtak érintkezni a németekkel.

A városi iskolázás mindezeken túl meglehetősen kezdetleges fokon állt. Csak legalsóbb fokú oktatás lévén, külön iskolamestere volt a németeknek és a magyaroknak, mindkettő az egyház, a katolikus plébános felügyelete

alatt.[140] A két iskolamester közül a német Joseph György volt a társadalmilag tekintélyesebb; fia már a város 1717-ben létesülő első latin iskolájának, a piaristák gimnáziumának növendéke volt, s a városi hatóságot már magasabb rangban szolgálta, mint apja: előbb kancellista, majd városbíró lett.

Ezzel szemben a magyar iskolamester a részegeskedő Apczi István volt, aki először gazdálkodással foglalkozott, s szegényes viszonyok között lakott egyszobás házában, albérlőjével. A németeknek sikerült is rövidesen elérni, hogy a magyar iskolamestert a német alá rendelték.[141] Amikor Apczit végül állásától felfüggesztették, utóda egy korponai elmagyarosodott szlovák: Strbai Sámuel lett.

Városi jellegű nevelési feltételekről tehát nem beszélhetünk Pesten, csupán 1717-től, amikor az első gimnázium megnyitja kapuját.

A török hódoltság utáni Pest művelődési állapota ezek szerint igen kezdetleges. Hosszabb időnek kell elmúlni ahhoz a városfejlődésben, hogy a művelődés igényei intenzívebben jelentkezzenek.

2. A CSALÁD

Demográfiai kérdések

A családi viszonyok vizsgálata a lakosság biológiai körülményei felé mutat, s a születés, házasságkötés és halál problémáin keresztül a nemzedékek cseréjét jeleníti meg számunkra: a társadalom mozgását, mely egyben az idő múlására és a történeti változásokra figyelmeztet. A lakosság élete egy pillanatra sem állt meg, s bármennyire igyekezzék is a kutató a módszeresség érdekében a társadalmat egy adott pillanatban rögzíteni, vizsgálódás közben sem szabad megfeledkeznie erről az állandó mozgásról. Sőt arra is vállalkoznia kell, hogy magát e társadalmi mozgást is megvizsgálja.

Kutatásaink az 1686 és 1696 közötti pesti lakosságból 1212 családfő személyi adatait tárták fel több-kevesebb részletességgel. Ezek közül 801 név jelenti a zsellérek, illetve ismeretlen foglalkozásúak csoportját, míg a maradó 411 név a polgárjoggal bírókra vonatkozik. Tekintve, hogy az egyházi anyakönyveket 1696-ig még igen hiányosan vezették, a családi viszonyokat illető adatainkat a zsellérekre alig vonatkoztathatjuk. A szűkszavú bejegyzések miatt ugyanis mind az egyes családfők, mind az utódok sorsát alig lehet biztonsággal nyomon követni a későbbi években, a gyakori nevek esetében pedig szinte lehetetlen a kutatás. Másrészt pedig az anyakönyvek tanúsága szerint éppen e zsellérek alkották a pesti lakosság leginkább mozgásban levő részét: az 1696-ig felbukkanó nevek legtöbbje 1703 után már alig fordul elő. Halálozási adataik a legtöbb esetben hiányoznak, ami arra mutat, hogy nagy részük tovább költözött, újaknak adva át a helyet, s nem maradt állandó lakója a városnak.

Mellőznünk kell a görögkeleti vallású rácok legnagyobb részét is, hiszen ennek az egyháznak anyakönyvei csak 1728-ban kezdődnek.[142] Vizsgálódá-

[140] Madzsar Imre: Az elemi oktatás fővárosunkban a török kiűzése után. Századok. 1925.

[141] Uo.

[142] A pesti görögkeleti szerb egyházközség anyakönyvei. Vujicsics D. Sztoján szíves közlése.

sunk legfőbb tárgya tehát az anyakönyvekben és az ingatlanbirtoklás örökösödési adataiban legjobban nyomon követhető, polgárjoggal bíró lakosság lesz: az a 411 családfő, aki a török hódoltság utáni első évtizedben feltűnik a városban. A fennmaradt adatok azonban ezeknek körét is tovább szűkítik; a családokra vonatkozó adataink alig valamivel több, mint 200 polgárt tarthatnak számon.

A 411 polgári családfő közül ugyanis csupán 208-ról tudjuk bizonyosan, hogy gyermeke született. E 208 családból összesen 849 ismert gyermek származott.

A 411 első évtizedben bevándorló közül életkorát csupán 112-nek ismerjük. Ennyi is elég azonban annak felismerésére, hogy ez az első évtizedben beköltöző lakosság nem tartozott egyetlen nemzedékhez.

A legidősebb közöttük, Nagy Gergely fuvaros, 1627 körül született, míg a legifjabb, Cziprovicz Péter kereskedő csak 1676 táján látta meg a napvilágot. A többinek születése mind e két évszám közé foglalható.

A lakosság általunk vizsgált része tehát a XVII. század derekán eltelt 50 év szülötte volt, s nem egy, de három nemzedéket foglalt magában. Ennek megfelelően életük is igen változó időpontokban pergett le. Aki legelőször meghalt az első évtizednek e polgári lakosságából, Ficsór hadnagy volt. 1687-ben hunyt el, még a felszabadító ostrom utáni kialakulatlan időszakban. Az utolsó, Nachtigal Sámuel asztalos pedig már Mária Terézia uralkodása alatt, 1745-ben fejezte be életét.

Életük hosszúsága öröklött feltételeiknek, valamint környezetüknek s a kor egészségügyi viszonyainak megfelelően, ugyancsak különböző.

Férfiak halandósága, 1699—1745
(112 közül)

20—30	éves	kora	között	halt	meg	0
30—40	„	„	„	„	„	8
40—50	„	„	„	„		21
50—60	„	„	„	„	„	33
60—70	„	„	„	„	„	27
70—80	„	„	„	„	„	16
80—90	„	„	„	„	„	6
100-on felül				„	„	1

Az ismert adatú férfiak legtöbbje tehát 50 és 60 éves kora között halt el. Ha megnézzük feleségeik ismert adatait, akkor a számba jövő 40 nő életkorstatisztikája így alakul:

Nők halandósága, 1702—1742
(40 közül)

20—30	éves	kora	között	halt	meg	2
30—40	„	„	„	„	„	5
40—50	„	„	„	„	„	13
50—60	„	„	„	„	„	8
60—70	„	„	„	„	„	6
70—80	„	„	„	„	„	4
80—90	„	„	„	„	„	1
90—100	„	„	„	„	„	1

A feleségek tehát csekélyebb átlagos életkort mutatnak a férfiakénál: legtöbben 40 és 50 éves koruk között hunytak el. Ugyanakkor 30 éven aluliak is vannak az elhunytak között.

Felmerül a kérdés: milyen okok, milyen betegségek szerepelnek a halálozások adataiban? Az anyakönyvek csupán 1709-től kezdik megjegyezni a halál okát is. Így a 86 személyről fennmaradt adatok az 1709 és 1745 közötti időből valók.

Halál-okok

Betegségek, 1709—1745 (80 személy közül)		
	tüdőbaj	22
	aggkori gyengeség	10
	hosszú betegség	10
	szélütés	10
	himlő	5
	pestis	5
	szárazbetegség	5
	vízibetegség	4
	váltóláz	3
	görcs	2
	hurut	1
	rázógörcs	1
	sorvadás	1
	vérzés	1
Erőszakos halál, 1699 és 1705		
	kurucok ölték meg	5
	párbaj	1

E statisztika szerint legjobban a tüdőbaj pusztított. Adataink természetesen nem tartanak igényt olyan teljességre, mint Pásztor Mihály statisztikái, aki 1709-től kezdve az egész lakosságra vonatkozó számításokat végzett.[143] Feladatunk inkább az, hogy a puszta számszerűségeken túl a személyes vonatkozásokat vizsgáljuk.

Feltűnő például, hogy a betegségek között gyakoriságban második helyen álló szélütés leginkább a polgárság jobb módú köreiben szedte áldozatait.

Agyvérzésben haltak meg a következők:

Auer Márton cipész, 57 éves
Döpfl Mátyás fehérpék felesége, Krisztina, 38 éves
Klimmer Mihály kádár, 44 éves
Laschiz Péter hadnagy, 65 éves
Lenner János városbíró, 57 éves
Mosell Antal városi jegyző, 55 éves
Nusspicker János ágyúöntő, városi tanácsos, 60 éves
Pichler Mihály cipész, 49 éves
Pressl Bertalan üveges, 53 éves
Willffersheimb Miklós élelm. főbiztos, 65 éves

[143] Pásztor i. m. 128—130.

E névsorban csak Pichler cipész tartozik a szegényebbek közé. A szélütés mint a jobb módú élettel járó túltápláltság, az egyoldalú, bőséges táplálkozás betegsége jelentkezik.

A tüdőbajnak már nincs ilyen feltűnően kifejezésre jutó társadalmi jellege, vagyonosak és szegényebbek között egyaránt pusztít. Itt inkább az a jellegzetesség, hogy tovább terjed a családban. A jómódú Hassan kereskedő-házaspár rövid két év különbséggel, a 40. év küszöbén, tüdőbajban pusztul el (1711, 1713). Néhány hónap különbség választja el Rakita György mészáros és felesége ugyancsak tüdőbaj okozta halálát. (1711). A Heissler fogadós-fivérek, Lőrinc és György, ugyanebben az évben, 45 éves korukban lesznek e betegség áldozatai.

Megfigyelhető az átterjedés az utódokra is. A tüdőbajos, 48 éves korában elhalt Erny cipész mindkét fia apja betegségében pusztul el, de még 40 éves kora előtt. Házi gombkötő és Drencker kőműves fiai sem érik el a 40. évet, Pistori halász fia 42 éves, Meches mészáros fia pedig 18 éves korában hal meg.

A családok igazi pusztítója azonban a járvány. A legfélelmesebb betegség a pestis volt, mely különösen 1711-ben és 1712-ben lépett fel nagy erővel. Két hét alatt Riedt János asztalos egész családja kipusztul: apa, anya és egyetlen gyermekük. Az Adler cipész-házaspár egy napon lépi át a halál küszöbét.

A himlő sem szed kevesebb áldozatot. Néhány hét alatt pusztítja el Perger Tamás kőfaragót, feleségét és három gyermekét. Különösen a gyermekek között oltja ki soknak életét 1711-től megfigyelhetően, szinte minden évben.

Az új nemzedék, mely már itt, az újratelepült városban születik, illetve növekszik fel, mint említettük, 849 ismert nevű gyermekből áll, akik 208 családból erednek. Ezek közül a legidősebbek még az 1680-as évek elején, a felszabadulást megelőző években születtek, s mint kis gyermekek, szüleikkel költöztek ide. Az utolsók pedig 1730 körül látták meg a napvilágot.

A gyermekeket pusztító betegségek között a következőket találjuk:

6 éves kor alatt

rázógörcs	43	esetben
himlő	14	„
hurut	3	„
sorvadás	1	„
rossz láz	1	„
szívbaj	1	„
születés után	1	„
hosszú betegség	1	„

6—15 éves kor között

himlő	16	esetben
rázógörcs	3	„
hosszú betegség	2	„
tüdőbaj	2	„
vérhas	2	„
pestis	2	„
vízibetegség	1	„
rossz daganat	1	„

A gyermekhalandóság fő okozója tehát az úgynevezett rázógörcs — agyvelőgyulladás[144] —, valamint a himlő. — Pusztítanak továbbá a lakosság körében a vérhas és a váltóláz, melyek, az akkori gyarló orvosi megállapítások figyelembevételével, Pest egészségtelen életkörülményeire utalnak. Leszámítva a korabeli életkor általánosan rövidebb voltát, Pest körülményei az általánosnál is rosszabbak. Kortársak megállapításai szerint is az itteni mocsaras, maláriás levegő gyorsan elsorvasztja az embereket. Ehhez hozzájárultak a még primitív köztisztasági állapotok: a rendezetlen utcák, ahová a szennyvizet, szemetet öntözték, az állattartással együttjáró legyek, rovarok mint a baktériumok terjesztői.[145]

Ilyen körülmények között érthető, ha az utódok életereje hanyatlónak látszik apáiéhoz viszonyítva. Akik túljutnak a gyermekkoron, azok közül is igen sokan rövidesen meghalnak. Nem ritka eset, hogy 60—70 éves kort érő apák fiai már a 40. évüket sem érik el.

E gyermekek 50%-áról nincsenek további adataink. Egy részük minden valószínűség szerint meghalt, mert később, az örökösök között nem szerepelnek. Jó részük azonban elköltözött, elvándorolt a városból.

1745-ig, tehát az első beköltözők életideje alatt, 434 ismert sorsú utód közül 237 halt el a városban teljes bizonysággal. Ezek közül gyermekkorában pusztult el 197, míg felnőtt korában, de 50. éve előtt: 40.

Az utódok halandósági statisztikája a következő képet mutatja:

0—5	éves	kora	között	halt	meg	164
6—15	„	„	„	„	„	33
16—20	„	„	„	„	„	4
20—30	„	„	„	„	„	14
30—40	„	„	„	„	„	11
40—50	„	„	„	„	„	11

A többi, aki statisztikánkból még hiányzik, vagy elköltözött, mint sok esetben például a más városba férjhez ment leányok, vagy pedig 1745 után halt meg, ismeretlen életkorban.

Mindezek a statisztikák, ismételjük, nem az abszolút számok miatt érdekesek, hiszen nem lehetnek teljesek, a lakosság egészére vonatkoztathatók. Csupán az arányok feltüntetése miatt jelentősek — például kitűnik, hogy a születő gyermekeknek körülbelül csak 50%-a érte meg a felnőtt kort.

Az asszonyok átlagos életkorát a férfiakénál alacsonyabbra nyilván a sok gyermekszüléssel és a korai férjhezmenetellel járó kedvezőtlenebb egészségügyi viszonyok szorították le. Az anyakönyvek tanúsága szerint nem ritkaság, hogy a lányok 14 éves korukban férjhez mennek. A nagyszámú csecsemőhalandósággal egybekötött gyermekáldás viszont bőséges.

A korai halál egyúttal a házasságkötések számát is szaporítja. Akár a férfi, akár a nő hal meg előbb, az özvegyen maradt házastárs általában siet új házasságot kötni.

[144] Pásztor i. m. 128—130.
[145] Uo. 49, 117.

A 208 családban a szaporaság:

4 gyermeken felüli	54 család
10 gyermeken felüli	12 család
20 gyermeken felüli	1 család

A hivatalnok rétegben azonban tizen felüli gyermekszám csak egy esetben fordul elő (Laschiz Péter, két házasság). Legtöbb, 22 gyermeke Tempel Pál mézeskalácsosnak volt (két házasság).

Hiába sietnek az új házasságkötéssel a polgárok — életük nem hosszabbodik meg. Csupán a gyermekek, sokszor csak a halott csecsemők száma növekszik, és a rokoni kapcsolatok válnak igen bonyolultakká.

Családi összeköttetések

Gyakori, hogy az özveggyé vált házastárs új házasságot köt, rendesen nála fiatalabbal, aki aztán őt túléli, s ugyancsak újból házasodik — mindez a sógorsági és mostohaszülői viszonyoknak szinte végtelen láncolatát hozza létre a lakosság soraiban.

Az özvegyekkel való házasságkötés vagyonszerző alkalom, s így érthető, hogy gyakran előfordul. A céhek szabályai egyenesen elősegítették jövőjét annak a legénynek vagy ifjú mesternek, aki özvegy mesternét vett nőül.

A családoknak házasság útján való összekapcsolódásai rendkívül fontosak, hiszen így alakulnak ki a társadalmi érdekkörök, a különböző csoportok. E rokoni szálak kapcsolódásai a társadalom mozgását jelenítik meg, s fényt derítenek sokszor arra, hogy az egyes rétegek mennyire zárkóztak el egymástól, illetve mennyire tartottak fenn összeköttetést.

A német főtiszti vagy alsóbb hivatalnoki kar tagjai között nem játszottak szerepet pesti viszonylatban ilyen családi összeköttetések. Az arisztokrácia rendszerint Bécsből kapott friss családi feltöltést. Hiszen a városban oly kevesen éltek közülük, hogy e kezdeti időkben összeházasodásukra még nem nyílhatott alkalom. A Vorstern, Pöckh és Willffersheimb családok tagjai hozzájuk hasonlatos német indigénákkal lépnek rokoni frigyre. Az alsóbb hivatalnokok családjai pedig rövidesen eltűnnek, kihalnak vagy elköltöznek, nem követhetők nyomon a forrásokban. Egyedül Schmidtl főhídmester jut az Oberaigner-rokonság révén kapcsolatba a pesti magyar nemesekkel: korai, gyermektelen halála miatt azonban ez az összeköttetés nem volt különösebb jelentőségű.

A már ismertetett Oberaigner-féle rokonságon kívül is találunk összeköttetéseket az alsóbb hivatalnoki kar és a polgárság felsőbb rétegei között.

Sajátos eset s egyedülálló, amikor különböző társadalmi rétegek, de egyben különböző nemzedékek is házasodnak össze. 1720-ban ugyanis Scopek Ferenc városi tanácsos, építőanyag-kereskedő, megözvegyülvén, 66 éves korában nőül vette a nálánál 7 évvel ifjabb Laschiz Péter hajózási hadnagy leányát, a 23 éves Eleonórát. A 20 évig tartó frigyből még 7 gyermek származott. — Az életkor-differencia mellett a társadalmi különbségek itt már elmosódnak. Sőt a városi patríciussá emelkedett jómódú kereskedő, bár nem végzett latin iskolát, mint Laschiz, vagyoni helyzet szempontjából és a városi közigazgatásban viselt tisztjénél fogva még fölébe is került az élete végéig alacsony tiszti rangban maradó hadnagynak.

Más jellegű kapcsolat az, amikor egy sótiszt-família kerül rokonságba egy kerékgyártó családjával. Az 1696-ban elhunyt Russwurm Éliás nádori sótiszt özvegye, Gernstorffer Gertrud ugyanis új házasságot kötött néhai férje hivatali társával, Kehl Miklóssal, aki később a Vorstern-birtokok jószágkormányzója lett. Leányuk, Gertrud, 1720-ban nőül ment a Frankföldről 1691-ben bevándorolt Hartl Henrik kerékgyártó polgár fiához, Hartl Simonhoz, aki maga is kerékgyártó polgár volt, s feleségéhez hasonlóan már itt, Pesten született.

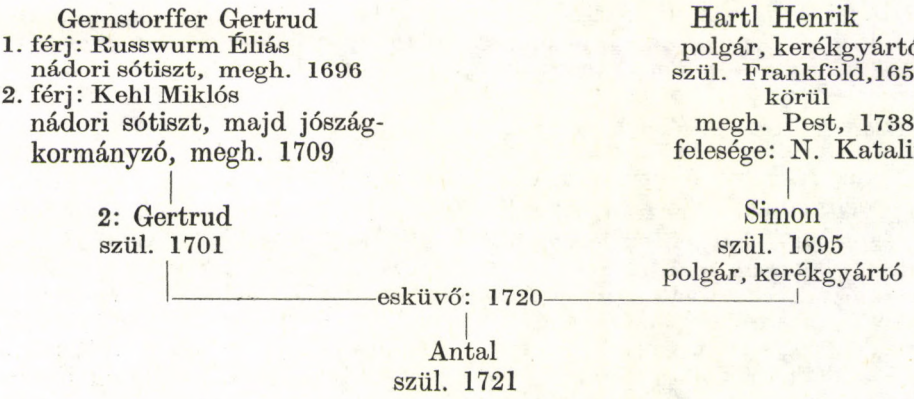

A kapcsolat érdekességét még fokozza, hogy 1720-ban az ifjú Hartl Simonnak mesterségéből származó évi jövedelme mindössze 20 forint volt, és semmiféle ingatlan vagyonnal nem rendelkezett. Itt tehát arról sem lehet szó, hogy az iparos polgár vagyona révén érte el ezt a házasságot.

Az évszámok azonban sok mindent megmagyaráznak. 1720-ban, amikor ez a házasság létrejött, a menyasszony apja, a társadalmi súlyt adó Kehl Miklós már 11 éve halott volt (†1709). Az özvegy anya birtokában levő családi ház pedig 1713-ban gazdát cserél. Lehet, hogy e körülmény egyúttal az anya halálát is jelzi, mindenesetre az elszegényedést, mert új ingatlant senki nem szerez többé a Kehl családból. Itt tehát fordított az eset, mint a Scopek—Laschiz-házasságnál. Nem a polgári felemelkedés, hanem a tisztviselői lesüllyedés hozta létre ezt a kapcsolatot egy elárvult és elszegényedett leány esetében.

A rendi társadalom hierarchikus, zártkörű berendezkedésében az ilyen kapcsolatok természetesen ritkák. A rokoni összeköttetések nem arra valók, hogy a társadalom felsőbb és alsóbb osztályai között teremtsenek összefüggést, hanem arra, hogy a hasonló szintűek körében létesítsenek eltéphetetlen szövevényt, az érdekköröket védő hatalmi bázist.

Erre legjobb példa a pesti köznemesek atyafisága, mely horizontális kiterjedésben mutatja a különböző érdekkörök végül való összefonódását egyetlen nagy, közös érdek, a vármegyei-köznemesi osztályérdek jegyében.

Szeredy—Sőtér—Kászonyi—Imre—Huszár atyafiság

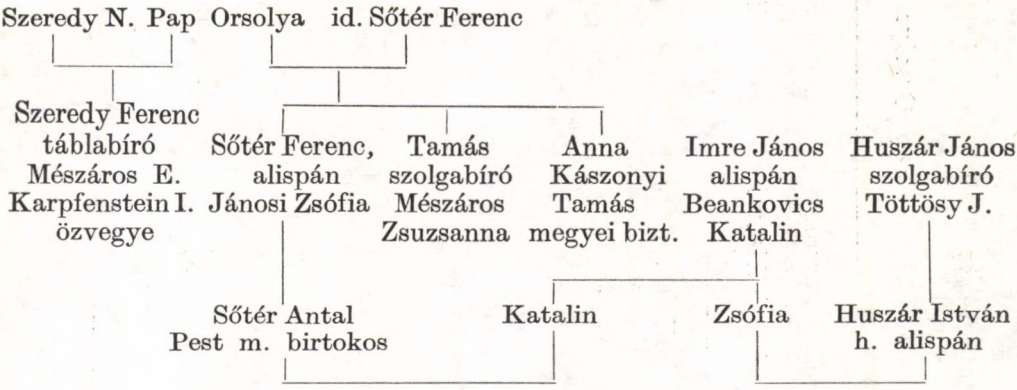

Sőtér—Laczkovics—Paulovics atyafiság

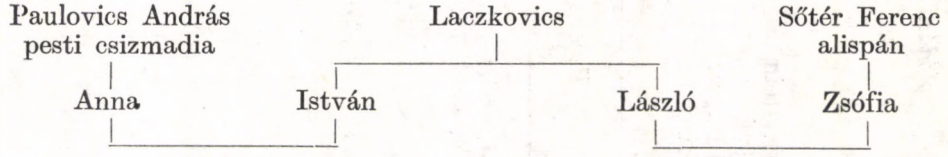

A nemesi rokonságot bemutató táblák többféle tanulsággal szolgálnak. Középpontban a Sőtér famíliát látjuk, mely Pestre érkezve az alispáni szék méltóságában kapja e köznemesi réteg legmagasabb támaszpontját. Látjuk, hogyan sereglenek köréje a frissen nemesítettek, vagy az új nemesi megerősítést szerzők, mint Kászonyi Tamás és Karpfenstein hátramaradottai. A Rákóczi-szabadságharc bukásával azonban újabb csoport jut uralomra a vármegyében Imre János alispánnal és az Imre—Huszár-atyafisággal. A szatmári egyezség után, a múltat elfedező, kompromisszumos békekorszakban az egykori alispán utódai még mindig jelen vannak nem ugyan Pesten, de a megyében, s az Imre—Huszár-érdekközösség ugyanúgy kapcsolatba kerül a Sőtérekkel, mint a korábbi nemeseké. Kászonyi leányának férje pedig még az Oberaigner-sógorságot is bekapcsolja ebbe az együttesbe, annak minden bonyolult, már ismertetett társadalmi színezetével.

Ennek a nemesi rokonságnak két ága, minden zártkörű jellege mellett is, érintkezik a polgársággal. Egyrészt az Oberaigner família révén, másrészt pedig Fodor Gergely pesti mészáros bekapcsolódásával, akinek leányai a polgárságból kiemelkedve, anyjuk és férjeik révén a vármegyei köznemesség tagjaivá lettek.

A Pest megyei birtokosok között megjelenő, gyöngyösi eredetű Laczkovics família is közvetít ilyen polgári kapcsolatokat — ugyanaz a család, melynek egy későbbi sarját Martinovics Ignáccal együtt fejezték le a Vérmezőn. Laczkovics László Sőtér alispán leányát veszi el, míg Laczkovics István Paulovics András pesti csizmadiáét. Paulovics, Torpis csizmadiához, Szemerédi gombkötőhöz és Stanovics szabóhoz hasonlatosan, az iparosok közé

Fodor Gergely mészáros családjának bekapcsolódása a Sőtér atyafiságba

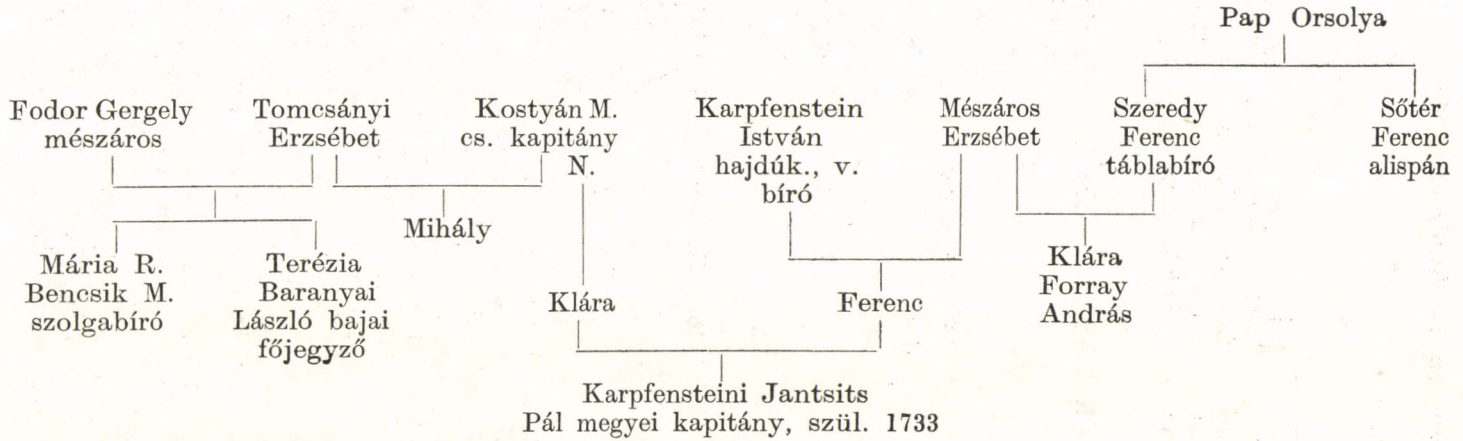

Az Oberaigner-családfa és a Sőtér atyafiság

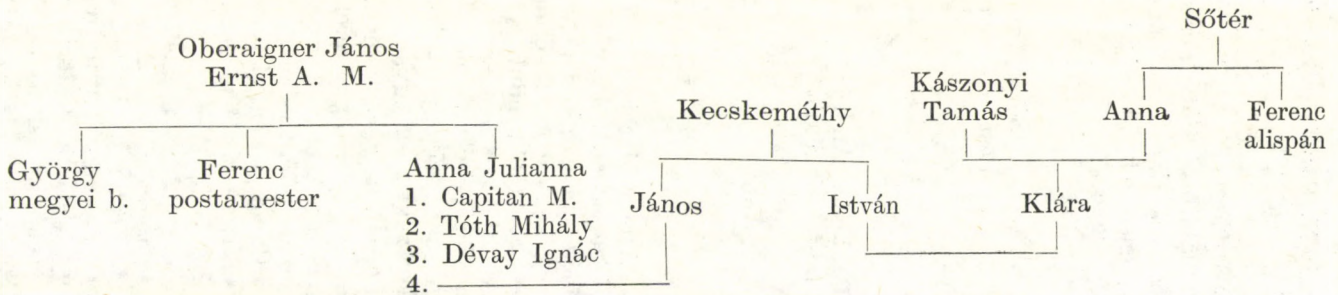

süllyedt magyar nemes lehetett, akinek leánya e házassággal ismét visszakerült az ősök társadalmi rétegébe.

Ezek a családi kapcsolatok, amennyiben jellegzetesen nemesiek maradtak, voltaképpen túlnőttek a városon. Mint láttuk Oberaigner-Sembery György esetében, ugyanúgy a Sőtér, az Imre és a Huszár família útja is a vármegyei tisztségeken keresztül a városi ingatlantól a megyei ingatlan, a polgári életmódtól a hagyományos nemesi felé vezet. Hiába voltak újak, gyökértelenek, polgári eredetűek e nemesek, a náluknál nagyobb tömegű köznemesség hagyományainak vonzásába kerülvén, városi vonásaikat gyorsan elvesztették.

Igazi városlakónak csak azok maradtak meg, akiket a vármegye nem ölelt magához, akik a megyében — társadalmi és vagyoni súlytalanságuk következtében — nem szerezhettek birtokot, akiket a rendi társadalom nemesi köre nem fogadott be.

Osztályhelyzet és öröklődés

A társadalom mozgása nem csupán a nemzedékek cseréjéből adódik, hanem abból a le- és felszálló ingadozásból, melyet a vagyoni helyzet, a gazdasági viszonyok alakulása jelez. Ennek keretei között megy végbe az osztályhelyzet módosulása.

Vizsgálódásunk utolsó szempontja nem lehet más, mint az a kérdés: a török utáni első évtized pesti lakossága a maga társadalmi osztályhelyzetét miképpen örökítette át utódaira?

A pesti lakosság társadalmi viszonyait illető kutatásainkat a kontinuitás problémájával kezdtük, s most azzal is fejezzük be. Míg azonban először egy erőszakos módon megszakadó társadalmi élet folytonosságának nyomait kerestük, most azzal kell foglalkoznunk, hogy miként olvadt bele az adminisztratív beavatkozással folytatott társadalomszervezés „műve" a megszakítás nélkül folyó élet, a változó idők ismét szervessé alakuló törvényszerűségeibe.

a) Az uralkodó osztály képviselői

Mint láttuk, a megjelenő hadbiztosok és élelmezési főigazgatók szereplése epizódjellegű volt. Maguk sem telepedtek meg itt állandóan, nem hogy utódokat hagytak volna.

Csupán a két Vorstern, valamint Pöckh Boldizsár és Willffersheimb maradt itt. Vorstern Kristóf lovag utóda, Vorstern Mátyás János lovag, császári ellenőr 1722-ben még a városban élt. Családja rangját megtartotta, sőt fényét emelte, amennyiben egy Geilperg bárónővel kötött házasságot. 11 gyermekük született. A másik Vorstern-ág utódai pedig még 1742-ben is a városban laktak.

Pöckh és Willffersheimb családjai azonban a második nemzedékben már eltűntek. Mindkettőnek csak leányai maradtak, akik bécsi császári főtisztekkel kötve házasságokat, férjük oldalán csakhamar elhagyták a várost — legalábbis utódaik nem szerepelnek. Willffersheimb özvegye azonban még 1729-ig élt az Úri utcai palotában.

A magyar nemesek közül Ficsór, Karpfenstein és Huszár János fiai maradtak városlakók, illetve házbirtokosok Pesten. Valamennyit a vármegyénél

elfoglalt tisztsége tartotta itt. Huszár István helyettes alispán lett 1739-ben. Karpfensteinnek még unokája, Pál is megyei kapitány volt, a XVIII. század második felében. Ennek gyermekei azonban már vidékre költöztek.

Ficsór János megyei biztos, György hadnagy fia, mindvégig pesti lakos volt. Korán árvaságra hagyott utódát — úgy látszik — a család Heves megyei rokonsága fogadta magához. 1721-től Heves megyében tűnnek fel a Ficsórok; birtokosok Erdőteleken, de társadalmi jelentőségük alászáll. Mint csendbiztosok és kántortanítók folytatják a család életét, elvegyülve a vidéki nemesség alsóbb köreiben.

A jobbágyi állapotból gyorsan emelkedő Koháry-familiáris Lendvay szolgabíró családja sem képes hirtelen szerzett jelentőségét megtartani. Fia, Lendvay Imre, aki még Pesten született, visszamegy Koháry oltalma alá, Nógrád megyébe. Rimócon él, fia pedig Abony városban lesz jegyző. Vagyona a családnak nem maradt, a jegyző-unoka is csak hivatalnokfizetéséből élt. Amikor elöregedett, nem tudván tovább dolgozni, jobbágytelekre költözött. A családban a nemesség tudata egészen elhalványult. A jobbágyi sorba süllyedt jegyző emlékezett ugyan még gyermekkorából valamire, s többször útra is akart kelni, vissza Nógrádba, hogy a nemeslevelet felkutassa. Felesége azonban nem engedte, mert már öreg volt, s féltette az út viszontagságaitól. Így történt, hogy fiait mint jobbágyfiúkat kezelték, s az egyiket Abony város a napóleoni háborúk idején katonának adta. Nem is került elő többé. Csupán nálánál szerencsésebb testvéreinek sikerült végül is a nemeslevelet megtalálni, s Pest vármegye közönségével 1810-ben újra elismertetni.[146]

A többieknek, a szerencsésebbeknek, a Sőtér-, Huszár-, Oberaigner- és Sembery-maradékoknak útja a megyei-köznemesi élet felé vezetett, mint láttuk. Városi polgárrá senki nem vált közülük, még azok sem, akik lesüllyedtek: mezővárosi, vidéki környezetük inkább jobbággyá tette őket, a polgári fejlődésben elmaradt magyar társadalom törvényszerűségei szerint.

Nem vert gyökeret Pesten a német hivatalnokok alsóbbrangú csoportja sem. Kohlbacher utódai éppúgy eltűnnek nyom nélkül, mint ingyen szerzett vagyona. Leistner örökösei még 1740-ig tartják a házat és a rétet. Ekkor megveszi tőlük egy Regensburgból érkező új bevándorló, Landmünzer Gáspár fogadós.[147] A többi hivatalnok gyermekének sorsáról semmit sem tudunk. Nagy részük talán éppúgy elköltözött, mint a párbajban elesett Bittner hadnagynak új házasságot kötött özvegye és árván maradt fia.

Városlakók csak azok a nemesek maradtak, akiknek vagyoni alapjuk is itt feküdt, s a nemesítés csupán patrícius mivoltuk külső fényét szolgálta. Elsősorban tehát a szabad királyi városokból származó hazai németek: Eyserich, Pollermann, továbbá a Bécsből érkező Lenner János, és a dúsgazdag rác: Emmanuel.

Eyserich, aki nagyszombati patríciusok utóda volt, majd saját személyében címerújítást szerzett, családi összeköttetéseiben polgári miliőben maradt. Lányát nem magyar nemeshez, hanem egy Bécsből származó feltörekvő, ifjú kereskedőhöz adta (Mittermayer Tóbiáshoz, akiből később városi tanácsos és telekhivatali igazgató lett). A városbírói tiszt, melyet

[146] A Lendvay család nemesség-igazolási iratai Pest megye levéltárában (vö. a törzslap jegyzeteivel).

[147] Telekkönyv, polgárjegyzék.

oly közmegelégedésre viselt, szorosabban kapcsolta a városi környezethez.

Az erőszakos jellemű, vagyonra törő Lenner János nem tudta elérni családja tartós emelkedését. Egyetlen fia maradt, akivel már kora ifjúságától sok baja volt. A fiú nem nősült meg, gazdag magánzóként élt a városban, de semmivel sem járult hozzá a család fényének emeléséhez. 47 éves korában halt meg, s minden vagyonát szolgálójára hagyta.

Egészen más a helyzete azoknak a városlakó nemeseknek, akik egy társadalmi nivelállódás következtében lettek polgárok. Ezek nem tartoznak a város patríciusaihoz, hanem elvegyülnek abban az iparosságban, ahová lesüllyedtek. Szemerédi, Torpis vagy Stanovics családjai nem tudnak jelentőségre vergődni. Nemesi származásuk tudatát azonban ápolják, s ha gazdasági helyzetükkel nem is, legalább ezzel a tudattal igyekeznek kitűnni környezetükből. Torpis csizmadia még halálos ágyán is a „donációs levél" keresésére inti utódait. Stanovics szabó korán elhalt fia magyar kisnemesi családba nősül, mely aztán az életben maradó egyetlen leány-unoka felnevelését vállalja. E kisnemesek, akik szerencsés vármegyei-tiszti összeköttetésekkel nem rendelkezve csak iparosokkal kerülnek rokonságba, kiállított okiratukat nem mulasztják el ezzel a kifejezéssel kezdeni: „Mi, úri emberek . . ."[148]

b) A polgárság

A polgárság legelőkelőbb rétegét a gazdag kereskedők alkották. Mint láttuk, ezek voltak általában a legkulturáltabbak, s a legjobb családi összeköttetésekkel is ők rendelkeztek — egy városi értelmiségi réteg árnyékát vetítve előre.

Sauttermeister, aki városbíró lett, nővére révén rokona volt Mosell városi jegyzőnek, de ugyanakkor Sauttermeister Frigyes budai polgármesternek is. Neki csak lányai maradtak. A családot Mosell fiai terjesztették tovább. E két Mosell-fiú már az új pesti gimnáziumban, a piaristáknál tanult. Az idősebbik — mint említettük — a rendbe lépett, tanári képesítést nyert, s mint a városi piarista rendház főnöke halt meg 1735-ben, még fiatal korában. Öccse a városi tiszti pályán emelkedett a városbíróságig.

Ugyancsak ezt a városi-közhivatalnoki, újonnan alakuló réteget gyarapította Scopek Ferenc építőanyag-kereskedő fia, a vagyonát is szaporító ifjabb Scopek Ferenc, városi jegyző.[149]

Versegi gabonakereskedő utódai a nemzeti társadalom felé kerestek utat. Egyik veje nemes Káldy Ádám jászberényi procurator, a másik Szabó Gábor hatvani, a harmadik Dobosi Ferenc magyaróvári nemes. De polgári kapcsolataik sem szűnnek meg az utódoknak. Fia polgárnőt vesz el, s egyik leánya is egy pesti német mészároshoz megy nőül. A család társadalmi és nemzetiségi jellege tehát erősen kevert, átalakulóban van, polgárság és kisnemesség, németek és magyarok között ingadozva, egyre inkább elfelejtve az örmény eredetet.

A gazdag kereskedők közé még Augustin Györgyöt számíthatjuk, az ő családjának sorsa azonban nem mutat társadalmi emelkedést. Egyetlen

[148] Stanovics Mátyás szabó hagyatéki iratai között.

[149] A városi ingatlanokat önkényesen megöröklő, korrupt tanácsi csoport egyik vezetője volt: Gyömrei i. m.

fiát a parasztok 21 éves korában agyonverték, s így családját csak lányai terjeszthették tovább, akik közül kettő pesti polgárhoz, a harmadik pedig egy budai mézeskalácsoshoz ment nőül.

*

Az iparos-polgárságot tekintve, megfigyelhető az ősi iparos-törekvés, hogy a fiú az apja mesterségét folytassa, s ha nincs fiú, legalább a vő vegye át a munkát. Így lesz Herüsch Sámuel mindhárom fia tímár, Erny Sebestyén mindkét fia cipész. Ez a hagyomány a kézművesek körében annyira általános, hogy az 1745-ig kialakuló életpályákban alig egy-két kivételt találtunk.

Ilyen kivétel a gazdag rác szűcs, Bobics János családja. A fiúk itt nem öröklik a szűcsmesterséget, hanem kettőből csizmadia lesz, egy pedig a jelek szerint, választott mesterség nélkül mint házbirtokos-polgár élte le életét. Ez új életforma, melyet csak az előző nemzedék gyűjtött vagyona tehet lehetővé. Ezért előbb nem is jelentkezhet, mint a második nemzedékben. Jó példa Lenner János fia, aki túlságosan vagyonos volt ahhoz, hogy hű maradjon apjának eredeti, kenyéradó mesterségéhez, az ácsiparhoz.

Életpálya-változást azonban nemcsak a felszálló társadalmi helyzet, hanem a lefelé süllyedő is hozhat. Így a jómódú, sok földdel rendelkező Suchentrunck György kovácsmester esetében, akinek csupán vejéből lesz hasonlóan kovácsmester. Fia, Suchentrunck Mihály János mint napszámos folytatja életét a városban, és csak hosszú idő után szerez polgárjogot. Apja ingatlanai nem az ő kezébe kerülnek, hanem nővére révén ennek férjére, Liegler Péter kovácsra szállnak. Ilyen napszámos-polgár lett a magyarsága miatt üldözött Kanzelmüller Pál szabó fia is, Márton.

A nem-kézműves iparosok között természetesen a munka öröklődésének már nincs annyira kötött hagyománya. Meches György fuvaros fia például a kőfaragó ipart választja. De még 43 éves korában is — 1754-ben — csak legény, polgárjog nélkül. Nővérének férje is kőműveslegény. Ez a család tehát a polgárság önálló iparűzőinek sorából átsiklik az előjog nélküli bérmunkások rétegébe. Voltaképpen ez történik Suchentrunck és Kanzelmüller utódaival is, azzal a különbséggel, hogy a polgárjog megmenti őket a teljes zsellérré-válástól.

Az új nemzedéknek ez az egzisztenciateremtésre való erőtlensége más példákon is megfigyelhető. Steinöder Tamás kocsmáros-polgár egyetlen fia, Ferdinánd, 1732-ben, 40 éves korában hal meg, anélkül, hogy egzisztenciája kialakult volna. Apjának korai halála után anyja még kétszer férjhez megy, fenntartva az apai házban a Steinöder-féle kocsmát. Végül is a házat nem ő örökli, hanem anyjának egy újabb házasságból származott leánya, s ennek férje, Denk Jakab halászmester, akik 1711-ben magukhoz váltják a Steinöder-féle ingatlant. Steinöder Ferdinánd még 21 évig él a városban, ingatlan, polgárjog, foglalkozás és család nélkül, míg aztán a tüdőbaj végez vele.

Sorsa valósággal tipikus polgárfiú-sors. Drencker Mátyás kőműves fiai is így pusztulnak el. Az idősebb, Krisztián, 30 éves korában, ugyancsak minden foglalkozás nélkül, sorvadásban. A fiatalabb, János, kőműves lesz ugyan, de polgárjogot már nem szerez, és 33 éves korában ő is meghal. Két csecsemőkorában elhalt gyermekével, 1739-ben már harmadik nemze-

dékében, fiágon kipusztult a Drencker család. Tempel mézeskalácsos fia, Ádám János is így sorvad el, 26 éves korában. A példákat még szaporíthatnánk: Kalcher Márton kőműves 25 éves fia, Meches Jakab mészáros 18 éves fia ugyanerre a sorsra jut. A vagyon, a ház, ha marad, általában a leányágra száll, a vők tulajdonába, akik feleségük fitestvéreit többnyire pénzben elégítik ki. E pénz azonban nyomtalanul eltűnik, ritkán változik át új ingatlanná. A mellőzött, jómódú polgárfiúk az apa halála után az ügyesebb, élelmesebb vő mellett jelentőségüket vesztik, s életük hosszúságával sincsenek sokáig a család terhére. Természetesen még könnyebb az eset, ha kiskorúan árván maradó fiúkról van szó. Mair nyerges fia csak 12 éves, amikor sógora már magához váltja apja házát.

A korai halál azonban akkor is gyakran közbeszól, ha az életkörülmények kedvezően alakulnának. Klimmer Mihály jómódú kádár egyetlen fia, Jakab, ugyancsak mesterré lesz, megszerzi a polgárjogot is, örökölve apja házát, de családalapításra már nincs ideje, mert 25 éves korában meghal. Ugyanígy pusztul, ugyancsak 25 éves korában, nőtlenül, Pösenreiter kádár polgárfia, György János, az egyetlen örökös.

Szerencsésebb esetekben valamivel több idő marad, de ez sem sokkal hosszabbítja meg a család életét. Legszembetűnőbb példa erre a gazdag tímárfamília, a Herüsch család, mely valóságos dinasztiává készül alakulni a városban, de 1735-ben már a harmadik nemzedékben is kihal. Herüsch Sámuel, aki az ausztriai Rosenbergből vándorolt be, jelentős ingó és ingatlan vagyont hagy hátra, amikor 43 éves korában, 1707-ben meghal — a város leggazdagabb polgárai közé tartozott. Három fia örökli, és nem vesztegeti el a gazdagságot. Valamennyi polgár lesz, ház- és szőlőbirtokos, és mindnyájan a tímármesterséget folytatják. A legidősebb, János bejut a külső tanácsba is, fiatal ember létére, de már 33 éves korában meghal. E 33 év azonban elég ahhoz, hogy kétszer is nősüljön és hat gyermek apjává legyen. (Közülük azonban csak a lányok nőnek fel.) A középső fiú, József már 24 éves korában befejezi életét, de neki is jut idő kétszer házasodni; a harmadik, Lőrinc 27 éves korában hal meg. A család azonban még így is fennmarad a harmadik nemzedékre, mert a 24 évet ért Józsefnek maradt egy fia: Sámuel (Lőrincnek csak két lánya marad). Ez az ifjú Herüsch Sámuel piarista diák fejezi aztán be a sort. Az ő életereje már csak 16 évre terjed; ekkor végrendelkezik, s általános örökösévé őt ápoló édesanyját teszi meg. Halálával 1735-ben a Herüsch család szereplése véget ért.

A Herüsch család azonban nemcsak a korai halálra példa, hanem a polgári feltörekvésre, a nívó megtartására is. Az osztályhelyzet változatlan fenntartása a jómódúak közül ugyanis csak kevésnek sikerült. Schelb Péter tekintélyes kőművesmester fia, Antal, éppúgy legénysorban éli le életét, mint Drencker kőművesé. Ez utóbbi hiába kéri a tanácsot 1732-ben, hogy avassa mesterré, még külföldi vándorlásra utasítják. Ehhez természetesen az iparág különlegesen rossz életviszonyai is hozzájárulnak. Itt, a kőműves- és ácsiparban volt leghosszabb a tanulóidő, itt volt a legnehezebb mesterré lenni, mert a legtöbbet kellett tanulni. Ugyanakkor a kevés mester sok legényt foglalkoztatott, s az iparág jövedelemszerző erejét ezzel kimerítette. Mindezek ismeretében is feltűnő azonban, hogy a pesti új nemzedék csak milyen kevéssé tud az előző, bevándorló generáció nyomába lépni.

Már az is szokatlan, ha a fiú képes fenntartani azt a polgári iparos-életnívót, melybe beleszületett. A jómódú Erny cipész fiai, Házy és Sarlay

gombkötők, Ormosdy és Stieglmayer szabók fiai látszanak ilyennek. Ezenfelül még emelkedni is — egészen ritka eset. Schelb Péter ifjabbik fiát, Józsefet láthatjuk apja örökébe lépő kőművesmesternek és polgárnak. Házi gombkötő ifjabbik fiából domonkosrendi szerzetes lett, tehát feltehető, hogy latin műveltséget szerzett.

E szórványos és különben sem jelentős eseteken kívül nagy jelentőségű és csoportos emelkedésre egyedül az a két katolikus rác família ad példát, amely a legvagyonosabbak közé tartozik. Bobics János szűcs és a Bobics szappanfőző-fivérek családjairól van szó.

Az első bevándorlók közül egyedül az ő családjaiknak sikerül az iparosok között tartós vagyoni emelkedést elérni. A korai halál ugyan az ő soraikban is pusztít, utódaik mégis fennmaradnak, s vagyonosságukon felül a választott-polgárság és a városi magisztrátus köreiben folytatják életüket.

Emelkedésük, illetve nívótartásuk töretlen. Bobics János szűcs mindhárom fia polgár és ingatlanbirtokos. A legidősebb, Gergely csizmadia, városi tanácsos lesz, a legifjabb, Imre csizmadia pedig választott-polgár: a képviselőtestület tagja. E három fiú összesen 25 unokával biztosította a család további fennmaradását.

Bobics Péter szappanfőzőnek ugyancsak mindhárom fia polgár és ingatlantulajdonos. A leányág itt nem szorítja ki a fiúkat a birtokából. A házat a legidősebb fiú, Jakab örökli, aki idősebb öccsével együtt apja mesterségét folytatja. A legkisebb fiú tímár lesz, később pedig külső tanácsos. Igaz, hogy Jakab már 33 éves korában meghal, de így is hat gyermek apja.

Ezt a szerencsés folytonosságot azonban nem csupán a vagyont gyarapító képesség idézi elő, hanem az alkalmazkodóképesség is: az asszimiláció. A két Bobics család ezen az úton az első lépést már akkor megteszi, amikor az uralkodó államvallást, a katolicizmust választja. Míg azonban többi honfitársuk általában zárt körben, egymás között házasodik, ők házasságaikkal is igyekeznek az uralkodó nemzetiség körébe jutni. Bobics Gergely városi tanácsos felesége már nem rác nő, hanem Proberger bíró honfitársának, a landshuti eredetű Grabwinkler kádárnak leánya. Bobics Miklós tímár pedig a jómódú Herüsch Lőrinc özvegyét veszi nőül.

Míg tehát az első bevándorlók között általában a németek életereje apad, az utódoktól a vagyonszerzés lehetőségét a vők, a leányok férjei veszik át, akik rendesen új bevándorlók — a társadalmilag visszaszorított, igénytelenül élő, de fő pénzgyűjtő rácok képességei nem törnek meg. Kevesen jutnak be ugyan közülük eleinte a polgári elitbe, de ez a kevés szilárdan tartja a helyét. Manolovich szappanfőző fia is polgár, apja hagyományait folytatva.

Az utódok sorsa tehát általában úgy mutatja, hogy a megélhetés forrásait, a polgári egzisztenciát kialakító első bevándorlók több képességet árultak el a létért való küzdelemben, mint gyermekeik, akik már beleszülettek a megteremtett jómódba. Ehhez járult, hogy a várost a későbbi években mindig új és új bevándorlók csoportjai lepték el, akik az elsőkhöz hasonlatos energiával igyekeztek életük feltételeit megteremteni; így nemegyszer szorították ki az öröklésből a már Pesten született első nemzedéket. Azonban a korai halál is akadályozta az apákat abban, hogy gyermekeikről kellőképpen gondoskodjanak. Az özvegy anya igen sokszor új házasságot köt, s gyakran már a mostohaapa beleszól az utódok sorsába. Pichler Mihály cipész házát egyetlen fia, György János örökli. Anyja azonban másod-

szor is nőül megy, Weidinger György János fogadóshoz, majd rövidesen meghal. Weidinger újra nősül, s néhány év múlva már a Pichler-féle ház birtokában találjuk — új feleségével. A kisfiú, akit cipészinasnak adnak, még 1723-ig inaskodik a városban — de a ház ekkor már rég nem az övé. 1723-ban, úgy látszik, felszabadul, mert egy elszámolási jegyzék szerint mostohaapja még ruhadarabokkal látja el. Aztán eltűnik, s neve többé nem bukkan fel a városban. Sorsa nem az egyetlen, hanem az öröklések rendjében tipikus eset.[150]

Így tűnnek el, szívódnak fel lassan a török hódoltság utáni első évtized egzisztenciát teremtő családjai, hogy újaknak adják át a helyüket. Természetesen nem mind; vannak, akik még hosszú ideig megtalálhatók, de kevesen. A pesti lakosság egyelőre állandó mozgásban marad, a polgári fejlődés alakuló, kezdeti stádiumában, ahol a megélhetésért és a vagyonért való küzdelemben mindig az erősebb, az életrevalóbb győz.

Az utódok és a polgári elit

Ha az utódlás és rokoni összeköttetések szempontjából vizsgáljuk a város vezetőtestületének listáját, azt látjuk, hogy az első évtizedben beköltöző lakosság jelentős mértékben — 50%-os arányban — határozta meg a tanács összetételét a következő emberöltő idején: 1715 és 1750 között. 18 új tanácstag közül 10 volt olyan, aki társadalmi emelkedését már az első évtized valamelyik bevándorlójának vagyonára, tekintélyére alapította. A külső tanácsban 50 közül 16 ilyen.

A rokoni összeköttetésekben háromféle változat tűnik fel. Következő táblázatunkat ennek megfelelően állítottuk össze:

Név	Foglalkozás	Tanácstagság	Rokonság
	Özvegyasszonyok férjei		
Vishay József Mihály	kereskedő	1715: belső t.	Proberger I. sörfőző — v. bíró özvegye
Chenu Anathol	Fehér Hajó-fogadós	1721: külső t.	Heisler Lőrinc Fehér Hajó-fogadós külső t. özvegye
Lotter György János	bognár	1721: külső t.	Zucker Miklós bognár özvegye
Grabwinkler Gábor	kádár	1725: külső t.	Klimmer Mihály kádár özvegye
	Polgárfiúk		
Jobst György	kocsmáros	1721: külső t., 1730: belső t.	Jobst Vilmos polgár fia
Bobics Gergely	csizmadia	1721: külső t., 1731: belső t.	Bobics János szűcs fia
Bobics Imre	csizmadia	1739: külső t.	Bobics János szűcs fia
Herüsch János	tímár	1721: külső t.	Herüsch Sámuel tímár fia
Karpfenstein Ferenc	birtokos	1721: külső t.	Karpfenstein I. kapitány — v. bíró fia

[150] Test. a. a. 117.

Név	Foglalkozás	Tanácstagság	Rokonság
Emmanuel Miklós	kapitány	1727: külső t.	Emmanuel Miklós kereskedő — tan. fia
Josephy György	városi tisztviselő	1739: külső t., 1745: belső t., városbíró	Joseph György iskolamester fia
Scopek Ferenc	városi tisztviselő, majd jegyző	1741: belső t.	Scopek Ferenc kereskedő — tan. fia
Mosell József	városi tisztviselő	1749: belső t., városbíró	Mosell Antal v. jegyző — tan. fia
Braunsreiter-Ujfalussy Ferdinánd	kereskedő	1735: külső t., 1751: belső t.	Braunsreiter J. hajós nevelt fia
		Polgárleányok férjei	
Buday József Miksa	telekhiv. igazgató	1721: külső t., 1722: belső t.	Herüsch Sámuel tímár veje
Kastberger Ferenc József	városi tisztviselő (v. katonatiszt)	1729: belső t.	Reitter Egyed fogadós veje
Denk Jakab	halász	1721: külső t.	Steinöder Tamás kocsmáros veje
Mittermayer Tóbiás	kereskedő és telekhiv. igazgató	1721: külső t., 1733: belső t.	Eyserich Sámuel kereskedő — v. bíró veje

Külön megemlítendő még egy távolabbi rokonság: Eyserich Ádám kereskedő, aki Ráckevéről költözött a városba, 1723-ban a külső, 1739-ben a belső tanács tagja lett. Eyserich Sámuel városbíró oldalági rokona: unokaöccse volt.

A táblázat alapján kétféle statisztikát készíthetünk a jövedelemszerző alapról. Egyet magukról az új nemzedék tanácstagjairól, egyet pedig arról a foglalkozásról, mely emelkedésük vagyonszerző bázisa volt.

A tanácstagok foglalkozása

értelmiségi	7	iparágak	
(ebből városi tisztviselő	4)	fogadós-kocsmáros	2
kereskedő	3	bognár	1
		kádár	1
iparos	7	csizmadia	2
őstermelő (halász)	1	tímár	1

A rokon előző nemzedék foglalkozása

értelmiségi	3	iparágak	
(ebből városi tisztviselő	2)	fogadós-kocsmáros	5
kereskedő	2	bognár	1
iparos	10	kádár	1
		szűcs	1
		tímár	1
		hajós	1

A vendéglátóipar jövedelemszerző ereje tehát még az utódokra örökítve is feltűnően mutatkozik. Megfigyelhető azonban jelentőségének csökkenése is az új korszakban, és az iskolázott, városi hivatalnoki réteg erősödése.

A statisztika azt is megmutatja, hogy az első évtized lakosságának hagyományai csak a belső tanácsban mutatkoztak meg jelentős, 50%-os erővel. A külső tanácsnak már csak harmadrésze vezethető vissza rokoni szálakkal ezekre az első beköltözőkre. (Belső tanács: 10 : 19, külső tanács: 8 : 26, illetve ha a későbbi belső tanácsosokat is beleszámítjuk 1750-ig, 16 : 50.)

A számok a nemzedékcsere és az új beköltözés következtében előálló, megváltozó helyzetet mutatják. A városvezetést a belső tanács szűk, patríciusi körében még viszonylagos befolyásuk alatt tudhatják a legősibb beköltözők rokonai. A mögéjük felsorakozó tanácsosi városnyosok azonban, a külső tanács tagjai, már nagy többségükben éppen olyan frissen érkezők, előlről kezdők, mint amilyenek valaha a megörökölt özvegyasszonyok férjei s az apák és apósok voltak.

A lakosság utolsó szava

A török utáni első évtized lakosságának utolsó szava a végrendeletekben hangzik fel. Mielőtt eltűnnének az új bevándorlók közül, a változó időben, a gazdagabbak kinyilvánítják végső akaratukat.

Ez az utolsó szó nem mindig a halálos ágyé. Sokan már előbb gondoskodni akarnak javaikról, ha valami szorongatásba jutnak. Így írja meg a kuruc szabadságharc kitörésekor, 1703-ban végrendeletét Sőtér Ferenc alispán Tata várában, ahová az első időkben családjával menekült. A testamentum bevezetésében elhatározását a következőképpen indokolja: „Mivel az Fölséges Ur Isten az mi sok számtalan bűneink és gonoszsagink miatt országunkban ezt az veszedelmes nagy haborusagot, romlást és pusztulást botsatotta, ugy hogy maid utolsó pusztulásra jutt szegeny orszagunk, ki miát mind Sápi, mind Pesti házaimbul kentelenitettem édes Cseledimmel ki bujdosni és ide szaladni . . . nem tudván . . . hol s mikor leszen hálálom, hogy rendetlenül édes Gyermekeim ne maradgyanak, tettem ezen Szent Szándékbul való utolsó és állandó rendelesemet, és Testamentom szerint való dispositiomat."

Ezután részletesen felsorolja örököseit, kiemelve feleségének hozzávaló hűségét s alázatos, csendes magaviseletét. Ezért mindent, amit bír, neki hagy. Majd felhangzik a fiaihoz szóló intelem: „. . . . mindenik úgy tanullyon, hogy az Philosophiát is el vegezhesse, mert az tudománynál drágább kincse nem lehet Embernek, azt egyébb el nem veheti tőle, hanem az hálál, azért az tanulást el ne mulassák."

Itt mindenekelőtt a barokk kor vallásos nevelését látjuk tükröződni, ugyanakkor azonban a művelődés hasznának szinte polgári felvilágosultságot sejtető, józan felismerését is.

Más típusú nemesi végrendeletekben a barokk kor pompaszeretete csillan fel, mely a temetési rendelkezésekkel kapcsolatban a halált is ünnepélyes felvonulássá avatja. Tarhos Mátyás kapitány felesége, a másodszor is megözvegyült Szabó Gergelyné, 1722-ben kelt végső akaratában, miután aprólékosan minden holmijáról rendelkezett, meghagyja, hogy a temetési menetben, koporsója előtt „Idvezült Szabó Gergely Uram" képét vigyék, míg koporsóját korán elhunyt, egyetlen fiának képe kövesse.[151]

[151] Test. a. a. 13.

A szegényebbek nem fejtenek ki ilyen egyéni találékonyságot testamentumaikban. A formulára szorítkoznak, melyet rendesen a pap ad eléjük, maguk pedig, a halálos ágy gyengeségében, vagy különben is, írni nem tudva, csupán elnehezülő kézzel hitelesítik a kész szöveget, pecsétjük kíséretében.

Ezek a pecsétek kétfélék. Nemesi és polgári pecsétek. Az utóbbiak azonban megint két csoportra oszlanak. A polgári pecsétek egy részén, a gazdagabbak felső rétegében, világosan megfigyelhető a nemességhez való hasonulás törekvése: lehetőleg díszes címert vagy erre emlékeztető figurákat idéznek fel. Olykor nemesi és polgári elemek sajátos keveredése áll elő. Ilyen például a gazdag pék, Kleinhackl pecsétje, ahol két nemesi címerállat szerepel. Álló oroszlánok az ipar jelvényét: perecet tartanak. Felettük korona lebeg.

Van egy másik, eredetibb polgári pecséttípus is: ahol a mesterség jelvényei szerepelnek. A kádárok pecsétjén hordó, az ácsokén háromszögű vonalzó körzővel, a kőműveseknél vaskampók — s hasonlók. Ezek a pecsétek is kimondják a lakosság végső névaláírása mellett az utolsó szót: osztályhelyzetről, nemesség felé való sznob sóvárgásról, vagy egyszerű polgári öntudatról beszélve. Meches Jakab mészáros pecsétjén csak egy hosszúszarvú magyar ökör feje látható.

Az előjog nélkül, elnyomatásban, zsellérsorban élők írásos végső akarata ebből a korból nem maradt fenn. Éppoly hangtalanul tűnnek el, mint ahogy éltek, a rendi társadalom árnyékában meghúzódva, annak minden terhét viselve. A testamentumok kezdő formulája azonban bizonyára rájuk is alkalmazható:[152] „Mivel az emberélet e világon kínnal teljes, és nincs mit várni, csak a halált . . .”

[152] „Dennoch das Menschenleben in dieser kummervollen Welt also bestellet ist, und nichts anders zu erwarten hat, als den Todt . . .” Például: Inv. a. m. 714.

A pálos kolostor (ma: Hittudományi Akadémia) déli szárnya. Drencker Mátyás kőművesmester (1654—1729) terve és munkája 1715—1722-ből

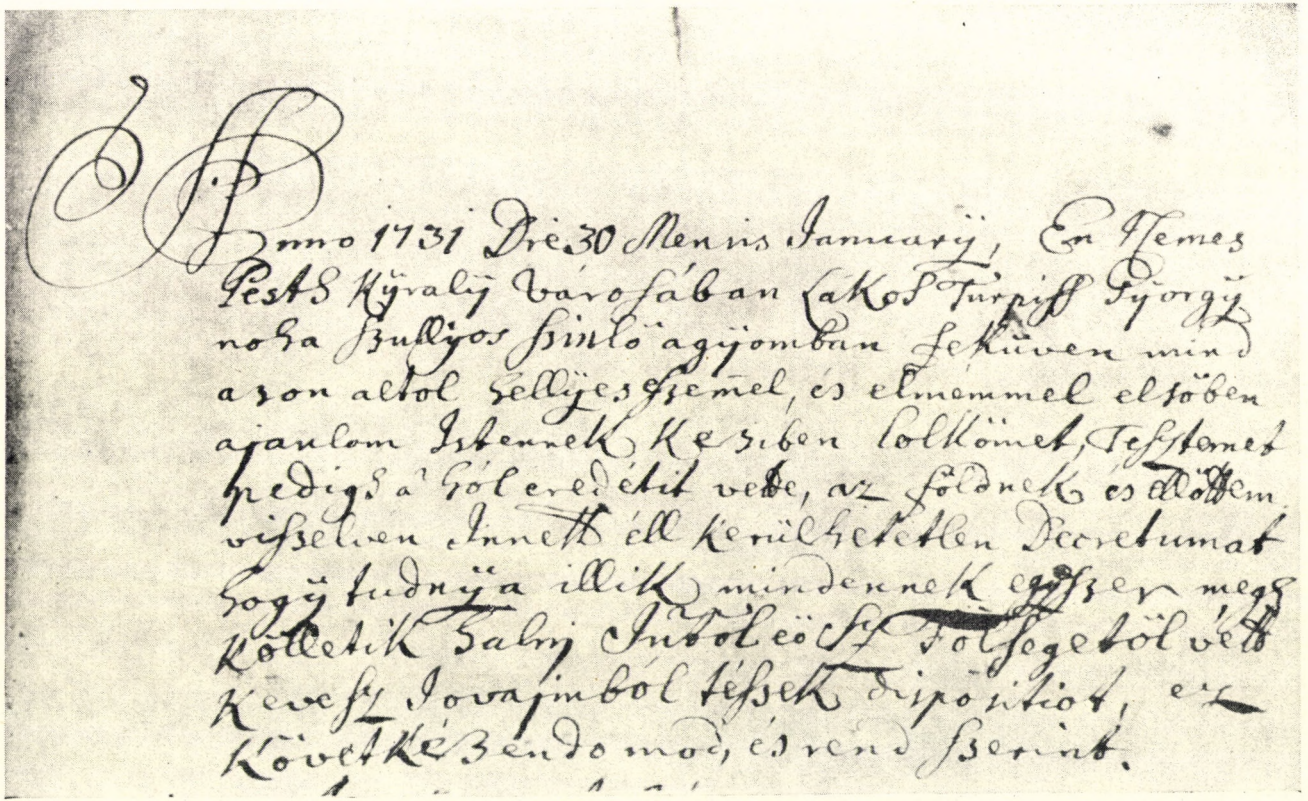

Torpis György csizmadiamester magyar nyelvű végrendeletének kezdősorai (1731)

BEFEJEZÉS

1686-ban Pest-Buda, az egész országgal együtt, leigázva hevert a törököt kiűző, német vezetésű és nemzetközi haderő lába alatt — szabad prédául kínálkozva magatehetetlenségében a merkantilista gazdasági politikában új erőre kapó bécsi kormány adminisztrációja számára. Ez az adminisztráció tervszerűen, a szerves hazai fejlődés valóságával nem gondolva, egyoldalú, állami telepítések révén kívánta Pestet a Habsburg-birodalom hasznothajtó, iparos-kereskedő városává fejleszteni. Izmosodó iparos réteget hozott létre a városban, melynek segítségével fokozatosan elérte, hogy az elmaradt fejlődésű ország mezővárosi jellegű, kezdetleges polgárosodása Pesten ipari alapokra, a városfejlődés modern irányába terelődött. Mindezt azonban az ország bennszülött lakosságának, a magyarságnak teljes kizárásával, illetve alárendelt jellegű szereplésével, gyarmatosító módszerekkel kívánta véghezvinni.

Pedig a török háborúk végével Magyarországon is feltűnik a modernebb idők hajnala. Az elzárkózáson és a fegyveres erőn alapuló várrendszer felbomlásával az új fejlődés súlya a városok felé mutat, a katonai életmód általánossága után alkalmat adva egy civilizáltabb, korszerűbb életforma kibontakozásának. Így oldódnak fel a magyar társadalomban a familiáris-intézmény kötöttségei is, hogy az állami adminisztráció fokozottabb érvényesülésével egyidejűleg megszűnjék a vármegye feudális-magánhatalmi légköre, s keretei között megjelenjék a hivatali úton erősödő, önállóságra ébredő köznemesség.

Pest városa nem csupán a bécsi gazdaságpolitika önkényesen elfoglalt, szabad vadászterülete, hanem az ország régi fővárosának szomszédja és a hódoltsági időkben is fennmaradó vármegye székhelye. Töröktől elhagyott, újjáépülő falai között kétféle közigazgatás szelleme ütközött össze: Bécsé és a vármegyéé, az idegeneké és a bennszülötteké.

A bécsi szervezés az erősebb, a könnyebben szembetűnő, a felületen ható. A fennmaradt hivatalos iratanyag nagy része a történeti kutatás számára is elsősorban ezt a bécsi, gyarmatosító várospolitikát tárja fel. A részletesebb vizsgálódásban azonban csakhamar feltűnik az államvezetés erői mögött a hazai fejlődés háttere, melyet Bécs minden erővel elnyomni igyekezett.

E fejlődés, mely független volt a racionális szervezéstől és az állami támogatástól, mindenekelőtt a helyi, földrajzi viszonyokban, a tájegységek valóságában gyökerezett. A menekülésből visszatérő vármegye a szomszédos területek érdekeltségét hozta magával, mint ahogy a pusztulóban levő, egykori hódoltsági falvak zsellérei is belső törvényszerűségektől indítva vették útjukat a város felé. De nem csupán a táj, hanem a vér és kard jogán is megjelent a magyarság Pesten, véres áldozatokat hozva az ország

egykori fővárosának a töröktől való visszavívásában. A régi kardforgató erényeket a civilizáció küszöbén még egyszer felcsillantó köznemesség sajátos képzettsége, a latinos-jogászi iskolázottság révén is helyet kap a városban, mint a megyei közigazgatás tisztikara, egyúttal a megalakuló pesti tanácsban is képviselve e közigazgatási jellegű műveltséget.

A bécsi adminisztráció önkényes gyarmatosító törekvése az újjáéledő vármegyei közigazgatásba ütközik. A városfejlődés folyamatában azonban ez a köznemesség csupán negatív szerepet visz. A vármegye segítségével megvonja ugyan a magyarellenes bécsi törekvések határát, a polgári fejlődés szavát azonban még nem érti meg — sőt ellenálló szerepében sem egységes. Bár servitori kötöttségeit lerázza, életformáját a megyében, a városi fejlődéstől függetlenül találja meg; polgári jelentőségű szerepe csak a felvilágosodás idején kezdődik. A városi lakosságot lenézi; nem nyújt segítséget a hazai városfejlődéshez, sőt még a honi németek nemességre emelt patríciusságát is a vidéki életforma felé csábítja.

Pedig e nemességtől függetlenül, magyar polgári elemek részéről is történik kísérlet a városban való megmaradásra. Ezek döntő többsége az iparban helyezkedik el. Egy részük a kézművesség mindennapi szükségleteket kielégítő ágaiban találja megélhetését: a ruházati iparnak a nemzeti viselettel összefüggő tevékenységében, valamint az állattenyésztés mezőgazdasági gyökereiből táplálkozó mészárosságban. Más részük viszont a vendéglátó- és szállítóipar: a fuvarozás és a bormérés segítségével leli meg jövedelmének forrásait, polgári megélhetési bázisát.

E polgárosuló magyarok egy része abból a zsellértömegből emelkedik fel, melynek számszerű aránya a magyarságot vezető nemzetiséggé teszi egy időre a városban. A hódoltsági viszonyok között a rendi uralom személyes függésétől elszokott magyar mezővárosi és falusi jobbágyok körében vándorlás indul meg a török eltávozása után, hogy maguknak a megélhetésre megfelelőbb helyet keressenek. A jász-kun kerület szabadsága, valamint egyes helyeken a földesúri viszonyok tisztázatlansága azt eredményezi, hogy e jobbágy-zsellér eredetű népesség egy része Pest város falai között keres oltalmat. Mezőgazdasági eredetű foglalatosságaikkal itt nem tudnak mit kezdeni a napszámos munka vagy a cselédsor vállalásán kívül; a kézműves iparhoz hiányzik a képzettségük. (A kézművesség különben is a bécsi szervezőpolitika hatáskörébe tartozik.) Kimaradva a Habsburg-adminisztráció terveiből, és a vármegye nemessége által sem támogatva, e magyar zsellérség az iparűzésnek és a vele egybekötött kereskedésnek olyan ágazatai felé fordul, melyek Pest természetes, földrajzi adottságaiból, kereskedelmi út-csomópont jellegéből következően virágzanak, s amelyekhez nem kell kézműves szakképzettség. Így helyezkednek el a szállító- és vendéglátóipar területén, fuvarozással, borméréssel és a szállított árukkal való kereskedéssel próbálva megélhetésük alapjait megteremteni. Sokan ilyen módon polgárjogot és városi ingatlant szereznek, felemelkedve a zsellérség alávetett sorsából a városi viszonylagos szabadság és a rendi társadalom legalacsonyabb fokára.

A bécsi telepítőpolitika által idehelyezett s vezető nemzetiséggé tett németség számára azonban csak megtűrt elemek maradnak — a németek igyekeznek őket a városból, ingatlanukból kiszorítani. A Rákóczi-szabadságharc idején ez nagy részben sikerül is. A magyarok, miután bebizonyították

életrevalóságukat, és igyekeztek megillető helyüket elfoglalni Pest városában, az erőszakos — rendi és nemzetiségi — elnyomás hatására kénytelenek visszavonulni s helyüket a németeknek, valamint a Rákóczi ellen részben felhasznált rácoknak átengedni.

Pest modern, városi fejlődésének jellegét nem a magyarok által űzött mezőgazdasági foglalatosságok alakítják ki, hanem a bécsi telepítőpolitika által ideirányított német polgárság tevékenysége. Ezek a németek nem képviselik elhagyott szülőföldjük legjobb hagyományait, ideérkezésük nem emeli túlságosan a lakosság színvonalát. A magyar hagyományú, mezővárosi jellegtől való eltérést azonban mégis az ő tevékenységük eredményezi. Igaz, nem az európai nagyvárosok szellemét hozzák; többnyire kisvárosok, falvak lakói, s itt sem alakítják ki sem háztájukban, sem lakásberendezésükben azt a finomabb légkört, melyet a hazai szabad királyi városokban már rég megtalálunk. Míg azonban ezeknek a hazai városoknak fejlődése ekkor már végképp elakad, addig Pesten, ha kezdetlegesebb alapokon is, de frissebb, reményteljesebb fejlődés indul meg.

A városnak kereskedelmi kapcsolatokra alkalmas, kedvező földrajzi helyzete, mely — mint említettük — a fuvarozás mellett a kocsmárossággnak és fogadósságnak is kedvezett, s melyet a polgári nívóra törekvő magyar jobbágyivadékok felhasználtak, nem maradt hatástalan az idegenből bevándorló német telepesekre sem.

1692-től kezdődően, amikor a polgárság, egyelőre még a kamarai igazgatás gyámsága alatt, először nyilatkozhat meg vezetőségválasztó tisztújításon, megindul a pesti lakosság finomabb társadalmi tagozódása. A kezdetben hivatalosan kinevezett tanácstagok mellett a város vezetésében egyre inkább részt vevő polgárságot ipari jövedelemforrásokból élő és gyarapodó személyek kezdik képviselni: főként kocsmárosok és fogadósok. Ez a kereskedelemmel rokon iparág tehát nem csupán a zsellérség emelkedését szolgálja, hanem elősegíti a polgári elit megszületését is.

A város további életében a vagyongyarapítás lehetőségeit tekintve egyre inkább a kereskedelem kerül előtérbe. Amikor Pest visszanyeri szabad királyi városi jogait, s lakossága szabadon kezdi alakítani életét, a belső fejlődés útján először megjelenő iparos-elit a második helyre szorul a gazdagodó kereskedőknek nemesi kiváltságokat szerző, vagyonos patrícius rétege mellett. E patrícius réteg azonban csak 1711 után születik meg, hogy később feloldódjék a saját kebeléből életrekelő, már iskolázott városi értelmiségben. Ugyanakkor mindjobban eltávolodik a maga alá gyűrt kézműves-iparos középpolgárságtól, hogy a polgárjogból kizártak, a zsellérek és kizsákmányoltak felé is még nagyobb legyen a szakadék.

A németségnek a kereskedelem terén versenytársai akadnak a rácokban — míg a magyarok visszaszorulása itt is, 1715 után pedig a városvezetésben is bekövetkezik. A rácok egyes képviselői viszont a németekhez hasonlatosan a leggazdagabbak közé és a tanácsosok sorába emelkednek. Vagyonosodásuk útja azonban egyben az asszimilációé is, melyet később a németek sem tudnak kikerülni.

A pesti lakosság, mely az újratelepülés kezdetén még alig differenciált, meglehetősen homogén és szerény kispolgári-plebejusi, illetve jobbágy eredetű tömegből áll legnagyobb részében — az uralkodó osztály csekélyszámú képviselőjének szereplése mellett — Mária Terézia királynő ide-

jére már kialakítja azt az országos viszonyokhoz idomuló, feudális tagozódást, mely a polgárság felső rétegét az elnyomók felé közelíti, az elnyomottak felé nyíló távolságot pedig egyre növeli.

Ugyanakkor azonban Pest város marad, szabad királyi város, mely az ipar és kereskedelem gazdasági alapjain a jövendő magyar felvilágosodás számára őrzi a polgári szabadság eszméjét. — S a későbbi időkben Budával egyesülve, mint az ország fővárosa, a letelepült idegenek utódaiból is magyar városlakókat formál.

MÁSODIK RÉSZ

PEST VÁROS LAKÓI ÉS INGATLANBIRTOKOSAI 1686—1696

A CSALÁDFŐK TÖRZSLAPJAI

TÁJÉKOZTATÓ A TÖRZSLAPOK HASZNÁLATÁHOZ

Jelen kötetben, terjedelmi korlátok miatt, nem közölhettük az 1686 és 1696 közötti, felkutatott összes családfő törzslapját. Csupán a polgárjoggal bíró lakosságnak mintegy első fele kerülhetett sorra, a kézművesek, őstermelők, napszámosok és az egész zsellérség elhagyásával. Tekintettel az anyag megtörésére, itt már nem alkalmazhattuk a társadalmi osztály-kategóriák sorrendjét, hanem rang és foglalkozás szerint kíséreltük meg a csoportosítást. Ezen belül az egyes családfők a városban való feltűnésük évének sorrendjében következnek. Így, az egyes foglalkozási ágakon, fő- és kishivatalnokok, magasrangú és alacsonyrangú katonatisztek körén belül körülbelül egymás mellé kerültek azok, akik az első évtizedben egy időben laktak itt. Aki azonban egyes személyek után kutat, gyors eligazodást csak a kötet végén található családnévmutató segítségével remélhet.

A törzslapok egyes, állandóan ismétlődő rovatait római számokkal jelöltük meg, ezek magyarázatát, valamint a jegyzetekben szereplő források és irodalom rövidítéseinek feloldását az alábbiakban adjuk. A hagyatéki leltárak német szövegét eredeti helyesírással közöltük. Az egyes ingatlanok elhelyezkedését a telekszámok alapján (278-ig) a mellékelt telektérképről lehet leolvasni. (A 278-nál magasabb számok 1696 utáni telek-osztódások és új parcellázások eredményei: ezeknek helyét a szövegben jelöltük.) Meg kell még jegyeznünk, hogy a család-rovatban nagy betűvel tüntettük fel a feleségeknek és azoknak az utódoknak nevét, akikről tudjuk, hogy felnőtt kort értek. Több keresztnév esetében a nagy betűk jelölik azt is, melyik nevet használta viselője, ha később csak egyetlen néven szerepel.

Itt mondok köszönetet *Fallenbüchl Zoltán*nak, aki velem egy időben kutatva a belvárosi főplébánia anyakönyveiben, az anyag egy részének személyes átnézésétől felmentett, amennyiben saját cédula-gyűjtését rendelkezésemre bocsátotta — továbbá *Jantsits Tibor*nak, aki a Karpfenstein család okmányait engedte át betekintésre, és *Vujicsics D. Sztoján*nak, aki a pesti szerb emlékekről adott értékes felvilágosításokat.

A TÖRZSLAPOK JEGYZETEIBEN SZEREPLŐ RÖVIDÍTÉSEK

Források

A—1696, A—1715, A—1720 = adóösszeírások (Főv. Levéltár, Orsz. Levéltár)
B = Liber Baptizatorum (Bp.—belvárosi róm. kat. főplébánia)
C = Liber Copulatorum (Uo.)
Catastr. Nobilium = Catastrum Nobilium (Pest megye Levéltára)
D = Liber Defunctorum (Bp.—belvárosi róm. kat. főplébánia)
Int. a. a. = Intimata archivi antiqui (Főv. Levéltár)
KA = Kameral Administration zu Ofen (Orsz. Levéltár)
Ber. u. Schr. = Berichte und Schreiben
Buchhalt. = Buchhalterey Acten
Exp. = Expeditionen
Misc. = Miscellanea
Varia et Rep. = Varia et Reponenda
KsM = Kirschners Meisterbuch (Főv. Levéltár)
M = Matricula civium Pesthinensium (Uo.)
Miss. a. a. = Missiles archivi antiqui (Uo.)
Rat. = Rationes generales residentiae Pestiensis Ord. Patr. Servitarum (Uo.)
Test. a. a. = Testamenta archivi antiqui (Uo.)
Tj—I = Pesti tanácsülési jegyzőkönyv. I. kötet (Uo.)
Tk—I = Pesti telekkönyv. I. kötet. 1696—1733 (Uo.)
Tl—I és II = Pesti teleklevelek. I—II. kötet (Uo.)
U = Urbarium (Uo.)
W = Pesti árvakönyv (Uo.)
Z = Zaiger (1696 előtti telekkönyv) (Uo.)

Irodalom

(A szerzők családnevével rövidített művek adatai — melyek az első rész jegyzeteiben nem szerepelnek)

Häckel, Ernst: Der Hausbesitz im alten Pest. Südostforschungen (Leipzig). 6. Jhg. 1941. 381—407
Kempelen Béla: Magyar nemes családok. Bp. 1911—1932. I—XI. köt.
Kovács Lajos: Pest szabad királyi város vezetői (bírái és polgármesterei). Tanulmányok Budapest múltjából. X. köt. Bp. 1944. 1—67
Márki Sándor: Arad vármegye és Arad szabad kir. város története. Arad, 1895
Némethy Lajos: A pesti főtemplom története. Bp. 1890
Pettkó Béla—Illésy János: A királyi könyvek. Bp. 1895
Rupp Jakab: Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest, 1868
Thaly Kálmán: Gr. Koháry István naptári jegyzeteiből. Történelmi Tár. 1878. 400

A TÖRZSLAPOK ROVATAIT JELZŐ SZÁMOK MAGYARÁZATA

I = Név (a forrásokban előforduló változatokban)
II = Nemzetiség
III = Foglalkozás, rang, tisztség
IV = Pecsét
V = Életrajzához
VI = Műveltség
VII = Jövedelem
VIII = Vagyon
IX = Család

Galántai és Fraknói herceg ESTERHÁZY PÁL

II. Magyar.
III. Nádor, Pest vármegye főispánja, 1702-ig jász-kun főkapitány.
V. Szül. Kismarton, 1635. szeptember 7., megh. Kismarton, 1713. március 26. Nem lakott Pesten, csak itt álló háza révén került kapcsolatba a város társadalmával.
VIII. Pesti háza: 264. sz. 3 szobás ház, 5 lakóval (1 megyei hajdú-polgár és 4 napszámos). 1696 után Görög Miklós polgár vette meg.

Tk—I, A—1696.

DALMADY SÁNDOR

I. Dalmadi, Dalmady, Dalmat.
II. Magyar.
III. Ezredes, jász-kun alkapitány, városi tanácsos, helyettes bíró.
V. Megh. 1688. 1686-ban valószínűen Koháry István oldalán a felszabadító csapatokkal került a városba. 1688. május 1-én nevezték ki jász-kun alkapitánynak, 1688. június 10-én lett a megalakuló pesti tanács tagja és a bíró helyettese.
VI. Jogvégzettsége és nyelvtudása miatt a távollevő bíró helyettesének rendelik.
IX. Felesége ismeretlen nevű, 1688. augusztus 3-án egy helybeli mészárosra panaszkodik.

Tl—I. 1, Int. a. a. 5. Vö.: Károlyi—Wellmann i. m., Illéssy, OL. Prot. fass. etc. Esterhazy palatini, 1688. pag. 289 (Takáts Sándor). — Feleségéről: KA. Exp. 1688. aug. 3.

KARPFENSTEIN ISTVÁN

I. Karpfensteini Jeanschiz István (eredetileg csak Jantsits, melyhez 1685-ben járult a „karpfensteini" előnév). A forrásokban: Istwan Jantschitsch, egy helyen Christoph Jantschitsch. Nemességszerzése után: Stephan von Karpfenstein, majd magyarosítva is: Ponthegyi (= Pontyhegyi) István. Tanácsosi kinevezésének okmánya szerint: Johann Christoph von Karpfenstein. A tanácsülési jegyzőkönyvben viszont, mint mindenütt: Stephan.
II. Elmagyarosodott délszláv.
III. Császári hajdúkapitány, városi tanácsos, bíró, megyei esküdt.
V. Születési helye a délvidéki Varasd (közelében a Karpfen nevű hegy a pontyokban gazdag patakkal, melyről előnevét nyerte). Mint hajdú, már 1680 előtt a császári seregben szolgált. Nemesi folyamodványa szerint részt vett Buda 1684-i ostromában, a Bécset felmentő sereg hadműveleteiben, majd fogságba is került. Érdemei jutalmául 1685. július 6-án „karpfensteini" előnévvel magyar nemességet kapott. 1686-ban Badeni Lajos seregeivel érkezett Buda alá, ahol a várat ostromló seregben harcolt. A győ-

zelem napján már nem volt jelen, mert 1686. augusztus 23-án futárként Bécsbe küldték. 1688. június 20-án nevezik ki a városi tanácsba. Ez év augusztus 29-én, mint a pesti tanács „vajdája", a császári fősereg részére bort szállít a Dunán Belgrádba. 1691. május 1-én még életben van, 1692. április 18-án már özvegyét említik.

VI. Mint magyarul és németül egyaránt tudót nevezik ki a tanácsba.

VIII. Ingatlan: 83. sz. 4 szobás sarokház, melynek telkét 1687-ben vásárolta 50 forintért. Özvegyével a ház a második férj, Szeredy Ferenc birtokába került. Ennek halála után ismét az özvegy, majd egyetlen fia, Ferenc örökölte.

IX. *a)* Apja: ismeretlen nevű, 24 évig katonáskodott II. Ferdinánd szolgálatában.

b) Felesége: MÉSZÁROS ERZSÉBET, él: 1687—1717. Özvegyen maradva, 1692-ben *Szeredy Ferenc* táblabíró, megyei esküdt felesége lett.

c) Gyermekei:

1. FERENC, szül. 1689 körül?, megh. 1763. Polgár. Felesége *Kostyán Klára*, Kostyán Mihály kapitány leánya. Esküvő: 1711. március 16. Gyermekeik:
   - *a) Mária Rozália*, szül. 1712. június 27.
   - *b)* ERZSÉBET, szül. 1715. április 18. Férje *Horváth Ferenc*. Esküvő: 1734. május 9.
   - *c) Mária Klára*, szül. 1718. április 2., megh. 1719. július 18., rázógörcsben.
   - *d) István*, szül. 1720. március 28., megh. 1722. április 22., rázógörcsben.
   - *e) Antal*, szül. 1721. december 14., megh. 1723. augusztus 27., rázógörcsben.
   - *f) Ferenc*, szül. 1724. február 19., megh. 1724. február 25., rázógörcsben.
   - *g) Mária Anasztázia*, szül. 1725. augusztus 6.
   - *h) Erzsébet*, szül. 1727. október 30.
   - *i) Mária Terézia*, szül. 1727. október 30.
   - *j)* PÁL, szül. 1733. január 22. Pest megyei kapitány. A család folytatója *(Jantsits* néven).
2. *István*, szül. 1691. május 1., megh. 1699. (Keresztszülei: Lendvay György és a Sőtér Ferenc-házaspár.)

Tl—I, II. 223, Pest m. lt. Nemesi iratok. J 3, továbbá: W, B, C, D, Int. a. a. 6, Tj—I. — W adata, mely szerint 1689-ben halt volna meg, hibás. Tj-ben még 1691-ben is élő személyként szerepel: 1691. márc. 6-án utoljára. Máj. 1-én fia keresztelési adatai sem mondják halottnak. A levéltári és anyakönyvi forrásokon túl, életrajzi adatai családi okmányokból derülnek ki: 1. Passzus, 1680. szept. 24.; 2. Elbocsátó-levél, 1684. jan. 2.; 3. Nemesi folyamodványa, 1685; 4. Passzus a Budát ostromló táborból, 1686. aug. 23.; 5. Passzus Budáról Belgrádba, 1688. aug. 29.; 6. Passzus Belgrádból Budára, 1688. szept. 24. — Felesége családnevéről, házának számáról ugyancsak családi okiratok szólnak. (Jantsis Tibor tulajdonában.)

LENDVAY GYÖRGY

I. Saját aláírása: Georgius Lendvay. Másutt: Lindway.

II. Magyar.

III. Tiszttartó, szolgabíró, városi tanácsos.

IV. Föveges címerpajzs, a mezőben sárkányfigura.

V. Koháry István uradalmának tiszttartója volt. 1687-ben szerzett polgárjogot a városban. 1688. június 10-én a kamaraigazgatóság mint magyar embert nevezi a tanácsba. 1689. június 9-én I. Lipót király a nem-nemes

állapotból emelte nemesi rangra. 1690-ben a Pest megyei nemes felkelősereg főstrázsamestere, de Esterházy Pál nádor már 1690. január 27-én kelt levelével a lakompachi táborból hazabocsátja, és a Pest megyei, pilisi járás szolgabírájává nevezi ki. Ugyanakkor mint megyei főadószedő is működött. 1696-ban mint megyei esküdt szerepel, s nem nevezik városi tanácsosnak. 1702-ben még itt élt. Háza 1712-ben cserélt gazdát.

VI. Írástudó, latin iskola. Németül nem tudott.

VIII. Ingatlan:

a) 214. sz. sarokház. 1687. augusztus 26-án kapott teleklevelet. 1696 után már Biankovics János kapitány vásárolta meg 600 forintért.

b) 212. sz. sarokház 3 szobával. Teleklevél: 1702. június 3. Takács albérlője 14 forintot fizetett. Hauschel György polgár veszi meg 636 forintért 1712. augusztus 3-án.

c) 254. sz. telek, melyet 1694. április 5-én vásárol Schunko Jurkótól 35 forintért.

d) Szántóföld: 20 köböl (1696).

IX. *a)* Felesége: JOBBÁGYI ZSUZSANNA, él: 1688—1702. Kocsmát tartott fenn és a tanácsi iratok szerint orgazdaságot folytatott. 1702. június 13-án ezen a címen ítélték 100 tallér pénzbüntetésre, és kocsmatartási jogát megvonták. Mivel nem akart fizetni, le is tartóztatták. Csak a kamaraigazgatóság közbelépésére engedték szabadon.

b) Gyermekei:

1. *Klára*, szül. 1691. április 3.
2. IMRE, szül. 1694. április 11. 1712 után elköltözött a városból. 1723-ban a Nógrád megyei Rimócon élt. (Felesége *Katona Borbála*, fia *György*, szül. Rimóc, 1723. december 11., aki Jánoshidán majd Abonyban volt jegyző, végül öregségére jobbágytelekre költözött. Az ő fiai, *György*, *Antal*, *Pál* és *József* már jobbágyi sorban éltek, utóbbit Abony város el is adta katonának — és eltűnt. Testvéreinek 1810-ben sikerült nemességüket Pest megyével igazoltatni.)
3. *Mária Veronika*, szül. 1697. február 5.
4. *Zsuzsanna*, szül. 1700. augusztus 30.

Pecsétje: Int. a. a. 115. — Saját aláírása: uo. — Nemzetisége: Int. a. a. 5. — Hogy nem tudott németül: Int. a. a. 6. — Életrajzához: M, Int. a. a. 5. Pest m. lt. Nemesi iratok. L. 16. — Vagyona: Tk—I, Tl—II. 74, 101, 151, A—1696. Tj—I. — Feleségéről: Tj—III, 66—67, KA. Beschr. Pr. VII. vol., Int. a. a. 627-Vö.: Bónis 61. — Fiáról és ennek utódairól, valamint az utólagos nemesség, igazolásról: Pest m. lt. Nemesi iratok. uo.

SŐTÉR FERENC

II. Magyar.

III. Pest megye alispánja, jász-kun alkapitány (1702-ig).

V. Szül. Gyöngyös, 1649 körül, megh. 1707. november 22. A címerlevelet apja, Ferenc kapta 1659-ben I. Lipóttól. 1688-ban lesz pesti polgár, 1689-ben helyettes alispán, 1692-től alispán 1702-ig. 1703-ban Tata várába menekül, itt írja meg végrendeletét 1703. november 12-én. Majd visszatér Pestre, ahol a városi tanácshoz való jó viszonya nem szakad meg, házát mentesítették a porció alól. Pesten halt meg; a plébániatemplom kriptájában temették el.

VIII. Ingatlan:

a) 153. sz. törökkori, 2 szobás ház. 1692. június 10-én Bittner Miksa császári katonatisztnek adja el.

b) 178. sz. saroktelek. 1692. június 10-én veszi meg az említett Bittner Miksától. Erre a telekre építi 4000 forint költséggel emeletes, 4 szobás kőházát, nagy udvarral.

c) Szőlő Budán. Évi termés 10 urna (1694).
d) Sáp falu Pest megyében egészen, itt udvarház, serfőzőház, szőlő, 1 vízi és 1 száraz malom, halastavak és kertek.
e) Süly falu negyedrésze, jobbágyokkal.
f) Szenttamáskáta puszta negyedrésze.
g) Boldogasszonykáta puszta felerésze.
h) Szentlőrinckáta falu felerésze, jobbágyok, házhelyek megosztva. Itt 1703-ban a Zagyva vizén épülő malom.
i) Kóka faluban 2 házhely jobbággyal.
j) Kartal falu negyedrésze.
k) Nagytársonban 2 nagy kúria, jobbágyokkal.
l) Mácsa falu és Ecskend puszta felerésze.

Zálogbirtokai:
a) Várok puszta, gr. Keglevich Zsigmondtól.
b) Páty falu felerésze.
c) Dunavecse negyedrésze.
d) Füged faluban néhány házhely, jobbágyokkal.
e) Adattyán falu ötödrésze, de ezt a premontreiek elfoglalták.
f) Bicske falu felerésze Pest megyében. Ezt a Bicskei família miatt nem bírhatja békében.
g) Irsa, Alberti, Dobos, Peszer és Bugyi falvakban és pusztákon egy egész porciója.

Ingóság:
a) Ékszerek, arany-ezüstnemű: aranylánc, pecsétnyomó gyűrű, zöld smaragdgyűrű 6 gyémánttal, aranyos mosdómedence, ékköves kard, több aranyos kard, aranyos lószerszámok, 6 ezüstkanál, aranyozott ezüst kiscsésze, ezüst alacsony fedeles pohár, magas, födeles kupa.
b) Készpénz: öreg aranyakban 1000 német forint, továbbá gróf Zichy Pétertől járandó 1000 körmöci arany.

IX. *a)* Szülők: *Sőtér Ferenc* gyöngyösi birtokos, polgár és *Pap Orsolya.*
b) Felesége: JÁNOSI ZSÓFIA. Esküvő: 1681 körül. Előbb Fülek várában éltek együtt, innen azonban menekülniök kellett vissza Gyöngyösre, majd Pestre költöztek. A végrendelet szerény és engedelmes asszonynak írja, aki férjének mindenben hű társa volt, a korábbi nélkülözésekben is.
c) Gyermekei:
1. ÁGNES. Férje *Bajaki György.* Esküvő: 1701. január 23. Vejét az alispán minden öröklésből kizárja, mivel őt is, leányát is többször becsapta, és megbízhatatlan embernek bizonyult.
2. ZSÓFIA, szül. 1688. február 29., megh. 1726. április 7-én Pesten. Férje: 1. *Laczkovics László,* szül. Gyöngyös, Pest megyei esküdt, akivel 1704. január 28-án kötött házasságot. 2. *Máriássy András,* szül. Dezsér (Trencsén m.), Esküvő: 1723. június 2.
3. *Borbála,* szül. 1692. március 12., megh. 1703 előtt.
4. *Mihály Ignác Zsigmond,* szül. 1694. máj. 20., megh. 1696. január 11.
5. FERENC, szül. 1696. április 1. Legkedveltebb fia, mint a végrendelet említi. 1720-ban Szentlőrinckátán birtokos. Esküdt Heves megyében. (Utódok nélkül.)
6. ANTAL, szül. 1699. január 18. Felesége *Imre Katalin.* Esküvő: 1718. június 13. 1720-ban Szentlőrinckátán birtokos. (Utód nélkül.)
7. GÁBOR, szül. 1701., megh. Tápiósáp, 1752. november 4. (eltemetve: Tápiósüly). Tápiósápi birtokos. Felesége *Urbányi Ágnes.* Gyerekeik, kik Tápiósápon éltek:
   a) Borbála, szül. 1738, megh. 1832. június 8. Férje *Kálnói Ettre Ferenc.*
   b) Julianna, szül. 1741, megh. 1791. február 20. Férje *Kiss Sándor* megyei biztos.

c) Éva, szül. 1745., megh. 1829. április 6.
d) György, szül. 1747. április 3.
e) Miklós, *f) Tamás*, ikrek, szül. 1748. november 24.
8. *László*, szül. 1706. október 25., megh. 1706. december 17.
9. MIHÁLY, szül. 1707 körül. 1720-ban Szentlőrinckátán birtokos. Felesége *Gyömrei Borbála*. Fiúk *János*, felesége *Pongrácz Krisztina*.

M, Tl, Tk—I, A—1696. — Végrendelete: Pest m. lt. Polgári perek, fasc. 52. nr. 23. — Családja: Nagy I., X. 321, Kőszeghi 344, B, C, D. — Jász-kun tiszte: Kunszentmiklós városi lt. Vö.: Illésy. —Laczkovics L. megyei tisztségéről: Pest m. lt. ö. 21. CP. II. 31. — Gábor és családja: Pest megye műemlékei. Bp. 1958. II. 177—181; Tápiósáp, r. k. anyakönyvek.

ZOLTÁN LÁSZLÓ

II. Magyar.
III. Megyei főbiztos, császári kapitány.
V. Szül. 1645 körül, megh. 1704. február 28. 1689. július 27-én már a tanács előtt szerepel, ebben az évben kapott polgárjogot és telket Pesten. 1696 és 1703 között több ízben Pest megye helyettes alispánja. 1696-ban szolgabíró.
VIII. Ingatlan:
a) 128. sz. törökkori, 3 szobás ház, melyet 30 forintért adott el Szűcs Jánosnak 1696 előtt.
b) 19. sz. 2 szobás ház az Úri utcában. „Gratis" kapta a telket (1696. december 2.).
c) Konyhakert: 1696-ban.
d Szántóföld: 16 köböl (1696).
IX. *a)* Felesége: JUDIT, akit özvegyen hagyott.
b) Gyermeke: ismeretlen nevű leány, aki 1704-ben élt.

M, Tj—I. 27, Tl—II. 14. 1696. dec. 2., Tk—I, A—1696, W, D. — Felesége neve 1693-ban mint keresztszülő: B.

Gagyi BÁTHORI GÁBOR

II. Magyar.
VIII. Ingatlan: 24. sz. telek, melyet 1689. május 22-én szerez mint polgár.
IX. Szülők: Apja *Báthory László*, aki Fülek várában lakott, itt kúriája volt. Anyja *Gocsáth Károlyi Borbála*.

Származásáról: Nagy I., I. 254. A polgárjegyzékben nem szerepel, csak a Tl—I említi polgárnak. Anyja másodszor Melczer János hevesi alispán felesége lett. — Telke: Z.

SEMBERY ISTVÁN

V. Selmecbányáról költözött 1690-ben a városba. 1694. május 25-én még a tanács előtt, november 23-án már özvegye szerepel.
VIII. Ingatlan: 143. sz. ház. Özvegyétől Schmidtl J. György, majd Lehner Mihály örökölte.
IX. Felesége: OBERAIGNER ANNA MÁRIA, szül. Selmecbánya, megh. 1706. Özvegyen maradva *Schmidtl György* főhídmester, majd *Lehner Mihály* Fekete Sas-fogadós felesége lett.

Tj—I. 183, 225—226, 250, Z—II. 145, Test. a. a. 71 (Oberaigner-hagyaték iratai).

I. Saját aláírása: Emericus Szunyogh.
II. Magyar.
III. Szolgabíró, városi tanácsos.
IV. Ötágú koronás címerpajzs, a mezőben kivont kardú lovas vitéz, takarók nélkül, növénydísszel, E S betűk.
V. Szül. 1654 körül, megh. 1707. április 4. 1692. december 1-én kapott polgárjogot. 1705-ben, az első önkormányzati választáskor lett tanácsos. A plébániatemplom kriptájába temették.
VI. Írástudó, latinos műveltséggel. Lakásában festmények, rézmetszetek.
VIII. Ingatlan: 201. sz. régi, 3 szobás ház pincével. 1692. július 15-én kapott teleklevelet.
Ingóság: 1711. február 7-én a hivatalosan kiküldött Medvetzky Mihály városi őrmester, Scopek Ferenc kereskedő és Sötzer József János iskolamester a következő ingóságokat találta a Szunyogh-féle házban:
„Wass sich befunden in dem Szünyokischen Hauss, an der Verlassenschafft.
Erstlich ein gemahlenes Frauen Bild mit schwarzer Ram.
1 gemahlenes Maria Krönung bild ohne Ram.
1 gemahlenes Magdalena bild mit schwarzer Ram.
1 gemahlenes Frauen bild mit blauer Ram.
3 Kupferstich mit schwarzer Ram.
1 grosser Lain Sässel.
3 Lain stiehl.
1 Rundt Taffel mit einem Kästl: daran aber H. Statt-Pfarrer dass schlössl mit sambt dem schlissl Neu machen hat lassen.
1 alter 4 eckheter Tisch.
1 alter Kuchel Kasten. Item ein kleiner Kupferner Kässl.
1 altes lähres Trichel ohne schloss.
Mehr ein altes lähres Trichel ohne schloss.
1 altes Convect Kerbl der Soltanin gehörig.
2 verschlossene Truchen."
IX. Az anyakönyvben szerepel *Szunyogh Zsuzsanna* hajadon, aki 1698. január 5-én *Géczi Ferenc* felesége lett.

M, Tl—I, Tk—I, Test. a. a. 93, C, D. — Pecsétje: Int. a. a. 115.

SŐTÉR TAMÁS

I. Saját aláírása: Thomas Sőtér.
II. Magyar.
III. Szolgabíró.
V. 1692-ben már Pesten lakik és Szentlőrinckátán birtokos. A polgárjogot 1695. április 19-én kapta. 1703 után nem szerepel többé személy szerint a városban, de pesti háza még 1720-ban is birtokában van. A Rákóczi-szabadságharc idején kuruc ezredes volt. 1713-ban főadószedő, majd táblabíró Heves megyében. Megh. Gyöngyös, 1739. április 20.
VII. Foglalkozása után és gazdaságából. Harmadrész Csizmadia Mihály özvegyének kocsmájából (1696).
VIII. Ingatlan:
a) 162. sz. telek, rajta 3 szobás, emeletes ház, 1696. augusztus 10-én vásárolta feleségével együtt 388 forintért. A ház utána Kászonyi Tamás birtokába került.
b) Konyhakert.
c) Szántóföld: 35 köböl (1696).
d) Rét: 3 kaszás (1720).

e) 1 ház és egyéb épületek Tápiósápon.
f) 1 házhely Szentlőrinckátán, melyet Ferenc bátyjától kapott.
g) Szőlő Budán: 8 kapás (1696).
h) Birtokos Szentkirályon, Ráckeve mellett és Apcon.

IX. *a)* Bátyja: *Sőtér Ferenc* alispán.
b) Felesége:
1. MÉSZÁROS ZSUZSANNA, él: 1693.
2. NÉMETH ZSUZSANNA, él: 1703.
c) Gyermekei:
első házasságából
1. *József*, szül. 1693. április 21.
2. *János*, szül. 1694. május 22.
3. *Éva Klára*, szül. 1695. december 15.
4. JÓZSEF, szül. 1698. március 14. Táblabíró Szatmár megyében. (Utódai Moson megyében éltek.)
5. *Zsigmond Imre*, szül. 1700. október 25., megh. 1702. június 1.
második házasságából
6. *Mária Zsuzsanna*, szül. 1702. május 20.
7. IMRE, szül. 1703. augusztus 28. Heves megyei esküdt és táblabíró. Felesége *Fischer Anna*. Fiúk *Antal*, szül. Gyöngyös, 1738. május 17., megh. Eger, 1818. március 19. Nemes testőr, majd egri postamester, a család folytatója.

M, Kőszeghi, Tk—I, A—1696, 1715, 1720, Tl—II. 6. Borovszky: Heves vm. 677. — Bátyjának végrendelete is említést tesz egy-két ingatlanról: Pest m. lt. Polg. perek. fasc. 52. nr. 23. — Családja: B, D. — Rákóczi-kori szerepléséről: Márki 293. — A *h)* pontban szereplő birtokairól: az OL-ban elpusztult Khuen-Héderváry—Grassalkovich lt. Gödöllő, fasc. 34. nr. 851/26 és 27 (Fallenbüchl Zoltán közlése). — Apci birtokáról jegyzet Koháry István 1723. évi kalendáriumában: Thaly. — Halálozása és utódainak adatai: Gyöngyös, r. k. anyakönyvek.

SZEREDY FERENC

I. Saját aláírása, mint tanú: coram me Francisco Szérédy.
II. Magyar.
III. Megyei esküdt, táblabíró.
V. 1692-ben veszik fel Pest megye nemesei sorába, s választják meg esküdtnek. 1693. április 5-én polgárjogot szerez Pesten. Sőtér Ferenc alispán féltestvére, anyjának, Pap Orsolyának első házasságából való fia. Már 1658-ban felnőtt korban lehetett, mert ebben az évben, még Gyöngyösön, malomjogot ad, anyjával és mostohaapjával, idősebb Sőtér Ferenccel együtt a református egyháznak. Bizonyára a Rákóczi-szabadságharc hatására, visszatért Gyöngyösre. Itt halt meg, 1703-ban.
VII. Gazdálkodásból és boreladásból (1696).
VIII. Ingatlan:
a) 83. sz. 4 szobás ház, asztalos és halász albérlővel. Karpfenstein özvegyével jutott a birtokába, majd mostohafiára szállt.
b) Konyhakert: 1696-ban.
c) Szántóföld: 50 köböl (1696).
d) Szőlő Budán. Évi termés 12 urna (1694).
e) Malom: harmadrész vízimalom a Dunán (1696).

IX. *a)* Felesége: MÉSZÁROS ERZSÉBET, Karpfenstein István hajdúkapitány és városi tanácsos özvegye. Esküvő: 1692.
b) Gyermekei:
1. *Ismeretlen nevű*, szül. 1693. szeptember 3.
2. *Julianna*, szül. 1696. október 8., megh. 1699. december 19.
3. KLÁRA, szül. 1699. szeptember 20. Férje *Forray András*.

Nagy I., X. 321, Kőszeghi 373, Tk—I, A—1696, Tj—I. 385, B, C, D. — Pecsétje és aláírása: Int. a. a. 115.

FITOS FERENC

III. Szolgabíró.
V. Megh. 1698. november 3. 1695. december 9-én kapott polgárjogot. 1695—1696-ban mint szolgabíró szerepel. 1697-ben Pest megyei főadószedő.
VIII. Ingatlan: 84. sz. „gratis" kapott telek, rajta 3 szobás sarokház. 1702. október 5-én 2350 forintért Neander Beat János városkapitány vásárolta meg.
IX. *a)* Felesége: ERZSÉBET, él: 1695.
b) Gyermekei:
1. BORBÁLA, aki 1701. szeptember 10-én kötött házasságot *Karlóczi Imrével*.
2. *János Imre*, szül. 1695. október 17.
c) Az anyakönyvben szerepel még *Fitos Bálint* özvegye, *Csányi Erzsébet*, aki 95 éves korában halt meg, 1701. augusztus 14-én.

M, Kőszeghi 101, A—1696, Tl—II. 19, 20, Galgóczy I. 50, 71, Tk—I, B, C, D. — A Fitos család nemességének eredete további kutatásokat igényelne. Több ilyen nevű nemesi család van, ezek közül az egyik 1694-ben kapja nemességét (címereslevél a jászói konvent levéltárában). Egy másik ilyen nevű család címereslevele az esztergomi prímási levéltárban. — Pest m. lt. Catastrum Nobilium, I. tomus 1724-ben említ egy Fitos Ferencet, mint Pest megyei nemest.

KÁSZONYI TAMÁS

I. Saját aláírása: Thomas Kaszonyi.
II. Magyar (székely).
III. Megyei biztos, városi tanácsos.
V. Szül. 1662 körül, megh. 1735. október 10. 1695-ben már Pesten lakik, eleinte albérletben. 1696. január 31-én szerez polgárjogot. 1713. november 7-én III. Károly királytól címereslevelet nyer, ugyanekkor elismerik régi, székely nemességét. 1715-ben lesz a városi tanács tagja. Temetése: 1735. október 12., a plébániatemplom kriptájában.
Lakása: 89. sz. alatt, Putanicz János plébános házában (1696). Bér: évi 8 forint.
VI. Iskolázott, latin írás.
VII. 1696-ban fizetésből élt.
VIII. Ingatlan:
a) 170. sz. ház, mely 1696 végén vagy 1697 elején kerülhetett a birtokába. 1720 utánig bírhatta.
b) 162. sz. emeletes, 3 szobás ház, mely 1720 után került a birtokába Sőtér Tamástól. Hagyatékában ez a ház szerepel, tőle József nevű fia örökölte.
c) Szőlő: Szadán (a hagyatékban).
d) Major: a Kecskeméti kapu előtt.
e) Szántóföld: 3 köböl (1696); 13 köböl (1715); 9 köböl (1720). (Hagyatékában nem szerepel.)
f) Rét: 6 kaszás (1720-ban). (Hagyatékában nem szerepel.)
g) Zálogbirtok: Babad puszta (a hagyatékban).
Ingóság: Inventarium, 1735. október 31.
„*An Mobilien.* — Und zwar Bahren geldt befinden sich an goldt, und zwar 34 stükh Cremnitzer Duggaten à 4 ft. 12 dnr: gerechnet betragen 142 ft.

80 dnr. — 12 stükh ord. Duggaten à 4 frt 9 kr.: 49 ft. 80 dnr. — 1/8 Duggätl 50 dnr. — an guldten und thallern 298 ft. 50 dnr. all dann befindet sich 616 ft.
11 Silber Löffel. — 3 paar Messer und Gabeln mit sülbernen schalen. — 1 flaschen. — 3 ord. Bethstatt von weichen holz. — 2 alte Tisch. — 1 braunes Kasten auch von weichen holz. — 1 Speiss Truchen. —
An Gewandt. — 1 Bűrr feigl farber Bölz durchauss mit Fuchs wahmen gefüttert, und mit fellen . . . woran 15 silberne Knöpf, mit fuhren. — 1 deto . . . Röckhl mit 16 st. silberne Knöpfen und darzur gehörigen Eicheln. — Item eine neue Veigl Farbe Hossen, und Hauben ohne futter. — 1 alter blauer Bolz mit einer silbern Ketten und 15 silberne Knöpfen sambt Eicheln. — 1 altes blaues Röckl mit 17 silbern Knöpfen ohne Eicheln. — 1 deto Hossen, und Hauben mit Zobel vorgeschossen[?] 1 Spanisches Rohr mir einem silbern Knopf. — 1 neue roth seidene gürtl. 1 übertragene Roth klein seidene gürtl. 22 . . . silberne Knöpfl sambt Eicheln. — 1 alter blauer Mantl. *An Rindt Viehe.* — 14 Heürige Kälber. — 13 jährige Kälber. — 29 st. 2, 3, 4 und 5 jähriges Rindt Viehe. Dieses ist auf den Landt. In der Stadt aber seynd 3 Kűhe und 1 heűriges Kälber.
An Weiss-Zeichen. — 8 Paar Gathya Hossen und Hemether. — 5 Tisch tiecher mit Rothen straffen. — 4 Handtiecher. — 1 Bolster Ziechen mit Rothen straffen. — 7 Neüe Roth gesträffe Tisch Serviet. — 2 unter Leylacher auch mit rothen straffen.
An Pferdt und Wägen. — Zwey braune pferd sambt neuen geschieren. — 1 halbgeteckter Callesch. — 1 lätter wagen.
An getrayd. — gegen 20 mezen halb trayd.
An Wein. — gegen 80 Emer . . . Neüe Wein. — 24 Emer alter Wein."

Végrendeletét megsemmisítve, három gyermeke 1736. február 26-án „atyafiságos osztály"-ra lépett egymással.

IX. *a)* Felesége:
1. SŐTÉR ANNA, szül. 1657 körül, megh. 1717. március 1., hosszú betegség után.
2. SZALKAI KATALIN, szül. 1655. körül. megh. 1727. április 1-én, aggkori gyengeségben.

b) Gyermekei:
első házasságából
1. *Ágnes*, szül. 1695. január 18. 1713-ban már nem él.
2. BORBÁLA TERÉZIA, szül. 1697. március 5. Férje *Markony Mátyás;* szerepel: 1735. Örökös.
3. KLÁRA, szerepel 1713—1735. Férje *Kecskeméthy István.* Örökös.
4. JÓZSEF, szerepel 1713—1735. Megh. Arad, 1750. A ház és a hozzátartozó ingóságok örököse. Felesége *Radovics Terézia.* Esküvő: 1732. április 28. Gyermekük *András*, szül. 1734. november 25.

Pecsétje és aláírása tanúként számos végrendeleten fellelhető. — A—1696, M, Nagy I., VI. 121, Kempelen V. 391, Petkó—Illéssy 104, továbbá: Pest m. lt. Catastr. Nobilium, tom. I. — Tk—I, A—1715, A—1720, valamint hagyatéki iratai: Test. a. a. 354. — B, C, D. Kászonyi József végrendelete Aradon kelt; Pest m. lt. 1750. 25—26. 661.

TÓTH MIHÁLY

I. Tott Mihal, Todt Michel.
II. Magyar.
III. Megyei esküdt.
V. 1695. március 1-én szerepel a tanács előtt, mint Oberaigner Ferenc postamester sógora. Megh. 1702. november 19 előtt.

VIII. Ingatlan:
a) 138. sz. 3 szobás sarokház, melyben már 1696-ban lakott és házrészt bírt. 1702 körül az egész épület saját tulajdona lett Grobschiknétól.
b) 91. sz. sarokház. 1696. augusztus 9-én vásárolta. 1699. július 30-án Torpis György csizmadia vette meg 280 forintért.
c) 90. sz. házhely a Kecskeméti utcában, melyet 1696. augusztus 9-én vásárolt 10 forintért. Még október 19-én eladta 10 forintért Putanicz János plébánosnak.
d) Szántóföld: 18 köböl (1696).
e) Major: 1696-ban.
f) Szőlő Budán. Évi termés: 5 urna (1694).

IX. *a)* Felesége: nemes OBERAIGNER ANNA JÚLIA, szül. Selmecbánya (Oberaigner János selmeci bányatiszt és Ernst Anna Mária leánya), Capitan Mihály özvegye, megh. 1721. október 3. Özvegyen maradva, harmadik férje: *Dévay Ignác* huszárőrmester (szül. 1682 körül, megh. 1719. július 9.), esküvő: 1702. november 19.; negyedik férje: *Kecskeméthy János* megyei biztos.

b) Gyermekei:
1. *Mátyás*, szül. 1695. február 21.
2. *Anna Katalin*, szül. 1697. január 31.

Tj—I. 248, Tl—II. 5, 6, A—1696, B, C. — Feleségének, Kecskeméthy Jánosnénak hagyatéka: Test. a. a. 165.

HUSZÁR JÁNOS

I. Joannes Huszar.
II. Magyar.
III. Szolgabíró.
V. Szül. Győr, 1667 körül, megh. 1711. október 11. 1695-ben Pest megyei szolgabíró. 1696-ban már a városban élt. Előbb megyei adószedő. 1702-ben lett polgár. A kuruc háború alatt nem visel tisztséget, de Rákóczi seregének visszavonulása után, 1705—1710-ben már ismét szerepel mint kurucellenes, császárhű szolgabíró. A ferencesek kriptájába temették.
VIII. Ingatlan:
a) 92. sz. ház. 1696. február 15-én a birtokában. „Gratis" kapta. 1702-ben már Molnár János a tulajdonosa.
b) 194. sz. ház.

IX. *a)* Felesége: TEÖTEÖSY JULIANNA, szül. 1652 körül, megh. 1712. május 9., hosszú betegségben.

b) Fia: ISTVÁN, szül. 1696 körül, Nagyszombat, megh. Pest, 1762. április 18. Pest megyei aljegyző 1715-ben, 1739-ben helyettes alispán, majd alispán. Polgár és háztulajdonos, 18 köböl szántóföld, Pest megyei birtokos. Felesége: *Imre Zsófia* (Imre János Pest megyei alispán és Beankovics Katalin leánya), szül. Pest, 1696 körül, megh. 1725. március 24., szülésben. Esküvő: 1713. június 12. Gyermekeik:
1. *Julianna Krisztina*, szül. 1716. február 10.
2. *János László*, szül. 1717. május 14.
3. *Anna Borbála*, szül. 1719. június 8.
4. *Anna Mária Terézia*, szül. 1721. január 24.
5. *József Mihály Mátyás*, szül. 1723. október 15.
6. *Julianna*, szül. 1725. március 18.

Életrajzához: A—1696, M. — Mint adószedő: Tl—II. 123. — D szerint halálakor alispán volt. Más források erről nem tudnak. — Vagyona: Tl—II. 1, 123, Tk—I. — Család: Tl—II, B, C, D, A—1715, 1720, Galgóczy I. 50, 72. — Rákóczi-

ellenes rendeleteinek szövegét közli: Hornyik János: Kecskemét város története. Kecskemét, 1866. IV (oklevéltár). — Fiáról: Galgóczy I. 78., akinek sírja a belvárosi plébániatemplom kriptájában ma is megtalálható.

felső-eőri IMRE JÁNOS

I. Joannes Imre de Felső-eör.
II. Magyar.
III. Pest megye alispánja.
V. Családja a Vas megyei Felsőőr községbe telepített Árpád-kori székely határőrök közül való. 1582-ben a többi 63 székely családdal királyi adományul kapták Rudolftól Felsőőr határát. 1696. május 8-án tűnik fel először, amikor Pest megye helyettes jegyzőjének választják. 1697. június 11-én aljegyző ismét, majd 1697. december 2-án aladószedő. 1699. január 14-én főadószedőnek választják. 1702. július 10-én újból aljegyző, 1703. augusztus 21-én Sőtér Ferenc távozása után, a császárhű Petrovay mellett helyettes alispán. 1715. szeptember 23-án alispánnak választják. 1717. május 4-én újból mint helyettes alispán szerepel. Polgárjogot 1699. szeptember 1-én szerzett a városban.
VII. 40 forint (1720).
VIII. Ingatlan:
a) 174. sz. telken álló (1696-ban 1 szobásnak mondott) ház. Valószínűen 1699-ben került a tulajdonába.
b) Szántóföld: 12 köböl (1715); 12,5 köböl (1720).
c) Réti föld: 6 kaszás (1720).
IX. *a)* Felesége: BEANKOVICS KATALIN, szerepel: 1699—1713.
b) Gyermekei:
1. *Mária,* szül. 1699. január 14.
2. *Anna Katalin,* szül. 1702. május 14.
3. *József Antal,* szül. 1711. szeptember 8., megh. 1713. április 10., rázógörcsben.
c) Valószínűen leányai még:
1. ZSÓFIA („praenob. virgo, nata Pestiens"), szül. 1696 körül, megh. 1725. március 24., szülésben. Férje *Huszár István* vármegyei aljegyző (később alispán), Huszár János szolgabíró és Teöteösy Julianna fia (lásd ott).
2. KATALIN. Férje *Sőtér Antal* szentlőrinckátai birtokos, Sőtér Ferenc alispán fia (lásd ott).

Életrajzához: Galgóczy I. 250. és M. Vö.: Kőszeghi. Utóbbi hely említi, hogy családja a Vas megyei Felsőőrről ered, ahol már 1582-ben új adományt nyertek birtokaikra. — Vagyona: Tk—I, A—1715, 1720. — Családja: B, C, D. — Családjuk eredetéről: Vas vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Bp. 1898. 34.

SUPPÁN ISTVÁN

I. Suppan.
II. Magyar.
III. Pest megye főjegyzője.
V. 1696-ban kapott nemeslevelet és ugyanezen év május 8-án választják meg először vármegyei rendes jegyzőnek, majd 1699. január 14-én főjegyzőnek. 1702. július 10-én újraválasztják. A polgárjogot 1698. április 22-én szerezte meg.
VIII. Ingatlan: 140. sz. telken 2 szobás ház. 1698. március 5-én került a tulajdonába, Rácz Mihálytól.
IX. *a)* Felesége: KUN KLÁRA, szerepel: 1700—1703.

b) Gyermekei:
1. *Anna Zsófia,* szül. 1700. április 29. (keresztszülők: Lehner Mihály városi kamarás-tanácsos és felesége, Anna Mária, valamint Imre Jánosné Beankovics Katalin), megh. 1701. július 23.
2. *Mihály István,* szül. 1701. december 8., megh. 1701. december 28.
3. *János,* szül. 1703. február 7.

Életrajzához: M, Galgóczy I. 50. Vö.: Kőszeghi. — Vagyona: Tk—I, Tl—II. 26. — Családja: B, D.

KÁLLAY ANDRÁS

I. Andreas Gollay, Andreas Horvát nobilis.
II. Magyar.
V. Korponán lakott, csak háza volt a városban. 1698-ban polgár.
VIII. Ingatlan: 14. sz. 2 szobás ház bolthelyiséggel a Lipót utcában. Később a szervita rend tulajdonába került. Albérlő: Bajnóczi Jakab gombkötő és egy fuvaros.

Z—II. 7, A—1696. — Häckel feltevése, hogy Kállay András Horvát András 1698-ban polgárjogot nyert magyar nemessel azonos.

ISTVÁN diák

I. Istvan Diak, István Deák.
III. Megyei biztos.
V. A tanács előtt szerepel 1693. június 2-án és 1694. február 13-án.
IX. *a)* Felesége: ILONA.
b) Gyermeke: *János,* szül. 1695. szeptember 16.

Tj—I. 107, 144, B.

HAGYMÁSI JÁNOS

I. Joannes Hagymási, Stephanus Hagymassy.
III. Megyei főbiztos, városi tanácsos.
V. 1690-ben tűnik fel mint pesti lakos, városi tanácsos. 1709. április 8-tól Pest megyei főbiztos. 1713-ban már nem élt.
VIII. Ingatlan: ház a 169. sz. telken. Örökösei birtokából Wuda (később Buday) József Miksa városi kancellista majd tanácsos vásárolta meg 1713. július 18-án 250 forintért.
IX. *a)* Felesége 1690-ben ANNA, 1692-ben JUDIT.
b) Gyermekei:
1. *János,* szül. 1690. november.
2. *Erzsébet,* szül. 1692. szeptember 1.
3. JUDIT, szül. 1696. április 4. Férje: nemes *Vörös Pál,* szül. Székesfehérvár. Esküvő: 1723. augusztus 1.
4. *József,* szül. 1698. június 10.
5. *László,* szül. 1708 körül, megh. 1715. november 21., himlőben.

Tanácsosságát említi Schmall egy okirat alapján, és Tl—II. 163. is tanácsosnak mondja. — Megyei főbiztosi kinevezéséről és címerpecsétjéről: Kőszeghi 125, Galgóczy I. 50. Ugyanaz: Pest m. lt. — Családja: B, C, D, László fia halálozási adatainál: apja Hagymási „István" városi tanácsos.

2. A CSÁSZÁRI HADERŐ TISZTJEI

Csábrági gróf KOHÁRY ISTVÁN

II. Magyar.
III. Bányavidéki helyettes főkapitány, később országbíró.
V. Szül. Csábrág. 1649. március 12., megh. Csábrág, 1731. március 29. A füleki vár kapitánya volt, majd Thököly börtönéből kiszabadulva, a vár ura. A török elleni felszabadító hadjárat során a dunáninneni részek és a bányavárosok helyettes főkapitánya. 1686-ban huszárjai élén vett részt Buda és Pest visszafoglalásában, majd a pesti magyar helyőrség parancsnoka lett. Pesten voltaképpen nem lakott, csak háza révén tartozott valamenynyire a város társadalmához. A kuruc háború idején, mindvégig a király oldalán maradva, Budára húzódott, miután birtokait feldúlták. Pesten ekkor már nem volt háza. (1711-ben Hont megye főispánja lett, 1714-ben pedig országbíró.)
VIII. Pesti háza: 265. sz. romladozó török ház. „Gratis" kapta. 1697. február 22-én 600 forintért adta el Görög Miklós polgárnak.

Illésy János: Gr. Koháry István élete . . . — Pesti háza: Tl—II. 32, Tk—I.

PÖCKH BOLDIZSÁR JÁNOS

I. Johann Balthasar Pöckh.
II. Német.
III. Császári élelmezési főbiztos.
V. Szül. Bajorország. 1690. október 10. után kapott polgárjogot. 1720-ban még élt.
VIII. Ingatlan:
a) 52. sz. telek, rajta 3 szobás ház cselédlakkal, istállóval, nagy kerttel. Egy albérlő. Az Úri utcában a ferencesek telkével szemben; 1696-ban, az elhalt Heissler gróf főhadbiztos hagyatékából került tulajdonába.
b) 31. sz. sarokház 3 szobával a Hatvani utca sarkán. „Gratis" kapta. Teleklevél: 1698. február 16. Szomszédságában gazdasági épülettel.
c) Szántóföld: 100 köböl (1696); 6 köböl (1720).
d) Major: 1696-ban.
e) 279. sz. saroktelek, mellyet „gratis" kapott. Teleklevél: 1698. február 16.
IX. *a)* Felesége: ANNA BORBÁLA, szül. 1664 körül, megh. 1723. október 18.
b) Gyermekei:
1. *Anna Terézia Cecilia*, szül. 1694. december 23.
2. *Mária Johanna Philippine Erzsébet*, szül. 1700. november 9.
c) Keresztelési adatai nem kerültek elő, de valószínűen az ő leánya volt még:
MÁRIA VIKTÓRIA, pesti születésű, 1721. november 20-án *Mayrhoffer János Benedek* felesége lett, aki a felső-magyarországi császári hadipénztár felügyelője volt.

M, Tl—II. 25, Tk—I. Vö.: Häckel, A—1696, A—1720. — Családja: B, C. — A 279. telekszám még egyszer előfordul!

lovag VORSTERN KRISTÓF JÁNOS

I. Johann Christoph Vorstern, Vorster.
II. Német.
III. Császári élelmezési főbiztos.
V. Szül. Mauthausen (Felső-Ausztria). 1688-ban a budai háztulajdonosok közt szerepel. 1690-ben kapja a polgárjogot. Nemeslevelet nyer 1687-ben

I. Lipót császártól. 1688-ban honfiúsítják. Udvari, kamarai tanácsos. 1700-ban még életben van. 1715-ben már nem élt.

VIII. Ingatlan:

a) 48, 49, 50. sz. szomszédos telkek, emeletes, 16 szobás, előkelő épülettel. 1693. október 30-án vásárolta a 48. sz.-t 200 forintért, a 49. és 50. sz. telket 15 forintért.

b) Ház Budán (1688).

c) Szántóföld: 84 köböl (1696).

IX. *a)* Felesége: FRISCHENHAUSEN TERÉZIA, él: 1700.

b) Rokonság: Pesten a Vorstern családnak még több tagja tűnik fel anélkül, hogy bizonyítható összefüggést tudnánk kimutatni az egyes személyek között. Talán a fia volt:
MÁTYÁS JÁNOS lovag, később császári főhadbiztos, aki 1700 és 1722 között él Pesten. Felesége *báró Geilperg Szidónia Terézia*, él: 1709—1722. Gyermekeik:

a) Ignác Domonkos, szül. 1708 körül, megh. 1710. február 5., vízfejűségben.

b) Mária Terézia Benigna Katalin, szül. 1709. október 7., megh. 1711. október 24., rázógörcsben.

c) Mária Johanna Krisztina, szül. 1711. január 18.

d) Ker. János Ferenc Szeverin, szül. 1712. október 23.

e) Mária Antónia Genovéva, szül. 1713. december 18.

f) Zsigmond Joachim József Xavér, szül. 1715. szeptember 10. (Keresztszülők: gr. Kollonich Zsigmond váci püspök és Neander Beát János pesti városkapitány.)

g) Borromei Károly Imre Ferenc, szül. 1716. november 5., megh. 1720. február 11., vízibetegségben.

h) József Ferenc Szilveszter Gáspár, szül. 1717. december 31.

i) Kristóf Tádé Kilián, szül. 1719. július 8.

j) Mária Ágnes Terézia, szül. 1721. január 20.

k) Mária Benigna Erzsébet, szül. 1722. június 23.

M, Kőszeghi 435. — Vagyona: Tl, Vö.: Häckel, Tk—I, A—1696. — Családja: B, C. Mivel lovagi rangot a később feltűnő Vorsternek között csak Mátyás visel, ezért valószínű, hogy Kristóf fia volt, aki maga szerezte ezt a rangot. Ellene mond azonban az a körülmény, hogy 1700-ban Mátyás is honfiúi esküt tesz Pest megye színe előtt. Vö.: Kőszeghi és Pest m. lt. Catastr. Nobilium, tom. I. — Budai házbirtokát Schmall ismerteti, a budai háztulajdonosok 1688. évi névjegyzékében, ahol Vorsternt mint „ismeretlen foglalkozású"-t említi meg: Schmall II. 207.

KREÜZER DOMONKOS FERENC

I. Franciscus Dominicus Kreüzer, Johann Dominikus Kreüzer.

II. Német.

III. Császári hadbiztos.

V. Él: 1693—1701.

VIII. Ingatlan:

a) 217. sz. régi sarokház. 1693. december 30-án kapott teleklevelet, s még 1696. november 19-én a birtokában volt.

b) 218. sz. szomszédos saroktelek. „Gratis" kapta. Teleklevél: 1696. november 19. Később mindkét szomszédos telekdarab a Domonkos-rend tulajdonába került.

c) 78. sz. telek, rajta sarokház. 1699. július 14-én vásárolta 900 forintért Grünewald Pál polgártól. Ugyancsak 900 forintért adta el Augustin György kereskedőnek 1701. április 16-án.

Tl—II. 11, 12, 64, 69, 252, Tk—I, Häckel.

INGRAM MIHÁLY JÁNOS

I. Johann Michael Ingram.
II. Német.
III. Császári élelmezési igazgató.
V. Él: 1694—1700.
VIII. Ingatlan: 196. sz. telek, melyet 50 forintért vett Pössinger Mihály János kapitánytól. Háza 1696-ban még romladozó és felépítetlen állapotban, szobák nélkül. Csakhamar továbbadta Reütter György János budai élelmezési főbiztosnak 300 forintért (1700 előtt).

Tl—II. 59, A—1696, Tk—I.

Heidersheimbi gróf HEISSLER DONÁT

I. Graf Donatus Heissler (Heyssler) von Heidersheimb.
II. Német.
III. Császári főhadbiztos.
V. Megh. Szeged, 1696.
VIII. Ingatlan:
a) 277. sz. telek. 1695. február 27-én veszi meg 500 forintért.
b) 52. sz. 2 szobás ház. Előbb a katonai élelmezési hivatalé („Proviant-ház").
c) Ráckevei uradalom. 1698-ban örököseitől Savoyai Eugén herceg veszi meg.
d) Csepel-sziget.
e) Lovasberény község Fejér vármegyében, 3 pusztával.

Tl—II, Tk—I. Vö.: Häckel, Gárdonyi, Pásztor.

SCHWEIDLER ANTAL JAKAB

I. Anton Schweidler, Jacobus Antonius Schweidler.
II. Német.
III. Császári főhadbiztos.
V. 1701-ben budai lakos.
VIII. Ingatlan:
a) 188. sz. telek. 75 forintért vásárolta 1695. február 27-én. 1696-ban ház még nem állt a telken. 1702-ben a jezsuita rend vette meg 300 forinton.
b) Major, 1696-ban épült, a városon kívül.
IX. Felesége: DESSINGER ANNA MÁRIA, akit 1697. január 28-án vett nőül Pesten.

Tl, Tk—I. Vö.: Häckel, A—1696. — Házasságáról: C.

Eggenstorffi PACHNER RICHÁRD JÁNOS

I. Johann Reichardt Pachner von Eggenstorff.
II. Német.
III. Császári hadbiztos.
VIII. Ingatlan:
a) 32. sz. 4 szobás sarokház. Teleklevél: 1695. június 26. 1696. december 1-én itt álló házát 4000 forintért adta el Pest megyének.
b) Konyhakert.

Tl—II. 13, Tk. Vö.: Häckel, Pásztor, A—1696.

LEINKH HENRIK

I. Heinrich Leinkh.
II. Német.
III. Császári élelmezési igazgató.
VIII. Ingatlan: 74. sz. ház. Még 1696 előtt jutott a birtokába. 1696. november 27-én már Mayer Theobald Benedek császári biztos tulajdona.

Tl—II. 12. Vö.: Häckel.

FRIEWIERTH LAJOS

I. Nobilis Ludovicus Friewierth, Ludwig Friwirt, Fruehwürth, Fruewürth.
II. Német.
III. Császári szekerészeti parancsnok.
V. 1696. február 10-én szerepel a tanács előtt. 1718-ban még a városban élt.
IX. *a)* Felesége: MÁRIA TERÉZIA FRANCISKA, él: 1707—1718.
b) Gyermekei:
1. *Benigna Krisztina*, szül. 1706. április 29.
2. *Ádám*, szül. 1711. április körül, megh. 1711. július 20., rázógörcsben.
3. *Mária Anna*, szül. 1716. április 7.
4. *Mária Zsuzsanna*, szül. 1718. szeptember 21.
c) Fivére: ismeretlen nevű, aki 1696 körül Pesten halt meg, „francia betegségben".
d) Szerepel még:
1. *Fruewürth Borbála*, bécsi születésű, aki 1717. május 4-én ment nőül *Wunderlich Konrád* özvegy kereskedőhöz.
2. *Friewirth Mária Orsolya*, férjezett *Grafné*, aki 1745. május 26-án végrendelkezett Pesten, s a következő rokonait sorolja fel:
3. *Friewirth Éva*, férjezett *Mathené*, él: 1745. 300 forintot örököl.
4. *Friewirth Mária Anna*, férjezett *Meisterné*, él: 1745. 100 forintot örököl *(Lajos* nevű fia ugyancsak 100 forintot).
5. *Friewirth Franciska Krisztina*, férjezett *Schusteckné*, él: 1745. 100 forintot örököl.

Cím-adatok, életrajzához és családja: B, C, D. — Fivére: Tj—I. 341. — A végrendelkező Mária Orsolya: Test. a. a. 679.

REININSKI

III. Biztos.
V. Lakás: 7. sz. alatt, 1696-ban lakott a városban, de nem állandóan. Finck János házában albérlet.

A—1696 említi: „incola sed non permanentem comissarius Reininski".

GRIENBURG KÁROLY FERENC

I. Gen. dom. Franciscus Carolus de Grienburg.
II. Német.
III. Császári élelmezési biztos.
V. 1696-ban a szervita rendház jótevői közt szerepel.
Rat.

RAKENFELS

I. Supremus Commissarius de Rakenfels.
II. Német.
III. Császári főbiztos.
V. 1696-ban a szervita rendház jótevői között szerepel.
Rat.

LASCHIZ PÉTER

I. Peter Lasics, Lazicz alakban is. Saját aláírása: Péter Laschiz Kayl. Schiff-erwahrer.
II. Rác?
III. Császári hajózási tiszt.
V. A polgárjegyzék szerint Pesten született, 1661 körül, megh. 1726. szeptember 30. Neve 1694-ben tűnik fel először, ekkor már házas ember. A polgárjogot 1699. december 1-én szerzi meg. Szélütésben halt meg.
VI. Gyakorlott, iskolázott írás.
VII. Lakás: a 178. sz. alatt, Sótér alispán házában.
VIII. Ingatlan: major 1696-ban, a városon kívül.
IX. *a)* Felesége: TERÉZIA, szül. 1667 körül, megh. 1742. október 14.
b) Gyermekei:
1. *Mária Anna*, szül. 1694. április 19.
2. *Mária Terézia Franciska*, szül. 1695. április 25.
3. *Éva*, megh. 1695. szeptember 20.
4. *József*, szül. 1696. augusztus 22.
5. CECÍLIA ELEONÓRA, szül. 1697. november 23. Férje *Scopek Ferenc* városi tanácsos, építőanyagkereskedő (lásd ott). Esküvő: 1720. augusztus 20.
6. *Mária Franciska*, szül. 1699. március 9., megh. 1702. március 6.
7. *János Ferenc*, szül. 1700. augusztus 29., megh. 1702. december 10.
8. *Anna Dorottya*, szül. 1702. február 2., megh. 1702. február 7.
9. *Anna Borbála*, szül. 1705. január 13., megh. 1706. szeptember 19.
10. *Anna Katalin*, szül. 1708. január 16.
11. KRISZTINA KATALIN, szül. 1710. február 7., megh. 1738. január 29. Temetése: január 30-án.
12. *Mária Terézia*, szül. 1712. január 4., megh. 1715. június 3., rázógörcsben.
13. *János Miklós*, szül. 1714. január 3., megh. 1715. szeptember 25., himlőben.
14. *Mária Franciska*, szül. 1716. február 27.

M, A—1696, B, C, D, Test. a. a. 71 (aláírása). — A—1696 sorrendjében a 178. háztulajdonos után következik.

SPECKHART

I. Commissarius Speckhart.
II. Német.
III. Császári biztos.
V. 1696-ban a szervita rendház jótevői között szerepel.

Rat.

FICSÓR GYÖRGY

I. Herr Georg Fishor leüthl.
II. Magyar.
III. Hadnagy.
V. Valószínűen Koháry seregének tisztje volt, aki 1686-ban érkezett a város felszabadítására. Megh. 1687. szeptember 15. előtt.
VIII. Ingatlan: 268. sz. telek a Vízikapu utcában. Rajta egy udvarban két ház, az egyik a törökkorban épült, a másik jobban épített, összesen 3 szobával. Özvegye 1694. május 21-én Emanuel Miklós rác kereskedőnek adta el 135 forintért.

IX. *a)* Felesége: ERZSÉBET, aki már mint özvegy, 1687-ben szerzett polgárjogot. 1714-ben még élt. (Aláírása szerint: Ficsor Ersebeth.) Jövedelme: kocsmája után (1696). Vagyona: a) 220. sz. telken álló, 2 szobás ház, jó állapotban, a Duna utcában (1696). b) Szántóföld: 3 köböl (1696).

b) Gyermeke: JÁNOS, szül. 1679 körül, megh. 1721. augusztus 26. Polgár és Pest megyei biztos. (Vagyona: 59. sz. ház, 4 köböl szántóföld.) Felesége: 1. *Katalin,* szül. 1678 körül, megh. 1720. július 28. — 2. *Almássi Erzsébet.* Esküvő: 1720. november 3. Gyermekük: ismeretlen nevű, él: 1723.

c) Mostohaleánya: TORMA ANNA, végrendelkezett 1723. november 26. Férje: 1. *Vas István.* – 2. *Rimóczy István.* A 220. sz. ház örököse.

d) Szerepel még: *Ficsór Katalin,* férje *Császár István.* Esküvő: 1700. március 1.

Ficsór György: Tl—II. 38, 39. — Özvegy Ficsórné: M, Tl—II. 92, 200, Tj—I. 180, A—1696, Test. a. a. 208. — Ficsór János és családja: Tl—II. 219, A—1720, C, D, Test. a. a. 208 (Torma Anna végrendelete). Vö.: Tk—I. — Ficsór Pál 1668-ban kapott címereslevelet, melyet Nógrád megyében hirdettek ki (Kőszeghi, Kempelen). A Kempelennél közölt leszármazási tábla szerint az ő fia lett volna János, 1724-ben Heves megyei birtokos. Ez időbeli lehetetlenség. Pál fia talán az 1687-ben feltűnő György hadnagy volt, aki Tl II. 38. szerint a 268. sz. telket bírta 1687-ben. Tj—I. 180. szerint Ficsórné eladja házát Emanuel Miklósnak 1694-ben. Valóban, az 1695/96-ban készült Tk—I szerint a 268. sz. ház első tulajdonosa Emanuel Miklós. Ugyanakkor M szerint Ficsórné, már mint özvegy, 1687-ben lett polgár. Következésképp Ficsór György még 1687 folyamán meghalt. A—1696 és Tk—I szerint 1696-ban özvegy Ficsórné a 220. sz. ház tulajdonosa, melyet tőle leánya, Anna, Rimóczy Istvánné örököl. Test. a. a. 208. szerint a végrendelkező Rimóczy Istvánné Torma Anna anyját „Ficsór Erzsébet"-nek nevezi, ugyanakkor megemlékezik „Ficsór János Öcsém" árvájáról. Így valószínű, hogy anyjának első férje Torma N. volt, míg a másodiktól, Ficsór Györgytől származott öccse: Ficsór János. Ugyanakkor megemlékezik a végrendelet Gyöngyösön élő rokonságukról is, igazolva a későbbi Heves megyei kapcsolatokat. Talán János Pest megyei biztos (megh. 1721) fia lehetett az a másik János, aki Kempelen szerint 1724-ben a Heves megyei Erdőteleken és Kálon volt birtokos és itt terjesztette tovább a családot. — Ficsór Katalinról: C.

KNIPPER BÁLINT JÁNOS

I. Johann Valentin Knipper, Johann Valadin Knüper, Johan Valadin.

II. Német.

III. Császári zászlós, városbíró.

V. Mint császári katonatisztet Győrből vezényelték Pestre, itt 1687. július 29-én lett polgár és telektulajdonos. 1688. április 16-tól ideiglenes, június 10-én végleges bírája Pestnek. Még ebben az évben elhagyta azonban a várost, más állomáshelyre költözve. Életéről az utolsó adat 1695-ből való, amikor — mint császári hadnagy — pesti ingatlanát eladja.

VIII. Ingatlan: 185. sz. 1687. július 29-én veszi meg 130 forintért. A telken 2 szobás ház, melyet 1695. augusztus 12-én ad el 600 forintért Russwurm Éliásnak és feleségének.

Pályája: KA. Exp. 1688. ápr. 16. Vö.: Schmall és Kovács L. — Ingatlan birtokáról: Tl, Tk. Vö.: Häckel. — Házát A—1696 írja le, már Russwurm özvegyének birtokában: „2 szobás, roskadozó, emeletes ház." — Int. a. a. 5. — 1688. márc. 15-én „Herr Johann Valadin" néven, majd ugyanott „Knüper" néven is emlegetik. KA. Varia et Rep. 3953. fasc. 118—121. fol.

BITTNER MIKSA JÁNOS

I. Saját aláírása: Johann Max Byttner. Másutt: Bittner, Bütner, Pitner, Widtner.
II. Német.
III. Császári hajóhivatali írnok, majd hadnagy.
IV. Négy részre osztott pajzs; kivehetetlen, szárnyas sisakdísz.
V. 1688-ban tűnik fel a városban, de polgárjogot csak 1696. március 27-én nyer. Először mint hajózási írnok szerepel, 1692-ben a Pfefferhoffen-ezred auditora, hadbírája, 1696-ban zászlós ugyanott, majd hadnagy. Párbajban esett el. 1699. június 14-én már nem élt.
VI. Iskolázott, lendületes kézírás.
VIII. Ingatlan:
a) 178. sz. saroktelek. 1688. április 14-én kapott teleklevelet. 1692. június 10-én Sőtér Ferenc alispánnak adta el.
b) 153. sz. telek. 1692. június 10-én vette meg Sőtér Ferenc alispántól. Még 1696 előtt Georg Pál tulajdonába került az özvegytől, 220 forintért.
c) 3. és 4. sz. telek, rajta két szomszédos régi ház romladozó állapotban, 2 szobával (1696).
IX. *a)* Felesége: JOHANNA KATALIN, aki 1699. június 14-én már mint özvegy, Kenczer Mátyás János felesége lett; ingatlanát eladta és elköltözött a városból.
b) Gyermeke: egy ismeretlen nevű fiú, aki 1696-ban már élt, és anyjával együtt elhagyta a várost.

M, Tl—II. 18, Tk—I. Vö.: Häckel, A—1696, C. — Halála módját és özvegyének, fiának elköltözését M említi. — Tk—I-ben neve „Hans Widtner", akit Häckel tévesen külön személynek tart. — Aláírása és pecsétje: Int. a. a. 112.

PÖSSINGER MIHÁLY JÁNOS

I. Johann Michael Possinger, Bössinger.
III. Császári kapitány (Savoyai Jenő-ezred).
VIII. Ingatlan: 1688-ban vásárolja meg a 196. sz. telket 35 forintért. Teleklevél: 1694. december 5. Még 1700 előtt Ingram Mihály János élelmezési tiszt vette meg 50 forintért.
IX. Felesége: ANNA MÁRIA. 1695. augusztus 2-án a tanács előtt szerepel.

Tl—II. 1, 59, Tj—I. 300. — Házát Tj—I. 11. említi (1689. febr. 12).

BOGDÁN

I. Bogtan.
II. Rác.
III. Kapitány.
V. 1688. március 15-én a tanácsos-jelöltek között.

KA. Varia et Rep. 3953. fasc. 118—121. fol.

FEHÉRVÁRI FARKAS

III. Császári kapitány.
V. Pálffy-ezredbeli tiszt. Él: 1692.
VIII. Ingatlan: Rácz Miklós feleségétől vett 58 forintért egy rongált állapotban levő házat. Be is költözött, a tulajdonjog körül azonban 1692 áprilisában

vitája támadt Rácz Miklóssal, aki azért panaszkodik rá a tanácsnál, hogy nem akar házából kiköltözni.

Miss. a. a. 29.

NAGY FORGÁCS

I. Naidt Forgács.
II. Rác, görögkeleti.
III. Császári huszárkapitány.
V. Megh. Bécs, 1699. 1692. április 22-én a tanács előtt szerepel. 1694. január 8—11. között kapott polgárjogot.
VIII. Ingatlan: 226. sz. alatt 2 szobás ház, 3 albérlővel.
IX. *a)* Felesége, akit 1699-ben özvegyen hagyott, ismeretlen nevű.
b) Gyermekei:
1. *Fejérváry Péter*, szül. 1690 körül.
2. *Pál*, szül. 1693 körül.

A „Naidt" megjelölés — mint Naidt Gergely esetében is kitűnik — a magyar „Nagy" szó németes torzítása. E név összefüggést sejtet a Tj-ben 1690-ben szereplő és „Forgatch des lange ratz" néven megjelölt személlyel. 1691-ben viszont Feirwari (Fejérvári) Forgács özvegyét említik. Feltűnő, hogy Forgács kapitány idősebbik fiát W szintén „Fejérváry Péter"-nek nevezi. Mindezek az adatok arra engednek következtetni, hogy egyetlen családról lehet szó: egy Fehérvárról (Belgrád) származó és termetéről „Nagy"-nak nevezett Forgács, aki váltakozva viselte mindkét nevét. — M. — Haláláról és családjáról: W 29. — Első említése: Tj—I. 57. — Tk—I-ben „Forsch Boja" szerepel, aki a későbbi tulajdonos lehetett, mert A—1696 még nem említi a háztulajdonosok között. Viszont az adóösszeírás sorrendjéből kitűnik, hogy Nagy Forgács kapitány a 226. számot birtokolta.

DEMETRIUS JÁNOS

I. Joannes Demetrius, Demetrovith.
III. Császári kapitány.
V. 1694. május 21-én szerzett polgárjogot, mint görögkeleti vallású rác. 1696-ban nála találták meg Láng Frigyes gyöngyösi postamester elveszett lovát. A tanúvallomások szerint először azt vallotta, hogy egy cigánytól cserélte a lovat. Később ezt letagadta, s magaállította rác tanúkkal próbálta igazolni, hogy a ló már évek óta nála van. Egy magyar jobbágytanú hallotta, amint a tárgyalás szünetében az egyik rác azt kérdezte tőle: „Kapitány úr, hány évre esküdjek, kettőre vagy háromra?"
VII. Foglalkozása után.
VIII. Ingatlan:
a) 112. sz. sarokház.
b) 216. sz. telek, rajta 3 szobás, emeletes sarokház. Polgárfelvétele alkalmával, 1694. május 21-én vásárolta 135 forintért Schweickart Jusztina özvegytől. 1698-ban még a tulajdona. Később a domonkosoké lett.
c) 20 köböl föld. (A katonaságtól kárt szenvedett.)
d) Major a városban, mely 1696-ban épült.
e) Fél malom a Dunán.

M, A—1696, Tl. 11—30, Tj—I. 180, 395, Int. a. a. 115.

JACOWITZ IZSÁK

I. Isaac Jacowitz. (Bizonytalanul olvasható.)
III. Kapitány.
V. 1694. június 4-én a tanács előtt szerepel.

Tj—I. 188.

HARDERN DÁVID

I. David Hardern.
III. Császári élelmezési hadbíró.
V. 1694. július 26-án a tanács előtt szerepel.

Tj—I. 199.

FREY KRISZTIÁN

I. Christian Frey.
III. Császári zászlós.
V. 1694. augusztus 30-án mint lopási ügy panaszosa a tanács előtt. Martelli kapitány századában szolgált.

Tj—I. 213.

JANSCHICS MÁTYÁS

I. Matthias Janschics.
III. Császári élelmezési tiszt.
IX. *a)* Felesége: KATALIN, él: 1695.
b) Gyermeke: *Anna Mária*, szül. 1695. július 24.

B.

SCHWEIDLER KRISZTIÁN GÁBOR

I. Gabriel Christian Schweidler.
II. Német.
III. Császári hadnagy.
IV. Sisakos, díszes címerpajzs, kivehetetlen mezővel.
V. Szül. Szilézia, 1645 körül, megh. 1724. december 19. 1696-ban már a városban élt, mint császári zászlós. 1699. szeptember 6-án kapott polgárjogot. Hosszantartó betegségben halt meg. Végrendelete 1724. október 25 és november 11-én kelt. Temetése: december 20-án, a plébánia kriptájába.
VI. Lakásában képek.
VIII. Ingatlan:
a) 197. sz. két emeletes, 5 szobás ház, mely 1696-ban épült.
b) 196. sz. ház az előbbi szomszédjában. 1700 előtt vásárolta 325 forintért Reütter György János budai élelmezési főbiztostól. 1700. január 20-án 400 forintért adta el Hassán János vaskereskedőnek.
c) Major: 1696-ban; fél major: 1724-ben, a városon kívül.
d) Rét: 4 kaszás (1720).
e) Szőlő: 9 kapás (1720); Kőbányán, 120 forint értékben (1724).
Ingóság:
a) Anyjától örökölt Passió-kép és egy Krisztus koronázását ábrázoló rézmetszet.
b) Gazdasági termények: 200 mérő búza (100 frt); 150 mérő árpa (52 frt 10 kr); 80 mérő zab (22 frt 40 kr); 50 akó bor (1000 frt).
c) Közlekedő eszköz: 1 homokfutó.
d) Állatok: 8 ló (fiatal és öreg, 96 frt); 3 tehén (120 frt).
Ingóságok az 1724-ben készült végrendelet mellett felsorolva. Összes vagyona értékét 1982 forint 10 krajcárban állapítja meg.
IX. *a)* Felesége: CRAMERECKHIN ANNA KATALIN, szül. 1667 körül, megh. 1718. december 5., szárazbetegségben. Végrendelkezett 1718. április 13-án. Első férje: *Mercklein N.* (Írástudatlan volt.)
b) Gyermekei:
1. *Jakab Krisztián Antal*, szül. 1700. szeptember 25. A végrendelet már nem említi.
2. ANTONINA, él: 1724.

3. ROZÁLIA, él: 1724. Apjuk halálakor egyik leány sem lakott már a városban.

c) Mostohaleánya: *Stublaneczné Mercklein Borbála,* él: 1724.

d) Rokonsága:
A Schweidler família tagjairól általánosságban emlékezik meg végrendeletében.
Schweidler Antal Jakab császári főhadbiztos talán a fivére volt.
Unokaöccse: *Herr Mayer.*

Alkalmazott: *Hueber Mária Terézia* házvezetőnő, aki özvegységében gondviselője volt.

M, D, A—1696, A—1720, Tk—I, Test. a. a. 138, 197.

BERTRAM FRIGYES

I. Friedrich Bertram, Bergtramb.
II. Német.
III. Császári élelmezési tiszt.
V. 1696. március 27-én kapott polgárjogot. 1698-ban háza már gazdát cserél.
VIII. Ingatlan: 191. sz. sarokház. Marckhel János selmecbányai kereskedőtől vásárolta meg 1696. október 8-án 3200 forintért. 1698-ban Schmidt György Jánosnak adja el 3285 forintért.

M, Tl—II. 68.

TARHOS MÁTYÁS

I. Matthias Tarhos, Tarna, Sarosch.
II. Magyar.
III. Császári kapitány.
V. 1694-ben még a szalántai helyőrség parancsnoka volt, mint kapitány. 1696. március 20-án szerzett a városban polgárjogot.
VII. Sörrel kereskedik 1696-ban.
VIII. Ingatlan: 69. sz. 2 szobás ház.
IX. Felesége: DOLOCZKEI MÁRIA, aki mint özvegy 1712. március 6-án *Szabó Gergellyel* kötött házasságot. Végrendelkezett 1722. szeptember 10-én mint másodszor is özvegy.

Nemzetisége: M. — Életrajzához: KA. Exp. 1694. máj. 11. nr. 49, M. — Vagyona: A—1696, Tk—I. 35. Vö.: Häckel. — Családja: C, valamint feleségének, mint Szabó Gergely özvegyének végrendelete: Test. a. a. 13, 113. Ebben gyermekeikről nincs említés. — Jövedelme: A—1696.

LESSL JAKAB

I. Jacob Lessl, Leszle, Leschl, Plöschel.
II. Német.
III. Császári hadnagy a Heister-regimentben, Fehér Rózsa-fogadós.
V. 1696. november 11-én kapott polgárjogot. Még ugyanez évben, ingatlanvásárlásával kapcsolatban csak felesége szerepel. 1715-ben már nem élt.
VIII. Ingatlan: 41. sz. 3 szobás Fehér Rózsa-ház; 1696. augusztus 3-án vásárolta (felesége) 600 forintért Heisler Lőrinctől. 1716. augusztus 1-én Rütt György János Fehér Rózsa-fogadós 500 forintért vette meg az özvegytől.
IX. Felesége: ANNA JOHANNA, szül. 1646 körül, megh. 1721. augusztus 22., hosszantartó betegségben. Aug. 23-án temették el.

Életrajzához: U. — Vagyona: Tl—II. 111, A—1696, A—1715. Bár 1696. aug. 3-án felesége vásárolja meg a házat, ugyanez év okt. 8-án, az adóösszeírás időpontjában a férj mint életbenlevő, pesti lakos szerepel. A—1715 már özvegyét említi. — Családja: uo.

Élelmezési tiszt

Lakás: 31. sz. alatt, Pöckh Boldizsár élelmezési biztos házában.

A—1696.

3. AZ ÁLLAMI KÖZIGAZGATÁS HIVATALNOKAI

báró WERLEIN EDMUND JÓZSEF

I. Baron Joseph Edmund von Werlein.
II. Német.
V. 1694-ben, amikor telkét eladja, minden kapcsolata megszűnik a várossal.
VIII. Ingatlan: 24. sz. telek. 1694. augusztus 30-án adja el Willffersheimb Miklós Jánosnak (lásd ott).
IX. Apja: *br. Werlein István János* budai kamaraigazgató.

Csak a TI említi. — A családról: Kőszeghi 427.

WILLFFERSHEIMB MIKLÓS JÁNOS

I. Saját aláírása: Johann Nicolaus Willffersheimb.
II. Német.
III. Élelmezési biztos, kamaraigazgatósági és városi tanácsos. Birod. nemes.
V. Szül. 1644 körül, megh. 1709. szeptember 10. Római szentbirodalmi nemes. Honfiúsítása kihirdetve Pest megyében 1701-ben. 1688-ban még Budán lakik. A városban először 1694-ben tűnik fel, amikor telektulajdonos lesz. A polgárjogot 1696. december 4-én kapja. 1705-ben tagja a városi tanácsnak. Bár a kamaraigazgatóság jelöltje volt, polgártársai körében nem lehetett népszerűtlen, mert 1701-ben egyedül az ő jelölését voltak hajlandók elfogadni az önkormányzatért küzdő polgárok. Szélütésben halt meg, 1709. szeptember 13-án a pálosok kriptájába temették.
VII. Néhány havi időszakban bort ad el.
VIII. Ingatlan:
a) 24. sz. telek, melyet 1694. augusztus 30-án báró Werlein Edmund Józseftől, az elhunyt kamaraigazgató fiától vásárolt meg. Ide építette előkelő és tekintélyes, 18 szobás, emeletes házát.
b) Konyhakert.
c) Szőlő Csillaghegyen, melyet 1694. április 3-án 80 forintért vásárol meg özvegy Mihaczi Mihálynétól.
IX. *a)* Felesége: MÁRIA ERZSÉBET, szül. 1665 körül, megh. 1729. november 4-én, szárazbetegségben. Temetése: november 5-én.
b) Gyermekei:
1. ZSUZSANNA KATALIN ERZSÉBET, szül. Buda. Férje *Rombeisen János Boldizsár*. Esküvő: 1712. április 28.
2. ZSÓFIA TERÉZIA, szül. Buda. Férje *de Klingen János Farkas*. Esküvő: 1714. június 11.
3. MÁRIA FRANCISKA, szül. Pest. Férje *Kizing György József* császári hadbiztos. Esküvő: 1715. november 20.
4. *Mária*, szül. 1689. március 14.
5. *János Ferenc József*, szül. 1701. március 13., megh. 1702. június 15 előtt.
6. *János Ferenc József*, szül. 1702. június 15., megh. 1715. március 6., vízibetegségben.
7. *Antal Renatus Jakab*, szül. 1703. július 13., megh. 1709 előtt.

8. *Mária Erzsébet*, szül. 1707. június 27.
9. *Ismeretlen nevű leány*, él: 1709.

M, Tl, Tk—I. — Nemessége, honfiúsítása: Kőszeghi. — Pályája: Schmall, Tóth. — Családja: B, C, D. Az első három leány születési adatai hiányzanak ugyan, de nem kétséges, hogy az ő leányairól van szó. W említi, hogy halálakor hat leánya és egy fia élt. — Foglalkozása: Tl. — Szőlővásárlása: Tj—I. 159. — Aláírása Budán: 1688. KA. Buchhalt.

PRUNNER GYÖRGY

I. Georg Prunner.
II. Német.
III. Császári kamarai erdőmester, kamaraigazgatósági tanácsos.
V. Él: 1694, megh. 1713 előtt. Eleinte Budán lakott. Első említése név nélkül 1694. február 12-én a tanács előtt, mint „Herr Waldmeister". Polgárjogot csak 1698. január 12 után szerzett, mint kamaraigazgatósági tanácsos.
VIII. Ingatlan: 45. sz. ház, mely az ostrom alatt megsérült. 1696-ban albérlő lakott benne. Halála után a ház a városra szállt, majd gróf Lavernay István tulajdonából Orczy István jász-kun főkapitány birtokába került.

Tj—I. 143, A—1696, M, Tl—II. 222.

RAKH MÁTYÁS

I. Matthias Rakh.
III. Császári élelmezési főbiztos és sóhivatali főfelügyelő.
V. Él: 1694—1695. 1694—95-ben a szervita rendház jótevői között szerepel.

Rat. — Rakh kirurgus, a Magyarországon állomásozó császári seregnél szolgált: Feldzüge. XVI. Bd. 100.

VORSTERN GÁSPÁR SEBESTYÉN

I. Sebastian Caspar von Vorstern.
II. Német.
III. Császári élelmezési igazgató, sóhivatali biztos.
V. Talán Vorstern Kristóf János lovag fivére, vagy távolabbi rokona. Már 1695-ben Pesten lakik, de csak 1698. június 6-án szerez polgárjogot.
VIII. Ingatlan:
a) 137, 143, 144. sz. telkeken álló 4 szobás ház a Fekete Sashoz, melyet 1695. július 19-én vásárolt 2600 forintért Kolbacher Mátyás Lamberttől. 1696-ban már Lehner Mihály tulajdona volt.
b) 25. sz. 6 szobás ház (1696).
c) Konyhakert.
IX. Talán a fia volt:
1. KRISTÓF ÁDÁM JÁNOS, később császári ellenőr Szegeden, aki hozzá hasonlatosan nem viselt lovagi rangot. 1722—23-ban és 1734-ben szerepel Pesten. Felesége *Muthsamb Anna Borbála*. Gyermekeik:
a) Mária Anna Borbála, szül. 1722. július 18.
b) Nep. János Tóbiás Kristóf, szül. 1723. december 8.
c) Anna Mária Terézia Franciska, szül. 1734. október 14.
2. GOTTLIEB, él: 1732—1742. Felesége *Jusztina*, szül. 1701 körül, megh. 1742. november 27. Gyermeke *Mária Józefa*, szül. 1732. február 18.

M, Tk—I, A—1696, B, C, Tj—I. 297. Vö.: Kohlbacher jegyzeteivel. — A házán dolgozó munkások elszámolása kőfaragókat is említ: Test. a. a. 127 (a Samhamer-hagyaték iratai közt).

MAYERN THEOBALD BENEDEK

I. Benedict Theobald Mayern, Majern.
III. Bányavárosi főadószedő, császári tanácsos.
V. 1696-ban tűnik fel, amikor házat vásárol a városban. 1702-ben szerezte meg a polgárjogot. 1715-ben már nem élt.
VIII. Ingatlan: 74. sz. ház. 1696. november 27-én jut a birtokába, Leinkh Henrik élelmezési tiszttől. 1715. február 26-án örökösei 100 forintért adják el Eyserich Ádám kereskedő-polgárnak.
IX. Örökösei név nélkül szerepelnek 1715-ben.

Tl—II. 12, 185, M.

VATULA JAKAB JÁNOS

I. Johann Jacob Watula, Vatula.
III. Császári harmincadhivatali ellenőr, városbíró.
V. Megh. 1689. augusztus 8. Eredetileg császári élelmezési tiszt Érsekújváron, majd a budai kamaraigazgatóság tisztviselője. 1687. március 1-én került Pestre, a harmincadhivatalhoz. 1687. október 16-án lett a török alól felszabadult város első bírája, 1688. április 11-ig.
VIII. Ingatlan: 17. sz. 1696. február 4-én Kohlbacher Lambert Mátyás harmincadhivatali ellenőr vásárolta meg 500 forintért.

Pályájának adatai: KA. — Halálának időpontja is itt. Vö.: Takáts Sándor: A magyar múlt tarlójáról. Bp. 361, valamint Schmall és Kovács L.—A Tl és Tk jegyzi fel ingatlanát, valamint Tj—I. 12. említi mint panaszost.

KÖPPL MENYHÉRT

I. Saját aláírása: Melchior Köppl. Másutt: Köppel, Kepl, Kapl.
II. Hazai német.
III. Császári hídvámszedő.
IV. Sisakos, sisakdíszes címerpajzs.
V. Szül. Sopron, megh. 1703. január 9. 1689-ben már pesti lakos. A polgárjogot 1692. december 30-án szerezte meg. Végrendeletének kelte: 1702. november 23. Publikálták: 1703. február 13.
VI. A lakásban régiségek és festmények.
VII. Fizetéséből és alkalmi boreladásból.
VIII. Ingatlan:
a) Sarokház 4 szobával az 55. és 87. sz. telken. 1692. november 4-én vásárolta Szemerédi Benedek polgártól, 201 forintért.
b) Konyhakert.
c) 2 megművelt szőlő Kőbányán.
Ingóság: Inventarium, 1703. január 23.
„Ahn Mobilien.
8 silbere leffel; 1 Verguldt trinkh schalen; 3 bergstetterliche schallerl; sein der Köpl seel. Verguldener Petschir Ring welcher Vorbehalten ist worden Joh: Mathias Köpl dem Jüngsteren sohn.
Ahn gelden — Nichts baares geldt.
ahn leingewath. — 8 damaskener tischtücher; 12 par Servietten; 8 handtücher; 12 leillacher; 16 manns und weibs hemether.
ahn betgewandt. — 2 aufgerichtete betten mit aller zugehör und bettstatt.

Kupfer messing Zin und Eisenwerkh. — 1 grosser Kupferer Eingemaurte wasch Kessl; 3 kleine Kupfere Kessl; 4 grosse Küpfere weidlung oder schissl; von Messing und Eisenwerkh nichts. — 12 schissl von Zinn nemblich 6 grosse und 6 mittere; 10 zinnerne deller; 3 zinnerne leichter.
Von schreinerwerkh. — Ein schwarzer gewandt Kasten; ein schlechter Speiss Kasten; 3 Ronde Tisch; 12 lederer Passauer Sessl; 19 stuckh gemahlene bildter Unterschiedlicher gemähl und antiquität.
Vieh. — 8 stuckh Kühe und 4 Kälber; 4 ochsen; 2 pferdt; 1 schlecht hengcallesch; 1 wagen."

IX. *a)* Felesége: CECILIA, akivel 1686 körül már házasságban élt, s akit özvegyen hagyott.
b) Gyermekei:
1. LIPÓT, szül. 1686 körül. Él: 1703.
2. FERENC JÓZSEF, szül. 1688 körül. Él: 1703.
3. JÁNOS MÁTYÁS, szül. 1690. december 15. Él: 1703.

Halála: Test. a. a. 30. — Vagyona: Tk—I, A—1696, Tj—I. 78. — Családja: B és a hagyatéki iratok. — Első említése: Tj—I. 35 (1689. dec. 15).

OBERAIGNER FERENC

I. Franciscus Oberaigner alias Sembery.
II. Hazai német eredetű magyar nemes.
III. Császári postamester.
V. Szül. Selmecbánya, 1673 körül, megh. 1723. március 3. Apja halála után, testvéreivel együtt 1690 körül került Selmecbányáról Pestre, Oberaigner Anna Máriához, s ennek férjéhez, Sembery Istvánhoz, aki a gyermekek gyámja lett. 1699. július 1-én szerezte meg a polgárjogot. Később postamester lett az örkényi postaállomáson. Pesten halt meg, a ferencseknél temették el.
Lakás: 1696-ban a 191. sz. alatt, albérletben Markel János kereskedő házában.
VIII. Ingatlan:
a) 390. sz. ház az Újvilágban, hagyatékában 300 forintra becsülték.
b) Szőlő: 1 darab a Józsefhegyen. Hagyatékában 30 forint értékben.
c) Szántóföld: 1696-ban. (A hagyatékban nem szerepel.) 3 köböl 1720-ban.
Ingóság: Inventarium, 1723. március 5.
„An Mobilien.
Und zwar bahren gelt seyn vorhanden, und zwar nach aussag der wittib an duggath 20 th. pr. 4 ft. 4 groschen, 84 ft., an silber gelt und zwar thallern und gulden 159 ft. *An geldt und Silber geschmeyd.* — 1 silberne und übergolte Kandl, silberne Knöpf auf Pöltz und Manns Rokh, 6 Silberne Löffel.
An Gewandt des Manns Seel. — Was dieser . . . langt, so ist dieses theils in seiner verirrten weiss von ihm zerrissen, das übrige aber ihm mit in das graab gegeben wordten.
An Peth und Leingewand — 8 Pölster sambt schlechten Kardanen überzuchen; 1 Ober tuchet, 1 Unter tuchet so zw: sambt ad 10 ft. 4 Leylacher ad 4 ft.; die Manns Hemeth seint abgenutzet.
An Zinn, Kupfer, Methall und Mössing — 7 zinn schissl, und 12 Thäller wägen zu samben 25 fund, dass pfund pr. 10 groschen 12.50 ft.; 1 Messing. Leichter pr.— 50; 1 Methallener Merser gegen 6 pfund 1 ft.; 1 Kupferner alter Kässl 1 ft.
An Haus Rath. — 1 Paar Pistollen 1.50 ft.; 1 flinthen 4 ft.; 1 Carabiner 2 ft.; 1 Säbl 2 ft.; 1 spanische Rohr mit einen silberen Knöpf; 2 tisch ordinarie 1.13 ft.; 6 Stuhl 1.20 f; 1 Tisch Tepich —.50 ft.; 2 truchen:

1 grosse, 1 kleinere 3 ft. aber übrige haus rath hatt sich schlecht befunden. *An S: V. Rindt Viehe und pferde.* — 4 pferd seint zu Haus, dann 8 Eraufbähre bey d Post, und 5 fühler; 46 St. Rindt Viehe auch auf d Post, ohne dem junge Viehe.
An Wein, so zu Orkin ist, 33 ehmer thut zu sambt 70.90 ft.
An Vorräthige wein Vässer. — 24 Ehmer lähre alte wein Vass d Ehmer pr. 3 gr, – 3.60 ft.
An Waagen. — 1 Post Kallesch so alt pr. 20 ft.; 1 Schwährer lather wagen ... 24 ft."

IX. *a)* Szülők: *Oberaigner János* bányatisztviselő, selmecbányai lakos, 1675-ben kap nemességet. megh. 1683. — *Ernst Anna Mária*, másodszor: Kharrné. Apai vagyon leltára 1683. április 27-én Selmecbányán:
1. Ingatlan: ház Selmecbányán.
2. Ingóság:
a) Férfi ruhák: 1 szürke bunda, 72 ezüstgombbal; 1 másik bunda gombok nélkül; 3 pár német bőrnadrág; 1 zöld német ruha: a kabát ezüstgombokkal; 1 piros német ruha, 1 karmazsinpiros; 5 pár hamburgi harisnya; 1 fekete német kabát; 1 fekete magyar és 1 német kabát; 1 pár karmazsin csizma; 1 piros kalpag; 1 piros magyar hajszorító; 1 bíborszínű selyemkendő; 1 piros magyar nadrág gombokkal; 4 bányász zubbony.
b) 1 patrontáska és 1 kardtok skofiummal kivarrva, ezüstdíszítéssel.
c) Női ruhák: 1 színes damaszt szoknya ezüstdísszel; 1 királyszín szoknya aranydísszel; 1 másik szoknya; 1 hajszínű szoknya köténnyel és ezüstdísszel; 1 piros magyar női bunda selyemkendővel, ezüstgombokkal és dísszel; 1 karmazsinpiros pruszlik arany- és ezüstdíszítéssel; 1 arannyal kivarrt pruszlik aranydísszel; 1 piros pruszlik ezüstdísszel; 1 hajszínű pruszlik arany- és ezüstdíszítéssel, 1 fekete, ezüstdíszítéssel; 1 piros zsorzset női mellény; 1 fekete kötény; 1 fekete női fejkötő; 2 női fejkötő arany- és ezüstfonalakkal díszítve.
d) Fehérnemű; 7 abrosz 8 asztalkendővel; 3 fehér kötény; 9 női ing; 2 férfi ing; 11 törülköző; 4 párnahuzat; 4 mellkötő; 1 pár hálónadrág; 7 darab ágynemű; 6 hosszú párna; 9 fejpárna; 2 török párna; 1 kék függöny.
e) Edények: 2 rézpalack; 3 vörösréz, 1 sárgaréz gyertyatartó; 2 vörösréz serpenyő; 2 mosogatóedény és 1 kanna; 1 sárgaréz mozsár; 1 vörösréz edény; 1 sótartó; 1 nagy és 1 kis edény; 24 ónedény; 10 óntányér; 5 ónpalack; 7 ónkanna; 14 ónkorsó fedéllel.
f) Fegyverek: 2 pár pisztoly; 4 hosszúcsövű puska; 3 karabély; 3 céllövő puska; 1 kard; 2 patrontáska; 1 homokóra; 1 új kötőfék; 1 háromcsöves puska.
g) Ékszerek: 29 ezüstkanál, 9 aranyozva; 1 aranyozott ezüstkanna díszítésekkel; 1 új ezüst nyaklánc; 1 aranyozott ezüstöv; 1 díszes, aranyozott ezüstkanna; 1 ezüst Agnus Dei; 1 aranyozott ezüstlánc; 1 ékszer piros korallokkal; 7 ékszer finom gyöngyökkel; 1 gyémántgyűrű; 2 másik gyűrű; 1 arany pecsétgyűrű; 4 gyöngyös ékszer gránátkövekkel; 1 másik ezüst ékszer.
h) Készpénz: különböző pénznemekben 3751 forint 20 krajcár. Az apai vagyont együttesen örökölte testvéreivel.

b) Testvérei:
1. *Oberaigner János*, él: 1683. Selmecbánya.
2. *Oberaigner Márton*, él: 1683. Selmecbánya.
3. *Oberaigner György*, szül. Selmecbánya, 1662 körül, megh. Pest, 1727. december 22. Pesti polgár, Pest megyei biztos. „Alias Sembery."

Csak 1696 után került a városba. Fia, *Sembery György* Pest megyei birtokos.

4. *Oberaigner Katalin*, él: 1695. Pest.
5. *Oberaigner Anna Julianna*, megh. Pest, 1721. október 3. Férje: 1. *Capitan Mihály*. — 2. *Tóth Mihály* megyei esküdt, pesti polgár. — 3. *Dévay Ignác* huszárőrmester, szül. 1682 körül, megh. 1719. július 9. Esküvő: 1702. november 19. — 4. *Kecskeméthy János*.

c) Felesége:
1. KONCZOGH ANNA, szül. 1676 körül, megh. 1718. február 11.
2. N. BORBÁLA, szül. 1690 körül, megh. 1718. október. 14.
3. RÁKSÁNIN ANNA MÁRIA, szül. Szentmárton (Szlavónia). Esküvő: 1718. november 21.
4. TOMKA MÁRIA, él: 1723. Özvegye.

d) Gyermekei:
első házasságából
1. *Mária*, szül. 1696. október 10. 1723-ban már nem szerepel.
2. KATALIN, szül. 1698. március 10. Él: 1723. Az egyetlen örökös.

e) Rokonság: *Oberaigner Anna Mária*, megh. 1706. Valószínűen apjának nővére. Férje: 1. *Sembery István*, pesti lakos (lásd ott). — 2. *Schmidtl György János* császári főhídmester (lásd ott). — 3. *Lehner Mihály* fogadós, városbíró-tanácsos (lásd ott). — Az egyetlen örökös.

M, D. — Életrajzához: Test. a. a. 71. — Vagyona: Tk—I. Vö.: Häckel. Utóbbi azonban téved, amikor Sembery Ferencet és Oberaigner Ferencet kétszer sorolja fel: a kettő egy személy. Nevelőapja után a Sembery néven is emlegették. — Saját vagyonáról: Test. a. a. 178. — Apai vagyonáról, testvéreiről, a Sembery rokonságról: Test. a. a. 71. — Szántóföldjéről: Tj—I. 389 (1696. aug.17) és A—1720. — Családjáról az idézett hagyatéki iratokon kívül még: B, C, D. Vö.: Kecskeméthy Jánosné Oberaigner Julianna hagyatéki irataival: Test. a. a. 165. — Lakása: A—1696. Markhel János selmecbányai kereskedő: házában albérlőként a kerepesi postamestert említi. Markhel már korábban is eljárt Pesten az Oberaigner család ügyeiben, velük összeköttetésben volt. A postamester Oberaigner Ferenc lehet hogy azonos a nála lakó kerepesi postamesterrel.

RUSSWURM ÉLIÁS

I. Elias Russwurmb, Russwurm.
II. Német.
III. Nádori sóhivatali tisztviselő.
IV. Sisakos, sisakdíszes címerpajzs, körülötte E R betűk.
V. Megh. 1696. október 8. előtt. 1691-ben már a városban élt. 1694. február 26-án a tanács előtt említik.
VI. Iskolázott aláírás.
VIII. Ingatlan: 185. sz. 2 szobás, roskadozó emeletes ház, melyet 1695. augusztus 12-én vásárolt meg feleségével együtt 600 forintért Knipper János Bálint hadnagytól, a volt pesti városbírótól. (Albérlő kirurgus.)
Ingóság: végrendelete (dátum nélkül) arany-ezüst neműjét, ágyneműjét, készpénzét említi részletes felsorolás nélkül, továbbá lovát és zsebóráját.
IX. *a)* Felesége: GERNSTORFFER GERTRUD RENATA, él, 1696. Örököse. Második férje *Kehl Miklós János* nádori sóhivatali igazgató, majd a Vorstern-birtokok jószágkormányzója, aki a házat is örökölte. 1709-ben másodszor is megözvegyült. A házat 1713-ban Osterwald Zakariás gyógyszerész vette meg 2700 forintért.

b) Nővére: *Maria Philippine Richterin*. Végrendelkezése idején, 1696-ban, würzburgi lakos. — Feleségének fivére Gernstorffer Ferenc (megh. 1696 előtt), akinek két leánya szintén örököl.

Tj—I. 150. — Neve legelőször B-ben fordul elő, mint Hoffmann szabó gyermekének keresztapja. A polgárjegyzékben nem szerepel. — Végrendelete kelet nélkül: Test. a. a. 106. — Pecsétje, aláírása is itt: „Elias Russwurmb." — Háza: Tl, Vö.: Häckel és A—1696. — Özvegyét Gárdonyi kétszer is felsorolja, egyszer Renata, egyszer Gertrud néven. Ennek az az oka, hogy a Tl és A—1696 is kétféleképpen említi. Häckel már helyesen írja. — Halála időpontja ismeretlen, csupán annyi bizonyos, hogy az adóösszeírás idején, 1696. okt. 8-án már csak özvegye élt.

KOHLBACHER LAMBERT MÁTYÁS

I. Matthias Lambert Kohlbacher, Kolpacher, Kulpocher, Kalpoher.
II. Német.
III. Császári harmincadhivatali ellenőr.
V. Szül. Bécs, megh. 1720 után. Első szereplése 1692. szeptember 20-án, amikor polgárjogot kap. A közéletben mint a kamaraigazgatósági párt képviselője szerepelt a városi autonóm törekvésekkel szemben. Felsőbb összeköttetéseiben bízva, tíz éven át fegyveresen állt ellen a városi hatóságoknak. 1693-ban megtagadta az adót, gyalázta a bírót. 1696-ban erőszakkal vitte el a városházáról a legelőpénz fejében lefoglalt ökreit. 1697-ben Eschenbrugger bírót bottal fejbeverte, majd kardot rántott. Ugyanekkor meg is ijedt a polgárság bosszújától, és sietett az adminisztráció védelme alá helyezkedni. Később 50 tallér pénzbüntetéssel sújtották, de erőszakoskodásait folytatta. 1699-ben Lehner Mihály bírót megverte, majd Leistner Tóbiással és több élelmezési tiszttel együtt fegyveresen megtámadta a templomból kijövő bírót és jegyzőt. A későbbi években bányavállalkozásokba fogott és Nagybörzsönyben telepedett le. 1720 után kora és betegsége miatt felhagyott vállalkozásaival.
VIII. Ingatlan:
a) 9. sz., melyet 1694. április 2-án adott el Hartl Henrik kerékgyártó polgárnak, 380 forintért.
b) 137, 143, 144. sz. telkeken épült, „Fekete Sas"-hoz címzett 4 szobás ház, melyet 1695. július 19-én 2600 forintért ad el Vorstern Gáspárnak.
c) 17. sz. telken álló ház 2 szobával. 1696. február 4-én vásárolta meg 500 forintért. 1696-ban épült. Előzőleg Watula Jakab első pesti városbíró tulajdona volt. 1718. január 17-én Neander Beát János városkapitány tulajdona lett.
d) 23. sz. telek. Rajta régi 4 szobás ház, üzlethelyiséggel, nagy szép kerttel. 1693-ban az egész mai háztömb helyét ingyen kapta a kamaraigazgatóságtól. Később Egyetem utcai és Magyar utcai végét felparcellázta és fokozatosan eladta, csak a közepét tartotta meg: ez lett a tulajdonképpeni 23. sz. telek. Neander Beát János birtokába került 1720-ban.
e) 33. sz. telek az Irgalmas utcában. 1698. június 19-én Clar budai postamester tulajdona lett.
f) Szőlő: 100 kapás Pesten (1696).
g) Major: 1696-ban.
h) Zálogban 2 dunai malom (1696), a budai hídnál.
i) Sziget Soroksár mellett, a Holt-Dunaággal bekerítve.
j) Szántó: 6 köböl (1715). (Ezenkívül ekkor már csak a *c)* alatti ingatlana szerepel.)
k) Vasércbánya Szokolyán.
l) Nemesércbánya Nagybörzsönyben.
IX. *a)* Felesége: ANNA TERÉZIA, él: 1693—1702. 1692-ben első gyermekének anyja az anyakönyv szerint egy Rozina nevű nő; 14 hónap múlva azonban már Anna Terézia szerepel. Az anyakönyvben gyakori névelírások miatt nem dönthető el bizonyosan, hogy két felesége volt, avagy névcsere történt.

b) Gyermekei:
1. *Ferenc Antal,* szül. 1692. június 20.
2. *Mária Terézia,* szül. 1693. szeptember 4.
3. *Névtelen* (talán keresztelés előtt elhalt csecsemő), szül. 1695. február 3.
4. *Mária Eleonóra,* szül. 1696. május 5.
5. *Mária Anna,* szül. 1698. augusztus 1.
6. *János Dávid,* szül. 1699. november 3.
7. *Anna Johanna Krisztina,* szül. 1702. december 2.

M. — Vagyona: Tj—I. 161, Tl—II, Tk—I. Vö.: Häckel, Pásztor. Szobák száma: A—1696. Apadó ingatlanait jól mutatja: A—1715. Telkeinek felparcellázásáról: Pásztor. — Családja: B. — A Fekete Sas-ház eladásáról: Tj—I. 297. — Életrajzához vö.: Bónis. Pest m. műemlékei. i. m. I. 500, II. 177—181.

KÄMMERER GYÖRGY JÁNOS

I. Johann Georg Kemmerer, Kemerer, Gämmerer, Khemerer.
II. Német.
III. Császári hídmester, fogadós.
V. Megh. 1694. január 17. Először 1692-ben fordul elő. Neve a polgárkönyvben nem szerepel, de a pesti Waisenbuch polgárnak nevezi.
VIII. Ingatlan: a 72. sz. telken álló 3 szobás sarokház, az Arany Horgony fogadóval. A ház később Eyserich Sámuel tulajdonába került.
IX. *a)* Felesége: ANNA MARIA, szül. Ausztriában, 1663 körül. Özvegyen maradva, 1694 áprilisában Eyserich Sámuellel kötött házasságot (lásd ott).
b) Gyermekei:
1. *Jakab,* szül. 1689 körül. Él: 1694.
2. *Anna Mária,* szül. 1692. május 18., megh. 1694 előtt.

Halála időpontja és gyermekei: W. — Vagyona: Tj—I. 139, Tk—I. — A szobák számát A—1696 tartotta fenn Eyserich Sámuel neve alatt (amennyiben nem tételezzük fel, hogy Eyserich átépítette a házat). — Családjáról még: B, C. — Fogadósnak egy bíróválasztási okirat említi 1693-ban, melyből nyilvánvaló, hogy Eyserich Arany Horgonyhoz címzett fogadója előzőleg már az ő tulajdonában volt: KA. Ber. u. Schr. 3891. fasc. 82—85. fol.

SCHMIDTL GYÖRGY JÁNOS

I. Johann Georg Schmidtl, Schmidl.
II. Német.
III. Császári főhídmester.
V. Megh. 1695. január 16. 1694. március 29-én szerepel mint panaszos a tanács előtt.
VIII. Ingatlan:
a) 143. sz. ház 2 szobával és pincével. Özvegyével Lehner Mihály örökölte.
b) 136. sz. üres telek. Kleinhackl György tulajdonába került.
Ingóság: Inventarium, 1695. február 22.
„Ahn Sielber undt Goldtgeschmeidt. — Erstl. Ein silber übergulte trinckh Schalen; Ein halb Tutzet silberne löffl; Item ein kleiner silber löffl; Ein klein silberne Uhr mit einem Silberen Kettel; Ein new Und altes silbers wehrgehäng; Dreyzehn Stukh betten goldt, dabey 12 silberer klein Knöpf von viligran arbeith; In einem kleinen Buchsel kleinen Perlen Undt agtstein; Ein silberne aufsatz nadl; Drey Ratzische spennadl sambt Perlen; Ein par silberne Hemeth Knöpffl; Ein silberner Ring Undt Ein

kleines silbernes Agnus Dei; alte silbere Bortten, ohngefehr bey einem Loth; Zwey schnierl mit Perlen; Zwey guldene Ring ohne steiner; Ein Sackl mit unterschiedlichen alten silberen Knopffen.

Ahn Geldt. — Ein Doppelte Duggat; 13 Einfache Duggaten; Ein guldener Ungarisch Und Ein Halber; Ein kayl. Thaler; Sechs hundert Sechs undt Dreysig Sieben schillingen Stuckh; Vier gulden Kayl. funfzehener.

Zinn. — Ein Zinnene kleine Schissl; 3 Zinene Teller; 2 Krug mit Zinenen Deckl.

Ein grose Kupferne Schussl so über Zinet.

Ahn Kleiden. — Ein newer grüner Manns Poltz mit silber ausgemacht; Ein rother grabatischer Polz mit goldt ausgemacht; Ein blaues Camisohl mit goldt verbremet; Ein gestrifft turckl. rökl; 3 paar Mans strümpf; Ein alter rother Polz mit silberen Knöpffen; Drey weiss Barchetes Camisohl Ein rother frauen Polz mit silberen Knöpffen undt spangen; Ein schlaf Rockh; Ein grüner weiber Rockh; Ein par newe Handtschuch mit silberen frantzen; Ein alter weiber Stutzen; Ein par Schuh mit Silberen schnallen; Ein par fux bolzene Handschuch; Ein frauen midter mit silberen schnierl; Ein Ung. Mützen; Ein alter grauer Mans Rockh; Ein Ung. Mützen ohne futher; 2 Huth.

Ahn Leinwath. — Zwey Kindts Decken von leinwath mit blumen ausgenähet; Ein par leillacher; 5 tischtücher; 6 weise Polzter Zigl; Ein Tuzet Tischservieten; Ein turckl. hemmeth; 3 Handtücher; 3 Schnupftücher; 3 Halstücher; 5 Frauen Hembder; 7 Manns hembder; 5 fürtücher; Ein par schlafhosen; 2 flaschen; Ein par Handt tazel; 2 frauen bänder; Ein turkl. scharpfe; 5 frauen Hauben mit spitzen; 3 wickel Hauben; 2 spizene Halstucher.

Ahn Bethgewandt. — Ein ober Undt Unterbett; Vier Hauptpolzter.

Ahn gewehr. — Ein türkl. salb mit silber beschlag; Ein flinten; 2 paar Pistohlen.

Ahn Haus Rath. — Zwey Beth Staat; 2 tisch; 9 lehnstühl; Ein Kleider Kasten; 3 druggen; Ein spigel; 2 tisch deppig; Ein Rustwagen; Ein hűner waagen.

Ahn Vieh, — Ein pferdt; Zwey Kühe; Zwey Kälber 2 Jährig."

IX. Felesége: OBERAIGNER ANNA MÁRIA, megh. 1706. Sembery István özvegye. Harmad ízben Lehner Mihály (lásd ott) fogadós, későbbi városbíró felesége lett.

Tj—I. 159. — Test. a. a. 71 (59). Az Oberaigner-hagyaték iratai között található hagyatéki leltára. Halálának időpontja és foglalkozása itt van feljegyezve („Kayl. Veld Oberbrucken maister"). — Házát A—1696 Lehner Mihály birtokában emeletes, 4 szobásnak írja le, a Fekete Sas fogadóval.

DE CASTRO FERDINÁND

I. Ferdinand De Castro.
III. Sóhivatali felügyelő.
V. 1695. augusztus 19-én a tanács előtt szerepel.

Tj—I. 302.

LEISTNER IGNÁC JÓZSEF TÓBIÁS

I. Tobias Josephus Ignatius Leistner nobilis.
III. Császári sóhivatali biztos, majd a német lovagrend magyarországi jószágkormányzója.
V. Szül. 1659 körül, megh. 1707. április 9. 1695. október 7-én kap polgárjogot, 1698-ban pedig magyar nemességet I. Lipót királytól, melyet 1699-ben

hirdetnek ki Pest megyében. 1701-ben lesz a tanács tagja, mint a városi önkormányzati törekvésekkel szemben a kamaraigazgatóság hű embere.

VIII. Ingatlan: 10. sz. saroktelek, rajta 4 szobás ház. 1695. július 6-án vásárolta meg 1350 forintért Heisler Lőrinc polgártól.

IX. *a)* Felesége: ANNA ERZSÉBET, él: 1697—1699.

b) Gyermekei:

1. ANNA TERÉZIA, szül. 1697. március 13., megh. 1722. július 8., szülésben. Férje *Hőker Albert Antal.* Esküvő: 1721. június 11.
2. *Ferenc Antal,* szül. 1699. július 1., megh. 1700. július 14.
3. *Ismeretlen nevű fiú,* él: 1707.

M, Tk—I. — Nemessége: Kőszeghi, Pest m. lt. Catastr. Nobilium, tom. I., Schmall, B, D. Vö. még: Rómer 137. — Hogy háza 4 szobás volt: A—1696. — Az a körülmény, hogy Leistner háza később bárány-cégért viselt, Rómert megtévesztette, s Leistnert egyszerűen vendéglősnek tartotta. Adatait ezután több irodalmi feldolgozás átvette (így Ballai Károly: Magyar korcsmák és fogadók a XIII—XVIII. században. Bp. é. n. stb.), s Leistner mindenütt mint kocsmáros szerepel. Azt, hogy jószágkormányzó volt, halotti anyakönyvi bejegyzése deríti ki: „Inclyti ordinis Theutonici omnium bonorum in Ungaria praefectus." A polgárjegyzékben még mint sóbiztos szerepel.

HOFFER FERENC

I. Franz Hofer, Hoffer, Franciscus Hoffer nobilis.

II. Német.

III. Sótiszt, városi tanácsos.

V. Szül. 1652 körül, megh. 1704. január 4. 1695-ben tűnik fel a városban, 1696. június 28-án nyer polgárjogot. A városi pártharcokban a kamaraigazgatóság embere. 1701-ben nevezték ki városi tanácsossá.

VIII. Ingatlan:

a) 163. sz. ház emelettel, 9 szobával. Wassermanné özvegy győri polgárnőtől vásárolta 1695. június 11-én 1400 forintért. 1696-ban építés alatt. Özvegyétől 1714-ben Pichler János György polgár, vaskereskedő vette meg 1000 forintért.

b) Gondozott konyhakert.

IX. *a)* Felesége: MÁRIA TERÉZIA, mint özvegy él: 1714.

b) Gyermekei:

1. *Mária Eleonóra,* szül. 1697. július 7.
2. *Mária Terézia,* szül. 1702. január 27., megh. 1704. január 13.

M, B, D, A—1696, Tl—II. 22. Vö.: Tóth.

PAUR JÁNOS

I. Johann Paur, Baur.

II. Német.

III. Hajózási tiszt.

V. Él: 1696. Megh. 1702. június 5 előtt.

VIII. Ingatlan:

a) 58. sz. sarokház 1 szobával, mely 1696-ban épült, s melyben fogadót tartott fenn.

b) Konyhakert: 1696-ban, megműveletlen állapotban.

IX. *a)* Felesége: ismeretlen.

b) Leánya: MARIANA, férje *Osaar Mihály.* Esküvő: 1702. június 5.

c) Paur János és Erzsébet fia: *János Mihály.* szül. 1696. október 10.

Tk—I, A—1696. — Tk szerint hajózási tiszt, A—1696 szerint sótiszt. — Vagyona: uo. — Családja: C. (Lányának házassági adatai. Itt említik, hogy már

nem él.) — Az anyakönyvekben szerepel még egy Paur János polgár, felesége ugyancsak Erzsébet; egyik gyermekük, Mária Magdolna azonban 1697. május 13-án született, így nem lehetnek azonosak a fenti János Mihály (szül. 1696. okt. 10) szüleivel.

DURCHENWALD JÁNOS

I. Johann Durchenwald, Durchenwalt, Durchenwaldt.
II. Német.
III. Nádori sótiszt.
V. Szül. Laibach, 1660 körül, megh. 1712. december 27. 1696-ban már a városban élt. 1697. január 11-én szerzett polgárjogot. Tüdőbajban halt meg. December 28-án temették.
VI. Lakásában képek és iratszekrény.
VII. Fizetéséből.
VIII. Ingatlan:
a) 145. sz. 2 szobás, emeletes ház. Előzőleg Kleinhackl György János birtokában. 1696-ban a tulajdonában, de a hagyatéki leltár 1713-ban már nem említi.
b) Konyhakert: gondozott (1696).
Ingóság: Inventarium, 1713. február 13.
„*An Mobilien.*
seint befunden 2 Tüchene Reikh dess Manns seel. — Item 1 Paar hossen, 1 stuzen dess Mannss, Mehr 7 hemether. — 3 Halss Tücher.
An Paaren gelt. — seint befunden nach abgezahlten schulden in allen 55 ft. 10 dnr.
An silbergeschmeidt. — 6 Silberne löffl.
An Zinngeschier. — Ein Zinnerne flaschen ad 2 Mass. — 1 Zinnerner Pecher ad 1 halbe. — 2 Zinnerne leichter. — 2 Zinnerne Salz Vassl.
An Kupfer. — 1 Kupferner wasch Kessl ad 1/4 Em. — 1 Kupferner haffen ad 1/2/4 Em. — 1 Kupfernes währm Pfandl.
An Mössing. — 2 kleine Mössinge leichter. — 1 grosser deto. — 1 Mösser.
An Bethgewandt. — 1 aufgerichtes beth. — 3 beth statt.
An gewöhr. — 2 flinten, davon Eine der junge Durchenwalt die andere der Joseph Durchenwalt hatt. — 2 Deggen. — 1 Paar Pistohlen, so Hr. Muethsamb zu leichen genohmen. — 1 altes zognes Rohr. — 1 Sabl.
An Bildern. — 7 alte bilder grössere. — 3 kleinere.
An andere Mobilien undt Hauss gerath. — 1 grosser sauberer spiegl. — 1 kleines Kastl, worinen unterschiedliche dess gottseel. schrüften befunden. — 1 schenckh Kasten deto von hartten holz. — 1 alter gewandtkasten. — 3 Tisch von waichen holz. — 6 alte Sessl. — 1 grosser deto mit Tuch überzogen. — 1 grosser steinerner Krug mit einen zinnernen Deckhl. — 1 kleinerer deto mit zinn beschlagen sauber. — 1 spanische wandt. — 1 flaschen Keller beschlagen. — 1 Neyer Teppich. — 2 alter detho. — Item 60 bundt haar werden befunden, so nacher Comora gehörig. — 2 Teütsche Reüth Sattl sambt aller zu gehör."
IX. *a)* Felesége: ANNA MÁRIA, szül. 1666 körül, megh. 1716. október 25-én, eltemették 26-án. Leszármazottai nem maradtak.
b) Gyermeke: *Ismeretlen nevű fiú*, él: 1713 (első házasságból?).
c) Fivére: *Durchenwald József* fürdős-polgár (1669—1716), aki csak 1701-ben tűnik fel a városban.

A—1696 szerint császári, M szerint nádori sótiszt. — Származási helye nincs jelölve, csupán öccséről említi meg M, hogy Laibachból származott. — Életrajzához: M, D. — Vagyona: Tk—I, A—1696, Test. a. a. 89. — Családja: Test., D. — Fiát a leltár említi: „der junge Durchenwalt".

Sótiszt

Lakás: 21. sz. alatt, Fodor Gergely mészáros házában.

A – 1696.

Sótiszt

Lakás: 229. sz. alatt, Kühn Ábrahám ácsmester házában. Bér: 36 forint (1696).

A – 1696.

Sótiszt

Lakás: 138. sz. alatt, Grobschikné házában. Bér: 20 forint (1696).

A – 1696.

4. VÁROSI ALKALMAZOTTAK

MOSELL ANTAL JÁNOS

I. Joannes Antonius Mosell, Mosl, de Musl, Moizel.
II. Német.
III. Városi tanácsos, jegyző, telekhivatali igazgató.
V. 1666 körül született Ringauban (Mainzi érsekség), meghalt 1721. november 28-án. 1692. december 30-án szerzett polgárjogot s ugyanakkor lett a tanács tagja, ahol mint tanult ember a városi ügyvívő szerepét töltötte be, igen tehetségesen. 1717-ben címeres nemeslevelet kapott III. Károly királytól. Szélütésben halt meg. 1721. november 29-én temették el a plébániatemplom kriptájába.
VIII. Ingatlan: 82. sz. 4 szobás ház. 34 forintért vásárolta Wittmayer Mátyás polgártól (Tl. 1698. júl. 19.).
IX. *a)* Felesége: SAUTTERMEISTER ANNA KATALIN, él: 1721. Sauttermeister Ferenc kereskedő, későbbi városbíró nőtestvére. Esküvő: 1707 előtt.
b) Gyermekei:
1. MIKSA, megh. 1735. december 13. Pesti piarista tanár és házfőnök. (Talán azonos a nemeslevélben György Ferdinánd néven említett fiával: *György Ferdinánd*, él: 1717.)
2. MÁRIA JOHANNA ZSÓFIA, szül. 1707. május 13. Él: 1717.
3. *Mária Krisztina*, szül. 1709. július 1., megh. 1709. december 16., rázógörcsben.
4. *István József* ANTAL, szül. 1711. január 26. A későbbi városbíró. Felesége *Wolf Johanna*. Esküvő: 1733. június 14. Gyermekeik:
a) *Krisztina Anna*, szül. 1734. május 19. (keresztszülei: br. Grassalkovich Antal és felesége), megh. 1734. június 11., rázógörcsben.
b) ANTAL *Imre*, szül. 1735. november 4.
c) *Mária Johanna*, szül. 1742. november 25. körül, megh. 1742 december 2.
5. *Anna Mária Benigna*, szül. 1712. március 11., megh. 1713. február 25., himlőben.
6. *Anna Mária Eleonóra*, szül. 1714. március 1. Él: 1717.
7. *János Ferenc Gábor*, szül. 1716. március 25., megh. 1717. október 1., rázógörcsben.

Származása: M. Halála és temetése ideje: D. — Pályája adatai: Schmall. — Nemessége: Catastr. Nobilium, tom. I. Vö.: Kőszeghi 247. — Ingatlana: Tk.

Vö.: Häckel, A—1696, 1715, 1720. — Családjáról a nemeslevél adatai: Kovács L., valamint B, C, D. — Miksa fiáról: Némethy 383. és Takáts Sándor: A pesti piarista kollégium története. Bp. 1895. 58—62.

SCHOR GYÖRGY

I. Georg Schor, Sor.
II. Német.
III. Városi strázsamester (rendőrkapitány).
V. Szül. Svábföld. 1695. december 9-én kapott polgárjogot, ugyanebben az évben lett strázsamester. 1700-ban sikkasztás és hanyag pénzkezelés miatt letartóztatják, s hónapokat tölt börtönben. Végül állásvesztésre, az okozott kár megtérítésére és 50 tallér pénzbüntetésre ítélik. Később a pénzbüntetés egyharmadát kérésére elengedték.
VIII. Ingatlan:
a) 76. sz. telek, rajta 1696-ban épült 2 szobás ház, melyet „gratis" kapott feleségével együtt.
b) Konyhakert.
IX. Felesége: ERZSÉBET.

M, Schmall, Tj, Tk. Vö.: Häckel, A—1696. Más forrásokban nem találtuk. — Pásztor 76. old. a Fehér Ló fogadóról írja, hogy kb. a Pázmány-szobor régi helyén állott. Valójában a Fehér Ló 13. sz. telke a Petőfi Sándor utcában, közvetlenül a szerviták mellett keresendő. A tévedés bizonyára onnét származott, hogy a 76. sz. telek tulajdonosa Schor György, aki más változatban Sor névalakban is szerepel, a Fehér Ló tulajdonosa pedig a gyakran Sor Jánosnak írt Soeur János. — Életrajzához: Bónis 50.

SPECULARI JÁNOS

I. Johannes Speculari.
III. Vásárbíró és strázsamester.
V. Él: 1692—1697. 1692. december 16-án tesz esküt strázsamesteri és piacbírói hivatalára. 1693. február 11-én említik mint vásárbírót, 1695. július 26-án már mint volt piacbíró szerepel.
IX. *a)* Feleség: MÁRIA, él: 1694—1697.
b) Gyermekei:
1. *Anna Terézia,* szül. 1694. május 1.
2. *Anna Magdolna,* szül. 1697. június 12.
c) Talán rokona volt *Speculari Zsuzsanna,* Klimmer Mihály kádár felesége.

Tj—I. 82, 88, 299. — Strázsamestersége: Schmall, Bónis. — B.

SÁMUEL

I. Samuel.
II. Német.
III. Német iskolamester
V. Él: 1687.

Csak egy későbbi visszaemlékezésben szerepel: Tj (1743. szept. 27). Vö.: Madzsar.

APCZI ISTVÁN

I. Stephanus Apczi.
II. Magyar
III. Iskolamester.
V. Szül. Eger, 1630 körül, megh. 1730. február 3. után. 1691-ben tűnik fel először a városban. 1692. május 14-én kap polgárjogot mint gazdálkodó.

1697-ben már iskolamester. Részegeskedései miatt azonban állásából elbocsátják 1698—1699 körül. Még 1730. február 3-án is szerepel egy tanúkihallgatás alkalmával, mint 100 éves volt iskolamester.

VII. Kocsmája volt (1696).

VIII. Ingatlan:

a) 96. sz. ház. Teleklevél: 1692. július 15. 1696-ban már Nusspicker János tulajdonában volt, 350 forintért.

b) 28. sz. 1 szobás ház. Albérlő: egy fuvaros.

c) Veteményeskert (1696).

IX. *a)* Felesége:

1. ANNA, él: 1691.

2. KATALIN, Tari János özvegye. Esküvő: 1694.

b) Gyermeke:

Erzsébet, szül. 1691. október 25. Keresztszülők: Köppl, Pirker házaspár és Heroldné.

c) Szerepel még a zsellérek között *Apczi Péter* 1691-ben, és *Apczi Katalin* hajadon, aki 1702. május 28-án *Horgas Péter* felesége lett.

Schmall, Madzsar, Tj, Tl, Tk, A—1696, B, C.

JOSEPH GYÖRGY

I. Georg Joseph.

II. Német.

III. Német iskolamester, külső tanácsos.

V. Szül. 1669 körül, megh. 1718. január 25. 1691-ben iskolamester. A források polgárnak nevezik, de a névjegyzékben nem szerepel. 1702-ben fertálymester, 1705. április 29-én lett a megalakuló külső tanács tagja. 1712-ben sörbiztos. Szárazbetegségben halt meg.

VIII. Ingatlan:

a) 147. sz. ház, melyet 180 forintért vásárolt (1700. december 8.). 1711-ben már Plavicz Péter birtokába került.

b) 395. sz. telek, rajta ház a Lipót utca déli szakaszán. Értéke 500 forint.

c) Szántóföld: 4 és fél köböl (1715).

d) 1 kert a Kecskeméti kapu előtt (hagyatékban).

e) 2 szőlő Kőbányán, 200 forint értékben (hagyatékban).

Ingóság: Inventarium, 1719. június 27.

„An Mobilien.

Undt zwar Erstlich an Paaren gelt ist nach aussag der wittib nichts vorhanden.

An Silber geschmeidt. — 1/2 Tuzet Silber löffl zu samben ad 17 loth. 17 ft.; Unter schiedliches anhenckh- undt gatten golt zu samben 10 ft.; gegen 20 loth Silber Knöpf das loth a 75 dnr.: 15 ft.

An gewandt. — Dess Manns seel: ist nach aussag der wittib nichts sonderliches Vorhanden undt denen Kindern zur Kleidung Verwendet worden.

An beth undt leingewandt. — Vor die 3 Töchter seint 3 aufgerichte bether Vorhanden mit unter undt Ober-beth, dann vor jedes 3 Paar laylacher, 5 Pölster mit überzug, dann 2 lahn Pölstern, Item 2 überzug; 24 Tisch tücher a 1 ft. 24 ft.; 12 Tisch Serviet a 10 dnr. 1 ft. 20 dnr.; 24 Handt tücher a 50 dnr. 12 ft.; 36 laylacher a 1 ft. 50 dnr. 54 ft.

An Zinn geschüer. — 1/4 Centen Zinn bestehend in Schüssl undt Thallern 5 pfund a 40 dnr. ad 10 ft.

An Kupfer undt Methall. — 1 grosser wasch Kessl ad 2 ft.; 1 Mösser 1 ft.; 2 kleine Kessl deto 1 ft.

An übrigen Haus Rath. — 1 brath spüss —.30 dnr; 1 feüer hundt —.20 dnr.; 1 Rost —.10 dnr.; 1 spanische wandt 2 ft.; 1 schwarz gepazter gewandt

Kasten alt ad 2 ft.; 1 gatter Bethl vor die Kinder 1 ft. 25 dnr.; 2 alte Trugen 1 ft.; 2 alte feldt sessl —.50 dnr.; 6 neye stüell a 10 dnr.: 60 dnr.; 2 hülzene Tisch von lohrbaum zus. 3 ft.; 2 Steinerne Deckh Krüeg 1 bey einer halb der andere 1 Seitl: —.40 dnr.; 1 blauer deckhl Krug deto —.12 dnr.; 1 geschnüttenes seitl glass —.25 dnr.; 2 kleine deto -.15 dnr.; 2 Centen altes Eissen -.6 dnr.

An gewöhr. — 2 alte flinten, dabey ein gezogene flinten, 1 Paar Pistholn, 1 Paar Terz Rohl; 3 sabl; 1 alte Pathron Taschen, 2 Pistohl hülffer zu samben 10 ft.

An lährn Vassern. — gegen 50 Emmer a 3 gr.: 7 ft. 50 dnr; 1 wein Bödting gegen 16 Emer 2 ft. 50 dnr.; 1 lath ad 12 Emer 1 ft. 80 dnr.

An Pferdt undt wägen. — 2 Pferdt in der Kupl zu samben 20 ft. — 3 Khüe 1 Kalb zu samben 30 ft. — 1 alter wagen so zer fallen."

IX. *a)* Felesége: MÁRIA ROZINA, él: 1704—1718.

b) Gyermekei:

1. *Ismeretlen nevű leány,* él: 1691.
2. *András Sámuel,* szül. 1703 körül, megh. 1704. május 23.
3. *Mária Terézia,* szül. 1704. november 27. Él: 1718.
4. *János* GYÖRGY, szül. 1707. április 12. Később kancellista, majd városbíró. Nevét *Josephy*-re változtatta.
5. *Mária Magdolna,* szül. 1709. július 21., megh. 1712. január 2., himlőben.
6. *Mária Éva,* szül. 1712. június 16. Él: 1718.
7. *Julianna,* szül. 1715. január 30. Él: 1718.
8. *Lőrinc,* szül. 1717. augusztus 1., megh. 1719. július 10., rázógörcsben.

Schmall, Madzsar. Utóbbi említi a Tj alapján, hogy Joseph valami orgazdasági ügybe volt belekeverve. — Vagyona: Tk, Test. a. a. 145. — Családja: B, D. — Bár a polgárjegyzék nem említi, D így jelöli meg: „civis et hospes". — 1691-ben élő leányáról: Tj—I. 45.

STRBAI SÁMUEL

II. Magyar?

III. Magyar iskolamester.

V. Korponán született. Először 1693-ban tűnik fel a városban. 1700-ban fordul elő mint magyar iskolamester, az elmozdított Apczi utódaként.

IX. *a)* Apja: *Strbai János* korponai lakos.

b) Felesége: CSERNUSCH ANNA MÁRIA, az elhalt Kovátz Mátyás leánya. Esküvő: 1693. szeptember 6. Tanúk: Sőtér Ferenc alispán és Szunyogh Imre városi tanácsos.

Házassága: C. — Tisztsége: Tj (1700. márc. 9). Vö.: Némethy 184.

WEBER JÁNOS

I. Hans Weber.

III. Tanácsi szolga.

V. 1692. május 10-én alkalmazták. 1693. február 25-én is szerepel.

Tj—I. 61, 92. Vö.: Schmall.

KLING MÁRTON

I. Martin Kling.

III. Tanácsi szolga.

V. 1692. augusztus 27-én alkalmazták.

VII. Havi 24 krajcár, lakás és évi tüzelő.

Tj—I. 73.

PRUSZKA MIHÁLY

I. Michael Pruszka v. Pruszla. (Bizonytalanul olvasható.)
III. Tanácsi szolga.
V. 1695. április 12-én foglalta el hivatalát.
VII. 7 forint havi fizetés.

Tj—I. 267. Vö.: Schmall.

Ismeretlen nevű nő

III. Városi bába.
V. 1695-ben több ízben szerepel a tanács előtt.
Lakás: 161. sz. alatt, Modauer György házában, évi 15 forint bérért (1696).

Tj—I. 255, A—1696.

5. AZ EGYHÁZAK KÉPVISELŐI

a) Római katolikus egyház

Plébánosok

MAKAY GYÖRGY

II. Magyar.
III. Római katolikus plébános.
V. A város visszafoglalása utáni első plébános. Kinevezése: 1686. december 2. 1687-ben már utódát említik.

Schmall I. 215.

VALEKOVICS ISTVÁN

III. Római katolikus plébános.
V. 1687. május 26-án írja, hogy a kamaraigazgató 40 török rabot vett tőle 1000 aranyért.

Közös pénz. lt. Hung. 1686. Idézi: Takáts Sándor: A magyar múlt tarlójáról. Bp. é. n. 366. — Városi forrásokban nem szerepel.

NAGY JÁNOS

II. Magyar.
III. Római katolikus plébános, esztergomi kanonok.
V. A somorjai plébániáról került Pestre. 1688-ban említik. 1689. július 27-én már nem élt.

Tj—I. 25, 30. old. mint elhaltat említi. — Schmall, Némethy 163.

PUTANICZ JÁNOS (LÁSZLÓ)

I. Aláírása: Joannes Putanicz.
III. Római katolikus plébános, budai prépost, esztergomi kanonok.
IV. Koronás, sisakdíszes címer, a mező kivehetetlen.
V. 1690 és 1695 között állt a pesti plébánia élén. 1696-ban „praefectus ad S. Benedictum". 1715-ben Szt. Zsigmondról nevezett budai prépost. Ő kezdi

vezetni a város anyakönyveit. 1695. július 31-én szerez polgárjogot. 1699-ben felveszik Pest megye nemesei sorába. Később, amikor már nem is volt pesti plébános, házát haláláig megtartotta. Hagyatéki leltára 1720. február 1-én kelt.

VI. A lakásban festmények, metszetek, klavikord és kalendárium.

VIII. Ingatlan: 89. és 90. sz. saroktelek, rajta 3 szobás, emeletes ház. Mindkét telek 1696. október 19-én jut a birtokába, melyek közül csak a 89. sz.-on állt ház (azelőtt Tatár Istváné volt). A 90. sz. telek Tóth Mihálytól került hozzá 10 forintért. A házért 160 forintot fizetett.

Ingóság: Inventarium, 1720. február 1.

„Über dess Wäylandt Titl. Herrn Probst Putanitz seel. hinterlassene Mobilien, so sich allhier bey eröffnung seines Hausses, in dem selbigen befunden; wie folget

Erstlich in dem Obern hintern Zimmer.

3 Neye gemahlene Bilder, der Käyser, die Käyserin, dann der Cardinal von Sachsenseiths; 3 alte Kupferstich deto; 1 grosser alter Kupferstich, darauf der Käyser Leopoldt; 3 gemahlene sehr alte bilder; 2 aussgenahte Sessel, ein lahn sessl, undt einer ohne lahn; 1 altes unterbeth; 1 kleiner Polster mit einen sehlechten weissen überzug; 1 kleines braun gepreugtes Tischl, in welchem unterhalb ein Kastl mit einen gespör ist. Item stehet ein Kastl darauf; 1 anderes kleines schenckh-Kastl, worinen nach demes eröfnet worden, sich befunden 1 messinger leichter, 1 zinnes Salz Vassl, 2 Trinckh glässer; 1 grüener teppich mit Franz, dann ein kleines mit weissen bein eingelegtes sauberes schreüb Kastl; 1 kleines altes Trügerl deto darinen unterschiedliche schrüften versperret seint; 1 'alte beth statt, dabey henckhet ein Herz mit reliquien undt eine kleine hülzenen Kreüzl.

In den stuben Kammer.

1 Kupferne flaschen; 1 alter Teppich; 4 Eüyssene fenster stangl; 2 Raffmesser; 1 gartten schnuer; 1 gartten Sagl; 2 sporer; 1 weisser fenster fürhang ohne Kranz so in der Stube ist.

In dem Vordern Zimmer gegen der Gassen.

1 altes Clavicordt; 1 langlechter alter hülzener Tisch; 3 alte gemahlene bilder, darunter eines die Judit, der andere die Käyserin beyde mit Ram, dass drütte der Englische Gruess ohne Ram; 3 schlechte sessl von weichem holz ohne überzug; 1 kleiner feldt sessl auch ohne überzug; 3 alte schon Theilss zerrüssene Kupferstich oder Theses; 1 altes grosses auch zerrüssenes Kupferstich dass Heyl. Abendtmahl Christi.

In dem Fürhauss.

2 alte Eyssene gethraidt Reitter; 1 alte betten; 2 Kramer schragl; 1 Theses, oder Kupferstich; 1 grosser Callender, darinen der Bischöf und Probsten Wappen.

In dem Hof.

1 alte beschlagener laither wagen.

In dem heruntigem gewölb, so mit einer Eyssenen Thür versperret war:

1 alter grüen-angestrichener Renn schlütten; 1 alter schlütten-Kasten; 1 alte Kuchl-Kasten; 1 alte zu samben gelegte schess mit unterschiedliche alten Eissenwerckh; 2 grab schaufl; 1 alte Hauen; 1 kleine Hauen deto; 2 alte scheib Trugen; 1 alter hülzener Rundt-Tisch; dann unterschiedliche alte beschlagene Räder auf 3 wägen, alte Kallesch schrägl, laither, undt der ley zu diesen wägen gehörig, so alles über einander liget. Sonsten ist nichts befunden wordten."

Életrajzához: A—1696, Prímási lt. Arch. Eccl. Vetus Esztergom. No. 520, 522. 1715. ápr. 2. — M, Schmall, B, C, Tk—I, A—1696, Test. a. a. 151. — Aláírása: Test. a. a. 71.

KOLOCSANI GYÖRGY

I. Saját aláírása: P. Georgius Koloczani. Másutt: Kolocsani.
III. Római katolikus plébános.
V. 1696-ban, Putanicz János utódaként, mint a város új plébánosa szerepel.

Miss. a. a. 33.

Szerzetesek

LIPPAY LÁSZLÓ

II. Magyar.
III. Ferenc-rendi szerzetes.
V. 1686. szeptember 1-én, Buda ostroma alatt a városban élt, és társával, Kisvárday Simonnal együtt nyilatkozatot állított ki arról, hogy az ostrom alatt elhunyt D'Asti Mihály a pesti templomban volt eltemetve.

Némethy.

KISVÁRDAY SIMON

II. Magyar.
III. Ferenc-rendi szerzetes.
V. 1686. szeptember 1-én, Buda ostroma idején a városban élt, és hivatalos nyilatkozatot állított ki társával, Lippay Lászlóval (lásd ott).

Némethy.

HIDASI SÁNDOR

I. P. Alexander Hidasi.
II. Magyar.
III. Ferences perjel.
V. 1692—94-ben szerepel.

A plébánost helyettesíti: 1692. szept. 21., 1694. márc. 29. — Lásd: B. — Vö.: Rómer 194.

PLAZER PÉTER

I. P. Petrus Plazer.
III. Ferences hitszónok.
V. 1691—95-ben szerepel.

B: 1691. dec. 10., 1692. máj. 8., júl. 19., 1693. febr. 29., aug. 13—28., 1695. febr. 21. — Vö.: Rómer 194.

MAY IMRE

I. P. Emericus May.
III. Ferences hitszónok.
V. 1692-ben szerepel.

B: 1692. márc. 17. — Vö.: Rómer 194. — A keresztelést németül írja be.

KEM PROTÁZ

I. P. Protasius Kem.
III. Ferences.
V. 1694-ben szerepel.

B: 1694. jún. — Rómer 195.

STRUKLIZ IMRE

III. Az első pesti szervita perjel.
V. Szül. Magyarországon. 1689-ben az ő vezetésével telepedtek le a szerviták.

Rómer 180. Emléklapok 4.

NARCISSUS

I. Pater Narcissus.
III. Szervita perjel.
V. 1691—93-ban szerepel.

B: 1691. okt., 1692. ápr. 19., máj. 28., nov. 9—17., 1693. máj. 24. — Rómer 194—195.

ANGELUS JÁNOS

II. R. P. Joannes Angelus.
II. Szervita páter.
V. Él: 1691—1692; mint a szervita rendház lakója szerepel.

Rat.

HAMULA IGNÁC

I. P. Ignatius Hamula.
III. Szervita-rendi szerzetes.
V. 1691-ben mint keresztelő szerepel.

B. 1691. júl. 5.

ANDRÁS

I. Frater Andreas.
III. Szervita fráter.
V. 1691—92-ben mint a szervita rendház lakója szerepel.

Rat.

HORVÁTH BERNÁT

I. P. Bernardus Horvath.
II. Magyar.
III. Az első pesti pálos perjel.
V. Szül. Rohonc, megh. Elefánt, 1696. Az ő vezetésével telepedtek le a városban a pálosok 1689-ben. A gazdasági ügyek intézésében nagy ügyességet árult el, megszerezte rendjének Pilismarótot és a márianosztrai jobbágyok szolgáltatásait. 1695. május 4-én a tanács előtt a templom befedésén késedelmesen dolgozó Kühn Ábrahám ácsmesterre panaszkodik. 1696-ban az elefánti zárda perjele lett.

Acta Paul. III. 324—325. — Rupp 252. — Kisbán II. 37. — Saly László: Az egyetemi templom. Bp. 1926. 32. — A tanács előtt: Tj—I. 275.

MAJTHÉNYI MIKLÓS

I. P. Nicolaus Maitheny.
II. Magyar.
II. Pálos.
V. 1690—92-ben szerepel a városban. 1693-ban Pápára rendelik.

B: 1690. dec. 3., 1691. ápr. 19, 29., 1692. márc. 12. — Rómer 194. — Acta Paul. III. 338.

SZABÓ JÁNOS

I. P. Johannes Szabó.
II. Magyar.
III. Pálos.
V. 1691. szeptember 10-én keresztel a plébánián.

B. — Vö.: Rómer 195.

HUSZÁR ISTVÁN

I. P. Stephanus Huszár.
II. Magyar.
III. Pálos perjel lett 1696-ban, mint Horváth Bernát utóda.
V. Szül. Győr, megh. Elefánt, 1729. október 17. 1683. június 14-én lépett a rendbe. 1693-ban már a városban élt. 1698 után más állomáshelyre került.

B, Rómer 195. — Acta Paul. IV. 24. — Rupp 252. — Saly 34. — Vö. még: Bedekovich, Josephus: Catalogus fratrum ordinis S. Pauli primi Eremitae . . . 3. p. (Kézirat. Egyetemi Könyvtár. Ab 155.) — Az ugyancsak győri születésű Huszár János szolgabíró családjából?

REISCHER SIMON

I. P. Simon Reischer, Raischer.
II. Hazai német.
III. Pálos.
V. Szül. Sopron, megh. 1736. szeptember 14. 1686. október 29-én lépett a rendbe. 1696-ban már a városban élt, később Pécsett működött, de végül is Pesten halt meg. Nagyhatású szónoknak és lenyűgöző egyéniségnek tartották.

Acta Paul. III. 386, IV. 31. — Kisbán II. 210. — Bedekovich 3.

KLAMPL ANZELM

I. P. Anselmus Klampl.
II. Német.
III. Pálos.
V. 1696-ban hitszónok a városban.

Acta Paul. IV. 24. — Kisbán II. 367.

b) Görögkeleti egyház

CSERNOVICS ARZÉN

I. Arsen Czernovicz.
II. Rác.
III. Görögkeleti pátriárka.
V. Ipeki pátriárka volt, mint a török hódoltságban élő szerb vazallus-állam feje. 1690-ben jelentős számú szerb élén Magyarországba költözött, és Szentendrén telepedett meg. Pesten csak 1696-ban szerzett házat, de nem volt állandó lakója a városnak.
VIII. Ingatlan: Pesti háza 129. sz. alatt. 1696-ban került a tulajdonába. Benne Veczeli Mihály kalugyer lakott. 1699-ben már gazdát cserélt.

Tk—I, KA. Exp. 1692. aug. 21, Correspondenzbuch. Vö.: Nagy Lajos: Rácok.

III. Görögkeleti kalugyer.
V. 1696—1699 körül élt a városban.
Lakás: 129. sz. alatt, Csernovics Arzén pátriárka házában, a Lipót utcában.

Correspondenzbuch. Vö.: Nagy Lajos: Rácok.

Rác pap

V. Név nélkül említve „ein ratzische Pfaff" a tanács előtt, 1693. március 31-én.

Tj—I. 101.

Rác apáca

V. Név nélkül említve „die razische Nonne" a tanács előtt, 1693. március 27-én.

Tj—I. 97.

6. KERESKEDŐK

GYÖNGYÖSI JÁNOS

I. Janos Deák, Gyongyesi János. Saját aláírása: Joannes Gyöngyösi.
II. Örmény? (A magyarokról ellenségesen nyilatkozik.)
III. Kereskedő, városi tanácsos.
V. Gyöngyösről került Pestre; neve innen ered. 1687-ben kapott polgárjogot, s 1692-ben lett a tanács tagja. 1693. május 7-én Eger város tanácsa arról panaszkodik, hogy Joó Bálint egri katonát, aki tartozásait ment behajtani Pestre, elfogatta, s mindaddig étlen-szomjan börtönben tartotta, amíg az meg nem ígérte, hogy az ő nevét törli adósai közül. 1699 után nem szerepel.
VI. A neve mellett használt „deák" megjelölés írástudó voltára utal; talán korábbi foglalkozására is. Iskolázott kézírás.
VII. Különböző árukkal való kereskedésből.
VIII. Ingatlan:
a) 1 szobás ház, 169. sz.
b) Konyhakert.
c) Szántóföld:10 köböl.
d) Malom a Dunán.
IX. Felesége: ANNA, él: 1690.

A róm. kat. anyakönyvekben sem ő, sem családja nem szerepel. Hagyatéki iratai sem kerültek elő. — Források: A—1696, valamint M. — Felesége: B (Pap Katalin ker. adatainál: 1690. október). Azonos János deákkal. Schmall Gyöngyösi János kereskedőt és „Diák János molnár"-t mint két különböző személyt sorolja fel a tanácsosok között. A tévedésre az adott okot, hogy 1687 és 1696 között mint „János diák" szerepel a forrásokban, s malmát is említik. 1696-tól azután származása helyéről kezdik Gyöngyösinek nevezni. A személyazonosságra: Tj—I. 386-tól, valamint Tj—I névmutatója. Más helyen: Correspondenzbuch. I. 80—81. — Életrajzához: Miss. a. a. 52. — Aláírása: Miss. a. a. 54.

MARCKHEL JÁNOS

III. Kereskedő, nemes.
V. Selmecbányán élt: 1687—1695. 1687-ben szerzett polgárjogot. 1696-ban háza már gazdát cserél.
VIII. Ingatlan: 191. sz. emeletes, 3 szobás sarokház, bolttal. 1696. október 8-án Bertram Frigyes császári élelmezési tiszt vásárolja meg 3200 forintért. Albérlő a kerepesi postamester (Oberaigner Ferenc?).
Alkalmazott:
1. *Mihály* diák, aki 1695. június 3-án szerepel a tanács előtt.
2. *Ádám* szolga, 1692. június 17-én szerepel a tanács előtt (Tj—II. 64).

M, Tl—II. 68, A—1696. Vö.: Häckel. — Römer 214. old: „Merkel János Sándor, 1692".

JÁSZBERÉNYI alias TÓTH MIHÁLY

I. Thot Michel, Michael Jasbrini.
III. Kereskedő.
V. Él: 1687—1690. Szül. Jászberény. 1687-ben szerzett polgárjogot, mint Jászberényből származó nemes kereskedő. 1690-ben még élt; mint keresztszülő többször szerepel az anyakönyvben.
IX. Felesége: ANNA, aki 1690-ben keresztszülőként vele együtt szerepel.

M, B. — Azonos személy Tóth Mihály megyei esküdtpolgárral?

FORGÁTS ISTÓK

I. Forgats Istoc, Kys Forgas.
II. Magyar
III. Kereskedő.
V. Él: 1688—1692. 1688. október 19-én szerzett polgárjogot.
VII. Gabonakereskedésből jómódban él, ezenkívül vásárolt borokkal kereskedik (1696-ban 52 akó).
VIII. Ingatlan:
a) 202. sz. sarokház 1 szobával. 1692. július 15-én kapott teleklevelet. Halászlegény albérlő.
b) Szántóföld: 4 köböl (1696).
IX. Felesége: ERZSÉBET, él: 1692—1693.

M, Tl—I, U 73. — Feleségét utóbbi hely említi. Talán azonos azzal a „Forgats Elisabet"-tel, aki 1692. nov. 18-án szerepel a tanács előtt: Tj—I. 79; és „Forgasné": 1693. márc. 27; Tj—I. 99. — Kis Forgáccsal való azonossága A—1696 sorrendjéből tűnik ki.

DAMSKÓ MIHÁLY

I. Michel Damsgo.
III. Kereskedő, polgár.
V. 1688. március 15-én a tanácsos-jelöltek sorában szerepel.

KA. Varia et Rep. 3953. fasc. 118—121. fol.

DOMÁNY JÁNOS

I. Joannes Domany, Thoman Janosch, Toman Janos.
II. Magyar.
III. Marhakereskedő.

V. Szül. 1650 körül, megh. 1700. február 17. 1689. szeptember 20-án kapott polgárjogot.
VII. Gazdálkodásból (1696).
VIII. Ingatlan:
a) 249. sz. ház 1 szobával, régi romladozó állapotban. Napszámos albérlővel. Özvegye örökölte, majd 1714-ben Cusman Miklós birtoka.
b) Szántóföld: 10 köböl.
IX. *a)* Felesége:
1. ERZSÉBET, él: 1691—1692.
2. BORBÁLA, él: 1695.
b) Gyermekei:
első házasságából
1. *István*, szül.1691. április ... (olvashatatlan nap).
2. *Dorottya*, szül. 1692. december 21. (Keresztszülők mindkettőnél Pressburger Istvánék, többek között.)
második házasságából
3. *György*, szül. 1695. április.

M, B, Tl—II. 176, A—1696, D.

BREAN MÓRIC

I. Aláírása: Moriz Brean.
III. Városi tanácsos, posztókereskedő.
IV. Keresztes monogram.
V. Szül. Szavoja, 1638 körül, megh. 1714. június 15-én. Bécsből került Pestre, 1690. április 19-én szerezte meg a polgárjogot. Hosszantartó betegségben halt meg.
VI. Aláírása gyakorlott; de kissé reszkető betűk.
VII. 3000 forint posztókereskedésből.
VIII. Ingatlan:
a) a 186. sz. telek, rajta 1696-ban épült 3 szobás ház, nyitott műhellyel, emelettel. 1707. február 17-én Proberger Jakabé lett adósság fejében.
b) Szántóföld: 15 köböl.

Származása: M. — Halála: D. — Vagyona: Tk—I, A—1696. — Pecsétje: Test. a. a. 71.

VERSEGI GYÖRGY alias JURKÓ

I. Verseki Jurko, Georgius Versegy, Verseghi, Wersegy.
II. Magyar? Örmény?
III. Gabonakereskedő, külső tanácsos.
V. Szül. 1656 körül, megh. 1726. december 20. 1690. szeptember 18-án szerzett polgárjogot, mint gazdálkodó. 1696-ban már mint gabonakereskedő szerepel. 1721-ben lett külső tanácsos. Kólikában halt meg. A plébániatemplom kriptájába temették.
VII. Gabonakereskedésből (1696). — Évi jövedelem: 80 forint (1715), 55 forint (1720).
VIII. Ingatlan:
a) 203. sz. 1 szobás ház, 863 forint értékben.
b) Szántóföld: 7. köböl (1696); 22,5 köböl (1715).
c) Rét: 3 kaszás (1720).
d) 2 szőlő Kőbányán, egyik 100, a másik 80 forint értékben (Test.).
e) 1 puszta major (Test.).
Ingóság:
Leltár, 1727. január 21.

a) 1 barna, puhafa ruhásszekrény, 6 ft értékben.
b) 30 akó bor: 345 ft.
c) 1 régi szekér és homokfutó.
d) Állatok: 6 tenyész ökör, 20 tehén, 36 bika (3 éves: 11, 2 éves: 12, 1 éves: 13 darab), 4 ló. összesen 330 ft. értékben.
e) Egyéb holmi a mindennapi használatban.

IX. *a)* Felesége:
1. ERZSÉBET, él: 1691.
2. MÉSZÁROS KATALIN, megh. 1734. október 26. (D-ben tévesen 48 évesnek jelezve; ez lehetetlen, mert 1693-ban már gyermeke született.)

b) Gyermekei:
első házasságából
1. *József*, szül. 1691. február 1. (keresztszülők: Jászberényi Tóth Mihály és Katalin), megh. 1696. március 22.
második házasságából
2. ERZSÉBET, szül. 1693. október 22. Örökös. Él: 1727.
3. HELÉNA. Férje: *Káldy Ádám* jászberényi procurator, özvegy. (Első neje: Szabó Erzsébet.) Esküvő: 1713. január 15. Örökös. Él: 1727.
4. *Katalin*, szül. 1699 körül, megh. 1700. május 15., féléves korában.
5. ÁGNES, szül. 1701. március 10. Férje: nemes *Szabó Gábor*, szül. Hatvan. Esküvő: 1720. december 14. Örökös. Él: 1727.
6. FERENC. Örökös. Él: 1727. Később polgár. Felesége: *Schventvein Mária Anna*. Esküvő: 1732. január 27. Gyermekeik:
   a) János György, szül. 1734. január 28., megh. 1735. február 25., rázógörcsben.
   b) Ferenc Xavér, szül. 1735. november 3., megh. 1735. október 30., rázógörcsben.
   c) Krisztián Gáspár, szül. 1737. január 7.
   d) János, szül. 1738 körül, megh. 1742. május 30., 4 éves.
   e) János, szül. 1740 körül, megh. 1740. augusztus 3., 6 hónapos.
   f) József, megh. 1742. április 24.
7. JÓZSEF. Örökös. Él: 1727.
8. KATALIN. Örökös. Él: 1727. Férje: nemes *Dobosi Ferenc*, szül. Magyaróvár. Esküvő: 1726. szeptember 25.
9. ROZÁLIA, szül. 1711. augusztus 22. Örökös. Él: 1727. Férje: *Fleischhacker Mihály* pesti mészáros. Esküvő: 1731. december 25.

c) Rokona, talán a hagyatékban nem szereplő, korábban elhalt fia volt VERSEGY ISTVÁN, szül. 1686 körül, megh. 1721. február 19., inquilinus, aki 1713. április 23-án kötött házasságot *Garay Judit*tal. Esküvői tanúk között: Káldy Ádám, egyik veje.

Életrajzához: M, D. — Vagyona: A—1696, 1715, 1720, Test. a. a. 219. — Családja: B, C, D.

AUGUSTIN GYÖRGY

I. Georg Augustin.
II. Hazai német?
III. Vegyeskereskedő, külső tanácsos.
V. Szül. 1672 körül, megh. 1736. január 21. 1693-ban tűnik fel a városban. 1694. november 26-án szerzett polgárjogot. 1695. január 21-én kivont karddal avatkozott bele a Herold patikust védő küzdelembe. Ennek következtében, gyilkosságban való részességért börtönbe került, majd szabadon bocsájtották. Magyar szószóló. 1707-ben tagja lett a külső tanácsnak. Temetése január 22-én, a plébániatemplom kriptájába.

VII. 300 forint (1696).

VIII. Ingatlan:

a) 260. sz. emeletes, 2 szobás ház, nyitott bolthelyiséggel. 1694 körül vásárolhatta. Előzőleg Hunes Simon tulajdona. Még 1702. június 18-án is birtokában volt, de később eladta és Kecskeméthy János tulajdonába került.

b) 78. sz. 2 szobás ház 2 bolthelyiséggel. 1701. április 16-án vásárolta 900 forintért Kreüzer Domonkos hadbiztostól. Hagyatékában 6000 forint értékre becsülték.

c) Szőlő: 1 darab Kőbányán, 418 ft 75 kr értékben (1736). 3 darab Budaörsön, összesen 281 ft 25 kr (1736). 2 darab Csepelen, összesen 1259 ft 37 kr (1736). 1720-ban 22 kapás szőlője volt.

d) Major a városon kívül, 400 forint értékben (1736).

e) Szántóföld: 4 köböl (1696); 27 köböl (1715); 30 köböl (1720). (Hagyatékban nem szerepel.)

f) Rét: 10 kaszás (1715); 8 kaszás (1720). (A hagyatékában nem szerepel.)

g) Konyhakert: 1696-ban.

Ingóság: Inventarium, 1736. január 26.

„*An Mobilien.* — Und zwar paaren geldt haben sich befunden zwey thürkische ducaten a 3 ft. das Stuk macht 6 ft. — an kleine Müntz 5 ft. 60 dnr.

An Sülber geschmeidt. — 4 Silber löfl wegen zusammen 9 loth dass loth a 1 ft.: 9 ft. — 1 Sülbernes Cave löfl 2 loth wegend 55 dnr. — 1 . . . halber gulden 50 dnr. — An einen Ung. Rock 15 Sülberne Knöpf sambt . . . 9 ft. 35 dnr. — 19 deto sambt achln 7 loth 1/8 wegend dass loth a 1 ft. 10 dnr. macht 7 ft. 83 1/2 dnr. — 12 Silberne Knöpf an einen Pöltz wegen 3 3/4 loth, dass loth a 1 ft. 10 dnr.: 4 ft. 12 1/2 dnr. — 15 deto Poltz Knöpf wegen 3 1/4 loth dass loth a 1 ft. 10 dnr. macht 3 ft. 57 1/2 dnr. — 15 paar Sülberne Hosen Haften wegen zusamben 8 1/2 loth, dass loth a 1 ft. 10 dnr. macht 9 ft. 35 dnr. — 18 paar kleinere Hosen Hoftel wegen zusammen 2 loth dass loth a 1 ft. 10 dnr.: 2 ft. 20 dnr.

An Zün, Kupfer, Mössing, Methal, Plöch und Eysen. — 30 pf. unterschiedliches Zün dass pf. a 50 dnr.: 15 ft. — 1 Mössingener leichter gerechnet ad 50 dnr.

An übrigen Haus Rath. — Dieser hat sich schlecht befunden und werden disen die Erben selbsten unter sich zertheilen.

An Vorröthigen Wein. — 642 Emer Wein rodt und weiss den Emer sambt von Vass pr. 1 ft. 50 dnr. gerechnet 963.— ft. — 9 Emer Tröber Brandtwein a 4 ft. den Emer macht 36 ft.

An löss requisiten. — Ein Paum Press ist geschäzt ad 40 ft. — 2 grosse Stöll Vass seyndt erkaufft worden pr. 32 ft. — 15 unterschiedliche boding bey leiffig haltend 225 Emer von Emer zu 3 gr. macht 33 ft. 75 dnr. — 80 Emer lähre wein Vass den Emer zu 3 gr. thuet 12 ft. — 2 wein ladt mit Eysenen raffen beschlagen zusammen 40 Emer haltend den Emer ad 7 gr. gerechnet macht 14 ft.

Gegen 100 Mezen Korn den Mäzen a 12 gr. gerechnet macht 60 ft.

An wägen. — 2 lätter wägen zimlich schon abgenuzt geschäzt ad 40 ft. — 1 schese volant 8 ft. — 1 Pfloech und 1 beschlagene ögen 6 ft.

An S: V. Vieh. — 6 zuch Pferdt geschäzt ad 60 ft. — 67 Stuck unterschiedliches rindt Viech eines gegen dem andern geschäzt ad 6 ft. macht 402 ft."

A hagyaték teljes értéke: 9469 ft 38 kr.

IX. *a)* Felesége: MÁRIA ANNA, szül. 1675 körül, megh. 1717. július 6., tüdőbajban.

b) Gyermekei:

1. *János Bertalan*, szül. 1696. augusztus 26.
2. *Eleonóra*, szül. 1698 körül, megh. 1706. június 26.
3. *János*, szül. 1699. október 26.
4. MÁRIA ANNA, szül. 1702. július 22. Férje *Rülling Mihály János* kereskedő, pesti születésű polgár. Esküvő: 1729. február 6. 1736-ban apja örökének felerészét, 3947 ft 3 krt-t örököl.
5. *Éva Rozina*, szül. 1704. augusztus 14., megh. 1704. szeptember 23.
6. MÁRIA MAGDOLNA, szül. 1705. július 20. Férje *Seth Antal Ferenc* mézeskalácsos, budai polgár. Esküvő: 1729. február 6. 1736-ban a hagyatéki iratokban sem róluk, sem utódaikról nincs említés.
7. ÉVA BORBÁLA, szül. 1707. december 5. Férje *Lehner Pál* özvegy, pesti lakos. Esküvő: 1734. január 24. Apja hagyatékából a másik felerészt, 3947 ft 3 krt-t örököl.
8. *Mária Franciska*, szül. 1709. október 8., megh. 1713. április 22., hosszú betegségben.
9. MÁRTON, szül. 1710. október 8., megh. 1731. november 18. „A parasztok agyonverték."
10. *Dániel*, szül. 1713. január 3., megh. 1713. január 10.,
11. *Mária Erzsébet*, szül. 1715. november 3., megh. 1716. április 10.

M, D, Test. a. a. 361. — Életrajzához: Bónis. — Vagyona: Tk—I, Tl—II. 102, 252, továbbá: A—1696, 1715, 1720, Test. a. a. 361. Hagyatéki iratai tévesen mondják házát 79. számúnak. — Családja: B, C, D és a hagyatéki iratok.

ÁDÁM diák

I. Adam Diak.
III. Kereskedő, polgár.
V. 1693—96-ban szerepel a tanács előtt.

Tj—I. 182 (1694. máj. 25), 249 (1695. márc. 1), 335 (1696. febr. 3). — Foglalkozása és polgár-volta az 1693. jan. 10-i bíróválasztási szavazólistából derül ki: KA. Ber. u. Schr. 3891. fasc. 82—85. fol.

LUKÁCS ISTVÁN

I. Lucas, Lukos.
III. Kereskedő.
V. 1694-ben már a városban lakott. 1695. december 2-án boltja után 3 forintot fizet.
VIII. Ingatlan: szőlő Budán, 1694-ben. Termése: 15 urna.

Tj—I. 324. — Szőlője: KA. Varia et Rep. 3951. fasc. 34—41. fol.

EMMANUEL NIKOLA

I. Nicola Emmanuel, Emanuel de Nicola, Emanuel Nokolicz, Herr Manoli. Fiai az „Emanuel de Nicola" családnevet hordják.
II. Rác, görögkeleti.
III. Kereskedő.
V. 1694. május 21-én kapott polgárjogot. A polgárkönyv nemesnek mondja. Török árukkal kereskedett. Megh. 1736. február 11.
VI. Hagyatékában képek és történeti könyvek.
VII. Rác és különböző árukkal való kereskedésből kb. 400 forint (1696), 40 forint (1715), 300 forint (1720).
VIII. Ingatlan:
a) 268. sz. házhely, melyen 1696-ban, egy udvarban két szomszédos épület állott: egyik még a török időkből, a másik jobb építésű, összesen

3 szobával. Ficsórné polgárnőtől vásárolta 1694. május 21-én 135 forintért. Hagyatéka már csak egy házat említ ezen a telken, 3093 forint értékben.

b) 532. sz. házhely a Halpiacon, melyet 1701. október 20-án vásárolt 190 forintért Herold patikustól. Hagyatékában már nem szerepel.

c) Konyhakert (1696).

d) Szőlő: 2 darab Kőbányán; 2 darab Csepelen, összesen 1145 forint értékben a hagyatékban. 1720-ban 15 kapás szőlőföldje volt.

e) Major a Kálvária úton, a Kecskeméti kapun kívül, 401 forint értékben (hagyaték).

f) Negyedrész vízimalom a Dunán. 1696-ban az elsőrendűek közé sorolták. 1736-ban 800 forintra becsülték.

g) Üzletfiók Temesváron.

Ingóság: Inventarium, 1736. február 22.

„*An Mobilien.*

Undt zwar Paaren geldt, soll nach aussag der Erben nichts Vorhandten seyn ausser wass hier und zu Temeschwär auf der Handlung stehet und zwar zu *Temesvar* der aussag nach ohngefähr ad 10000 ft.

An Tobackh. — Dan allhier in gewölb und sonsten wass die Erben von solchen in die Kayl. fabrick zulifern Haben, worauf sie Kayl. geldt Empfang betraget sich ad 10000 ft.

An Sülber geschmeidt. — 12 Sülber löffl sollen wegen ihrer aussag nach 36 loth dass loth a 1 ft. 25 dnr. macht 45 ft. — 12 paar Sülber messer und gabl sollen erkaufft seyn pr 75 ft. — Dann auf zwey Manns Pöltz, 1 Manns Rockh dan 1 par S. V. Hossen die Sülber übergolte Knöpf sambt haften und Kötten belaufen sich ad 60 loth, dass loth a 1 ft. 50 dnr.: 90 ft. — 1 Sülber übergolte durchprochene ampl 30 ft.

An Manns gewandt dess abgelebten H. Manoli seel. — Die obbemelte Zwey Pölz ohne Knöpf darunter roth der andere Bley farb mit goldenen Schnieren und Fux wohnen gefirdert, schon abgetragen zu samben geschäzt ad 50 ft. — Item Rockh und Hossen auch schon abgetragen geschäzt ad 15 ft. — 1 alter Rock deto v Creditor ad 8 ft. — 1 rodt Carmasinene seidene güerttl mit Sülbernen Scophien geschäzt ad 60 ft. — Dan eine Ungl. Müzen mit Zobl gebraumbt vor jezo in werth 10 ft.

An Beth und Leyngewandt. — 2 aufgerichte bether sambt zu gehör geschäzt ad 100 ft. — Dass übrige beth und leyngewanth ist unter die wüttib und Kinder zertheillet.

An Zünn, Kupfer, Methall und Messing. — 34 st. Zün Thaller. — 20 st. gross und kleine Zün schissl ohngefähr 1 1/2 Centen dass Pfundt a 50 dnr.: 75 ft. — 3 Zünerne Kandl darunter 2 zu 1 halbe 1 zu 3 halbe zu samben geschäzt 6 ft. 4 zünerne leichter 2 ft. 50 dnr. — 1 Messingener deto 1 ft. — 2 grosse Saltz Vass oben mit zünernen raiff, az unterschiedlichen kleinen Kupfer geschir zusammen 1 Cent. geschäzt ad 60 ft. — 1 brandtwein löffl ad 3 Em. haltent sambt zu gehör gesch. ad 100 ft.

An übrig Haus Rath. — 2 Himmel beth von waichen Holtz zu samben geschäzt ad 10 ft. — 1 Eyserne Trugen 30 ft. — 1 Kasten 6 ft. — 6 mit grüenen Tuch überzogenen Sessl 12 ft. — 6 lederne Sessl a 1 ft. 50 dnr.: 9 ft. — 1 Lahn Sessl 3 ft. — 1 grosser Tisch von nussbaumenen holtz mit stein eingelegt gesch. 20 ft. — 1 grosser spiegl 10 ft. — 3 grosse und 4 kleine bildter zu samben 30 ft. — Unterschiedliche bücher darunter 3 grosse Histori bücher, die andere kleine zu samben. — 3 flaschen Keller sambt flaschen zu samben 12 ft. — 1 alter Tepich über den Tisch 3 ft. — 1 wandt Uhr sambt nussbaumenen Kasten 20 ft.

An Gewöhr. — 1 Pallasch der grif mit Sülber eingelegt 15 ft. — 1 Hegester 4 ft. — 2 Sabl mit sülber die schaiden mit sülber eingelegt, davon einer geschäzt 40 ft. — der andere aber 30. — ft. — 1 ord. Säbl 6 ft. — 1 Patron

Taschen mit einer Silbernen schlüessen 4 ft. — 2 Paar alte Pistolln 6 ft. — 1 Carabiner 2 ft. — 1 Zakan mit sülber eingelegt 6 ft. — 1 Zaum mit messing und übergolt 2 ft.
An Wägen. — 1 halb deckhtes Kallesch noch ney 50 ft. — 1 Marckh wagen 40 ft. — 2 Ross wagen zusamen 70 ft. — 1 Schese Volante 20 ft.
An Pferdt und S: V: Rindt Viech. — 6 Zug Pfertt zu sammen 120 ft. — 4 wallachische Reith Pfertt dann 1 fill deto zus. 200 ft. — 24 stuckh klein und grosses Rindt Vieh ohne deheürigen Kälbern a 8 ft. eines gegen dem anderen gerechnet 192 ft. — 7 heürige Kälber a 3 ft.: 21 ft.
An Wein. — 250 Emer a 1 ft. 50 dnr.: 375 ft. — 300 Emer Vass sambt denen worinen der wein ist, solche auffgemachter der Emer a 3 gr.: 45 ft. — 2 boding halten zu sammen 32 Emer a 3 gr.: 4 ft. 80 dnr."
„Summa 28741 ft. 31 dnr. — Summa den passiv schulden 13081 ft. 50 dnr."

IX. *a)* Felesége: ANNA, akit 1736-ban özvegyen hagyott.
b) Gyermekei:
1. THEODOR, megh. 1737. április 27. Kereskedő. Háza: 245. sz. alatt, 1 szőlője Csepelen. Évi jövedelme 1720-ban 100 forint. Felesége: *Sára*, akit 1737-ben özvegyen hagyott.
2. GYÖRGY. Örökös. Él: 1736—1742.
3. NIKOLA. Örökös. Él: 1727—1742. Cs. kapitány, külső tanácsos.
4. MIHÁLY. Örökös. 1742-ben királyi postamester Lugoson.
5. MÁRIA. Örökös. Él: 1736.
6. ZAFIRA. Örökös. Él: 1736.

M, Test. a. a. 367. — Életrajzához: Tj—I. 180. — Vagyona: Tk—I, Tl—II. 39, 60, 70, Tj—I. 180, A—1696, 1715, 1720, Test. a. a. 367. — Családja: Test. a. a. 367, 496. — Arról, hogy török árukkal kereskedett: A—1715.

PERINGER KRISTÓF GYÖRGY

I. Georg Christoph Peringer.
III. Szatócs, fertálymester és alkamarás, külső tanácsos.
V. Szül. 1655 körül, megh. 1712. június 21-én. 1694. június 18-án szerzett polgárjogot. 1702-ben fertálymester, 1705. április 29-én külső tanácsos, 1712-ben alkamarás lett, de utóbbi tisztét nem sokáig viselte, mert pestisben elhunyt.
VII. Különféle árukkal való kereskedés után évi 300 forint.
VIII. Ingatlan: 199. sz. Heisler Györgytől vásárolta 1696. február 22-én 460 forintért. A telken emeletes, 3 szobás ház műhellyel.
IX. *a)* Felesége: ÉVA TERÉZIA, Toplender János özvegye. Esküvő: 1695. november 6. Az esküvő tanúi mind az értelmiségi réteg képviselői: Proberger, Brean, Laschiz és Köppl. Özvegye 1720-ban még élt.
b) Gyermekei:
1. *Jakab Frigyes*, szül. 1696. augusztus 26.
2. *Anna*, szül. 1699. január 29.
3. *Anna Terézia*, szül. 1701. március 26.
4. *Mária Anna*, szül. 1705. január 16.

M, Schmall. — Halála: D. — Vagyona: Tl—II. 2, Gárdonyi, Tk—I, A—1696. — Családja: B, C. — Jövedelme: A—1696.

RATWANOVIZ ZSIGMOND

I. Siegmundt Ratwanoviz, Ratmonovitz, Radovanovich.
II. Rác, görögkeleti.
III. Kereskedő.

V. 1694. szeptember 20-án szerzett polgárjogot. 1696-ban is a városban lakik.
VII. Jól él kereskedéséből (1696).
VIII. Ingatlan:
a) 238. sz. ház 1 szobával.
b) Konyhakert.

M, A—1696, Tk, A—1696.

SAMHAMER MIHÁLY GYÖRGY

I. Michael, Georgius Michael Samhamer, Samhauer, Sambhamber.
II. Hazai német.
III. Kereskedő.
V. Szül. Komárom, 1662 körül, megh. 1702. március 28. 1695. január 21-én már a városban élt mint boltossegéd, és a Herold gyógyszerészt fegyverrel megtámadó Kis Jurkó kocsimestert hátulról leszúrta. Emiatt közmunkára ítélték, majd — tekintettel arra, hogy a volt városbírót védte meg — 1697 végén kegyelem útján szabadonbocsátották. 1698. december 13-án szerzett polgárjogot. 1702. március 18-án végrendelkezett. A ferenceseknél temették el.
VIII. Ingatlan: 76. sz. ház 2 szobával, előzőleg Schor György strázsamester tulajdona. 1700 után került a birtokába.
Ingóság:
a) Ruhaanyagok: breslaui, karmazsinpiros, zöld, kék, vörös és szürke színű különböző posztók; kartonáruk; lenvásznak, finom linzi lenvászon; finom barhedt és flor anyagok; gyapjúanyag fehér, kék és tarka színekben, gyermekeknek is. Mindez összesen 2293 frt 58 kr értékben.
b) Ruhaneműk: kabátok, mellények, szoknyák, hálókabát, férfiingek, „leibchenek", vállfűzők, harisnyák, női keztyűk, valamint különböző színes és lipcsei szalagok.
c) Vegyes használati tárgyak: levélporzó, 4 írótábla, kések, gyűszűk, gyűrűk, lószerszámok, lőfegyverek, citerahúrok.
Az egész árukészlet összesen 5372 frt 60 kr értékben.
IX. *a)* Felesége: ORSOLYA, Pius Kristóf kocsmáros özvegye. Esküvő: 1699. július 7. (Esküvői tanúk: Eschenbrugger Fülöp, Heissler Lőrinc, Döpfl Mátyás és Meister Mátyás.) Újból megözvegyülvén, 1704. január 27-én *Peyr Mihály*hoz ment nőül. — Gyermekeik nem maradtak. A bolti készletet Augustin György vásárolta meg.
b) Rokonság: *Samhamer Erzsébet*, akinek férje: Herüsch Sámuel, az özvegy új házasságának esküvői tanúja volt.

M, D, Int. a. a. 106, Test. a. a. 1. — Vagyona: Test. a. a. 1, Tl, Tk—I. A ház valószínűen csak 1700. szept. 7. után, a Schor György elleni bírói ítélet után került a tulajdonába (lásd ott). — A bolti leltár: Test. a. a. 127. — Családja: C.

SCOPEK FERENC

I. Franz Scopek.
III. Építőanyag-kereskedő, városi tanácsos.
V. Szül. 1654 körül, megh. 1740. február 23. 1695. július 11-én szerezte meg a polgárjogot, 1697-ben fertálymester, 1705-ben külső tanácsos, 1714-ben tanácstag, 1719-ben főkamarás. A ferenceseknél temették el.
VII. Építőanyag-kereskedésből, jólmenő, 150 forint jövedelemmel.
VIII. Ingatlan:
a) 166. sz. telek, rajta 1696-ban épült sarokház a Franciskánus utca és a Kecskeméti utca sarkán. 40 forintért vásárolta 1696. december 2-án.
b) 472. sz. ház. Az Úri utcában.

c) Rét: 6 kaszás (1720).
d) Szőlő: 18 kapás (1720).

IX. *a)* Felesége:
1. OBERHAUSER TERÉZIA ROZINA, él: 1698—1703.
2. LASCHIZ ELEONÓRA, szül. 1697. november 23. Pest. Laschiz Péter hajózási tiszt leánya. Esküvő: 1720. augusztus 20.

b) Gyermekei:
első házasságából
1. *Mária Klára*, szül. 1698. augusztus 7.
2. *Mária Magdolna*, szül. 1699. július 16., megh. 1700. július 29.
3. *Simon*, szül. 1701. október 10.
4. FERENC *Antal*, szül. 1703. július 5. Később városi főjegyző. Felesége: *Aichtmayer Szibilla*, szül. 1716 körül, megh. 1753. április 20. Gyermekeik:
a) Anna Borbála, szül. 1731. július 12.
b) József Antal, szül. 1733. március 16.
c) Mária Anna, szül. 1734. július 12.
d) Klára Genovéva, szül. 1736. december 28.
e) Rozina, szül. 1740. augusztus körül, megh. 1740. október 18.
f) Ignác, megh. 1742. augusztus 16.
g) Ferenc Menyhért, megh. 1743. szeptember 9.
második házasságából
5. *János*, szül. 1721. június 15., megh. 1722. május 16., rázógörcsben.
6. *Ferenc József*, szül. 1723. január 4.
7. *János Mihály*, szül. 1725. március 11., megh. 1730. május 8., himlőben.
8. *Anna Borbála*, szül. 1727. október 18., megh. 1730. május 23., himlőben.
9. *Miklós Albert*, szül. 1730. április 1.
10. *Anna Borbála*, szül. 1732. március 21.
11. *József Antal*, szül. 1733. március, megh. 1733. március 28., rázógörcsben, 11 napos korában.

Halála: D. — Pályája: Tj, Schmall. — Vagyona: Tk—I, A—1696, A—1720. — Családja: B, C, D.

SAUTTERMEISTER JÓZSEF FERENC

I. Saját aláírása: Franz Joseph Sauttermeister.
III. Posztókereskedő, városi tanácsos, bíró.
IV. Koronás, sisakos takarós címerpajzs kettéosztott mezővel, ágaskodó szarvas és oroszlán. FIS betűk.
V. Szül. Linz, 1662 körül, megh. 1740. május 21. Bécsből költözött a városba. 1695. december 13-án bérbe vette a városházi saroküzletet. Posztóval és selyemmel kereskedett. Polgárjogot 1696. május 1-én szerzett. 1709-ben lett városi tanácsos, majd kamarás. 1719-ben, 1721-ben, 1727-ben és 1729-ben választották bírává. A polgársággal szemben a tanács érdekeit képviselte. A plébániatemplom kriptájába temették el.
VI. Aláírása iskolázott.
VII. Posztókereskedésből 3000 forint (1696), 30 forint (1715).
VIII. Lakása: a 192. sz. alatti tanácsházban, nyitott bolthelyiséggel. 1715-ben sem volt saját háza, városi telken lakott.
IX. *a)* Felesége:
1. MÁRIA AGATHA, él: 1701.
2. MÁRIA KATALIN, szül. 1671 körül, megh. 1714. március 26., hosszantartó betegségben.

b) Gyermekei:
első házasságából
1. *Johanna Erzsébet,* szül. 1701. április 19.
2. *Mária Jozefa,* szül. 1702 körül, megh. 1712. július 3., tüdőbajban.
3. *Károly,* szül. 1703 körül, megh. 1712. február 22., himlőben.
4. *József,* szül. 1705 körül, megh. 1712. február 8., himlőben.
második házasságából
5. *Pál Jakab Alajos,* szül. 1708. október 15., megh. 1709. december 8., hurutban.
6. *Anna Mária Erzsébet,* szül. 1710. július 15.

c) Mostohaleánya: HELENA BORBÁLA. Férje *Medializ Ignác Márton,* megh. 1719 előtt.

d) Nővére volt: *Sauttermeister Anna Katalin.* Mosell Antal János városi jegyző felesége.

e) Fivére: *Sauttermeister Frigyes* (később budai polgármester), felesége *Bud Angela Rozália.* Gyermekük: *János Ágoston,* szül. 1696. augusztus 26.

Tj—I. 325, M, A—1696, B, D, Kovács, Schmall. — Mostohaleánya: Test. a. a. 239. — Aláírása és pecsétje: uo.

HASSAN JÁNOS

I. Saját aláírása: Johann Hassan. Másutt: Hasan, Haszan, Hassán.
II. Német.
III. Vaskereskedő, polgár.
IV. Díszes címerpajzs.
V. Ausztriában, valószínűen Bécsben született, 1672 körül, megh. 1711. március 8-án, tüdőbajban. Március 9-én temették. 1696. július 17-én kapott polgárjogot. Eleinte valószínűen a tanácsházban lakott, ahol üzlete is volt.
VI. Feltűnően iskolázott aláírás. Lakásában rézmetszetek, íróasztal és írószekrény.
VII. Kereskedésből évi 1000 forint (1696).
VIII. Ingatlan:

a) 196. sz. alatti ház. 1700. január 20-án vásárolta feleségével együtt, 400 forintért Schweidler Krisztián hadnagytól. Hagyatékában 1500 forintra becsülték. 1714. január 1-én Jobst János György vette meg 750 forintért.

b) Szőlő: 1 darab Budán, 50 forint értékben (hagyaték); 1 darab Kőbányán.

Ingóság: Inventarium, 1711.
„An Mobilien.
Dess Johann Hassan seel. Rockh noch ney, sambt Camisol mit Pelz gefüttert, undt Einen Hueth, auch Siebenbürger Haube.
An Silber geschmeidt. — Ein Versaz bey Ihro drH. Prinz Eugeni Hn. Kastner so bestehet beyläuffig in 6 oder 7 Silberne löffl, dann guldene Ring 2 ft., Ein stangl ausgebrentes silber 1 ft.
An Leingewandt. — Dess Manns seel. Hemeter 3. — Tisch Serviet 4. — Handt Tücher 4. — Tüsch Tücher 2.
An beth gewandt. — Tucheten 2, Unterbether 2, lahn Pölster 4, Haubt Pölster 4, Deckhen 1, laylocher 3, beth Statt 2, dann ein Kinder beth Statt 1, Soldathen beth sambt beth Statt 1.
An gewähr. — Flinten 2, Ein Paar Pistohlen 1, Ein alter Degen 1.
An Zinngeschier. — Zinnerne Kandtl 3, Zinnerne flaschen 1.
An Kuepfergeschier. — Ein grosser Kuepferner wasch Kessl 1, Ein mössinger leichter 1.

An andere Mobilien. — Ein alte spanische wandt 1, Ein Kleider Kasten 1, Ein schreib Kastl sambt schreib Tischl 1, Ein grosser spiegl 1, grosser Tüsch 1, lahn stiell in allen 6, mehr alte bilder von Kuepfer stich 23, mehr Ein marckh hütten 1, dann Ein Roll 1, mehr Wein Press 1, boding, welche zu sammen 40 Emer. halten 2, Dann Wein Vasser in allen 54 Em., an wein befinden sich noch ad 30 Em. ohne dem so noch Zapfen ist, Item Mostl schaff 2.

An Rindt Viehe. — Kühe in allen 2.

Folget nun die Eissen Handlung jedes Sorten weiss, wass Solches von Ersten handt dess Meisters gekhostet, als

Erstlich seint befundten wordten allerhandt hacken	Ft.	kr.
180 Stuckh — ad	38	47
8 Stuckh Täxl	1	24
17 St. Schrodtmesser	6	57½
52 St. Klie Praxen ad	7	39
27 St. Vorschneidtmesser	2	42½
32 St. Hackhmesser	1	34
71 St. beiss, spiz undt brath Zangl	5	1
144 St. Zirckhl	5	56
246 St. bindter schnizer ohne hefft	3	35
89 St. bindt schnizer mit hefft	1	47
13 St. bindtmesser	1	16
11 St. Kürschner messer	3	5
73 St. fleisch gaberl undt miesserl	3	37
8 Hütten Hammer	—	30
67 St. Schaaff schar	4	53
106 St. hobl Eisse	4	39½
234 St. schneid undt Nader schar	13	23½
475 St. Vier Eissen, hol undt stein Eissen	9	25½
36 St. Czismamacher messer	3	22
80 St. speckh hackhl	3	23
129 St. weinmesser	6	36
48 Pradt spiess	6	45
61 St. Saag blätter	6	24
20 St. Polz undt spiz sagl	1	38
29 St. Mauer undt streich Kohllen	2	15½
1 Stockh schar	—	20
51 St. Faum undt Schöpf löffl	2	39½
19 Rost	5	28
194 St. allerhandt Porer	14	19
14 St. bindter Einsazl	—	19
80 St. hien und Zapfen Porer	7	46½
101 St. Raffmesser grate	6	27
83 St. Krumpe Raffmesser undt schaben	8	50½
30 St. gebogne Schaaff schar	2	9
717 St. allerhandt Peilen undt holz Raspel	41	15
5 Kartatschen	1	30
16 Strigl	1	18
13 leichter	1	18
36 liecht Puzn	1	44
46 St. banckh Eissen	—	55½
56 St. schrauff arm, auch andere bindter undt Thier schrauffen	2	35
170 St. Nagl Porer	1	50
301 St. Nagl Porer	4	16
9 St. gefaste sagen	2	2

47	St. bodten Kampl undt schmalz löffl	—	45½
16	bradt Pfannen	4	22½
338	½ pfundt brein blatl dass pfund a 12 kr. macht	67	42
5	Kraafen Radl	—	15
70	St. lang stilete Pfannen	9	15
33	St. anleg arm	1	14
	allerhandt Thier bändter	6	43½
1655	Zelt haften	4	37½
1000	schwarze schloss nägl	1	15
1500	Schwarze spörr nägl	1	21
1000	Schwarze Ram nägl	—	42
3000	allemod. nägl	1	30
1000	schwarze bandt nägl	1	48
3000	kleine flach nägl	1	21
4892	bradt khopfete Kreüzer nägl	81	32
743	schmall kopfete Kreüzen nägl	12	23
708	schmalle Pfen. nägl	2	57
245	2 Pfen. nägl	2	22½
1501	bradt kopfete Pfen. nägl	6	15
1000	bradte heller nägl	2	30
700	schue alle ohne hefft	1	13½
6190	mittere hueff nägl	10	15
168	Wadthoffer wez stein	6	44
72	Walische wez stein	5	45½
6000	mittere schintl nägl	3	33
350	weisse Ram nägl	—	27
125	spallier hackhl	2	5
500	schue Ertl häfft	1	15
24	mössingene wandt schrauffen	3	30
5	St. mössingene Thier Radl	—	30
6	mössinge Halss sprizen undt 8 spickhnadl	—	52
12	feüer Eissen	—	21
100	Krumpe schue Ertl	—	11
9	St. Eissene Rochen	2	—
22	St. gangschern undt malter hauen	3	40
52	lahn undt stoss scheiben	4	35
9	St. Krampen	2	15
30	St. Vorhauben	3	—
1	müst undt 4 ofen gabl	—	36
26	St. Stohle Plech	2	4
10	St. Sandt schauffl	2	—
6	St. wagen leixen	—	34
15	Schierhackhen	1	30
42	Raaber Hauen	14	42
12	Teütsche hauen	2	48
6	Feüer Hundt	1	44
1	Feüer Zangen	—	6
2	Pfann Füessl	—	20
6	Trüfüess	1	50
67	Sengssen	23	27
7	St. Trugen schlösser	1	24
22	St. Kammer Pixen	5	30
10	St. bladt schlösser sambt aller zugehörung	5	—
26	Sengssen Ring	—	26
34	St allerhandt Ketten	4	6

10	Steckhl undt ein stangl Hammer	—	50
11	Wagen dann 27½ pfund	3	26
4	St. grosse Thor bändter a 115 pfund	14	22½
2	Schwanen Halss undt 1 schliessen ad 71 pf.	8	52½
3	Ringl dradt 11 pfund	1	39
43	St. leixen Ring	1	3
4	Mühl Ring, 15 pfund	1	52½
2	St. Waldt sagen ad 10 spann	1	15
1	Schrauff Stockh 30 pfund	3	45
23	Pulver Flaschl	1	30
	Stackl 96 pfund	11	31
	Hueff Eissen 270 pfund	32	24
15	St. Neystätter Pflug Ploch ad 197 pfund	15	46
52	St. Bergstätter Schin Eissen 181 pf.	9	58
260	St. absaz zweckh	6	30
	Krampen Pöder ad 92 pfund	11	30
4460	allerhandt angl, wie Viell aber solche gekhostet ist in denen auss zigln zu ersehen		
815	flinten stein	2	30
1	schrauff Schloss	5	—
6	St. Eissene gewichter Ein Centen 25 pf.		
	1½ pf. Mössinges stockh gewicht		
1	pf. Mössinges Einsaz gewicht		
1	Wag Palckhen sambt 2 mit strickhen zugerichten Waag schallen		
175	Schue all Ringl	—	21
	Summa Summarum	718	4

Folget Wass man Ihr Frau Hassanin von der Eissenhandlung in Hauss zu ihrer Tägliche nothurff zu Verkhauffen gelassen hat, als

Erstlich 11 Steigl
8 Kartatschen
7 leichter
6000 Schintl nägl
1000 schue oder Ram Nägl
4 Schlösser
4980 mittere latten Nägl
4 glueth Pfannen
10 Weinhauen
1 Polz Sagl
3 pf. Vassl Stachl
1 Handt Hackhen
2 Raffmesser."

IX. *a)* Felesége: KOH ÁGNES KATALIN, szül. 1673 körül, megh. 1713. augusztus 22., tüdőbajban. Esküvő: 1696. október 23.

b) Gyermekei:

1. *Udalrik,* szül. 1698. április 25. 1711-ben nem szerepel.
2. *József Antal,* szül. 1700. február 26. 1711-ben nem szerepel.
3. MÁRIA TERÉZIA, szül. 1701. április 20. Él: 1711. Örökös.
4. *Mária Katalin Judit,* szül. 1702. július 3. 1711-ben nem szerepel.
5. JÁNOS ANTAL, szül. 1703. december 25. Él: 1711. Örökös.
6. *Anna Mária,* szül. 1706. április 18., megh. 1706. július 27.
7. *Mária Erzsébet,* szül. 1708. június 6., megh. 1708. augusztus 30.

M, D. — Aláírása és pecsétje: Test. a. a. 51. — Vagyona, jövedelme: Tk, Tl—II. 59, 170, A—1696. — Hagyatéka és üzleti raktára: Test. a. a. 84. —

Családja: uo. és B, C, D. — Neve A—1696-ban Röck György 184. számú háza után következik, majd a tanácsháza melletti ingatlanok következnek. Így tehető fel: lakása is, üzlete is a tanácsházban volt, melyről tudjuk, hogy bolthelyiséggel rendelkezett.

CSISÁK JEREMIÁS

II. Rác.
III. Posztókereskedő.
V. Él 1696-ban. Komáromban lakott.
VII. Abaposztóval és rác árukkal való kereskedésből.
VIII. Ingatlan:
a) 269. sz. 2 szobás ház albérlővel, nyitott bolthelyiséggel. Albérlője: Pozsgai István szabó.
b) Konyhakert.

A—1696.

SZAPPANOS MIKLÓS

I. Saját aláírása: Sapanyos Miklaus. Másutt: Zabonos, Szapanos Nicol, Sabonosch Niclas.
III. Kereskedő.
IV. Kivehetetlen figura.
V. Él: 1696—1720.
VI. Sajátnak feltételezhető, gyakorlatlan névaláírás.
VII. 8 forint (1720).
VIII. Ingatlan:
a) 257. sz. telken vályogház 2 szobával, 1696. december 4-én 220 forintért Lippai Jánostól? 1700. december 8-án is a birtokában; 1720-ban is.
b) Konyhakert.
c) Rét: 3 kaszás (1720).

Nem tévesztendő össze Szappanos alias Manolovich Miklós szappanfőzővel. — Foglalkozása nincs megemlítve, csupán A—1720 jegyzi meg róla, egy kereskedő neve után felsorolva: „idem". Neve, pecsétje: Test. a. a. 37. — Vagyona: A—1696, 1720. — Házának eladását említi: Tj—I. 415. L. még: Tk—I, Tl—II. 63 (utóbbi helyen olvasható, hogy polgár).

CZIPROVICZ PÉTER

I. Peter Cziprovicz, Csiprovics, Zipprovics, Ciprovics.
II. Rác (katolikus).
III. Kereskedő.
V. Szül. 1676 körül, megh. 1740. május 29. 1696-ban már a városban élt, de csak hosszabb idő múlva, 1713. június 4-én szerzett polgárjogot, majd házat. A plébániatemplom kriptájába temették.
VII. 6 forint (1715-ben); 150 forint (1720-ban).
VIII. Ingatlan:
a) 226. sz. alatti ház. 1714. január 30-án vásárolta 400 forintért. Fiai, Mihály és Kristóf örökölték.
b) Rét: 4 kaszás (1720).
IX. *a)* Felesége:
1. MÁRIA, szül. 1683 körül, megh. 1712. június 26., pestisben.
2. HELÉNA, él: 1715.
3. ZSUZSANNA, él: 1717.
4. BAVIANOVICS (PATSANOVICS) ERZSÉBET, él: 1720—1735.

b) Gyermekei:
első házasságából
1. *Sebestyén*, szül. 1696. október 6.
2. *György*, szül. 1704 körül, megh. 1712. június 5., feketehimlőben.
3. *Pál*, szül. 1706 körül, megh. 1715. augusztus 20., himlőben.
4. *Mihály*, szül. 1711 körül, megh. 1713. március 19., rázógörcsben.
második házasságából
5. *János*, szül. 1714. május 4 körül, megh. 1714. május 12., rázógörcsben.
6. MIHÁLY, szül. 1715. május 16. Örökös. Az apai ház egyik tulajdonosa.
harmadik házasságából
7. *Mária*, szül. 1717. január 11.
8. *Péter*, szül. 1719 körül, megh. 1720. január 13., rázógörcsben, féléves korában.
negyedik házasságából
9. *János István*, szül. 1720. december 23., megh. 1721. január 15., rázógörcsben.
10. *Tamás*, szül. 1725. március 6.
11. *Ignác Antal*, szül. 1728. október 21.
12. *Anasztázia*, szül. 1731. március 17.
13. *Antal*, szül. 1733. június 6.
14. *Péter*, szül. 1733 körül, megh. 1733. július 31., féléves korában.
15. KRISTÓF, szül. 1735. május 3. Örökös. Az apai ház másik tulajdonosa.

c) Fivérei:
1. *Cziprovicz Miklós*, él: 1718.
2. *Cziprovicz Mátyás*, megh. 1718. március 12. Háza: 153. sz. alatt, budai szőlő.
Később tűnnek fel a városban.

d) Az anyakönyvben szerepel még:
1. *Cziprovicz Péter*. Felesége *Mária*, gyermekük *Pál*, szül. 1696. december 5. (A születés időpontja miatt nem lehet a teljesen hasonnevű házaspárt azonosítani.)
2. *Cziporoczki Márton*, él: 1699. Leánya *Mária*, szül. 1697 körül, megh. 1699. december 13.

M, A—1720, D. — Életrajzához: B. — Vagyona: Tl—II. 263, Tk—I, A—1715, 1720. — Családja: B, C, D, Tk—I, továbbá Cziprovicz Mátyás hagyatéki iratai számozatlanul: Test. a. a. 136 és 137 között.

7. PATIKUS, FÜRDŐS, BORBÉLY-SEBÉSZEK

Blumenfelsi HEROLD SZIGFRID HENRIK

I. Saját aláírása: Heinrich Siegfrid Heroldt v. Plumenfelss.
Plumenfelsi praedicatuma talán régi, birodalmi nemességre, de lehet, hogy csak származáshelyre utal.
II. Német.
III. Patikus. Városi tanácsos, bíró.
IV. Sisakos, sisakdíszes címerpajzs, koronával, a mezőben vágtató lovas kivont karddal. HS HVP betűk.
V. Szül. Teschen, 1639 körül, megh. 1704. március 8. Bécsből került Pestre, és itt 1688. január 1. és október 19. között szerezte meg a polgárjogot. Ugyanebben az évben kap engedélyt a kamaraigazgatóságtól, hogy gyógyszertárt nyisson. Korábban, mielőtt a városba költözött volna,

orvosi gyakorlatot folytatott. Négy ízben volt Pest bírája: 1. 1689. február 5-től 1692. március 31-ig, 2. 1694. májustól 1695. márciusig, 3. 1697—1698-ban, 4. 1701-ben. Pályáját mint a kamaraigazgatóság pártfogoltja kezdte, de a kibontakozó városi autonóm törekvésekkel egybehangzóan mindvégig megőrizte független gondolkodását. Bár elismerték, mégis ennek a függetlenségének köszönhette, hogy mind a kamaraigazgatóság, mind a város kegyeit elvesztette. Egy önvédelemből származó, véletlen emberölés miatt hajszát indítottak ellene. — Végrendelete 1703. május 9-én kelt, melyben „mindig hű barátját", Kohlbacher Mátyás Lambertet teszi meg executornak. A ferenceseknél temették el.

VI. Tudott latinul. A lakásban több festmény. Iskolázott aláírás.

VII. Gyógyszertárából, ahol segédeivel dolgoztat, jómódúan él.

VIII. Ingatlan:

a) 73. sz. sarokház 3 szobával és nyitott bolthelyiséggel, gyógyszertárral. Albérlője István borbély. A házat 2000 forintért vette meg 1705-ben Eyserich Sámuel.

b) 532. sz. házhely a Halpiacon, melyet „gratis" kapott a kamarai adminisztrációtól 1700. január 18-án. 190 forintért adta el Emanuel Miklós rác kereskedőnek 1701. október 20-án.

c) Szántóföld: 6 köböl. A katonáktól kárt szenvedett.

Ingóság: Inventarium, 1704. december 11.

„Ahn geldt undt übrigen mobilien. Von silber und goldt. — Nach seinem ableben ist in bahrem Von Verschiedenen Münz Sorten in allem gefunden worden 108 ft. — welche frau Kohlbacherin zu Abführung deren begrebnüss Uncosten und Legaten gebraucht. — Item Vorhandt Ein Verguldtener Ring mit 8 Diamant steinl besezt. — Dann sein Verguldter Petschir Ring. — Und noch ein kleines Ringel mit einem bruch. — Dise Ring seind noch nicht geschezt worden. — Item an Silbern Knöpf Und leffel zusammen in gewicht 71 1/2 loth, durch Und durch dass loth ad 45 kr. thut 53 ft. 37 1/2 kr. — ausgebrentes silber Von bortten 2 1/2 loth pr 54 kr, 2 ft. 15 kr. — Ein Halss Umbgeheng schnierl mit guten Perl und granath Versezt ad 3 ft. — 7 1/2 loth schlecht razisch Silber ad 18 kr. 2 ft. 15 kr.

Ahn Kleidung, Undt leingerath auch Bettzeüg. — Zu ofen in Frau Kohlpacherin logiment die Heroldische Trugen Eröffnet worden darinnen sich befunden. — Ein Frauen Rok Von Zchabellen farb mit schwarz Seidenen spizen pr 8 ft. — Item ein blau taffeter Rok mit schwarzen Spizen 6 ft. — Ein grün Etwas abgetragener weiber Rok Von trib samet; welcher nach aussag Frauen Kohlpacherin Von Hrn Herold seel. dess, Frauen seel. schwester in wie Verschaff seye. — Item ein alt schwarz Sammetes wammes, undt dann ein seidenes deto wammes pr. 8 ft. — Ein Ungefütterter schon abgetragener rother weiber Polz ad 3 ft. — 4 Ehlen new grau Engl. tuch zum Kleid pr. 3 ft., 13 ft. — Ein schwarz alt Vätterl. langes wehrgeheng mit seidenen Franzen. —

Zu Pest in Heroldische Haus ein alter Camillotter mans Rok wobey ein Camisohl 1 ft. 30 kr. — Ein alter Polz mit schwarz fütter 1 ft. 15 kr. — Ein blauer Mantel 5 ft. — Ein alt par lederne Hosen.

Ahn leingerath. — Zu ofen 4 alte tischtücher ad 30 kr., 2 ft. — 5 newe tischtücher ad 1 ft., 5 ft. — 5 alte Handtücher pr. 24 kr., 2 ft. — 23 alte tischServietten 1 ft. 30 kr. — 2 clarere leillacher mit spizen 3 ft. — 10 alte schlechte grobe leillacher 3 ft. — 4 weise Polzter Ziegen mit seiden ausgenähet worunter Eine bettziegen zusammen ad 4 ft. — 5 alte Küss Ziegen pr 1 ft. — 3 grosse blaue bettziegen 2 ft. — 2 weise Frauen Rök ad 5 ft. — 4 alte weiber hemeter und Ein newes pr. 3 ft. — 5 alte fürtücher 1 ft. 30 kr. — 2 par newe handtazl mit spizen 2 ft. — 38 Ehlen newe Haus leinwath pr. 12 kr., 7 ft. 36 kr. — 5 Ehlen Rothe baum wollene leinwath ad 15 kr., 1 ft. 15 kr. — 2 blatt grünn taffete fürheng 3 ft. — Ein newess

Seidene blatt zur bettdekh ad 6 ft. — Ein par frauen und 1 par mans Hanschuch 1 ft. — 5 stukh bettgewandt oder tuchet mit feder ligen zu ofen bey frau Kohlpacherin müss. erst ausgewaschen werden. — Item 4 alte fürheng blattl von blauen leinwath. — Item 2 andere fürheng blatt Von grüner leinwath. — Ein alter blauer weiber Polz. — Ein alter Tischteppich. — Ein stukhl Samet 51 kr. — 3 alte Parukhen 30 kr.

Von Messing, Kupfer, Zinn und Eisenwerkh. — Das zu ofen befundene Kupfer, Und messing ahn leichter Und flaschen hat gewogen 9 Th. ad 15 kr., 2 ft. 15 kr. — Dann wass zu Pest war als Ein Kupferner waschkessl und Ein geringer deto zusammen 4 ft. — Ein alter Kuchelmörsen Sambt Mössl 2 ft. — Ein Kupferer Kuchlkessl nebst Einer alten flaschen 2 ft. 30 kr. — NB. wass in laboratorio ist, Solche instrumenten Von pfannen, kessl und anderen dgleichen zu der apotekhen annotirt, Und Vorgemerkt seind lauth inventur.

Ahn Zinn. — 9 newe Zinnene schissl sambt 3 newen teller, dan die alte teller Und schissl nebst übrigen flaschen Und Salz fassl alles zusammen gewogen 62 th. durch und durch pr. 18 kr. 18 ft. 36 kr. — Dann in dem Haus zu Pest die Zinnerne schissl und ein Salz fassl ad 6 th. 1 ft. 48 kr.

Eisenwerkh. — 4 bratspiss gross und klein 1 ft. — Ein Kuchel bratte nicht gangbahr. — 2 feüer hundt. — Ein feüer Rost. — ein treifuss. — Ein Centen newes Eisen pr. 6 ft. — auf dem boden altes Eisen ad 3 ft.

An tischler arbeith Und übrigen Hausrath. — Ein tisch mit einer steineren blatt 1 ft. 30 kr. — 4 lahn sessl mit blauen tuch überzogen ad 1 ft,. 4 ft. — 8 andere lederne sessl zu ofen und Pest ad 30 kr., 4 ft. — 2 alte feldsessl 30 kr. — 3 alte tisch sambt einem teppich 1 ft. 30 kr. — Ein Kasten 2 ft. 30 kr. — Ein schwizkastel 2 ft. — Ein alte Bettstatt. — Ein spanischwand 30 kr. — Ein alter spigl 30 kr. — gespannenes garn, von claren ad 5 th. pr. 9 kr. von gröberen 6 th. ad 6 kr. zusammen 1 ft. 21 kr. — Etwass Von Cöllnische bandl pr. 1 ft. — Ein ausgearbeithete Hirschhauth pr. 4 ft. — 24 stukh Verschiedene gemahld oder bildter. — Ein adler stein. — 3 par Messer, worunter ein par brüderl. 1 ft. 30 kr.

Gewehr. — 2 gezogene kleine Stuzen 6 ft. — 2 flinten seind ausgelif. — 2 musqueten 6 ft. — Ein alt par Pistohl 1 ft. 30 kr. — Ein abgeschnittener flinten lauff stuzl 1 ft. — 2 alte sabl Und Ein alte degen 2 ft. — Ein spanisch Rohr mit Einem Silberen Knopf 6 ft. — Ein anders Rohr Von Holz und einem messingen Knopf 30 kr.

Dass Rindvieh Und pferdt betr. seindt die pferd Sambt knecht und wagen fouragiren von Rebellen aufgefangen worden; Item ein ochsl und Ein Kuhe ist zu Haus geschlagen Und aufgeselgt worden, die übrige Kühe ist zu ofen. Die alte Sches Volant mit geschir in Haus, ist geschäzt pr. 2 ft."

IX. Felesége: VERONIKA BENIGNA, szül. 1648 körül, megh. 1702. április 29. Gyermekei nem voltak.

Alkalmazottak: segédek gyógyszertárában.

Származási helyéről: M. — A gyilkossági esetről és meghurcolásáról: Bónis 135—136. — Halála idejének megállapításában az inventariumba később betoldott, de egykorú kézzel írt dátumot követtük, a hibás évszámot (1703) kijavítva. Temetésének napja: 1704. márc. 14. Vö.: D. (Kovács L. azért gondolja, hogy 1704 végén halt meg, mert hagyatéki leltára 1704. dec. 11-én kelt, és a halotti anyakönyv adatait nem ismerte.) Végrendelete a hagyatéki leltárral együtt, mely ingó és ingatlan vagyonának felsorolását tartalmazza: Test. a. a. 68. Figyelemre méltó, hogy javainak számbavétele halála után 9 hónappal kelt. A női ruhák egy részét az örökös Kohlbacherné birtokolta már. — Ingatlanáról: Tk—I. — Feleségéről: D.

PRESSL PÁL

I. Paul Pressl, Presel.
II. Német.
III. Fürdős, városi tanácsos.
V. Megh. 1691. április 16. és szeptember 20. között. 1687-ben szerez telket Pesten, és 1690-ben lesz a tanács tagja.
VIII. Ingatlan: 38. sz. 2 szobás régi ház 1687. augusztus 1-én vásárolta feleségével együtt, tíz forintért. Halála után özvegye s új férje, Finck János fürdős polgár örökölte.
IX. *a)* Felesége: DOROTTYA, él: 1687—1700. Második férje *Finck János* fürdős polgár, akihez 1691-ben ment nőül. Házassági szerződésében két fiának összesen 300 forint apai örökséget biztosított, valamint az idősebbiknek a fürdős-mesterségre való kitaníttatás költségeit. Minden egyéb vagyonát második férje számára kötötte le, 100 forint anyai örökség kihasításával. Második férjét is túlélte.

b) Gyermekei:

1. *Fortunátusz Antal*, szül. 1685 előtt, megh. 1697. A fürdős-mesterségre szánták, de korán meghalt.
2. JÁNOS PÉTER, szül. 1685 körül, megh. 1735. július 3. Később kirurgus és 1707-ben polgár. Első felesége *Katalin*, Wüldt János özvegye. Esküvő: 1707. április 25. Második felesége *Gstöttner Éva Rozina*. Esküvő: 1726. április 29.

Gyermekei:

első házasságából

a) Péter, szül. 1708. február 22.
b) Mária Regina, szül. 1709. november 22., megh. 1709. december 2., rázógörcsben.
c) János Jakab, szül. 1710. szeptember 8.
d) János, szül. 1712. május 19.
e) Mária Rozália, szül. 1714. szeptember 4.
f) János Ádám, szül. 1722. december 14.

második házasságából

g) Mária, szül. 1726. december 18., megh. 1727. június 19., rázógörcsben.

c) Rokona: *Pressl Bertalan* üveges — talán fivére volt.

Halála ideje B-ből határozható meg: 1691. ápr. 16-án még keresztszülő, 1691. szept. 20-án már özvegye szerepel keresztszülőként, új férjjel. — Tanácsossága: Schmall. — Vagyona: Tl—I. 11, Tk—I. — Családja, gyermekei: W. Vö. még **Finck** János hagyatéki irataival: Test. a. a. 27. — Pressl Bertalan üveges rokonsága abból a tényből valószínű, hogy 1707-ben Pressl Pál fiának, János Péternek esküvői tanúja volt.

SENIGEN MIHÁLY JÁNOS

I. Johann Michel Senigen, Seinichen.
II. Német.
III. Kirurgus, városi tanácsos.
V. 1688. március 19-én már a városban élt. 1688. június 10-én nevezték ki az első tanácsosok sorába.

Tj—I. 1, Int. a. a. 5. Vö.: Schmall I. 306.

MIHÁLY

I. Veltscherer von Veszprin namens Mihal.
II. Magyar.
III. Borbély.

V. Szül. Veszprém. Él: 1689—1690. Nyilván ő az a név nélkül említett „der ungarische Feltscherer", aki először 1689. szeptember 12-én szerepel a tanács előtt. 1690. január 4-én a tanács megtiltja neki a tányér kifüggesztését, mivel a polgárdíjat az engedélyezett négyhetes határidő lejárta után sem fizette be.

Tj—I. 32, 36.

FOGARASI BORBÉLY MIHÁLY

I. Barbo Mihal, Michael Barbir, Fogarosi Barbier Michel, Michael Fogarasi.
II. Magyar.
III. Borbély.
V. Szül. Erdély (Fogaras?). 1690. június 22-én szerzett polgárjogot.
IX. *a)* Felesége: ERZSÉBET („Örse"), él: 1695.
b) Gyermeke: *Ferenc*, szül. 1695. július 26.

Tj—I. 40. — M-be csak 1692. ápr. 11-én van bevezetve. — Magyar nemzetiségére mutat, hogy felesége „Örse" néven szerepel.

WÜRNZ VILMOS JÁNOS

I. Johann Wilhelm Würnz, Würnsz, Wirns.
II. Német.
III. Borbély.
V. Szül. Pfalz, megh. 1700 előtt. 1692. október 31-én szerzett polgárjogot. Halálozási évszámából W-ben csak az első két számjegy: 16.. olvasható. 1696-ban még élt.
VII. Mesterségéből.
VIII. Ingatlan:
a) 26. sz. 3 szobás ház.
b) Konyhakert.
IX. *a)* Felesége: ismeretlen nevű, akit özvegyen hagyott.
b) Gyermeke: ismeretlen nevű fiú, akit árván hagyott.

M, W, A—1696, Tk—I, A—1696.

FINCK JÁNOS

I. Johann Finck, Fink, Fünck, Fing.
II. Német.
III. Fürdős.
V. Szül. Schwarzwald, 1670 körül, megh. 1700. november 6. 1692. október 31-én kapott polgárjogot.
VIII. Ingatlan:
a) 7. sz. 2 szobás csinos ház. „Gratis" kapta. Teleklevél: 1698. augusztus 27. Albérlő: Reininski biztos (nem állandó). Halála után mostohafia, Pressl Péter János, a kirurgus örökölte.
b) 38. sz. 2 szobás sarokház. Mint Pressl Pál fürdős, városi tanácsos öröke került a tulajdonába, amikor özvegyét nőül vette. Halála után egyetlen leányára s ennek férjére, Burger Jánosra maradt.
c) Szántóföld: 6 köböl.
Ingóság: Inventarium, 1700. november 3.
„*Mobilien*
4 Kuhe sambt ein Kalb; 1 pferdtl und 1 fülle; 1 wagen sambt 2 alten Ketten; alt pferdt geschier.
1 wagen, sambt allen geschier und etliche alte Ketten.

an Kupfer, Messing und Eisenwerkh
7 Kupfer gross und klein kupferne Kessel; 7 zinnene schissl; 16 zinnene deller; 3 messinge barbier bokhen; 3 henkh boken; 1 Eiserne Rost; 1 messinges Kesserl; 1 Kupfer Kessel; 1 Kupfer Wasch Kessel
ahn tischler und schreinerarbeith
2 bettstätt; 1 lange tafel; 1 leder; 2 alte lahnstühl
ahn leingewath und Kleidung
1 grauer mans Rokh 36 silbere Knöpfe; 1 blauer Camiloter Mantl; 1 weis graues Camisohl; 2 paar leillacher; 1 tischtuch; 1 handtuch; 6 servieten; 2 manshemeter; 2 feder dekhbett; 1 Polzter, 1 Küssl
ahn goldt und Silber
an gold ist nichts vorhand als 2 ganze Thaler, welche der Tochter Pättgoldt ist, 3 silber leffel. Sonsten sich nichts an bahren geldt befindet
ahn Barbier undt andere instrumenten seindt Unterschiedliche Vorhanden welche sie wittib ihrem Sohn Peter aufhebt."

IX. *a)* Felesége: DOROTTYA, Pressl Pál fürdős, városi tanácsos özvegye. Esküvő: 1691. Házassági szerződésében 50 forint készpénzt biztosított menyasszonyának, míg az özvegy 300 forint apai és 100 forint anyai örökség kihasításával két fiának, minden ingó és ingatlan vagyonát új férjének kötötte le.
b) Gyermeke: MÁRIA KATALIN, szül. 1694. június 23., megh. 1717. június 27., tüdőbajban. Férje *Burger János* polgár, kocsmáros. Esküvő: 1711. október 25. A 38. sz. ház örökösei.

M, A—1696, Tl, Test. a. a. 27, B, C, D.

LEDERWAS BERTALAN

I. Bartholome Lederwas, Lederwass.
II. Német.
III. Fürdős-kirurgus.
V. Szül. Murau (Stájerország), 1670 körül, megh. 1706. február 3. 1695. augusztus 15-én szerzett polgárjogot. A ferenceseknél temették el.
VII. Mesterségéből.
VIII. Ingatlan: 67. sz. sarokház 1 szobával, mely 1696-ban épült, a Kórház utcában. Halála után, 1706-tól 1712-ig a város tulajdona, itt volt a „fürdőshaz". 1712-ben Kirchmayer György fürdős vette meg.
IX. *a)* Felesége: ZSUZSANNA, él: 1706.
b) Gyermeke: *Lőrinc*, szül. 1706. március 11.

M, Tl—II. 35, 149. A—1696, B.

WILHELM MIHÁLY JÁNOS

I. Saját aláírása: Hanns Michel Willhelmb. A forrásokban: Willhelm.
II. Német.
III. Fürdős és sebész.
IV. Sisakos, díszes címerpajzs, a mezőben álló oroszlán, körülötte M W monogram.
V. Szül. Steyregg (Felső-Ausztria), 1638 körül, megh. 1704. február 7. Mielőtt a városba került volna, 1685-ben még Steyregg felső-ausztriai községben volt fürdős és tanácstag. 1696. november 11-én veszik fel pesti polgárnak, mint fürdőst és sebészt, ingatlan nélkül. 66 éves korában halt meg, 1704. február 9-én temették el a ferenceseknél.
Lakása: 185. sz. alatt, Russwurm Éliás házában. 12 forint bért fizetett (1696).
VI. Intelligens, gyakorlott kézírás. Hagyatékában 27 kötet könyv.

VIII. Ingatlan vagyona nem volt.
Ingóság: Inventarium, 1704. május 23.
„Ahn Gold und Silbergeschmeid. — Vorhanden 7 Silberne leffel in gewicht ad 11 loth. 1. q. Das Loth geschätzt zu 45 kr. Tragen aus in gelt 8 ft. 25 1/2 kr.; 44 Silberne Rokhknöpfl in gewicht ad 16 loth pr. 45 kr. thut 12 ft.; 44 Silberne Camisohl Knöpfl ad 9 1/2 loth pr 45 kr. id est 7 ft. 7 1/2 kr.; Ein Silberes Tobakh Pixel ad 2 1/2 loth 1 ft. 37 1/2 kr.; 5 Silberne schermesser beschlächter 1 1/2 loth 1 ft. 4 1/2 kr.; Ein Silberes Agnus Dei pr 45 kr.; Ein Pätt goldt pr 3 ft.; Ein Verguldtener Ring 2 ft.; Ein Rabler Duggat pr 4 ft.; Ein alter Ritter Georgii Thlr id est 2 ft.; — Item ist Vorhanden ein Silber Verguldtene leib gürtel ad 22 loth . . . pr 1 ft. — Dann Ein kleiner Silberer Verküttete gürtel. Welche beede frauen gürtel der wittib Eigenthumblich und allein geherig, also nicht zu schazen notig.
Leingerath und weiss Zeüg. — 8 leillacher gut und schlecht pr 6 ft.; 9 handtücher ad 15 kr. 2 ft. 15 kr.; 3 tischtücher 3 ft.; 20 Servietten 3 ft.; 4 bettzieg 1 ft. 30 kr.; 1 par Badzeüg —.36 kr. NB. ausser dem Ehebett kommen in die schazung 1 Unterbett, Ein tuchet und übrige Küssl. So schon schlecht seind, machen 6 ft.
Ahn Kleidung. — Ein alter brauner Manns Rock von Capuciner tuch mit messingen Knöpf, und weis lambel futter aufgefuttert geschezt ad 4 ft.; Ein lichtgrauer Tüchener Manns Rok ad 4 ft.; Ein Sommer Rock von Macheü Zeüg Sambt Einen Camisohl von blau Melirt türkl. Zeüg pr 12 ft.; Ein par rothtüchene etwas abgetragene Hosen mit Silberen bortten 4 ft.; Ein abgetragener Blauer Mantel pr 3 ft.; Drey ausgearbeitete Pokhhaüth ad 5 t.; 2 schlechte Parukhen —.30 kr.
Ahn Kupfer, Messing, Zinn und Eisenwerkh. — 2 Messinge leichter, 2 Messinge Pokhen zum Plaster sied. 2 Messinge barbir Pokhen und 2 türk. Kupferne schalen die stukh zusammen haben in gewicht 13 pfund. Jedes ad 15 kr. thut 3 ft. 15 kr. — 2 Zinnene Schissl, Ein Zerbrochenes Salzfassl, 2 Zinnene flaschl. Ein Zinnenes Kandl, dan Ein 3 Seidl Kandl zusammen in gewicht 11 1/2 font. Jedes geschezt ad 18 kr. macht 3 ft. 27 kr. — Dass Kuchelgeschier undt übriges Eisenwerkh lauth Invent. geschezt zusammen ad 1 ft. 30 kr.
Ahn Tischler arbeith und ubrigen Hauss rath. — Ein alter Kasten mit 15 schubladen pr 2 ft.; Ein anderer schlechte gewand Kasten ad 1 ft.; Ein tisch mit Einer hölzeren Platten 1 ft. 30 kr.; 2 Spigl 1 ft.; Ein Extra tischl pr —.30 kr.; Ein schenkh Kastel —.30 kr.; 2 lederer lahn sessl und 2 kleinere ohne lahn —.30 kr.; 4 hölzerne alte lahnstühl —.24 kr.; Ein grose trugen 1 ft.; Ein kleinere trugen —.15 kr.; Item ein Reisstrugen und noch ein gewandtrugen 1 ft.
Ahn gewehr. — Die 4 flinten geschezt ad 20 ft.; 1 bloser flinten lauff 2 frt. 30 kr.; Ein par Pistohl 5 frt.; Zwey gute scheiben Röhr 12 ft.; dann 2 schlechter 8 ft.; Zwey degen sambt 2 wehrgeheng 3 ft. 48 kr.; Ein Carbiner Riemen und waid. taschen 1 ft.; Ein Newer pferdzahm mit hinter undt Vorderzeüg nebst 2 Steigbigl, Und Riemen auch ein paar Sporen ad 3 ft.; 2 alte schabrakhen 1 ft.
Barbien und Bindzeüg auch andere instrumenta medica. — 8 stukh schermesser mit silber beschlagen jeder ad 1 ft. 8 ft.; Von welchen der Sohn Ignatius eins hat. Item ein französisch schermesser ohne beschlagen —.30 kr.; welches auch der Ignatius hatt. Item 6 steüerl. schermesser mit schwarzen schalen zu 7 kr. jedes thut —.42 kr. Der barbier Zeüg sambt zu geherigen instrumenten 1 ft.; 7 lanzetten jede ad 17 kr. id est 2 ft.; 4 aderlass Eisen ad 2 kr. —.8 kr.; 3 Silberne schropfeisen jedes ad 45 kr. thun 2 ft. 15 kr.; 6 steiner zum schermesser abzirk. —.45 kr.; Ein zang zum beiner abzwikhen 1 ft. 30 kr.; Ein Zahn Zangen pr —.45 kr.; Ein

incision Messerl 1 ft.; Ein incision lanzetten —.51 kr.; Ein Silberne Wundsprizen ad 3 loth 3 ft.; Ein silberne Mund spackhel, Ein Silbernes Zapff sprigel, ein Silbers instrument zum zungen lösen, Ein Silbers Visitir instrument in gewicht ad 3 loth 3 ft.; Ein Zinnene Clistir Speigen 4 ft.; Ein Rotir Zeüg —.34 kr.; Ein Treponir schrauf 1 ft.; zwey Metallene Mörser sambt stössl in gewicht 10 font ad 30 kr. thut 5 ft.

Artzney Bücher. — 2 Bücher Schreteri jedes ad 3 ft. 6 ft.; 1 buch Joannis Agricola 30 kr.; 2 bücher Felix Wurtzen zusammen ad 1 ft. 30 kr.; 1 buch Joannis Kardilunii 1 ft.; 1 buch Antimonii Triumphwagen genant —.30 kr.; 1 buch Caroli Habersak —.15 kr.; 1 Kräuter büchlein Appollinarii —.30 kr.; 2 alte bücher Qualteri —.30 kr.; 1 altes buch Oswaldi de medicina —.30 kr.; 4 bücher Theophrasti Paracelsi 1 ft.; 2 chimische büchl —.15 kr.; 1 büchl de medicina militari —.7 kr.; 4 geschribene artzney bücher; 1 Artzney büchlein de Peste; 1 Examen büchel Josephi Schmidt; 1 geschribenes Handbüchl; 1 altes buch de fide."

II. Inventarium, 1704. február 23. *Kiegészítések*:

„3 weiber fürtücher, 4 Manss hemeter, 5 weiber hemeter; 1 Manns halstuch mit spizen, 2 par Mans handtazel mit spizen, 1 Razisch mit seiden gemacht schnupftüchl, 8 strengl garn.

1 lederer haupt Polzter dann 2 andere Pölzter, 4 Küssl, 1 Madrazen, 2 türkl. baumwollener bettdekh.

Ein alte blauer Mantel mit Silberen bortten, 1 par lederne Hosen welche der Sohn Ignatius tragt. Item der Frau ihr roth Creponer Schlaffrokh, 1 weis mider, 1 weis weiber Camisohl von gebildet bettzeüg.

Ein halb Krug mit einem zinen Dekl, ein messinge Kandel mit einem dekl ad 3 halbe. Ein steinerer Krug von 5 seidl mit Einem Zinnen Dekel und boden Reiff, Ein schöpfleffel, 1 fahmleffel, 1 Nudel schifferl, 3 schlechte pfandl, 1 bratspiess, 2 feüer hundt, 1 Rost, Ein unausgearbete stangen zum schild.

Ein Medicin Kastel mit fenster, item 2 kleine lederne sessl ohne lahn, item 4 andere holzerne lahn stühl.

Item ist Vorhanden Ein klein messing Sackh uhrl, 80 ruinirt und nicht gangbar ist.

Item 7 stukhl spalier wändt.

1 spanisch wand.

Ein kleiner barbier spigl mit Perl mutter eingelegt gehört zu den schermesser, 1 Haar Putt, Pixen, 7 barbier tücher alte und gute."

III. *Orvosszerek* (az 1704. február 23-i leltár alapján):

„Vorhandene Artzney Und Medicamenta.

Mercur: dulcis	1/2 gr.
Centaur: minor	1 loth 3 gr.
Magist: Jalapp	1 1/2 gr.
Tartarus Emeticus	1/2 gr.
Emeticus NB.	1 1/2 gr.
Pulv: Terra Sigillata	1 1/2 loth
Corosiv.	1/2 loth
scheide wasser	3 loth
Mercurius Vivus	8 1/2 loth
flores antimonii	3 gr.
Vitrum antimonii	2 gr.
flores sulphuris	1 loth
sulphur antim:	6 loth
blauer galizen stein	1/2 loth
Menschen hirnschalen	1 loth
Sal. Card. Benedict.	3 gr.
Sal absynth.	3 gr.

Arcanum Duplicat.	2 loth 3 gr.
Terra Sigillat. alb.	1 1/2 loth
Unguentum de litargir.	1/4 font
calcinirte austerschallen	4 loth
rothe corallen Zünckhen	4 loth
oleum ovorum	14 loth
oleum spicae	4 1/2 loth
caroi	8 loth
Juniperi	3 loth
pulvis ad menstrum.	1 loth
Empl. zum glidt. schwam.	16 loth
oxicrocium	2 1/2 loth
Nitrum antimoniatum	12 loth
Ung. apostol.	8 loth
oleum Hypericonis	6 loth
virid. aris	6 loth
Sal nitri	6 loth
gummi amoniaci	4 loth
antimonium crud.	12 loth"

IX. *a)* Felesége:

1. Ismeretlen.
2. Ismeretlen.
3. MÁRIA MAGDOLNA, szül. 1638 körül, megh. 1705. augusztus 23. Schmidt Pál steyreggi tanácstag és varga özvegye. Házassági szerződés: Steyregg, 1685. május 27. A szerződésben a vőlegény 40 forintot biztosított előző házasságaiból való gyermekei számára.

b) Gyermekei:

első házasságából

1. ÉLIÁS, él: 1685, Steyregg.
2. FERENC, él: 1685. Steyregg.
3. ANNA REGINA, él: 1685, Steyregg. 1704-ben is külföldön.

második házasságából

4. ANTAL, szül. 1682 körül. 1704-ben külföldön tanulja a borbély mesterséget.
5. IGNÁC, szül. 1684 körül. 1704-ben, apja halálakor még Pesten tartózkodik. Később mint dragonyos-ezredbeli katona Erdélyben, Magyarláposon. Él: 1708. Innét intézi leveleit a tanácshoz.

Hagyatéki leltára, házassági szerződése, nyugták, sajátkezű följegyzései, pecsétje: Test. a. a. 70. — Korábbi lakóhelye: M. — Tj—I. 415 (1696. dec. 4). — D. Életkora is itt. — A könyvcímek nincsenek feljegyezve, a szerzők nevei sem mindig. A könyvek közelebbi meghatározását lásd e kötet első részének szövegében.

8. FOGADÓSOK, KOCSMÁROSOK, SÖRFŐZŐK

JASKÓ MIHÁLY

I. Michael Jasko, Jaschgo.

III. Fogadós és molnár. Szószóló.

V. 1687-ben kapott polgárjogot, 1692-ben választották szószólónak. A Fehér Rózsa fogadó tulajdonosa volt. Többször került nyílt összeütközésbe a tanáccsal. Egy ízben szitkozódásai miatt letartóztatták, miközben a kiküldött poroszlókkal szemben késsel védekezett. Néhány tallér pénzbüntetésre ítélték. 1695-ben a strázsamester-hadnagyra fogott tőrt, s ezért

3 napi börtönre ítélték, majd szitkozódó feleségével együtt nyilvános megkövetésre és pellengérre. A nyilvános büntetést aztán könyörgésre elengedték. 1696. július 31-én újabb kifogásra adott okot, mikor is polgárjogától megfosztva, kiutasították a városból. Ezután Győrbe költözött, ahol muskétás lett a császári hadseregben.

VIII. Ingatlan:

a) 41. sz. 3 szobás ház az Úri utca északi szakaszán. A telket 1687. július 31-én vette 30 forintért. Itt volt a Fehér Rózsa fogadó. 1695. szeptember 13-án 600 forintért adta el Heissler Lőrincnek.

b) Szántóföld, melyet 1695-ben 4 forintért Riemer Mártonnak adott el, de Heissler Lőrinc a házzal együtt elfoglalta.

c) Szántóföld, melyet 1695-ben Nehrer Mártonnak adott el, de Heissler Lőrinc ugyancsak elfoglalta.

d) Malomrész (Mészáros Sándorral).

IX. *a)* Felesége:

1. ÉVA ROZINA, aki 1691. augusztus 29-én végrendelkezett. Ingóságai között 1 ezüstöv, ezüstkanál, gyöngynyakláncok és 42 aranydukát.
2. ERZSÉBET, él: 1693—1697. A tanács elleni szitkozódásai miatt férjével együtt és külön is ült börtönben.

b) Gyermekei:

első házasságából

1. DÁNIEL, él: 1691—1695. A győri soltészi bíróság kikérte a várostól anyai örökségét: 553 forintot. Későbbi megállapítás szerint anyai öröksége: 633 forint.

második házasságából

2. *Mária Leonóra*, szül. 1697. augusztus 5.

c) Mostohafia (név nélkül) 1695. május 20-án szerepel a tanács előtt.

M, Schmall, Tk—I. — Felesége, Éva Rozina végrendelete: Test. a. a. 110. — Dániel nevű fiáról itt és M, Tj—I. 317, Int. a. a. 105. — Előbbi hely említi Győrbe távozását is. Később, úgy látszik, még visszatérhetett, mert leánya 1697-ben Pesten született. Többet azonban nem fordul elő (lásd: B). — Földjeiről Riemer és Nehrer panaszaiból értesülünk: Tj—I. 314. — Mostohafia: Tj—I. 280. — Rendzavarásait ismerteti: Bónis.

PETSCHMANN ÁDÁM

I. Adam Petschmann.

II. Német.

III. Kocsmáros, városi albíró.

V. Az első városbíró, Vatula Jakab János mellé nevezi ki a kamaraigazgatóság segítségül, de 1688. április 16-án állásától elmozdítja, mert a polgárságra mértéktelen pénzbüntetéseket rótt ki, s a befolyt összegekről nem tudott elszámolni.

VIII. Ingatlan: 145. sz. emeletes, 2 szobás ház, melyet 1688. október 11-én Kleinhackl György tanácsos vásárol meg.

Schmall I. 24—25. — Háza: Tj — I. 7, U 98, KA. Exp. 1688. febr. 20, márc. 26, ápr. 11. Vö.: Bónis 16.— Foglalkozása: KA. Varia et Rep. 3953. fasc. 118—121. fol. 1688. márc. 15.

BURGSTALLER JÁNOS

I. Herr Johann Burgstaller.

III. Kocsmáros és kereskedő.

V. 1688. július 21-én említik a tanács előtt mint panaszost. Él még: 1691. 1688. március 15-én tanácsos-jelölt.

Tj—I. 2, KA. Exp. 1688. jún. 28, aug. 16. — Rómer 213. Itt „Burgstoller János", előfordul 1691-ben. — Foglalkozása: KA. Varia et Rep. 3953. fasc. 118—121. fol.

TISCHLER FRIGYES JÁNOS

I. Hans Fridrich Tischler, Dischler.
II. Német?
III. Fogadós.
V. 1688. július 27-től 1689. szeptember 20-ig több ízben szerepel a tanács előtt mint a Fehér Hajó vendégfogadó gazdája. Nyelvtudása miatt a tanácsba is ajánlják 1688. március 15-én.
VI. Magyarul, szlovákul és törökül is tudott.
VIII. Ingatlan: 5. sz. vályogház egy rossz üzlethelyiséggel, a Fehér Hajó vendégfogadóval. Özvegyének új férje, Heisler Lőrinc örökölte (lásd ott).
IX. Felesége: DOROTTYA. Először 1688. július 27-én szerepel a tanács előtt; egy Gáspár nevű személy azzal vádolta meg, hogy két fattyúgyermeke van.

Tj—I. 3, 5, 24, 31. — Nyelvtudásáról és tanácsi ajánlásáról: KA. Varia et Rep. 3953. fasc. 118—121. fol.

ESCHENBRUGGER FÜLÖP

I. Saját aláírása: Phillip Eschenbrugger.
II. Német.
III. Fogadós, városi tanácsos, bíró.
IV. Kör alakú díszes pajzs.
V. Szül. 1647 körül, megh. 1704. március 8. 1689. november 3-án nyert polgárjogot, s 1690-ben nevezték ki tanácsosnak. Az Arany Sas fogadó tulajdonosa volt. 1692. április 1-én városbírónak választották. Tisztségét 1693-ig viselte. Másod ízben 1697-ben lett bíró rövid időre.
VI. Írástudó volt.
VII. Fogadója után.
VIII. Ingatlan:
a) 15. sz. sarokház vályogból az Úri utcában. „Gratis" kapta. Teleklevél: 1697. február 28. Emelettel és 4 szobával, benne az Arany Sas fogadó. Eladta 115 forintért Herzog Jakab pékmester-polgárnak, 1698. november 18-án.
b) 47. sz. régi, jó állapotban levő kőház. Teleklevél: 1702. július 13.
c) Konyhakert.
IX. *a)* Felesége:
1. MÁRIA BORBÁLA, megh. 1699. május 23.
2. KALLINGER MÁRTA, szül. 1674 körül, megh. 1731. április 22. Esküvő: 1700. január 6-án. Az esküvői tanúk között szerepel Kallinger Kristóf pesti polgár és kovács, így nyilvánvaló, hogy a menyasszony az ő családjához tartozott.
b) Gyermekei:
első házasságából
1. *János Antal*, szül. 1691. június 21.
2. *Mátyás*, szül. 1695. február 3.
3. *Péter*, szül. 1697 körül, megh. 1710. június 29., 13 éves korában, rosszindulatú daganat következtében.
második házasságából
4. *Lőrinc*, szül. 1700. december 12., megh. 1700. december 19.
5. *Mária Zsuzsanna*, szül. 1703 körül, megh. 1704. március 24.

Származása: M. — Halála: D. — Pályája: Kovács, Schmall. — Vagyona: Tl—I, Tk. Hagyatéki iratai tulajdonképpen nincsenek, csupán néhány tájékoztatást nem nyújtó ceruzajegyzet, mint Kovács is említi. — Családjáról az anyakönyvek: B, C, D.

HEISSLER LŐRINC

I. Lorenz, Laurentius Heissler, Heusler, Heüssler.
II. Hazai német.
III. Fogadós, külső tanácsos.
V. Szül. 1666 körül, megh. 1711. június 25. 1691. február 7-én szerzett polgárjogot. 1705. április 29-én külső tanácsos. Rokona Heisler György fogadós-polgárnak. A Fehér Hajó vendégfogadó tulajdonjogát feleségével kapta. Tüdőbajban halt meg. A plébániatemplom kriptájába temették.
VIII. Ingatlan:
a) 10. sz. telek, rajta elhagyott, rombadőlt sarokház, melyet újjáépített. Mint emeletes, 4 szobás házat 1695. július 6-án adta el 1350 forintért Leistner Tóbiás sótiszt, városi tanácsosnak.
b) 41. sz. 3 szobás ház a Fehér Rózsa fogadóval, melyet Jaskó Mihály adott el neki 1695. szeptember 13-án 600 forintért. Már 1696. augusztus 3-án 600 forintért továbbadta Lessl Jakab császári tiszt feleségének.
c) 6. sz. telek, melyet „gratis" kapott. Teleklevél: 1698. július 18. Sövénynyel bekerített üres házhely.
d) 5. sz. telek, rajta 1696-ban épült 6 szobás, emeletes ház: a Fehér Hajó vendégfogadó. Halála után a 6. sz. telekkel együtt özvegyének új férjei, Nussgraber István és Chenu Anathol örökölték.
e) Szántóföld: 10 köböl.
IX. *a)* Felesége: DOROTTYA. *Tischler Frigyes* özvegye. Harmadik férje *Nussgraber István* fogadós-polgár. Negyedik férje *Chenu Anathol* fogadós-polgár, szül. Lonsensalnier (Burgundia), 1687 körül, megh. 1736. december 4. Esküvő: 1717. november 14.
b) Gyermekei:
1. *János Menyhért*, szül. 1691. december 10.
2. *Mária Terézia*, szül. 1695. augusztus 13.
c) Rokonság: *Heissler György* fogadós (lásd ott).

D, M, Tl—II, A—1696, B. — A 41. sz. ház vételéről: Tj—I. 311. A 10. sz. ingatlanra vonatkozóan: Z, Tk—II. Vö.: Nagy L. A 6. sz. telekre: Tk—I. Vö.: Z szerint még sárból épült sarokház állt rajta. — Chenu Anatholra: C.

NEHRER MÁRTON

I. Martin Nehrer, Nöhrer, Nörrer, Röhrer.
II. Német.
III. Fogadós és mészáros.
V. 1692. június 8-án szerzett polgárjogot, mint a Fehér Bárány fogadó tulajdonosa. Ugyanakkor a mészárosságot is űzte. A kettős ipart a tanács később megtiltotta neki. 1701-ben a mészárosok céhe bepanaszolja, hogy a mészárosmesterség mellett továbbra is űzi a vendéglátóipart: bort és sört mér ki, lacikonyhát tart fenn. Megh. 1701. július 6.
VII. Mészárosmesterséggel egybekötött kereskedésből és pecsenyesütésből.
VIII. Ingatlan:
a) 81. sz. sarokház, 2 szobával, mézeskalácsos albérlővel. Özvegye és ennek új férje örökölte.
b) Szántóföld: 4 köböl (1696).
c) Szőlő a Gellérthegyen (1701).
d) Szőlő Csepelen (1701).

Ingóság: Inventarium, 1701. július 6.
„Mobilien. *Vieh.* — Vorhandte 2 pferdt, sambt alte Callesch und pferdtzeüg; 22 stuckh schlacht Vieh gross, neben diesen noch 3 Kühe samt Kälber; 40 stuckh lämber So zum schlachten; 2 schwein Züchtieren.
Ahn getraidt nichts. — Wein: 16 Emer von Samuel Herüsch bekaufft welchen sie mit noch 18 Emer schulden sind . . . Emer ad 7 fl.
ahn Hausrath, Zinn. Kupfer und Eisenwerk. – Zinnenen schissl 12 st., teller 23 st., 2 Zinne Halbkandl, 1 Zinne weykessl, ein schnellwag, 1 groser· küpfere waschkessel.
12 manss hemeter; 6 tischtücher; 1 tuzet Servietten; 6 . . . tücher; 1/2 tuzet handtücher; 1/2 tuzet leillacher; 2 aufgerichte bett sambt bettstätten; 1 alter gewandtkasten; Item 1 klein alter Kasten; 3 alte truxen; 2 tisch nebst 6 lahnstüchl
ahn silber. — 1/2 tuzet silber leffel.
1 flinten, 2 Pistohl und 1 sabel, 1 Sattl ad 6 fl."

IX. *a)* Felesége: MÁRIA SZIBILLA, szül. 1653 körül, megh. 1706. május 5, akit özvegyen hagyott. Másodszor férje volt legényéhez, *Schmidt János Ferdinánd*, 1701-ben polgárjogot nyert mészároshoz ment férjhez, 1701. szeptember 25-én.
b) Gyermeke: *Eufrozina* (Test.-ben Éva Rozina), szül. 1700. július 15. Örököse.

M, Tj—I. 314, Tl—I, Borsody-Bevilaqua I. 243, 245—246, A—1696, B, Test. a. a. 31.

SOEUR JÁNOS

I. Jean Soeur, Seur, Sorg, Sor, Sör, Soor, Schor.
II. Francia.
III. Fogadós.
V. Szül. Lotaringia, megh. 1716 előtt. 1694. február 26-án kapott polgárjogot, mint a Fehér Ló fogadó tulajdonosa. 1716-ban özvegye már új házasságot köt.
VII. Fogadója után jómódúan él.
VIII. Ingatlan: 13. sz. törökkori, 4 szobás, emeletes ház fából és vályogból a Fehér Ló fogadóval. Később a szervitáké.
Bérlet: 163. sz. Wassermann-féle házban: istálló, pince, az elülső részben kis bolt és kert. Bér: heti 1 forint (1695. március 11-én kötött szerződés szerint).
IX. *a)* Felesége: GERSCHIZ ANNA MÁRIA, néhai Gerschiz György leánya. Esküvő: 1698. április 24. (Tanúk között: Eschenbrugger Fülöp és Suchentrunck György János.) Özvegye új házasságot kötött 1716. február 2-án *Wuhsi Péter* svájci születésű parókakészítővel.
b) Gyermeke: *Mária Dorottya*, szül. 1708. május 20.

Nemzetisége: M. — Özvegyének új házassága: M, C. — A 13. sz. házra vonatkozólag: Z—II. 7. Vö. Häckel, Nagy L., A—1696. — Bérlete: Tj—I. 257. — Gyermeke: B.

Eisenthali EYSERICH SÁMUEL

I. Aláírása végrendeletén: Samuel Eysrich v. Eysenthal.
II. Hazai német.
III. Városi tanácsos, bíró, kereskedő és fogadós.
IV. Sisakos, sisakdíszes címerpajzs.
V. Szül. Nagyszombat (vagy Modor?), 1662 körül. Megh. 1730. augusztus 17. 1694. május 25-én lesz polgár. Kereskedő és az Arany Horgonyhoz címzett fogadó tulajdonosa. Régen betelepült Nyitra megyei nemes családból

származott. Őse Heüsel alias Aiseri János, aki 1639-ben régi nemességére nyer új armálist. Sámuel azonban saját személyében is címereslevelet nyer 1716. március 13-án Károly királytól, „eisenthali" előnévvel. 1705. április 29-én lesz városi tanácsos, majd 1709. május 21-től 1715-ig bíró. Másod ízben: 1725—1727. A legnépszerűbb bírók közé tartozott, akit osztatlan elismerés vett körül. Végrendelete 1730. július 16-án kelt. Hosszantartó betegségben halt meg. A ferenceseknél temették el.

VI. A városlakók mindhárom nyelvén (magyar, német, szerb) értett és beszélt.

VII. Fogadójából és kereskedéséből évi 2000 forint (1696), 265 forint (1715).

VIII. Ingatlan:

a) 72. sz. telek, a rajta álló 3 szobás sarokházzal, nyitott bolthelyiséggel. Kämmerer György János császári hídkapitány özvegyével kötött házassága juttatta birtokába, 1694-ben. Itt volt boltja és az Arany Horgonyhoz címzett fogadó.

b) 73. sz. telek, rajta a Fő térre szögellő sarokház. 1705. szeptember 25-én vásárolta meg 2000 forintért az elhalt Herold városbíró házát. Ezt bérbe adta. A házban levő Herold-féle patikát 1705. október 2-án 500 forintért eladta Osterwaldt Zakariás Krisztián gyógyszerésznek.

c) Szántóföld: 16 köböl (1696) (a katonáktól kárt szenvedett), 12 köböl (1720).

d) Szőlő: 600 kapás.

Ingóság: hagyatékában 37 313 forint érték

IX. *a)* Felesége:

1. ANNA MÁRIA, Kämmerer György János császári hídmester özvegye, szül. Ausztria, 1663 körül, megh. 1721. december 29., szélütésben. Esküvő: 1694 április.
2. ANASZTÁZIA, akit 1730-ban özvegyen hagyott, férje után 5000 forintot örökölt.

b) Gyermekei:

első házasságából

1. JÁNOS *Adalbert*, szül. 1698. július 23. Örökös. Él: 1730. Már előzőleg kapott apja vagyonából 4000 forintot és 200 forint értékű 12 ezüstkést és -kanalat.
2. ÉVA KATALIN, szül. 1700. augusztus 19., megh. 1725. július 18., szárazbetegségben. Férje a bécsi születésű *Mittermayer Tóbiás Antal* polgár, kereskedő. Hozománya 500 forint készpénz, és 1207 forint értékben a következő ingóságok: 60 font súlyú ékszer, 1 aranylánc, 1 igazgyöngy, 1 tucat kés-kanál, 1 ezüstkanna, gyöngysor, 1 ruhásszekrény. Utána gyermeke, Jakab örököl 1730-ban.
3. GOTTLIEB (Teofil) *Imre*, szül. 1702. október 4. Örökös 1730-ban. Él: 1755.

Születési helye M szerint Nagyszombat, Tj—I. 182. szerint Modor. — Halála idejéről: D. (Kovács L. aug. 18-ban állapítja meg halála napját, a ferences tartományfőnöktől kapott közlésre hivatkozva. Az anyakönyvben, aug. 20-án bejegyzett temetése napján ez olvasható: „obiit ante 3 diebus." Ennek alapján tettük halála idejét aug. 17-re.) — Pecsétje: végrendeletén. — Műveltsége: nyelvtudásáról Kovács. — Életrajzához: őseiről Nyitra vm. nemesi bizonyítványa unokaöccsének, Eiserich Ferencnek, 1775-ben. Pest m. lt. Nemesi iratok. A 6. Vö.: Kőszeghi 10. — Saját armálisáról és Gottlieb (Teofil) nevű fiáról: Illésy—Petkó 57. — Pályája adatai: Kovács. — Vagyona: végrendelete és hagyatéki iratai. Test. a. a. 281. Vö.: Kovács, továbbá Tk—I, A—1696, 1715, 1720. — A Herold-féle patika eladásáról: Tj—II. 1705. okt. 2. Vö.: Schmall II. 178—179. — Családja: B, C, D, valamint hagyatéki iratai.

I. Aegidi, Egidius Reitter, Reutter.
II. Morva—német.
III. Fogadós, külső tanácsos.
V. Szül. 1653 körül, megh. 1708. március 21. 1694. november 26-án szerzett polgárjogot, 1705. április 29-én a megalakuló külső tanács tagja lett. A Fehér Ökör fogadósa.
VIII. Ingatlan:
a) 155. sz. sarokház 3 szobával, a Fehér Ökör vendégfogadóval. Telekleivél: 1702. május 24. 1718-ban még özvegye birtokolja.
b) Rét 4 kaszás 1720-ban örökösei birtokában.
IX. *a)* Felesége: ÉVA ROZINA, él: 1694—1718.
b) Gyermekei:
1. ANNA KATALIN. Férje *Christian Ignác Antal.* Esküvő: 1701. január 21.
2. ANNA SZIBILLA, szül. 1694. szeptember 29. Férje: 1. *Kehrner János* özvegy, a pesti huszárok hadnagya, szül. 1664 körül, megölte az ellenség 1709. május 5-én. Esküvő: 1709. április 9. — 2. *Kastberger Ferenc József* nemes ifjú, a császári szekerészet tisztje, szül. Maria-Taferl (Alsó-Ausztria). Esküvő: 1711. november 25. A férj 1714-ben városi kancellista. 1720-ban alkamarás, majd 1729-ben városi tanácsos lett. Feleségével együtt a 155. sz. apai ház örököse.
3. *Éva,* szül. 1699. május 31.
4. *János Ferdinánd,* szül. 1702. április 26., megh. 1711. szeptember 30., lóról esett le.

D, M, Tl—II, 74, 243, Tk, A—1720, B, C, D. Vö.: Schmall.

HEISSLER GYÖRGY JÁNOS

I. Georg, Joannes Georgius Heissler, Heisler.
II. Hazai német.
III. Fogadós.
V. Szül. Magyarország, Bodensee (Fertő-vidék?), 1666 körül, megh. 1711. augusztus 19. 1695. szeptember 13-án kapott polgárjogot. Az Arany Szarvas fogadó tulajdonosa. Tüdőbajban halt meg.
VI. A lakásban kép.
VIII. Ingatlan:
a) 199. sz. 3 szobás ház műhellyel. 460 forintért vette meg Peringer Kristóf György 1696. február 22-én.
b) 65. sz. házacska 1 szobával.
c) Szántóföld: 3 köböl (a katonáktól kárt szenvedett 1696-ban).
d) Szőlő: Budán az Orbánhegyen.
e) Felerész vízimalom a budai oldalon (hagyaték).
Ingóság: Inventarium, (1711). augusztus 28.
„An Mobilien.
Dess Manss seel: Kleyder seint schlecht befundten, undt vorbehaltet sie witwe solche vor ihre Kindter.
an Paaren gelt Ist vorhandten die Summa von — 73 frt.
an Silber geschmeidt
26 Knöpf silberne kleine undt grosse auf ein ungarisches Kläyd; dann Pettengolt ad 9" frt.; 1 Silberne Kreüz.
an Beth undt leingewandt
Ist nichts sonderbahres, als wass in zur täglichen notthurfft brauchet, zu finden

an anderen Hausgerath
Ein grosser gewandt Kasten; item ein Frauen bild.
An Viehe
5 Pferdt; Ein Kallesch
An Wein undt gethräydt
14 Emer wein; 30 Emer wein vasser; 2 wein lath; 2 wein Press; 1 boding; 30 Mezen unfählbar an gethräydt; dann ein halbete schüff mühl auf der Ofner Seithen."

IX. *a)* Felesége: PAUR JOHANNA REGINA (a leltár szerint Anna Johanna). Esküvő: 1695. augusztus 21. Esküvői tanúk: Meister Mátyás, Herüsch Sámuel, Eschenbrugger Fülöp. Özvegye másodszor *Lechner Péter* mészáros felesége lett 1712. április 10-én.

b) Gyermekei:

1. *Anna*, szül. 1699. június 30. 1711-ben már nem szerepel.
2. *János György*, szül. 1700. május 21., megh. 1711. december 22., tüdőbajban.
3. ANNA MÁRIA, szül. 1703. február 10. Az egyetlen örökös. Heisler Lőrinc vagyonából is örökölt 250 forintot. Férje *Wetz Pál Ádám* pozsonyi születésű polgár, rézműves. Esküvő: 1719. február 7.
4. *Ferenc*, szül. 1705. szeptember 28. 1711-ben már nem szerepel.
5. *János Antal*, szül. 1710. július 3., megh. 1712. augusztus 11., rázógörcsben.
6. *Anna Margit*, szül. 1710. július 3., megh: 1712. augusztus 11., rázógörcsben.

c) Rokonság: *Heissler Lőrinc*, a Fehér Hajó fogadós. (Talán fivére volt; vö. Heisler Anna Mária adataival.)

M, A—1696, Tl—II, Tk—I, Häckel. — Egyetlen leánya: W. — Hagyatéka: Test. a. a. 20.

LEHNER MIHÁLY

I. Michael Lehner, Lechner, Lenner. Lehner.

II. Hazai német.

III. Fogadós, városi tanácsos, bíró.

V. Szül. Kismarton, 1665 körül, megh. 1738. január 20. 1695. szeptember 13-án lett polgár. A Fekete Sashoz címzett fogadó tulajdonosa volt. Mint a kamarai adminisztráció pártfogoltja került a tanácsba 1698-ban, ugyanilyen módon nevezték ki bírónak is. Tisztét 1698—99-ben viselte. Lemondása után városi kamarás volt néhány esztendeig. 1708-ban letéti összeg elsikkasztása miatt börtönbe került, bár ártatlanságát hangoztatta. 1738. január 21-én temették el a plébániatemplom kriptájába.

VI. Írni-olvasni nem tudott — polgártársai vádjai szerint. Takáts Sándor adata szerint éppen azért ajánlják tisztségre, mert tud írni-olvasni! Névaláírásai feltűnően intelligens, gyakorlott kézírást mutatnak — lehet, hogy nem sajátja.

VIII. Ingatlan:

a) 137, 143. és 144. sz. szomszédos telkek a Kecskeméti utca és Lipót utca közötti tömbön. Itt állott emeletes, 4 szobás háza a Fekete Sas fogadóval. 1695—96-ban vehette Vorstern Gáspártól. A 143. sz. első feleségének, özvegy Schmidlnének birtoka volt, aki házassági szerződésében, 1695. június 29-én, berendezésével együtt biztosította számára az öröklést.

b) Szántóföld: 20 köböl (1696); 16 köböl (1720).

c) Rét: 1715-ben, 1720-ban 4 kaszás.

IX. *a)* Felesége:
1. OBERAIGNER ANNA MÁRIA, megh. 1706. Előbb Sembery István, majd Schmidtl György János özvegye (lásd ott). Házassági szerződés: 1695. június 29. Amikor már beteg volt, férje rácsapta az ajtót úgy, hogy elesett, és belső vérzésben meghalt. Probergerné tanúvallomása szerint a haldokló férjét hibáztatta sorsáért.
2. KLÁRA, szül. 1695 körül, megh. 1734. április 4. Esküvő: 1709 körül.
3. MÁRIA ERZSÉBET, Droker János József özvegye. Esküvő: 1734. május 4.

b) Gyermekei:
második házasságából
1. *István Tádé*, szül. 1710. augusztus 24., megh. 1710. október 18., rázógörcsben.
2. *János József*, szül. 1712. március 5., megh. 1719. május 8., rázógörcsben.
3. *Sebestyén Károly*, szül. 1715. január 26., megh. 1716. január 11.
4. *Mária Erzsébet*, szül. 1717. augusztus 15., megh. 1718. június 26., rázógörcsben. Keresztszülők: Proberger Jakab leánya, Erzsébet és férje: Kayser Sebestyén János sótiszt.

Alkalmazott: Két szolgája szerepel 1697-ben, akik gazdájukat megverték — ezért 50 botütést kaptak.

Származása: M. — Pályája: Kovács. — Vagyona: Tk, A—1696, 1715, 1720. — Első házassága: Test. a. a. 112 (szerződés). — Első felesége halála: Tj—III. 388—395, 397—398. 1706. aug. 3, 31, szept. 7, okt. 5. — Probergerné tanúvallomása, sikkasztása: Bónis. — Alkalmazottak: Tj—II. 5. 1697. jan. 8. Vö.: Bónis. — Hogy írni-olvasni nem tudott: KA. Hofbefehle, no. 2. 1698. jan. 23 (ellenzéki polgárok beadványa). — A Fekete Sas ház birtokviszonyai nem eléggé világosak, a Schmidtl-hagyaték, a Lehner-házassági szerződés és Tj—I. 297 adatai (lásd Vorstern Gáspár és Kohlbacher törzslapját) ellentmondóaknak látszanak.

CSIZMADIA MIHÁLY

I. Csismadia Mihal, Zismadi Michel.
II. Magyar.
III. Kocsmáros?
V. A polgárkönyv pesti születésűnek mondja. Polgárjogot 1693. április 4-én szerzett. 1696-ban, augusztus 10. és október 8. között halt meg.
VII. Bormérés.
VIII. Ingatlan:
a) 271. sz. telek, rajta egy udvarban két kis régi ház. Az egyik 1 szobával vályogból, a másik 2 szobás, jobb építmény. Albérlője Adler György horvát cipész. Teleklevél: 1696. augusztus 10 (15 forintért). 1710-ben Pertlperger János polgár, tímár tulajdonába került 320 forintért.
b) Konyhakert, gondozva.
IX. *a)* Felesége: ismeretlen nevű. 1696-ban mint özvegy, kocsmája volt. A kurucok ölték meg 1707-ben.
b) Gyermeke: ismeretlen nevű.

M, Tk—I. — Özvegye: A—1696. Az ingatlan leírása is itt. — Özvegye halála: W, Tl—II. 126. — 1696. aug. 10-én, amikor házát assignáltatta, még élt. Az adóösszeírás azonban 1696. okt. 8-án már csak özvegyét említi.

JÄGER JÁNOS

I. Hans Jäger.
II. Német.
III. Vendéglős.
V. 1689. április 20-án szerzett polgárjogot mint a városi kocsma bérlője.
VIII. Ingatlan: 82. sz. ház.

Tj—I. 20, 80. — Polgárfelvételénél Tj-ben Jäger János. Ugyancsak Tj említ 1692. nov. 18-án egy elhalt Jäger Jakabot, akinek 42. számú (régi szám ! = 82.) házát Wittmayer Mátyás veszi meg. Feltehető, hogy egy személyről van szó, mert Jäger János többé nem szerepel.

POSONI (PRESSBURGER) ISTVÁN

I. Saját aláírása: Stphan Posoni. A forrásokban: Pressburger, de néhány helyen az anyakönyvben „Posoni"-nak is írják.
II. Magyar, vagy hazai német.
III. Kocsmáros.
IV. Koronás, sisakos címerpajzs, takarókkal, a mező kivehetetlen.
V. Szül. Eperjes, 1654 körül, megh. 1707. május 27. 1692. március 14-én kapott polgárjogot mint gazdálkodó. 1696-ban mint kocsmáros szerepel.
VI. Lassan rajzolt betűk, de bizonytalanság nélkül.
VII. Kocsmájából.
VIII. Ingatlan:
a) 164. sz. saroktelek, rajta 2 szobás ház.
b) Konyhakert.
IX. *a)* Felesége: MÁRIA SZABINA, szül. 1662 körül, megh. 1702. január 1.
b) Gyermeke: KATALIN. Férje *Lockhinger József*. Esküvő: 1700. február 9.

C, Test. a. a. 51, M, Tl, Tk—I, A—1696, D.

HALAS ANGELIKA

I. Halas Angelia, Halasch Angelica vulgo.
II. Rác.
III. Kocsmáros.
V. 1692. augusztus 2-án nyert polgárjogot, mint görögkeleti vallású rác. 1696-ban még élt.
VII. Kocsmája után.
VIII. Ingatlan: 245. sz. telken egy udvarban két kis ház, mindegyik 2 szobával.
IX. Leánya (ismeretlen nevű) 1696-ban anyjával együtt lakott.

M, Tk—I, A—1696. — A Tk-ben szereplő kitétel — „Halasch Angelica vulgo" arra mutat, hogy népiesen a magyarok nevezték így. Nem „halász"-t kell értenünk rajta, mint Gárdonyi fordította, hanem „halas"-t: nem aki halászik, hanem aki árulja a halat. Erre mutat, hogy a Tk német bejegyzése „sch"-val írja át a nevét, vagyis az utolsó betűt „s"-nek ejtették. Alighanem hal-árus lehetett előzőleg, vagy bormérésével egyidejűleg árult halat.

BARANYAI MIHÁLY

I. Barani Michel, Michael Baranyai.
II. Magyar.
III. Kocsmáros.
V. Megh. Jászberény, 1711. 1692. augusztus 30-án szerzett polgárjogot, mint gazdálkodó. 1696-ban már mint kocsmáros szerepel. 1701 után nem említik. Magyar nyelvű végrendelete Jászberényben kelt, 1711. április 7-én. (Pesti házfele, valamint szőlője árát Mihály nevű fiára hagyta azzal,

hogy a pénzből özvegyének és két lányának jusson egy pár csizma, posztó és szoknyára való.)

VII. 1696-ban kocsmája volt.

VIII. Ingatlan:

a) 266. sz. 2 szobás ház; 1696-ban épült. Házának „felső részét" még életében 300 forintért eladta Jászberény városának. A másik részt végrendeletében Pest városnak ajánlotta fel, részben tartozása törlesztésére, a fennmaradó összeget Mihály fiának hagyta.

b) Szántóföld: 1 köböl.

c) Szőlő: Pesten.

IX. *a)* Felesége: ANNA (másképp Panna), él: 1691—1701.

b) Gyermekei:

1. *Katalin,* szül. 1691. június 14. Keresztelték: június 25. Keresztapja Pozsonyi (Pressburger) István kocsmáros. (Valószínűen 1695 előtt halt meg.)
2. *Ilona,* szül. 1693. június 24. (Keresztszülők: Szeredy Ferenc és felesége, Mészáros Erzsébet.) A végrendelet nem említi.
3. KATALIN, szül. 1695. március 25. Él: 1711. Örökös.
4. MIHÁLY, szül. 1697. május 20. Él: 1711. Örökös.
5. *Antal,* szül. 1701. augusztus 22., megh. 1701. szeptember 2.
6. ANNA. Él: 1711. Örökös.

M, Tk—I, A—1696, B, D. — Végrendelete: Test. a. a. 605. — A Pest megyei nemesi iratok között van Baranyay Mihálynak 1657-ben adott armális hiteles másolata, melyet Sopron megyében hirdettek ki. Vö.: Kőszeghi 25.

SZABÓ JÁNOS

I. Szabo Janosch.

II. Magyar.

III. Kocsmáros.

V. 1693. november 11-én kapott polgárjogot.

VII. Kocsmája után jól él.

VIII. Ingatlan:

a) 149. sz. szegényes ház 2 szobával.

b) Konyhakert.

c) Szántóföld: 4 köböl. A katonáktól kárt szenvedett.

IX. Az anyakönyvben szerepel *Szabó János,* aki 1692-ben kötött házasságot *Szabó Katalin*nal, a Heves megyei Szabó János leányával.

Gyermekeik:

1. *Katalin,* szül. 1693. december 15.
2. *Judit,* szül. 1696. február 13.
3. *Zsuzsanna,* szül. 1697. december 29.
4. *Zsuzsanna,* szül. 1699. december 14.
5. *Judit,* szül. 1702. január 26.

Szerepel még az anyakönyvben: *Szabó János,* felesége *Katalin,* fiuk *Mátyás,* szül. 1698. január 2. — Másik *Szabó János,* felesége *Katalin,* leányuk *Erzsébet,* szül. 1698. március 20.

M, A—1696, Tk, B.

STEINÖDER TAMÁS

I. Thomas Steinöder, Staneder, Staineder, Stainder.

II. Német.

III. Kocsmáros.

V. Megh. 1694. Bár a források nem említik foglalkozását, valószínűen kocsmáros volt, mert özvegye ilyen minőségben szerepel.

VIII. Ingatlan: 176. sz. ház. Csikóhoz címzett kocsmával. Özvegye, majd ennek új férje örökölték.

IX. *a)* Felesége: KATALIN, szül. 1650 körül, megh. 1715. december 20., aggkori gyengeségben. Második férje *Ehrenreich Pál* (lásd ott); harmadik férje *Schröder György* molnár és polgár — a 176. sz. ház későbbi tulajdonosai. — 1695. március 11-én szerepel a tanács előtt.

b) Gyermekei:

1. *Tóbiás*, megh. 1699.
2. FERDINÁND, szül. 1692. július 19., megh. 1732. július 21., tüdőbajban.
3. MÁRIA, szül. 1693/1694. Férje *Denk Jakab* halász és polgár, később külső tanácsos. Esküvő: 1707. május 29. A 176. sz. házat 600 forintért váltották magukhoz 1711. február 24-én.

Tj—I. 255, W, B, D, Tl—II. 138. Vö.: Häckel. Steinöder Máriát utóbbi tévesen Ehrenreich leányának tartja, holott W-ből kitűnik a valóság.

SCHELLHASS JÓZSEF FERENC

I. Franz Joseph Schelhas, Schelhass, Schelhaus.

II. Német.

III. Kocsmáros, külső tanácsos.

V. Szül. Kempten (Bajorország), 1664 körül, megh. 1712. március 7. 1694. november 26-án szerzett polgárjogot. 1705. április 29-én külső tanácsos lett. Tüdőbajban halt meg. A szervitáknál temették el.

VI. Írástudatlan volt.

VII. Kocsmája után.

VIII. Ingatlan:

a) 180. sz. 2 szobás ház, mely 1696-ban épült. 1710. október 11-én Tripsin Simon vásárolta meg 690 forintért.

b) 379. sz. ház a Hatvanibástya utcában, melyet 40 forintért vásárolt 1711. január 3-án.

c) Konyhakert (1696).

IX. Felesége: KATALIN, akit özvegyen hagyott, s aki 1712. augusztus 28-án *Sügh ardt Ágoston* pék felesége lett.

M, Schmall I. 61, D, Tl—II. 128, 221, A—1696, C. — Írástudatlansága kitűnik: Test. a. a. 103.

KRAFFT JÁNOS

I. Johann Krafft, Crafft, Grafft.

II. Német.

III. Vendéglős.

V. 1695. szeptember 3-án tűnik fel, amikor bérbe veszi a város kocsmáját. 1696. december 24-én szerzett polgárjogot.

VIII. Ingatlan: 30. sz. saroktelek az Úri utcában, a Kecskeméti kapuval szemben. „Gratis" kapja 1696. október 26-án. 1702-ben már Staub János Ádám tulajdona.

Bérlet: Városi kocsma. 1695. szeptember 3-án veszi bérbe két évre, 325 forintért. Az épületben 2 szoba, konyha, pince, padlás, valamint a hozzátartozó istálló.

Tj—I. 307, M, Tl—II. 10, Tk. — A—1696 szerint a telek még beépítetlen volt.

EHRENREICH PÁL

I. Paul Ehrenreich, Ehrnreich.
II. Német.
III. Kocsmáros.
V. Szül. Ausztria. Megh. 1696. 1695. október 7-én kapott polgárjogot.
VII. Kocsmájából. — 1696 nyarán 30 akó bort mért ki.
VIII. Ingatlan: 176. sz. kis, 2 szobás régi ház.
IX. *a)* Felesége: KATALIN, szül. 1650 körül, megh. 1715. december 20., aggkori gyengeségben. Steinöder Tamás polgár özvegye. Esküvő: 1695. augusztus 30. Második özvegységében *Schröder György* polgárral és molnárral kötött házasságot, 1697. augusztus 26-án, aki a házat is birtokába vette.
b) Gyermeke: MÁRIA ORSOLYA, szül. 1696. május 6. Férje *Lotter János György* özvegy polgár, kerékgyártó. Esküvő: 1714. április 29.

M, Tl, Tk—I. Vö.: Häckel, C, D. — Häckel tévesen írja feleségét Máriának, téved, hogy Steinöder a harmadik férje volt, s téved abban is, hogy leánya, Steinöder Mária Denk Jakabné, Ehrenreichhel kötött házasságából származott volna. A családi viszonyok W-ből, B-ből és C-ből derülnek ki. Vö.: Steinöder Tamás adataival.

PINDER MÁRTON

I. Martin Pinter, Pinder, Binder. (Végrendeletének aláírása — „Mardt Bindter" — valószínűen nem a saját kezétől. Pecsétjének monogramja világosan mutatja a kezdő P betű helyességét.)
II. Hazai német.
III. Gazdálkodó, majd kocsmáros. Külső tanácsos.
IV. Szív alakú, M P monogramos mezőből kinyúló kereszt alakzat.
V. Szül. Magyarország, 1674 körül, megh. 1719. április 27. 1695. december 9-én szerzett polgárjogot. Tüdőbajban halt meg. 1719. április 26-án végrendelkezett. Április 28-án temették el.
Lakás: 1696-ban még albérletben lakott a 77. sz. alatt, Klimmer Mihály házában. Bér: évi 80 forint.
VII. 1696-ban ingatlan nélkül, borkimérésből élt.
VIII. Ingatlan:
a) 172. sz. 1 szobás (1696-ban roskadozónak mondott) ház, mely 1702. június 3-án már a birtokában volt. Előzőleg Langmantel Burghard tulajdona. Hagyatékában 1000 forintra becsülték.
b) Konyhakert: a Hatvani kapun kívül. (Hagyaték.)
c) Szőlő: 1 darab Kőbányán, 45 forint értékben. (Hagyaték.)
Ingóság: Inventarium, 1719. május 20.
„An Mobilien. — Undt zwar an Paaren gelt ist vor handen nach aussag der wittib 300 ft. — Dann Ein Versaz von silber, so bestehet in einer Silber gürttl undt 3 Ehrl Thaller, dann Ein Silberbecher, versezt umb 30 ft. — dann Silberne Knöpff auff dess Manns seel. Klaidt geschäzt ad 7 ft. 50 dnr. *An Gewandt dess Gott seel.*: Ist nichts sonderliches Vorhanden, ausser wass Er täglich abgenuzet, so künftig den Kindern verwendet werdten soll. *An beth- und leingewandt.* — 2 aufgerichte bether mit Ober undt unter beth, undt darzu gehörig Pölster als 3 lahn Pölster, undt 3 kleine Haubt khuss überzogen mit Küssziehen, auch 6 paar leylachern, so vor die 2 Madl dann sonsten wass die Kinder täglich gehörig abnuzen. — Item 6 Manns hemether, 6 gattya hossen, 1 schwarzer flor so denen Söhnen zu verwenden, 6 tischtücher l a 25 gr. 7 ft. 50 dnr., 1 Tuzet Tüsch Servieten 1 ft. 20 dnr. *An Zinn geschüer.* — 1/2 Tuzet Zinn-Taller, 14 zinnene schüssl, 3 Rost Ring ad 30 pfund a 50 dnr.: 15 ft.

An Messing undt methall. — 1 methallener Messer 3 ft.
An Kupfer. — Ein Kupferner wasser Kessl ungefähr gegen 5 pfund: 5 frt.
An gewöhr. — 1 Paar Pistohlen, 1 flinten, 3 alte Sabl geschäzt 5 ft.
An übrigen Haus Rath. — 3 liderne Sessl 1 ft.; 2 hülzerne Tüsch von Nussbaum 4 ft.; — 2 feldt sessl —.50 dnr; 1 gewandt Kasten 2 ft. 50 dnr.; 5 nussbaumene lan stüell 1 ft. 25 dnr.; 1 Saubere neye spanisch wandt 3 ft.; 1 Himml beth-Statt 4 ft.; 3 alte beth Statt 3 ft.; 5 gemahlene bülder in Ramen 6 ft. 25 dnr; 39 deto kleine in glass undt Ramen 2 ft.; 5 Eyssene grosse Pfannen 1 ft. 50 dnr.; 3 brandt spüss —.50 dnr; 2 Rost —.50 dnr; 1 speüss Trugen 1 ft.; 3 Salz Vassl blechene —.85 dnr; 1 Schnell wag 6 ft.
An wein undt lähren Vässern. — 50 Emer Vass 10 ft.; 16 Emer Vorhandener wein die Helffe davon wurdt geschäzt der Emer a 2 ft.: 16 ft.
An wägen. — 1 Henckh Kallesch, 1 Haidt Kallesch zu samben 40 ft.
An Pferdten. — 2 Pferdt, so Kauff worden umb 17 ft. als füller — 40 ft.; 1 Ross deto, so der wittib aussag nach dem Johanesl von seinen götten geschenkhet worden ad 20 ft.
An Rindt Viehe. — 2 S÷V: Khüe nebst 1 Kalbl zu samben 25 ft. — 1 gassbockh 1 ft."

IX. *a)* Felesége:
1. ILONA. Esküvő: 1695. július 26. 1701-ben megszökött férjétől Becher udvari kamarai tanácsos Pesten nevelősködő fiával. Elfogták őket, a férfit bebörtönözték, az asszonyt pellengérre ítélték, de férje közbenjárására megelégedtek a nyilvános bocsánatkéréssel.
2. EBERSTAUER ANNA ERZSÉBET, szül. Znaim (Morvaország), 1687 körül, megh. 1735. március 11. Esküvő: 1706. október 17. Férje halála után, 1719. július 16-án *Wüstner Fülöp* özvegy városi őrmesterrel kötött házasságot.

b) Gyermekei:
első házasságából
1. *Mária Katalin,* szül. 1697. október 29. Később nem szerepel.
2. *János,* szül. 1699. szeptember 11. Később nem szerepel.
3. *Agatha,* szül. 1700. december 10 körül, megh. 1700. december 25.
második házasságából
4. JÁNOS MIHÁLY, szül. 1707. szeptember 8. Örökös. Él: 1719.
5. JOACHIM, szül. 1709. január 31. Örökös. Él: 1719.
6. JÁNOS, szül. 1712 körül. Örökös. Él: 1719.
7. KATALIN BENIGNA, szül. 1714 körül. Örökös. Él: 1719.
8. *Anna Mária,* szül. 1718. január 3., megh. 1719. július 10., rázógörcsben.

M. — Külső tanácsos voltáról: Schmall I. 62. — Halála időpontja: W, Test. a. a. 141. — Életrajzához: M, D, Test. a. a. 141. — Vagyona: Tk—I, Tl—II. 93, A—1715, Test. a. a. 141. — Pecsétje, végrendelete is itt. — Családja: W, valamint a hagyatéki iratok, továbbá: B, C, D. — Első feleségének szökésére: Bónis. — Nemzetisége nem dönthető el bizonyosan. M szerint Magyarországon született, s C-ből az is kitűnik, hogy első felesége — „Illona" — magyar volt. Az ő nevét is magyarosan „Pintér"-nek írják. Második felesége azonban német, s végrendelete is német nyelvű.

NEIDEKER GYÖRGY JÁNOS

I. Johann Georg Neidecker, Neideker, Neydrecker.
II. Német.
III. Vendéglős és mészáros.
V. Szül. 1665 körül, megh. 1700. május 19. 1696. március 13-án szerzett polgárjogot. Május 20-án temették.
VI. A lakásban képek.

VIII. Ingóság: Inventarium, 1700. május 19.

„*Ahn Silber und goldwerkh.* — Befanden sich neün Silberne leffel wegen 20 loth durch und durch jedes a loth 20 ft.; drey kleine guldene Ring, dan Einer mit Einen Türkhes zusammen geschezt ad 13 ft. 30 kr.; Ein Halzgeheng mit 14 silberen stuckh gross und klein geschezt zusammen pr. 15 ft. Ein überguldte ankerl pr. 15 ft.; Item 28 ganze Thlr thun 56 ft.; ein guldener Ring versetzter gehörig ... Ein Silbernes Knöpfl ad 3 ft.; Item acht duggaten und 1 Sechs Pacher thut 56 ft.; In lauter groschen befanden sich 100 ft. 34 groschen; fünf rothe schnur Corall Pr. 3 ft.; Ein silbere weiber gürtel mit Einer silberen schnall Pr. 2 ft. 30 kr.; 2 botten Ein von Akat mit einem silberen pfennig und eine von marmel.

Ahn Zinn Küpfer und Eisenwerkh und anders geschier — Sind Vorhandten 18 zinnene Teller; 2 kleine Porzeline schakel ad 9 kr.; die 18 teller haben 18 pfund, jedes ad 12 gl. thut 10 ft. 48 kr.; Fünf gross Zinnene schissl; 3 kleine schissl wegen zusammen 15 pfund, Pr. 12 gl. thut 9 ft.; Item ein weisse schissl Pr. 15 kr.; 2 messinge leichter; 1 zinnenes Salzfassl 12 kr.; 5 Krüg mit Zinn dekhl jedes Pr. 1 ft. 15 kr.; 1 grosser Kupferne Kessl 3 ft.; 1 Kupferner Kochkessl 1 ft. 30 kr.; 2 pratspiess gross und klein 36 ft.; 1 Rost und 1 bratpfan pr. 1 ft.; 3 pfann gross und klein pr. zusammen 45 kr.; 1 flinten Pr. 3 ft.; 2 Hackh und 1 alter boher 49 kr.; 2 feüer hundt und 1 schirzhockh 45 kr.; Einige holzene und eiserne Hockh leffel zusammen pr. 24 kr.; 10 hölzer Teller 6 ft.

Kleidung. — 1 Schlaf Rockh von seiden zeüg pr. 8 ft.; 1 gelb atlas weiber Camisohl ad 5 ft.; 1 rother frau Rockh von Scharche mit einer schwarzen spiz 10 ft.; 1 blaues weiber mider mit silberen spizel vesezt Pr. 5 ft.; 1 Neüer braune Manns Rockh mit 44 silberen Knöpf ist geschezt pr. 40 ft.; 1 rother alter Camisohl mit 58 silberen Knöpfl geschäzt Pr. 10 ft.; Mehr ein alter graue Mansrockh 4 ft.; 2 Jedes Haube roth und schwarz mit silber bortten besezt Pr. 8 ft.; weiber handschuch pr. 1 ft. 15 kr.; mehr 1 schwarz Sametes Hirn Pindl 45 kr.; 1 par grüne halbseidene Manns strumpf pr. 3 ft.; 1 par rothe halbseidener alte strumpf 51 kr; 1 huth pr. 1 ft. 15 kr.; 1 blaues wehrgehenkh Pr. 24 kr.; 1 par alte grüne halbseidene strumpf 15 kr.

Leingerath. — 6 weiber hemeter; 4 Mannshemeter, welche vor dass Kind zu gebrauchen; 15 Küssl Ziech; 3 weiber Halsstücher mit spizen Pr. 6 ft.; 5 weisse und 1 blaues fürtuch zusammen 5 ft.; 5 Manns Halstücher Pr. 4 ft. 15 kr.; 9 Servieten zusammen 54 kr.; 4 weiber Schlafhauben Pr. 24 kr.; 6 Handtücher Pr. 2 ft. 18 kr.; 5 tischtücher Pr. 2 ft. 15 kr.; 6 par leillacher Pr. Neun guld und blaue 9 ft.; 1 bethziechen Pr. 45 kr.; 1 weiser weiber Rockh von leinwath Pr. 2 ft.; 8 Küss; 1 gross Unterbett; 1 grosse tuchet; 2 kleine bettel; 1 Madraz.

1 perspectiv; Pr. 1 ft.; 1 Schalmey pfeiff 30 kr.; 1 dekhen mit baumwohl Pr. 2 ft. 30 kr.; 1 haar Puter bixen pr. 12 kr.; 1 roth deckhen.

Tischler und schreinerwerkh. — 1 kleider Kasten pr. 3 ft.; 1 grosse und kleine tisch; 3 bänckh 5 ft.; 4 alt stühl und 1 alter sesel 1 ft.; 3 bettstatt 3 ft.; 1 klein flaschel ... mit 2 gläss 30 kr.; 4 stuckh tafel; 2 tafel mit gläser Vormacht pr. 2 ft.

29 Ehmer ofner wein, dann brandwein; 6 mezen traidt."

IX. *a)* Felesége: PRAISIN ÉVA MÁRIA. Esküvő: 1696. január 26.

b) Gyermeke: FERENC ANTAL, szül. 1697. június 13. Örökös. Él: 1700.

M, Test. a. a. 169. — Életrajzához: M, D. — Vagyona: Test. — Családja: uo. és B, C.

PIUS KRISTÓF

I. Christoph Pius.
II. Lengyel? (lengyelországi német?).
III. Kocsmáros.
V. Szül. Krakkó (Lengyelország), megh. 1699. július 7. előtt. 1696. április 10-én szerzett polgárjogot.
Lakás: 184. sz. alatt albérlet Röck György lakatos házában, ahol kocsmát bérelt, évi 100 forintért.
IX. Felesége: ORSOLYA, aki mint özvegy, 1699. július 7-én *Samhamer Mihály* kereskedő-polgár (lásd ott) felesége lett.

M, C, A—1696.

BAUER JÁNOS

I. Johann Bauer, Pauer.
II. Német.
III. Kocsmáros. 1705-ben külső tanácsos.
V. Szül. Breisach (Altbreisach, Baden). 1696. július 27-én kapott polgárjogot. 1712-ben még élt.
IX. *a)* Felesége: ERZSÉBET, szül. 1665 körül, megh. 1712. november 27., hosszú betegségben.
b) Gyermeke: *Anna Magdolna*, szül. 1701. július 21.

C. — Életrajzához: M, D. — Családja: B, D.

FREYMILLER MÁTYÁS

I. Matthias Freymiller.
II. Német.
III. Kocsmáros.
V. 1696. december 24-én szerzett polgárjogot.

M.

Fogadós

V. Polgár.
Lakás: 213. sz. alatt, Drencker Mátyás házában, ahol fogadóját bérelte, 120 forintért (1696).

A—1696.

PROBERGER JAKAB

I. Jakob Proberger.
II. Német.
III. Sörfőzőmester, városi tanácsos, bíró.
IV. Két részre osztott mező felső részében emberi alak, XVI. századi viseletben szerszámokkal; az alsó részben különböző szerszámok.
V. Szül. Landshut (Alsó-Bajorország), 1657 körül, megh. 1711. május 17. 1687-ben kapja a polgárjogot. 1688. június 10-én a kamaraigazgatóság tanácstaggá nevezi ki, s megbízza a kamarási teendőkkel. A város bírája volt öt alkalommal: 1. 1693. január 14-től 1694. májusig. 2. 1696. január 3-tól 1697-ig. 3. 1699—1701. 4. 1702—1706. 5. 1707—1709. Az egyik legnépszerűbb bíró, a városi autonóm törekvések képviselője. 1711. március 3-án végrendelkezett. Szárazbetegségben halt meg. A plébániatemplom kriptájába temették.

VI. Saját aláírása 1688. május 8-ról igen kezdetleges betűkkel.
VII. Jómódúan élt.
VIII. Ingatlan:
a) a 134, 135. és 146. sz. szomszédos telkek. Itt állt, részben emeletes, 3 szobás lakóháza sörfőző műhelyével együtt.
b) 186. sz. telek. Rajta földszintes ház, melyet 1707-ben szerzett Brean Móric tanácsostól, adósság megfizetése fejében.
c) Szántóföld: 33 köböl.
d) Major. 1696-ban kezdte építeni.
Bérlet: Városi sörház.
IX. *a)* Felesége: ANNA MÁRIA, szül. 1663 körül, megh. 1728. november 25., szárazbetegségben. Már 1687-ben együtt szerepelnek. Mint özvegy, 1714. június 10-én *Vishay János Mihály* kereskedő, városi tanácsossal kötött házasságot.
b) Gyermekei:
1. ERZSÉBET, szül. 1687 előtt. Férje *Kayser Sebestyén János* sótiszt, akivel 1704. augusztus 11-én kötött házasságot.
2. MÁRIA, szül. 1687. Férje *de Hassie* császári kapitány.
3. *János György*, szül. 1692. április 19., megh. 1711 előtt.
4. *Anna Zsuzsanna*, szül. 1693. június 7., megh. 1711 előtt.
c) Az anyakönyvben szerepel még *Proberger Ignác* „honest. juvenis", aki 1698. október 5-én *Paumon Margit*tal kötött házasságot. Később sem ő, sem utódai nem szerepelnek. Maga Proberger csak két leányáról emlékezik meg végrendeletében.
Alkalmazott: mesterségét segéderőkkel gyakorolta.

Származása: M. — Halála ideje: D. — Pályája adatai: Kovács. — Írástudatlanságáról Mosell jegyző vallomása. Vö.: Tóth. — Saját aláírása: Miss. a. a. 27, Test. a. a. 169. — Ingatlan birtokai: Tk—I, Häckel, Pásztor. — Házának leírása: A—1696. Vö.: Gárdonyi. — Családjáról: B, C, D. — Hagyatéki iratai: Test. a. a. 97. Leltárt nem találtunk, s eredeti végrendelete sem maradt fenn, csupán másolatban olvasható. A 165 aktából álló csomót az újból férjezett özvegy és a két vő pereskedése tölti ki.

SANGL MÁTYÁS

I. Matthias Sangl.
II. Német.
III. Sörfőző, polgár.
V. Szül. Salzburg vidékén, megh. 1699. április 26. 1696. november 11-én szerzett polgárjogot. 1699. április 25-én végrendelkezett.
VI. Lakásában képek.
VIII. Ingatlan: 170. sz. 1 szobás régi ház, albérlő fuvarossal 1696-ban.
Ingóság: Inventarium, 1699. (Hónap és nap megjelölése nélkül.)
„in Pahren geldt 10 fl.
in Kleydtern, Ein teutschbrauner alter Rokh; ain Par lederer Hossen; ain Par halb seydene grüner strümpf; ain grünene Seyden . . .Mitze; 2 gestrikhte Handschuh; ain Newe Fuxenes Polz . . . ; 10 Mansshemether; Zwey alte Camissol; ain . . . Huth; ain Hossen trager; 2 Par feine leylacher; 7 Sylber löffel; 1 Duzet disch Servieter; 3 dischtucher; 1 Wasch Kässl; 2 kleine hengkschissl; ain Prandtwein Kässl; 2 tisch; ain gewandt Kasten; 2 Pöttstatten; 2 Kühe; ain Kälbel; 3 klein Schweinl; 3 Pfann; 2 Rost; Item 6 gemahlene bildter; Item 95 Emer wein."
IX. *a)* Felesége: MÜHLPECK AGATHA. Esküvő: 1697. június 16. (Esküvői tanúk: Proberger Jakab, Durchenwald János, Mosel Antal János, Mühlpeck Antal József.) Az özvegy 1700. január 12-én *Sagmeister Ferenc* kereskedő-polgárhoz ment nőül.

b) Gyermeke: *Mária*, szül. 1699. november 5.
c) Szerepel még: *Sanglen Anna Mária*, megh. 1700. augusztus 12., 3 éves korában.

M, Test. a. a. 16. — Életrajzához: uo. és D. — Vagyona: A—1696, Test. a. a. — Családja: C, B, D.

9. FUVAROSOK

KIS PÁL

I. Kis Paal, Paulus Kiss.
II. Magyar.
III. Fuvaros.
V. 1687-ben kapott polgárjogot.
IX. Az anyakönyvben szerepel *Kiss Pál.* Felesége *Erzsébet.* Gyermekeik:
1. *Katalin*, szül. 1691. március 4.
2. *Mátyás*, szül. 1692. február 12.
3. *Ismeretlen nevű*, szül. 1693. november 29.
4. *Anna*, szül. 1696. január 15.
5. *Márton*, megh. 1696. február 22.
6. *Sára*, szül. 1699. február 10.

M. — A B-ben szereplő család azonossága nem bizonyítható.

KOVÁTS JÁNOS

I. Covats Janos, Janosch.
II. Magyar.
III. Fuvaros.
V. Megh. 1696. 1687-ben szerzett polgárjogot.
VIII. Ingatlan:
a) 177. sz. szegényes 1 szobás ház. A telket „gratis" kapta. Özvegyétől a városra szállt 1698-ban, 1699-ben pedig Lenner János, a későbbi városbíró vette meg.
b) Szántóföld: 1 köböl, kárt szenvedett a katonaságtól.
IX. *a)* Felesége: kálvinista vallású, 1696-ban szegényen, söreladásból élt mint özvegy. A tanács 1698. augusztus 19-én, mint özvegyet, méltatlan életmódja miatt elítélte, s ezután házát elvéve, a város elhagyására kényszerítette.
b) Gyermekei: 2 ismeretlen nevű gyermeke élt 1696-ban, akiket árván hagyott.

M, Tl—I. 87, II—50. Vö.: Häckel. — Halála évéről és gyermekeiről: W.

STEINBRECHER GYÖRGY

I. Georg Steinbrecher.
II. Német.
III. Fuvaros, kereskedő.
V. Szül. Nürnberg, 1688. december 10-én kapott polgárjogot, mint fuvaros. 1696-ban is a városban él. 1691-ben a Tj kereskedőnek nevezi.
VIII. Ingatlan:
a) 113. sz. 2 szobás vályogházacska albérlővel.

b) Konyhakert
c) Szántóföld: 20 köböl.

IX. *a)* Felesége: MÁRIA KATALIN, aki 1694. február 26-án szerepel a tanács előtt.
b) Gyermeke: *György*, szül. 1697. április 6.

Tj—I. 43, 150, Tk—I, A—1696, B.

SZALAI ANDRÁS

I. Salai Andreas, Salay Andrasch.
II. Magyar.
III. Fuvaros.
V. 1691. február 7-én kapott polgárjogot.
VIII. Ingatlan: 220. sz. ház, melyre 1692. július 15-én kap teleklevelet. 1696-ban már Ficsórné birtokában.
IX. *a)* Felesége: KOVÁCS PANNA.
b) Gyermeke: *Mihály.*

M, Tl—I, U 75, Z.

SOLDOS ISTVÁN

I. Schodos, Sotos, Soldos Istvan, Stephan.
II. Magyar.
III. Fuvaros.
V. 1691. július 24 után kapott polgárjogot. 1715-ben még a városban él. 1716-ban háza már gazdát cserélt.
VII. Fuvarozásból. Felesége a piacon bort árul (1696).
VIII. Ingatlan: 171. sz. ház 1 szobával, 1702. június 3-án még birtokolja. 1716. február 27-én Mislab József és felesége tulajdona.
IX. Az anyakönyvben szerepel *Sotos István*, él: 1713. Felesége *Ágnes*, gyermeküк *István*, szül. 1713. augusztus 19.

M, Tl—II. 89, A—1696. — Családja: B. — Egy bíróválasztási feljegyzés szűcsnek mondja: 1693. jan. 10. KA. Ber. u. Schr. 3891. fasc. 82—85. fol.

SZABÓ alias JURKOVICS FERENC

I. Sabo Ferenc, Ferens, Jurkovic.
II. A „Jurkovics" megjelölés szlovák voltára utal.
III. Fuvaros, borkereskedő.
V. Szül. Kassa. Már 1692-ben a városban él, 1694. június 25-én szerez polgárjogot.
VII. Foglalkozása után. (1696-ban 30 akó bort adott el.)
VIII. Ingatlan:
a) 204. sz. ház 2 szobával.
b) Szántóföld: 6 köböl (a katonáktól kárt szenvedett).
IX. *a)* Felesége: MÁRIA, él: 1692—1699.
b) Gyermekei:
1. *Ferenc*, szül. 1692. július 4.
2. *Judit*, szül. 1694. május 5.
3. *Ferenc Antal*, szül. 1696. augusztus 3.
4. *Antal*, szül. 1699. április 11.

M, Tk—I, A—1696, B.

LENTI GERGELY

I. Lenti Gergel, Gergl.
II. Magyar.
III. Gazdálkodó és fuvaros.
V. 1692-ben tűnik fel a városban, házasságkötése alkalmával. A polgárjegyzék szerint 1697-ben szerezte meg a polgárjogot, a Tj azonban már 1694. június 4-én polgárnak nevezi. 1705-ben még él, 1713-ban özvegye szerepel.
VII. Fuvarozásból.
VIII. Ingatlan:
a) 29. sz. 1 szobás vályogházacska, egy albérlő pásztorral. 1713-ban az özvegy és István fia birtokában.
b) Konyhakert.
c) Szántóföld: 17 köböl (a katonáktól kárt szenvedett).
IX. *a)* Felesége: FAZIKAS ÁGNES, Fazikas Ferenc leánya. Esküvő: 1692. Él: 1713. Írástudatlan volt.
b) Gyermekei:
1. *Mihály*, szül. 1693. július 26, keresztelték 28-án. (Keresztszülők Meches Jakab- és Köppl Menyhért-házaspár.)
2. ISTVÁN, szül. 1698. január 5. Él: 1713. Írástudatlan volt.
3. *József*, szül. 1702. augusztus 3.
4. *György*, szül. 1704. március 9. körül, megh. 1704. március 11., 4 napos korában.
5. *György*, szül. 1705. március 8.

Tj—I. 186, M, A—1696, Tk, B, C, D. — Magyar voltát a Test. a. a. 169. sz. alatt található magyar nyelvű kötelezvény támasztja alá, mely 1713. szept. 18-án kelt, s melyben Lenti István és Lenti Gergelyné elismeri, hogy a házukban lakó László Imrétől több követelésük nincs.

SZALAI PÁL

I. Salai Paal, Paulus Szalai.
II. Magyar.
III. Fuvaros.
V. Él: 1692—1696. 1692. május 4-én kapott polgárjogot. 1695-ben önkényes szántóföld-foglalásért panaszolják be a tanács előtt. 1696-ban még a városban él, 1700-ban háza már gazdát cserél.
VII. Fuvarozásból.
VIII. Ingatlan:
a) 147. sz. ház 1 szobával, napszámos albérlővel. 1700. december 8-án Joseph György német iskolamester vette meg 180 forintért.
b) Konyhakert.
c) Szántóföld: 10 köböl.
IX. *a)* Felesége: KATALIN, él: 1695.
b) Gyermeke: *Anna*, szül. 1695. január 23.

M, Tl—II. 62, A—1696, Tj—I. 314. B. — Egy bíróválasztási feljegyzés halásznak mondja: 1693. jan. 10. KA. Ber. u. Schr. 3891. fasc. 82—85. fol.

NAGY GERGELY

I. Naidt Gergel, Nagi Gergl, Georgius Nagy.
II. Magyar.
III. Fuvaros.
V. Szül. 1627 körül, megh. 1709. április 11. 1692. július 28-án szerzett polgárjogot, mint magyar ember. 1695. december 2-án Lendvay György udvarbíró mint szökött jobbágyot panaszolja be a tanács előtt gróf Koháry

István megbízásából — arra hivatkozva, hogy apja jobbágy volt, s így ő sem szabad ember. December 13-án Nagy Gergely tanúkat állít arra, hogy soha nem volt jobbágy. Haláláig a városban maradt. Aggkori gyengeségben hunyt el. A szervitáknál temették el.

VII. Fuvarozásból és borok eladásából.
Bérlet: Borospince évi 30 forintért.

VIII. Ingatlan:
a) 174. sz. 1 szobás ház (1696-ban), albérlő napszámossal. A telket „gratis" kapta. Teleklevél: 1692. július 15.
b) 388. sz. sarokház az Irgalmas utcában. A házat halála után néhány évig örökösei birtokolták, de 1717-ben már gazdát cserélt.
c) Konyhakert: gondozva.
d) Szántóföld: 20 köböl (1696); 6 köböl (1710).
Ingóság özvegyének végrendelkezése idején, 1710. március 4-én készült feljegyzés szerint:
a) Ágynemű: 1 dunyha, 3 párna.
b) Bútor: 1 nagy asztal, 2 régi láda.

IX. *a)* Felesége: PAPI JUDIT („Judtka"), szül. 1654 körül, megh. 1712. május 23., aggkori gyengeségben. Komáromból származhatott, mert a Tj szerint apja: *Tanoir Ferenc* komáromi lakos volt. 1710. március 4-én végrendelkezett.
b) Gyermekei:
1. KATALIN (szül. 1686 előtt), él: 1710. Örökös. Férje *Mocsonaki János* magyar ember. Esküvő: 1696 előtt.
2. *János*, szül. 1691. május 30. 1710-ben már nem szerepel.
3. MÁTYÁS, szül. 1694. március 29., megh. 1712. május 27., rosszindulatú lázban.
4. *Ferenc*, szül. 1700. június 12., megh. 1712. május 30., feketehimlőben.

A—1696, M, Tj—I. 156, 323—324, Tl—II. 45, Tk—I, Test. a. a. 122, B, C, D. — Egy bíróválasztási jegyzék szabónak mondja: 1693. jan. 10. KA. Ber. u. Schr. 3891. fasc. 82—85. fol.

BRAUNSREITER JÁNOS

I. Johann Braunsreiter, Praunsreider, Braunsreutter.

III. Gazdálkodó, hajós, fuvaros.

V. Szül. 1631 körül, megh. 1706. március 28. 1693. szeptember 8-án szerzett polgárjogot, mint gazdálkodó. A szervitáknál temették el.

VII. A hajózásnál dolgozott lovaival, és a piacon zöldséget árult.

VIII. Ingatlan:
a) 51. sz. régi, 2 szobás ház.
b) Szántóföld: 1 köböl.
c) Konyhakert: gondozott.

IX. Fogadott vagy mostohafia: ÚJFALUSSY JÁNOS FERDINÁND, aki először a Braunsreiter nevet használja, kereskedő, városi tanácsos; szerepel: 1727—1751. Felesége *Zik Margit*. Gyermekeik:
a) *Mária Éva*, szül. 1727. december 20.
b) *Anna Margit*, szül. 1729. szeptember 11., megh. 1729. szeptember 17., rázógörcsben.
c) *Mária Viktória*, szül. 1731. február 4., megh. 1732. június 1., rázógörcsben.
d) *Mária Rozália*, szül. 1733. január 4., megh. 1733. augusztus 25., rázógörcsben.
e) *János Ferenc Xavér*, szül. 1734, október 10., megh. 1737. március 11.

f) Mária Éva, szül. 1736. december 18., megh. 1738. szeptember 11.
g) Krisztián, megh. 1740. február 21.

M, Tk, A—1696, B, D.

TÖRÖK JÁNOS

I. Türkisch Janocs, Törock Janschi, Joannes Törögh.
III. Fuvaros.
V. Szül. Székesfehérvár. 1694. január 11-én szerzett polgárjogot.
VII. Fuvarozásból.
VIII. Ingatlan:
a) 97. sz. 2 szobás ház, albérlő fuvaros.
b) Szőlő: 10 kapás, Budán.
c) Szántóföld: 10 köböl.
IX. *a)* Felesége: ZSUZSANNA.
b) Gyermeke: *Erzsébet,* szül. 1698. november 17.

M, A—1696, B.

MECHES GYÖRGY

I. Georg Meches, Mechus, Mehes.
III. Fuvaros.
V. Szül. Marchegg (Ausztria), 1649 körül, megh. 1735. március 2. 1695-ben már a városban él, de a polgárjogot csak 1713. február 15-én szerzi meg.
VIII. Ingatlan:
a) 283. sz. ház a Kecskemétibástya utcában; 1717. március 1-én kelt teleklevéllel.
b) Szántóföld: 12 köböl (1720).
c) Rét: 3 kaszás (1720).
IX. *a)* Felesége:
1. MARGIT, él: 1695.
2. MÁRTA, él: 1705—1720. Végrendelkezett: 1754. január 16-án.
b) Gyermekei:
első házasságából
1. *Dorottya Rozina,* szül. 1695. február 16.
2. ANNA, szül. 1700 körül, megh. 1716. október 23., hosszú betegségben, 16 éves korában.
3. KATALIN, aki 1723. január 10-én *Schmidt János* Danzdorffból származó kőműveslegénnyel kötött házasságot. Él: 1754. Örökös. Ugyanez évben mint nagybátyja, Meches Jakab mészáros polgár egyik örököse szerepel. 1733. október 5-én Meches Katalin egy törvénytelen gyermek anyja: *Márton,* megh. 9 hónapos korában rázógörcsben.
második házasságából
4. *János Mihály,* szül. 1705. október 20., megh. 1706. október 30.
5. *Éva Rozina,* szül. 1708. február 3., megh. 1712. január 17., himlőben.
6. *Mátyás,* szül. 1710. szeptember 13., megh. 1710. október 5., rázógörcsben.
7. FERENC *Antal,* szül. 1711. augusztus 27. Kőfaragólegény. Él: 1754. Örökös. Felesége *Glaser Krisztina,* szül. Schlosshof (Ausztria). Esküvő: 1738. február 16. Gyermekük: *József,* szül. 1742-ben, megh. 1743. január 18., 9 hónapos korában.
8. *Anna Mária,* szül. 1714. március 18., megh. 1717. június 14.
9. JÁNOS, szül. 1717. június 16. Él: 1754. Örökös.

10. *Antal*, szül. 1720. június 10., megh. 1720. november 30., rázógörcsben.

c) Rokonsága:
1. Fivére: *Meches Jakab* polgár, mészáros.
2. Nővére: *Éva.*
Szerepel még az anyakönyvben *Meches Gertrud* hajadon, aki 1702. július 25-én *Laibet Mihály* „generosus dominus"-szal kötött házasságot.

Tl—II. 214, M, C, D, A—1720. — Vö.: Test. a. a. 81 (Meches Jakab végr.). — Felesége végrendelete: Test. a. a. 665.

TASCHNER TAMÁS

I. Thomas Taschner, Daschner.
II. Német.
III. Császári fuvaros.
V. Szül. 1653 körül, megh. 1706. március 28. 1696. február 17-én kapott polgárjogot. A kurucok ölték meg. A szervitáknál temették el.
VII. Császári lovakkal fuvaroz a hajózásnál, fizetésből él.
VIII. Ingatlan: 189. sz. 1 szobás ház. Az özvegy után vejének, Resch Antal hajósmesternek tulajdonába került 1718-ban, 500 forintért. A ház 1696-ban épült.
IX. *a)* Felesége: MAGDOLNA, özvegye, aki 1707. november 24-én *Haffner János* polgárhoz ment nőül.

b) Gyermekei:
1. GYÖRGY. Örökös. Él: 1706.
2. TERÉZIA. Örökös. Él: 1706.
3. ERZSÉBET. Örökös. Él: 1706.
A két leány közül az egyik *Resch Antal* hajósmesterhez ment nőül.
4. *Pál*, szül. 1692 körül, megh. 1703. november 18.
5. *Ismeretlen nevű.* 1697. április 8. (Az anyakönyv +-tel jelöli.)
6. *Mária*, szül. 1699. szeptember 24. 1706-ban nem szerepel.
7. *Boldizsár*, szül. 1705. január 5., megh. 1706. szeptember 23.

c) Szerepel még *Taschner Rozina*, pesti születésű, aki 1713. október 6-án *Grabwinkler András* óbudai kerékgyártó felesége lett.

Foglalkozása M szerint fuvaros, A—1696 szerint hajós. — Életrajzához: M. — Halála módja: Tl. — Vagyona: Tl—II. 30. Vö.: Häckel. — Családja: uo., valamint B, C, D.

SZÓRÁD GYÖRGY

I. Georg Sorat, Sorath, Zorad.
II. Magyar?
III. Fuvaros.
V. Szül. 1652 körül, megh. 1700. december 18. 1696. március 24-én nyert polgárjogot. 1693-ban már a városban élt.
VII. Fuvarozásból.
VIII. Ingatlan: 235. sz. telken 1 szobás ház. 1696-ban már a birtokában.
IX. *a)* Felesége: ZSÓFIA, él: 1693—1697.

b) Gyermekei:
1. ZSÓFIA. Férje *Radics Mihály.* Esküvő: 1699. február 8.
2. *Mária*, szül. 1693. július 29.
3. *János*, szül. 1697. május 23., megh. 1698. március 17.

Tj—I. 254. Itt, 1695. márc. 8-án kb. 43 évesnek mondja magát. Ezért tettük születése idejét 1652 körülre. D szerint viszont 56 éves korában halt meg;

ezek szerint 1644 körül kellett volna születnie. Saját kijelentését tekintettük inkább irányadónak. — Foglalkozása: M. — Életrajzához: uo. Az, hogy 1693-ban már itt lakott, B-ből tűnik ki. — Vagyona: Tk—I, Tl—II. 256, A—1696. — Családja: B, C.

SUJEK PÁL

I. Sujek, Suiek Paal.
II. Magyar?
III. Fuvaros.
V. 1696. május 3-án szerzett polgárjogot.

M, Tj—I. 361, 394.

HORVÁTH MÁTYÁS

I. Matthias Horvath.
II. Magyar?
III. Fuvaros.
V. 1696. május 22-én szerzett polgárjogot.
Lakás: 1696-ban mint albérlő lakott Sangl Mátyás házában, 170. sz. alatt.
IX. *a)* Felesége: KATALIN, él: 1697.
b) Gyermeke: *Katalin*, szül. 1697. június 28.

M, A—1696, B.

1 köböl (szántóföld)	= kb. 1200 öl (1 hold)
1 kaszás (rét)	= kb. 800—1000 öl (amennyit egy ember egy nap alatt lekaszál)
1 kapás (szőlő)	= 60—250 öl (a pesti homokon 200—250 öl; amennyit egy ember egy nap alatt megkapál)
1 (pozsonyi) mérő (Mezen), gabona ürmérték	= 54,30 liter
1 (pozsonyi v. pesti) akó (Eimer, Ehmer, Emer)	= 50,80 liter (60 icce)
1 font (Pfund)	= kb. 0,50 kg
1 lat (loth)	= 1,32 font
1 (körmöci) arany (Cremnitzer Duggat)	= 2,25 tallér = 4,50 forint
1 tallér (Thaler)	= 2 forint
1 (rajnai) forint (Gulden)	= 20 garas (Groschen) = 60 krajcár (Kreuzer) = 100 dénár

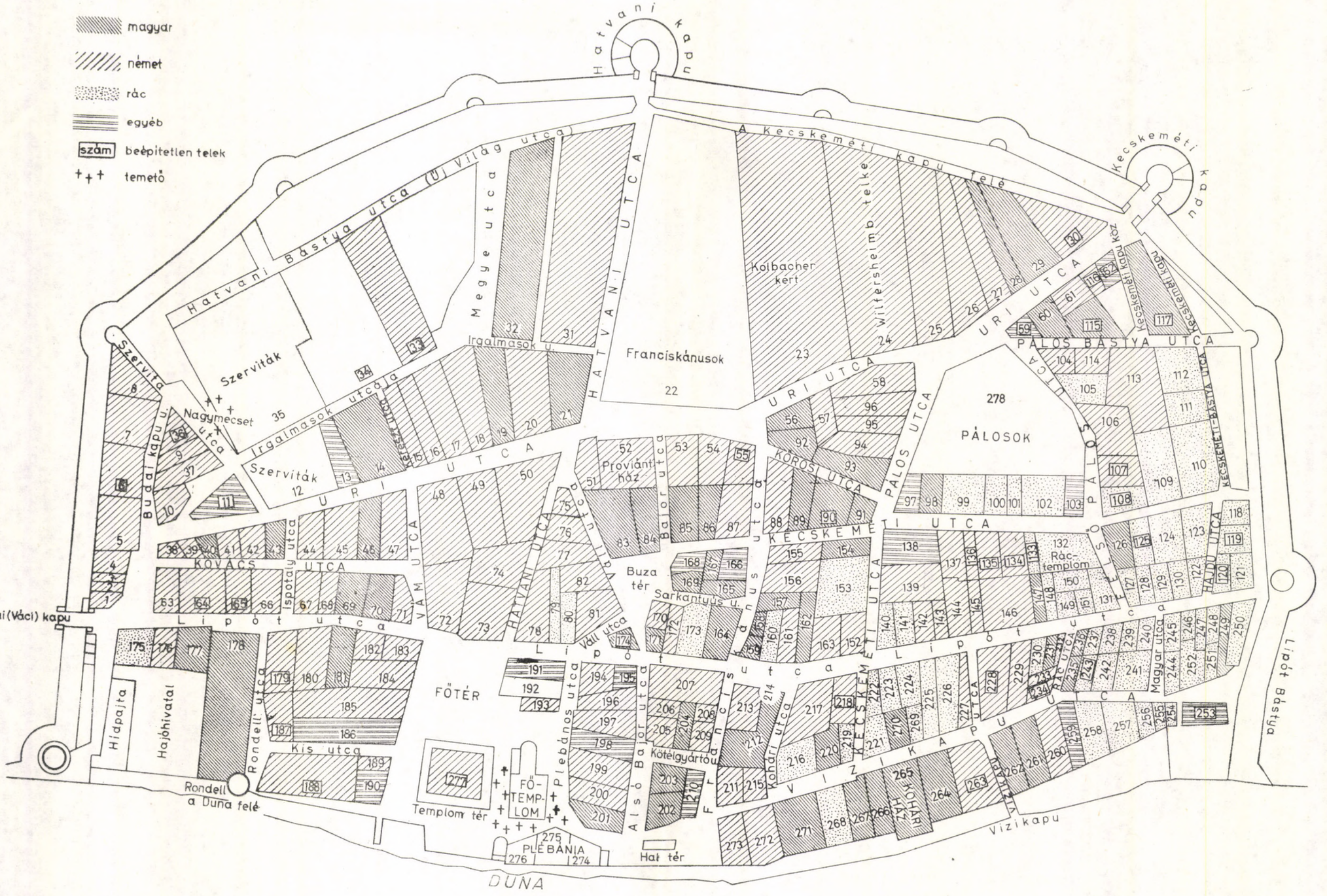
magyar
német
rác
egyéb
szám beépítetlen telek
temető
Hatvani kapu
Kecskeméti kapu
Hatvani Bástya utca (Új Világ utca)
Megye utca
HATVANI UTCA
Franciskánusok
Kolbacher kert
Wiltersheimb telke
URI UTCA
PÁLOS BÁSTYA UTCA
PÁLOSOK
Szerviták
Nagymecset
Irgalmasok utcája
Budai kapu u.
Szervita utca
Proviánt ház
Bajor utca
KÖRÖSI UTCA
KECSKEMÉTI UTCA
KÖVÁCS UTCA
Ispotály utca
VÁM UTCA
Buza tér
Sarkantyús u.
Váll utca
Rác-templom
Budai (Váci) kapu
Lipót utca
Hídpajta
Hajóhivatal
Rondell utca
Kis utca
FŐTÉR
Plebános utca
Alsó Bajor utca
Kötélgyártó u.
Kohári utca
VIZIKAPU UTCA
Magyar utca
Lipót Bástya
Rondell a Duna felé
Templom tér
FŐ-TEMPLOM
PLÉBÁNIA
Hal tér
KOHÁRI HÁZ
Vizikapu
DUNA

PEST VÁROS HÁZ- ÉS TELEKTULAJDONOSAI 1696-BAN

(A telekszámok sorrendjében — melléklet a térképhez)

1. Pichler Mihály cipész
2. Mihaczi Mihály özvegye, markotányosnő
3—4. Bittner Miksa cs. zászlós
5—6. Heissler Lőrinc „Fehér Hajó"-fogadós
7., 38. Finck János fürdős
8. Fockinger János kőműveslegény
9., 37. Hartl Henrik bognár
10. Leistner Tóbiás sótiszt
11. Veneri Ceresola cs. építőmester, budai polgár telke
12. A szerviták rezidenciája
13. Soeur János „Fehér Ló"-fogadós
14. Kállay András korponai nemes háza
15., 47. Eschenbrugger Fülöp „Arany Sas"-fogadós
16. Fieg Jakab kőfaragólegény
17., 23., 33. Kohlbacher Lambert harmincados
18. Lenner János ácsmester
19. Zoltán László megyei főbiztos
20. Kalcher Márton kőművesmester
21. Fodor Gergely mészáros
22. A ferencesek temploma és rezidenciája
23. lásd 17. sz.
24. Willffersheimb Miklós kamaraigazg. tanácsos
25. Vorstern Gáspár élelmezési biztos
26. Würnz Vilmos fürdős
27. Leeb Pál hajóács
28. Apczi István magyar iskolamester
29. Lenti Gergely fuvaros
30. Krafft János kocsmáros
31. Pöckh Boldizsár cs. élelmezési főbiztos
32. A megyeháza
33. lásd 17. sz.
34. A szerviták telke
35. A szerviták temploma (a volt nagy dzsámi) és a kórház
36. Prunmayer Vitus ácslegény (földalatti kunyhó) — ?
37. lásd 9. sz.
38. lásd 7. sz.
39. Suchentrunck György kovács
40. Szentiványi István puskaműves
41. Lessl Jakab cs. hadnagy, „Fehér Rózsa"-fogadós
42. Reittenbacher György ácsmester
43. Német György hajómunkás
44. lásd 39. sz.
45. Prunner György kamaraigazg. erdőmester
46. Sarlay János gombkötő
47. lásd 15. sz.
48—49—50. Vorstern Kristóf lovag, cs. élelmezési főbiztos
51. Braunsreiter János fuvaros
52. Hadi élelmezési hivatal
53. Ramler Ferenc kádár
54. Wittmayer Mátyás cipész
55., 87. Köppl Menyhért hídvámszedő
56. Kovács Péter kovács
57. Pachschneider János kőműveslegény
58. Paur János hajózási tiszt
59. Oswald Pál cipész
60. Szemerédi Benedek gombkötő — ?
61. Rubendunst Lőrinc takács
62. Hatnyavicz András gazdálkodó
63. Kallinger Kristóf kovács
64. Hausrucker András budai polgár telke
65. Heissler György „Arany Szarvas"-fogadós telke
66. Stieglmayer Jakab szabó
67. Lederwas Bertalan fürdős
68. Pressl Bertalan üveges
69. Tarhos Mátyás cs. kapitány
70. Házi Márton gombkötő
71. Mair Krisztián nyerges
72. Eyserich Sámuel kereskedő, „Arany Horgony"-fogadós
73. Herold Szigfrid patikus
74. Leinkh Henrik cs. élelmezési biztos
75. Linzer János kereskedő
76. Schor György strázsamester
77. Klimmer Mihály kádár
78. Grünewald Pál puskaagykészítő
79. Bobics János szűcs
80. Ötvös Mihály ötvös
81. Nehrer Márton mészáros, „Fehér Bárány"-fogadós
82. Mosell Antal városi jegyző
83. Szeredy Ferenc megyei esküdt
84. Fitos Ferenc szolgabíró
85. Szöllősy Pál csizmadia

86. Stanovics Mátyás magyar szabó
87. lásd 55. sz.
88. Meches Jakab mészáros
89—90. Putanicz János plébános
91. Tóth Mihály megyei esküdt
92. Molnár János halász
93. Kőrös város háza
94. Auer Márton cipész
95. Nachtigal Sámuel asztalos
96. Nusspicker János ágyú- és harangöntő
97. Török János fuvaros
98. Kanzelmüller Pál szabó
99. Beankovics Jakab szűcs
100. Ács Péter ács
101. Jozsó Miklós napszámos
102. Kaposvári Forgács gazdálkodó
103. Burganowski Miklós szappanfőző
104. Prandl Ferenc kőműves
105. Rácz Mihály gazdálkodó
106. Lenner Balázs ácsmester
107. Haffner Boldizsár telke
108. Rácz Saria napszámos telke
109. Cselik Ostoja hajómunkás
110. Tóth (Melegda) Gábor gazdálkodó
111. Markovics Sobota napszámos (földalatti kunyhó)
112., 216. Demetrius János kapitány
113. Steinbrecher György fuvaros
114. Rodl János budai mészáros telke
115. Szabó János telke — ?
116. Friedrich András puskaműves telke — ?
117. Erdős István szabó, kereskedő
118. Halász János hajós
119., 122. Mittroviz (Petrovitz) József főkötőkészítő háza és telke
120. Budai Gábor napszámos
121. Halász Markó özvegye
122. lásd 119. sz.
123. Rácz Ostoja napszámos
124. Szűcs Péter szűcs — ?
125. Zombori Szűcs János telke
126. Vezekényi Mihály gazdálkodó
127. Manolovich Miklós szappanfőző
128. Szűcs János szűcs
129. Csernovics Arzén görögkeleti pátriárka háza
130. Rácz Zwio gazdálkodó
131. Mészáros Sándor molnár
132. A görögkeleti (rác) templom
133. Ács (Nesgevits) József ács telke
134—135., 146., 234. Proberger Jakab sörfőző
136., 145., 183. Kleinhackl György pék
137., 143—144. Lehner Mihály „Fekete Sas"-fogadós
138. Krupinszkyné özv. szíjgyártó
139. Hueber Ádám ács
140—141. Rácz (Wesselini?) Mihály gazdálkodó
142. Korb Ferenc asztalos
143. lásd 137. sz.
144. lásd 137. sz.
145. lásd 136. sz.
146. lásd 134. sz.
147. Szalai Pál fuvaros
148. Rácz Markó napszámos — ?
149. Szabó János kocsmáros
150. Lakatos Gábor puskaműves
151. Schiffter Mátyás puskaagykészítő
152. Ries Gáspár kádár
153. Georg Pál gazdálkodó
154. Kecskemét város háza
155. Reitter Egyed „Fehér Ökör"-fogadós
156. Schach Mihály fazekas
157. Szántai Péter hajós
158—159. Szabó János szabó
160. Bobics Péter szappanfőző
161. Modauer György esztergályos
162. Sótér Tamás szolgabíró
163. Hoffer Ferenc sótiszt
164. Posoni (Pressburger) István kocsmáros
165. Szabó István gazdálkodó
166. Scopek Ferenc kereskedő
167. Petrosics János szűcs
168. Csiszár Mihály magyar kardcsiszár
169. Gyöngyösi János kereskedő
170. Sangl Mátyás sörfőző
171. Soldos István fuvaros
172. Langmantl Burghard lakatos
173. Simonovics Péter szűcs
174. Nagy Gergely fuvaros
175. Antonovics János szűcs
176. Ehrenreich Pál kocsmáros
177. Kovács János özvegye, (kálvinista) kocsmáros
178. Sótér Ferenc alispán
179. Hafner János hajómunkás
180. Schellhass József kocsmáros
181. Szíjjártó Márton szíjgyártó
182. Hermansdorff Ferenc lakatos
183. lásd 136. sz.
184. Röck György lakatos
185. Russwurm Elias sótiszt özvegye
186. Brean Móric kereskedő
187. Jordan Péter kőműves telke
188. Schweidler Antal hadbiztos telke
189. Taschner Tamás fuvaros
190. Pistori János halász
191. Markhel János selmecbányai nemes háza
192. A városháza
193. Riedt János asztalos
194. Meister Mátyás ács
195. Dombó (Tompa)? Péter — ?
196. Ingram Mihály élelmezési igazgató telke
197. Schweidler Krisztián cs. zászlós
198. Francin János kéményseprő
199. Peringer Kristóf kereskedő
200. Sax Simon köteles
201. Szunyogh Imre szolgabíró
202. Forgács Istók kereskedő
203. Versegi Jurkó kereskedő

204. Szabó Ferenc fuvaros
205. Pösenreiter János kádár
206. Sieger Gergely szabó
207. Pollermann Mátyás gazdálkodó
208. Mayer Márk ácslegény
209. Erny Sebestyén cipész
210. Daco András lakatos
211. Schelb Péter kőműves
212., 214. Lendvay György szolgabíró
213. Drencker Mátyás kőműves
214. lásd 212. sz.
215. Pfeiffer Lőrinc asztalos
216. lásd 112. sz.
217—218. Kreützer Domonkos hadbiztos telkei
219. Ferencz György szabó
220. Ficsór György özvegye, kocsmáros
221. Szűcs Gergely napszámos
222. Ivanovics Szűcs Ferenc gazdálkodó
223. Ivanovics Szűcs Mátyás gazdálkodó
224. Pipacsináló Lukács pipakészítő
225. Szűcs István özvegye
226. Nagy Forgács kapitány — ?
227—228. Döpfl Mátyás pék
229. Kühn Ábrahám ács
230. Rácz Kosztán — ?
231. Torpis György csizmadia
232. Pipacsináló Ferenc szűcs
233. Tempel Pál mézeskalácsos
234. lásd 134. sz.
235. Szórád György fuvaros
236. Urbán János gazdálkodó
237. Forgács Zveta özvegy, gazdálkodó
238. Ratwanowitz Zsigmond kereskedő
239. Mészáros Lajos hajós
240. Kovács István napszámos
241. Ács Bogdán ács
242. Szabó Kozma szabó
243. Nagy Gábor — ?
244. Rácz Mihály gazdálkodó
245. Halas Angelika kocsmáros
246. Rácz Szafkó napszámos
247. Szűcs István hajómunkás
248. Rácz Milica özvegy
249. Domány János gazdálkodó
250. Rácz Jurkó városi pásztor
251. Miklósné özvegy gazd. — ?
252. Simonovics Miskó — ?
253. Adler György cipész — ?
254. Rácz Bosó hajómunkás — ?
255. Rácz Péter hajómunkás — ?
256. Rácz Jeremiás hajós
257. Szappanos Miklós kereskedő
258. Szabó Gábor gazdálkodó
259. Nováki Lukács csizmadia
260. Augustin György kereskedő
261. Ormosdy (Szabó) Ferenc szabó
262. Fise Márton napszámos
263., 272. Pirker Pál tímár
264. Esterházy Pál nádor háza
265. Koháry István háza
266. Baranyai Mihály kocsmáros
267. Szegedi Mihály fuvaros
268. Emanuel Miklós kereskedő
269. Csisák Jeremiás kereskedő
270. Paulovics András csizmadia
271. Csizmadia Mihály özvegye, kocsmáros
272. lásd 263. sz.
273. Herüsch Sámuel tímár
274—275—276. Róm. kat. plébánia és iskola
277. Gr. Heissler Donát tábornok telke
278. A pálos rend temploma és kolostora

1688	1696	1968
Bástya utca (l.) (Pastein gasse)	Budai kapu utca (Ofner Thor gasse)	Kristóf tér
Budai utca (Ofner gässl)	ugyanaz	Fehérhajó utca
Szervita utca (Serviten gässl)	ugyanaz	Bárczy István utca és Sütő utca
Irgalmas utca (Barmherzig gasse)	ugyanaz	Városház utca
Kereszt utca (Zwerck gässl)	ugyanaz	Párisi utca: a Petőfi S. u. és Városház u. közötti szakaszon
Kovács utca (Schmidt gässl)	ugyanaz	Megszűnt (beépült a Petőfi S. u. és Váci u. közötti telektömbön)
Úri utca (Herren gasse)	ugyanaz	Petőfi S. u. és Kecskeméti u.
Ispotály utca (Spitall gasse)	ugyanaz	Régiposta utca: a Petőfi S. u. és Váci u. közti szakaszon
Vám utca (Mauth gässl)	ugyanaz	Párisi utca: a Váci u. és Petőfi S. u. közti szakaszon
Lipót utca (Leopold gasse)	ugyanaz	Váci utca
Rondell utca (Rundel gässl)	ugyanaz	Régiposta utca: a Váci u. és Március 15. tér közötti szakaszon
Kis utca (Klein gässl)	ugyanaz	Galamb utca
Plébános utca (Pfarr gässl)	ugyanaz	Megszűnt (útvonala az Erzsébet-hídfő és Szabadsajtó út helyén, de a plébániatemplom szintjén volt)
Hatvani utca (1.) (Hatvaner Gasse)	ugyanaz	Kígyó utca
Hatvani utca (2.) (Hatvaner Strasse)	ugyanaz	Kossuth Lajos utca (északi oldalán kiszélesítve)
Felsőbajor utca (Oberbayerische gasse)	Váll utca (1.)	Megszűnt (a Felszabadulás tér északkeleti peremén húzódott)
Felsőbajor utca (Oberbayerische gasse)	Alsóbajor utca (Unterbayerische gasse)	Duna utca
Bajor utca (Bayerische gasse)	ugyanaz	Curia utca
Váll utca (Schulter gässl)	Váll utca (2.)	Megszűnt (beépült a Szabadsajtó út és Duna u. közötti tömbön)

1688	1696	1968
Sarkantyús utca (Spar gässl)	ugyanaz	Megszűnt (beépült a Veres Pálné u. és Váci u. közti tömbön)
Kötélgyártó utca (Sailler gasse)	ugyanaz	Kéményseprő utca
Franciskánus utca (Franziskaner gasse)	ugyanaz	Irányi utca
Kecskeméti utca (1.) (Kescemeter gasse)	ugyanaz	Nyáry Pál utca
Kecskeméti utca (1.) (Kescemeter gasse)	Pálos utca (Pauliner gasse)	Eötvös Loránd utca
Kecskeméti utca (2.)	ugyanaz	Veres Pálné utca
Koháry utca (Koharische gässl)	ugyanaz	Megszűnt (beépült a Váci u. és Molnár u. közti tömbön)
Vízikapu utca (Wasserthor gasse)	Vízikapu utca (1.)	Sörház utca
Duna utca (Donau gasse)	Vízikapu utca (2.)	Molnár utca
Pálos utca (Pauliner gasse)	Felső Pálos utca (Ober Pauliner gasse)	Szerb utca
Magyar utca (Ungar gässl)	ugyanaz	kb. Havas utca
Rác utca (Rätzl gässl)	ugyanaz	kb. Pintér utca
Hajdú utca (Heyduckh gasse)	Pálos bástya utca (Pauliner Pastein g.)	Királyi Pál utca
Kőrösi utca (Kőröser gasse)	ugyanaz	Cukor utca
Bástya utca (2.)		Megszűnt (kb. a Tolbuhin körút vonalán húzódó városfal mellett)
Bástya utca (2.)	Kecskeméti bástya utca (Kescemeter pastein gasse)	Bástya utca
Bástya utca (2.)	Hajdú utca (Heyduckh gasse)	Só utca
Fő tér (Haubt platz)	ugyanaz	Megszűnt (beépült a mai egyetem, a bölcsészeti kar telkén, Pesti Barnabás u. 1.)
Templom tér (Kürch Platz)	ugyanaz	Március 15. tér
Búzapiac (Búza tér) (Traidt Markht)	ugyanaz	Megszűnt (beépült a Felszabadulás tér és Veres Pálné u. torkolatánál)
Hal tér (Fischmarkt)	ugyanaz	Megszűnt (a Duna u. és az Irányi u. torkolata közötti tömbön, részben beépítve)
	1696 után	
	Hatvanibástya utca (Hatvaner Pastein gasse)	Semmelweis utca
	Megye utca	kb. Vitkovics Mihály utca

Ács Bogdán 87
— (Nesgevits) József 87
— Péter 87, 94, 104
Acsády Ignác 149
Ádám ácslegény 108
— szolga 167
Adler György 63, 177
— Györgyné 177
Agricola, Johannes 132
Aichtmayer Gáspár 159
András diák 166
Anonymus 32, 33
Antonovics János 39, 90, 100, 119, 120, 123, 136, 137, 138, 139, 172
Antzinger Ferenc 159
Apczi István 42, 44, 63, 90, 99, 152, 174
Apollinaris, Quintus 132
Auer Gáspár 109
— Márton 60, 92, 94, 101, 121, 127, 129, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 173, 176
Augustin György 39, 43, 85, 93, 112, 119, 120, 121, 125, 136, 138, 152, 159, 185

Badeni Lajos hg. 32
Bajnóczi Jakab 40, 63, 91, 101
Ballai Károly 42, 115
Banowsky Jakab 43, 62, 101, 119, 120, 122, 124, 134, 153, 157
— Jakabné 137, 173
Baranyai Béla 149
— László 182
— Lászlóné Fodor Terézia 182
— Mihály 40, 42, 43, 63, 90, 99, 173
Bartberger András 109
Barty Tóbiás 167
Báthori Gábor, Gagyi 46, 47, 49, 52, 78
— László 47—48
Bauer János 60, 159
Baumberger János 67
Beankovics Jakab 92, 100, 158
Bél Mátyás 63
Belitzky János 30, 71, 77
Benaglia 29
Bencsik Mátyás 182
— Mátyásné Fodor Mária 182
Benedict Fülöp 167
Bercsényi Miklós, id. 47
Bertram Frigyes 54
Biberling Lajos 153, 162
Binder Mihály 109
Bittner Miksa 37, 38, 53, 117, 184
Bobics Gergely 159, 188, 189
— Gergelyné Grabwinkler Éva 188
— Imre 188, 189
— Jakab 188
— János 39, 62, 90, 92, 94, 100, 115, 116, 159, 173, 186, 188, 189
— Mihály 91, 92, 94, 102, 119, 120, 123, 139
— Miklós 188
— Miklósné l.: Herüsch Lőrincné
— Péter 90, 91, 92, 94, 102, 119, 123, 125, 139, 188
Bogner Fülöp 108
Boldizsár szolga 167
Bónis György 58, 83, 141
Borovszky Samu 48
Borsody-Bevilaqua Béla 96, 101
Bödör Mihók 67, 167
Braunsreiter János 90, 91, 92, 98, 112, 121, 134, 190
— l. még: Ujfalussy
Brean Móric 38, 43, 62, 85, 113, 162, 167, 172
Budai Gábor 92
Buday (Wuda) József Miksa 154, 159, 190
Burgstaller János 99

Camerer András 153
Capitan Mihály 147, 182
— Mihályné l.: Oberaigner Anna Julianna
Caprara, Eneas, gr. 29
Ceresola, Venerio 96, 157
Chenu Anathol 159, 189
Cini Pál 149
Cohus Gergely 109
Commarini l.: Komáromi
Crauot Péter 90
Cziprovicz Péter 39, 113, 175

Cselik Ostoja 30, 84
Csernovics Arzén 55, 62, 150
Csisák Jeremiás 39, 43, 63, 113
Csiszár Mihály 39, 65, 89, 91, 105
Csizmadia Mihály 30, 40
— Mihályné 30, 40, 42, 43, 87, 117
— l. még: Paulovics

Daco András 88, 105, 117, 165
Dalmady Sándor 32, 36, 37, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 65, 78, 142, 153
Debreczeni Kis Istók 67, 108
De Castro Ferdinánd 56
De Hassie N. 156
Demetrius János 37, 54, 55, 79
Demkó Kálmán 110, 127, 128, 129, 135
Denk Jakab 159, 186, 190
Dévay Ignác 147, 182
— Ignácné l.: Oberaigner Anna Julianna
Diák János 67
Diodato János 30
Dobosi Ferenc 185
Domány János 38, 39, 82, 85, 112
Döpfl Mátyás 43, 89, 90, 93, 102, 116, 123, 127, 136, 137, 159, 161, 172
— Mátyásné 176
Drencker János 186
— Krisztián 186
— Mátyás 60, 88, 94, 104, 110, 116, 159, 161, 170, 177, 187
Dudás Gyula 55, 62
Dul Mihály 48
Duray Kálmán 161
Durchenwald János 56, 60, 80, 119, 124, 127, 128, 136

Ehrenreich Pál 42, 60, 87
„Éliás próféta" (koldus) 168
Ember Győző 48, 146
Emmanuel Miklós (Nikola) 39, 43, 85, 112, 113, 117, 119, 120, 121, 125, 126, 130, 131, 134, 136, 137, 138, 139, 160, 162, 163, 170, 184, 190
— Miklós, ifj. 160, 190
Entglassir János 167
Erasmus István 63
Erdős György 30
— István 30, 42, 44, 90, 91, 92
— Pál 30
Ernst Anna Mária l.: Oberaigner Jánosné
Erny Sebestyén 87, 94, 101, 119, 121, 125, 130, 133, 134, 136, 138, 159, 161, 177, 187
Eschenbrugger Fülöp 41, 43, 60, 61, 92, 99, 116, 117, 141, 155, 171, 172
— Fülöpné Kallinger Márta 156
Esterházy Pál hg. 36, 37, 40, 45, 47, 48—49, 52, 65, 143, 144, 149, 156
Evlia Cselebi 50
Eyserich Ádám 160, 190
— Sámuel 39, 42, 63, 64, 80, 89, 93, 115, 117, 160, 162, 163, 167, 171, 172, 173, 184, 190

Fallenbüchl Zoltán 64, 199
Farkas Péter 82, 83
Fehérvári Farkas 54, 55
— Forgács l.: Nagy Forgács
Fekete Lajos 28, 35
Ferencz János 63
Fest Pál 108
Ficsór György 32, 36, 38, 39, 46, 48, 49, 52, 78, 175, 183
— Györgyné 38, 42, 43, 79, 99, 116, 117
— János 69, 184
— Pál 46
Fieg Jakab 60, 107, 173
Finck János 60, 89, 108, 117, 121
Fische Márton 40, 84, 117
Fitos Ferenc 38, 46, 51, 52, 78
Fockinger János 60
Fodor Gergely 43, 63, 89, 101, 108, 116, 122, 125, 126, 127, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 157, 181, 182
— Gergelyné l.: Tomcsányi Erzsébet
— Mária l.: Bencsik Mátyásné
— Terézia l.: Baranyai Lászlóné
Forgáts Istók 39, 85, 112
— né Zweta 82, 93, 119, 124, 133, 134, 135, 136, 137, 138
Forray András 182
— Andrásné Szeredy Klára 182
Francin János 62, 88, 91, 107
Frankel Mihály 90
Fráter György 41
Freiburger Sebestyén 87
Frey Krisztián 54
Friewirth Lajos 54

Gábor kereskedő 30
Galgóczy Károly 48, 49, 50, 71, 78, 144
Gárdonyi Albert 20, 28, 29, 41, 98
Geilperg Szidónia br. l.: Vorstern Mátyásné
Georg Ferenc 88, 91, 100, 113
— Pál 82, 83, 93, 102, 167
Gergely mészároslegény 108
Gering Jakab 108
Gernstorffer Gertrud (1. Russwurm Éliásné, 2. Kehl Miklósné) 180
Gerő László 33
Gerstl József 160
Gianone Antal 169
Gombkötő l.: Házi
Grabwinkler Éva l.: Bobics Gergelyné
— Gábor 160, 189
— Gáborné l.: Klimmer Mihályné
Grienburg Károly 54
Grobschikné 62, 82, 91, 93
Grünewald Pál 63, 64, 92, 105, 172, 173

Gyárfás István 65
Gyömrei Sándor 77, 84, 141, 185
Gyöngyösi János 64, 67, 85, 153, 161, 167, 172
Gyulai János 166

Habersack, Johann Karl 132
Hacker Jeromos Kristóf 96
Hadsi Mátyás 100
Hagymási János 45
Halas Angelika 42, 87, 117
Halász János 92

Hanstovicz Ferenc 106, 153
Hardern Dávid 54
Hartl Antal 180
— Henrik 43, 90, 93, 107, 109, 180
— Henrikné 180
— Simon 180
— Simonné Kehl Gertrud 180
Haskó Istók 166
Hassan János 39, 59, 61, 85, 113, 121, 125, 128, 129, 130, 136, 137, 159, 172, 177
Hassel György 106, 153, 173
Hatnyavicz András 44, 83, 94, 117
Hauer János 60, 92, 102, 116
Házi (Gombkötő) Márton 40, 41, 89, 90, 91, 101, 119, 122, 126, 127, 133, 172, 173, 177, 187
Häckel, Ernst 20, 200
Heidler János 60, 104
Heissler Donát gr. 37, 38, 43, 54, 56, 57, 116
— György 42, 63, 64, 90, 115, 119, 121, 131, 138, 177
— Lőrinc 41, 63, 89, 109, 115, 116, 159, 161, 177, 189
Herédi János 64
Hermannsdorffer Ferenc 41, 60, 88
Herold Szigfrid 60, 61, 89, 108, 109, 110, 119, 122, 126, 128, 129, 130, 135, 136, 137, 151, 152, 153, 155, 156, 162, 166, 171, 172, 173
Herüsch János 157, 159, 187, 189
— Jánosné Sax Mária Zsófia 157
— József 187
— Lőrinc 187
— Lőrincné (2. Bobics Miklósné) 188
— Sámuel 41, 60, 61, 90, 91, 106, 109, 110, 116, 119, 120, 123, 125, 128, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 157, 159, 170, 172, 186, 187, 189, 190
— Sámuel, ifj. 187
Herzog Ádám 159
— Jakab 159
Hess Quirinus 60
Heüssl Ferenc 159
Hienner Mihály 44, 88, 94, 100
Hirsch, August 132
Hofer Mihály 122, 125, 130, 133, 135, 136, 139
Hoffer Ferenc 38, 56, 79, 114, 140, 141, 142
Holl Béla 133
Hornyik János 146
Horváth Gyula 20
— Mihály 112
Höss Lukács 169
Hueber Ádám 60, 87, 94, 108, 116, 172
Hurnaus Simon 106
Huszár István 181, 184
— Istvánné Imre Zsófia 181
— János 38, 46, 51, 52, 78, 145, 146, 170, 181, 183

Illésy János 143, 200
Ilpeck János 29
Imre János 38, 46, 51, 52, 78, 145, 181
— Jánosné Beankovics Katalin 181
— Katalin l.: Sőtér Antalné
— Zsófia l.: Huszár Istvánné
Ingram Mihály János 37, 54
Istók fuvaroslegény 30, 108
István diák 45
István király, I. 32
Ivanovics l.: Szűcs

Jacowitz Izsák 54
Jakab kőműveslegény 108
Jakó Zsigmond 127, 130
János csizmadialegény 109
Janschics Mátyás 54
Jantsits Tibor 199
— l. még: Karpfenstein
Jaskó Mihály 41, 80, 90, 102, 109, 115
Jobst György 154, 159, 189
— Vilmos 159, 189
Joseph György 123, 138, 152, 159, 162, 174, 190
Josephy György 152, 190
Josó Miklós 84, 93, 124
Jovius, Paulus 111
Jöcher, Christian Gottlieb 132
Jörg Miklós 82, 83
Juhász András 67
— László 111
Jurkó szolga 167
Jurkovics l.: Szabó

Kain l.: Kühn
Kalcher Márton 43, 60, 61, 92, 94, 96, 103, 104, 110, 116, 122, 125, 128, 130, 132, 133, 136, 138, 153, 157, 170, 171, 172, 187
Káldy Ádám 185
Kállay András 40, 63, 64
Kallinger Kristóf 41, 43, 88, 91, 104, 156, 159, 172
— Márta l.: Eschenbrugger Fülöpné
Kanzelmüller Márton 186
— Pál 64, 65, 92, 100, 186
Károlyi Árpád 30, 32, 47
Karpfenstein Ferenc 159, 182, 189
— Ferencné Kostyán Klára 182
— István 17, 32, 36, 38, 46, 52, 78, 116, 142, 145, 153, 159, 181, 183, 189
— Istvánné l.: Mészáros Erzsébet
— Pál 183, 184
Karrasz János 107
Kastberger Ferenc 154, 159, 161, 190
Kászonyi Klára l.: Kecskeméthy Istvánné
— Tamás 38, 46, 52, 78, 79, 116, 119, 120, 124, 134, 136, 137, 138, 139, 145, 154, 162, 163, 170, 181
— Tamásné Sőtér Anna 145, 181, 182
— Tamásné Szalkai Katalin 145
Kayser Arnold 153
— Sebestyén 156
Kämmerer György 38, 42, 56, 80
Kecskeméthy István 182

Kecskeméthy Istvánné Kászonyi Klára 182
— János 147, 182
— Jánosné l.: Oberaigner Anna Julianna
Kehl Gertrud l.: Hartl Simonné
— Miklós 180
— Miklósné l.: Gernstorffer Gertrud
Kempelen Béla 200
Kenesy Ádám 63
Kerekes György 41, 98, 100, 110, 112, 124
Keresztély Ágost hg. 76, 131
Kernhoffer János 159
Kerschbaumer Ferenc 154
— Tóbiás 154
Kieser Ferenc 60, 94, 104, 121, 125, 133
Kiringer Simon 109
Kis Jurkó 152
— Márton 83
Kisbán Emil 149
Kisvárday Simon 30
Kleinhackl György 43, 60, 61, 88, 94, 102, 125, 126, 128, 133, 153, 155, 159, 172, 192
— Györgyné 119, 123, 136, 137, 138
Klimmer Jakab 187
— Mihály 60, 87, 94, 107, 116, 121, 125, 160, 176, 187
— Mihályné (2. Grabwinkler Gáborné) 189
Knipper Bálint 37, 38, 53, 153, 156
Koháry István br. 48
— István gr. 32, 36, 37, 40, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 68, 69, 70, 157
Kohlbacher Lambert 37, 38, 43, 56, 59, 61, 79, 80, 116, 140, 141, 142, 152, 156, 184
Kókai János 67, 68
Kollonich Lipót gr. 143
Kolocsáni György 148
Komáromi (Commarini) Forgács 63
Korabinsky János Mátyás 63
Korb Ferenc 60, 92, 116
Kostyán Klára l.: Karpfenstein Ferencné
— Mihály 102, 182
— Mihályné l.: Tomcsányi Erzsébet
— Mihály, ifj. 182
Kovács István 72, 83
— János 40, 90
— Lajos 200
— Péter 89, 91, 104, 105
Köppl Menyhért 38, 55, 63, 79, 80, 116, 124, 133, 138
Kőszeghi Sándor 57
Krafft János 42, 44
Kralovicz János 67
Kreüzer Domonkos 37, 54
Kulischer, Joseph 130
Kurzi Pál 166
Kuthy Sándor 33, 161
Kühn Ábrahám 43, 60, 92, 108

Laczkovics István 181
— Istvánné Paulovics Anna 181
Laczkovics János 181
— László 181
— Lászlóné Sőtér Zsófia 181
Lakatos Gábor 90, 105
Landmünzer Gáspár 184
Langmantel Burghard 59, 88, 105
Lansching Ferenc 159
Laschiz Eleonóra l.: Scopek Ferencné
— Péter 30, 53, 55, 80, 176, 179
László fuvaroslegény 108
László Imre 159, 164
Lederwas Bertalan 60, 87
Leeb Pál 60, 84
Lehner Ferenc 108
— György 108
— Mihály 42, 43, 63, 89, 93, 99, 116, 156, 167, 171, 172
— Mihályné l.: Oberaigner Anna Mária
Leinkh Henrik 54
Leistner Ignác József Tóbiás 38, 42, 43, 56, 80, 116, 140, 141, 142, 156, 184
Lendvay György 37, 38, 40, 46, 47, 49, 52, 78, 79, 116, 142, 143, 153, 184
— Györgyné 42, 43, 79, 99, 143
— Imre 184
Lenner Balázs 44, 94, 103, 121, 129, 130, 172
— János 59, 61, 92, 94, 103, 108, 154, 159, 163, 176, 184, 185, 186
Lenti Gergely 89
Lessl Jakab 41, 54, 115, 142
— Jakabné 80
Liegler Péter 186
Lifko Comoronza 82
Lintner János 67, 108
Linzer János 60, 91, 102, 112, 153, 161, 173
Lipót császár és király, I. 52, 58, 131
— — felesége 131
Lippay László 30
Lotter György 159, 189
Lubenau, Reinhold 29
Lucas Mihály 108
Lütge, Friedrich 58
Lyri János 82

Macharitz Simon 160
Madzsar Imre 174
Mair Krisztián 41, 92, 105, 119, 123, 134, 172, 187
Majlát Jolán 70
Makay György 148
Manolovich (Szappanos) Miklós 30, 89, 90, 93, 119, 120, 123, 125, 136, 139, 159
Margalics János 160
Markhel János 38, 43, 63, 64, 113, 147, 166, 167
Márki Sándor 200
Markovics Sobota 44, 84, 117
Márkus István 70
Martin Tamás 108
Martinovics Ignác 181
Marx ácslegény 108

Mátyás kovácslegény 108
Mátyás szolga 167
Mayer Márton 105
Mayern Theobald 56, 151
Meches György 60, 94, 186
— Jakab 60, 61, 89, 93, 102, 108, 116, 122, 159, 169, 172, 177, 187, 192
Meister Mátyás 43, 60, 61, 87, 91, 94, 103, 121, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 159, 161, 170, 172
— Mátyásné 124
Mensch N. 165
Merbach Hermann 106
Merényi Lajos 47, 48
Mészáros Erzsébet (1. Karpfenstein Istvánné, 2. Szeredy Ferencné) 145, 181
— Lajos 90
— Sándor 89, 90, 102
Mezei György 31
Mihály diák 166
— szolga 167
Miklósné, özv. 82
Mitro Pál 167
Mittermayer Tóbiás 160, 184, 190
Mittner Max 108
Mittrovicz (Petrovicz) József 30, 82, 91
Mocsáry Antal 48
Modauer György 60, 90, 92, 94, 102, 105, 116, 119, 122, 125, 132, 134, 167, 170
Mohr Szeverin 160
Molnár István 90
— János 40, 83, 84, 93
— Mihály Sándor 109
Mosell Antal 60, 61, 113, 116, 151, 153, 162, 163, 171, 173, 176, 185, 190
— József 151, 185, 190
— József, ifj. 151
— Miksa 151, 185

Nachtigal Sámuel 90, 93, 159, 175
Nagy Forgács 37, 54, 55
— Gergely 39, 70, 89, 93, 98, 126, 127, 175
— Gergelyné 121
— János 63, 148
— Lajos 16, 22, 23, 55, 62, 71, 95, 98
Neander Beat János 162
Nehrer Márton 42, 89, 91, 115, 120, 121, 124, 135
Neideker György 91, 119, 121, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 139
Német György 40, 84, 93
Némethy Lajos 33, 76, 149, 200
Novaki Lukács 65, 92
Nusspicker János 90, 94, 103, 105, 121, 128, 130, 131, 133, 153, 157—158, 170, 176

Nyerges György 106
— János 106
— Mihály 106

Oberaigner Anna Julianna (1. Capitan Mihályné, 2. Tóth Mihályné, 3. Dévay Ignácné, 4. Kecskeméthy Jánosné) 147, 182
— Anna Mária (1. Sembery Istvánné, 2. Schmidtl Györgyné, 3. Lehner Mihályné) 147
— Ferenc 56, 63, 64, 79, 119, 124, 126, 138, 146, 182
— (Sembery) György 147, 182, 183
— János 146, 148, 182
— Jánosné Ernst Anna Mária 148
— l. még: Sembery
Oláh Miklós 111, 112
Ormosdy (Szabó) Ferenc 89, 188
— Jakab 40, 100, 119, 125, 136, 188
— Jakabné 123, 126, 130
Osterwald Zakariás 154
Ostey Scherbey 30
Oswald Pál 87, 101

Ötvös Mihály 39, 88

Pachner Richárd 35, 37, 54
Pachschneider János 94
Pál majorgazda 167
Pálfy Ilona 57
Palm N. 111
Pap Orsolya (1. Szeredyné, 2. id. Sőtér Ferencné) 181, 182
Paracelsus 132
Partl Gáspár 154
Paschgall György 160
Pásztor Mihály 20, 35, 176
Patachich József 19
Paulovics (Csizmadia) András 87, 101, 181
— Anna l.: Laczkovics Istvánné
Paur János 56
Péch Antal 146
Perger Tamás 107, 177
Peringer Kristóf 39, 112, 159
Pestaluzzi Rupert 159
Pesthy János 159
Péter kőműveslegény 108
Petrosics János 39, 64, 65, 92, 94, 100
Petrovicz l.: Mittrovicz
Petsch János 40, 83
Petschmann Ádám 99, 153
Pettkó Béla 200
Pfeiffenmacher l.: Pipacsináló
Pfeiffer Lőrinc 60, 87, 91, 107, 116
Pichler György 188—189
— Mihály 60, 87, 101, 117, 176, 177, 188
— Mihályné (2. Weidinger Györgyné) 119, 188
Pinder Márton 94, 119, 121, 128, 130, 133, 135, 138, 159
Pipacsináló Ferenc 90
— Lukács 72, 90, 107
Pirker Pál 41, 60, 90, 91, 92, 98, 106, 123, 134, 153
Piry N. 107, 153

Pistori János 83, 94, 119, 124, 177
Pius Kristóf 42, 62
Pócs Mihály 39, 101
Podhradczky József 33
Pollermann Mátyás 40, 63, 64, 83, 125, 137, 153, 155, 158, 167, 172, 184
Ponthegyi l.: Karpfenstein
Posoni (Pressburger) István 39—40, 42, 63, 92, 172
Pozsgai István 100
Pöckh Boldizsár 37, 38, 53, 60, 79, 80, 140, 183
Pösenreiter György 187
— János 60, 88, 107, 173, 187
Pössinger Mihály 36, 37, 53
Prandl Ferenc 44, 60, 104
Pressburger l.: Posoni
Pressl Bertalan 43, 88, 94, 107, 117, 159, 176
— Pál 43, 108
Proberger Jakab 39, 43, 60, 61, 89, 90, 99, 109, 110, 116, 117, 153, 155, 156, 171, 173, 189
Prunmayer Vitus 103—104, 117
Prunner György 38, 42, 56
Putanicz Ferenc 123, 158
— János 17, 38, 123, 128, 129, 130, 131, 133, 148, 158

Raab Mihály 30, 38, 93, 94, 113, 124
Rácz Bosa 84
— István 82
— János 30, 82, 160, 166
— Jeremiás 92
— József 82
— Jurkó 165, 166
— Kozma 92
— Marko 84, 117
— Mihály 67, 82
— Ostoja 84
— Péter 84
— Safko 117
— Saria 84, 117
— Zwio 82, 93
Radvánszky Béla br. 129
Rakenfels N. 54
Rakh Mátyás 56
Rakita György 63, 65, 177
Rákóczi Ferenc, II. 144
Ramler Ferenc 87, 91, 107
Ranzinger Ernő 60, 61, 100
Rasch György 108
Ratwanoviz Zsigmond 39, 43, 85, 112
Rebeker N. 90
Reininski N. 54
Reitenbacher György 60, 87
Reitter Egyed 42, 87, 94, 115, 159, 161, 190
Riedt János 43, 60, 87, 116, 159, 161, 177
Riedter András 169
Ries Gáspár 60, 87, 91, 107, 109, 122, 125
Riringer János 67
Rómer Flóris 19, 22, 23, 33, 35, 42, 44, 170
Rozina szolgáló 167
Röck György 41, 42, 43, 60, 61, 67, 89, 103, 105, 109, 116, 119, 122, 125, 127, 128, 129, 131, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 159, 161, 167, 170
Rubendunst Lőrinc 63, 89, 92, 107
Rupp Jakab 200
Russler Ferenc 108
Russwurm Éliás 38, 56, 124, 130, 180
— Éliásné l.: Gernstorffer Gertrud

Sagmeister Ferenc 159
Salome szolgáló 167
Samhamer Mihály 39, 63, 112, 131, 152
Sámuel iskolamester 152
Sangl Mátyás 60, 88, 121, 133, 136, 137
Sarlay János 40, 89, 93, 101, 122, 173, 187
Sauttermeister Ferenc 39, 60, 85, 113, 151, 162, 163, 171, 172, 185
— Frigyes 151, 185
Sax Mária Zsófia l.: Herüsch Jánosné
— Rozina l.: Semleder Ádámné
— Simon 31, 43, 63, 64, 90, 91, 107, 122, 125, 130, 135, 138, 153, 157, 172
Schach Mihály 92, 107
Schelb Antal 187
— József 188
— Péter 88, 91, 94, 104, 173, 187
Schellhass József 42, 60, 86, 159, 173
Schifflinger Tamás 108
Schiffter Mátyás 72, 89, 90, 93, 105
Schilk Ferenc 160
Schirmer János 98
Schmall Lajos 20, 22, 31, 151, 152
Schmidt, Joseph 132
Schmidtl György 38, 56, 124, 126, 130, 133, 135, 136, 137, 138, 147
— Györgyné l.: Oberaigner Anna Mária
Schoen Arnold 33
Schor György 42, 60, 152, 162
Schönberg Bernát 147
Schwaindl Jakab 67
Schweidler Antal 37, 38, 43, 54
— Krisztián 34, 43, 54, 79, 80, 115, 123, 142
Schweiger, Salomon 29
Scopek Ferenc 62, 85, 113, 154, 159, 162, 179, 185, 190
— Ferencné Laschiz Eleonóra 179
— Ferenc, ifj. 185, 190
Sembery György 147
— István 37, 46, 52, 63, 64, 78, 79, 116, 146—147, 170
— Istvánné l.: Oberaigner Anna Mária
— l. még: Oberaigner
Semleder Ádám 31
— Ádámné Sax Rozina 31
Senigen Mihály 108, 153
Sich Mihály 60
Sieger Gergely 88, 94, 100
Simonovics Péter 39, 63, 90, 91, 94, 100, 102, 138, 139
— Péterné 123

Sinkovics István 11
Smolkay Miklós 123
Soeur János 41, 42, 62, 87, 99, 116
Soldos István 39, 87, 91, 98
Soós Imre 71
Sottenberg Kristóf 165, 166
Sőtér Anna l.: Kászonyi Tamásné
— Antal 181
— Antalné Imre Katalin 181
— Ferenc, id. 50, 181
— Ferencné, id. l.: Pap Orsolya
— Ferenc 37, 38, 40, 43, 46, 50, 52, 65, 69, 78, 116, 119, 126, 133, 134, **138**, 139, 143, 144, 166, 170, 181, 182, **191**
— Ferencné Jánosi Zsófia 181
— Tamás 37, 38, 46, 50, 52, 69, 78, 79, 116, 144, 145
— Tamásné Mészáros Zsuzsanna 181
— Zsófia l.: Laczkovics Lászlóné
Speckhart N. 54
Speculari János 152, 162
Spillenberger János 129
Staab János 109
Stacho András 94, 119, 123
Stanovics Mátyás 39, 65, 92, 94, 100, 119, 123, 128, 131, 134, 135, 159, 172, 181, 185
Staub Ádám 159
Steinbrecher György 44, 60, 61, 89, 98
Steinöder Ferdinánd 186
— Tamás 159, 167, 186, 190
Stiegelmayer Jakab 43, 60, 88, 91, 100, 159, 188
Stober Krisztián 109
Strbai Sámuel 152, 174
Suchentrunck György 41, 43, 89, 104, 108, 122, 167, 173, 186
— Mihály 186
Sulyok János 165
Suppán István 46, 52, 78, 116

Szabó Erzsébet 33, 157
— Ferenc l.: Ormosdy
— Gábor 38, 82, 85, 113, 185
— Gergely 30, 191
— Gergelyné l.: Tarhos Mátyásné
— István 39, 82
— Istvánné 39, 148, 165
— Iván 88, 91, 100
— János 67, 90
— Kozma 91, 123, 135
— N. csizmadialegény 109
— (Jurkovics) Ferenc 63, 89, 90, 91, 98, 167
Szalay István 160, 163
— Pál 89, 98
Szamota István 29
Szántai Péter 39, 92
Szántó Borbála 168
Szappanos Miklós 39, 113, 172
— l. még: Manolovich
Széchényi György 148, 149
Szegedi Mihály 40, 90, 91, 98, 100
Szekfü Gyula 62, 112
Szemerédi Benedek 39, 63, 65, 89, 101, 108, 173, 181, 185
Szentiványi István 40, 41, 43, 89, 105
Szép Geszi (Gergely) 148, 165
Szeredy Ferenc 38, 46, 50, 52, 78, 79, 116, 145, 166, 181
— Ferencné l.: Mészáros Erzsébet
— Klára l.: Forray Andrásné
Szíjjártó Márton 40, 41, 90, 105, 123, 137, 159
Szórád György 87
Szöllősy Pál 39, 91, 92, 101, 116
Szunyogh Imre 38, 39, 43, 46, 52, 78, 116, 124, 127, 131, 162, 163, 170
Szűcs Gergely 72, 84
— István 100
— Istvánné 88
— János 89, 90
— Jateri 82
— Jenő 29, 95
— Mátyás 159
— Péter 90, 100
— (Ivanovics) Ferenc 82, 83
— — Márton 82, 83, 90, 91, 100

Takáts Sándor 85, 149, 151, 171
Taksony fejedelem 32
Tarhos Mátyás 40, 54, 79
— Mátyásné (2. Szabó Gergelyné) 128, 191
Tárkony György 67, 68
Taschner Tamás 87
Tatár István 116
Tehorski Miklós 67
Tempel Ádám János 187
— Pál 60, 88, 94, 107, 159, 187
Thaly Kálmán 48, 200
Tischler Frigyes 41, 99, 173
Tollius Jakab 168
Tomcsányi Erzsébet (1. Fodor Gergelyné, 2. Kostyán Mihályné) 182
Torpis György 90, 91, 93, 101, 109, 159, 181, 185
Tót Melegda Gábor 82
Tóth András 32, 64, 86, 95, 111, 141, 151, 171
— Mátyás 153
— Mihály 31, 38, 46, 52, 78, 79, 116, 143, 146, 166, 182
— Mihály (Jászberényi) 63
— Mihályné l.: Oberaigner Anna Julianna
Tököly Ferenc 67, 68
Török György 31
— János 31, 63, 89, 90
Trencsényi-Waldapfel Imre 168
Tsanádi János 29
Turpis l.: Torpis

Ujfalussy (Braunsreiter) Ferdinánd 190
Urbán János 82, 91, 102

Vatula Jakab 37, 55, 99, 142, 153, 156
Veczeli Mihály 150
Versegi György (Jurkó) 39, 64, 85, 93, 112, 120, 121, 159
Vezekényi Mihály 63, 65, 82
Vishay József Mihály 154, 189
Vorstern Gáspár Sebestyén 37, 38, 43, 56, 60, 107, 114, 115, 183
— Kristóf lovag 37, 38, 42, 54, 57, 60, 79, 80, 100, 114, 140, 166, 183
— Mátyás lovag 183
— Mátyásné Geilperg Szidónia br. 183
Vujicsics D. Sztoján 174, 199

Wassermanné 63
Weidinger György 189
Weinschenk János 67
Wellenzon János 76, 149
Wellmann Imre 11, 30, 32, 47, 71, 76
Wenzinger Simon 109
Werlein Edmund József br. 55
— István br. 57, 110, 111, 145
Wesselini Mihály 153, 158
Wilhelm Mihály 60, 108, 114, 121, 125, 126, 127, 128, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 170, 172
Willffersheimb Miklós 37, 38, 43, 56, 79, 80, 114, 162, 176, 183
— Miklósné 183
Wittman János 109
Wittmayer Mátyás 60, 92, 94, 101, 119, 121, 129, 134, 137, 138
Wuda l.: Buday
Wüllersdorffer János György 108
Würnz Vilmos 60, 92, 108, 116
Würtz, Felix 132
— Rudolph 132

Zoltai Lajos 127, 129, 130, 135
Zoltán László 37, 38, 43, 46, 52, 78, 79, 116
Zucker Miklós 159, 189

Zsoldos István 67

CSALÁDNÉV-MUTATÓ A MÁSODIK RÉSZHEZ*

Ádám diák *248*
Ádám szolga 244
Adler 274
Aichtmayer 252
Almássi 218
András szervita *241*
Angelus 241
Apczi 235—236, 237
Augustin (Inv. 1736) 214, *246—248*

Bajaki 204
Baranyai 275—276
Báthori (Gagyi) *205*
Bauer 281
Bavianovics 257
Beankovics 210, 211
Bertram 222
Biankovics 203
Bittner 203, *219*
Bogdán kapitány *219*
Borbély l.: Fogarasi Borbély
Braunsreiter 286—287
— l. még: Ujfalussy
Brean 245, 250, 282
Bud 253
Buday (Wuda) 212
Burger 262, 263
Burgstaller 267

Capitan 210, 228
Chenu 269
Christian 272
Cramereckhin 221
Cusman 245
Cziporoczki 258
Cziprovicz 257—258

Csányi 208
Császár 218
Csernovics 242
Csernusch 237
Csisák 257
Csizmadia 206, *274*

Dalmady 201
Damskó 244
De Castro 231
De Hassie 282
Demetrius 220
Denk 277
Dessinger 215
Dévay 210, 228
Dobosi 246
Doloczkei 222
Domány 244—245
Döpfl 251
Drencker 281
Droker 274
Durchenwald (Inv. 1713) *233*, 282

Eberstauer 279
Ehrenreich 277, *278*
Emmanuel (Inv. 1736) 217, *248—250*, 259
Ernst 227
Eschenbrugger 229, 251, *268*, 270
Esterházy hg. *201*, 203
Ettre (Kálnói) 204
Eyserich 225, 230, *270—271*

Fazikas 285
Fehérvári 219—220
Fejérváry 220
Ficsór 217—218
Finck (Inv. 1700) *262—263*
Fischer 207
Fitos 208
Fleischhacker 246
Fogarasi Borbély 262
Forgács l.: 1. Nagy, 2. Fejérváry
Forgáts 244
Forray 207
Frey 221
Freymiller 281
Friewirth 216
Frischenhausen 214

Garay 246
Géczi 206
Geilperg br. 214
Georg 219
Gernstorffer 228
Gerschiz 270

* Az (Inv.) megjelölés mutatja, hogy melyik törzslapnál található leltárszöveg közlése. — A dőlt betűs nevek és lapszámok mutatják a törzslappal szereplő családokat.

Glaser 287
Gocsith Károlyi 205
Görög 201, 213
Grabwinkler 288
Graf 216
Grassalkovich br. 234
Grienburg 216
Grobschik 210
Grünewald 214
Gstöttner 261

Gyömrei 205
Gyöngyösi 243

Haffner 288
Hagymási 212
Halas 275
Hamula 241
Hardern 221
Hartl 229
Hassan (Inv. 1711) *253—256*
Hauschel 203
Heissler gr. 213, *215*
Heissler (Inv. 1711) 22, 250, 251, 267, *269, 272—273*
Herold (Blumenfelsi) (Inv. 1704) 251, *258—260*
Herüsch 251
Hidasi 240
Hoffer 232
Horgas 236
Horváth 202, 212, *241, 289*
Hőker 232
Hueber 222
Hunes 247
Huszár 210, 211, *242*

Imre (felső-eőri) 204, 210, *211*, 212
Ingram 215, 219
István diák *212*

Jacowitz 220
Jánosi 204
Janschics 221
Jantsits (Karpfensteini) l.: Karpfenstein
Jaskó 266—267, 269
Jászberényi (Tóth) *244*, 246
Jäger 275
Jobbágyi 203
Jobst 253
Joó 243
Joseph (Inv. 1719) *236—237*, 285
Josephy (vö. Joseph) 237
Jurkovics l.: Szabó (Jurkovics)

Káldy 246
Kállay 212
Kallinger 268
Karlóczi 208
Karpfenstein 201—202, 207
Kastberger 272
Kászonyi (Inv. 1735) 206, *208—209*
Katona 203
Kayser 274, 282
Kämmerer 230, 271
Kecskeméthy 209, 210, 228, 247
Keglevich gr. 204
Kehl 228
Kehrner 272
Kem 240
Kenczer 219
Kharr 227
Kirchmayer 263
Kis (Kiss) 204, 251, *283*
Kis Forgács l.: Forgáts
Kisvárday 240
Kizing 223
Klampl 242
Kleinhackl 230, 233
Klimmer 235, 278
Kling 237
Klingen 223
Knipper 218, *228*
Koh 256
Koháry gr. 201, 202, *213*, 217, 285—286
Kohlbacher 224, *229—230*, 259
Kollonich gr. 214
Kolocsáni 240
Konczogh 228
Kostyán 202
Kováts (Kovátz, Kovács) 237, *283*, 284
Köppl (Inv. 1703) *225—226*, 250
Krafft 277
Kreüzer 214, 247
Kun 211
Kühn 241

Laczkovics 204
Laibet 288
Láng 220
Langmantel 278
Laschiz 217, 250, 252
Lavernay gr. 224
Lechner 273
Lederwas 263
Lehner 205, 212, 224, 228, 229, 230, 231, 248, *273—274*
Leinkh 216, 225
Leistner 229, *231—232*, 269
Lendvay 202—203, 285
Lenti 285
Lessl 222, 269
Lippai 257
Lippay 240
Lockhinger 275
Lotter 278
Lukács 248

Majthényi 241
Makay 238
Manoli l.: Emmanuel
Marckhel 222, *244*
Máriássy 204
Markony 209
Mathe 216
May 240
Mayer 222

Mayern 216, *225*
Mayrhoffer 213
Meches 287—288
Medializ 253
Medvetzky 206
Meister 216, 251
Mercklein 221, 222
Mészáros 202, 207, 246
Mihály borbély *261—262*
Mihály diák 244
Mislab 284
Mittermayer 271
Mocsonaki 286
Mosell 234, 282
Muthsamb 224
Mühlpeck 282

Nagy 220, 238, 285
Narcissus szervita *241*
Neander 208, 214, 229
Nehrer (Inv. 1701) *269*
Neideker (Inv. 1700) *279—280*
Németh 207
Nussgraber 269
Nusspicker 236

Oberaigner (Inv. 1723) 205, 210, *226—228*, 244, 274
Oberhauser 252
Orczy 224
Osaar 232
Osterwald 228

Pachner (Eggenstorffi) *215*
Pap 204, 207
Papi 286
Patsanovics l.: Bavianovics
Paumon 282
Paur 232, 273
Peringer 250, 272
Pertlperger 274
Petrovay 211
Petschmann 267
Peyr 251
Pinder (Inv. 1719) *278—279*
Pius 251, *281*
Plavicz 236
Plazer 240
Plöschel l.: Lessl
Pongrácz 205
Posoni (Pressburger) *275*, 276
Pöckh 213, 223
Pössinger 215, *219*
Praisin 280
Pressburger l.: Posoni
Pressl 261, 262, 263
Proberger 250, 274, *281—282*
Prunner 224
Pruszka *238*
Putanicz (Inv. 1720) 208, 210, *238—239*

Rácz 219, 220
Radics 288
Radovics 209
Rakenfels 216
Rakh 224
Ráksánin 228
Ratwanoviz 250—251
Reininski 216
Reischer 242
Reitter 272
Resch 288
Reütter 215, 221
Richter 228
Riemer (Szíjjártó) 267
Rimóczy 218
Rombeisen 223
Röck 281
Russwurm 218, *228*
Rülling 248
Rütt 222

Sagmeister 282
Samhamer 251, 281
Sámuel iskolamester *235*
Sangl (Inv. 1699) *282—283*, 289
Sanglen 282
Sarosch l.: Tarhos
Sauttermeister 234, *252—253*
Schellhass 277
Schmidt 287
Schmidtl (Inv. 1695) 205, 228, *230—231*, 274
Schor 235, 251
Schröder 277, 278
Schunko 203
Schusteck 216
Schventvein 246
Schweidler 215, 221—222, 253
Scopek 217, *251—252*
Sembery 205, 226—228, 231, 274
Sembery l. még: Oberaigner
Senigen 261
Seth 248
Soeur 270
Soldos 284
Sor l.: 1. Schor, 2. Soeur
Sotos l.: Soldos
Sőtér 202, *203—207*, 209, 211, 219, 237
Sötzer 206
Speckhart 217
Speculari 235
Staub 277
Steinbrecher 283—284
Steinöder 276—277, 278
Strbai 237
Strukliz 241
Stublanecz 222
Suchentrunck 270
Sujek 289
Suppán 211—212
Süghardt 277

Szabó 222, *242*, 246, *276*
Szabó (Jurkovics) 284
Szalai 284, 285

Szalkai 209
Szappanos 257
Szemerédi 225
Szeredy 202, *207*, 276
Szíjjártó l.: Riemer
Szórád 288
Szunyogh (Inv. 1707) *206*
Szűcs 205

Tanoir 286
Tarhos 222
Tari 236
Taschner 288
Tatár 239
Teöteösy 210, 211
Tischler 268
Tomka 228
Toplender 250
Torma 218
Torpis 210
Tóth 209—210, 228, 244
— l. még: Jászberényi
Török 287
Tötösy l.: Teöteösy
Tripsin 277
Turpis l.: Torpis

Ujfalussy 286—287
Urbányi 204

Valekovics 238
Vas 218
Vatula 225, 229
Veczeli 243
Versegi 245—246
Vishay 282
Vorstern 213—214, *224*, 229, 273
Vörös 212

Wassermann 270
Weber 237
Werlein br. *223*
Wetz 273
Widtner l.: Bittner
Wilhelm (Inv. 1704) *263—266*
Willffersheimb 223—224
Wittmayer 234
Wolf 234
Wuda l.: Buday
Wuhsi 270
Wunderlich 216
Wüldt 261
Würnz 262
Wüstner 279

Zichy gr. 204
Zik 286
Zoltán 205

Ára: 63,— Ft

BARTHA ANTAL

A IX–X. SZÁZADI MAGYAR TÁRSADALOM

193 oldal — 12 tábla
Kötve 45,— Ft

A könyv szerzője a legújabb adatok alapján behatóan foglalkozik a keleteurópai földműves és nomád népek kényszerű együttélésének kérdéseivel és azokkal a következményekkel, amelyek az együttélésből kifolyólag sorsdöntők voltak a magyarság fejlődésére. Egyetemes történeti összefüggésekbe ágyazva vizsgálja a magyar társadalom fejlődésének újat hozó, vajúdó korszakát. Mit kapott, mit hozott magával ez a magyar társadalom a Duna medencéjébe, mi tette lehetővé a végleges megtelepedést? Milyen következményekkel járt a magyar honfoglalás a környező szláv népekre? Ilyen és hasonló kérdésekre válaszol a mű, amely hasznos olvasmány a társadalomtudományok művelői számára, de azoknak is, akik képet kívánnak maguknak alkotni arról, milyen volt a magyarság honfoglaláskori társadalma, s általában a népek gigászi küzdelme formálta korai magyar történelem.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST